ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ
ΕΦΗΜΕΡΙΣ

1961

Δ
135

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

1961

ΜΕΤΑ 22 ΠΙΝΑΚΩΝ ΚΑΙ 83 ΕΙΚΟΝΩΝ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
1964

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΦΗΜΕΡΙΔΟΣ

1. Τῆς ἐκδόσεως τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος ἐπιμελοῦνται τρεῖς τῶν συμβούλων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

2. Πᾶσα πρὸς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἐφημερίδα ἀποστολὴ ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Γραμματέα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κ. Ἀναστάσιον Κ. Ὀρλάνδον, Διευθυντὴν τῆς Ἐφημερίδος, λεωφόρος Βενιζέλου (Πανεπιστημίου) 22.

3. Ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι δημοσιεύονται ἀρχαιολογικαὶ πραγματεῖαι καὶ ἀγγελίαι, μάλιστα εἰς εὑρήματα καὶ πορίσματα τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἑταιρείας ἀναφερόμεναι, συντεταγμέναι δὲ ἐν γλώσσῃ καθαρευούσῃ.

Ἡ ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως ἐπιτροπεία, ᾗ ἀπόκειται ἡ περὶ τῆς δημοσιεύσεως ἀπόφασις ἐπιφυλάσσει ἑαυτῇ πᾶσαν ὡς πρὸς τὴν ἔκτασιν μεταβολήν, ἣν ἤθελε κρίνει ἀναγκαίαν ἐν τοῖς πρὸς δημοσίευσιν πεμπομένοις χειρογράφοις.

Τὴν εὐθύνην τῶν ἐν ταῖς δημοσιευομέναις πραγματείαις ἐκφερομένων ἐπιστημονικῶν γνωμῶν φέρουσιν οἱ συγγραφεῖς αὐτῶν, ἀποκλείεται δὲ πᾶς προσωπικοῦ χαρακτῆρος ἔλεγχος.

4. Ἐκδίδεται κατ' ἔτος εἷς τόμος εἰς σχῆμα τέταρτον ἐκ δώδεκα τοὐλάχιστον τυπογραφικῶν φύλλων συγκείμενος μετὰ τῶν ἀναγκαίων εἰκόνων καὶ πινάκων. Ἕκαστος τόμος πωλεῖται ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἑταιρείᾳ.

5. Οἱ συντάκται τῶν δημοσιευομένων πραγματειῶν λαμβάνουσι πεντήκοντα ἢ καὶ πλείονα, μετ' ἀπόφασιν τοῦ Συμβουλίου, ἀντίτυπα τῶν πραγματειῶν αὐτῶν, ἅτινα ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἐπιτρέπεται νὰ πωλῶνται.

6. Τὰ χειρόγραφα τῶν δημοσιευομένων κατατίθενται ἐν τῷ ἀρχείῳ.

7. Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς διαμείβεται πρὸς ἐπιστημονικὰ περιοδικὰ συγγενῆ τῷ σκοπῷ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Φώτιος Μ. Πέτσας:	Ὠναὶ ἐκ τῆς Ἠμαθίας	1 – 57
Μάντω Καραμεσίνη – Οἰκονομίδου:	Δηνάριον Κομμόδου ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς νοτίως τῆς Ἀκροπόλεως	58 – 60
Χρυσούλα Καρδαρᾶ:	Γλαυκῶπις – Ὁ Ἀρχαῖος Ναὸς καὶ Τὸ θέμα τῆς ζῳφόρου τοῦ Παρθενῶνος. . . .	61 – 158
Εὐστάθιος Γ. Στίκας:	Τρίπλευρα κιονόκρανα, κορυφώματα καὶ μνημεῖα	159 – 179
Σπυρίδων Ἰακωβίδης:	Παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ κατωφλίου τῆς Πύλης τῶν Λεόντων.	180 – 197
Μάρκελλος Θ. Μιτσός:	Ἐκ τοῦ Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου (III) . . .	198 – 203

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ - ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

Βασίλειος Γ. Καλλιπολίτης:	Παρατηρήσεις ἐπὶ ἀττικῶν σαρκοφάγων . .	1 – 8
Εὐθύμιος Μαστροκώστας:	Ἐπιτύμβιοι στῆλαι καὶ ἀνάγλυφα ἐξ Ἀττικῆς καὶ Σαλαμῖνος	9 – 24

ΕΙΚΟΝΕΣ

Γλαυκῶπις. – Ὁ Ἀρχαῖος Ναὸς καὶ τὸ θέμα τῆς ζῳφόρου τοῦ Παρθενῶνος.

Σελ.	Εἰκ.	
66	1	Οἱ ναοὶ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης (τοῦ 6ου καὶ τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶνος, σχέδιον Μπαλάνου).
67	2	Ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης τοῦ 6ου π. Χ. αἰῶνος.
67	3	Ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης τοῦ 6ου π. Χ. αἰῶνος ἐπικαλυφθεὶς ὑπὸ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶνος.
71	4	Ὑπαίθριος ἐσχάρα Τίρυνθος
81	5	Ὀστεϊνον πλακίδιον ἐκ Σπάρτης. Χαλκίοικος Ἀθηνᾶ.
81	6	Ἔλασμα ἐκ τῆς Ἀρκαδικῆς Ἀσέας. Ἀθηνᾶ Σώτειρα.
82	7	Ὁ ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης (ἀνατολικὴ πλευρά).
83	8	Τὸ Ἐρέχθειον (ἀνατολικὴ πλευρά).
85	9	Ἐκ τῆς ζῳφόρου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης. Ἐπινίκιος ἀπότισις τιμῆς εἰς τὴν Ἀθηνᾶν.
86	10	Ἐκ τῆς ζῳφόρου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης. Ἀθηναιο-θρᾳκικὸς πόλεμος.
88	11	Ἐκ τῆς ζῳφόρου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης. Ἀθηναιο-θρᾳκικὸς πόλεμος.
88	12	Ἐκ τῆς ζῳφόρου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης. Ἀθηναιο-θρᾳκικὸς πόλεμος.
89	13	Ἐκ τῆς ζῳφόρου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης. Ἀθηναιο-θρᾳκικὸς πόλεμος.
90	14	Ἐκ τοῦ θωρακίου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης. Τρόπαιον.
91	15	Ἐρυθρόμορφος κρατὴρ Γενεύης. Ἀμαζονομαχία.
91	16	Ἐρυθρόμορφος κρατὴρ Γενεύης. Ἀμαζονομαχία.
100	17	Μυκηναϊκὸν τεῖχος Ἰσθμίας (μέγιστον σῳζόμενον τμῆμα).
116	18	Κεντρικὸν τμῆμα τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς ζῳφόρου (Κεκροπίδες, Γῆ, Κέκροψ, Ἐριχθόνιος).
116	19	Ἥβη, Ἥρα, Ζεύς.
116	20	Ἀθηνᾶ, Ἥφαιστος.
117	21	Λεπτομέρεια εἰκ. 18 (βραχεῖα χειρίς).
117	22	Λεπτομέρεια εἰκ. 18 (βραχεῖα χειρίς).
128	23	Ἑρμῆς, Διόνυσος, Δημήτηρ, Ἄρης.
129	24	Ποσειδῶν, Ἀπόλλων, Ἄρτεμις, Ἀφροδίτη – Ἔρως.
132	25	Μυθικοὶ ἥρωες τοῦ νοτίου ὁμίλου (Κοδρίδαι;).
133	26	Μυθικοὶ ἥρωες τοῦ νοτίου ὁμίλου (Ἐρεχθεῖδαι ;).
135	27	Λεπτομέρεια ἐκ τῆς εἰκ. 25.
136	28	Ἱεροποιοὶ καὶ ἐργαστῖναι τοῦ νοτίου ὁμίλου.
137	29	Ἱεροποιοὶ καὶ ἐργαστῖναι τοῦ βορείου ὁμίλου.
138	30	Ἐκ τῶν ἐργαστινῶν τοῦ νοτίου ὁμίλου.
139	31	Ἡ κεντρικὴ μορφὴ τῆς παραστάσεως τῆς εἰκ. 18 (Γῆ).
146	32	Δυτικώτερον ἄκρον τῆς βορείου πλευρᾶς τῆς ζῳφόρου.
147	33	Ζεῦγος ἱππέων τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς ζῳφόρου.
147	34	Ζεῦγος ἱππέων τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς ζῳφόρου.
147	35	Κεντρικὴ ὁμὰς τοῦ βορείου ἡμίσεος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς ζῳφόρου (Ἐρεχθεύς, Ξοῦθος, Ἴων ;).
148	36	Λεπτομέρεια τῆς εἰκ. 35 δεικνύουσα τὰς ἀναξυρίδας τῆς κεντρικῆς μορφῆς (Ξούθου ;).
152	37	Μορφὴ τοῦ νοτίου ἡμίσεος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς ζῳφόρου.
152	38	Ὁ Ποσειδῶν τοῦ δυτικοῦ ἀετώματος τοῦ Παρθενῶνος (Carrey).
153	39	Μορφὴ νοτίου ἡμίσεος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς ζῳφόρου.
153	40	Ἀθηνᾶ Ἱππία (Ἐρυθρόμορφος ἀγγειογραφία).
154	41	Νέος μετὰ πετάσου τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς ζῳφόρου.
154	42	Ἀνάγλυφον Λούβρου (ἀριστερὸν ἄκρον).

Τρίπλευρα κιονόκρανα, κορυφώματα καὶ μνημεῖα.

Σελ.	Εἰκ.	
160	1	Πρόσοψις καὶ ἄνοψις τοῦ ἰωνικοῦ κιονοκράνου τῆς Ρωμαϊκῆς Ἀγορᾶς Ἀθηνῶν.
161	2	Πρόσοψις μιᾶς πλευρᾶς καὶ κάτοψις τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ ἰωνικοῦ κιονοκράνου τῆς Ρωμαϊκῆς Ἀγορᾶς Ἀθηνῶν.
162	3	Τρίπλευρον (;) ἰωνικὸν κιονόκρανον ἐπὶ μελανομόρφου Παναθηναϊκοῦ ἀμφορέως.
163	4	Ὀρειχάλκινος λυχνοστάτης τοῦ Μουσείου τοῦ Λούβρου.
163	5	Λεπτομέρεια τοῦ κιονοκράνου τοῦ ὀρειχαλκίνου λυχνοστάτου τοῦ Λούβρου.
164	6	Οἱ ὑπεράνω τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου ἱστάμενοι δύο χορηγικοὶ κίονες.
165	7	Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τῶν κιονοκράνων τῶν δύο χορηγικῶν κιόνων ὑπεράνω τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου.
166	8	Τὰ τρίπλευρα κορινθιακὰ κιονόκρανα τῶν ὑπεράνω τοῦ θεάτρου τοῦ Διονύσου χορηγικῶν κιόνων.
167	9	Τρίπλευρος βάσις χορηγικοῦ κίονος κειμένη παρὰ τὸ ἀνάλημμα τῶν ἀνατολικῶν παρόδων τοῦ θεάτρου τοῦ Διονύσου.
168	10	Τρίπλευρος κολοβὴ στήλη εἰς τὸν περίβολον τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου.

Σελ.	Εἰκ.	
168	11	Τρίπλευρος στήλη πρὸς τὸ νότιον ἄκρον τῆς Στοᾶς τοῦ Ἀττάλου.
169	12	Τὸ τεμαχισμένον κιονόκρανον τῆς τριγωνικῆς στήλης τῆς στοᾶς τοῦ Ἀττάλου.
169	13	Ἀναπαράστασις τῆς τριγωνικῆς στήλης τῆς στοᾶς τοῦ Ἀττάλου.
170	14	Ἡ στήλη τῶν ἀκανθῶν τῶν Δελφῶν (ἀναπαράστασις Homolle).
170	15	Ραβδωτὸς κορμὸς μὲ φυλλοφόρους κόμβους ἐξ Ἀκροπόλεως.
171	16	Τεμάχιον φυλλοφόρου κόμβου ἐκ κορμοῦ κίονος εὑρισκομένου εἰς τὸν περίβολον τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου.
172	17	Τὸ φυλλοφόρον κορύφωμα τοῦ μνημείου τοῦ Λυσικράτους (κατὰ Stuart καὶ Revett).
173	18	Ὁ ἐν Ἀκυληΐᾳ ναΐσκος τῶν Κουρίων.
173	19	Τὸ κορύφωμα τοῦ ναΐσκου τῶν Κουρίων τῆς Ἀκυληΐας κατὰ Durm.
174	20	Ἡ τριγωνικὴ στήλη τῆς Ὀλυμπίας.
174	21	Ἡ τριγωνικὴ στήλη τῶν Δελφῶν.
174	22	Τομὴ τῶν ἐπικράνων τῶν στηλῶν Ὀλυμπίας (ἀριστερᾷ) καὶ Δελφῶν (δεξιᾷ).
174	23	Τομὴ τῶν βάσεων τῶν στηλῶν Ὀλυμπίας (ἀριστερᾷ) καὶ Δελφῶν (δεξιᾷ).
175	24	Ἡ τριγωνικὴ στήλη τοῦ Θέρμου. Ὄρθωσις καὶ ὁριζοντία τομή.
176	25	Σφόνδυλος τῆς τριγωνικῆς στήλης τοῦ Θέρμου.
176	26	Σφόνδυλος μετ' ἀσπίδος ἐκ τῆς τριγωνικῆς στήλης τοῦ Θέρμου.
176	27	Βάσις τῆς τριγωνικῆς στήλης τοῦ Θέρμου.
176	28	Βάσις τῆς τριγωνικῆς στήλης τοῦ Θέρμου.
177	29	Τομὴ τῆς στέψεως τῆς τριγωνικῆς στήλης τοῦ Θέρμου.
177	30	Τομὴ τῆς βάσεως τῶν δύο τριγωνικῶν στηλῶν τοῦ Θέρμου.
177	31	Σφόνδυλος τριγωνικοῦ τροπαίου ἐν τῷ Κεραμεικῷ.
178	31α	Σφόνδυλος τροπαίου (;) ἐν τῷ Κεραμεικῷ. Ἄνω : πρόσοψις (προβολή). Κάτω : κάτοψις.
178	32	Τριγωνικὸν στήριγμα τρίποδος ἐξ Ἀκροπόλεως (ἀναπαράστασις Καβεράου).
179	33	Τρίγωνος ἑλληνιστικὴ ἀρχαϊστικὴ στήλη μετ' ἀναγλύφων παραστάσεων.
179	34	Ἑκάτειον ἐξ Ἀθηνῶν ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Πράγας (Petersen).

Παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ κατωφλίου τῆς πύλης τῶν λεόντων.

182	1	Πύλη τῶν λεόντων, κατώφλιον.
189	2	Τὰ ἐπὶ τοῦ κατωφλίου ἴχνη ἐν σχέσει πρὸς τὰ θυρόφυλλα.
194	3	Ἡ ἐπὶ τοῦ κατωφλίου διάταξις τῶν αὐλάκων 7, 8 καὶ 9.
195	4	Τὰ ἴχνη τῶν τροχῶν ἐπὶ τοῦ βράχου τῆς Β. κλιτύος τῆς ἀκροπόλεως. Τομὴ ἀπὸ Ν. πρὸς Β.

Ἐκ τοῦ Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου (III).

199	1	Ε. Μ. 396 + 3942.
200	2	Ε. Μ. 396 + 3942.

ΠΙΝΑΚΕΣ

Ὠναὶ ἐκ τῆς Ἠμαθίας.

Πίναξ	1	Ἀποσπάσματα ὠνῶν ἐκ τῆς Ἠμαθίας.
»	2	Ἀντίγραφον ὠνῆς δούλης ἐκ τοῦ χωρίου Ἀρσένιον.

Δηνάριον Κομμόδου ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς νοτίως τῆς Ἀκροπόλεως.

»	3	Νομίσματα ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς νοτίως τῆς Ἀκροπόλεως τοῦ ἔτους 1955.

Γλαυκῶπις. – Ὁ ἀρχαῖος ναὸς καὶ τὸ θέμα τῆς ζωφόρου τοῦ Παρθενῶνος.

»	4	Ἐκ τῆς ζωφόρου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης. Ἀθηναιο - θρᾳκικὸς πόλεμος.
»	5	Ἐκ τῆς ζωφόρου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης. Ἀθηναιο-θρᾳκικὸς πόλεμος.
»	6	Ἐκ τῆς ζωφόρου τοῦ Παρθενῶνος. Νέος «ἀνελληνόστολος».
»	7	Ἐκ τῆς ζωφόρου τοῦ Παρθενῶνος. Θησεύς, Ἑρμῆς, Ἐριχθόνιος – Ἐρεχθεύς.

Παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ κατωφλίου τῆς πύλης τῶν λεόντων.

Πίναξ	8	α. Τὸ κατώφλιον τῆς πύλης τῶν Λεόντων, ἐκ τῶν ἔσω. β. Τὸ τετράπλευρον σκάλισμα εἰς τὸ μέσον τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ κατωφλίου, ἀπὸ Δ. Ἐπὶ τῆς πλευρᾶς εἰς τὸ βάθος διακρίνονται τὰ ἴχνη τοῦ ἐργαλείου.
»	9	α. Τὸ κυκλικὸν λάξευμα καὶ ἡ ὀπὴ εἰς τὸ κέντρον τοῦ κατωφλίου. β. Ἴχνη τροχῶν ἐπὶ τοῦ μυκηναϊκοῦ δρόμου εἰς τὴν βορείαν κλιτὺν τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν.

Ἐκ τοῦ Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου (III).

»	10	Τὸ κάτω μέρος τῆς ἐν IG II² 1006 ἐπιγραφῆς.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ - ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

Παρατηρήσεις ἐπὶ Ἀττικῶν Σαρκοφάγων.

Πίναξ Α΄. α. Ἀπότμημα σαρκοφάγου Μουσ. Τεργέστης β. Ἀπότμημα σαρκοφάγου Κερκύρας γ. Λεπτομέρεια σαρκοφάγου Θεσσαλονίκης.

» Β΄. α. Ἀπότμημα σαρκοφάγου Κερκύρας. β. Ἀπότμημα σαρκοφάγου Κερκύρας. γ. Ἀπότμημα σαρκοφάγου Κερκύρας. δ. Ἀπότμημα σαρκοφάγου Κερκύρας.

» Γ΄. α. Ἀπότμημα σαρκοφάγου Κερκύρας. β, γ, δ. Ἀποτμήματα σαρκοφάγου Ἐθν. Ἀρχ. Μουσείου.

Ἀττικαὶ Ἐπιτύμβιοι στῆλαι καὶ ἀνάγλυφα.

Πίναξ Δ΄. 1, 2, 3, 13. Ἐπιτύμβιοι στῆλαι ἐκ Ραμνοῦντος.

» Ε΄. 8, 9, 10, 11. Ἐπιτύμβιοι στῆλαι ἐκ Ραμνοῦντος.

» F΄. 7, 15, 16, 18. Ἐπιτύμβιοι στῆλαι ἐκ Ραμνοῦντος.

» Ζ΄. 4, 14, 17, 19. Ἐπιτύμβιοι στῆλαι ἐκ Ραμνοῦντος.

» Η΄. 12, 20, 26, 31. Ἐπιτύμβιοι στῆλαι ἐκ Ραμνοῦντος.

» Θ΄. 6, 23, 30, 32. Ἐπιτύμβιοι στῆλαι ἐκ Ραμνοῦντος.

» Ι΄. α, β. Μαρμαρίνη λήκυθος ἐκ Πειραιῶς καὶ ἀνάγλυφον ἀπὸ Χαλκούτσι Ὠρωποῦ.

» ΙΑ΄. α, β. Ἐπιτύμβια ἀνάγλυφα ἐκ Σαλαμῖνος.

» ΙΒ΄. α. Ἐπιτύμβιος στήλη ἐκ Σαλαμῖνος, β. ἀπότμημα ἐπιγραφῆς ἐξ Αἰγίνης καὶ γ. ὅρος ἐξ Ἀθηνῶν.

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΝ ΓΡΑΦΙΚΩΝ ΤΕΧΝΩΝ "ΣΤΕΦ. Ν. ΤΑΡΟΥΣΟΠΟΥΛΟΣ,,
Ἀκτὴ Πρωτοψάλτη — Πειραιεύς.

ΜΕΤΑΛΛΟΓΡΑΦΗΜΑΤΑ ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΧΑΛΚΙΟΠΟΥΛΟΥ
Ἁγίου Μάρκου, 14 — Ἀθῆναι.

ΩΝΑΙ ΕΚ ΤΗΣ ΗΜΑΘΙΑΣ

Τὸ δημοσιευόμενον ἐνταῦθα ἐνεπίγραφον τεμάχιον μαρμάρου εὑρέθη τὸ 1955 κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ μεγάλου μετὰ διωρόφου προσόψεως μακεδονικοῦ τάφου παρὰ τὰ Λευκάδια τῆς Ναούσης[1]. Εἶναι ἄσχετον πρὸς τὸν τάφον. Εὑρίσκετο ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως τοῦ προθαλάμου, τοῦ ὁποίου ἡ καμάρα εὑρέθη κατεστραμμένη κατὰ τὸ πλεῖστον[2], ὥστε ὁ μὲν προθάλαμος ἦτο κεχωσμένος πλήρως, ὁ δὲ θάλαμος ἐπίσης πλήρης χωμάτων καθ' ὅ μέτρον εἰσῆλθον ταῦτα ἀπὸ τῆς μεταξὺ προθαλάμου καὶ θαλάμου μεσοθύρας, ὡς καὶ ἀπὸ τῆς βιαίως ἀνοιγείσης ὀπῆς ὑπὲρ τὴν θύραν τοῦ μεσοτοίχου[3]. Ὁ θάλαμος ἐκαθαρίσθη ἤδη πλήρως. Εἰς τὸν προθάλαμον ὑπάρχουν ἀκόμη χώματα ἀφεθέντα διὰ νὰ ἀντιστηρίζουν τὸν στατικῶς ἐπισφαλῆ τοῖχον τῆς προσόψεως τοῦ μνημείου.

Ἡ δημοσίευσις τῆς ἐπιγραφῆς ἐβράδυνε μὲ τὴν ἐλπίδα, ὅτι θὰ καθίστατο δυνατὴ συντόμως ἡ πλήρης ἀνασκαφὴ τοῦ προθαλάμου, ὥστε νὰ εὑρεθοῦν τυχὸν ἄλλα τεμάχια τοῦ μαρμάρου. Τοῦτο δυστυχῶς δὲν κατέστη δυνατὸν μέχρι τοῦδε, ὥστε ἀναγκάζομαι νῦν νὰ δώσω εἰς τὴν δημοσιότητα μόνον τὸ ἓν τοῦτο εὑρεθὲν τεμάχιον.

Εἰς τὴν ἐπίχωσιν τοῦ θαλάμου κυρίως, ὁ ὁποῖος εὑρέθη σεσυλημένος τελείως, ἀλλὰ καὶ τοῦ προθαλάμου, καθ' ὅσον ἀνεσκάφη μέχρι τοῦδε, δὲν διεκρίνοντο στρώματα. Ἦτο προφανῶς ἀναμεμοχλευμένη, ἴσως κατ' ἐπανάληψιν, ὥστε ἀνασκαφικῶς οὐδὲν προέκυψε διὰ τὴν χρονολόγησιν τοῦ μαρμάρου. Μεταξὺ τῶν εὑρεθέντων ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως λίθων μόνον τὸ τεμάχιον τοῦτο ἦτο μαρμάρινον, προφανῶς ἐπείσακτον μετὰ τὴν διάρρηξιν τοῦ μνημείου. Ἀποκλείω ὅτι ἀνῆκεν εἰς τὰ χώματα τοῦ ὑπὲρ τὸν τάφον τύμβου, τὰ ὁποῖα μετὰ τὴν κατάρρευσιν τῆς καμάρας τοῦ προθαλάμου

1 Ἰδὲ κυρίως εἰς ΠΑΕ 1955 (1959), σ. 168, γενικῶς δὲ περὶ τοῦ τάφου εἰς Ἔργον 1954, σ. 23 κ. ἑ., 1955, σ.53 κ.ἑ., 1956, σ. 57 κ. ἑ., 1959, σ. 57 κ. ἑ., 1960, σ. 92 κ. ἑ., 1961, σ. 104 κ. ἑ. Ἐκτενέστερον ἐν ΠΑΕ 1954, σ. 172 κ.ἑ., 1955, σ. 165 κ.ἑ., 1956, σ. 143 κ.ἑ. Πρβ. BCH Chron. d. Fouilles 1954, σ. 274 κ ἑ., 1955, σ. 315 κ ἑ., 1956, σ. 604 κ.ἑ., 1958, σ. 701 κ. ἑ., 1959, σ. 767 κ. ἑ., 1960, σ. 799 κ.ἑ, Archaeol. in Gr. 1954, σ. 39, 1955, σ. 23 κ.ἑ., 1956, σ. 17 κ. ἑ., 1958 σ. 13 κ. ἑ., 1959, σ. 16, 1960, σ. 19, 1961-2, σ. 17 Atti VII Congr. Intern. di Archeologia Classica, Vol. I, 1961, σ. 401 κ.ἑ.

Ἡ παροῦσα μελέτη ἐπερατώθη κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐν Ἀμερικῇ ὑποτροφίας μου ἐν ἔτει 1961. Ὀφείλω νὰ εὐχαριστήσω τοὺς καθηγητὰς Homer Thompson καὶ Benjamin Meritt, οἱ ὁποῖοι εὐγενῶς ἔθεσαν εἰς τὴν διάθεσίν μου τὰς δυνατότητας τοῦ Institut for Advanced Study ἐν Princeton. Εὐχαριστίας ἐπίσης ὀφείλω εἰς τὸν καθηγητὴν Charles Edson, ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ ἴδῃ φωτογραφίαν τῆς ἐπιγραφῆς καὶ ἐν ἐπιστολῇ του νὰ διατυπώσῃ τὴν ἔγκυρον γνώμην του ἐπὶ προβλημάτων, τὰ ὁποῖα παρουσιάζει τὸ δημοσιευόμενον ἐνταῦθα ἀποσπασματικὸν κείμενον.

2 Ἰδὲ τὸ Ἔργον 1954, σ. 24, εἰκ. 26 [=Chron. 1954, σ. 277, εἰκ. 6 = Archaeol. in Gr. 1954, σ. 39, εἰκ. 9]. ΠΑΕ 1954, σ. 176, εἰκ. 3.

3 ΠΑΕ 1954, σ. 177, εἰκ. 4.

κατέπεσαν καὶ ἐπλήρωσαν τὸν προθάλαμον. Ἂν τοῦτο συνέβαινε, θὰ ἐσήμαινεν ὅτι τὸ μάρμαρον καὶ ἡ ἐπ' αὐτοῦ ἐπιγραφὴ ἦσαν παλαιότερα τῆς συσσωρεύσεως τοῦ τύμβου. Τοῦτο ἀποκλείεται ἀπὸ ἐπιγραφικοὺς καὶ τεχνοτροπικοὺς λόγους. Ἡ ἐπιγραφὴ ἀσφαλῶς εἶναι νεωτέρα τοῦ μνημείου, ἀλλ' αἱ συνθῆκαι εὑρέσεως δὲν βοηθοῦν οὔτε διὰ τὴν χρονολόγησιν τῆς ἐπιγραφῆς ἐκ τοῦ μνημείου οὔτε διὰ τὴν χρονολόγησιν τοῦ μνημείου ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς.

Ὁπωσδήποτε πρέπει νὰ σημειώσω, ὅτι τὸ τεμάχιον εὑρέθη εἰς ὕψος ἑνὸς περίπου μέτρου ἀπὸ τοῦ δαπέδου τοῦ προθαλάμου κατὰ τὸ νότιον τμῆμα αὐτοῦ καὶ σχεδὸν ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν μεσότοιχον κατὰ τὸν ὑπὸ τὴν νοτίαν ἀνάγλυφον ἀσπίδα χῶρον[1].

Τὸ μάρμαρον ἔχει πάχος 0,11 μ. Εἶναι ἀποκεκρουμένον ἀνωμάλως κατὰ τὴν ἀριστερὰν πλευράν, κατὰ δὲ τὰς τρεῖς ἄλλας πλευρὰς σῴζει πέρατα ὁ λίθος, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἡ ἐπιγραφή. Κατὰ τὸ πάχος τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς σῴζονται ἄνω καὶ κάτω θέσεις πιοσχήμων συνδέσμων. Ἐκ τούτων προκύπτει ὅτι ἡ δεξιὰ (πλαγία νῦν) πλευρὰ τῆς πλακὸς ἀπετέλεσέ ποτε τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν. Ἐξ ἄλλου τὸ βάναυσον χάραγμα καθ' ὅλον τὸ ὕψος τῆς ἐνεπιγράφου πλευρᾶς (ἰδὲ πίν. 1), ἐξ οὗ κατεστράφησαν δεξιὰ 1-2 γράμματα ὅλων τῶν στίχων, πρέπει ἴσως νὰ ἀποδοθῇ εἰς τρίτην μεταχείρισιν τοῦ λίθου. Ἡ ἐνεπίγραφος ἐπιφάνεια ἔχει ὕψος 0,50 μ., τὸ δὲ μέγιστον σῳζόμενον πλάτος της εἶναι 0,31 μ.

Ἡ χάραξις τῆς ἐπιγραφῆς ἐγένετο κατὰ «σελίδας»[2], φαίνεται, ἐπὶ ἐπιφανείας, ἡ ὁποία ἀπετελέσθη ἐκ πλειόνων πλακῶν. Εἰς ἀπόστασιν 0,038 ἀπὸ τοῦ νῦν δεξιοῦ ἄκρου τοῦ λίθου ὑπάρχει λεπτή, ἀλλὰ σταθερὰ καὶ εὐδιάκριτος, γραμμὴ καθήκουσα καθ' ὅλον τὸ ὕψος τοῦ λίθου. Ἡ γραμμὴ εἶναι εὐδιάκριτος εἰς τὴν εἰκόνα ἰδιαιτέρως κατὰ τοὺς στίχους 16-21 τῆς σελίδος II καὶ κατωτέρω στίχ. 25-27. Ἡ γραμμὴ αὕτη, φαίνεται, ἐχαράχθη ἀρχικῶς ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ λίθου διὰ νὰ χωρίσῃ σελίδας πρὸς ἐπιγραφήν. Κατὰ τὴν χάραξιν ὅμως τῶν ἐπιγραφῶν δὲν ἐτηρήθη ἡ ἀρχικὴ διαίρεσις ἤ, ἄλλως, κατὰ τὰ ἑκατέρωθεν τῶν γραμμῶν ἀφεθέντα κενὰ ἐχαράχθησαν ἐλλείψει χώρου μεταγενεστέρως ἐπιγραφαί. Οὕτω δύναται νὰ ἐξηγηθῇ καὶ ἡ συμπύκνωσις τῆς σελίδος II ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀραιοτέραν κανονικὴν διάταξιν τῆς σελίδος I (ἰδὲ καὶ κατωτέρω).

Ἡ ἀριστερὰ σελὶς I διασῴζει τὸ δεξιὸν τέλος τριάκοντα δύο στίχων καὶ «κενόν» ἑτέρων δύο στίχων, ἡ δὲ δεξιὰ σελὶς II τὴν ἀρχὴν τεσσαράκοντα πυκνοτέρων στίχων.

Ἡ φύσις τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι εὐνόητος. Πράξεις ἀγοραπωλησίας κτημάτων ἀναγράφονται διαδοχικῶς[3]. Ἐπιγραφὴ εὑρεθεῖσα ἐν τῷ χωρίῳ Ἀρσένι, περὶ τὰ 7 χιλιόμετρα ἀπέχοντι ἐκ τοῦ τάφου πρὸς βορρᾶν, ἀναγράφει πρᾶξιν ἀγοραπωλησίας δούλης ὑπὸ τὸν τίτλον: Ἀλλόγραφον (;) Ὠνῆς[4]. Τοῦτο ἰσοδυναμεῖ πρὸς ἀντίγραφον ὠνῆς.

1 Πρβ. Ἔργον 1960, σ. 95, εἰκ. 108.

2 Ἰδὲ Ν. Μ. ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΟΣ, Νέαι Ἐπιγραφαὶ περὶ τοῦ Ἀρχιλόχου ἐκ Πάρου, ἐν ΑΕ 1952 (1955), σ. 36 κ. ἑ. καὶ σημ. 3.

3 Ὁ Δ. Ι. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ ἐν Γέρας Α. Κεραμοπούλλου σ. 161, σημ. 1 παρέχει κατάλογον μὲ τὰ γνωστὰ εἰς αὐτὸν «συμβόλαια πράσεως».

4 Τὸ ἐν ΔΗΜΙΤΣΑ, Ἡ Μακεδονία κλπ., σ. 96 κ. ἑ. ἀριθ. 126 (σημειωτέον ὅτι καὶ ἡ προηγουμένη καταχωρίζεται κατὰ λάθος ὑπ' ἀριθ. 126) «Ἀντιγραφονώνης» εἶναι ἀκατανόητον. Ἀνύπαρκτον εἶναι ἐπίσης τὸ ὄνομα προσώπου Σκύδρας (ΔΗΜΙΤΣΑΣ, αὐτ. σ. 97). Πρβ. ἀρχικὴν δημοσίευσιν παρὰ DELACOULONCHE, Mémoire, σ. 25 κ.ἑ. καὶ σ. 181 ἀρ. 30. Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ Ἀρσε-

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη εἶναι ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, ἀλλὰ δυνάμεθα, νομίζω, νὰ ὀνομάσωμεν καὶ τὰ ἡμέτερα κείμενα καὶ τὰ ὅμοια: ἀντίγραφα ὠνῆς [1].

Εἰς τὸ διασωθὲν τμῆμα τῆς ἀριστερᾶς σελίδος I περιέχονται μέρη τεσσάρων πράξεων ἀγοραπωλησίας (Α΄-Δ΄). Ἡ ἄνω καὶ ἡ κάτω δὲν σῴζουν ἀκέραιον τὸν ἀριθμὸν τῶν στίχων των, ἀλλ᾿ ἡ μὲν ἄνω μέρη τῶν τελευταίων ὀκτὼ στίχων της, ἡ δὲ κάτω μέρη τῶν πρώτων ἑπτά. Οἱ στίχοι τῶν δύο ἐνδιαμέσων πράξεων ἦσαν (προστιθεμένων καὶ τῶν ἐν μέρει «κενῶν») δέκα μὲν τῆς δευτέρας πράξεως, ἐννέα δὲ τῆς τρίτης. Τόσοι θὰ ἦσαν περίπου οἱ στίχοι καὶ τῶν δύο ἐλλιπῶν πράξεων, διότι τῆς μὲν πρώτης ἐλλείπουν πιθανώτατα δύο στίχοι, τῆς δὲ τελευταίας τὸ πολὺ τρεῖς, ὡς εἶναι δυνατὸν νὰ κρίνωμεν ἐκ τῶν ὑπαρχόντων καὶ τῶν πιθανῶς ἐλλειπόντων στοιχείων ἑκάστης πράξεως.

Τῆς δευτέρας σελίδος ὄχι μόνον οἱ στίχοι, ὡς ἐλέχθη ἤδη, εἶναι πυκνότεροι καθ᾿ ὕψος, ἀλλὰ καὶ τὰ γράμματα ἑκάστου στίχου κατὰ τὸ πλάτος του εἶναι ἐπίσης ὀλίγον πυκνότερα καὶ μικρότερα. Πάντως ἡ ἰδία χεὶρ χαράκτου φαίνεται ἀναντιρρήτως, νομίζω, καὶ εἰς τὰς δύο σελίδας. Παρὰ τὴν πυκνότητα τῶν γραμμάτων τῆς δευτέρας σελίδος καὶ τὴν συντομίαν, ὡς θὰ ἴδωμεν, τοῦ κειμένου ἑκάστης πράξεως τῆς σελίδος II ἐν σχέσει πρὸς τὴν σελίδα I, εἰς τὰς τέσσαρας περίπου πράξεις ἀγοραπωλησίας τῆς σελίδος I, ἀντιστοιχοῦν περίπου ἓξ τῆς σελίδος II, διότι τὸ πλάτος τῆς σελίδος εἶναι μικρότερον, ὡς θὰ ἴδωμεν.

Αἱ πράξεις τῆς σελίδος II διακρίνονται ἀπ᾿ ἀλλήλων διὰ παραγράφων, χαράγματος ὁριζοντίας γραμμῆς, εἰς τὸ τέλος ἑκάστης πράξεως [2]. Ἐπίσης τὰ δύο πρῶτα γράμματα τῆς ἑπομένης (ΙΩ πάντοτε, ἐφ᾿ ὅσον ὅλαι αἱ πράξεις ἀρχίζουν μὲ τὸ αὐτὸ ὄνομα) ἐξέχουν ἀριστερὰ τῆς σελίδος. Οὕτω διακρίνονται σαφῶς τῆς πρώτης πράξεως οἱ ἓξ τελευταῖοι στίχοι (ἐλλείπει πιθανῶς εἷς μόνον, ὁ πρῶτος στίχος), τῆς δευτέρας οἱ ἑπτά, τῆς τρίτης οἱ ἕξ, τῆς τετάρτης καὶ τῆς πέμπτης ἀνὰ ἑπτά,

νίου εἶναι εἰς ἀπελπιστικὸν βαθμὸν ἀνορθόγραφος καὶ κακοχαραγμένη. Προφανῶς οὔτε ὁ συντάκτης τοῦ κειμένου ἐγνώριζε καλὰ ἑλληνικὰ οὔτε ὁ χαράκτης ἐνόει ὅσα ἀντέγραφεν. Ἴσως δὲ ἠγνόει τελείως γραφὴν καὶ ἀνάγνωσιν. Ἐπιφυλασσόμενος νὰ ἐπανεκδώσω τὴν ἐπιγραφήν, τὴν ὁποίαν τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1956 μετέφερα εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Θεσσαλονίκης, παρέχω ἐνταῦθα, κατὰ τὴν ἰδικήν μου ἀνάγνωσιν, τὰ οὐσιώδη μέρη τοῦ κειμένου, ἐφ᾿ ὅσον ταῦτα σχετίζονται πρὸς τὴν παροῦσαν μελέτην. Δὲν τηρῶ τὴν ὀρθογραφίαν τοῦ ἀρχαίου κειμένου, διότι θὰ καθίστατο ἀκατανόητον ἢ θὰ ἀπῄτει ὑπομνηματισμὸν μακρόν, ἴσης ἐκτάσεως περίπου πρὸς τὴν ἐπανέκδοσιν. Ἐν τούτοις, νομίζω, ἐξυπηρετεῖ ἀπολύτως τὸ παρεχόμενον κατωτέρω κείμενον, μετὰ τῆς φωτογραφίας τοῦ πίν. 2, τὰ ζητήματα τῆς παρούσης μελέτης. Ἐξ ἄλλου ἀκριβὴς χρονολογία ὁπωσδήποτε εἶναι ἀνέφικτος. Τὸ κείμενον οὐσιωδῶς εἶναι τὸ ἑξῆς: «*Ἀλλόγραφον* (? =Ἀντίγραφον) *ὠνῆς ὀν|όματος Νίκης τῆ|ς Λύκου Σκυδραίου. Ἐ|πρίατο παρὰ Μετοεράσ|ου (;) ἀνδρὸς Σκυδραίου|μετὰ κυρίου Ἱππίου | Σκυδραίου πεδίον ὀ|νόματι Νίκην, ᾧ ἦν| ὄνομα Δυοφώνη, μακε|δονικῆς τιμῆς ἀργ|υρίου *ΙΕ΄. Καὶ ἄν τις κυ|ριώτερος φανῇ τοῦ προ|γεγραμμένου κορασίου | ἢ μέρους τινός, τότε τὴν | τιμὴν διπλῆν ἐπλ|ήρωσεν (;) τοῦ Λύκο|υ Σκυδραίου. Ἐγένετο ἐ|ν Σκύδρᾳ. Τὸ πρόστιμ|ον κλπ.*». Τὰ ὀνόματα τῶν μαρτύρων εἶναι: Αὐρήλιος Λύκος καὶ Αὐρήλιος Καλλησθένης (;). Τὸ παρὰ ΔΗΜΙΤΣΑι, στίχ. 22 - 23 ὄνομα Κουρῆνος πάντως ἀποκλείεται.

1 Ἀλλ᾿ ἰδὲ G. KLAFFENBACH, Bemerkungen zum griech. Urkundenwesen (=Sitz. Ak. Berlin, Klasse für Sprache 1960,VI), περὶ τῆς σημασίας τοῦ πρωτοτύπου τῆς «ὠνῆς» καὶ τοῦ «ἀντιγράφου» καὶ τῆς σχέσεως μεταξὺ αὐτῶν. Πρβ. REG 74, 1961. Bull. Épigr. ἀριθ. 154, σ. 141. Πρβ. Π. ΒΑΛΛΗΝΔΑ-Ν. ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ, Συμβολὴ εἰς τὰ περὶ μισθώσεως κλπ. [=Πραγματεῖαι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν τόμ. ΙΓ΄, ἀριθ. 2], Ἀθῆναι 1948, σ. 21.

2 Ν. Μ. ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΟΣ, ἔ. ἀ. σ. 38. Πρβ. παραγράφους ἐν ἐπιγραφῇ ἐκ Βεροίας περιεχούσῃ ἐπιστολὰς Δημητρίου Β΄ ἐν BSA 18, 1911-12, σ. 134, περὶ ἧς ἰδὲ κατωτέρω εἰς τὰ περὶ χρονολογίας τῆς ἐπιγραφῆς.

ἐνῷ τῆς τελευταίας πράξεως σῴζονται ἐλάχιστα γράμματα ἑπτὰ στίχων της καὶ εἶναι πιθανὸν ὅτι δὲν ὑπῆρχεν ὄγδοος.

Ἡ χάραξις εἶναι μᾶλλον ἐπιμεμελημένη καὶ δεικνύει ἔμπειρον χαράκτην, μολονότι οὐχὶ ἀλάνθαστον, ὡς θὰ ἴδωμεν. Τὰ γράμματα Ο, Ω καὶ ⊙ (μετὰ στιγμῆς) εἶναι μικρότερα τῶν ἄλλων καὶ ἴσα περίπου μεταξύ των. Τὸ Γ σκάζει καὶ ἡ ὁριζοντία κεραία του δὲν ἐξέχει ἑκατέρωθεν. Τὸ C μηνοειδές (lunatum). Τοῦ Α ἡ ὁριζοντία γραμμὴ δὲν εἶναι γωνιώδης. Γενικῶς αἱ κάθετοι καὶ αἱ ὁριζόντιαι γραμμαὶ δὲν ἀποκλίνουν. Δὲν ὑπάρχουν ἢ ὑπάρχουν ὅλως ἀνεπαίσθητοι ἀκρέμονες.

Οἱ ἀριθμοὶ παρέχονται διὰ γραμμάτων τοῦ ἀλφαβήτου καὶ χωρίζονται ἀπὸ τῶν ἑκατέρωθεν λέξεων δι᾿ ἁπλῆς σειρᾶς τριῶν ὑπὲρ ἀλλήλας στιγμῶν[1].

Ὁ χωρισμὸς τῶν στίχων γίνεται γενικῶς κατὰ συλλαβικὸν σύστημα, πλὴν τριῶν ἐξαιρέσεων τῆς πρώτης σελίδος (τέλος τῶν στίχων, 1, 4 καὶ 24), ἐνῷ τὸ τέλος τῶν στίχων 13 καὶ 19 τῆς αὐτῆς σελίδος παρουσιάζει προβλήματα, περὶ ὧν κατωτέρω.

Τῶν περισσοτέρων, ἂν μὴ ὅλων τῶν στίχων, τὸ σῳζόμενον τμῆμα εἶναι μικρότερον τοῦ ἐλλείποντος, ὥστε ἡ συμπλήρωσις τῆς ἐπιγραφῆς καθίσταται δύσκολος. Εὐκολύνεται κατά τινα σημεῖα ἐκ τῆς ἐπαναλήψεως τοῦ τυπικοῦ καί τινων ὀνομάτων. Λάθη τινὰ τοῦ χαράκτου, νομίζω, εὐκόλως διαγιγνώσκονται καὶ γενικῶς ἡ χάραξις καθ᾿ ἑαυτὴν καὶ ἡ διατήρησις τῆς ἐπιφανείας κατὰ τὸ πλεῖστον δὲν παρέχουν δυσκολίας εἰς τὴν ἀνάγνωσιν. Οὕτω ἀναγιγνώσκω καὶ συμπληρῶ κεχωρισμένως κατὰ σελίδας, ἀριθμῶν τὰς πράξεις μὲ τὰ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου, ὡς ἐν τῷ παρενθέτῳ πίνακι.

Ἐκ τῆς δευτέρας σελίδος κυρίως γίνεται σαφές, ὅτι τὸ τυπικὸν ἀκολουθεῖ τὸν κανόνα τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων. Αἱ πράξεις καταχωρίζονται ὑπὸ τὸν τύπον «Α ἐπρίατο παρὰ Β»[2]. Ἐν συνεχείᾳ ἀναφέρονται τὸ ἀντικείμενον τῆς ὠνῆς, ἔκτασις εἰς (πλέθρα πιθανῶς καὶ) ἀκαίνας, θέσις καὶ γείτονες, τιμὴ κατὰ πλέθρον, ἡ προϋπόθεσις ὅτι θὰ καταβληθῇ πλῆρες τὸ ἀντίτιμον (τοῦτο δὲν διαπιστοῦται εἰς τὴν πρᾶξιν Α΄) καὶ τὰ ὀνόματα τῶν βεβαιωτῶν. Ἀκολουθεῖ ἡ χρονολόγησις ἑκάστης πράξεως διὰ τῶν ὀνομάτων τοῦ μηνὸς καὶ τοῦ ἐπωνύμου ἄρχοντος (περὶ οὗ ἰδὲ κατωτέρω σελίδα Ι, στίχ. 13-14), ἕπεται τὸ ὄνομα ἱερέως (τοῦ Ἀσκληπιοῦ), τὰ ὀνόματα ταγῶν (τῆς πόλεως), τῶν δικαστῶν καὶ τῶν μαρτύρων. Τὰ ὀνόματα τῶν τελευταίων συνοδεύονται ἀπὸ τὸ πατρώνυμον καὶ τὸ ἐθνικόν.

Δὲν διασῴζονται ἅπαντα τὰ ἀνωτέρω στοιχεῖα καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ βε-

1 Σελὶς Ι, στ. 10. Πρβ. καὶ ΙΙ στίχ. 30. Ἀλλ᾿ ἀξιοσημείωτον, νομίζω, τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ Ο εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἑβδομήκοντα εἶναι αἰσθητῶς μεγαλύτερον ὅλων τῶν Ο τοῦ κειμένου, ὡσὰν ὁ χαράκτης, ἂν μὴ καὶ ὁ συντάκτης τοῦ κειμένου, νὰ τὸ ἐννοῇ ὡς ἄλλο στοιχεῖον. Τοῦτο εἶναι ἐλαφρὰ ἀπόκλισις ἀπὸ τὴν παρατήρησιν τοῦ M. N. TOD ἐν BSA 45, 1950, σ. 134. Ὡς πρὸς τὰς τρεῖς στιγμὰς ἰδὲ Α. ΣΙΓΑΛΑ, Ἱστ. Ἑλλην. Γραφῆς, Θεσσαλονίκη 1934, σ. 305. Πρβ. Ι. Θ. ΚΑΚΡΙΔΗ, Ἑλληνικὰ 12, 1952-53, σ. 143.

2 FRITZ PRINGSHEIM, The Greek Law of Sale, Weimar 1950, σ. 103 κ.ἑ. Type III, τὸν ὁποῖον ὁ PRINGSHEIM χαρακτηρίζει ὡς τὸν κυρίως ἑλληνικὸν τύπον (τεσσαράκοντα ἓξ πράξεις κατεχωρίσθησαν ὑπὸ τὸν τύπον τοῦτον ἀπὸ 334-267 π. Χ. ἐν ἐπιγραφῇ τῆς Τήνου, συνεχίζεται δὲ ὁ τύπος ἕως τὸ 359 μ. Χ., B.G.U. 316). «The strongest and oldest Greek form», λέγει ὁ PRINGSHEIM (αὐτ. σ. 111), ἀλλ᾿ ἰδὲ τὰς παρατηρήσεις ὑπὸ CLAIRE PRÉAUX, De la Grèce classique à l'Égypte hellénistique, Les formes de la vente d'immeuble ἐν Chron. d'Égypte 36, 1961, σ. 187 κ.ἑ., ὅπου καὶ ἄλλη σχετικὴ βιβλιογραφία.

βαιωθῆ ὅτι ὑπῆρχον ἀναγεγραμμένα εἰς ὅλας τὰς πράξεις, ἀλλ' ὁπωσδήποτε αὐτὸ εἶναι τὸ γενικὸν σχῆμα. Διαφοραί τινες εἰς τὰς λεπτομερείας διαπιστώνονται καὶ εἶναι πιθανὸν ὅτι ὑπῆρχον περισσότεραι.

Μετὰ τὰς γενικὰς ταύτας παρατηρήσεις ἂς εἰσέλθωμεν εἰς τὰς λεπτομερείας κατὰ στίχον.

ΣΕΛΙΣ Ι

Στίχ. 1 - 2. Κατὰ τὴν ἀνωτέρω γενικὴν παρατήρησιν, τῆς Α' πράξεως ἐλλείπουν ἀσφαλῶς μὲν τὰ ὀνόματα ἀγοραστοῦ καὶ πωλητοῦ (τὰ ὁποῖα θὰ ἦσαν ὑπὸ τὸν τύπον: Α ἐπρίατο (ἢ ἠγόρασε) παρὰ Β, τὸ ἀντικείμενον τῆς ὠνῆς (τὸ ὁποῖον προφανῶς εἶναι «γῆ», ὡς κατωτέρω εἰς τὴν Β' πρᾶξιν, ἐφ' ὅσον τιμᾶται κατὰ «πλέθρον») καὶ πιθανῶς ἡ ἔκτασις, ἡ θέσις καὶ τὰ ὅρια ὑπὸ ἕνα τύπον. Σῴζεται μέρος τῆς διατυπώσεως τῶν ἑπομένων στοιχείων. 'Ατυχῶς δὲν διεσώθη ἡ τιμὴ εἰς δραχμὰς κατὰ πλέθρον. Πιθανῶς δὲν ὑπῆρχεν ἀναγεγραμμένη, τοὐλάχιστον οὐδὲν διεσώθη ἐκ τῆς προϋποθέσεως τῆς καταβολῆς τῆς τιμῆς εἰς τὸ ἀκέραιον. 'Ηκολούθουν προφανῶς οἱ βεβαιωτ]ΑΙ [1], ἐξ ὧν διεσώθη τὸ ὄνομα τοῦ πρώτου, τὸ πατρώνυμον αὐτοῦ καὶ τὸ ἐθνικὸν κατὰ τὸ πλεῖστον, συμπληρούμενον ἀσφαλῶς. 'Αποδίδω λάθος εἰς τὸν χαράκτην, τὸ ὁποῖον οὗτος κατέβαλε προσπάθειαν νὰ ἀπαλείψῃ, ὡς φαίνεται ἐν τῇ εἰκόνι σαφῶς, ὅθεν ὀβελίζω τὸ C πρὸ τοῦ K εἰς τὸ ὄνομα "Ε{σ}κτωρ. Πιστεύω ὅτι τὸ ὄνομα εἶναι τὸ αὐτὸ πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ 'Ομηρικοῦ ἥρωος τῶν Τρώων, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι μὲν σύνηθες ὡς ὄνομα ἱστορικῶν προσώπων, ἀλλ' ἀπαντᾷ ὁπωσδήποτε [2] καὶ μάλιστα κατὰ τρόπον σημαντικὸν ἐν Μακεδονίᾳ καὶ 'Ηπείρῳ. 'Αμφότεραι αἱ χῶραι, ὡς γνωστόν, φέρονται σχετισθεῖσαι μὲ τοὺς Τρῶας καὶ πρὸ καὶ μετὰ τὴν ἅλωσιν [3]. Εἶναι σημαντικὸν ἴσως τὸ γεγονός, ὅτι τὸ ὄνομα "Εκτωρ ἀπαντᾷ ἀποκλειστικῶς [4], καθ' ὅσον γνω-

1 Σελὶς ΙΙ, στίχ. 3. Πρβ. FR. PRINGSHEIM, Ausbreitung und Einfluss des griechischen Rechtes [=Sitzungsb. d. Heidelberger Ak. d. Wiss., 1952, 1 Abh.], Heidelberg 1952, σ. 17 κ.ἑ. καὶ Δ. ΛΑΖΑΡΙΔΗ, 'Επιγραφὴ ἐξ 'Αμφιπόλεως ἐν Γέρας 'Αντωνίου Κεραμοπούλλου, 'Αθῆναι 1953, σ. 159 καὶ 165.

2 'Εσφαλμένως ἐν RE VII, 2, στήλη 2806 ἐν λ. *Hektor* ἀναγράφεται ὅτι δῆθεν «bei historischen Personen ist der Name noch nicht nachgewiesen».

3 Γενικῶς ἐν GR. H. MACURDY, Troy and Paeonia, New York 1925 (ἀντιθέτως: F. GEYER, Makedonien κλπ., Μόναχον 1930, σ. 23). M. NILSSON, The Mycenaean Origin of Greek Mythology, Berkeley 1932, σ. 55 κ.ἑ. καὶ σημ. 58. L. UGOLINI, Butrinto, Ρώμη 1937, σ. 67 κ.ἑ., κυρίως σ. 75 κ.ἑ. Πρβ. τὸ τοῦ ΛΥΚΟΦΡΟΝΟΣ, 1236, περὶ τοῦ Αἰνείου φεύγοντος ἐκ Τροίας:

'Ράκηλον οἰκήσει μολὼν
Κισσοῦ παρ' αἰπὺν πρῶνα.

'Ο Αἰνείας, ὡς γνωστόν, ἐφέρετο ὡς οἰκιστὴς τῆς παρὰ τὸν μυχὸν τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου Αἰνείας. Πρβ. νομίσματα Αἰνείας ἐν BABELON, Traité κλπ., σ. 1111. Περὶ Αἰνείας, Ρακήλου καὶ Κισσοῦ προχείρως ἰδὲ ἐν RE I, 1 στήλη 1009 ἐν λ. *Aineia*, αὐτ. ἐν λ. *Aineias* (2) στ. 1010 κ.ἑ. καὶ αὐτ. XI, 1 στ. 522 ἐν λ. *Kissos* (2 καὶ 3). Πρβ. R. PARIBENI, La Macedonia κλπ., 1947, σ. 31 κ.ἑ. 'Αλλὰ κυρίως ἰδὲ παραπομπὰς ἐν MERITT κλπ., Athenian Tribute Lists IV, 1953, σ. 3 (Aineia), σ. 64 (Kissos) καὶ σ. 107 (Rakelos). 'Εκ τούτων δέον νὰ ἐξαρθῇ ἡ θαυμαστὴ μελέτη τοῦ CH. EDSON, Notes on the Thracian Phoros ἐν Classical Philology 42, 1947, σ. 88 κ.ἑ., τροποποιηθεῖσα ἐν μέρει ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἐν Class. Phil. 50, 1955, σ. 169, ὅπου ὁ CH. EDSON συνεχίζει τὰς ὑποδειγματικὰς ἐρεύνας του διὰ τὴν Μακεδονικὴν τοπογραφίαν. Περὶ τῶν σχέσεων τῆς 'Ηπείρου μετὰ τῶν Τρώων ἐξ ἄλλου, ἰδὲ προχείρως RE I, 1 στ. 1010 κ.ἑ. (*Aineias* 2), αὐτ. VII, 2 στ. 2844 κ.ἑ. (*Helenos*, 1) καὶ αὐτ. IX, 1 στ. 1065 (*Ilion*, 7). Πρβ. KRAHE, Lexicon κλπ. ἐν λ. *Bunimos*.

4 Δὲν εὗρον τοὐλάχιστον εἰς ἀττικὰς ἐπιγραφὰς πλὴν τοῦ hέκτ[ο]ρ ἐν BEAZLEY, RF 925, τὸ ὁποῖον βεβαίως ἀφορᾷ εἰς τὸν 'Ομηρικὸν ἥρωα. Οὔτε εἰς συλλογὰς ὡς H. POPE, Non Athenians κ.τ.τ. Σημειωτέον

ρίζω, ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Ἠπείρῳ εἴτε τοῦτο σημαίνει μακρὰν παράδοσιν εἴτε νέον φαινόμενον[1], ἀπότοκον τοῦ ἐνδιαφέροντος περὶ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, τὸν Ὅμηρον κατ' ἐξοχήν, κατὰ τὸν 4ον αἰ. π.Χ. καὶ τοὺς περὶ τὸν Ἀλέξανδρον χρόνους ἰδιαιτέρως[2].

Ὁπωσδήποτε Ἕκτωρ ἐλέγετο εἷς ἀπὸ τοὺς τρεῖς υἱοὺς τοῦ στρατηγοῦ τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου, τοῦ Παρμενίωνος, τοῦ ὁποίου καὶ οἱ ἄλλοι δύο υἱοὶ ἔφερον τὰ συνήθη εἰς τὴν Μακεδονίαν ὀνόματα Φιλώτας καὶ Νικάνωρ, περὶ οὗ κατωτέρω. Τὸν Ἕκτωρα ἀναφέρει δὶς ὁ CURTIUS RUFUS[3].

Εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Θεσσαλονίκης, ἀχρονολόγητον παρὰ ΔΗΜΙΤΣΑι, ἀναφέρεται ἐπίσης Ἕκτωρ[4]. Ἑκτορίδης ἐξ ἄλλου ἀναφέρεται ἐν ἐπιγραφῇ τῆς Θάσου[5]. Ἴσως δὲ εἶναι σχετικὸν ὄνομα καὶ τὸ Heketor, τὸ ὁποῖον ὁ DIMITER DETSCHEW κατεχώρισε μεταξὺ τῶν θρακικῶν ὀνομάτων[6], ἀλλ' ὁ I. I. RUSSU παρετήρησεν ἤδη: «Heketor kann nicht thrakisch sein, sondern griechisch[7]». Ἰδιαιτέρως κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν Διαδόχων προσετέθη νέος δεσμὸς τῶν Μακεδόνων μὲ τοὺς Τρωικοὺς ἥρωας, ἕνεκα τῆς εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Ἀχιλλέως Νεοπτόλεμον (Πύρρον) ἀναγωγῆς τῆς ἠπειρωτικῆς δυναστείας τῶν Αἰακιδῶν, ὅθεν κατήγετο ἐκ μητρὸς ὁ Ἀλέξανδρος[8].

Ἐξ ἄλλου ἔχομεν ἐκ τῆς πρὸς τὴν Μακεδονίαν γειτονικῆς καὶ συγγενικῆς Ἠπείρου ἐπιγραφήν, ἐν ᾗ δὶς ἀναγράφεται τὸ ὄνομα Ἕκτωρ, μίαν φορὰν εἰς

ὅτι λατρεία ἥρωος Ἕκτωρος, ἐκτὸς τοῦ Ἰλίου καὶ τῆς Τρῳάδος, εἶναι γνωστὴ καὶ ἐκ Θηβῶν, FARNELL, Greek Hero Cults, 1921, σ. 410, ἀριθ. 74.

1 Σημειωτέον ὄνομα: Αἰνίας Θεσσαλονικεὺς περὶ τὸ 208 π.Χ. LAUNEY, Recherches κλπ, σ. 1170. Πρβ. L. H. JEFFERY, The Local Scripts of Archaic Greece, Oxford 1961, σ. 363. Δὲν ἐννοῶ τὸ αὐτόθι σ. 365: «The sculptor Paionios of Mende, a small place inland from Ainos....».

2 Ὁ M. NILSSON, Cults, Myths, Oracles and Politics in Ancient Greece, Lund 1951 [=Skrifter utgivna av Suenska Institutet i Athen 8° I] εἰς ὅλα ταῦτα βλέπει πολιτικὴν καὶ διπλωματίαν. Τὸ σχετικὸν περὶ τῆς Ἠπειρωτικῆς δυναστείας μέρος τῆς μελέτης του ταύτης ἀρχίζει μὲ τὸν ἀφορισμόν: «Epirus bordered on Macedonia in the west. The inhabitants were not Greeks....» (σ. 105) καὶ τελειώνει μὲ ὅμοιον ἀφορισμόν: «The whole story shows the overdone eagerness of a barbarian house to appear as heroic Greeks» (σ. 108). Ἐνταῦθα πρέπει νὰ σημειώσωμεν, ὅτι δὲν εἶναι ἄσχετον πρὸς τὸ Ἕκτωρ τὸ ὄνομα τοῦ μυθικοῦ κακούργου βασιλέως τῆς Ἠπείρου Ἔχετος, ἤδη παρ' Ὁμήρῳ, τὸ ὁποῖον δεικνύει, ὅτι δὲν ἦσαν ὅλα «eagerness.... to appear as heroic Greeks» (τύπου Ἐχέτου;). Ἐτυμολογήσεις τοῦ ὀνόματος Ἔχετος ἰδὲ προσφάτως ἐν A. CARNOY, Dict. étym., 1957, ἐν λ. *Echetos* καὶ *Hector*. Πρβ. RE V 2, 1905, στήλη 1916 κ.ἑ. ἐν λ. *Echetos*. Πρβ. F. JACOBY, F. Gr. Hist. 2 B 2 (ἀριθ. 135-136, 19) ἐν σ. 484. Τὰ περὶ βαρβαρισμοῦ τῶν Ἠπειρωτῶν ἀποδίδονται ἀντιθέτως εἰς ἀθηναϊκὴν προπαγάνδαν ἐν AUBREY DILLER, Race Mixture among the Greeks before Alexander, 1937, σ. 25, σημ. 46.

3 CURTIUS RUFUS IV 8, 7 καὶ VI 9, 27. Πρβ. RE Suppl.-Bd IV, στ. 716, ἀριθ. 10a. Πρβ. H. BERVE, Das Alexanderreich II, 1926, σ. 149.

4 ΔΗΜΙΤΣΑ, Ἡ Μακεδονία κλπ., σ. 513, ἀριθ. 560. Πρὸς ταύτην σχετίζουν οἱ AVEZOU - PICARD τὴν ἐν BCH 37, 1913, σ. 110 κ.ἑ., ἀριθ. 23 a καὶ b. Ἐφ' ὅσον ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ Δήμιτσα εὑρέθη «ἐν τῷ νεκροταφείῳ τῶν Ἰουδαίων» δὲν εἶναι βέβαιον, ὅτι ἀνήκει εἰς τὴν ἀρχαίαν Θεσσαλονίκην. Ἰδὲ σχετικῶς Φ. ΠΕΤΣΑ, Λατινικαὶ Ἐπιγραφαὶ ἐκ Θεσσαλονίκης ἐν ΑΕ 1950-1951, σ. 61 κ.ἑ., ὅπου ἀποδεικνύεται ὅτι ἐπιγραφαὶ εὑρεθεῖσαι ἐν τῷ ἰσραηλιτικῷ Νεκροταφείῳ τῆς Θεσσαλονίκης ἀνήκουν πράγματι εἰς τοὺς Φιλίππους καὶ τὴν Θάσον.

5 ΔΗΜΙΤΣΑΣ, ἔ.ἀ. σ. 933 κ.ἑ. ἀριθ. 1281 (151), B στήλη στίχ. 3. Πρβ. Ἑκτορίδης ἐξ Ἐρετρίας τοῦ 4ου αἰ. π. Χ. ἐν FR. BECHTEL, Histor. Personenn., σ. 543.

6 D. DETSCHEW, Die Thrakischen Sprachreste, Βιέννη 1957.

7 Dacia, Nouvelle Série II, 1958, σ. 523.

8 ΠΙΝΔΑΡΟΥ Νεμεόν. 4, 51-3. 7, 34-42, Παιὰν 6, 104-121. ΕΥΡΙΠ. Ἀνδρομ. 1242-52. ΠΛΟΥΤ. Πύρρος 1. ΙΟΥΣΤ. 17, 3. Πρβ. AUBREY DILLER, Race Mixture among the Greeks, 1937, σ. 55, ὅπου καὶ ἄλλαι παραπομπαί.

ὀνομαστικὴν καὶ ἄλλην φορὰν εἰς γενικὴν πτῶσιν[1]. Ἐπίσης εἰς νέαν ἐπιγραφὴν τῆς Δωδώνης δημοσιευθεῖσαν ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗ[2]. Τὸ ὄνομα ἐτυμολογικῶς σχετίζεται πρὸς τὸ ἔχω[3]. Ἡ G. H. MACURDY τὸ ἐθεώρησε βραχεῖαν μορφὴν (Kurzname) τοῦ ὀνόματος Ἐχέλαος[4].

Μαννία. Πιστεύω εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς τοῦ Ἕκτωρος εἰς γενικὴν πτῶσιν, ἐξ ὀνομαστικῆς Μαννίας (ὁ). Τοῦτο παρουσιάζει παραπλησίας σχέσεις ὡς τὸ τοῦ Ἕκτωρος. Ὁ ΗΡΟΔΟΤΟΣ παρέχει τὴν πληροφορίαν ὅτι Μάνης ἐλέγετο βασιλεύς τις τῶν Λυδῶν[5]. Ὁ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ διέσωσε παρεφθαρμένας τὰς ἀρχικὰς (διαλεκτικὰς) μορφὰς τοῦ ὀνόματος, Μάσδης καὶ Μάσσης[6]. Ταύτας συνέδεσε μετὰ τοῦ Μάνης ὁ U. v. WILAMOWITZ-MÖLLENDORFF ὡς ἐπίσης μετὰ τῶν ὀνομάτων δούλων ἐν Ἀθήναις Μάνης καὶ Μανία[7]. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ WILAMOWITZ τὰ ὀνόματα ταῦτα ἐπληθύνθησαν εἰς ἐπιγραφὰς εἴτε ἀττικάς, ὅπου ἀναφέρονται, συχνὰ ἀποδεδειγμένως, ξένοι, εἴτε περιφερειακάς[8]. Ἡ περιφημοτέρα καὶ πιθανῶς ἡ ἀρχαιοτέρα εἶναι ἡ στοιχηδὸν ἐπιγραφὴ ἐξ Ἀθηνῶν, νῦν ἐν Cabinet des Médailles τῶν Παρισίων:

1 SGDI 2, 1347. Τὸ ὄνομα τοῦ προστάτου τῶν Μολοσσῶν ἐν SGDI 2, 1350 δὲν εἶναι Ἕκτωρ, ὡς γράφει ἡ GRACE H. MACURDY ἐν Class. Quarterly 23, 1929, σ. 24, ἀλλὰ Ἔχελος, τὸ ὁποῖον ἐν τῇ αὐτῇ μελέτῃ σχετίζει πρὸς τὸ Ἕκτωρ.

2 Δ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ, Τιμητικὸν Ψήφισμα τῶν Μολοσσῶν ἐκ Δωδώνης, Ἑλληνικὰ 15, 1957, σ. 249 στίχ. 9. Παραβλητέα τὰ ὀνόματα τοῦ Ὁμηρικοῦ καὶ Τρωικοῦ κύκλου ἐν τῇ βασιλικῇ οἰκογενείᾳ τῶν Μολοσσῶν: Νεοπτόλεμος, Πύρρος, Ἀλέξανδρος, Τεῦκρος, Ἕλενος, Αἰακίδης, Νίσος, Τρῳάς.

3 BOISACQ, Dict. étym.[4], 1950, ἐν λ. *ἔχω*. H. FRISK, Griech. etym. Wörterbuch, Heidelberg 1960, ἐν λ. *Ἕκτωρ*. Πρβ. αὐτόθι λ. *ἔχω*. Ἐτυμολογήσεις τοῦ ὀνόματος παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ παλαιοτέραν βιβλιογραφίαν ἰδὲ RE VII, 2, στ. 2806 ἐν λ. *Hector*. Πρβ. H. KRAHE, Die Sprache der Illyrier I, Die Quellen, Wiesbaden 1955, σ. 71 κ.ἑ., ἀρ. 48.

4 Class. Quart. 23, 1929, σ. 23 κ.ἑ. ἀλλὰ περὶ τούτου ἰδὲ παρατήρησιν τοῦ P. KRETSCHMER ἐν Glotta 20, 1932, σ. 230. Πρβ. καὶ J. KALLÉRIS, Les anciens Macédoniens, σ. 292, σημ. 1.

5 *ἐπὶ Ἄτυος τοῦ Μάνεω βασιλέος σιτοδείην ἰσχυρὴν ἀνὰ τὴν Λυδίην πᾶσαν γενέσθαι* ΗΡΟΔ. I 94 καὶ *καὶ τούτου μὲν μεταλαμβάνονται τοῦ ὀνόματος [Ἀσία] οἱ Λυδοί, φάμενοι, ἐπὶ Ἀσίεω τοῦ Κότυος τοῦ Μάνεω κεκλῆσθαι τὴν Ἀσίην...*, αὐτ. IV 45.

6 ΠΛΟΥΤ., Περὶ Ἴσιδος καὶ Ὀσίριδος 360b: *Φρύγες μέχρι νῦν τὰ λαμπρὰ καὶ θαυμαστὰ τῶν ἔργων μανικὰ καλοῦσι διὰ τὸ Μάνην τινὰ τῶν πάλαι βασιλέων ἀγαθὸν ἄνδρα καὶ δυνατὸν γενέσθαι παρ' αὐτοῖς, ὃν ἔνιοι Μάσδην καλοῦσιν* καὶ ἐν ΨΕΥΔΟ-ΠΛΟΥΤ., Περὶ Μουσικῆς 7: *τὸν Μαρσύαν φασί τινες Μάσσην καλεῖσθαι* (ἔκδ. K. Ziegler, Moralia VI, 3, 1959, σ. 7).

7 Ἐν Hermes 34, 1899, σ. 222, συνδυάζων τὴν πληροφορίαν παρὰ ΗΦΑΙΣΤΙΩΝΙ κεφ. 1 καὶ ΗΡΩΔΙΑΝΩι (ἐν Μ. ΕΤΥΜ. λ. *δάσληρα*), καθ' οὓς Πάσνης καὶ Μάσνης προσάγονται ὡς παραδείγματα βαρβαρικοῦ συμπλέγματος συμφώνων, ὅθεν ἁπλοποιοῦνται εἰς τὴν μορφὴν Μάνης. Πρβ. J. B. HOFFMANN, Etym. Wörterb. des Griechischen, Μόναχον 1944, σ. 189 ἐν λ. *μάνης*.

8 Μερικὰ παραδείγματα πρῶτον εἰς Ἀττικὰς ἐπιγραφάς, ὅπου τὸ Μάνης παρουσιάζεται (H. POPE, Non Athenians in Attic Inscriptions, 1935, σ. 174) εἰς τοὺς ναυτικοὺς καταλόγους τῶν ἀρχῶν τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. συνηθέστατα (ὑπὲρ τὰς 10 φορὰς) π.χ. ἐν AJA 31, 1927, σ. 465, στίχ. 187, 199, 214 καὶ 226, ὅπου, χαρακτηριστικῶς, πέντε φέρουν τὸ ὄνομα Θρᾷξ (στίχ. 165, 172, 173, 176 καὶ 188) καὶ εἰς τὸ ὄνομα Θραικυλίων (στίχ. 213). Ἐκ Πειραιῶς ἡ γενικὴ Μανίου ἐν BCH 7, σ. 399. Πρβ. καὶ κατωτέρω παρατηρήσεις εἰς ὄνομα Τόλων. Ἐκ τῶν ἰδίων καταλόγων δὶς ἀναφέρεται Μάνης ἐν Hesperia 2, 1933, σ. 393, ἀριθ. 12 (ἔνθα ἡ ὀρθὴ παραπομπὴ ἐν σημ. 1 εἰς IG εἶναι IG II, 959, II², 1951). Ἡ αὐτὴ ἐπιγραφὴ ἐν SEG X, 1949, ἀριθ. 356. Ἄλλα παραδείγματα ἐν IG ind. σποράδην. Ἐκτὸς Ἀττικῆς τὸ ὄνομα εἶναι σύνηθες ἐπίσης ὑπὸ διαφόρους παραλλαγὰς π.χ. Μάνης ἐκ Καρίας τὸ 276 π.Χ., ἐν SEG XV, 1958, ἀριθ. 652, Μάνις ἐκ Παμφυλίας αὐτ. XII, 1955, ἀριθ. 491. Αἴγυπτος Μάν[ου]ς? Θεσσαλὸς ἐν M. LAUNEY, Recherches κλπ. II, σ. 1140, Μάνιτος ἐξ Ἐφέσου τὸ 262 π.Χ. μὲ ὄνομα πατρὸς (Κόρραγος) σύνηθες ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Ἠπείρῳ. Μανίτας ἐκ Καρίας ἐν Bull. Épigr. 1960, ἀριθ. 106. Μανίαγος ἐξ Ὀλβίας ἐν B. LATYSCHEV, Inscr. Ant. Orae Septentr. Ponti Euxini, τόμ. I, 2α ἔκδ., Petropoli 1914, σ. 128 κ.ἑ., ἀριθ. 96 καὶ τόμ. IV, Petropoli 1901, σ. 9 κ.ἑ., ἀριθ. 15. Ἐκ Θάσου Μάνης ἐν L. ROBERT, Hell. VII 1949, σ. 152. Εἰς ρωμαϊκοὺς χρόνους Μάνου (γεν. τοῦ Μάνης) ἐκ Πισιδίας ἐν SEG XIV, 1957, ἀριθ. 797, Μαννία (γεν.) ἐν MAMA VII, ἀριθ. 247. Ἥρωι Μανιμάζωι ἐξ Ὀδησσοῦ ἐν

Φρυγῶν ὅς ἄριστος ἐγέναι' ἐ-
ν εὐρυχόροισιν 'Αθήνα(ι)ς Μάν-
νης 'Ορύμαιος, ὃ μνῆμα τόδ' ἐσ-
τὶ καλόν. Καὶ μὰ Δί' οὐκ εἶδον
ἐμαυτὸ ἀμείνω ὑλοτόμον.
'Εν τῷ πολέμῳ ἀπέθανεν [1].

Πρὸς τὰ ὀνόματα προσώπων (θεοφόρα;), τὰ γεωγραφικὰ καὶ ἐθνικά, ἴσως πρέπει νὰ συναφθῇ καὶ ἡ *μανικὴ ἐν Φρυξὶν τελετὴ* ἀποσυσχετιζομένη ἀπὸ τὴν *ἐρωτικὴν μανίαν*, ἡ ὁποία πιθανῶς εἶναι ἐτυμολογικὸς μῦθος [2].

Ὁ BECHTEL δέχεται φρυγικὴν τὴν ρίζαν (Μαν-) τοῦ ὀνόματος, ἐξ ἧς προέκυψαν καὶ σύνθετα (Μάνιππος, Μανόδοτος, Μανόδωρος) καὶ ὑποκοριστικά (Μᾶνις, Μανίτας, Μάνιχος) [3]. Τοιοῦτο ὑποκοριστικὸν πιθανῶς εἶναι καὶ τὸ ἡμέτερον Μαννίας, δεδομένου ὅτι συχνὰ εἰς τὰ ὑποκοριστικὰ διπλασιάζεται τὸ ριζικὸν σύμφωνον. Περὶ τῆς συγγενείας τῶν Θρᾳκῶν μετὰ τῶν Φρυγῶν-Βρυγῶν καὶ τῆς ποτε «συνοικήσεως» τῶν τελευταίων τούτων μετὰ τῶν Μακεδόνων [4] ἰδὲ προχείρως εἰς τὰ σχετικὰ ἄρθρα ἐν RE [5]. Ἔκτοτε, ἐννοεῖται, καὶ μέχρι τῆς ἐποχῆς τῆς ἐπιγρα-

G. MIHAILOV, Inscr. Gr. Bulg. Rep. I, 1956, ἀριθ. 78. Ἀπαντοῦν ἐπίσης Μάν(ν)ις, Μανία, Μαννὶς καὶ Μάνιος κ. τ. ὅ. Δὲν ὑπάρχει πάντως Μαν[οπέ]διον, τῆς σχετικῆς ἐπιγραφῆς διορθωθείσης ὑπὸ L. ROBERT εἰς: «ἀπὸ Μαιά[ν]δρου» ἐν Antiq. Class. 4, 1936, σ. 462. Πρὸς τὰ τοιαῦτα ὀνόματα προσώπων συνάπτονται τὸ γεωγραφικὸν *Μάνιος* κόλπος (ΣΚΥΛΑΞ 23) καὶ φυλὴ *Μάνιοι* (ΣΚΥΛΑΞ 24). Ἰδὲ H. KRAHE, Die alten balkanillyrischen geogr. Namen, Heidelberg 1925, σ. 7. Πρβ. τὸ θρᾳκικὸν ὄνομα Manius (PATSCH ἐν ÖJh 10, 1907, σ. 173. M. EBERT, Reall. d. Vorgeschichte, XIII, 1929 ἐν λ. *Thraker* σ. 284). Οὕτω καὶ παρὰ τὰ γεωγραφικὰ καὶ ἐθνικὰ Βιθυνία - Βιθυνός, Σκυθία - Σκύθης, Θράκη - Θρᾷξ κλπ. ὑπῆρχον ὀνόματα προσώπων Σκύθης κ. τ. ὅ., προχείρως PAPE-BENSELER ἐν λ. *Σκύθης* (3), *Σκυθῖνος* κ. λ.π., καὶ GRENFELL-HUNT, The Hibeh Papyri I, 55[1] (250 π. Χ.). Πρβ PREISIGKE, Sammelbuch 4036. Βίθυς κ. τ. ὅ. (μερικὰ πρώιμα παραδείγματα χρονολογημένα: Βίθυς 273 π.Χ., Βίθυς 243/2 π.Χ. καὶ Βίτος 3ος αἰ. π.Χ. ἐν Prosopogr. Ptolem. II, 1952, ἀριθ. 3854 - 3856). Ὀνόματα Θρᾷξ ἰδὲ ἀν. σ. 7, σημ. 8. Ὡς πρὸς τὰ διπλᾶ -νν- πρβ. Ξεννίας καὶ Ξεννὶς ἐν PAPE-BENSELER ἐν λ., *Φοννίας* ἐν F. BECHTEL, Die histor. Personennamen, σ. 455, Τυννίας αὐτ. σ. 468, Ξεννέας Ἀθαμὰν ἐν M. LAUNEY, Recherches κλπ. II, σ. 1139, καὶ πλείονα ἐν B. HANSEN, Rückläufiges Wörterbuch, σ. 132 κ.ἑ. Πρβ. J. KALLÉRIS, Les anciens Macédoniens, σ. 293 καὶ σημ. 2 καὶ περὶ τῆς καταλήξεως -ας αὐτ. σ. 292 σημ. 2.

1 IG I² ἀριθ. 1084, ὅπου χρονολογεῖται εἰς τὸ 431 π.Χ. *Τὸ Βέρμιον ὄρος . . . κατεῖχον Βρύγες Θρᾳκῶν ἔθνος, ὧν τινες διαβάντες εἰς τὴν Ἀσίαν Φρύγες μετωνομάσθησαν*, ΣΤΡΑΒ. Ζ 25.

2 *τὸν Φρύγιον Ἄττιν, τὸν ἱερέα τῆς μανικῆς ἐν Φρυξὶν τελετῆς... Ἄττιν τὸν ἐκ μανίας ἐρωτικῆς ἑαυτὸν ἀποκόψαντα.* Ἰδὲ D. MORELLI, I culti in Rodi, ἐν Studi classici e orientali 8, 1959, σ. 33 κ.ἑ.

3 FR. BECHTEL, Die hist. Personennamen des Griechischen, Halle 1917, σ. 294, ὅπου καὶ παραπομπαὶ εἰς τὰ παραδείγματα. Τελευταίως ἐν H. FRISK, Gr. etym. Wörterb. 12 Lieferung, 1961, σ. 170 ἐν λ. *μάνης*.

4 *Σύνοικοι ἦσαν Μακεδόσι* ΗΡΟΔ. VII 73.

5 RE III, 1, 1897, στ. 920 ἐν λ. *Bryges* (OBERHUMMER), αὐτ. XX, 1, 1941, στ. 781 κ.ἑ. ἐν λ. *Phrygia* (1), ἰδίως στ. 878 § 8 περὶ τῆς συγγενείας τῶν Φρυγῶν μετὰ τῶν Θρᾳκῶν καὶ τῆς συνοικήσεως μετὰ τῶν Μακεδόνων καὶ στ. 883 κ.ἑ., § 2 καὶ 3, περὶ τῆς πρωίμου ἱστορίας τῶν Φρυγῶν ἐν τῇ Βαλκανικῇ καὶ τῆς μεταναστεύσεως αὐτῶν εἰς τὴν Ἀσίαν. Πρβ. αὐτ. XV, 2, 1932, στ. 1526 κ.ἑ. ἐν λ. *Midas*. Σχετικὴ βιβλιογραφία καὶ ἐν Γ. Χ. ΧΙΟΝΙΔΟΥ, Ἱστορία τῆς Βεροίας τόμ. I, Βέροια 1960, σποράδην. Πλήρης χαρτογραφικὴ ἀναπαράστασις τῆς ἐξελίξεως ἀπὸ ἀπόψεως ἀρχαιολογικῆς καὶ γλωσσικῆς προσφάτως ἐν P. BOSCH-GIMPERA, El Problema Indoeuropeo, Mexico 1960, ἰδίως χάρται IX (1200 - 800 π. Χ.) καὶ X (500 - 400 π.Χ.) διὰ τὴν ἀρχαιολογικὴν ἐξέλιξιν καὶ παράρτημα (M. SWADESH) χάρται 9b - 10 διὰ τὴν ἀντίστοιχον γλωσσικὴν κατάστασιν κατὰ τὰς αὐτὰς περιόδους. Τὸ θέμα ὑπὸ ἄλλην ἄποψιν πραγματεύεται προσφάτως ὁ ERNEST A. FREDRICKSMEYER, Alexander, Midas and the Oracle at Gordium ἐν Classical Philology 56, 1961, σ. 160 κ.ἑ., ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία. Σημειῶ μόνον ὅτι τὸ ὑπὸ τοῦ FREDRICKSMEYER ἀναφερόμενον σπήλαιον (αὐτ. σ. 163) ὡς «well known down into Christian times» οὐδεμίαν σχέσιν

φῆς μας δὲν ἀποκλείεται νὰ ἐμεσολάβησε νέον κῦμα παλιρροίας, ἐννοῶ ἐγκατάστασιν Μικρασιατῶν εἰς τὴν Μακεδονικὴν μητρόπολιν [1].

Ὁ ἐκ τῶν βεβαιωτῶν (ὡς συμπληροῦμεν) φέρων τὰ ἀσυνήθη εἰς τὴν ἄλλην Ἑλλάδα θρακοφρυγικὰ ὀνόματα Ἕκτωρ Μαννία, εἶναι Σκυδραῖος ἤτοι κατάγεται ἐκ τῆς γνωστῆς Μακεδονικῆς πόλεως Σκύδρα. Τὸ ὄνομα ἐπαναλαμβάνεται ἐν στίχ. 7 τῆς αὐτῆς Α΄ πράξεως, ὅπου εἷς ἐκ τῶν μαρτύρων πιθανῶς, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα πατρὸς εἰς τὴν γενικὴν λήγει εἰς -κτου, εἶναι Σκυδραῖος ἐπίσης. Ἄλλο ἐθνικὸν δὲν προκύπτει εἰς τὸ σῳζόμενον μέρος τῆς ἐπιγραφῆς, εἰ μὴ τὸ ἐν πράξει Β΄ σελὶς Ι στίχ. 12, ἄγνωστον ἄλλοθεν Μαρινιαῖος, περὶ τοῦ ὁποίου κατωτέρω.

Περὶ τῶν ἐθνικῶν ἐν τῇ ἐπιγραφῇ μας γενικῶς παρατηρῶ πρῶτον ὅτι δὲν συνοδεύουν πάντοτε τὸ ὄνομα. Διὰ τοὺς ἄρχοντας προφανῶς δὲν ἀπαιτεῖται. Τοῦτο προκύπτει ἐκ τῶν στίχων 4 καὶ 14 διὰ τὸν ἱερέα τοὐλάχιστον μετ᾽ ἀσφαλείας. Ἐκ τῆς παραβολῆς ἐξ ἄλλου τῶν στίχων 2, 7 καὶ 17 προκύπτει ὅτι οἱ ἐκ τῶν κοινῶν πολιτῶν ἀναφερόμενοι ὡς βεβαιωταὶ ἢ μάρτυρες ἢ δικασταὶ δὲν συνοδεύονται πάντοτε ἀπὸ τὸ ἐθνικὸν ὄνομα. Ἐκ τῶν σῳζομένων, μόνον εἷς βεβαιωτὴς (κατὰ τὴν συμπλήρωσιν) καὶ εἷς μάρτυς φέρουν τὸ ἐθνικὸν Σκυδραῖος, ἐνῷ εἷς (σελὶς Ι, στίχ. 12, πιθανῶς ὁ πωλητής, ἐὰν εἰς αὐτὸν ἀναφέρεται τὸ ἐν συνεχείᾳ: *τὴν τι* [μὴν ἔχει πᾶσαν) εἶναι Μαρινιαῖος μὲ ὄνομα πατρός, τοῦ ὁποίου ἡ γενικὴ λήγει εἰς --]*λου*.

Θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἔχωμεν ἐθνικὰ εἰς μὲν τὴν σελίδα Ι, ἐν στίχ. 11, 17, ἐνδεχομένως 21, 30, 33 καὶ εἰς σελίδα ΙΙ ἴσως ἐν στίχ. 5 καὶ 36. Ἀλλ᾽ οὔτε εἰς τοὺς στίχους αὐτούς, ὅπου θὰ ἀνεμένετο μετὰ τὰ ὀνόματα πατρός, οὔτε ἀλλαχοῦ φαίνεται νὰ ὑπάρχῃ ἄλλο ἐθνικὸν ὄνομα. Ἐκ τούτου δὲν βεβαιοῦται ἀσφαλῶς, ὅτι τὰ μόνα, τὰ ὁποῖα ὑπῆρχον, ἦσαν τὰ Σκυδραῖος (δὶς) καὶ Μαρινιαῖος (ἅπαξ). Βεβαιοῦται ὅμως ἀναντιρρήτως, ὅτι ἐκτὸς τῶν ἀρχόντων καὶ ἄλλα ἐκ τῶν ἀναφερομένων ὀνόματα δὲν ἀκολουθοῦνται ἀπὸ τὸ ἐθνικόν. Τὰ ἐθνικὰ ὀνόματα (Σκυδραῖος καὶ Μαρινιαῖος) εἶναι προφανῶς ἐξαιρέσεις ἐν τῇ ἐπιγραφῇ μας. Καὶ τοῦτο θὰ πρέπῃ νὰ σημαίνῃ, ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ δὲν ἀνήκει οὔτε εἰς τὴν Σκύδραν οὔτε εἰς τὴν Μαρινίαν.

Ἡ πόλις εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει ἔχει ἄρχοντας τοὺς ἀναφερομένους, ἐξ αὐτῆς δὲ πρέπει νὰ προέρχωνται καὶ οἱ ἐκ τῶν ἀναφερομένων προσώπων μὴ συνοδευόμενοι ἀπὸ τὸ ἐθνικόν, τὸ ὁποῖον οὕτω, ὡς εὐκόλως ἐννοούμενον, παραλείπεται.

ἔχει πρὸς τὸ Νυμφαῖον, ὅπως, νομίζω, θὰ δείξω συντόμως εἰς τὴν προσεχῆ δημοσίευσιν τοῦ μεγάλου τάφου παρὰ τὰ Λευκάδια τῆς Ναούσης. Ἐκ τῶν λεχθέντων ἀνωτέρω, νομίζω, ἐνισχύεται ἡ ἄποψις ὅτι οἱ κατοικοῦντες τὸν βαλκανικὸν χῶρον κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τῆς προϊστορίας εἶχον πολλὰ τὰ κοινὰ εἴτε Θρᾷκες καὶ Παίονες καὶ Ἰλλυριοὶ ἐλέγοντο, εἴτε Φρύγες ἢ Βιθυνοὶ καὶ τὰ τοιαῦτα. Σημειωτέον, ὅτι τελευταίως παρατηροῦν κοινὰ στοιχεῖα εἰς τὴν Ἐτρουσκικὴν καὶ τὴν σύγχρονον Ἀλβανικὴν γλῶσσαν, ἐνῷ παραλλήλως ὑπάρχουν τάσεις εἰς τὴν σύγχρονον ἐπιστήμην, μὲ βάσιν κυρίως τοὺς διαφόρους νόστους, νὰ ἀναγνωρίσῃ μίαν «κοινὴν» ἑλληνοανατολίζουσαν γλῶσσαν ἤδη κατὰ τὴν 2αν χιλιετηρίδα π.Χ. Τελευταίως περὶ αὐτοῦ ὁ SILVIO FERRI εἰς ἀνακοίνωσίν του πρὸς τὸ Ἱστορικὸν Συνέδριον τῆς Στοκχόλμης τοῦ 1960, δημοσιευθεῖσαν ἐν Studi Classici e orientali 10, 1961, σ. 247 κ.ἑ.

1 Ἰδὲ π.χ. περὶ ἐγκαταστάσεως Θρᾳκῶν εἰς τὴν Μακεδονικὴν μητρόπολιν ὡς μέρος τῆς οἰκονομικῆς (ἀγροτικῆς) πολιτικῆς τῶν Μακεδόνων βασιλέων ἐν ROSTOVTZEFF, Social and Economic History κλπ. II, σ. 632 κ.ἑ. καὶ σημ. 38, ἐν τόμ. III, σ. 1471.

Ποία εἶναι ἡ πόλις αὕτη; Δὲν εἶναι ἀναγκαστικῶς ἡ αὐτὴ πρὸς τὸν τόπον εὑρέσεως τῆς ἐπιγραφῆς. Αἱ pierres errantes ὁλονὲν πληθύνονται [1].

Πλείονα περὶ τῶν ἐθνικῶν Σκυδραῖος ἢ Μαρινιαῖος καὶ γενικῶς περὶ τῶν τοπογραφικῶν προβλημάτων ἰδὲ κατωτέρω εἰς παράρτημα.

Στίχ. 3. Θὰ ἦτο δυνατὴ καὶ ἡ ἀνάγνωσις: *ἧς ἡ ὠνὴ ἐγένετο.* Ἀλλ' ὁ στίχος οὗτος παραβάλλεται πρὸς τὸν στίχον 31 τῆς αὐτῆς σελίδος. Οὗτος θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἀναγνωσθῇ ἐπίσης:, *οὗ ἡ ὠνὴ ἐγένετο.* Ἀλλὰ σύνδεσμοι, ἀντωνυμίαι κλπ. κατὰ κανόνα ἀποφεύγονται εἰς ἐπιγραφικὰ κείμενα καὶ διὰ τὴν συντομίαν τίθενται μικραὶ κύριαι προτάσεις παρ' ἀλλήλας. Διὰ τοῦτο προτιμῶ νὰ ἀναγνώσω εἰς ἀμφοτέρους τοὺς στίχους κυρίαν πρότασιν: Ἡ ὠνὴ ἐγένετο κλπ. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὰ προηγούμενα γράμματα εἰς ἀμφοτέρους τοὺς στίχους μένουν προβληματικά. Πιθανὸν εἶναι ὅτι ἀνήκουν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ τελευταίου ἐκ τῶν βεβαιωτῶν. Ὁπότε εἰς μὲν τὸν στίχ. 3 εἴχομεν μόνον ὄνομα ἢ καὶ πατρώνυμον καὶ ἐθνικόν, εἰς δὲ τὸν στίχ. 31 εἴχομεν ὄνομα καὶ πατρώνυμον. Διότι τὸ μὲν -ΗϹ τοῦ στίχ. 3 ἀνήκει πιθανῶς εἰς ὀνομαστικὴν πτῶσιν ὀνόματος [2], τὸ δὲ -ΟΥ τοῦ στίχ. 31, μετὰ τοῦ ἀβεβαίου πρὸ αὐτοῦ γράμματος εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνήκουν εἰς ὄνομα πατρὸς εἰς γενικήν [3]. Δὲν φαίνεται πιθανὸν ὅτι ἀνεγράφετο ὁ τόπος, ὅπου ἐγένετο ἡ ὠνή, ὡς εἰς τὸ μεταγενέστερον παράδειγμα, κατὰ τὸ ὁποῖον ἡ ὠνή: «Ἐγένετο ἐν Σκύδρᾳ» [4].

Ἐκ τούτου συμπεραίνω, ὅτι ὁ τόπος, ὅπου κατεγράφοντο τὰ ἡμέτερα «ἀντίγραφα ὠνῆς» καὶ κατετίθεντο, εἶναι ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν τόπον, ὅπου ἡ «ὠνὴ ἐγένετο», ἐνῷ ἀντιθέτως τὸ «ἐγένετο ἐν Σκύδρᾳ» τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Ἀρσενίου (μὲ τὰ «Σκυδραῖος» κατ' ἐπανάληψιν) εἶναι δυνατὸν νὰ σημαίνῃ, ὅτι ὁ τόπος, ὅπου ἦτο κατατεθειμένη ἡ ἐπιγραφή, δὲν εἶναι ἡ Σκύδρα, ἀντιθέτως πρὸς τὴν ἰσχύουσαν γνώμην [5].

Στίχ. 4. Ἐκ τοῦ στίχου τούτου ἐλλείπει προφανῶς τὸ ὄνομα τοῦ μηνὸς καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ τύπου τῆς χρονολογήσεως μὲ πρῶτον τὸ ὄνομα τοῦ Ἐπιστάτου, τοῦ ὁποίου οὔτε πατρώνυμον ἀναμένεται οὔτε ἐθνικόν.

Ἀλλ' οὔτε εἶναι πιθανὸν ὅτι μεταξὺ Ἐπιστάτου καὶ ἱερέως ἐμεσολάβει ἄλλος τις ἄρχων ἢ ἕτερόν τι. Ὅτι μετὰ τὸν μῆνα ἠκολούθει ὡς πρῶτος τῶν ἐπωνύμων ἀρχόντων ὁ Ἐπιστάτης ἐξάγεται, νομίζω, ἀσφαλῶς ἐκ τοῦ στίχου 13, ὅπου τὸ «ἐπὶ Ε Π Γ» εἶναι ἀναμφιβόλως ἀντί: ἐπὶ Ἐ*πι*[στάτου].

Ὁ χαράκτης δὲν εἶναι ἀλάνθαστος. Τοῦτο προκύπτει ἐκ τοῦ προαναφερθέντος Ἕ{σ}κτωρ τοῦ στίχου 2 καὶ ἐκ τοῦ: δικ⟨α⟩στῶν κατωτέρω ἐν στίχῳ 15 (πρβ. καὶ στίχ. 6 τῆς σελίδος II). Ἐὰν οὕτως ἔχουν τὰ πράγματα, δι' ὃ δὲν ἀμφιβάλλω, ἀποκαθίσταται τὸ περίπου πλάτος τῶν στίχων τῆς σελίδος I. Ἐάν, ὡς

1 Ἰδὲ π.χ. ἐν ΑΕ 1950-1951, σ. 61 κ.ἑ. καὶ 68 καὶ τὴν ἐκεῖ βιβλιογραφίαν. Ἐπίσης τὰ κατ' ἔτος Bull. Épigr. τῶν J. καὶ L. ROBERT.

2 Εἶναι μάταιον νὰ προταθοῦν ὀνόματα πρὸς συμπλήρωσιν: ὅλα εἶναι πιθανά, τὰ ἐν G. REDARD, Les noms grecs en -της, -τις [= Études et Commentaires V], Παρίσιοι 1949.

3 Πρβ. καὶ κατωτέρω παρατηρήσεις εἰς στίχ. 22 τῆς σελίδος II.

4 Ἰδὲ ἀνωτ. σ. 2 κ. ἑ., σημ. 3.

5 Πρβ. καὶ κατωτέρω εἰς Παράρτημα

παράδειγμα τοὐλάχιστον, μεταφέρωμεν ἐκ τοῦ στίχου 13 τὸ ὄνομα τοῦ μηνὸς καὶ εἰς τὸν στίχ. 4, τότε ὁ στίχος οὗτος θὰ εἶχεν ὡς ἑξῆς:

Περιτίου ἐπὶ 'Επιστάτου - - -]*χου, ἱερέως Νικάνορος, ταγῶ.*

Τοῦτο δίδει εἰς τὸν στίχον τὸ πλάτος περίπου καὶ ἀριθμὸν γραμμάτων περὶ τὰ 46, ὥστε νὰ χωροῦν ὀνόματα 'Επιστάτου ἀπὸ π.χ. Νεάρ]*χου* ἕως π. χ. Πολεμάρ]*χου*. 'Ως πρὸς τὸν 'Επιστάτην πρβ. κατωτέρω σελίδα II, στίχ. 3-4. Τὸν ἱερέα Νικάνορα, ἀσφαλῶς τὸν αὐτόν, ἔχομεν κατωτέρω ἐν στίχῳ 14 ὀνομαζόμενον ἱερέα τοῦ 'Ασσκλ]*ηπιοῦ*, ὡς δύναται νὰ συμπληρωθῇ μὲ ἀσφάλειαν (ὡς πρὸς τὰ δύο -σσ- πρβ. κατωτέρω 'Ασσκληπιόδωρος ἐν στίχ. 5 καὶ 17).

'Ο αὐτὸς ἱερεὺς ἀναφέρεται πιθανῶς καὶ κατωτέρω ἐν στίχ. 24, ὅπου ἔχομεν τὸ τέλος τοῦ ὀνόματος, εἰς γενικήν, πρὸ τῶν ταγῶν ἤτοι: Νικάνορο]ς, ταγῶν κλπ.[1] 'Εὰν ταῦτα ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν καὶ παραβληθοῦν οἱ στίχοι 31-32, ὅπου ἡ ὠ[νὴ] ὑπέρκειται τοῦ]*ρχου*, ὡς περίπου καὶ ἐν στίχ. 3-4, τότε καθίσταται πιθανὸν ὅτι 'Επιστάτης καὶ 'Ιερεύς, εἶναι οἱ αὐτοὶ εἰς τὰς πράξεις Α', Β' καὶ Δ'. 'Εξ ἄλλου ἡ πρᾶξις Γ' (ἰδὲ στίχ. 23) ἐγένετο μηνὸς *Πε*[ριτίου, ὡς συμπληροῦται μὲ ἀσφάλειαν, ὅπως καὶ ἡ προηγουμένη πρᾶξις Β' (ἰδὲ στίχ. 13). 'Εὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν καὶ ἡ σελὶς II, ὅπου ἀγοραστὴς εἶναι ὁ αὐτὸς εἰς πέντε πράξεις τοὐλάχιστον, αἱ ὁποῖαι πιθανῶς ἐγένοντο ἢ ἐδηλώθησαν (ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον) ταυτοχρόνως, τότε καθίσταται πιθανόν, ὅτι: μήν, 'Επιστάτης καὶ 'Ιερεὺς εἶναι οἱ αὐτοὶ εἰς τὰς τέσσαρας πράξεις τῆς σελίδος I. 'Εννοεῖται, τοῦτο εἶναι μόνον πιθανόν, οὐχὶ βέβαιον, καὶ πάντως δὲν ἀποκλείονται καὶ ἄλλαι διαφοραὶ εἰς τὴν διατύπωσιν ὡς ἐν στίχ. 14, ὅπου προστίθεται τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ 'Ασσκλ]*ηπιοῦ*, ἐνῷ ἐλλείπει εἰς τὸν στίχ. 4. Οἱ στίχοι 4, 14, 24 καὶ 32 ἀλληλοσυμπληροῦνται ὑποθετικῶς ὡς ἑξῆς:

στίχ. 4: Περιτίου (;), ἐπὶ 'Επιστάτου - - - ρ]*χου, ἱερέως Νικάνορος, ταγῶ*
στίχ. 14: στάτου - - - ρχου, ἱερέως 'Ασσκλ]*ηπιοῦ Νικάνορος τα-*
στίχ. 24: ριτίου, ἐπὶ 'Επιστάτου - - - - ρχου, ἱερέως Νικάνορο]*ς ταγῶν Λ*
στίχ. 32: νὴ ἐγένετο μηνὸς Περιτίου, ἐπὶ 'Επιστάτου - - -] *ρχου*

Οὕτω ἔχομεν 43 γράμματα εἰς τοὺς στίχους 4 καὶ 24 (ἀλλὰ μὲ 6 ἰῶτα), 37 γράμματα εἰς τὸν στίχον 14 (ἀλλὰ μόνον μὲ 3 ἰῶτα) καὶ 38 γράμματα εἰς τὸν στίχ. 32 (μὲ 4 ἰῶτα). Εἰς ταῦτα πρέπει νὰ προστεθοῦν καὶ τὰ ἐλλείποντα γράμματα τοῦ ὀνόματος τοῦ 'Επιστάτου. Περὶ αὐτοῦ κατωτέρω εἰς στίχ. 13.

Στίχ. 5-8. 'Ο πληθυντικὸς τῆς λέξεως ταγὸς ἐν στίχ. 4 καὶ 24 ἐπιβάλλει ἐν στίχ. 5 ὀνόματα ἐλλείποντα περισσότερα τοῦ ἑνός. 'Εξ ἄλλου τὰ πιθανῶς 23 ἐλλείποντα γράμματα, ὅσα περίπου ἀνήκουν εἰς τὰ ὀνόματα τῶν ταγῶν καὶ ἐν στίχ. 15 καὶ 25, δύνανται νὰ κατανεμηθοῦν μὲ πιθανότητα εἰς δύο ὀνόματα (κατὰ κατώτατον ὅριον, ἂν εἶναι π.χ. 'Ασσκληπιόδωρος) ἢ τέσσαρα (κατ' ἀνώτατον ὅριον, ἂν εἶναι π.χ. Μένων). Τὸ πιθανώτερον, νομίζω, εἶναι, ὅτι οἱ ταγοὶ ἦσαν τρεῖς μὲ ὀνόματα μέσου μήκους ὡς π.χ. Λυσανίας, Διογένης κ.τ.τ. 'Εκ τῶν ὀνομάτων

1 Περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ Νικάνορος ἰδὲ κατωτ. παρατηρήσεις εἰς στίχ. 14. Πρβ. καὶ στίχ. 19 τῆς σελίδος II.

τούτων οὐδὲν σῴζεται εἰς τὰς πράξεις Α′ καὶ Β′. Ἔχομεν μόνον τὸ πρῶτον γράμμα ἑνὸς ὀνόματος ἐν στίχ. 24 τῆς πράξεως Γ′ καὶ τὰ τρία τελευταῖα ἑνὸς ὀνόματος ἐν στίχ. 33 τῆς πράξεως Δ′, περὶ ὧν ἰδὲ ἐν τῇ οἰκείᾳ θέσει κατωτέρω.

Ταγοί. Ἐκ τῆς Μακεδονίας δὲν εἶναι γνωστὰ οὔτε ἡ λέξις οὔτε ὁ θεσμὸς τῶν ταγῶν. Ἡ παρ' Ησυχιω γλῶσσα: *ταγόναγα· Μακεδονική τις ἀρχή* εἶναι τὸ μόνον, μεθ' οὗ δύναται νὰ σχετισθῇ ἡ ἀρχὴ τῶν ταγῶν μας[1]. Ἐξ αὐτῆς ὅμως οὐδὲν συγκεκριμένον προκύπτει πλὴν τοῦ ὀνόματος. Περισσότερον ἴσως διαφωτιστικαὶ εἶναι ἐπιγραφαὶ ἐκ Θεσσαλίας, Δελφῶν καὶ ἀλλαχοῦ, τὰς ὁποίας συνεσχέτισεν ὁ Μ. Holleaux[2]. Εἰς ταύτας ἐναλλάσσονται ταγοί, ἄρχοντες, γεραιοὶ κτλ. κατὰ τρόπον, ὁ ὁποῖος δὲν ἐπιτρέπει πάντοτε νὰ διακρίνωμεν, ἂν πρόκειται περὶ συγκεκριμένου σώματος ἀρχόντων ἢ γενικῶς περὶ τῶν διαφόρων ἀρχόντων τῶν πόλεων. Τοιαῦται γενικαὶ ἐκφράσεις ἀφορῶσαι εἰς τὴν Μακεδονίαν γενικώτερον εἶναι αἱ ἀπαντῶσαι εἰς κείμενα ὡς π. χ. «τῶν ἐν τέλει Μακεδόνων»[3] «τῶν ἐν Μακεδονίᾳ δοκιμωτάτων»[4] «οἱ πρῶτοι Μακεδόνων»[5] κ. ἄ. Ἀλλ' ἐδῶ οἱ ταγοὶ εἶναι ἀσφαλῶς σῶμα συγκεκροτημένον ἐκπροσωποῦν τὴν πόλιν, εἰς ἣν ἀνήκει ἡ ἐπιγραφή μας. Ἐὰν ὁ θεσμὸς εἶναι παλαιὸς καὶ πόσον παλαιός, ἐὰν τὸ ὄνομα εἰσήχθη ἐκ Θεσσαλίας κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους ἢ ἀποτελῇ πατροπαράδοτον στοιχεῖον τῆς διοικήσεως τῶν πόλεων τῆς Μακεδονίας, εἶναι δύσκολον νὰ ἀποδειχθῇ[6]. Μελλοντικὰ εὑρήματα ἴσως μᾶς διαφωτίσουν περισσότερον.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ὁμοιομορφίαν τῶν κειμένων τῶν πράξεων Α′-Δ′, τὴν ὁποίαν διεπιστώσαμεν μὲ πιθανότητα διὰ τὸ μέρος τῶν ἀρχόντων (Ἐπιστάτου, ἱερέως, ταγῶν) καὶ ἡ ὁποία ἐβοήθησε διὰ τὴν ἐν μέρει συμπλήρωσιν τῆς ἐπιγραφῆς, τὸ ἀκολουθοῦν μέρος τῶν μαρτύρων παρουσιάζει ζητήματα ὡς πρὸς τὴν κατα-

1 Συζητεῖ τὸ *ταγόναγα* τοῦ ΗΣΥΧΙΟΥ ἐξαντλητικῶς καί, καθ' ὅσον γνωρίζω, τελευταῖος ὁ J. Kalléris, Les anciens Macédoniens I, σ. 266 κ.ἑ., ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία καὶ σ. 286, σημ. 6.

2 BCH 57, 1933, σ. 20 κ. ἑ. καὶ κυρίως σ. 25 σημ. 1. Πρόσθες «Ἀσκληπιάδου Ἐπιστάτου καὶ ἀρχόντων γνώμη» ἐκ Λαοδικείας ἐν Syria 23, 1942 - 3, σ. 21 κ. ἑ., ὅπου ἡ χρονολογία πρέπει νὰ διορθωθῇ εἰς 138=174 καὶ ὄχι 137=175 ὡς ἐν σ. 22, 23 κ. ἀ. Πρβ. αὐτ. σ. 28 τὰ περὶ πελιγάνων, ἀδειγάνων κλπ.

3 ΑΡΡΙΑΝΟΥ Ἀνάβασις IV 13, I.

4 ΑΙΛΙΑΝΟΥ, Ποικ. Ἱστορ. XIV 48. Πρβ. Hoffmann, Makedonen, σ. 179.

5 ΠΛΟΥΤ. Αἰμ. Παῦλος 8, 3. Πρβ. Walbank, Philip V, σ. 10 σημ. 3.

6 Ὁ W. W. Tarn θὰ ἐπανελάμβανεν ἴσως ἐνταῦθα: «another instance of the intimate connection between Thessaly and Macedonia», CAH VII, 1928, σ. 200. Πρβ. Tarn, Hellenistic Civilization, 3η ἔκδ. 1952, σ. 57 καὶ σημ. 5. Ὡς πρὸς τὴν πιθανὴν ἀναδρομικὴν ἰσχὺν τῆς μαρτυρίας τῆς ἐπιγραφῆς μας πρβ. σκέψεις τοῦ J. Kalléris, Les anciens Macédoniens I, σ. 95 ἐν λ. *Ἀλκίδημος*. Περὶ τῶν θεσσαλικῶν ταγῶν προχείρως RE IV A, 2, 1932, στ. 2024 ἐν λ. *Ταγὸς* (F. Lamert) καὶ VI, A, 1, 1936 ἐν λ. *Thessalia* στ. 116 κ.ἑ., Ferri ἐν Riv. di Fil. 57, 1929, σ. 359 κ. ἑ. καὶ 58, 1930, σ. 300 κ. ἑ. L. Weber ἐν AM 59, 1935, σ. 248. W. W. Tarn ἐν CAH VII, 1928, σ. 200 σημ. 1. R. Paribeni, La Macedonia sino ad Alessandro Magno, Μιλᾶνον 1947, σ. 57 κἑ., ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία. Περιοδ. Ἀθηνᾶ 55, 1951, σ. 293 κ. ἑ., ἰδίως 322 κ. ἑ. (ΙΩ. ΚΑΛΛΕΡΗΣ). M. L. W. Laistner, A History of the Greek World κλπ., Λονδῖνον 1957, σ. 198 κ. ἑ. N. G. L. Hammond, A History of Greece, Ὀξφόρδη 1959, σ. 142, G. De Sanctis, Storia dei Greci, I, 6η ἔκδ., Φλωρεντία 1961, σ. 561 κ.ἑ. Πρβ. M. Sordi, La lega tessala fino ad A. M. Ρώμη 1958, σ. 249 κ.ἑ. (περὶ τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου ὡς ταγῶν τῶν Θεσσαλῶν) καὶ σ. 334 κ.ἑ. (Πρβ. βιβλιοκρισίαν ἐν Epigraphica 22, 1960, σ. 192 κ.ἑ.). P. Frezza, Ἀταγία ἐν Studi V. E. Paoli, Φλωρεντία 1956, σ. 305 κ.ἑ., ὅπου καὶ ἄλλη βιβλιογραφία. Παραβλητέοι καὶ οἱ βαγοὶ τῆς Σπάρτης, προχείρως ἐν Gilbert - ΠΟΛΙΤΟΥ, Ἐγχειρίδιον Ἀρχαιολογίας, σ. 52. Ἰδὲ καὶ Hoffmann, Die Makedonen κλπ., σ. 77 καὶ 114. καὶ P. Cloché, Un fondateur d'empire, Philippe II κλπ., Παρίσιοι 1955, σ. 286 περὶ τοῦ Φιλίππου ὡς ὀργανωτοῦ τῆς Μακεδονικῆς «πόλεως».

νόησιν καὶ δυσκολίας ἀνυπερβλήτους διὰ τὴν συμπλήρωσιν. Οἱ μάρτυρες τῆς πράξεως Α΄ (στίχ. 5) δὲν ἔχουν ἄλλον προσδιορισμόν. Τοὐναντίον ἐν στίχ. 15 τῆς πράξεως Β΄ (ἐν τῇ ὁποίᾳ εἴχομεν καὶ διὰ τὸν ἱερέα τὸν προσδιορισμόν: Ἀσσκληπιοῦ) ἔχομεν: μάρτ]*υρες δικαστῶν* καὶ κατωτέρω στίχ. 16 πιθανῶς: ἐναν]*τίᾳ δικαστῶν* (περὶ αὐτῶν ἰδὲ ἐν οἰκείᾳ θέσει κατωτέρω). Ἂν καὶ ἐδῶ, ἐν στίχ. 5 - 8, τὰ ὀνόματα πρέπει νὰ κατανεμηθοῦν εἰς δύο ὁμάδας, ὁ Σκυδραῖος τοῦ στίχ. 7 καὶ οἱ ἀκόλουθοι θὰ πρέπῃ νὰ περιληφθοῦν εἰς τοὺς μάρτυρας «ἐναντίᾳ δικαστῶν». Ἐννοῶ, ὅτι οἱ μάρτυρες ἐκ τῶν δικαστῶν εἶναι πιθανῶς βασιλικοὶ ἄρχοντες, «βασιλικοὶ δικασταί»,[1] ὥστε εἶναι ἀπίθανον, ὅτι τὰ ὀνόματά των θὰ ἠκολουθοῦντο ὑπὸ πατρωνύμου καὶ μάλιστα ὑπὸ ἐθνικοῦ. Κατὰ ταῦτα ὁ στίχ. 6 θὰ περιελάμβανεν ἓν ἀκόμη ἢ τὸ πολὺ δύο, ἂν ταῦτα ἦσαν ὀλιγογράμματα, ὀνόματα μαρτύρων (ἐκ μέρους τῶν δικαστῶν) καὶ ἐν συνεχείᾳ θὰ κατεχωρίζοντο (οὐχὶ κατ' ἀνάγκην μὲ τὴν εἰσαγωγήν: «ἐναντίᾳ δικαστῶν», ἀφοῦ καὶ ἐν στίχ. 5 δὲν ἀκολουθεῖται τὸ «μάρτυρες» ἀπὸ τὸ «δικαστῶν»), ὀνόματα ἀκολουθούμενα ὑπὸ τοῦ πατρωνύμου (καὶ ἐνδεχομένως ὑπὸ τοῦ ἐθνικοῦ ὡς τὸ Σκυδραῖος τοῦ στίχ. 7). Ἐκ τοῦ πατρωνύμου ἢ καὶ τοῦ ἐθνικοῦ προέκυπτεν, ὅτι οἱ τελευταῖοι ἦσαν ἰδιῶται[2] ἀντιπροσωπεύοντες συμφέροντα ἰδιωτῶν, ἂν ὄχι πάντοτε, ὁπωσδήποτε εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς πράξεως Β΄, ἐφ' ὅσον ἡ συμπλήρωσις μου εἶναι ὀρθή.

Ἀσσκληπιόδωρος. Δὲν ὀβελίζω τὸ δεύτερον σ[3], διότι δὲν ἀποτελεῖ μεμονωμένον φαινόμενον, ἀλλ' ἀντιθέτως συνηθέστατον π.χ. Ἀσσκληπιόδωρος Θράσωνος Ὀλύνθιος ἐν CIG 879 (πρβ. M. M. GUDE, A History of Olynthus, Βαλτιμόρη 1933, σ. 41) καὶ ἄλλος αὐτ. 1865b. Ἐκ Λεβαδείας, Ἀσσκλαπιάδας CIG 1571 στίχ. 31, Τελέσστης Ὀλύνθιος ἐπίσης, M. GUDE, ἔ. ἀ. σ. 49. Ἀρισστοφάνης μεταξὺ Θεσπιῶν καὶ Θίσβης CIG ἀριθ. 1638, ἔσστωσαν αὐτ. ἀριθ. 1608 στίχ. 6, στίχ. 16. Ἰδὲ καὶ CIG ἀριθ. 25. Ἀρισστώ, Εὐνοσστίδας, Ἰσσμηνόδ[- ἐν ΑΕ 1934 - 1935, Ἀρχαιολ. Χρον., σ. 1 κ.ἑ., ἀρ. 7 (ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἑπομένην ὑπ' ἀριθ. 8, ὅπου Ἀριστόχσενος), 25, 27 καὶ 71. Ἀρισστολόχου ἐν Hesperia 4, 1935, σ. 70. Ἀσσκληπιαστῶν, ἐκ Χίου, ἐν Bull. Épigr. 1960, ἀριθ. 135. Πλῆθος Θεσσαλικῶν: π. χ. Ἀσστόμαχος, Ἀσσκλαπιάδας, Ἀσστονόειος, Ἀσστομείδεις, ἐν SGDI τόμ. I ἀριθ. 326, I, στίχ. 7 καὶ 20, III, στίχ. 25, 26. 27 καὶ 29, Ἀσστόφιλος αὐτ.

1 Μεταγενέστερα, χρονολογούμενα εἰς τὰ ἔτη 87 καὶ 88/89 μ. Χ., κείμενα ἐκ τῆς Εὐρωποῦ ἐν Μεσοποταμίᾳ, ὅπου ἀναφέρονται «βασιλικοὶ δικασταί», ἰδὲ The Excavations at Dura - Europos, Final Report V, Part I, The Parchments and Papyri ὑπὸ C. BRADFORD WELLES κλπ., New Haven 1959, σ. 98 κ. ἑ. ἀριθ. 18, στίχ. 10 καὶ 31 καὶ ἀριθ. 19 στίχ. 18. Πρβ. σ. 106: «The formulae of this document are like those used in contemporary Egypt, and so may be regarded as representing general Greek practice». Πρβ. CIG XI, 4, 1053 (ἧς ἰδὲ διόρθωσιν Σ. ΠΕΛΕΚΙΔΟΥ, Ἀπὸ τὴν Πολιτεία κλπ., σ. 17 καὶ σημ. 1) χρονολογουμένην εἰς τὴν δεκαετίαν 239-229 π. Χ. Μάρτυρες ἐν ἐπιγραφῇ τῆς Βεροίας: A. M. WOODWARD ἐν Class. Rev. N. S. II, 1952 σ. 114=SEG XII, 1955, ἀριθ. 314. Πρβ. WALBANK, Philip V, σ. 2 καὶ σημ. 6 καὶ HOFFMANN, Die Makedonen κλπ., σ. 20 κ.ἑ.

2 Οὕτω καὶ ἐν Εὐρωπῷ ἔ. ἀ. Εἰς ἀπελευθερωτικὰς ἐπιγραφὰς τῶν Δελφῶν (π.χ. SEG XII, 1955, ἀρ. 235, 237, 242, 244, 252 κ. ἀ.) προστίθεται ῥητῶς «ἰδιῶται» διὰ τὴν διάκρισιν τῶν μαρτύρων ἐξ ἰδιωτῶν ἀπὸ τῶν ἱερέων. Τελευταίως G. DAUX, ἐν BCH 86, 1962, σ. 315.

3 Ὁ C. BRADFORD WELLES ὀβελίζει: ἀπέσ(σ)ταλκα ἐν AJA 42, 1938, σ. 249 στίχ. 2 τοῦ αὐτόθι κατὰ τὸν Ἰούνιον 187 π.Χ. χρονολογουμένου διαγράμματος τοῦ Φιλίππου Ε΄ ὡς καὶ ὁ Σ. ΠΕΛΕΚΙΔΗΣ, Ἀπὸ τὴν Πολιτεία κλπ., σ. 6. Διὰ τὰ διπλᾶ πρβ. J. KALLÉRIS, Les anciens Macédoniens, σ. 293 σημ. 2 καὶ 3. Πρβ. αὐτ. σ. 151 καὶ 223.

ἀριθ. 1291. «Ἀσστέας ἔγραφε» ὑπογράφει ὁ γνωστὸς ἀγγειογράφος τῆς Κάτω Ἰταλίας π. χ. ἐν Antike 7, 1931, σ. 71, εἰκ. 1 καὶ σ. 76[1]. Ϝαλίσσκεται ἐν IG IX², 1226. Ἐκ Βορείου Ἠπείρου: Λυκίσσκου, [Φί]λισστος, καὶ πάλιν Φιλίσστου, εἰς ἐπιγραφὴν ἐν P. R. FRANKE, Die antiken Münzen von Epirus, 1961, σ. 292. Ἐξ Ἠπείρου ἐπίσης προσστατεύοντος SGDI τόμ. II, ἀριθ. 1350, στίχ. 3, Δοεσστὸς αὐτόθι στίχ. 4 (πρβ. H. KRAHE, Die altill. geogr. Namen, σ. 69 καὶ 71, ὅπου σημειώνει ὅτι τὸ φαινόμενον ἀπαντᾷ καὶ εἰς λατινικὰς ἐπιγραφάς, π. χ. Sponisstarum ἐν CIL III, 2026). Ἰδὲ καὶ E. H. STURTEVANT, The Pronunciation κλπ., 2α ἔκδ. 1940, σ. 75 παράγρ. 88, ὅπου καὶ ἄλλα παραδείγματα καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία[2]. Γενικῶς διὰ τὰς μορφὰς τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἰδὲ ἐν A. B. COOK, Zeus II, 2, σ. 1085 κ.ἑ. Ἐτυμολογίαν[3] τῆς λέξεως Ἀσκληπιὸς τελευταίως ἐν A. CARNOY, Dict. étym., 1957 ἐν λ. Aisklepios [ais(a)k-labh-ios, αἰσακὸν ἀναλαβεῖν], ὅπου μνεία καὶ ἄλλων ἐτυμολογήσεων. Πρβ. καὶ παρατηρήσεις CH. EDSON ἐν Harv. Class. Studies 45, 1934, σ. 230 κ.ἑ., ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

Τὸ ὄνομα Διογένης σύνηθες καὶ ἐν Μακεδονίᾳ[4], τὸ Πυθογένης γνωστόν, ἀλλὰ δὲν εὗρον ἐν Μακεδονίᾳ.

Τοῦ Σκυδραίου τὸ ὄνομα δύναται νὰ εἶναι Εὔκτος[5], Ἔπευκτος, Θαλίευκτος Πολύευκτος[6]. Τὸ Μένων σύνηθες καὶ ἐν Μακεδονίᾳ, μάλιστα δὲ ἐν Θεσσαλίᾳ[7]. Τὸ μοναδικὸν γράμμα -υ ἐν τέλει τοῦ στίχ. 8 εἶναι κατὰ τοῦτο σημαντικόν, καθ' ὅτι δεικνύει, ὅτι τὸ τελευταῖον ὄνομα μάρτυρος ἠκολουθεῖτο μὲν ὑπὸ πατρωνύμου ἀλλ' οὐχὶ καὶ ὑπὸ ἐθνικοῦ.

ΠΡΑΞΙΣ Β΄.

Ἐν στίχ. 9 σῴζονται 18 γράμματα, ὅπερ, λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν καὶ τῆς ἐκτάσεως τοῦ στίχου πρὸς δεξιὰ καὶ ἀριστερά, σημαίνει, ὅτι ἐλλείπουν περίπου 30, γράμματα. Ταῦτα, κατὰ τὰς παρατηρήσεις εἰς στίχ. 4 ἀνωτέρω καὶ στίχ. 13 κατωτέρω, πρέπει νὰ ἦσαν ἀρκετὰ διὰ νὰ δηλώσουν τὸ ὄνομα καὶ πατρώνυμον τοῦ ἀγοραστοῦ, τὸν τύπον «ἠγόρασεν» ἢ «ἐπρίατο παρὰ» καὶ τὸ ὄνομα τοῦ πωλητοῦ μετὰ τοῦ πατρωνύμου του, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκουν πιθανῶς τὰ πρῶτα τρία ἐκ

1 Προχείρως Χ. ΤΣΟΥΝΤΑ, Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλλ. Τέχνης, σ. 459, εἰκ. 469.

2 Πρβ. Ἀρισστοκλῆς ἐν ΑΡΒΑΝΙΤΟΠΟΥΛΟΥ, Αἱ Γραπταὶ Στῆλαι κλπ., σ. 153: «Ὁ διπλασιασμὸς τοῦ Σ δηλοῖ τὴν ἐν τοιαύτῃ θέσει ὡς γαλλικοῦ ch προφορὰν αὐτοῦ εἶναι δὲ λίαν συχνὸς ἐν ταῖς Θεσσαλικαῖς ἐπιγραφαῖς». «Μυσστηρίων» ἐν P. LAMBRECHTS, Over Griekse en Oosterse mysteriegodsdiensten κλπ. [ἐν Mededelingen κλπ. XVI,1], Βρυξέλλαι 1954, σ. 27 σημ. 64, ὅπου παραπομπὴ εἰς Bull. Soc. v. d. Lettres de Lund, 1928-29, 123.

3 Ὁ D. DETSCHEFF ἐν B. I. Bulg. 3, 1925, σ. 131-164, ἐθεώρησε θρᾳκικὸν τὸ ὄνομα. Πρβ. D. ZONTSCHEW ἐν ÖJh 32, 1940, Beibl. σ. 81 κ.ἑ., ὁ ὁποῖος ταυτίζει τὸν Θρᾷκα ἱππέα μὲ Ἀπόλλωνα καὶ Ἀσκληπιόν. Πρβ. G. KAZAROW ἐν B. I. Bulg. 14, 1940/2, σ. 54 κ.ἑ.

4 Ἰδὲ π. χ. PAPE-BENSELER ἐν λ. *Διογένης* ὑπ' ἀριθ. 7. H. POPE, Foreigners in Attic Inscriptions, 1947, σ. 106 κ.ἑ. (περὶ τὸ 200 π.Χ.). LAUNEY, Recherches κλπ. II, σ. 1175.

5 Ὡς π. χ. ἐν ΠΛΟΥΤ. Αἰμ. Παῦλος XXIII, ὅπου ὁ Περσεὺς *νυκτὸς εἰς Πέλλαν εἰσελθὼν Εὔκτον καὶ Εὔλαιον τοὺς ἐπὶ τοῦ νομίσματος... ὀργισθεὶς ἀπέκτεινεν.*

6 FR. BECHTEL, Die histor. Personenn. d. Griechischen κλπ., σ. 179.

7 Π.χ. PAPE-BENSELER, ΔΗΜΙΤΣΑ, Ἡ Μακεδονία κλπ. H. BERVE, Das Alexanderreich II, σ. 259 κ.ἑ.

τῶν σῳζομένων γραμμάτων. Οὕτω, ἐὰν δανεισθῶμεν, παραδείγματος χάριν, στοιχεῖα ἐκ τῆς σελίδος ΙΙ, θὰ ἔχωμεν:

Ζώπυρος Γοργία ἐπρίατο παρὰ Σισία - - -] *άτου γῆν τὴν περὶ Νέαν.*

Τὸ πατρώνυμον τοῦ πωλητοῦ εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι Πλεύρατος[1], Πύρατος[2], Μέσατος[3], Ἀκρότατος, Μακάρτατος καὶ εἴ τι ἄλλο.

Γῆ. Ἐνταῦθα ὑπὸ τὴν ἔννοιαν «estate, farm» LIDDELL-SCOTT ἐν λ. *γῆ* III 2). Γῆ πιθανῶς εἶναι τὸ ἀντικείμενον τῆς ἀγοραπωλησίας καὶ ἀνωτέρω εἰς τὴν πρᾶξιν Α' καὶ κατωτέρω εἰς τὰς πράξεις Γ' καὶ Δ' τῆς σελίδος Ι, ὡς καὶ εἰς τὰς πράξεις Ζ' καὶ Θ', ἴσως δὲ καὶ εἰς ὅλας τῆς σελίδος ΙΙ. Ἡ γῆ εὑρίσκεται: *περὶ Νέαν* [πόλιν; ἤ τι τοιοῦτον τοπωνύμιον, τὸ ὁποῖον ἀτυχῶς δὲν γνωρίζομεν. Πᾶσα, χάριν συμπληρώσεως, ὑπόθεσις ἢ συσχέτισις θὰ ἦτο αὐθαίρετος, περιλαμβανομένης καὶ τῆς συσχετίσεως πρὸς τὸ Νέα Αὐγούστα τοῦ LEAKE, τὸ ὁποῖον, καίτοι αὐθαίρετον, ἐδέχθησαν πάντες (πλὴν τοῦ Δ. ΓΕΩΡΓΑΚΑ) ὡς ὄνομα, ὅθεν προῆλθε δῆθεν τὸ ὄνομα τῆς Ναούσης. Περὶ αὐτοῦ ἐκτενῶς εἰς τὴν ἐπικειμένην δημοσίευσιν τοῦ τάφου, ὅπου εὑρέθη ἡ δημοσιευομένη ἐνταῦθα ἐπιγραφή.

Στίχ. 10. Εἰς ἀκαίνας ἐνταῦθα μετρεῖται ἡ ἐπιφάνεια τῆς «γῆς». *Ἄκαιναν ἀμφότερον κέντρον τε βοῶν καὶ μέτρον ἀρούρης*, ΚΑΛΛΙΜΑΧΟΥ ἀπόσπασμα 214 καὶ ΣΧΟΛΙΑ εἰς Ἀπολλ. Ρόδιον (ἔκδ. C. Wendell, 1935) Γ 1323 b: *ἀκαίνῃ: ἀντὶ κέντρῳ· ἄκαινα δέ ἐστι μέτρον δεκάπουν, Θεσσαλῶν εὕρεμα, ἢ ῥάβδος ποιμενικὴ παρὰ Πελασγοῖς ηὑρημένη, περὶ ἧς Καλλίμαχος* κλπ. Πρβ. αὐτ. σημ. 5. Κατ' ἀρχὰς ἐχρησιμοποιήθη ὡς μονὰς μήκους ἴση πρὸς 10 πόδας, εἶτα καὶ ὡς μονὰς ἐπιφανείας ἴση πρὸς 100 πόδας[4]. Εἷς τετράγωνος πούς εἶναι 0,087 $μ^2$ [5]. Ὅθεν

1 Γνωστὸν π.χ. καὶ ἐκ Βεροίας (τελευταίως CH. EDSON ἐν Harvard Cl. St. 45, 1934, σ. 230 κ.ἑ. = ΔΗΜΙΤΣΑ, Ἡ Μακεδονία, ἀριθ. 68. Πρβ. ἄλλον αὐτόθι ἀριθ. 54 στ. 36), Πρέσπας (Πρευράτου σφραγίσματα ἐπὶ κεράμων ἀδημοσίευτα ἐξ ἀνασκαφῶν μου, περὶ ὧν ἰδὲ BCH Chron. 1959, σ. 765 καὶ 1961, σ. 795 καὶ ΑΔ 17, 1961, ὑπὸ ἐκτύπωσιν καὶ ἀλλαχοῦ. Ὄχι ἰλλυρικόν, ὡς συνήθως θεωρεῖται. Θὰ πρέπῃ νὰ προέρχηται ἐξ ἐθνικοῦ Πλευρατὸς (ὡς Δοεστός, Κλαθιατὸς κλπ. ἠπειρωτικὰ ἐθνικὰ) ἐκ τόπου φέροντος ὄνομα ὡς τὸ Πλευρών, τοῦ ὁποίου καὶ ὁ H. KRAHE, ἀκολουθῶν τὸν FICK, ἀνεγνώρισε τὴν ἑλληνικότητα ἐν Die alten balkanill. geogr. Namen, σ. 51. Τὸ Πλεύρατος πάντως θεωρεῖται γενικῶς ἰλλυρικόν. Τὸν KRAHE ἔχει ὡς αὐθεντίαν ὡς πρὸς αὐτὸ καὶ ὁ EDSON, ἔ. ἀ., ὅπου γράφει «Pleuratos is certainly illyrian». Ἰδὲ νῦν καὶ H. KRAHE, Die Sprache der Illyrier I, Wiesbaden 1955, σ. 68. Ἀλλὰ πρβ. I. I. RUSSU ἐν Dacia N.S. 2, 1958, σ. 518. Ἰδὲ περὶ τοῦ ὀνόματος καὶ PAPE-BENSELER ἐν λ., Reall. d. Vorgesch. VI, 1926, σ. 36 καὶ προσφάτως RE XXI, 1, 1951, στ 237 κ. ἑ., ὅπου καὶ γενεαλογικὸν δένδρον τῆς δυναστείας τῶν Ἰλλυριῶν Πλευράτων.

2 Γνωστὸν ἐξ Ἠπείρου ἰδὲ PAPE-BENSELER ἐν λ.

3 BECHTEL, Histor. Personn., σ. 313.

4 Ἰδὲ προχείρως LIDDELL-SCOTT ἐν λ. *ἄκαινα* καὶ *πλέθρον*. Ἀναλυτικῶς μετὰ τῆς παλαιοτέρας γερμανικῆς βιβλιογραφίας ἰδὲ Θ. Δ. ΑΞΕΝΙΔΗΝ ἐν Πλάτων, Δελτίον τῆς Ἑταιρείας Ἑλλήνων Φιλολόγων, ἔτος Β', 1950, σ. 69 κ.ἑ., ἰδίως σ. 80 κ.ἑ. Περὶ τῆς ἐτυμολογίας ἰδὲ BOISACQ, Dict. étym.[4], 1950, σ. 32 ἐν λ. *ἄκαινα* Ι καὶ σ. 33 ἐν λ. *ἄκαινα* ΙΙ, καὶ μάλιστα προσθήκην αὐτ. ἐν σ. 1090 ἐν λ. *ἄκαινα* ΙΙ. Ἐν χρήσει ἐν Θεσσαλίᾳ, Μ. Ἀσίᾳ καὶ Αἰγύπτῳ σημειώνει ὁ HJALMAR FRISK, Griech. etym. Wörterbuch, Heidelberg 1960, σ. 49 ἐν λ. Εἰς ταύτας δέον νὰ προστεθῇ νῦν καὶ ἡ Μακεδονία, ὅπου τὸ πρῶτον ἀπαντᾷ ἐν τῇ παρούσῃ ἐπιγραφῇ, καθ' ὅσον γνωρίζω, καὶ ὅθεν πιθανῶς εἰσήχθη εἰς Μ. Ἀσίαν καὶ Αἴγυπτον. Ἐνταῦθα σημαίνει προφανῶς μέτρον ἐπιφανείας, ἀλλὰ καὶ ὡς μέτρον μήκους θὰ ἐχρησίμευε παραλλήλως. Ἐν ἐπιγραφαῖς MAMA IV, ἀριθ. 216. HULTSCH, Metrologie[2], 717. Πρβ. BR. KEIL ἐν Hermes 43, 1908, σ. 538, σημ. 1 καὶ RE XXI, 1941, στ. 809, ὅπου ἡ βιβλιογραφία περὶ ἐπιγραφῆς μετὰ τοῦ ὑποτεθέντος τοπωνυμίου ἢ ὀνόματος Α Κ Ε Ν Α, ἡ ὁποία τελικῶς ἡρμηνεύθη: «[τὸ δὲ μέγεθο]ς ἔστε τόπον ἄκενα». Ἔνθα ἄκενα = ἄκαινα.

5 Μὲ βάσιν τὴν ἰσχὺν τοῦ ποδὸς παρὰ H. NISSEN

αἱ 78 ἄκαιναι ἰσοδυναμοῦν πρὸς 7.800 πόδας ἤτοι 678,60 μ^2, ἐνῷ τὸ πλέθρον ἰσοδυνάμει πρὸς 10.000 τετραγ. πόδας ἤτοι 876 μ^2. Τὸ κτῆμα λοιπόν, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὸ ἀντικείμενον τῆς ἀγοραπωλησίας, θὰ ἦτο μικρότερον τοῦ πλέθρου καὶ ἀκόμη μικρότερον τοῦ σημερινοῦ στρέμματος τῶν 1000 μ^2, ἂν δὲν ἀνεγράφετο, ὡς πιστεύω ὅτι συνέβαινε, καὶ ἀριθμὸς πλέθρων εἰς τὸ ἐλλεῖπον (ἐκ 30 περίπου γραμμάτων) μέρος τοῦ στίχου. Περὶ αὐτοῦ θὰ ἠδύναντο νὰ μᾶς διδάξουν αἱ ἄλλαι πράξεις, ἀλλὰ τὸ σχετικὸν μέρος ἐλλείπει ἀτυχῶς εἰς τὰς ἄλλας (πλὴν τῆς ἐν σελίδι II πράξεως Θ', ἣν ἰδὲ κατωτέρω). Εἰς τὰ πιθανῶς ἀναγραφόμενα, εἰς τὸ ἀπολεσθὲν μέρος τοῦ στίχου, πλέθρα ἀναφέρεται ἄλλωστε, ὡς πιστεύω, τὸ ἐν συνεχείᾳ: «τὰ ἐχόμενα», ἐνν. πλέθρα. Δυσκόλως δύναται νὰ ἀναφέρηται εἰς τὸ «γῆν» ἢ τὸ «ἀκαίνας» καὶ ἂν ἀκόμη εἰς τὸ ἐλλεῖπον μέρος τοῦ στίχου ἀνεγράφοντο καὶ ἄλλα πράγματα, καθοριζόμενα ὀνομαστὶ ἢ ἀορίστως πως δηλούμενα, π.χ. «μετὰ τῶν ἐν αὐτῇ» ἐνν. «τῇ γῇ». Τὸ «τὰ ἐχόμενα» ἐννοεῖται καλύτερον, ἐὰν ἀναφέρηται εἰς ἐλλεῖπον «πλέθρα». Οὕτω δὲν ἀναγκαζόμεθα νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὸ κτῆμα ἦτο τόσον μικρὸν ὅσον ἄκαιναι 78, τουτέστιν ὀλιγώτερον τοῦ στρέμματος, ὁπότε θὰ ἐγεννᾶτο τὸ ἐρώτημα, ἂν τοῦτο πρέπῃ νὰ τὸ δεχθῶμεν ὡς κανόνα ἢ ἐξαίρεσιν διὰ τὴν ἔκτασιν τῆς ἐγγείου ἰδιοκτησίας κατὰ τὴν ἐποχὴν καὶ τὴν περιοχὴν τῆς ἐπιγραφῆς.

Ὁ Θ. Αξενιδης[1] μὲ βάσιν τὰ μέχρι πρό τινος ἔτι δὲ καὶ νῦν ἐν μέρει ἰσχύοντα παρὰ τοῖς χωρικοῖς, ἑρμηνεύει ὀρθῶς, νομίζω, τὰ θεσσαλικὰ «καπβολαῖος-καταβολαῖος-α -ον», ὡς ἰσοδυναμοῦντα, ἂν ὄχι μὲ μαθηματικὴν ἀκρίβειαν, σημασιολογικῶς τοὐλάχιστον, πρὸς τὴν «σποριὰν» τῶν συγχρόνων[2]. Καὶ ἀπὸ τὴν πατρίδα μου Ἤπειρον, συγκεκριμένως ἐκ τοῦ χωρίου Ἀρίστη Ζαγορίου, γνωρίζω τὴν «σποριά». Πλησιέστερα πρὸς τὴν ἄκαιναν εἶναι τὰ ἔτι καὶ νῦν ἐν χρήσει, εἰς τυπικὰς ἐκφράσεις τοὐλάχιστον, ἐν Ἀρίστῃ: «ἕνα θκέλλ'» ἢ «θκέντρ' τόπους». Τὸ «θκέλλ'» ἐκ τοῦ δίκελλα, ὅπως τὸ «θκρὰν'» ἐκ τοῦ δίκρανον. Κατ' ἀναλογίαν πρὸς ταῦτα τρέπεται τὸ φ=β εἰς θ καὶ εἰς τὸ «θκέντρ'» ἐκ τοῦ βούκεντρον–φκέντρ'–θκέντρ'. Ὑπάρχει ἰδιαιτέρως ἐν χρήσει ἔκφρασις κατὰ τὴν πρωινὴν ἐκκίνησιν τῶν γεωργῶν, ὅτε ὁ εἷς παροτρύνει τὸν ἄλλον νὰ σπεύσῃ ἢ μᾶλλον ἡ μία παροτρύνει τὴν ἄλλην (διότι ἐν Ζαγορίῳ τὴν γεωργίαν ἤσκουν μᾶλλον αἱ γυναῖκες, οἱ ἄνδρες ἐξενητεύοντο). Τότε συνήθως λέγουν: «πάει ὁ ἥλιος ἕνα θκέντρ'». Δι' αὐτοῦ ἐννοοῦν ὅτι ἡ ἡμέρα ἐπροχώρησεν, ὁ ἥλιος ἀνῆλθεν εἰς τὸν οὐρανὸν ὅσον τὸ μῆκος βουκέντρου. Εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἄκαινα τῆς ἐπιγραφῆς μας[3].

ἐν Handbuch d. Klass. Altertumsw. I, ἔκδ. 2α,. σ. 840. Ἰδὲ τὴν παρὰ ΑΞΕΝΙΔΗ, ἔ.ἀ. βιβλιογραφίαν (ὅπου ἡ ἐν σημ. 5 τῆς σ. 82 παραπομπὴ εἰς LIDDELL-SCOTT εἶναι ἄτοπος).

1 Ἔ. ἀ. σ. 82.

2 Ὡς πρὸς τὴν ἔκτασιν τῆς σποριᾶς ἰδὲ ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ, Μέγα Λεξικὸν ἐν λ. *σποριά*: «τὸ τμῆμα ἀγροῦ τὸ χωριζόμενον δι' αὔλακος» ἤτοι «ὅσον περίπου ὁ γεωργὸς σπείρει ἐφ' ἅπαξ».

3 Ἰδὲ παράλληλα ἐκ τῆς Συρίας, τῆς Ἀγγλίας κλπ. εἰς G. THOMPSON, On Greek Land-Tenure ἐν Studies D. M. Robinson II, St. Louis 1953, σ. 840 κ.ἑ. Ὡς πρὸς τὴν ἀρίθμησιν διὰ τῶν γραμμάτων τοῦ ἀλφαβήτου ἰδὲ παρατήρησιν ἀνωτέρω σ. 4 σημ. 1. Γενικῶς περὶ τῆς ἀλφαβητικῆς ἀριθμήσεως ἰδὲ M. N. TOD, The Alphabetical Numeral System in Attica ἐν BSA 45, 1950, σ. 126 κ. ἑ. Πρβ. A. G. WOODHEAD, The Study of Greek Inscriptions, Cambridge 1959, σ. 110 κ.ἑ. καὶ βιβλιογραφίαν αὐτ. σ. 131. Τὰ ἐν TOD, ἔ.ἀ. σ. 137 κ.ἑ. καὶ WOODHEAD, ἔ.ἀ. σ. 111 περὶ τῆς

Στίχ. 11. Τὸ *τὰ ἐχόμενα* τοῦ στίχ. 10 εἰσάγει τὸν καθορισμὸν τῶν ὁρίων τοῦ κτήματος, τὰ ὁποῖα παρέχονται διὰ τῆς ἀναγραφῆς τῶν ὀνομάτων τῶν γειτόνων. 'Εὰν ἠκολούθει ἐμπρόθετος ἢ πτωτικὸς προσδιορισμός, δὲν φαίνεται. 'Η παραβολὴ πρὸς τὸν στίχ. 20 τῆς ἑπομένης πράξεως δὲν ὁδηγεῖ κατ' ἀνάγκην εἰς ἀσφαλὲς συμπέρασμα, διότι ἡ σχετικὴ πρὸς τὰ ὅρια καὶ τοὺς γείτονας formula εἶναι ἡ ὀλιγώτερον τυπική, ὡς δεικνύουν καὶ τὰ σῳζόμενα μέρη τοῦ στίχου 21[1].

Τὰ πρῶτα δύο ἐκ τῶν σῳζομένων γραμμάτων τοῦ στίχου 11 εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνήκουν εἰς ὀνομαστικὴν πτῶσιν ὀνόματος (ὡς π.χ. Μένων), ὁπότε τὸ ἀκολουθοῦν εἶναι πατρώνυμον εἰς γενικήν. 'Αλλὰ φαίνεται πιθανωτέρα συμπλήρωσις ὡς π. χ. ἡ ἑξῆς: *Τὰ ἐχόμενα* / [ἀπὸ δυσμῶν τοῦ δεῖνος - - - ἀπὸ ἀνατολ]*ῶν 'Αττίνα.* ῍Η, ἐννοεῖται, ἀντιστρόφως.

'Αττίνας ἢ 'Αττινᾶς, σύνηθες ὄνομα π. χ. 'Αττινᾶς, ἀξιωματικὸς τοῦ 'Αλεξάνδρου. 'Αττινᾶς πατὴρ Ραδαμάνθυος ἐκ τῆς 'Αντιοχίδος ἐν SUNDWALL, Nachträge, σ. 40. 'Αττινᾶς 'Ηρακλείδου Φλυεύς, παῖς πυθαϊστὴς κατὰ τὸ 128/7 π. Χ. (F. Delphes III, 2, 12), ἔφηβος κατὰ τὸ 119/8 (IG II^2, ἀρ. 1008, στίχ. 126) καὶ θεσμοθέτης τὸ 88/7 π. Χ. (IG II, ἀρ. 863, στίχ. 7 = II^2, ἀρ. 1714, στίχ. 7. Πρβ. περὶ τῆς χρονολογίας S. DOW ἐν Hesperia 3, 1934, σ. 144 - 146). Πρβ. I. KIRCHNER, Prosopographia Attica, Βερολῖνον 1901, τόμ. I, ἀριθ. 2693 καὶ SUNDWALL, Nachträge, σ. 40. Κερκίων 'Αττίνου Θετταλὸς τοῦ 1ου αἰ. μ.Χ. ἐν IG II^2, ἀρ. 8852. 'Απολλώνιος 'Αττίνου 'Ανκυρανὸς τοῦ 2ου ἢ τοῦ 1ου αἰ. π.Χ. IG II^2 7890. Πρβ. τὰ ῎Αττις (ὁ) ἐν IG II^2 10903 καὶ 10904 (4ος αἰ. π.Χ. ἐξ 'Αθηνῶν), 'Αττίτας Θεττα(λός) (τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 3ου αἰ. π. Χ.) ἐν IG II^2 ἀρ.1958 στίχ. 41. (Πρβ. H. POPE ἐν Foreigners in Attic Inscriptions (1947), σ. 67 ἢ τοῦ αὐτοῦ Non Athenians κλπ., 1935, ῎Αττας (τρίς), 'Αττινᾶς Χερσονησίτης 183/2 π.Χ. 'Ο ἀνωτέρω 'Αττίτας Θεσσαλὸς μετὰ τὸ 250 π.Χ., περὶ οὗ πρβ. LAUNEY, Recherches κλπ. II, σ. 1140 καὶ G. REDARD, Les noms grecs en -της, -τις [= Études et Commentaires V], Παρίσιοι 1949, σ. 203 κ. ἑ., ὅπου τὸ 'Αττίνας τονίζεται 'Αττινᾶς. Πιθανῶς καὶ τὰ 'Ατὼ (ἡ) καὶ 'Ατώτας (ὁ) Παφλαγὼν ἐν IG II^2, ἀριθ. 10905 καὶ 10051. 'Αττίας ἢ 'Ατίας Θρᾷξ ἐν Prosop. Ptol. II, 1952, ἀριθ. 3851, τοῦ 203/2 π.Χ. (= LAUNEY, σ. 1192). Δὲν εἶναι ἄσχετα πιθανῶς καὶ τὰ Ϝαττίδας τῆς Δωδώνης DITTENBERGER, Sylloge, ἀριθ. 839 = COLLITZ, SGDI II, σ. 9, ἀριθ. 1356, παρὰ τὰ 'Αττίδεια, ἑορτὴν ἐν 'Αθήναις, CIA II, 622. Πρβ. HERWERDEN, Lexicon Graecum κλπ.², 1910, σ. 233. 'Επίσης τὰ προβληματικὰ ῎Ατος ἐκ Σμύρνης καὶ Σικελίας, PAPE - BENSELER ἐν λ. S. FERRI ἐν Notizie d. Scavi,

πρώτης ἐμφανίσεως τοῦ ἀλφαβητικοῦ συστήματος ἀριθμήσεως ἀφοροῦν βεβαίως τὴν 'Αττικήν, ὥστε ὡς πρὸς τὴν ἀρχὴν καὶ ἐξάπλωσιν τοῦ συστήματος ἰδὲ τὴν παλαιάν, ἀλλ' ἀκόμη χρήσιμον, 'Επιγραφικὴν τοῦ W. LARFELD, Griech. Epigraphie³, Μόναχον 1914, σ. 299 κ.ἑ. Πρβ. ΑΝΤ. ΣΙΓΑΛΑ, 'Ιστορία τῆς 'Ελλην. Γραφῆς, Θεσσαλονίκη 1934, σ. 310 κ.ἑ., ὅπου (σ. 312) ἡ ἀρχαιοτέρα ἀλφαβητικὴ ἀρίθμησις ἐν 'Αλεξανδρείᾳ τοποθετεῖται εἰς τὸ 266 π.Χ.

1 Παραδείγματα παραλλαγῶν τοῦ τύπου τῶν στίχων 10 καὶ 20 τῆς σελίδος I: D. M. ROBINSON ἐν TAPA 69, 1938, σ. 43 κ.ἑ. ἀριθ. 3, 4, 5, 6 καὶ 9. Μακεδονικὰ τόμ. Β', 1951, σ. 622 εἰκ. 10 (ἀλλὰ πρβ. Δ. ΛΑΖΑΡΙΔΗΝ ἐν Γέρας 'Α. Κεραμοπούλλου, σ. 165 σημ. 1). Παραλλαγαὶ τοῦ τύπου τοῦ στίχου 22 τῆς σελίδος II, ἐν BCH 85, 1961, σ. 426 κ. ἑ.

Σειρὰ VII, τόμ. 5-6 (1944-45, ἔκδ. 1946) σ. 169 κ.ἑ., ὅπου τὸ σικελικὸν παράδειγμα χρονολογεῖται περὶ τὸ 450 π.Χ. (αὐτ. σ. 170). Πρβ. SEG XVI, 1959, ἀριθ. 573, 18 καὶ REG 63, 1950, 219 κ. ἑ. ἀριθ. 244, ὅπου ὁ L. ROBERT, ἀκολουθῶν τὸν FERRI, καταχωρίζει τὸ ὄνομα μεταξὺ τῶν ἑλληνικῶν. Ἄττις, ἱερεύς, τῆς Μεγάλης μητρὸς ἐν Πεσσινοῦντι, ἐπιστολοδόχος τοῦ Εὐμένους ΙΙ καὶ Ἀττάλου ΙΙ ἐν C. BRADFORD WELLES, Royal Correspondence κλπ., σ. 242 κ.ἑ. ἀριθ. 56, 58 καὶ 59. Γενικὴ Ἀττίνου ἐν W. PEREMANS-E. VAN'T DACK, Prosopographia Ptolemaica III, 1956, σ. XV, Ἀττίνης αὐτ. σ. 61, ἀριθ. 8615, Ἀττίνας αὐτ. IV, 1959, ἀριθ. 9167. Τρεῖς Μυσοὶ μὲ τὸ ὄνομα Ἀττίνας ἐν LAUNEY, Recherches κλπ. II, σ. 1212. Ἀττίνας ἐπίσης εἰς τὴν σπουδαίαν ἀπελευθερωτικὴν ἐπιγραφὴν τῆς Βεροίας ἐν Μ. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΥ, Ἀρχαῖαι Ἐπιγραφαὶ Βεροίας, σ. 9 κ.ἑ. = SEG XII, 1955, ἀριθ. 314[1].

Περὶ τῆς ἐτυμολογίας τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἄττιος ἰδὲ A. CARNOY, Dict. étym. ἐν λ., ὅπου σχετίζεται μὲ τὸ παιδικὸν ἄττα = πατήρ, περὶ οὗ καὶ ἐν BOISACQ, Dict. étym., καὶ FISK, Gr. etym. Wörterbuch ἐν λ.[2] Περὶ τῆς λατρείας τοῦ Ἄττιος, πλὴν τῶν γενικῶν βιβλίων περὶ τῆς θρησκείας τῶν ἀρχαίων, ἰδὲ τὰ εἰδικώτερα H. HEPDING, Attis, sein Mythen und sein Kult (1903) καὶ τελευταίως περὶ τῆς λατρείας τοῦ Ἄττιος ἐν Ρόδῳ κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν D. MORELLI, I culti in Rodi, ἐν Studi Classici e orientali 8, 1959, σ. 33 κ. ἑ. καὶ 117. Ὡς πρὸς τὴν κατάληξιν πρβ. τά: Παιδίνας, Καζίνας, Σμιθίνας, Κοθίνας, Πιτθίνας, Πυθίνας, Φαικίνας, Μικίνας, Κροκίνας, Λευκίνας, Σελίνας, Καλλίνας, Μυλλίνας, Θωπίνας, Δαμίνας, Τιμίνας, Δρωπίνας, Καυρίνας, Πουρίνας, Πυρίνας, Πυρρίνας, Μικρίνας, Δωρίνας, Πεισίνας, Τίνας, Πρατίνας, Φιλτίνας, Παντίνας, Ἀριστίνας, Πλουτίνας, Κεφίνας (Κεφαλίνας), Καρφίνας, Αἰσχίνας, Δολίνας, Λεπτίνας (ΑΕ 1934-35 Ἀρχ. Χρον., σ. 3, ἀρ. 36). Ταῦτα καλύπτουν ὅλην τὴν Ἑλλάδα καὶ τοὺς αἰῶνας ἀπὸ τῶν ἀρχαϊκῶν μέχρι τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων.

Στίχ. 12. Ἡ ἀνάγνωσις, νομίζω, εἶναι ἀσφαλὴς ὡς ἀνωτέρω. Αἱ δυσχέρειαι προκύπτουν ἐκ τοῦ ἐλλείποντος μέρους τοῦ στίχου. Οὗτος ἐν ἀρχῇ βεβαίως θὰ εἶχε τὸν ἀριθμὸν τῶν δραχμῶν, ὁ ὁποῖος πιθανῶς θὰ ἀνεγράφετο μὲ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου, ὡς ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀκαινῶν (πρβ. κατωτέρω παρατηρήσεις εἰς στίχ. 30 τῆς σελίδος ΙΙ) καὶ θὰ ἐχωρίζετο ὁμοίως μὲ στιγμάς. Τοῦτο ἀντιστοιχεῖ πρὸς 12 γράμματα περίπου. Τὰ σῳζόμενα εἶναι 18. Ὑπολείπονται περίπου 10-12 γράμματα, τὰ ὁποῖα πιθανῶς ἀνῆκον κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς ὄνομα καὶ μέρος πατρωνύμου εἰς γενικήν, τοῦ ὁποίου ἔχομεν τὰ τρία τελευταῖα γράμματα. Τὸ ἑπόμενον Μαρινιαῖος δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι ἄλλο τι εἰμὴ μόνον ἐθνικόν. Ἐὰν οὕτως ἔχουν τὰ πράγματα, εἰς τὸν ἀγνώστου ὀνοματεπωνύμου Μαρινιαῖον ἀναφέρεται τὸ *τὴν τι*[μὴν ἔχει πᾶσαν], ὡς συμπληροῦται μὲ μεγάλην πιθανότητα,

1 Συζήτησις περὶ τῆς ἐθνικότητος τοῦ ὀνόματος Ἀττίνας παρὰ HOFFMANN, Makedonen, σ. 194 κ. ἑ. Πρβ. καὶ σ. 249.

2 Ὡς πρὸς τὴν «αἰολοδωρικὴν» κατάληξιν -ας ἰδὲ J. KALLÉRIS, Les anciens Macédoniens, σ. 292 σημ. 2.

ἐὰν παραβληθοῦν πρὸς ἀλλήλους οἱ στίχοι 12 - 13, 22 - 23 καὶ 30 - 31 τῆς σελίδος I, ὡς καὶ οἱ στίχοι 17, 31 καὶ 38 τῆς σελίδος II χωρὶς νὰ ἀποκλείηται καὶ ἄλλη τυπικὴ ἔκφρασις.

Μαρινιαῖος. Τοῦτο προφανῶς εἶναι ὄνομα ἐθνικόν. Περὶ αὐτοῦ δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία μολονότι δὲν γνωρίζομεν ἄλλοθεν οὔτε τοῦτο, οὔτε ὄνομα πόλεως ἢ ἐθνικὸν ἐν γένει, μεθ' οὗ νὰ δύναται νὰ σχετισθῇ. Τὸ Μαρινιαῖος ἀπαιτεῖ ὄνομα πόλεως Μαρινία καὶ οὐχὶ Μαρίνα, Μαρίνη[1] καὶ εἴ τι ἄλλο. Ἡ Μαρινία ἔχει τὰ ὅμοιά της: Λακινία (ἄκρα), Ἐλινία (ἡ θεσπρωτική), Κωλινία (ἡ Κύπρος), Σαλαμινία (ἐν Κύπρῳ ἐπίσης), Σαμορινία (ἡ Ἔφεσος), Ταυρινία (Στεφ. Βυζ. ἐν λ. *Ψησσός)*, Λυσινία (ἡ Φρυγική), Κρητινία (τῆς Ρόδου), Τραχινία, Τελχινία (ἡ Κρήτη καὶ ἡ Σικυών). Ὅμοια εἶναι τά: Αἰγίνιον τῆς Τυμφαίας, Ἀγρίνιον τῆς Ἀκαρνανίας, Κερκίνιον τῆς Θεσσαλίας, Κνιδίνιον παρὰ τὴν Ἔφεσον, Ἐρικίνιον τῆς Θεσσαλίας (ἀλλὰ πρβ. Ἐρυκάνιοι), Ἐλευσίνιον (ἀπὸ Ἐλευσίν -), Αἰτίνιον (= Αἰγίνιον;) τῆς Μακεδονίας, Κυτίνιον τῆς Δωρίδος (ἀπὸ κυτ - ἢ κυτιν - ;) καὶ ἕτερον Κοιτίνιον = Κυτίνιον Θεσσαλίας, Μαντίνιον τῆς Παφλαγονίας καὶ Δελφίνιον (ἀπὸ Δελφίν -) πολλαχοῦ. Εἶναι ἀνάγκη νὰ παρατεθοῦν ὅλα, διότι παραθέτων μόνον τὰ τρία πρῶτα παραδείγματα θέλει τὴν κατάληξιν - ινιον «dem Griechischen fremd» ὁ Krahe, Die alten balkanill. geograph. Namen, Heidelberg 1925, σ. 47, καὶ αὐτόθι σ. 114 τὸ Αἰγίνιον καὶ τὸ Ἀγρίνιον γίνονται ἰλλυρικά[2]!

Καί τινα τῶν εἰς - ηνία (π.χ. Ζειρηνία)[3] ἢ -υνια (π.χ. Βιθυνία) δὲν εἶναι ὅλως ἄσχετα. Ἡ ἀστάθεια τῆς προφορᾶς εἰς πολυγλώσσους, ἀπαιδεύτους περιοίκους, ἀντικατοπτρίζεται καὶ εἰς τὰ γραπτὰ κείμενα. Ἓν μόνον παράδειγμα ἀρκεῖ, νομίζω, καὶ τοῦτο εἶναι τὸ πλησιέστερον ἀνάλογον τῆς Μαρινίας μας: ἡ Γορδυνία ἢ (ὡς ὁ Oberhummer ἐν RE VII, 2 στ. 1671, ἐν λ. *Gortynia,* 2) Γορτυνία τῆς Ἠμαθίας γράφεται παρὰ Πτολεμαίῳ *Γορδηνία* ἢ *Γο(υ)ρδουνία* παρὰ Πλινίῳ *Gordyniae.* Γορδινία θὰ ἦτο ἴσως τὸ ὀρθότερον καὶ τὸ πιθανὸν ἔτυμον ἐκ τοῦ Γορδίου. Τόσον ἡ Μαρινία ὅσον καὶ ἡ Γορδινία εἶναι *πέλας τῶν κήπων τῶν λεγομένων εἶναι Μίδεω τοῦ Γορδίεω*[4]. Ὁ Θουκυδίδης πάντως, περιγράφων τὰ πο-

1 Ἐκ τούτων θὰ προέκυπτε Μαριναῖος ἴσως ὡς καὶ ἐκ τοῦ ἐνδεχομένου Μαρήνη, κατὰ τὰ παρὰ Στεφ. Βυζ. Ἀδρηναῖος, Κυρηναῖος, Πελληναῖος, Μυτιληναῖος κ. τ. ὅ. (Ἰδὲ Στεφ. Βυζ. ἐν λ. *Ἀδράνη*, περὶ ἧς πρβ. Β. Α. Müller ἐν Hermes 53, 1918, σ. 349).

2 Ἀλλὰ πρβ. τοῦ αὐτοῦ τὸ μεταγενέστερον: Die Sprache der Illyrier I, Die Quellen, Wiesbaden 1955, σ. 103 καὶ 107 κ.ἑ.

3 Περὶ αὐτῆς τελευταίως ἐν J. Kalléris, Les anciens Macédoniens I, 1954, σ. 179 κ.ἑ.

4 Ηροδ. VIII 138. Αθην. XV 683. Πρβ. E. A. Fredricksmeyer ἐν Class. Phil. 56, 1961, σ. 160 κ.ἑ. Ποία ἡ σχέσις τῆς Ἀρκαδικῆς καὶ τῆς Κρητικῆς Γόρτυνος εἶναι ζήτημα πέρα τῶν ὁρίων τῆς παρούσης ἐρεύνης. Ἡ Γορδυνία τῆς Μακεδονίας θεωρεῖται προθρακικὴ συναπτομένη ὑπὸ τοῦ W. Brandenstein μετὰ τῆς Γόρτυνος τῆς Κρήτης ἐν RE VI A, 1, ἐν λ. *Thrake,* στήλη 408. Ἀλλ' ἐδῶ πρέπει νὰ ὑπενθυμίσωμεν τὸ τοῦ A. Carnoy ἐν L'Antiquité Classique, 29, 1960, σ. 336: «Dans tout ce pays (ἐν Ἑλλάδι) ont donc vécu, avant ou en même temps que les Hellènes, des populations alloglottes mais indo-européennes, que l'on peut désigner sous le nom de thraco - pélasgiques pour indiquer à la fois leur ancienneté et la ressemblance de leur langue avec celle des Thraco - Phrygiens». Εἰδικώτερον διὰ τὴν πλησιόχωρον Ἐορδαίαν εἶναι διδακτικὸν τὸ τοῦ Στεφ. Βυζ. ἐν λ.: *Ἄμυρος· πόλις Θεσσαλίας.... Εὔπολις δὲ Ἀμύρους αὐτοὺς λέγει, πλησιοχώρους τῆς Μολοττίας ... Σουΐδας δ' ἐν ταῖς γενεαλογίαις, ὅτι οὗτοι ἐκαλοῦντο Ἐορδοί, ὕστερον δὲ Λέλεγες. Οἱ αὐτοὶ καὶ Κένταυροι καὶ Ἱπποκένταυροι ....* Παραβλητέον ἀκόμη τοῦ αὐτοῦ Στεφ. Βυζ. ἐν λ.: *Καρὸς κῆπος, χωρίον Θρᾴκης, Θεόπομπος* V. *Τὸ ἐθνικὸν Καροκηπίτης ὁ αὐτός.*

λεμικὰ γεγονότα τῆς περιοχῆς κατὰ τὸ 429 π.Χ., γράφει Γορτυνία [1]. Περὶ τοῦ ἐθνικοῦ Μαρινιαῖος, ἰδὲ καὶ ἀνωτ. σ. 9 καὶ κατωτέρω εἰς παράρτημα.

Στίχ. 13. Ἐὰν ἡ συμπλήρωσις: *τὴν τι*[μὴν ἔχει πᾶσαν] εἶναι ὀρθή, ὁ στίχ. 13 συμπληροῦται τελείως. Διότι οὐδὲν ἄλλο χωρεῖ μεταξὺ τῶν δύο κατὰ μέρος σῳζομένων καὶ κατὰ μέρος συμπληρουμένων τύπων [2].

Οὕτω ὁ στίχ. 13 μᾶς δίδει μὲ μεγαλυτέραν προσέγγισιν τὸ πλάτος τῶν στίχων τῆς σελίδος Ι καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν γραμμάτων περίπου, περὶ ὧν ἐγένετο λόγος καὶ ἀνωτέρω εἰς παρατηρήσεις ἐν στίχ. 4. Ὁ στίχ. 13 ἔχει, ὡς συμπληροῦται, 42 γράμματα μόνον. Τοῦτο σημαίνει ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ Ἐπιστάτου εἰς τοὺς στίχους 4, 14, 24 καὶ 32 ἦτο ὀλιγογράμματον (π.χ. Εὔα]*ρχος* ἢ Νέα]*ρχος* μᾶλλον παρὰ Πολέμαρχος) καὶ ὅτι τὰ γράμματα τῶν στίχων τῆς σελίδος Ι ἐν γένει δὲν ὑπερέβαινον ἴσως τὰ 46. Ὁ πρῶτος στίχος ἑκάστης πράξεως πιθανῶς εἶχε δύο περίπου γράμματα περισσότερα ἀριστερὰ καὶ μερικοὶ στίχοι ἔχουν 1 - 2 γράμματα περισσότερα τῶν συνήθων δεξιά. Αἱ παρατηρήσεις αὐταὶ ἀποτελοῦν μίαν βάσιν διὰ τὴν συμπλήρωσιν τῶν στίχων τῆς σελίδος Ι. Ὁπωσδήποτε ἡ συμπλήρωσις: ἡ ὠνὴ ἐγένετο μη]*νὸς Περιτίου* εἶναι, νομίζω, ἀσφαλής. Πρβ. καὶ ἀνωτέρω στίχ. 3 καὶ κατωτ. στίχ. 23 καὶ 31 τῆς σελίδος Ι. Εἰς τὰς συντομωτέρας γενικῶς πράξεις τῆς σελίδος ΙΙ ὁ τύπος (formula), φαίνεται, παρελείφθη. Τοὐλάχιστον οὐδὲν ἐκ τῶν σῳζομένων ἐν τῇ σελίδι ΙΙ δύναται νὰ σχετισθῇ πρὸς μνείαν τοῦ μηνός [3]. Τὸ ἀκολουθοῦν: «Ἐπὶ ΕΓΓ» εἶναι ἀδύνατον [4] νὰ νοηθῇ, ὡς ἔχει. Ἐλέχθη ἀνωτέρω ὅτι τὸ κείμενον τῆς ἐπιγραφῆς δὲν εἶναι ἀλάνθαστον (ἰδὲ παρατηρήσεις εἰς στίχ. 2 καὶ 4). Ἡ διόρθωσις εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο εἶναι, νομίζω, ἀσφαλής. Ἰδὲ καὶ ἀνωτ. παρατηρήσεις εἰς στίχ. 4.

Ἐπιστάτης. Ὁ βασιλικὸς οὗτος ἄρχων εἶναι γνωστὸς καὶ ἐξ ἐπιγραφῶν τῆς Μακεδονίας [5]. Ἀντιπροσωπεύει εἰς τὰς πόλεις τὰ συμφέροντα τοῦ βασιλέως. Ἐλ-

1 ΘΟΥΚΥΔ. ΙΙ 100, 3.'Ἀνόμοιον κατὰ τὴν κατάληξιν πρὸς τὸ ἡμέτερον Μαρινιαῖος τὸ ἐθνικὸν παρὰ ΣΤΕΦ. ΒΥΖ. *Γορδυνιάτης*.

2 Οὐχ ἧττον πρβ. κατωτέρω δυσχερείας στίχ 31.

3 Μὴν Περίτιος ἐπίσης ἐν Μ. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΥ, Ἀρχαῖαι Ἐπιγραφαὶ Βεροίας, Θεσσαλονίκη 1950, σ. 9 καὶ 12. Βασικὰ διὰ τὸ σύστημα χρονολογίας τῶν ἀρχαίων εἶναι τὰ σχετικῶς πρόσφατα συγγράμματα τὰ ἀφορῶντα εἰς τὸ ἀθηναϊκὸν ἔτος: W. K. PRITCHETT καὶ B. D. MERITT, The Chronology of Hellenistic Athens, Cambridge Mass. 1940. W. K. PRITCHETT καὶ O. NEUGEBAUER, The Calendars of Athens, Cambridge Mass. 1947 καὶ B. D. MERITT, The Athenian Year, Berkeley and Los Angeles 1961 [= Sather Classical Lectures, 32]. Διὰ τὸν μακεδονικὸν μῆνα Περίτιον καὶ τὴν ἑορτὴν Περίτια ἰδὲ M. NILSSON, Griechische Feste von religiöser Bedeutung mit Ausschluss der attischen, Λειψία 1906, σ. 469, ὅπου καταλέγεται μεταξὺ τῶν «Feste unbekannter Götter». Πρβ. BAEGE, De macedonum sacris, σ. 221 κ. ἑ. καὶ τελευταίως J. KALLÉRIS, Les anciens macédoniens I, Ἀθῆναι 1954, σ. 247 κ. ἑ., ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

4 Ὁ μόνος τρόπος, καθ' ὃν ἠδύνατο νὰ νοηθῇ, εἶναι συντομογραφία τῆς λέξεως Ἐπιστάτης καὶ χρονολογία ἤτοι: «ἐπὶ Ἐπ⟨ιστάτου⟩ (τὸ τρίτον)». Ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει παράδειγμα προσθήκης ἔτους εἰς τὴν χρονολόγησιν διὰ τοῦ Ἐπιστάτου καὶ ἐν γένει ἐπωνύμων ἀρχόντων τῆς σειρᾶς του. Συντομογραφία τῆς λέξεως Ἐπιστάτης εἶναι συχνὴ εἰς παπύρους κατὰ διαφόρους τρόπους π. χ. Pros. Ptol. II, 1952, σ. 243 κ.ἑ., ἀριθ. 4525 (= BGU VI, 1244, στ. 1 πρβ. add.), ἀριθ. 4526 (= P. Tebt. III, 587, στ. 12), ἀριθ. 4538 (= P. Tebt. III, 793, IV, στ. 3), ἀριθ. 4541 (= P. Tebt. III, 890, στ. 16). Πρόκειται περὶ τοῦ Ἐπιστάτου τῶν φυλακιτῶν καὶ οἱ πάπυροι χρονολογοῦνται ἀντιστοίχως εἰς τὰ ἔτη 225/4, 162, 183 καὶ 173/130 π.Χ. Ἰδὲ καὶ συντομογραφίας ἄλλων τίτλων παρὰ E. NACHMANSON ἐν Eranos 10, 1910, σ. 111 κ. ἑ. Πρβ. καὶ αὐτ. σ. 134 κ.ἑ.

5 Παλαιότερον ὁ W. W. TARN εἶχεν ἐκφράσει τὴν γνώμην, ὅτι εἰς τὴν κυρίως Μακεδονίαν δὲν ὑπῆρχον

λείψει εἰδήσεων ἐπαρκῶν ἐκ τῆς Μακεδονίας, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συζητηθοῦν ἐνταῦθα τὰ σχετικὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα προκύπτουν ἐκ τῶν παπύρων διὰ τὴν Αἴγυπτον τῶν Πτολεμαίων [1]. Ὁπωσδήποτε, φαίνεται, ὅτι, ὅπως εἰς τὴν Αἴγυπτον τῶν Πτολεμαίων, οὕτω καὶ ἐδῶ εἰς τὴν Μητρόπολιν, ὁ Ἐπιστάτης ἦτο ἀρχικῶς στρατιωτικὸς ἄρχων, ἤσκει δὲ περίπου τὰ καθήκοντα, τὰ ὁποῖα περιγράφει διὰ τὸν Ἐπιστάτην τῆς πόλεως ἐν τῇ Πτολεμαϊκῇ Αἰγύπτῳ ὁ E. LAVIGNE [2].

Στίχ. 14. Πρβ. ἀνωτέρω παρατηρήσεις εἰς στίχ. 4 καὶ 13. Ὡς πρὸς τὴν συμπλήρωσιν: Ἀσσκλ]*ηπιοῦ* (μὲ διπλᾶ σσ) στηρίζεται, οὐχὶ ἀσφαλῶς, εἰς ἀνωτέρω παρατηρήσεις εἰς στίχ. 5 (Ἀσσκληπιόδωρος) καὶ κατωτ. στίχ. 17. Ὡς πρὸς τὸν ἱερέα Νικάνορα ἰδὲ ἀνωτέρω παρατηρήσεις εἰς στίχ. 4 καὶ κατωτ. στίχ. 24 τῆς σελίδος I, πρβ. στίχ. 4 τῆς σελίδος II. Ἱερεὺς Ἀσκληπιοῦ ἀναφέρεται κατὰ τὴν χρονολόγησιν ὠνῆς ἐν ἐπιγραφῇ τῆς Ἀμφιπόλεως ἐν DITTENBERGER, Sylloge², ἀριθ. 832, ὅπου ὅμως ἡ χρονολογία παρέχεται εἰς τὸ τέλος, μετὰ τοὺς μάρτυρας. ὁ δὲ

βασιλικοὶ ἐπιστάται, ἀλλὰ μόνον εἰς τὰς ὑποτελεῖς περιοχὰς καὶ τὰς ἀποικίας τῶν ἀκτῶν τῆς Μακεδονίας ἢ τὰς μεγάλας πόλεις τῆς Θεσσαλίας κλπ. W. W. TARN, Antigonos Gonatas, Ὀξφόρδη 1913, σ. 195 κ. ἑ. Ἔκτοτε ὅμως προέκυψαν ἀναντίρρητοι μαρτυρίαι, καθ' ἃς ὁ θεσμὸς τοῦ Ἐπιστάτου ὑφίστατο καὶ εἰς τὰς πόλεις τῆς κυρίως Μακεδονίας, ὥστε ὁ αὐτὸς TARN ἐτροποποίησε τὴν γνώμην του ἐν CAH VII, 1928, σ. 200: ὑπῆρχον Ἐπιστάται καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν, ἀλλὰ δὲν διηύθυναν τὴν Ἐκκλησίαν τῶν πόλεων, ὅπως ἀλλαχοῦ ἐκτὸς τῆς κυρίως Μακεδονίας. Ἰδὲ καὶ TARN - GRIFFITH, Hellen. Civilisation, 3η ἔκδ., Λονδῖνον 1952, σ. 153 κ.ἑ. (ἀλλὰ πρβ. P M. FRAZER ἐν JHS 73, 1953, σ. 169), W. W. TARN, The Greeks in Bactria and India, 2α ἔκδ., Cambridge 1951, σ. 24. Ἰδὲ Σ. ΠΕΛΕΚΙΔΗ, Ἀπὸ τὴν Πολιτεία καὶ τὴν Κοινωνία τῆς ἀρχαίας Θεσσαλονίκης (=Παράρτημα τῆς Ἐπετηρίδος τῆς Φιλοσσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, τόμ. II), Θεσσαλονίκη 1934, σ. 16 κ. ἑ. M. HOLLEAUX ἐν BCH 57, 1933, σ. 26 κ. ἑ., ὅπου καὶ προηγουμένη βιβλιογραφία. Χ. Ι. ΜΑΚΑΡΟΝΑ ἐν ΑΕ 1934-35 (1936), σ. 117 κ.ἑ. Πρβ. G. BRADFORD WELLES ἐν AJA 42, 1938, σ. 245 κ.ἑ. M. LAUNEY, Recherches sur les armées hellénistiques σποράδην. Δ. ΚΑΝΑΤΣΟΥΛΗ, Ἡ Μακεδονικὴ πόλις κλπ. ἐν Μακεδονικὰ 4, Θεσσαλονίκη 1957, σ. 241 κ. ἑ.

Ὁ F. W. WALBANK, Philip V of Macedon, Cambridge 1940, σ. 2, ἐκθέτει ὀρθότερον καὶ σαφέστερον τὰ πράγματα. Αὐτόθι ἐν σημ. 6 ἡ προηγουμένη σχετικὴ βιβλιογραφία. P. JOUGUET, L'impérialisme macédonien κλπ., 2α ἔκδ. 1961, σ. 350 (Ἐπιστάτης πόλεως ἐν Αἰγύπτῳ), σ. 361 (Ἐπιστάτης ἱεροῦ) καὶ σ. 430 (Ἐπιστάτης πόλεως εἰς Κράτος τῶν Σελευκιδῶν). Περὶ Ἐπιστάτου ἱεροῦ ἐν τῇ Πτολεμαϊκῇ Αἰγύπτῳ ἰδὲ τελευταίως J. A. S. EVANS, A Social and Economic History of an Egyptian Temple κλπ. ἐν Yale Class. Studies 17, 1961, σ. 200 κ.ἑ. Ἐπιστάτης πόλεως ὡς θεσμὸς ἐν ἐνεργείᾳ μέχρι τοῦ 3ου αἰ. π.Χ. ἰδὲ BELLINGER καὶ WELLES ἐν Yale Class. Studies 5, 1935, σ. 95 κ ἑ., κυρίως σημ. 94 καὶ σ. 117 καὶ 128 κ. ἑ. Πρβ. M. ROSTOVTZEFF, αὐτ. σ. 199.

Ὁ M. ROSTOVTZEFF εἰς τὸ τρίτομον σύγγραμμά του, The Social and Econ. History of the Hell. World, Oxford 1941, πραγματεύεται περὶ τῶν Ἐπιστατῶν εἰς τὰ ἐκτὸς τῆς κυρίως Μακεδονίας κράτη τῶν Διαδόχων μᾶλλον. Οὕτω: περὶ Ἐπιστάτου εἰς τὴν Αἴγυπτον τῶν Πτολεμαίων σ. 257 (Ἐπιστάτης πόλεως) καὶ σ. 282 (Ἐπιστάτης ἱεροῦ), εἰς τὸ κράτος τῶν Σελευκιδῶν σ. 436, 485, 486, 527 καὶ 856 (Ἐπιστάτης πόλεων, πρβ. L. ROBERT, Hellenica 7, 1949, σ. 22 κ.ἑ.) καὶ σ. 514 (Ἐπιστάτης ἱεροῦ, ἀλλὰ πρβ. αὐτ. σ. 1442 σημ. 292). Περὶ Ἐπιστατῶν τοῦ Προυσία αὐτ. σ. 1481 σημ. 75. Ἄλλοι ἀξιωματοῦχοι φέροντες τὸν τίτλον τοῦ Ἐπιστάτου, αὐτ. σ. 896, 1084, 1091 καὶ 1383 σημ. 90. Περὶ Ἐπιστατῶν ἐν Μακεδονίᾳ σ. 1470 σημ. 37. Ἐπίσης ὁ M. LAUNEY, Recherches κτλ., σ. 218, 244, 313, 583 (πρβ. 1251), 599 (πρβ. 647 σημ. 5), 646, 705 κ.ἑ., 912 (πρβ. 917 καὶ 1007), 1069, 1127. (Βραχύλλας Ἐπιστάτης Σπάρτης), 1139 (Ἀσκληπιάδης Ἐπιστάτης τοῦ Φιλίππου Ε' ἐν Καρίᾳ), 1261 (Ἱέρων Ἐπιστάτης ἐν Ἀρσινόῃ). Ἐπιστάται φυλακιτῶν σ. 545, 768, 776 κ.ἑ. καὶ 1234. Ἐπιστάτης ἐπώνυμος, ἑπόμενος τοῦ ἱερέως, ἐξ Ἀμφιπόλεως, Ο. Ι. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ ἐν Γέρας Ἀ. Κεραμοπούλλου, σ. 165 κ.ἑ.

1 Περὶ αὐτῶν E. VAN'T DACK, Ptolemaica, 1951, σ. 5 κ.ἑ., καὶ ἰδίως σ. 20 κ.ἑ., ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία καὶ σ. 47.

2 E. LAVIGNE, L'Épistate du Bourg en Égypte Ptolémaique (εἰς τὴν ὀλλανδικὴν μετὰ περιλήψεως εἰς τὴν γαλλικὴν σ. 93 - 102).

ἱερεὺς προηγεῖται τοῦ Ἐπιστάτου, διὰ τὸν ὁποῖον ἐπιφυλάσσεται ἡ θέσις ἐν τέλει [1].

Ἐκ τῆς μνείας ἱερέως τοῦ Ἀσκληπιοῦ μεταξὺ τῶν ἐπωνύμων ἀρχόντων προκύπτει, βεβαίως, ὄχι μόνον ἡ ὕπαρξις ἁπλῶς λατρείας τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ ἱεροῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ἀλλ' ἡ κυρίαρχος θέσις του μεταξὺ τῶν ἄλλων λατρειῶν [2]. Γενικῶς ἡ λατρεία τοῦ Ἀσκληπιοῦ κατὰ τοὺς Μακεδονικοὺς χρόνους ἤκμασεν ἐνισχυθεῖσα καὶ ὑπὸ τῶν Μακεδόνων Βασιλέων [3].

Ὁ THRAEMER [4] ἀναφέρει μόνον τρία μακεδονικὰ ἱερὰ τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἤτοι ἐν Ἀμφιπόλει, ἐν Σταγείρῳ καὶ ἐν Δίῳ, ὅπου θέτει ὅριον τῆς περιοχῆς, ἣν περιλαμβάνει ὁ κατάλογός του [5]. Ἀλλ' ὅτι τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Δίῳ δὲν ἦτο τὸ μόνον τῆς κυρίως Μακεδονίας θὰ πρέπῃ νὰ θεωρηθῇ βέβαιον. Ἡ γειτνίασις τῆς Τρίκκης καὶ τῆς Θεσσαλίας γενικώτερον [6], οἱ Ἀσκληπιόδωροι τῆς γενεᾶς τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου [7] καθιστοῦν πιθανὴν τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ἡ λατρεία τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἦτο εὐρέως διαδεδομένη καὶ ἰσχυρὰ πρὸ τοῦ Φιλίππου ἤδη. Οὕτω νοεῖται καλύτερον ἡ ἰδιαιτέρα συσχέτισις τοῦ Ἀλεξάνδρου πρὸς τὸν Ἀσκληπιὸν εἰς τὰς φιλολογικὰς πηγὰς καὶ τὴν παράδοσιν τῶν Ἀσκληπιείων [8]. Τὸ ἐνδιαφέρον τῶν Διαδόχων ἐπίσης [9] καὶ τὰ μέχρι τῶν ἐσχάτων χρόνων τῆς εἰδωλολατρείας διατηρηθέντα ἱερὰ τοῦ Ἀσκληπιοῦ εἰς τὰς ὁμωνύμους τῶν μακεδονικῶν Αἰγῶν καὶ τῆς Βεροίας πόλεις τῆς Ἀσίας [10] πιθανῶς εἶχον τὰς ῥίζας εἰς τὰς θρησκευτικὰς παραδόσεις τῆς μακεδονικῆς μητροπόλεως. Ἰδιαιτέρως ἡ περιοχὴ τῆς ἐπιγραφῆς μας, ἐννοῶ τὰς κλιτῦς τοῦ Βερμίου, εἶναι ἁρμόζουσα θέσις διὰ τὴν ἵδρυσιν Ἀσκληπιείου, ἐφ' ὅσον ἐπελέγοντο πρὸς τοῦτο ὑγιειναὶ καὶ πλούσιαι εἰς ὕδατα

1 Πρβ. καὶ Δ. Ι. ΛΑΖΑΡΙΔΗΝ, Ἐπιγραφὴ ἐξ Ἀμφιπόλεως ἐν Γέρας Ἀντωνίου Κεραμοπούλλου, Ἀθῆναι 1953, σ. 161 σημ. 1 ἀριθ. 1 καὶ σ. 165 κ.ἑ.

2 Ἐν Ἰστρίᾳ κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους χρονολογοῦν διὰ τῶν ἱερέων τοῦ Ἀπόλλωνος Ἰητροῦ, ὡς βλέπω ἐν Bibl. Class. Orientalis 7, 1962, στήλη 19, ἔνθα περίληψις ἐκτενὴς τῆς μελέτης τοῦ D. M. PIPPIDI, Contributi i istorii veche a Rominiei (Συμβολαὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν ἱστορίαν τῆς Ρουμανίας), Βουκουρέστιον 1958, σελίδες 340, τὴν ὁποίαν δὲν γνωρίζω. Ἄλλοι ἄρχοντες: σύνεδροι, ἐπιστάται, ἡγεμόνες (ἀσαφεῖς, ἴσως οἱ ἡμέτεροι ταγοί), οἰκονόμοι, μερισταί, ὀρφανισταὶ καὶ «οἱ δέκα». Ἐπίσης ἱερεῖς ἐπώνυμοι εἰς τὰς ἀκτὰς τοῦ Εὐξ. Πόντου (Ἰστρία, Τόμις κλπ.) εἰς πρόσφατον μελέτην JORGU STOIAN ἐν Studii si cercetari de Istorie Veche 11, 9610, σ. 303 κ.ἑ. (ρουμανιστὶ μετὰ γαλλικῆς περιλήψεως ἐν σ. 321).

3 Ἴδε π.χ. HERZOG-KLAFFENBACH, Asylieurkunden aus Kos [=Abh. d. Deutsch. Ak. d. Wiss., Berlin 1952, ἀριθ. 1], Βερολῖνον 1952, SEG XII, 1955, ἀριθ. 368-84, ἰδίως ἀριθ. 373 (Κασσανδρέων, Ἀμφιπολιτῶν, Φιλίππων) καὶ 374 (Πελλαίων κλπ.) τοῦ ἔτους 242 π. Χ. Πρβ. B. I. Bulg. 3, 1925, σ. 131-164 (D. DETSCHEFF) καὶ 14, 1940,2, σ. 54 κ.ἑ. (G. KAZAROW). Ἐπίσης ÖJh 32, 1940, Beibl. σ. 81 κ.ἑ. (D. ZONTSCHEW). Ὁ M. NILSSON, Griech. Feste von religiöser Bedeutung mit Ausschluss der attischen, Λειψία 1909, σ. 408, οὐδὲν εἰδικῶς ἐνδιαφέρον σημειοῖ.

4 Ἐν RE II, 2, ἐν λ. *Asklepios*, στ. 1675.

5 Ὡς σημειώνει αὐτ. σ. 1662.

6 RE VII A, στ. 146 κ. ἑ. ἐν λ. *Trikka* (KIRSTEN). OTTO KERN, Die Religion der Griechen II, Βερολῖνον 1935, σ. 304 κ. ἑ. K. KERÉNYI, Der göttliche Arzt, 1956, σ. 87 κ.ἑ. καὶ χρονολογικὸς πίναξ ἐν ἀρχῇ τοῦ κειμένου [= C. KERÉNYI, Asklepios κλπ., 1959, σ. 87 καὶ πίναξ ἐν ἀρχῇ]. Πρβ. FARNELL, Hero Cults, σ. 234 κ.ἑ. ULRICH HAUSMANN, Kunst und Heiltum, Potsdam 1948. A. B. COOK, Zeus. MARTA SORDI, La lega tessala κλπ., σ. 17 κ.ἑ.

7 RE II, 2 στ. 1636 ἐν λ. *Asklepiodoros* ἀριθ. 5-9. Πρβ. H. BERVE, Das Alexanderreich II, σ. 88 κ. ἑ. Εἰς αὐτοὺς πρόσθες τοὺς ἐν ἐπιγραφαῖς π.χ. ΔΗΜΙΤΣΑ, Ἡ Μακεδονία κλπ. ἐν πίν. σ. 1016. Πρβ. EDSON, Harvard Class. Studies 45, 1934, σ. 230 κ.ἑ. Ὀλυνθίους Ἀσκληπιοδώρους ἴδε εἰς D. M. ROBINSON, Inscriptions from Macedonia, 1938, ἐν TAPA 69, 1938, σ. 72, ἀριθ. 30.

8 E. καὶ L. EDELSTEIN, Asclepius, Βαλτιμόρη 1945, τόμ. I, σ. 307 κ.ἑ., ἀπόσπ. 547 καὶ 548 καὶ σ. 421 κ.ἑ., ἀπόσπ. 821 καὶ τόμ. II, σ. 120, 198 σημ. 12 καὶ 251 κ. ἑ.

9 Προνόμια ἱερέων τοῦ Ἀσκληπιοῦ εἶναι γνωστὰ ἐξ ἐπιγραφῆς τῆς Βεροίας, ἴδε Μ. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΥ, Ἀρχαῖαι Ἐπιγραφαὶ Βεροίας, σ. 21 κ.ἑ., ὅπου καὶ ἄλλη βιβλιογραφία. Πρβ. E. καὶ L. EDELSTEIN, ἔ. ἀ. σ. 251 κ.ἑ.

10 Ἔ. ἀ. σ. 256.

τοποθεσίαι[1]. Σημειωτέον ὅτι εἰς τοὺς Ἀσκληπιάδας ἀνάγεται καὶ ἡ καταγωγὴ τοῦ ποτε Μεγάλου Διδασκάλου τῆς περιοχῆς μας, τοῦ Ἀριστοτέλους[2].

Νικάνορος. Τὸ ὄνομα Νικάνωρ εἶναι ἐκ τῶν συνηθεστάτων μάλιστα ἐν Μακεδονίᾳ. Ἐν RE καταχωρίζονται[3] δέκα ἓξ διαπρεπεῖς Μακεδόνες ὑπὸ τὸ αὐτὸ ὄνομα. Ἐκ τούτων οἱ ὑπ' ἀριθ. 1 - 14 εἶναι περίπου σύγχρονοι τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἕτεροι δὲ δύο εἶναι σύγχρονοι τοῦ Φιλίππου Ε΄. Ἐξ ὅλων ἀξιομνημόνευτος ἐν προκειμένῳ εἶναι ὁ ὑπ' ἀριθ. 4 Νικάνωρ, υἱὸς τοῦ Προξένου, ἐκ τοῦ Ἀτταρνέως. Οὗτος ἐκαλεῖτο ἄλλοτε Σταγειρίτης, ὡς υἱοθετηθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους, καὶ ἄλλοτε Μιεζαῖος, ὡς συνδιατελέσας μετὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν ἑταίρων του ἐν τῷ παρὰ τὴν Μίεζαν Νυμφαίῳ, ὅπου ἐδίδασκεν ὁ Ἀριστοτέλης[4]. Ἡ δημοσιευομένη ἐνταῦθα ἐπιγραφὴ εὑρέθη ἐν τῇ περιοχῇ τῆς ἀρχαίας Μιέζης, ὡς ἐλπίζω θὰ δείξω ἀλλαχοῦ, συνεπῶς ὁ ἱερεὺς Νικάνωρ ἦτο πιθανώτατα Μιεζαῖος. Ἀλλὰ κατ' οὐδὲν βεβαίως δυνάμεθα νὰ τὸν σχετίσωμεν μετὰ τοῦ υἱοθετηθέντος ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους Νικάνορος ἢ ἄλλου τινὸς ὁμωνύμου του. Νικάνορες εἰς ἐπιγραφὰς καὶ παπύρους π.χ. SEG XIII, 1956, ἀριθ. 403 (ἐπανειλημμένως, πρβ. C. BRADFORD WELLES ἐν AJA 42, 1938, σ. 245 κ.ἑ.) καὶ XII, 1955, ἀριθ. 311 δὶς = Harv. Cl. Stud. 45, 1934, σ. 227, Prosop. Ptol. II, 1952, ἀριθ. 1961 - 1963 καὶ LAUNEY, Recherches κλπ. II, σ. 1181.

Στίχ. 15 - 18. Περὶ τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τῶν ὀνομάτων τῶν ταγῶν, περὶ τῶν μαρτύρων καὶ τῶν δικαστῶν ἰδὲ καὶ ἀνωτέρω παρατηρήσεις εἰς στίχ. 5 - 8. Πρβ. καὶ κατωτέρω στίχ. 24 - 25 καὶ 33 τῆς σελίδος I, ὡς καὶ τὰς ἀντιστοίχους θέσεις τῶν πράξεων τῆς σελίδος II.

Δικασταί. Προφανῶς «βασιλικοὶ δικασταί», ὡς τοὺς γνωρίζομεν ἄλλοθεν[5], παρίστανται ὡς μάρτυρες τῆς ὠνῆς. Ἄγνωστοι εἶναι οἱ ἑπόμενοι μάρτυρες: έναν] *τία δικαστῶν* ἂν εἶναι ὀρθὴ ἡ συμπλήρωσις. Τοῦτο θὰ ἐσήμαινεν, ὅτι πιθανῶς οἱ ἐκ τῶν δικαστῶν μάρτυρες δὲν παρίστανται ὡς ἐκπρόσωποι τοῦ νόμου γενικῶς, ἀλλ' ἐκπροσωποῦν βασιλικὰ ἢ ἄλλα συμφέροντα (ἱεροῦ π.χ.) κατὰ μίαν πρᾶξιν ἀγοραπωλησίας, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἕτερος τῶν δικαιοπρακτούντων εἶναι ὁ βασιλεύς, τὸ κράτος, ἡ πόλις, ἱερὸν ἢ ἄλλο τι τοιοῦτο. Ἢ μήπως τοῦτο ἀποτελῇ ἁπλοῦν

1 C. KERÉNYI, Asklepios, Archetypal Image of the Physician's Existence, Νέα Ὑόρκη 1959, σ. 47 καὶ σημ. 2 ἐν σ. 117 κ.ἑ. H. W. PLEKET, The Hot Springs at Icaria ἐν Mnemosyne, Ser. 4, 13, 1960, σ. 240 κ.ἑ.

2 Τελευταίως INGEMAR DÜRING, Aristotle in the Ancient Biographical Tradition, Göteborg 1957, σ. 29, 57 κ.ἄ. Πρβ. BAEGE, De macedonum sacris, σ. 109 κ.ἑ.

3 RE XVII, στ. 266 κ.ἑ. ἀριθ. 1 - 16. Πρβ. H. BERVE, Das Alexanderreich II, σ. 275 κ.ἑ. Τὴν κατάληξιν -άνωρ θεωρεῖ «αἰολοδωρικὴν» ὁ J. KALLÉRIS, Les anciens Macédoniens, σ. 292. σημ. 2.

4 Ἰδὲ ΣΤΕΦ. ΒΥΖ. ἐν λ. *Μίεζα* καὶ RE XVII, 1, στ. 267 ἐν λ. *Νικάνωρ* (4), ὅπου καὶ ἄλλη σχετικὴ βιβλιογραφία. Προσφάτως ὁ INGEMAR DÜHRING, Aristotle in the Ancient Biograph. Tradition, Göteborg 1957, σ. 263 κ.ἑ., 270 κ.ἑ. καὶ σποράδην καὶ τελευταίως MARIAN PLEZIA, The Human Face of Aristotle ἐν Classica et Mediaevalia 22, Κοπεγχάγη 1961, σ. 24, ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

5 Ἰδὲ σημ. 1 καὶ 2 ἐν σ. 13. Πρβ. M. ROSTOVTZEFF, Social and Economic History κλπ., 1941, σποράδην εἰς τοὺς τρεῖς τόμους (ἰδὲ ind. λ. βασιλικοὶ δικασταί, δικασταὶ καὶ Judges). Ἄλλοι δικασταὶ εἰς τὰ κράτη τῶν Διαδόχων ἐν C. BRADFORD WELLES, Royal Correspondence κλπ., New Haven 1934, σ. 222 κ.ἑ. IIA στίχ. 5 καὶ σ. 234. Πρβ. σ. 345 ἐν λ. κοινοδίκιον, W. W. TARN, The Greeks in B. and I., σ. 33.

τύπον, τὴν διατύπωσιν τοῦ ὁποίου παραλείπουν μέν, ἀλλ' ἐννοοῦν παντοῦ, ὅπου ἀναγράφονται μάρτυρες ἐν μέρει βασιλικοὶ δικασταί, ἐν μέρει ἰδιῶται; *Λυσανί*[ας, ὡς ἀσφαλῶς συμπληροῦται, εἶναι εἷς ἀπὸ τοὺς ἐκ τῶν δικαστῶν μάρτυρας τῆς ὠνῆς. Πιθανῶς εἶναι ὁ αὐτὸς κατωτέρω (ἰδὲ ἐν πράξει Γ', στίχ. 25). Τὸ ἐν τέλει τοῦ στίχ. 16 ὄνομα πιθανῶς εἶναι *Νίκαν*[δρος καὶ οὐχὶ *Νικάν*[ωρ, ἐφ' ὅσον περὶ τούτου πείθει τὸ κατὰ κανόνα τοὐλάχιστον συλλαβικὸν σύστημα χαράξεως τῆς ἐπιγραφῆς[1]. Ὁ ἀριθμὸς τῶν μαρτύρων δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξακριβωθῇ μὲ ἀσφάλειαν. Εἶναι πιθανόν, ὅτι οἱ μὲν ἐκ τῶν δικαστῶν μάρτυρες ἐδηλοῦντο μόνον μὲ τὸ ὄνομα, οἱ δὲ ἰδιῶται καὶ μὲ τὸ πατρώνυμον, ἐνδεχομένως δὲ καὶ μὲ τὸ ἐθνικόν, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω εἰς παρατηρήσεις εἰς στίχ. 5 - 8.

Τόλων. Τὰ τρία πρῶτα ἐκ τῶν σῳζομένων γράμματα τοῦ στίχ. 17 ἀνήκουν ὁπωσδήποτε εἰς ὄνομα μάρτυρος, τοῦ ὁποίου ἀκολουθεῖ τὸ πατρώνυμον: Ἀδύμου. Ἐν στίχ. 4 τῆς σελίδος II ἔχομεν ἐπίσης]*λων Ἀδύ*[μου. Ἀλλ' ἐν στίχ. 25 τῆς αὐτῆς σελίδος II ἔχομεν κάτι περισσότερον:]*τολων Ἀ*[δύ]*μ*[ου. Ἐὰν ἐπιχειρήσωμεν νὰ εὕρωμεν ὄνομα λῆγον εἰς -τολων μὲ περισσότερα γράμματα, θὰ ἴδωμεν ὅτι δὲν ὑπάρχει πλὴν τοῦ Στόλων[2] καὶ τοῦτο εἶναι ρωμαϊκόν[3], ἄρα ἀπίθανον εἰς τὴν περίπτωσίν μας. Ἐναπομένει νὰ καταφύγωμεν εἰς ὑποθέσεις, ἐφ' ὅσον μάλιστα ἡ διατήρησις τοῦ λίθου δὲν μᾶς ἐξασφαλίζει οὔτε ὡς πρὸς τὸ ἐὰν ἔχωμεν ἀκέραιον ἢ ἐλλιπὲς τὸ ὄνομα. Τοῦτο ἀκριβῶς ἐπιβάλλει ἐξέτασιν. Μία πιθανότης εἶναι, ὅτι τὸ Τόλων ἀποτελεῖ βραχεῖαν μορφὴν (Kurzname) ὀνόματος ὡς π.χ. Εὔστολος κ. τ. τ., ὅπως τὰ Βόλων[4] καὶ Βότων θεωροῦνται βραχεῖαι μορφαὶ ὀνομάτων ὡς τὰ Ὑπέρβολος καὶ Εὐρύβοτος[5]. Ἄλλη ὑπόθεσις εἶναι ὅτι τὸ Τόλων ἀποτελεῖ μορφὴν τοῦ Τέλων[6]. Ἔρχονται εἰς τὸν νοῦν ἐπίσης τὰ Δόλων, Τύλων καὶ Σόλων[7]. Τὰ Δολᾶς, Δολίνας ἐξ ἄλλου θεωροῦνται θρᾳκικὰ ὑπὸ τοῦ N. JOKL[8]. Τὸ Δόλων, ὄνομα δούλου ἐν Ἀθήναις κατὰ τὸν 5ον αἰ. π.Χ., σχετίζεται πρὸς τὸν ἥρωα τῆς Ὁμηρικῆς Δολωνείας ὑπὸ τοῦ BECHTEL[9], ἀλλ' εἶναι τοῦτο βέβαιον; Καὶ ἂν εἶναι, τί σημαίνει ὅλη αὐτὴ ἡ σειρὰ ὀνομάτων, ἡ ὁποία γεφυρώνει τὸ Αἰγαῖον ἀπὸ τὴν Τροίαν διὰ τῆς Θρᾴκης ἕως τὴν Θεσσαλίαν;

Προχείρως ἐκ τῆς RE V, 1 σημειώνομεν:

Δολίχη, πόλις τῆς Περραιβικῆς Τριπόλεως, σχετιζομένη πρὸς τὸ δόλιχος. Δολίων υἱὸς τοῦ Σειληνοῦ καὶ τῆς Μελίας κατοικῶν παρὰ τὴν Μυσίαν.

Δολίονες, Δολιεῖς, λαὸς θρᾳκικὸς παρὰ τὴν Κύζικον, ὁ βασιλεύς των Κύζικος

1 Ἐξ ἄλλου τὸ μὲν Νικάνωρ παρουσιάζεται εἰς τοὺς στίχους 4, 14 καὶ πιθανῶς 24 τῆς σελίδος I, ὅπου εἶναι τὸ αὐτὸ πρόσωπον ἀλλὰ καὶ ἐν στίχ. 19 καὶ 40 τῆς σελίδος II, τὸ δὲ Νίκανδρος ἐν στίχ. 17 - 18 τῆς σελίδος II.

2 B. HANSEN, Rückläufiges Wörterbuch der griech. Eigennamen, Βερολῖνον 1957, σ. 115. Τὸ αὐτόθι Πτόλλων τῶν παπύρων, βραχεῖα μορφὴ τοῦ Πτολεμαῖος, νομίζω, ὅτι ἀποκλείεται ἐπίσης.

3 PAPE - BENSELER ἐν λ.

4 Ἰδὲ H. BERVE, Das Alexanderreich II, σ. 110 ἀριθ. 218.

5 BECHTEL, Histor. Personenn., σ. 97.

6 Τέλων π. χ. ἐν SEG XV, 1958, ἀριθ. 104, 177, αὐτ. IX, 1944, 45 στ. 21 καὶ 23. Prosop. Ptolem. IV, 1959, ἀριθ. 11059. Πρβ. Τελέας, Τελλέας, Τέλλων κ.τ.ὅ. ἐν BECHTEL, Histor. Personenn., σ. 241 κ.ἑ.

7 Περὶ τοῦ ἐτύμου τοῦ ὀνόματος τοῦ Σόλωνος, ὁ BECHTEL (Hist. Person., σ. 559 καὶ 605) διερωτᾶται, ἂν πρέπῃ νὰ τὸ σχετίσῃ πρὸς τοὺς Σόλους τῆς Κύπρου ἢ πρὸς τὸ σόλος.

8 Ἐν M. EBERT, Reall. d. Vorgesch. XIII, 1929, ἐν λ. *Thraker*, σ. 282.

9 BECHTEL, Histor. Personenn., σ. 572.

τοὺς μετέφερεν ἐκ Θεσσαλίας. Δόλων, ὁ Τρὼς ἥρως τῆς 'Ομηρικῆς Δολωνείας καὶ ἄλλος Δόλων, υἱὸς τοῦ Πριάμου.

Δόλογκοι, Θρᾶκες κάτοικοι τῆς Χερσονήσου καὶ ὁ ἐπώνυμος Δόλογκος, υἱὸς τοῦ Κρόνου καὶ τῆς Θράκης [1].

Δόλοπες ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Δολοπίων πατὴρ τοῦ Ὑψήνορος, ἱερέως τοῦ Σκαμάνδρου. Καὶ ἄλλος Δολοπίων πατὴρ τοῦ Ἰφιμάχου. Ὁ Ἰφίμαχος εἶναι βοσκὸς βασιλέως φέροντος τὸ ὄνομα Ἄκτωρ, ὄνομα πολλῶν ἡρώων ἐκ Θεσσαλίας κυρίως[2]. Δόλοψ ἀδελφὸς τοῦ Χείρωνος καὶ ἄλλος Δόλοψ ἔχων τὸν τάφον του ἐν τῇ Θεσσαλικῇ Μαγνησίᾳ. Δόλοψ Ἕλλην ἐκ Τροίας καὶ ἄλλος Δόλοψ Τρώς [3].

Ἀπομένουν μερικαὶ ἀκόμη ὑποθέσεις. Ὑπάρχουν τὰ ὀνόματα Τόλυνος, Τόλετος, Τολύβη [4]. Καὶ Τόρων σχετιζόμενον πρὸς τὸ λιθοκοπικὸν σκεῦος, ὅπως καὶ τὸ Τορέας [5]. Καὶ ἡ Τορώνη μὲ τὸν Τορωναῖον κόλπον [6].

Ἀλλ' ὑπάρχει ἀκόμη μία δυνατὴ συσχέτισις, ἡ ὁποία ἴσως εἶναι ἡ πιθανωτέρα.

Μία ἐκ τῶν τριῶν Γαλατικῶν φυλῶν, αἱ ὁποῖαι τελικῶς διεπεραιώθησαν εἰς τὴν Γαλατίαν, εἶναι οἱ Τολιστοάγιοι ἢ Τολοστοάγιοι, ὡς παρουσιάζονται ἐνωρίτερον (περὶ τὸ 240 - 196 π.Χ.), ἐνῷ βραδύτερον οἱ αὐτοὶ Γαλάται ὀνομάζονται Τολιστοβώγιοι κ.τ.ὅ. [7] Οὗτοι διεπεραιώθησαν εἰς τὴν Ἀσίαν τὸ 278/7, ἀλλ' ἴσως οὐχὶ χωρὶς νὰ ἀφήσουν κατάλοιπα ἐν Μακεδονίᾳ. Ἡ ρίζα Τολ- πάντως ὑπάρχει καὶ εἰς ἄλλας Κελτικὰς λέξεις: Τολαστοχόρα, Toliandossus, Tolenses, tolis, Tolia, Tolosa καὶ Tolossa, τολούτεγον, Telo (ἀλλὰ καὶ Tolonense) [8]. Ἴσως δὲν εἶναι ἄσχετον καὶ τὸ ἐν Μ. Ετυμ. ἐν λ. *Τολόται, οἱ δημόσιοι ὑπηρέται τοὺς δ' αὐτοὺς καὶ Σκύθας ἔλεγον.*

Κατὰ τἀνωτέρω, δὲν εἶναι ἀπίθανον ὄνομα Τόλων ὡς τόσα ἄλλα ὀνόματα προσώπων ἐξ ἐθνικῶν προερχόμενα π.χ. Βῖθυς, Βρύγος, Σκύθης, Αἴθιξ [9], Θεττάλη [10], Θρᾷσσα [11] κλπ. [12] Βαρβαρικὸν ὄνομα μετὰ πατρωνύμου Μακεδονικοῦ ὡς τὸ Ἄδυμος

1 RE V, 1, στ. 1289 ἐν λ. *Dolonkoi* καὶ *Dolonkos*. Ὁ Δόλογκος εἶναι ἑτεροθαλὴς ἀδελφὸς τοῦ Βιθυνοῦ. Βῖθυς καὶ τὰ τοιαῦτα εἶναι συνηθέστατα ὀνόματα. (Ἰδὲ τελευταίως I. I. RUSSU ἐν Dacia 2, 1958, σ. 464). Διατί ὄχι καὶ Δόλων καὶ τὰ τοιαῦτα ἐκ τοῦ Δόλογκος;

2 RE I, 1, στ. 1216 κ.ἑ. ἐν λ. *Aktor*.

3 Τὰ Δόλοψ, Δόλων καὶ τὰ τοιαῦτα συνήθως σχετίζονται πρὸς τὰ δόλος, δόλιος, ἰδὲ π. χ. Μ. ΕΤΥΜ. ἐν λ.

4 Ἰδὲ PAPE - BENSELER ἐν λ. λ.

5 BECHTEL, Histor. Personenn., σ. 603.

6 Τόλλος (μὲ δύο λ) ἀπαντᾷ εἰς βοιωτικὴν ἐπιγραφὴν τοῦ 3ου αἰ. π.Χ. H. KRAHE, Lexicon κλπ., σ. 116 ἐν λ., ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία. Πρβ. αὐτ. σ. 119 κ.ἑ.

7 Προχείρως PAPE - BENSELER ἐν λ. *Τολιστοβώγιοι* RE VI A, 2 στ. 1673 κ. ἑ. καὶ A. T. HOLDER, Alt-celtischer Sprachschatz II, Graz 1904 - 1962, στ. 1872 κ.ἑ. ἐν λ. Tol-i(o)stŏ-ag-ī i καὶ Tol-i(o)stŏ-bŏg-ĭ i.

8 Ἰδὲ HOLDER, ἔ. ἀ. ἐν λλ. tol-asta chora, Tōle-(i)-andossus (Ἡρακλῆς), Tŏlenses (ἐν Παννονίᾳ), tōles καὶ (τὸ σχετικὸν) tolutĕgon, Tolia (ὄνομα), Tolosa καὶ Tolossa (γεωγραφικόν, ἡ νῦν Toulouse τῆς Γαλλίας) καὶ Telo(n).

9 HELEN POPE, Non Athenians in Attic Inscr., 1935.

10 POPE, ἔ. ἀ.

11 G. DAUX, Note sur l'intérêt historique κλπ., ἐν Proceedings of the IX Congress of Papyrology, σ. 289.

12 Ἰδὲ ἐξαντλητικῶς περὶ τοῦ θέματος τῶν ἐξ ἐθνικῶν ὀνομάτων προσώπων ἐν BECHTEL, Hist. Personenn., σ. 536 κ.ἑ. Πρβ. ὄνομα Πευκέστας, Μιεζαῖος μάλιστα, πρὸς ΣΟΥΪΔ. ἐν λ.: *Σκύθαι... Ἐρούλους καὶ Πευκέστας καὶ Γότθους παραλαβόντες* κλπ. Περὶ τοῦ Πευκέστα καὶ τῶν Πευκεστῶν, Πευκετῶν κλπ., βιβλιογραφία κατ' ἐπιλογήν: BERVE, Das Alexanderreich II, σ. 261 σημ. καὶ κυρίως σ. 318 κ. ἑ. H. KRAHE, Die alten κλπ., σ. 32, αὐτ. σ. 70 κ.ἑ. καὶ σ. 95., τοῦ αὐτοῦ, Lexicon κλπ., σ. 87 κ.ἑ. ἐν λ. Πρβ. σ. 113. TAEGER, Charisma I, σ. 185. ALBERT DEBRUNNER ἐν Reall. d. Vorgesch. ἐν λ. *Griechen* IV, 2, σ. 516 κ.ἑ. καὶ N. JOKL, αὐτ. τόμ. VI, 1926, ἐν λ. *Illyrier*, σ. 34 κ.ἑ. καὶ αὐτ. I, 1924, ἐν λ. *Albaner*, σ. 90. DETLEF LOTZE, Μεταξὺ ἐλευθέρων καὶ δούλων (=Deutsche Akad. 17), Βερολῖνον 1959, σ. 48 κ. ἑ. Ἀλλ' ὡς πρὸς τὴν ἐτυμολογίαν εἶναι συζητήσιμος σχέσις τοῦ ὀνόματος πρὸς τὴν πεύκην, Ἡρακλῆ πευκέα κλπ., περὶ οὗ L. R. FARNELL, Greek Hero Cults, σ. 145 καὶ 167 σημ. d.

δὲν εἶναι ἀσυμβίβαστον εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς ἐπιγραφῆς μας, καθ' ἣν ὁ Τόλων 'Αδύμου εἶναι πιθανῶς Μακεδὼν οὐχὶ πλέον ἐκ πρώτης γενεᾶς [1].

"Αδυμος. Εἶναι ἐκ τῶν συνηθεστέρων Μακεδονικῶν ὀνομάτων [2]. 'Ενῷ δὲν εὗρον εἰς ἀττικὰς ἐπιγραφάς, ἀπαντᾷ καὶ ἐν Λέσβῳ, Θεσσαλίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ [3].

Μερικὰ παραδείγματα Μακεδόνων: Μ. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΥ, 'Επιγρ. Βεροίας ἀρ. 7 = SEG XII, 1955, ἀρ. 337. Εἰς παπύρους: "Αδυμος 'Αδύμου Μακεδὼν ἐν Prosop. Ptolem. IV, 1959, ἀριθ. 8792a καὶ "Αδυμος Μακεδὼν αὐτ. ἀρ. 8909. "Αδυμος Πτολεμαίου Μακεδὼν αὐτ. ἀριθ. 3781. Πρβ. καὶ LAUNEY, Recherches κλπ. II, 1171. Τελευταίως ὁ L. ROBERT ἐν REG 73, 1960, Bull. Épigr. ἀρ. 54 παραπέμπει καὶ εἰς ἄλλα παραδείγματα.

'Ασσκληπιόδωρος. Ἡ πιθανὴ συμπλήρωσις, ἰδὲ ἀνωτ. στίχ. 5. Πρβ. καὶ παρατηρήσεις εἰς στίχ. 14, ὅπου ἱερεὺς 'Ασκληπιοῦ.

ΠΡΑΞΙΣ Γ'.

Στίχ. 19. Κατὰ τὰς παρατηρήσεις ἀνωτέρω εἰς στίχ. 1-2 καὶ 9, τὰ ἐλλείποντα 30 περίπου γράμματα τοῦ στίχ. 19 θὰ ἐδήλωνον τὸν ἀγοραστὴν ὑπὸ τὸν τύπον: Α ἐπρίατο (ἢ ἠγόρασε) παρὰ Β. Τοῦ πωλητοῦ τὸ ὄνομα εἰς γενικὴν ἔχομεν πιθανῶς ἐν μέρει εἰς τὰ ἐκ τῶν σῳζομένων πρῶτα 7 γράμματα τοῦ στίχου 19. Τὸ ὄνομα εἶναι δυνατὸν βεβαίως νὰ εἶναι οἱονδήποτε, ἔχον ὡς δεύτερον συνθετικὸν τὸ -πόλεμος, ἀλλ' ὁ στίχ. 5 τῆς σελίδος II, καθιστᾷ πιθανώτερον τὸ Εὐπόλεμος [4]. Τὸ ἀκολουθοῦν ἄρθρον εἶναι ἀσύνηθες μεταξὺ ὀνόματος καὶ πατρωνύμου, ἂν εἶναι πατρώνυμον, ὡς φαίνεται, τὸ ἀκόλουθον: *Σταρτ[*, τὸ ὁποῖον καὶ δυσκόλως συμπληροῦται. Ἡ παρέκκλισις τοῦ χαράκτου, κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο, ἀπὸ τὴν κατὰ κανόνα συλλαβικὴν χάραξίν του [5] καθιστᾷ οὐχὶ ἀπίθανον λάθος καὶ κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο, ὡς τὰ ἐν στίχ. 2, 13, 15 τῆς σελίδος I καὶ ἐν στίχ. 6 τῆς σελίδος II. 'Εὰν δὲν ὑπάρχῃ λάθος, τότε τὰ μόνα, πρὸς τὰ ὁποῖα εἶναι δυνατὸν νὰ σχετισθῇ τὸ *Σταρτ[*, εἶναι τὸ Στάρτοφος τῆς Θήρας, παρὰ τὰ Εὐρύσταρτος, Θορύσταρτος τῆς Κρήτης καὶ Φιλόσταρτος, μαρτυρούμενα ἐξ ἐπιγραφῶν [6].

'Επίσης ὀνόματα Σκίρτιος, Σκίρτος κ.τ.ὅ. ἐξ ἐθνικοῦ Σκίρτωνες, KRAHE, Lexicon κλπ., σ. 102, ἐν λ. *Scirtios* καὶ *Scirtos*. Πρβ. αὐτόθι κατάλογον σ. 140 κ.ἑ. καὶ μεσαιωνικὰ οἰκογενειακὰ ὀνόματα ἐξ ἐθνικῶν ἐν ΑΕ 1953-54, τόμος Οἰκονόμου, Μέρος πρῶτον, σ. 115 κ.ἑ. (Κ. ΑΜΑΝΤΟΣ).

1 Ὁ O. BRONEER ἐν Hesperia 2, 1933, σ. 393 δυσκολεύεται νὰ συμπληρώσῃ τὸ ἐν στίχ. 2 τῆς αὐτόθι ἐπιγραφῆς ΤΟ[-- ὡς τοξόται καὶ θὰ ἐπεθύμει ἓν κύριον ὄνομα. 'Εκτὸς τῶν συνήθων Τολμαῖος καὶ Τολμίδης μόνον τὸ ἐξ ἴσου πρὸς τὸ ἡμέτερον Τόλων περίεργον (ὄνομα 'Αργείων καλλιτεχνῶν τοῦ 3ου αἰ. π.Χ.) Τόρων εἶναι δυνατόν. 'Εν τῷ ἀποσπάσματι τῆς ἐπιγραφῆς ὑπάρχει δὶς Μάνης. 'Εν ὄψει τοῦ ἡμετέρου Μαννία (ἐν στίχ. 2 τῆς σελίδος I) τὸ Τόλων θὰ ἦτο ἐξ ἴσου πιθανὸν πρὸς ὅ,τι ἄλλο.

2 «Αἰολοδωρικὸν» θεωρεῖται ἀπὸ τὸν J. KALLÉRIS, Les anciens Macédoniens, σ. 292 σημ. 2, ὅστις δασύνει τὸ ὄνομα, πρβ. αὐτ. σ. 86 σημ. 2 καὶ 3. Ὁμοίως δασύνει τὸ ὄνομα ὁ καθ. κ. Ν. ΑΝΔΡΙΩΤΗΣ, Ἡ Γλῶσσα καὶ ἡ Ἑλληνικότητα τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων, Θεσσαλονίκη 1952, σ. 14 καὶ ὁ Μ. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ, 'Αρχαῖαι 'Επιγραφαὶ Βεροίας, σ. 30 ἀριθ. 7.

3 Π.χ. FR. BECHTEL, Die Griech. Dial. I, σ. 116 καὶ 203.

4 Δι' ἄλλας πιθανότητας ἰδὲ B. HANSEN, Rückläuf. Wörterb., σ. 261.

5 'Ιδὲ ἀνωτ. σ. 4.

6 'Ιδὲ HERWERDEN, Lexicon ἐν λ. *σταρτός* (=στρατός). Πρβ. FR. BECHTEL, Die Griech. Dial. II, 2 σ. 710 κ.ἑ. καὶ 792. Πρβ. τοῦ αὐτοῦ Hist. Person. σ. 408 κ.ἑ. καὶ PAPE-BENSELER ἐν λ. *Στάρτοφος*. 'Επίσης E. SCHWYZER, Griech. Gramm. I, 1939, σ. 267.

Στίχ. 20. Τὰ *ἐχόμενα* πρέπει νὰ εἶναι πάλιν πλέθρα[1], συνεπῶς τὸ ἀντικείμενον τῆς ἀγοραπωλησίας εἶναι καὶ εἰς τὴν πρᾶξιν Γ' «γῆ» ὡς καὶ εἰς τὰς πράξεις Α' καὶ Β'. Διὰ τὸ ἀκόλουθον *τῶν* ἴδε ἀμέσως κατωτέρω ἐν στίχ. 21. Πρβ. διάφορον πιθανῶς διατύπωσιν ἐν στίχ. 22 τῆς σελίδος ΙΙ.

Στίχ. 21 - 23. Τὸ *τῶν* ἐν τέλει τοῦ στίχ. 20 ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰ σῳζόμενα τοῦ στίχ. 21 καθιστοῦν πιθανὴν συμπλήρωσιν π.χ. ὡς ἑξῆς: *Τὰ ἐχόμενα τῶν*/ [ὅσων ὁ δεῖνα τοῦ δεῖνος] *παρὰ Βίωνος ἠγόρα*/[σεν]. Τί ἠκολούθει ἐν στίχ. 22 δὲν δύναμαι οὔτε νὰ ὑποθέσω. Τὸ ὄνομα τοῦ πωλητοῦ, εἰς ὃν ἀναφέρεται πιθανῶς τὸ τιμ]*ὴν ἔχει πᾶσαν*, εἶναι πιθανώτερον ὅτι ἐδῶ ἠκολούθει μᾶλλον ἐν στίχ. 23, διότι μεταξὺ τῶν ἐν μέρει σῳζομένων δύο τυπικῶν ἐκφράσεων τῶν στίχων 22 καὶ 23, οὐδὲν ἄλλο χωρεῖ, ὡς παρετηρήσαμεν ἀνωτέρω (ἴδε παρατηρήσεις εἰς στίχ. 12 - 13). — Τὸ ὄνομα Βίων γνωστὸν καὶ ἐκ Μακεδονίας[2].

Στίχ. 24. Κατὰ τὰ ἀνωτέρω εἰς στίχ. 13, τὸν καθορισμὸν τοῦ μηνὸς ἀκολουθεῖ ὁ τύπος χρονολογήσεως διὰ τοῦ Ἐπιστάτου ὡς ἐπωνύμου ἄρχοντος. Ἡ ταυτότης τοῦ μηνὸς (Περιτίου) καὶ τοῦ ἐκ τῶν δικαστῶν Λυσανία εἰς τὰς πράξεις Β' καὶ Γ', ὡς καὶ ἡ κατάληξις τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἐπιστάτου εἰς τὰς πράξεις Α' καὶ Δ' (πρβ. στίχ. 4 καὶ 32), καθιστᾷ πιθανὴν τὴν συμπλήρωσιν τοῦ στίχου 24 ὡς ἐγένετο:

[ριτίου, ἐπὶ Ἐπιστάτου - - - ρχου, ἱερέως Νικάνορο]ς, *ταγῶν Λ*

(πρβ. καὶ ἀνωτέρω παρατηρήσεις εἰς στίχ. 4). Τὸ ἀρχόμενον ἀπὸ Λ (χαραχθὲν παρὰ τὸν συλλαβικὸν κανόνα ἐν στίχ. 24) ὄνομα τοῦ πρώτου τῶν ταγῶν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι Λυσανίας, ὅπως ὀνόματα ἄλλων ἐν στίχ. 15, ὅπερ τὸ αὐτὸ πιθανῶς πρὸς τὸ ἐν στίχ. 25 τῆς σελίδος Ι, καὶ τὸ ἐν στίχ. 10 τῆς σελίδος ΙΙ μὲ πιθανότητα συμπληρούμενον. Ἀλλ', ἐννοεῖται, εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι καὶ οἱονδήποτε ἀπὸ Λ ἀρχόμενον ὄνομα. Περὶ τῶν ταγῶν πρβ. καὶ κατωτέρω παρατηρήσεις εἰς στίχ. 33.

Στίχ. 25. Τὸ ἐν μέρει σῳζόμενον πρῶτον γράμμα τοῦ στίχου 25 εἶναι, νομίζω, Ν. Βλέπω τοὐλάχιστον τὸ ἥμισυ τῆς λοξῆς καὶ ἀκεραίαν τὴν δευτέραν κάθετον κεραίαν. Τοῦτο, παραβαλλομένων καὶ τῶν ἀνωτέρω στίχων 5 καὶ 15, καθιστᾷ πιθανὴν τὴν συμπλήρωσιν:

Μάρτυρες δικαστῶ]ν̣ *Λυσανίας*

ὡς καὶ ἐν στίχ. 15. Πόσα ὀνόματα ταγῶν προηγοῦντο εἶναι ἀβέβαιον, ἀλλ' ἴδε ἀνωτέρω παρατηρήσεις εἰς στίχ. 5 - 8 καὶ 15. Λυσανίας γνωστὸν καὶ ὡς ὄνομα Μακεδόνων[3].

Στίχ. 26. Ὀλ]*ύμπιχος*, ὡς συμπληροῦται ἀσφαλῶς, εἶναι προφανῶς τὸ ὄνομα ἑνὸς ἐκ τῶν ἓξ ἰδιωτῶν μαρτύρων. Τὸ ὄνομα σύνηθες συχνὰ γραφόμενον καὶ Ὀλύν-

1 Πρβ. ἀνωτέρω παρατηρήσεις εἰς στίχ. 10 καὶ κατωτ., στίχ. 28 τῆς σελίδος ΙΙ.

2 Π.χ. PAPE - BENSELER, ΔΗΜΙΤΣΑ κλπ.

3 Προχείρως PAPE - BENSELER, ΔΗΜΙΤΣΑ, Ἡ Μακεδονία κλπ. καὶ H. BERVE, Das Alexanderreich II, σ. 239, ἀριθ. 479.

πιχος. Ἕν πρώιμον παράδειγμα ἐγχάρακτον ἐπὶ ἀγγείου ἐν Perachora II, 1962, σ. 399, ἀριθ. 121, ὅπου χρονολογεῖται εἰς τὸν 5ον αἰ. π. Χ., δεύτερον ἥμισυ. Πρβ. «Ὀλυνπιάδος» 1ον αἰ. π.Χ. ἐν Hesperia 18, 1949, σ. 86 καὶ πίν. 3 (EDSON) καὶ H. POPE, Non Athenians, 1935, σ. 190. Ὀλύμπιχος, στρατηγὸς ὑπὸ τὸν Φίλιππον Ε΄ πιθανῶς, ἐν BCH 58, 1934, σ. 291 κ.ἑ., ὅπου (σ. 294 σημ. 3) καὶ ἄλλοι Ὀλύμπιχοι. Συμπληροῦται δὶς ἐν ἐπιγραφῇ ἐξ Ἀθηνῶν SEG XVI, 1959, ἀριθ. 203. Ἐκ Φρυγίας ἐν I. W. MACPHERSON, BSA 49, 1954, σ. 14 σημ. 7 καὶ ἀλλαχοῦ. Ἐκ Θεσσαλίας ἐν RE 1960, Bull. Épigr. ἀριθ. 194 καὶ ἀλλαχοῦ. Περὶ τῆς ὑποκοριστικῆς ἀρχῆς τῆς καταλήξεως - ιχος ἰδὲ BUCK - PETERSEN, A Reverse Index κλπ., σ. 681. Πρβ. καὶ κατωτέρω στίχ. 9 τῆς σελίδος II [1].

ΠΡΑΞΙΣ Δ΄.

Στίχ. 28. Κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἐν στίχ. 1, 9 καὶ 19 ὁ στίχ. 28 εἶναι δυνατὸν νὰ συμπληρωθῇ, ὡς ἀνωτέρω, ὑποθετικῶς καὶ ἀορίστως ἄνευ τῶν συγκεκριμένων ὀνομάτων:

Ὁ δεῖνα ἐπρίατο παρὰ τοῦ δεῖνος τοῦ]*Φιλάγρου*.

Τὸ ὄνομα Φίλαγρος γνωστὸν καὶ ἐκ Μακεδονίας [2].

Ἡ σύγκρισις τοῦ στίχου τούτου πρὸς τὸν στίχ. 19 θὰ παρουσίαζεν οὕτω ὁμοιότητα ὡς πρὸς τὴν ἔκτασιν τῶν ἐπὶ μέρους στοιχείων ἐν σχέσει πρὸς τὸ μῆκος τοῦ στίχου. Ἀλλ᾽ ἂν ἀμφότεροι οἱ στίχοι 19 καὶ 28 παραβληθοῦν πρὸς τὸν στίχ. 9, τὸ ἐλλεῖπον μέρος τοῦ στίχου 9 θὰ φανῇ ὅτι ἦτο ἀνεπαρκές, διὰ νὰ περιλάβῃ τὰ αὐτὰ στοιχεῖα. Μία λύσις θὰ ἦτο νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἐν στίχ. 9 δὲν ἀνεγράφοντο τὰ πατρώνυμα, ἀλλὰ τοῦτο φαίνεται ἀπίθανον. Ἄλλως, ὁ ἀγοραστὴς τῆς πράξεως Β΄ θὰ ἔφερεν ἐξαιρετικῶς ὀλιγογράμματα ὄνομα καὶ πατρώνυμον, ἐνῷ εἰς τοὺς στίχ. 19 καὶ 28 τῶν πράξεων Γ΄ καὶ Δ΄ τὰ ὀνόματα ἦσαν πιθανῶς μεγαλύτερα. Τὸ συμπέρασμα εἶναι ὅτι εἰς τὰς πράξεις Γ΄ καὶ Δ΄ εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι ὁ αὐτὸς ἀγοραστής, ἐνῷ εἰς τὴν πρᾶξιν Β΄ εἶναι ἄλλος. Οἱ πωληταὶ πάντως δὲν εἶναι οἱ αὐτοὶ εἰς οὐδεμίαν ἐκ τῶν πράξεων Β΄, Γ΄ καὶ Δ΄. Ἀντιθέτως, ἰδὲ πράξεις ΣΤ΄ καὶ Ζ΄ τῆς σελίδος II.

Στίχ. 29. Τὸ πρῶτον ἐκ τῶν σῳζομένων γραμμάτων τοῦ στίχου, παραβαλλομένων καὶ τῶν στίχων 1 καὶ 11, καθιστοῦν πιθανὴν τὴν συμπλήρωσιν ὡς ἐγένετο: Τὸ πλέθρο]*ν δραχμῶν*.

Ἀλλὰ τὰ ἐναπομένοντα, διὰ τὸν στίχ. 29, τριάκοντα τὸ πολὺ γράμματα, φαίνονται ἀνεπαρκῆ διὰ νὰ δηλώσουν τὸ ἀντικείμενον τῆς ὠνῆς, ἔκτασιν εἰς πλέθρα (καὶ ἐνδεχομένως ἀκαίνας) καὶ ὅρια (ὑπὸ τὸν τύπον: τὰ ἐχόμενα κλπ. ἢ ὅμοιον).

1 Πρβ. HOFFMANN, Die Makedonen κλπ., σ. 206 (Δεκάμνιχος), 214 (Στρόμβιχος), 227 (Λάιχος καὶ Πύρριχος) καὶ J. KALLÉRIS, Les anciens Macédoniens, σ. 293 σημ. 1 (Δεκάμνιχος).

2 Π. χ. Φίλαγρος Ἡρακλεώτης τῆ(ς) πρὸς Λύγκον ἐν ἐπιγραφῇ τῆς Θεσσαλίας, SEG XV, 1958, ἀριθ. 380 τῶν πρώτων μ.Χ. αἰώνων.

"Οθεν εἶναι πιθανὸν ὅτι τὰ ὅρια παρελείφθησαν καὶ ἴσως ἀντ' αὐτῶν ἐδηλοῦτο ἁπλῶς τοπωνύμιον.

Στίχ. 30 - 32. Τὸ ἐν ἀρχῇ σῳζόμενον - υρος, ἀνῆκον πιθανῶς εἰς ὄνομα ὡς τὸ Ζώπυρος [1], καθιστᾷ (ἐν συνδυασμῷ πρὸς τοὺς ἀνωτέρω στίχ. 12 καὶ 22 τῆς σελίδος Ι καὶ 17, 31 καὶ 38 τῆς σελίδος ΙΙ) πιθανὴν τὴν μερικὴν συμπλήρωσιν τῶν στίχων 30 - 31 ὡς ἐγένετο:

Ζώπ]*υρος τὴν* / [τιμὴν ἔχει πᾶσαν].

Δυσχέρεια παρουσιάζεται ἐν συνεχείᾳ διὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ στίχου 31. Ἐν τέλει τοῦ στίχου εἶναι προφανές, ὅτι ἔχομεν τὴν ἀρχὴν τοῦ τύπου: ἡ ὠνὴ ἐγένετο κλπ. 'Αλλ' ἀνωτέρω, εἰς παρατηρήσεις εἰς στίχ. 13, ἐδέχθημεν ὅτι οὐδὲν μεσολαβεῖ μεταξὺ τῶν ἐν μέρει σῳζομένων καὶ ἐν μέρει συμπληρουμένων μετ' ἀσφαλείας ἐκεῖ, ὡς νομίζω, τύπων τῶν στίχων 12 καὶ 13.

Ἐνταῦθα ὅμως εἶναι φανερὸν ὅτι ἐμεσολάβει διατύπωσις, εἰς ἣν ἀνήκουν ὡς τελευταῖα τὰ πρῶτα ἐκ τῶν σῳζομένων γραμμάτων τοῦ στίχου 31:]*ου*, τοῦ ὁποίου προηγεῖται γράμμα ἀβέβαιον, Ι πιθανῶς. Οὐδὲν δύναμαι νὰ προτείνω. Εἰς τὸν ἑπόμενον στίχον πάντως, οὐδὲν εἶναι ἀβέβαιον πλὴν τοῦ ὑποθετικοῦ, ἀλλὰ πιθανοῦ, ὀνόματος τοῦ μηνὸς καὶ τοῦ ἐλλιποῦς ὀνόματος τοῦ Ἐπιστάτου. Πρβ. ὡς πρὸς τὸν στίχ. 32 ἀνωτέρω παρατηρήσεις εἰς στίχους 3, 4, 13, 14, 23 καὶ 24.

Στίχ. 33. Τὰ ἐκ τῶν σῳζομένων πρῶτα τρία γράμματα ἀνήκουν προφανῶς εἰς τὸ τέλος ὀνόματος εἰς γενικὴν πτῶσιν, ὡς Νικάνωρ. 'Αλλ' ἐνταῦθα δὲν εἶναι ὁ ἱερεὺς τῶν στίχων 4, 14 καὶ (κατὰ τὴν συμπλήρωσιν) 24. Ἡ συμπλήρωσις τοῦ στίχου 33 καὶ μὲ τὸν ἐκτενῆ τύπον τοῦ στίχου 14 (ἱερέως 'Ασσκληπιοῦ Νικάνορος) θὰ ἔδιδε μόνον 31 γράμματα εἰς τὸν στίχ. 33, ἄνευ τῶν ταγῶν. Ἐξ ἄλλου οἱ ταγοὶ κανονικῶς ἀναφέρονται. "Ωστε ἡ πιθανωτέρα συμπλήρωσις εἶναι:

[ἱερέως Νικάνορος, ταγῶν + 20 περίπου γράμμ.]*ρος. Μαρ-*

ὅπερ ὁδηγεῖ μὲ πιθανότητα εἰς τὸν ἀριθμὸν τριῶν ταγῶν, ὡς ἀνωτέρω παρατηρήσεις εἰς στίχ. 5 - 8. Ἐκ τῶν ὀνομάτων τῶν τριῶν ταγῶν ἔχομεν μόνον τὸ πρῶτον γράμμα τοῦ πρώτου (Λ- ἐν στίχ. 24) καὶ τὸ τελευταῖον τοῦ τελευταίου (-ρ ἐνταῦθα).

Στίχ. 34. Εἰς τὸν τελευταῖον, κατ' ἐλάχιστον μέρος σῳζόμενον στίχον καὶ εἰς ἕνα ἢ δύο ἀκόμη ἢ μέρος καὶ ἑτέρου θὰ ἀνεγράφοντο οἱ μάρτυρες. Σῴζονται μόνον κατὰ μέρος πέντε, νομίζω, γράμματα ἐν τέλει, ἐκ τῶν ὁποίων ἀναγιγνώσκονται μὲ ἀσφάλειαν, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, τὰ ἐνδιάμεσα τρία: Τ Ι Ω.

1 Ζώπυρος ἀπαντᾷ ἐπανειλημμένως ἐν σελίδι ΙΙ ὡς ὄνομα τοῦ αὐτοῦ προσώπου. Ἐν στίχ. 30 τῆς σελίδος Ι εἶναι ἐξ ἴσου πιθανὸν νὰ ἔχωμεν τὴν κατάληξιν -υρος, -αυρος ἢ -ουρος ἑνὸς ἐκ τῶν ὀνομάτων ἐν Β. HANSEN, Rückläuf. Wörterb., σ. 283.

ΣΕΛΙΣ ΙΙ

ΠΡΑΞΙΣ Ε΄.

Στίχ. 1. Ὁ πρῶτος ἐκ τῶν σῳζομένων στίχων τῆς πράξεως Ε΄ ὁμοιάζει πρὸς τὸν δεύτερον τῶν πράξεων ΣΤ΄ καὶ Ζ΄. Ὁ ἑπόμενος πρὸς τὸν ἑπόμενον τῆς πράξεως Ζ΄. Τοῦτο καθιστᾷ πιθανόν, ὅτι εἷς μόνον στίχος ἐλλείπει τῆς πράξεως Ε΄ καὶ αὐτός, μὲ πολλὴν πιθανότητα, ἔφερε τὸ ὄνομα τοῦ ἀγοραστοῦ, τὸν ὁποῖον ἔχομεν εἰς ὅλας τὰς πράξεις τῆς σελίδος ΙΙ: Ζώπυρος Γοργία. Μὲ τὰς αὐτὰς σκέψεις, ἀλλ' οὐχὶ μὲ ἀσφάλειαν, δυνάμεθα νὰ συμπληρώσωμεν εἰς τὸν στίχον 1 τὸ ἐν στίχ. 8 καὶ 15 ὄνομα (Σισίας) πωλητοῦ, πιθανῶς, τὸ ὁποῖον ἄλλως παρουσιάζει δυσχερείας, διότι εἶναι ἄγνωστον ἄλλοθεν. Ἰδὲ καὶ κατωτ. στίχ. 8.

Στίχ. 2. Τὴν συμπλήρωσιν: *τὸ π*[λέθρον καθιστοῦν πιθανὴν οἱ κατωτέρω στίχοι 15 - 16 τῆς πράξεως Ζ΄. Τὰ προηγούμενα δύο πρῶτα γράμματα τοῦ στίχου δὲν δύναμαι νὰ συμπληρώσω. Εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνήκουν εἰς γενικὴν ὀνόματος ὡς Περδίκκας κ.τ.ὅ. Πρβ. στίχ. 11 τῆς σελίδος Ι.

Στίχ. 3-4. *Βεβαιω*[ταὶ ἢ -τὴς εἶναι ἀσφαλὴς συμπλήρωσις. Πρβ. παρατηρήσεις εἰς στίχ. 2 τῆς σελίδος Ι. Περαιτέρω οἱ στίχοι 3 - 4 συμπληρώνονται, ἐν μέρει, μὲ ἀσφάλειαν τῇ βοηθείᾳ τῶν κατωτέρω στίχων 10 - 11 καὶ 23 - 24. Οὕτω βεβαιοῦται τὸ ὄνομα τοῦ Ἐπιστάτου εἰς τὰς πράξεις Ε΄, ΣΤ΄ καὶ Η΄, καθίσταται δὲ πιθανὸν ὅτι, ἐφ' ὅσον ἀνεγράφετο, καὶ εἰς τὴν ἐνδιάμεσον πρᾶξιν Ζ΄, ἂν μὴ καὶ εἰς τὰς ἀκολούθους Θ΄ καὶ Ι΄ ἤτοι εἰς ὅλας τὰς πράξεις τῆς σελίδος ΙΙ, ὁ Ἐπιστάτης εἶναι ὁ αὐτός: Ἐακύτας. Σημαντικώτερον εἶναι, ὅτι εἶναι διάφορος τοῦ ἐν τῇ σελίδι Ι - - -] *ρχου*. Τοῦτο δύναται νὰ σημαίνῃ μεταβολὴν ἐν χρόνῳ, ἀλλὰ καὶ ἄλλον τόπον. Εἶναι δηλαδὴ πιθανόν, ὅτι ὁ Ἐακύτας ὑπῆρξε διάδοχος (ἄμεσος;) τοῦ - - -]*ρχου*, ἀλλ' εἶναι ἐξ ἴσου ἐνδεχόμενον, ὅτι οἱ δύο Ἐπιστάται ἐπεστάτησαν εἰς δύο διαφόρους πόλεις. Τὸ πρόβλημα εἶναι: Ποῦ ἦσαν ἀναγεγραμμένα, ἐννοῶ, κατατεθειμένα, τὰ ἀντίγραφα ὠνῆς: Εἰς Ἐπιστάσιον ἢ εἰς ἱερόν; Πιθανώτερον εἶναι, πάντως, τὸ πρῶτον.

Ἐακύτας. Τὸ ὄνομα τοῦ Ἐπιστάτου Ἐακύτα ἠχεῖ, νομίζω, ὡς γνήσιον μακεδονικὸν ὄνομα ἀξιοσπούδαστον διὰ τὰς συσχετίσεις, εἰς ἃς ὁδηγεῖ. Δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι βασικῶς εἶναι τὸ αὐτὸ πρὸς τὸ Αἰακίδης. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἐδήλωνε τὴν καταγωγὴν ἐκ τοῦ Αἰακοῦ, ἀλλ' ἦτο καὶ ἁπλοῦν ὄνομα προσώπων[1], ἰδίως ἐν Ἠπείρῳ καὶ Θεσσαλίᾳ[2]. Ἡ ἐναλλαγὴ αι καὶ ε ἔχει παράλληλα πολλά. Ἓν πρῶτον μακεδονικὸν παράδειγμα, ἀλλὰ ρωμαϊκῶν χρόνων, εἶναι ἐν ἐπιγραφῇ, παρὰ HEUZEY: τῇ πόλει Ἐανῇ[3]. Ἐναλλαγή: Αἰγεσταῖοι - Ἐγεσταῖοι καὶ Ἐλέαι - Ἐλέα (Ἐλεάτης)-

1 Προχείρως ἐν PAPE - BENSELER, ὅπου καὶ παραπομπαὶ εἰς τὰς πηγὰς διὰ τὴν ἐκ τῶν Αἰακιδῶν καταγωγὴν καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Περὶ αὐτοῦ τελευταίως ὁ F. TAEGER, Charisma I, 1957, σ. 185 καὶ CL. PRÉAUX ἐν τῇ βιβλιοκρισίᾳ εἰς Chron. d'Égypte τόμ. 36, ἀριθ. 72, Ἰούλιος 1961, σ. 421. Πρβ. καὶ RE I, 1 στ. 1893 ἐν λ. *Aiakides*. Πρβ. αὐτόθι λ. *Aiakes*, *Aiakidas*, *Aiakos*. Αἰακίδης, ἐπώνυμος ἱερεὺς τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν Λαγιδῶν τὸ 209/8 π. Χ. ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, Prosop. Ptolem. III, 1956, ἀριθ. 4992.

2 Ἰδὲ καὶ Δελφικὰς ἀπελευθερωτικὰς ἐπιγραφὰς π.χ. ἐν SEG XII, 1955, ἀριθ. 238, 242, 244 καὶ 259.

3 HEUZEY - DAUMET, Mission κλπ., σ. 288, ὅπου ὁ HEUZEY σημειώνει «suivant une variante orthographique commune à l'époque romaine et qui s'explique d'elle-même par la similitude des sons».

'Ελαία τελευταίως ὁ P. FRANKE[1]. 'Εορδαία - 'Εορδέα - 'Εορδία[2], Φώκαια - Φώκεα, Φωκαεὺς - Φωκεύς, 'Αδαῖος - 'Αδέα (ἡ) - 'Αδέας (ὁ)[3] προχείρως ἐν PAPE - BENSELER καὶ RE εἰς τὰ σχετικὰ λήμματα. *Παλεο -, ἑωρεῖν, ἑώρα*[4]. *Ποτιδεάται, Αἰγεάτης παρὰ τὰ Ποτίδαια, Αἰγαί*[5]. *'Αλκμαίων - 'Αλκμέ(ϝ)ων*[6].

Τὴν ἐν γένει πορείαν τῆς ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ γλώσσῃ διφθόγγου αι πρὸς τὸ ε τῆς Νεοελληνικῆς παρακολουθεῖ ὁ EDGAR H. STURTEVANT, παρατηρῶν ὅτι ἡ σύγχυσις αι καὶ ε ἀρχίζει τὸ πρῶτον εἰς παπύρους (οὐχὶ ἐπιμεμελημένης γραφῆς) τοῦ 2ου αἰ. π.Χ. ἤδη πρὸ τοῦ 161 π.Χ.[7]

Ὡς πρὸς τὴν κατάληξιν - ύτας ὀλίγα εἶναι τὰ ὅμοια. 'Αρχύτας ὁ Ἔφορος ἐν Σπάρτῃ τὸ 405/4 π.Χ.[8], ἄλλος ποιητὴς ἐξ 'Αμφίσσης περὶ τὸ 240 π.Χ., Πυθαγόρειος ἐκ Τάραντος[9], καὶ ἄλλοι, περὶ ὧν προχείρως ἐν PAPE - BENSELER καὶ RE. Φιλύτας (παρὰ τὸ Φιλώτας)[10], Συβαρίτης 'Ολυμπιονίκης τὸ 616 π.Χ.[11] [Φ]ιλύτας Συβαρί[της] ἐν ἐπιγραφῇ πρὸ τοῦ 264 π.Χ.[12] Τὰ Φιλώτας καὶ Νικκώτας τοῦ Τάραντος παρὰ τὰ 'Αρχύτας τοῦ Τάραντος καὶ Φιλύτας τῆς Συβάρεως, σχετίζουν τὴν κατάληξιν τοῦ 'Εακύτας πρὸς τὸ σύνηθες μακεδονικὸν Φιλώτας καὶ ἐνθυμίζουν τὰς παραλλαγὰς 'Ανεμύτας-'Ανεμώτας τοῦ ὄνου τῶν Ταραντίνων[13]. Ὁ G. REDARD[14] ἔγραψεν, ὅτι ἡ κατάληξις - υτης δὲν ἐχρησιμοποιήθη παρὰ μόνον εἰς τὸν σχηματισμὸν σπανίων παραγώγων καὶ δυσκόλως δυνάμεθα νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ «suffixe indépendent».'Αναφέρει τὰ παραδείγματα: πρεσβύτης (: πρέσβυς), γερύτας (: *γέρυς*, ΗΣΥΧ.), μωλύτης (ἤ - τὴς = ἐξησθενημένος, μῶλις, ἐνδεχομένως μωλύω), ἴσως ἐλλύτης (= πλακοῦς) καὶ παλλύτης (*ὄργανον βασανιστήριον*, ΗΣΥΧ.). Εἰς ταῦτα, λέγει, προστίθενται μερικὰ ἐθνικὰ ὡς Αἰγύτης (: *Αἶγυς*, ΠΑΥΣ.), Αἰπύτης (: *Αἶπυ*, ΣΤΕΦ. ΒΥΖ.), Κωβρύτης (: *Κῶβρυς*, ΣΤΕΦ. ΒΥΖ.), Μωλύτης (καὶ -υάτης: *Μῶλυς*, ΣΤΕΦ. ΒΥΖ.). Τέλος τὸ κύριον ὄνομα 'Αρχύτας εἶναι τὸ μόνον — πάντοτε κατὰ τὸν REDARD — παράδειγμα «d'extension analogique». 'Αλλὰ πλὴν τοῦ 'Αρχύτας ἤδη ἐσημειώσαμεν τὸ Φιλύτας καὶ 'Ανεμύτας. Εἰς ταῦτα προστίθενται τὰ παρὰ BECHTEL[15]: 'Ανδρύτας, Διονύτας, Θαρσύτας, Ξενύτας, Πολύτας (αὐτόθι: Αἰσχύτης, Γλαυκύτης). Πρόσθες ἐκ Καμείρου: Πρεσβύ-

1 P. FRANKE, Die antiken Münzen von Epirus I, 1961, σ. 276 καὶ σημ. 1 καὶ αὐτ. σ. 300 κ.ἑ.

2 'Αντιστρόφως 'Εάσων (παρὰ τὸ 'Ιάσων) ἐν CIG ἀριθ. 7751.

3 Δασύνουν τὰ ὀνόματα οἱ H. BERVE, Das Alexanderreich II, σ. 12. N. ΑΝΔΡΙΩΤΗΣ,'Η Γλῶσσα καὶ ἡ 'Ελληνικότητα τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων, Θεσσαλονίκη 1953, σ. 14 καὶ ἄλλοι.

4 KLAUS STRUNK, Frühe Vokalveränderungen in der Gr. Literatur ἐν Glotta 38, 1959, σ. 76.

5 WACKERNAGEL, Kleine Schriften II, σ. 331 κ. ἑ.

6 Biblioth. Class. Orientalis 7, 1962, στήλη 40.

7 E. H. STURTEVANT, The Pronunciation of Greek and Latin, 2α ἔκδ. 1940, σ. 48 κ.ἑ., παράγρ. 48 καὶ 49.

8 ΞΕΝΟΦ. 'Ελλην. II 3, 10. Πρβ. P. PORALLA, Prosopographie κλπ., 1913, σ. 34 ἀριθ. 160.

9 Περὶ αὐτοῦ P. WUILLEUMIER, Tarente κλπ., Παρίσιοι 1939, σ. 66 κ.ἑ. καὶ 574 κ.ἑ.

10 Φιλώτας καὶ Νικκώτας ἐκ Τάραντος ἐν WUILLEUMIER, ἔ. ἀ. σ. 719 καὶ 723.

11 ΠΑΥΣ. V 8, 9 καὶ IG II², 2326, 3 - 5 = SIG³ 1056. Περὶ τῆς διαφόρου γραφῆς τῶν χειρογράφων, καὶ λοιπὴν βιβλιογραφίαν ἰδὲ ἐν JULIUS JÜTHNER, Philostratos über Gymnastik, 1909, σ. 218 καὶ J. S. CALLAWAY, Sybaris, Βαλτιμόρη 1950, σ. 85 καὶ 121.

12 H. POPE, Non-Athenians κλπ., 1935, σ. 223. Πρβ. Foreigners κλπ., σ. 150.

13 *'Ανεμύτας... ὁ ὄνος ἀνέμοις θυόμενος* (M. ETYM.), *ἀνεμώτας. ὄνος ἀφετός, ἱερός, τοῖς ἀνέμοις θυόμενος* (ΗΣΥΧΙΟΣ). 'Αμφότερα παρὰ Ταραντίνοις, Πρβ. WUILLEUMIER, ἔ. ἀ. σ. 702.

14 G. REDARD, Les noms grecs en - της, - τις κλπ. [= Études et commentaires V], Παρίσιοι 1949, σ. 11.

15 F. BECHTEL, Histor. Personenn., σ. 30.

τας ὡς κύριον ὄνομα [1]. Τέλος, ἐπὶ μελανομόρφου κύλικος τοῦ Ἐργοτίμου, εὑρεθείσης ἐν Αἰγίνῃ καὶ φερούσης παράστασιν συλλήψεως τοῦ Σιληνοῦ ὑπὸ δύο ὀπαδῶν τοῦ Μίδα, οὗτοι φέρουν τὰ ὀνόματα: Ὄρειος καὶ Θερύτας [2]. Πρόκειται λοιπὸν μᾶλλον κατάληξις, ὑποκοριστικὴ πιθανῶς, παρὰ τὸ -ίδης.

Ὡς πρὸς τὴν ἐτυμολογίαν τοῦ Αἰακός, ὅθεν τὰ Αἰακίδης καὶ Ἐακύτας, ἰδὲ ἐν SNELL, Lexicon des frühgr. Epos ἐν λ., ὅπου τὸ ἔτυμον θεωρεῖται ἄγνωστον καὶ ὡς πρὸς τὸ -ακ- δίδεται παραπομπὴ εἰς CHANTRAINE, Formation κλπ., σ. 376. Προσφάτως ὁ ALBERT CARNOY (Dict. étym. de la Mythologie κλπ., Παρίσιοι 1957, ἐν λ. *Aiakos*) τὸ σχετίζει πρὸς τὸ αἰάζω («étymologie populaire») ἢ πρὸς τὸ aiu-akos (= «l'homme fort», πρβ. Αἴας).

Οἱ στίχοι 3 - 4 τῆς σελίδος II εἶναι οἱ προσφορώτεροι διὰ νὰ μᾶς πείσουν, ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ ἀποκαταστήσωμεν τὸ περίπου μῆκος καὶ τὸν ἀριθμὸν γραμμάτων ἑκάστου στίχου τῆς σελίδος ταύτης, διότι τὸ σῳζόμενον μέρος δὲν ἐπαρκεῖ. Μεταξὺ βεβαιωτῶν καὶ ἱερέως εἶναι βέβαιον ὅτι ἐμεσολάβει, προηγούμενος τοῦ ἱερέως, ὁ Ἐπιστάτης, ὡς συνεπληρώσαμεν μετ' ἀσφαλείας. Ἀλλὰ μεταξὺ βεβαιωτῶν καὶ Ἐπιστάτου ἐν Πράξει Α´ ἔχομεν μέγαν ἀριθμὸν γραμμάτων παρέχοντα καὶ πατρώνυμον καὶ ἐθνικὸν ἑνὸς τῶν βεβαιωτῶν τοὐλάχιστον καὶ εἶτα τὸν τύπον: ἡ ὠνὴ ἐγένετο μηνὸς Περιτίου (;). Ἐὰν ὅλα αὐτὰ ὑποτεθοῦν εἰς τὸν στίχ. 3 τῆς παρούσης πράξεως, καὶ μὲ ἕνα ἔστω βεβαιωτήν, θὰ ἔδιδον μέγα μῆκος στίχου, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀσυμβίβαστον πρὸς τοὺς δύο πρώτους στίχους τῶν ἑπομένων δύο πράξεων ΣΤ´ καὶ Ζ´, ὅπου πιθανῶς εἴχομεν εἰς τὸν πρῶτον στίχον ἑκατέρας μόνον τὸ ῥῆμα ἐπρίατο (ἢ ἠγόρασεν) καί, τὸ πολύ, ἕνα ἐθνικὸν ὄνομα ἀκολουθοῦν τὸ: Ζώπυρος Γοργία. Δὲν ἀποκλείεται βεβαίως νὰ ἀνεγράφοντο περισσότεροι τοῦ ἑνὸς ἀγορασταί, τῶν ὁποίων τὸ ὄνομα ἠκολούθει, ἀλλ' ὁπωσδήποτε ἡ ἀβεβαιότης περὶ τοῦ ἀριθμοῦ γραμμάτων ἑκάστου στίχου τῆς σελίδος II ἀπαγορεύει πᾶσαν προσπάθειαν δραστικωτέρας συμπληρώσεως πλὴν μεμονωμένων λέξεων, αἱ ὁποῖαι δύνανται νὰ συμπληρωθοῦν ἢ προστεθοῦν μετ' ἀσφαλείας. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ Ἐπιστάτου τὸ ὄνομα τοῦ ἱερέως οὐδαμόθεν προκύπτει ἔστω ἐν μέρει (ἰδὲ στίχ. 4 καὶ 24 καὶ πρβλ. στίχ. 11) [3]. Δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ βέβαιον, διότι εἶναι ἀναπόδεικτον, ἀλλ' εἶναι πάντως πιθανόν, ὅτι ὁ ἱερεὺς εἶναι καὶ ἐδῶ ἱερεὺς τοῦ Ἀσκληπιοῦ.

Στίχ. 5-6. Ἐν στίχ. 5 ἔχομεν μόνον τὴν κατάληξιν γενικῆς πτώσεως ὀνόματος, πατρώνυμον, διότι ἀσφαλῶς πρόκειται περὶ μάρτυρος ἰδιώτου, ἀκολουθεῖ δὲ ἕτερον ὄνομα μάρτυρος, ἰδιώτου ἑπομένως, τὸ ὁποῖον εἶναι δυνατὸν νὰ συμπληρωθῇ *Εὐπό*[λεμος (πρβ. στίχ. 19 τῆς σελίδος I), ἀλλὰ καὶ Εὔπολις καὶ Εὔπορος καὶ εἴ τι ἄλλο. Τό]/*λων Ἀδύ*[μου εἶναι, νομίζω, ἀσφαλὴς συμπλήρωσις, ἐὰν παραβληθοῦν οἱ

1 Τελευταίως D. MORELLI, I culti in Rodi ἐν Studi Classici e orientali 8, 1959, σ. 66 καὶ 171.

2 H. HEYDEMANN, Satyr-und Bakchennamen [= Fünftes Hall. Winckelmannspr. 1880], σ. 13 καὶ σημ. 45, ὅπου προσάγονται ὡς ἀνάλογα τὰ Ἀρχύτας, Γλαυκύτης καὶ Ἀνδρύτας. Γενικώτερον περὶ τῆς καταλήξεως ἰδὲ τὸ προαναφερθὲν βιβλίον τοῦ G. REDARD, εἰδικῶς σ. 6, διὰ τὸ Ἀρχύτας τὸ Λεξικὸν τοῦ B. HANSEN, Rückläuf. Wörterb., ἰδίως σ. 142 (-ίτας) καὶ 143 (-ύτας, -ώτας) καί τινα ἐν BECHTEL, Histor. Personenn., σ. 621 καὶ σποράδην.

3 Ἀλλὰ πρβ. παρατηρήσεις κατωτέρω εἰς στίχ. 18.

στίχοι 17 τῆς σελίδος I καὶ 25 τῆς σελίδος II. Καὶ εἰς τὰς τρεῖς περιπτώσεις ὁ Τόλων 'Αδύμου εἶναι μάρτυς ἰδιώτης. Τοῦτο εἶναι δυνατὸν νὰ σημαίνῃ δύο τινά: πρῶτον, ὅτι ὁ Τόλων 'Αδύμου ἤσκει ἐνδεχομένως κατ' ἐπάγγελμα τὴν μαρτυρίαν, ἐννοῶ, ὅτι ἢ εἶχεν ὡς ἐπάγγελμα τὴν μεσιτείαν ἢ ἦτο πρόχειρος, ἐπ' ἀμοιβῇ ἢ δωρεὰν μάρτυς, ὁσάκις παρίστατο ἀνάγκη, ὡς συμβαίνει καὶ σήμερον εἰς περιπτώσεις δικαιοπραξίας. Δεύτερον, ἡ παρουσία του βεβαιωμένη εἰς τρεῖς ἐκ τῶν δέκα ἐλλιπῶν πράξεων καὶ ὡς ἐκ τούτου καθισταμένη πιθανὴ καὶ εἰς ἄλλας πράξεις ἀμφοτέρων τῶν σελίδων, συνδέει τὰς πράξεις ἀμφοτέρων τῶν σελίδων τοπικῶς, παρὰ τὰς διαφοράς, 'Επιστάτου π.χ.[1] 'Ως πρὸς τὰ ὀνόματα Τόλων καὶ ῎Αδυμος ἰδὲ ἀνωτέρω παρατηρήσεις εἰς στίχ. 15 - 18 τῆς σελίδος I.

ΠΡΑΞΙΣ ΣΤ΄.

Στίχ. 7-8. *Ζώπυρος Γο*[ρ]γία, κατ' ἀσφαλῆ συμπλήρωσιν, εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ ἀγοραστοῦ προφανῶς, βεβαιούμενον διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὴν πρᾶξιν ΣΤ', ἀλλὰ παράβαλε καὶ κατωτέρω πράξεις Ζ'- Ι', ὅπου ἀναγράφεται ὁ αὐτὸς ἀγοραστής. Εἰς τὸν ἑπόμενον στίχ. 8 εἶναι πιθανόν, ὅτι ἔχομεν τὸ ὄνομα τοῦ πωλητοῦ, ἂν τὰ τέσσαρα πρῶτα γράμματα τοῦ στίχου, εἶναι ἡ πρόθεσις «παρὰ» τοῦ τύπου: Α ἐπρίατο παρὰ Β, πρβ. ἀνωτ. στίχ. 21 τῆς σελίδος I: *παρὰ Βίωνος ἠγόρα*[σεν;. Τὰ ὀνόματα Ζώπυρος[2] καὶ Γοργίας[3] ἐκ τῶν συνήθων. 'Αντιθέτως τὸ Σισίας, ἂν οὕτως ἔχῃ τὸ ὄνομα, ὡς πιστεύω ἐκ τῆς παραβολῆς τοῦ στίχου πρὸς τὸν στίχ. 15 τῆς αὐτῆς σελίδος, εἶναι ὄνομα ἄγνωστον. Δύναται μόνον νὰ παραβληθῇ πρὸς τὰ Σίσυφος, Σισίνιος καὶ τὰ τοιαῦτα[4].

Στίχ. 9. 'Ολύμ]*πιχος* εἶναι δυνατὸν νὰ συμπληρωθῇ ὡς ἐν στίχ. 26 τῆς σελίδος I. 'Εκεῖ εἶναι μάρτυς ὁ 'Ολύμπιχος, ἐδῶ πιθανῶς εἶναι βεβαιωτής. Οὐδὲν πείθει, ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ αὐτοῦ προσώπου. Δὲν ἀποκλείεται μάλιστα καὶ συμπλήρωσις Λάμ]*πιχος* ἢ Λά]*πιχος* ἢ 'Ωρώ]*πιχος* ἢ 'Ασώ]*πιχος* καὶ εἴ τι ἄλλο[5].

Τὸ ἑπόμενον *Σακ*–, ἀναγιγνώσκεται μὲν ἀσφαλῶς, ἀλλὰ δυσκόλως συμπληροῦται. Εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνήκῃ εἰς ἄλλο ὄνομα βεβαιωτοῦ ἢ εἰς τὸ πατρώνυμον τοῦ 'Ολυμ]*πίχου*, ὅπερ εἶναι πιθανώτερον. 'Αποκλείεται νὰ εἶναι ἐθνικόν, ἐφ' ὅσον ἕπεται ὀνόματος εἰς ὀνομαστικήν. Κανονικῶς μεταξὺ ὀνόματος καὶ ἐθνικοῦ μεσολαβεῖ τὸ πατρώνυμον. 'Εν τούτοις πρὸς ἐθνικὰ μᾶλλον μᾶς ὁδηγεῖ τὸ σῳζόμενον *Σακ.*—«Σάκος, κώμη τῆς ἐν Μακεδονίᾳ Πιερίας, τὸ ἐθνικὸν Σάκιος»[6].

1 'Ιδὲ ἀνωτέρω παρατηρήσεις εἰς στίχ. 3 - 4 τῆς σελίδος II.

2 'Ιδὲ π.χ. PAPE-BENSELER ἐν λ., ΔΗΜΙΤΣΑ, 'Η Μακεδονία κλπ., ἐκ Βεροίας ἐν Μακεδονικὰ Β', 1951, σ. 630. 'Εξ 'Ολύνθου ἐν TAPA 69, 1938, σ. 51 κ.ἑ. Πρβ. Ζωπυρίων ἐν BERVE, Das Alexanderreich II, σ. 164.

3 'Ιδὲ π. χ. PAPE - BENSELER ἐν λ. καὶ H. BERVE, Das Alexanderreich II, σ. 113 κ.ἑ.

4 Προχείρως PAPE-BENSELER, σποράδην ἐν Prosop. Ptolemaica ind. καὶ ἀλλαχοῦ. Τὸ ρωμαϊκῶν χρόνων Sisiata (Antonia S.) καταλογίζεται μεταξὺ 'Ιλλυρικῶν καὶ Κελτικῶν, A. KERÉNYI, Die Personennamen κλπ., σ. 146, ἀριθ. 1717. Πρβ. ἀσιατικὰ ἀπὸ Σισι- ἐν H. BERVE, Das Alexanderreich II, σ. 354 κ.ἑ.

5 BECHTEL, Histor. Personenn., σ. 274 καὶ 473. HANSEN, Rückläuf. Wörterb., σ 296.

6 ΣΤΕΦ. ΒΥΖ. ἐν λ. Πρβ. αὐτ. λ. *Σάκαι* καὶ PAPE-BENSELER ἐν λ. *Σάκαι, Σάκος* καὶ *Σκύθης* σ. 1414, RE I A, 2 ἐν λ. *Sakai* σ. 1770 κ. ἑ. καὶ σ. 1815 ἐν λ. *Σάκισσος*. M. EBERT, Reall. d. Vorgesch. XII, 1928

Ἡ κώμη τῆς ἐν Μακεδονίᾳ Πιερίας σχετίζεται πρὸς τὸ θρᾳκικὸν τοπωνύμιον Σάκισσος ὑπὸ τοῦ D. DETCHEW[1] καὶ πρὸς τὰ θρᾳκικὰ ὀνόματα Σακεδαλλος, Δαλυσακος, Μησακος (Μηζακος), Πετησακας, τὰ ὁποῖα θεωρεῖ θρᾳκικά[2]. Ὁ ἡμέτερος *Σάκ*[ἀδύνατον νὰ ἔχῃ σχέσιν πρὸς τὰ ρωμαϊκὰ Σάκρος, Σακέρδης κ.τ.τ. Ἐκ τῶν ἑλληνικῶν ἔρχονται εἰς τὸν νοῦν ὁ Ἀργεῖος Σακάδας (6ος αἰ. π.Χ.)[3], Σάκας καὶ Σακίς[4], Σακλῆς, Σακράτης καὶ Σάκων[5]. Τὸ χάραγμα *Σ*[α]*κίντα* ὁ D. A. AMYX προσπαθεῖ νὰ σχετίσῃ πρὸς τὸ ὄνομα τῆς Ζακύνθου, ἀποδίδων αὐτὸ εἰς τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους[6]. Σχετικὸν ἴσως καὶ τὸ Σακόλιμος[7].

Στίχ. 10-11. Λυ]*σανίας*[8], ἀλλὰ καὶ [Παυ]*σανίας*[9] καὶ εἴ τι ἄλλο, εἶναι τὸ ὄνομα ἑνὸς ἀκόμη βεβαιωτοῦ πιθανῶς, τοῦ ὁποίου τὸ ἑπόμενον *Σι*[— εἶναι ἴσως τὸ πατρώνυμον, δυνάμενον νὰ συμπληρωθῇ δι' οἱουδήποτε ἀπὸ Σι — ἀρχομένου ὀνόματος, ἐν οἷς καὶ τὰ Σισίας καὶ Σιβύρτιος τῆς ἐπιγραφῆς μας. Περὶ τοῦ Ἐπιστάτου Ἐακύτα ἰδὲ ἀνωτ. παρατηρήσεις εἰς στίχ. 3-4 τῆς σελίδος II.

Στίχ. 12-13. Εἰς τὸν στίχον 12 ἔχομεν πιθανῶς τὸ πατρώνυμον ἑνὸς ἐκ τῶν ἰδιωτῶν μαρτύρων. Τὸ ὄνομα Σιβύρτιος εἶναι γνωστὸν κυρίως ἀπὸ τὸν συνοδεύσαντα τὸν Ἀλέξανδρον μέχρι τῶν Ἰνδιῶν καὶ Σατράπην γενόμενον διαφόρων περιοχῶν[10]. Τὸ ὄνομα πάντως εἶναι γνωστὸν καὶ ἐκ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος[11]. Τὸ ἐν στίχ. 13 Παράμονος, ὡς συμπληροῦται ἀσφαλῶς (τὸ C σαφές), εἶναι τὸ ὄνομα ἑνὸς ἀκόμη ἰδιώτου μάρτυρος, ὄνομα, ἰδιαιτέρως ἐν Μακεδονίᾳ, σύνηθες[12].

ΠΡΑΞΙΣ Ζ'·

Στίχ. 14-15. Ἰδὲ ἀνωτέρω παρατηρήσεις εἰς στίχ. 7-8 τῆς σελίδος II. Ἐν τέλει τοῦ στίχ. 15 μέρος γράμματος δύναται νὰ ἀνήκῃ εἰς Γ ἢ Π, ἀλλ' οὐδὲν δύναμαι νὰ προτείνω πρὸς συμπλήρωσιν.

Στίχ. 16. *Τὸ πλέθρο*[ν] *δ*[ραχμῶν, εἶναι ἀσφαλὴς συμπλήρωσις. Πρβ. ἀνωτ.

ἐν λ. *Skythen*, σ. 239. OLMSTEAD, Hist. of the Persian Empire, Chicago 1948, σ. 141 καὶ 147 καὶ σποράδην. SCHMIDT, Persepolis I-II σποράδην.

1 Μνήμης χάριν, Gedenkschrift Paul Kretschmer I, 1956, σ. 89 κ.ἑ.

2 Ἀλλὰ πρβ. I. I. RUSSU ἐν Dacia 2, 1958, σ. 523 καὶ αὐτ. σ. 525, ὅπου δὲν θεωροῦνται θρᾳκικά.

3 RE IA, 2 στ. 1768.

4 PAPE-BENSELER ἐν λ.

5 BECHTEL, Hist. Personenn., σ. 396. Πρβ. M. LEUMANN, σάος und σῶς, ἐν Μνήμης Χάριν, Gedenkschr. P. Kretschmer, II, 1957, σ. 9 καὶ σημ. 7. Πρβ. αὐτ. σ. 13.

6 Ἐν AJA 61, 1957, σ. 169 καὶ πίν. 64, εἰκ. 1a-1b. Πρβ. SEG XVII, 1960, ἀριθ. 188.

7 Pros. Ptolem. IV, 1959, ἀριθ. 11711, 3ου αἰ. π.Χ.

8 Ἰδὲ ἀνωτ. παρατηρήσεις εἰς στίχ. 25 τῆς σελίδος I.

9 Ἰδὲ π.χ. PAPE-BENSELER. ἐν λ. ΔΗΜΙΤΣΑ, Ἡ Μακεδονία κλπ. H. BERVE, Das Alexanderreich II, σ. 308 κ.ἑ.

10 Περὶ αὐτοῦ καὶ τῆς σχετικῆς πρὸς τὸ ἔτυμον βιβλιογραφίας ἰδὲ RE II A, 2, στήλη 2183. Πρβ. H. BERVE, Das Alexanderreich II, σ. 353. Ὁ HOFFMANN Die Makedonen κλπ., σ. 200 κ.ἑ., νομίζει τὸ ὄνομα «...... schwerlich echtgriechisch».

11 Ὁ M. LEWIS ἐν BSA 49, 1954, σ. 35 κ. ἑ. SEG XIV, 1957, ἀριθ. 357. Σιβυρτιάδ[ης, αὐτ. XII, 1955, ἀριθ. 37, στίχ 5. Σιβ]ύρτιο[ἐπεστάτει εἰς ψήφισμα βουλῆς καὶ Δήμου Ἀθηναίων ὑπὲρ τοῦ Ἀρχελάου τῆς Μακεδονίας, χρονολογούμενον 407/6 π.Χ. SEG X, 1949, ἀριθ. 138. Ἰδὲ καὶ RE II A, 2 ἐν λ. *Sibyrtios* (2).

12 Ἰδὲ π.χ. ΔΗΜΙΤΣΑ, Ἡ Μακεδονία κλπ. SEG XVI, 1959, ἀριθ. 402, 404, 405, αὐτ. XIV, 1957 ἀριθ. 479 στ. 15.

παρατηρήσεις εἰς στίχ. 2 τῆς σελίδος II καὶ στίχ. 1, 11 καὶ 29 τῆς σελίδος I καὶ κατωτ. στίχ. 29-30 καὶ 36-37 τῆς σελίδος II.

Στίχ. 17. *Τὴν τιμὴ*[ν] ἔ[χει πᾶσαν, εἶναι ἐπίσης ἀσφαλὴς συμπλήρωσις, πρβ. στ. 12, 22 καὶ 30-31 τῆς σελίδος I καὶ στίχ. 31 καὶ 38 τῆς σελίδος II.

Στίχ. 18. Ἐὰν ἀποκλεισθοῦν τὰ ἀσυνήθη Εἴκανδρος, Ἑλίκανδρος[1], Πλουτάκανδρος[2] καὶ Ἄλκανδρος[3], ἡ μόνη δυνατότης συμπληρώσεως εἶναι Νι]*κάνδρου*. Νίκανδρον, μάρτυρα ἰδιώτην, εἴχομεν ἐν στίχ. 16-17 τῆς σελίδος I. Ἀλλ' ἐδῶ οἱ Μ]ά[ρτυρες, ὡς συμπληροῦται μετ' ἀσφαλείας, ἀκολουθοῦν. Ἐφ' ὅσον δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἀποκαταστήσωμεν τὸ μῆκος στίχου καὶ τὴν ἄρθρωσιν τῶν πράξεων ἐν γένει τῆς σελίδος II, καὶ εἰδικώτερον τῆς πράξεως Ζ΄, καί, ἐφ' ὅσον εἰς τὴν πρᾶξιν Ζ΄ ἐλλείπουν ὅλοι οἱ ἄρχοντες, τὸ σῳζόμενον μέρος ὀνόματος εἰς γενικὴν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνήκῃ εἰς Ἐπιστάτην, ἱερέα ἢ καὶ ἕνα τῶν ταγῶν, οἱ ὁποῖοι πάντως οὐδόλως δίδουν ἀπόδειξιν τῆς ὑπάρξεώς των εἰς ὅλας τὰς πράξεις τῆς σελίδος II.

Στίχ. 19. Νικάνωρ εἶναι εἷς ἀπὸ τοὺς ἐξ ἰδιωτῶν πιθανῶς μάρτυρας, ὁπότε τὸ ἑπόμενον ὄνομα πρέπει νὰ εἶναι τὸ πατρώνυμόν του: [Ἀ]λ[εξάνδρου, [Ἀ]λ[κέτα καὶ ὅ,τι ἀπὸ Ἀλ– ἀρχόμενον ὄνομα, κατὰ προτίμησιν ἁρμόζον πρὸς τὸ γνήσιον καὶ σύνηθες μακεδονικὸν Νικάνωρ[4], περὶ οὗ ἀνωτέρω εἰς παρατηρήσεις εἰς στίχ. 14 τῆς σελίδος I.

ΠΡΑΞΙΣ Η΄.

Στίχ. 20. Ἰδὲ παρατηρήσεις ἀνωτέρω εἰς στίχ. 7-8 τῆς σελίδος II.

Στίχ. 21. Ἡ ἀνάγνωσις εὐκολύνεται ἀπὸ τὴν παραβολὴν τοῦ στίχ. 35 τῆς σελίδος II, ὥστε βεβαιοῦται, διὰ τῆς ἀντιπαραβολῆς, λέξις εἰς δοτικὴν ΓΑΙΜΕΙΩ, ἡ ὁποία, νομίζω, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ τοπωνύμιον. «Ἐν Γαιμείῳ» προφανῶς εὑρίσκεται ἡ γῆ, τὴν ὁποίαν ἠγόρασεν ὁ Ζώπυρος Γοργία. Δὲν εἶμαι βέβαιος διὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν δύο περαιτέρω γραμμάτων ἐν τέλει τοῦ στίχου. Προτείνω μετ' ἐπιφυλάξεως Ι καὶ Γ, τοῦ ὁποίου ἐλλείπει ἡ δεξιὰ κάθετος κεραία.

Στίχ. 22. Τὰ δύο πρῶτα γράμματα τοῦ στίχου παρουσιάζουν τὸ πρόβλημα τῶν δύο πρώτων σῳζομένων γραμμάτων τῶν στίχων 3 καὶ 31 τῆς σελίδος I. Ἰδὲ τὰς ἐκεῖ παρατηρήσεις. Καὶ ἐδῶ τὸ πρόβλημα εἶναι, ἂν θὰ ἀναγνώσωμεν : *ἧς* (δηλ. γῆς) *γείτων*...[5] ἢ θὰ στίξωμεν:]*ης. Γείτων*... Ὑπὲρ τῆς πρώτης λύσεως ἐδῶ συνηγοροῦν ὅμοια παραδείγματα καὶ τὸ συλλαβικὸν σύστημα χαράξεως τῆς ἐπιγρα-

1 PAPE - BENSELER ἐν λ. λ.
2 BECHTEL, Hist. Personenn., σ. 372.
3 Ἄπαντα ἐν HANSEN, Rückläuf. Wörterb., σ. 279.
4 H. BERVE, Das Alexanderreich II, σ. 17 κ.ἑ.
5 Ὡς ὅμοια παραδείγματα, τελευταίως ἐν Δ. Ι. ΛΑΖΑΡΙΔΗ, Γέρας Ἀ. Κεραμοπούλλου, σ. 159, ἐπιγραφῆς στίχ. 6, σ. 161 σημ. 1 ἀριθ. 1, κ.ἀ. ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς τοῦ καταλόγου αὐτόθι.

φῆς. Τὰ ἐν μέρει σῳζόμενα πρῶτα τρία γράμματα τοῦ «γείτονος» εἶναι: Φιλ—, νομίζω. Πρβ. διὰ τὸ σχῆμα τοῦ Φ καὶ τὴν πιθανὴν συμπλήρωσιν, τὸ Φίλαγρος ἐν στίχ. 28 τῆς σελίδος Ι καὶ Φίλιππος ἐν στίχ. 26 τῆς σελίδος ΙΙ. Ἐννοεῖται, δὲν ἀποκλείεται καὶ οἱονδήποτε ἄλλο ὄνομα ἀπὸ Φιλ— ἀρχόμενον [1].

Στίχ. 23-24. Παρά]/*μονος*, ὡς δύναται νὰ συμπληρωθῇ σχεδὸν μὲ βεβαιότητα [2] εἶναι πιθανῶς εἷς ἀπὸ τοὺς βεβαιωτάς, ἐφ' ὅσον οἱ ἄρχοντες (Ἐπιστάτης καὶ ἱερεὺς) ἀκολουθοῦν. Τὸ ἑπόμενον *Κη*[φ]*ισ*[— —, εἶναι πιθανῶς μέρος τοῦ πατρωνύμου τοῦ Παραμόνου, δυνάμενον νὰ συμπληρωθῇ ὡς ἓν τῶν μετὰ τοῦ Κηφισο— συνθέτων [3].

Ὡς πρὸς τὸν Ἐπιστάτην καὶ τὸν ἱερέα ἰδὲ ἀνωτ. παρατηρήσεις εἰς στίχ. 3-4 τῆς σελίδος ΙΙ.

Στίχ. 25. Ἰδὲ ἀνωτέρω παρατηρήσεις εἰς στίχ. 15-18 τῆς σελίδος Ι. Πρβ. καὶ στίχ. 6 τῆς σελίδος ΙΙ.

Στίχ. 26. Ἀβέβαιον ἂν τὸ ὄνομα εἶναι εἰς ὀνομαστικήν, ὁπότε θὰ εἶναι τὸ ὄνομα μάρτυρος, ἢ εἰς γενικήν, ὁπότε θὰ εἶναι τὸ πατρώνυμον αὐτοῦ [4]. Εἰς ἀμφοτέρας πάντως τὰς περιπτώσεις ὁ μάρτυς εἶναι ἐκ τῶν ἰδιωτῶν, ὡς προκύπτει ἐκ τῆς θέσεως τοῦ ὀνόματος εἰς τὸν τελευταῖον στίχον τῆς πράξεως, μάλιστα μετὰ τὸν ἰδιώτην τοῦ προηγουμένου στίχου. Τὸ ἀκόλουθον ΚΙ[— —, τοῦ ὁποίου θεωρῶ βεβαίαν τὴν ἀνάγνωσιν, εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι, ἀντιστρόφως πρὸς τὸ προηγούμενον, ἢ τὸ πατρώνυμον αὐτοῦ ἢ νέον ὄνομα. Διὰ τὴν πιθανὴν συμπλήρωσιν ὅλα τὰ ἀπὸ Κι— ὀνόματα προσφέρονται [5].

ΠΡΑΞΙΣ Θ'.

Στίχ. 27. Ἰδὲ παρατηρήσεις ἀνωτέρω εἰς στίχ. 7-8 τῆς σελίδος ΙΙ.

Στίχ. 28. Τὰ πρῶτα τρία γράμματα πιθανῶς ἀνήκουν εἰς τὴν κατάληξιν ὀνόματος εἰς γενικήν. Τοῦτο, ἐφ' ὅσον προηγεῖται τοῦ καθορισμοῦ τῆς ἐκτάσεως τοῦ κτήματος καὶ ἐφ' ὅσον δυνάμεθα νὰ ἐφαρμόσωμεν καὶ εἰς τὴν πρᾶξιν ταύτην τῆς σελίδος ΙΙ, ὅσα παρετηρήσαμεν κυρίως εἰς τὰς πράξεις τῆς σελίδος Ι, δὲν ἀνήκει εἰς ὄνομα γείτονος ἢ βεβαιωτοῦ, πολὺ περισσότερον δὲν ἀνήκει εἰς ὄνομα Ἐπιστάτου, ἱερέως ἢ μάρτυρος. Δύναται νὰ ἀνήκῃ ἢ εἰς ἓν τῶν ὀνομάτων τοῦ πωλη-

1 Ἐκτὸς λεξικῶν καὶ ἐπιγραφικῶν συλλογῶν ὡς ΔΗΜΙΤΣΑ, Ἡ Μακεδονία, κλπ., πρβ. H. BERVE, Das Alexanderreich II, σ. 382 κ.ἑ., ἀριθ. 774 - 808.

2 Δι' ἄλλας ἀπιθάνους συμπληρώσεις ἰδὲ HANSEN, Rückläuf. Wörterb., σ. 275.

3 BECHTEL, Histor. Personenn, σ. 236 κ.ἑ.

4 Περὶ τῆς ἀρχαιότητος, συχνότητος καὶ σημασίας τοῦ ὀνόματος Φίλιππος ἐν Μακεδονίᾳ J. KALLÉRIS, Les anciens Macédoniens, σ. 194. Πρβ. σ. 293 σημ. 1.

5 Ἰδὲ π. χ., ἐκτὸς τῶν ἐν PAPE - BENSELER, καὶ BECHTEL, Hist. Personenn., σ 237 τὰ Κίτος (δὶς) ἐν M. LAUNEY, Recherches κλπ. II, σ. 1163 (Κίτιον ὄνομα γυναικὸς ἐξ Ἀθηνῶν 2ου αἰ. π.Χ. SEG XVI, 1959, ἀριθ. 204) καὶ Cittius - Citto - Cittus ἐν A. KERÉNYI, Die Personenn. von Dacien (=Diss. Pannonicae I, 9), 1941, σ. 139 ἀριθ. 1625, ὅπου καταλέγονται μεταξὺ τῶν Ἰλλυρικῶν καὶ τῶν Κελτικῶν ὀνομάτων.

τοῦ ἤ, ὅπερ ὀλιγώτερον πιθανόν, εἰς τοπωνύμιον. Τὸ πρᾶγμα ἐνδιαφέρει κυρίως διὰ τὸν καθορισμὸν τοῦ κατὰ προσέγγισιν μήκους τῶν στίχων τῆς σελίδος ΙΙ.

Διὰ τὸ *πλέ*[θρ]*α*, συμπληρούμενον, νομίζω, μετ' ἀσφαλείας, ἰδὲ ἀνωτ. παρατηρήσεις εἰς στίχ. 10 τῆς σελίδος Ι. Διὰ τὸ συμπληρούμενον ἐν τέλει τοῦ στίχου μέρος ἰδὲ ἀμέσως κατωτέρω, στίχ. 29.

Στίχ. 29-30. Ἐὰν ἐφαρμόσωμεν τὰς παρατηρήσεις μας ἐπὶ τῶν πράξεων τῆς σελίδος Ι, μάλιστα ἐπὶ τῶν στίχων 10 καὶ 20 αὐτῆς, δυνάμεθα νὰ συμπληρώσωμεν μετὰ πολλῆς πιθανότητος, νομίζω, εἰς τοὺς στίχους 28-29: *τὰ ἐχόμενα* | *τῶν Σωπ*[ά]*τρ*[ου[1]. Ἐπίσης ἀσφαλὴς εἶναι ἡ συμπλήρωσις: τὸ πλέθρον] | *δραχμῶ*[ν, δι' ἣν πρβ. στίχ. 1, 11 καὶ 29 τῆς σελίδος Ι καὶ 2, 16 καὶ 37 τῆς σελίδος ΙΙ. Ὡς πρὸς τὸ σχῆμα τοῦ Ο = 70 ἰδὲ ἀνωτ. σ. 4 σημ. 1. Περὶ ἀλφαβητικῆς ἀριθμήσεως ἀνωτ. εἰς παρατηρήσεις ἐν στίχ. 10 τῆς σελίδος Ι. Τὸ ποσὸν τῶν δραχμῶν κατὰ πλέθρον γῆς φαίνεται, ὅτι δὲν ἦτο μεγαλύτερον τῶν 80 δραχμῶν, διότι ἂν ἐλλείπῃ γράμμα ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ, τοῦτο θὰ ἦτο ἀριθμὸς μονάδων. Τὴν ἀξίαν τῆς δραχμῆς δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν οὔτε νὰ συμπεράνωμεν μὲ ἀκρίβειαν ἐκ τοῦ ἐλλιποῦς κειμένου μας. Οἱ πάπυροι περιέχουν περισσότερα καὶ πληρέστερα στοιχεῖα, ἀλλ' αἱ δυσχέρειαι καὶ τὰ προβλήματα παραμένουν[2].

Στίχ. 31. Ἡ συμπλήρωσις εἰς τοὺς στίχους 30-31: τὴν τι] | *μὴν ἔχ*[ε]*ι π*[ᾶσαν, γενομένη μὲ τὴν βοήθειαν τῶν στίχων 12, 22 καὶ 30 τῆς σελίδος Ι καὶ 17 καὶ 38 τῆς σελίδος ΙΙ, εἶναι ἀσφαλής.

Στίχ. 32. Ἐκτὸς τῶν Διογένης καὶ Πυθογένης τοῦ στίχου 6 τῆς σελίδος Ι, πλῆθος ἄλλων ὀνομάτων[3] ἀπαγορεύει κάθε προσπάθειαν συμπληρώσεως τοῦ ὀνόματος, τοῦ ὁποίου ἔχομεν τὸ δεύτερον συνθετικὸν εἰς τὴν γενικὴν -]*γένους*. Κατὰ τὰ ἄλλα ἰσχύουν διὰ τὸν στίχον τοῦτον αἱ παρατηρήσεις ἀνωτέρω εἰς στίχ. 18 τῆς σελίδος ΙΙ.

Στίχ. 33. Ὁ -]*σιος*[4], μάρτυς ἐξ ἰδιωτῶν, ἀκολουθεῖται πιθανῶς ὑπὸ τοῦ πατρωνύμου, ὅθεν θὰ συνεπλήρουν *Σωπ*[ά]*τ*[ρου, ὁ δὲ Σώπατρος οὗτος εἶναι πιθανῶς ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν γείτονα, ἀνωτέρω ἐν στίχ. 29 (ἰδὲ σχετικὰς παρατηρήσεις), ἐφ' ὅσον εἶναι πιθανόν, ὅτι γείτονες ἐλαμβάνοντο ὡς μάρτυρες κατὰ τὴν σχετικὴν διαδικασίαν.

ΠΡΑΞΙΣ Ι.

Στίχ. 34. Ἰδὲ ἀνωτέρω παρατηρήσεις εἰς στίχ. 7-8 τῆς σελίδος ΙΙ.

1 Τὸ ὄνομα σύνηθες γνωστὸν καὶ ἐκ Μακεδονίας, π. χ. PAPE - BENSELER ἐν λ. ΔΗΜΙΤΣΑ, Ἡ Μακεδονία κλπ. Πρβ. H. BERVE, Das Alexanderreich II, σ. 367, Πρβ. Σούπατρος ἐκ τῆς Θεσσαλικῆς Ἐλατείας ἐκ τῶν περὶ τὸ 100 π.Χ. χρόνων ἐν SEG XVII, 1960, ἀριθ. 299 = REG 1960, Bull. Épigr. ἀριθ. 197. Πρβ. καὶ BECHTEL, Hist. Personenn., σ. 413 κ.ἑ.

2 Ἰδὲ π.χ. ἐν M. LAUNEY, Recherches κλπ. II, 1950, σ. 725 κ.ἑ. τὰς δυσχερείας διὰ τὸν καθορισμὸν τῶν ἀποδοχῶν τῶν στρατιωτικῶν.

3 Ἰδὲ π.χ. BECHTEL, Hist. Personenn., σ. 104 κ.ἑ. καὶ HANSEN, Rückläuf. Wörterb., σ. 163.

4 Διὰ τὰς πιθανὰς συμπληρώσεις ἰδὲ HANSEN, Rückläuf. Wörterb., σ. 243 κ.ἑ.

Στίχ. 35. Ἰδὲ παρατηρήσεις ἀνωτ. εἰς στίχ. 21 τῆς σελίδος II.

Στίχ. 36. Ἔχομεν πιθανῶς τὸ τέλος ἑνὸς ὀνόματος εἰς γενικὴν καὶ τὴν ἀρχὴν ἄλλου. Τὸ πρῶτον δύναται νὰ εἶναι Ὀλύμπιχος ὡς ἐν στίχ. 26 τῆς σελίδος I καί, πιθανῶς, 8 - 9 τῆς σελίδος II (ἰδὲ ἐκεῖ τὰς σχετικὰς παρατηρήσεις), ἀλλὰ καὶ οἱονδήποτε εἰς -χος ἢ -χης μετὰ γενικῆς εἰς -χου ὄνομα[1]. Τὸ δεύτερον εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι *Πο*[λύ]*κ*[αρπος (γνωστὸν ἐν Μακεδονίᾳ ἐξ ἐπιγραφῶν ρωμαϊκῶν χρόνων, π.χ. ΔΗΜΙΤΣΑ, Ἡ Μακεδονία κ.ἀ.) ἢ ἓν τῶν συνήθων ὡς Πολυκράτης, Πολύκλειτος κλπ. ἢ οἱονδήποτε ἄλλο. Ἀμφότερα τὰ ὀνόματα τοῦ στίχου τούτου δὲν ἀνήκουν οὔτε εἰς βεβαιωτὴν οὔτε — πολὺ περισσότερον — εἰς ἐπιστάτην, ἱερέα κλπ. Ἴσως ἀνήκουν εἰς τὴν τυπικὴν ἔκφρασιν καθορισμοῦ τῶν ὁρίων, ὁπότε εἶναι πιθανόν, ὅτι τὰ σῳζόμενα μέρη ἀνήκουν ἢ εἰς ὄνομα καὶ ἐπώνυμον τοῦ αὐτοῦ γείτονος ἢ εἰς ὀνόματα δύο γειτόνων.

Στίχ. 37-38. Ἡ μερικὴ συμπλήρωσις τῶν στίχων 36-38, ὡς ἐγένετο, βεβαιοῦται, νομίζω, ἀπολύτως ἐκ τῶν προηγουμένων στίχ. 1, 11 - 12, 22 καὶ 29-30 τῆς σελίδος I καὶ στίχ. 2, 16-17 καὶ 30-31 τῆς σελίδος II. Ἰδὲ τὰς ἐκεῖ σχετικὰς σημειώσεις.

Στίχ. 39 - 40. Ἡ ἀνάγνωσις: «*Μ*[άρ]*τυρ*[ες», νομίζω, εἶναι ἀσφαλής. Πρβ. προηγουμένους στίχους 5, 15 καὶ 33 τῆς σελίδος I καὶ 18 καὶ 32 τῆς σελίδος II. Ἐκ τῶν ὀνομάτων τῶν μαρτύρων ἔχομεν μόνον μέρος, συμπληρούμενον, νομίζω, μετ' ἀσφαλείας: Νι]|*κάνωρ*. Ἂν τὸ τέταρτον γράμμα τοῦ στίχου εἶναι Ο καὶ οὐχὶ Ω θὰ ἔχωμεν: Νι]*κάνορ*[ος, πατρώνυμον ἑνὸς ἰδιώτου μάρτυρος.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΑΙ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΔΥΟ ΣΕΛΙΔΩΝ

Εἰς τὰς πράξεις τῆς σελίδος II διατηροῦνται ὀλιγώτερα στοιχεῖα ἐκ τῶν διαπιστουμένων εἰς τὸ σῳζόμενον μέρος τῶν πράξεων τῆς σελίδος I. Ὁ ἀγοραστὴς καὶ ὁ πωλητὴς βεβαίως θὰ ἐσημειοῦντο καὶ εἰς τὰς πράξεις, ὅπου δὲν διετηρήθησαν τὰ ὀνόματά των. Τὸ ἀντικείμενον τῆς ἀγοραπωλησίας («γῆ» πιθανῶς εἰς ὅλας τὰς περιπτώσεις) καὶ ἡ ἔκτασις θὰ ἐσημειοῦντο ἐπίσης κατ' ἀνάγκην, ἔστω καὶ μὲ συντομωτέραν διατύπωσιν, καὶ εἰς τὰς πράξεις, ὅπου οὐδὲν ἴχνος διετηρήθη. Ἀντὶ καθορισμοῦ τῆς θέσεως καὶ τῶν ὁρίων ὑπὸ τὸν τύπον «τὰ ἐχόμενα τῶν», τὸν ὁποῖον εὕρομεν εἰς δύο πράξεις τῆς σελίδος I (Β' καὶ Γ'), εἴς τινας πράξεις τῆς σελίδος II ἴσως παρείχετο ἁπλῶς τὸ τοπωνύμιον «ἐν Γαιμείῳ» ἢ τὰ ὀνόματα τοῦ ἢ τῶν γειτόνων, ἀλλ' εἰς τὴν πρᾶξιν Θ' τοὐλάχιστον ἔχομεν πιθανότητα ὅτι ἐχρησιμοποιήθη ὁ τύπος: τὰ ἐχόμενα]|*τῶν Σωπάτρου*. Ἡ τιμὴ κατὰ πλέθρον, οἱ βεβαιωταὶ ἢ ἡ προϋπόθεσις, ὅτι ἡ τιμὴ θὰ καταβληθῇ εἰς τὸ ἀκέραιον διατυποῦνται καὶ εἰς τὰς πράξεις τῆς

1 HANSEN, ἔ. ἀ. σ. 179 καὶ 295 κ.ἑ.

σελίδος II κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ὡς διαπιστοῦται τοὐλάχιστον εἴς τινας ἐξ αὐτῶν. Τοὐναντίον οὐδαμοῦ εἰς τὰς πράξεις τῆς σελίδος II διεπιστώσαμεν ἴχνος τῆς διατυπώσεως: «Ἡ ὠνὴ ἐγένετο μηνὸς κλπ.». Ἐπιστάτης (ἄλλος ἀπὸ τὸν ἐν σελίδι I) καὶ ἱερεὺς (ἀλλὰ ποίου θεοῦ;) μνημονεύονται. Τοὐναντίον οὐδὲν σημεῖον ἐβεβαιώσαμεν τῆς παρουσίας ταγῶν εἰς τὰς πράξεις τῆς σελίδος II. Οἱ μάρτυρες τέλος παρατίθενται πιθανῶς κατὰ κοινόν, εἰς ὅλας τὰς πράξεις ἀμφοτέρων τῶν σελίδων, τρόπον, ἐκτὸς τῆς πράξεως Β΄, ὅπου ἔχομεν τὸ προβληματικόν: ἐναν;]*τία δικαστῶν*.

Ἄλλας συγκριτικὰς παρατηρήσεις καθαρῶς ἐπιγραφικὰς ἰδὲ ἀνωτ. σ. 2 κ.ἑ.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙΓΡΑΦΗΣ

Ἡ παροῦσα ἐπιγραφὴ δὲν εἶναι ἀπὸ τὰ συνήθη ἐν τῇ κυρίως Μακεδονίᾳ κείμενα. Ἐπιτύμβιοι ἐπιγραφαὶ καὶ ὀλίγαι ἀναθηματικαί, κατὰ τὸ πλεῖστον ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, ἀποτελοῦν τὸν συνήθη ἀμητὸν ἐπιγραφικῶν κειμένων, τὰ ὁποῖα ἐθησαυρίζοντο μέχρι τοῦδε εἰς τὰς προχείρους Συλλογὰς ἀνὰ τὴν Μακεδονίαν. Ὀλίγα ἐπιγραφικὰ εὑρήματα εἶναι δυνατὸν νὰ παραβληθοῦν πρὸς τὴν ἐπιγραφήν μας ὡς πρὸς τὴν ἐποχὴν καὶ τὸν χαρακτῆρα. Διὰ τοῦ τελευταίου ἐννοῶ, ὅτι ὀλίγαι εἶναι αἱ ἐπιγραφαί μας, αἱ ὁποῖαι ἐχαράχθησαν ἀπὸ ἔμπειρον χαράκτην, εἰς τὸν χαρακτῆρα τοῦ ὁποίου δυνάμεθα νὰ κάμωμεν παρατηρήσεις καὶ νὰ βασίσωμεν συμπεράσματα πρὸς χρονολόγησιν.

Εἰδικώτερον εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἐπιγραφῆς μας (μεταξὺ Ναούσης καὶ Σκύδρας) οὐδεμία ἄλλη ἐπιγραφὴ εὑρέθη, πρὸς τὴν ὁποίαν θὰ ἠδυνάμεθα νὰ παραβάλωμεν τὴν ἰδικήν μας.

Αἱ πλησιέστεραι χρονικῶς καὶ τοπικῶς, χρονολογημέναι μὲ ἀπόλυτον ἢ σχετικὴν ἀκρίβειαν, εἶναι ἐπιγραφαί τινες τῆς Βεροίας ἤτοι:

1. Ἐπιγραφὴ φέρουσα ἀποσπάσματα ἐπιστολῶν τοῦ Δημητρίου Β΄ πρὸς Ἅρπαλον[1].

2. Ἀπελευθερωτικὴ ἐπιγραφὴ χρονολογηθεῖσα μὲ ἀκρίβειαν εἰς τὸ 235 π.Χ. ὑπὸ τοῦ ἐκδότου κ. Μ. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΥ[2].

3. Ὁ λεγόμενος Γυμνασιαρχικὸς Νόμος τῆς Βεροίας[3].

Παραβαλλομένη πρὸς τὰς τρεῖς ταύτας ἐπιγραφὰς ἡ ἡμετέρα κατατάσσεται, νομίζω, μεταξὺ τῶν δύο πρώτων ἀφ᾽ ἑνὸς καὶ τῆς τρίτης ἀφ᾽ ἑτέρου[4].

Τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων τῆς ἐπιγραφῆς μας[5] παρουσιάζει ὁμοιότητας μᾶλ-

1 A. M. WOODWARD, Inscriptions from Macedonia I, ἐν BSA 18, 1911 - 12, σ. 134. J. M. R. CORMACK ἐν BSA 40, 1940, σ. 14 κ.ἑ. Πρβ. Μ. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΥ, Ἀρχαῖαι Ἐπιγραφαὶ Βεροίας, Θεσσαλονίκη 1950, σ. 7 κ.ἑ. σποράδην.

2 Μ. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ, ἔ. ἀ. χρονολόγησις σ. 18 κ. ἑ. Πρβ. A. AYMARD, La monarchie hellénistique ἐν Relazioni del X Congresso Intern. di Scienze Storiche, τόμος II, σ. 232. FRANZ BÖMER, Untersuchungen κλπ, 1960, σ. 120 κ. ἑ. Τελευταίως βιβλιοκρισίαν STEWART IRVIN OOST ἐν Classical Philology 57, 1962, σ. 63.

3 Ἀδημοσίευτος. Βραχεῖα ἀνακοίνωσις μετὰ εἰκόνος τῆς μιᾶς πλευρᾶς ἐν Μακεδονικὰ 2, 1951, σ. 629 κ.ἑ. Χρονολογεῖται ὑπὸ Β. ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΟΥ εἰς τὸν 2ον π.Χ. αἰῶνα ἐν Γέρας Ἀντωνίου Κεραμοπούλλου, Ἀθῆναι 1953, σ. 304. Ὁ JEAN DELORME, Gymnasion, Παρίσιοι 1960, σ. 509, add. εἰς σ. 239, 29 γράφει: «. . . on ne possède encore aucune indication de date».

4 Εἰς τοὺς χρόνους τούτους ἀνήκουν τὰ Διαγράμματα τοῦ Φιλίππου Ε΄ κυρίως, περὶ ὧν ὁ C. BRADFORD WELLES ἐν AJA 42, 1938, σ. 245 κ.ἑ., ὅπου καὶ ἡ προηγουμένη σχετικὴ βιβλιογραφία.

5 Ἰδὲ ἀνωτ. σ. 4 καὶ πίν. 1.

λον πρὸς τὰ γράμματα τῶν ἐπιγραφῶν, αἱ ὁποῖαι τοποθετοῦνται εἰς τὰ ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Δημητρίου Β', παρὰ πρὸς τὸν Γυμνασιαρχικὸν Νόμον. Οὕτω ἔχομεν μικρότερα Ο, Θ καὶ Ω ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ ἴσα στοιχεῖα τοῦ Γυμνασιαρχικοῦ Νόμου. Τὰ Π εἶναι ἀνισοσκελῆ καὶ ἡ ὁριζοντία αὐτῶν κεραία δὲν ἐξέχει ἑκατέρωθεν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς ὅ,τι παρατηρεῖται εἰς τὸν Γυμνασιαρχικὸν Νόμον, ὁ ὁποῖος ἐπὶ πλέον ἔχει Α μὲ γωνιώδη τὴν ὁριζοντίαν κεραίαν καὶ ἀκρέμονας ἐντονωτέρους.

Τὸ μόνον νεωτερικὸν ἐκ πρώτης ὄψεως στοιχεῖον τῆς ἐπιγραφῆς μας εἶναι τὸ C (σῖγμα μηνοειδές). Ἀλλ' εἶναι γνωστόν, ὅτι ἡ σελήνη ἀπεκλήθη κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα π.Χ. «σῖγμα τοῦ οὐρανοῦ» καὶ μηνοειδὲς σῖγμα ἀπαντᾷ ἤδη εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Ἀττικῆς τοῦ 320/319 π.Χ.[1]. Τὸ μηνοειδὲς σῖγμα παρουσιάζεται ἤδη εἰς τοὺς ἀρχαιοτάτους παπύρους τῆς μεγαλογραμμάτου γραφῆς, οἱ ὁποῖοι προσάγονται ὡς παραδείγματα μιμήσεως τῶν ἐπιγραφῶν[2].

Ἐξ ἄλλου εἶναι λογικὸν νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡ σεσυρμένη γραφὴ ἐπηρέαζε τὰς ἐπιγραφὰς περισσότερον εἰς περιοχάς, ὅπου ἡ γραφὴ ἐπὶ σκληρῶν ὑλικῶν ὡς τὸ μάρμαρον, δὲν ἦτο τόσον συνήθης ὅσον εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ ἀλλαχοῦ. Οὕτω ἔχομεν σῖγμα δισκελὲς ὡς γωνίαν ἢ μηνοειδὲς εἰς ἐπιγραφὰς τοῦ 3ου αἰῶνος ἐκ τῆς περιοχῆς τοῦ Μετσόβου[3]. Σῖγμα μηνοειδὲς καὶ ἀντίστοιχοι μορφαὶ τοῦ Ε καὶ Ω παρουσιάζονται εἰς σφραγίσματα ἐπὶ κεράμων χρονολογουμένων εἰς τὰ ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Φιλίππου Ε'[4]. Ὁμοίως μηνοειδὲς σῖγμα ἐν ἐπιγραφῇ τῶν αὐτῶν χρόνων περίπου[5]. Ὁ καθ. Δ. Ευαγγελιδης μάλιστα ἐσημείωσε μοναδικὸν σῖγμα μηνοειδὲς ἐν ἐπιγραφῇ τοῦ 370 π.Χ. ἐκ Δωδώνης, ἐν τῇ ὁποίᾳ τὰ ἄλλα σῖγμα εἶναι τετρασκελῆ[6]. Οὕτω οὐδὲν ἀντίκειται καὶ μᾶλλον ὅλα συνηγοροῦν ὑπὲρ τῆς τοποθετήσεως τῆς ἐπιγραφῆς μας εἰς τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 3ου αἰ. π.Χ. μᾶλλον παρὰ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 2ου αἰ. π.Χ. Προσπάθεια ἀκριβεστέρας χρονολογήσεως θὰ ἦτο παρακεκινδυνευμένη.

ΓΕΝΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Ἡ φύσις καὶ ἡ ἔκτασις τῆς ἐπιγραφῆς μας καθ' ἑαυτὰς ἀποτελοῦν νέον στοιχεῖον εὐπρόσδεκτον εἰς τὴν ἐπιγραφικὴν ἐρημίαν τῆς κυρίως Μακεδονίας. Ἐὰν τὰ κείμενα τῶν δύο ἐν μέρει σῳζομένων σελίδων διετηροῦντο ἀκέραια, αὐτὰ καὶ μόνον θὰ ἦσαν ἀρκετὰ νὰ δώσουν εἰς τὴν ἐπιγραφήν μας τὴν σπουδαιότητα ἑνὸς ἐκ τῶν σημαντικωτέρων ἐπιγραφῶν τῆς δυτικῶς τοῦ Ἀξιοῦ κυρίως Μακεδονίας.

1 Α. Σιγαλας, Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Γραφῆς, Θεσσαλονίκη 1934, σ. 121 κ.ἑ.

2 Π. χ. Geschichte der Textüberlieferung I (M. Meier - F. Hindermann - A. Schindler), Ζυρίχη 1961, σ. 73 κ. ἑ., εἰκ. 7 καὶ 8 (Herbert Hunger).

3 Φ. Μ. Πετσας, Εἰδήσεις κ.λ.π., ἐν ΑΕ 1951-52, Ἀρχαιολ. Χρον., σ. 46 κ.ἑ.

4 Ἐκ Φλωρίνης, Γ. Μπακαλακης ἐν ΠΑΕ 1934, σ. 104 κ.ἑ., εἰκ. 5-6.

5 Ἐκ τῆς Γιουγκοσλαβικῆς Μακεδονίας ἐν Spomenik 98, 1941-1948, σ. 21 ἀριθ. 3.

6 Ἰδὲ ΑΕ 1956, σ. 4. Πρβ. γενικώτερον, Α. Σιγαλαν, ἔ. ἀ. σ. 143 κ. ἑ. καὶ εἰκ. 748 (μὲ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς γραφῆς τῶν ἐπιγραφῶν, ἐπὶ παπύρων τοῦ 4ου αἰ. π.Χ.), εἰκ. 76 (ὅπου οἱ πάπυροι ἐπηρεάζουν τὰς ἐπιγραφὰς κατὰ τὸν 3ον αἰ. π.Χ.) καὶ εἰκ. 77 (ὅπου γωνιῶδες σῖγμα ἐν παπύρῳ τοῦ 4ου αἰ. π.Χ.).

Ἀλλὰ καὶ ὡς σῴζονται ἀποσπασματικῶς τὰ κείμενα τῶν ὠνῶν μας ἀποτελοῦν πολύτιμον συμβολὴν εἰς τὴν γνῶσιν τῆς μακεδονικῆς μητροπόλεως κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους.

Ἡ μνεία Ἐπιστάτου πόλεως προστίθεται εἰς προηγούμενα παραδείγματα. Ἓν νέον ὄνομα Ἐπιστάτου (Ἐακύτας) [1] βεβαιοῦται καὶ ἑτέρου ἔχομεν τὸ τέλος (-ρχος). Ἀσκληπιεῖον ἐν τῇ περιοχῇ βεβαιοῦται ἐπίσης ὡς καὶ ὄνομα ἑνὸς ἱερέως τοῦ Ἀσκληπιοῦ (Νικάνωρ) [2]. Ἐντελῶς νέον στοιχεῖον, εὐπρόσδεκτον, μολονότι παραμένει προβληματικόν, εἶναι ἡ συναρχία ταγῶν διοικούντων καὶ ἐκπροσωπούντων μακεδονικὴν πόλιν, ἄγνωστον ποίαν. Ἐκ τῶν ὀνομάτων τῶν ταγῶν τούτων ἀτυχῶς ἔχομεν μόνον ἓν γράμμα ἀρχικὸν (Λ-) καὶ ἓν τελευταῖον (-Ρ).

Οἱ ταγοί, τὸ Ἀσκληπιεῖον καί τινα ἐκ τῶν ὀνομάτων φέρουν πλησιέστερον τὴν περιοχήν μας πρὸς τὴν Θεσσαλίαν [3]. Αἱ σχέσεις τῶν δύο χωρῶν ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων ἔχουν ἤδη σημειωθῆ [4]. Τὴν σχέσιν τῶν δύο διαλέκτων ἐπίσης ἔχουν σημειώσει [5]. Ἐὰν οἱ ταγοί μας σημαίνουν ἐπιβίωσιν παλαιῶν θεσμῶν καὶ λέξεων ἢ νέαν εἰσαγωγὴν ἢ ἀνανέωσιν κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Ἀντιγονιδῶν, εἶναι πρόωρον νὰ ἀποφασισθῇ. Ἐπίσης δὲν εἶναι εὔκολον νὰ σχετισθοῦν οἱ ταγοί μας πρὸς τοὺς πολιτάρχας καὶ τὰ σχετικὰ πρὸς αὐτοὺς προβλήματα [6]. Ἄς ἐλπίσωμεν ὅτι νέα ἐπιγραφικὰ καὶ ἄλλα κείμενα θὰ μᾶς διδάξουν σχετικῶς [7].

Οἱ βεβαιωταὶ καὶ οἱ μάρτυρες τῶν ὠνῶν μας προστίθενται εἰς τὰ πολλὰ γνωστὰ παραδείγματα, ἀλλὰ νέον στοιχεῖον ἀποτελεῖ ὁ προσδιορισμὸς «μάρτυρες δικαστῶν» ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς μάρτυρας «ἐναν;]τίᾳ δικαστῶν». Τέλος νέα παραδείγματα τυπικῶν ἐκφράσεων προστίθενται εἰς γνωστὰς παραλλαγὰς τούτων.

Ἐκ τῶν ὀνομάτων ἄλλα εἶναι πανελληνίως γνωστὰ ὡς τὰ Ἀσκληπιόδωρος (ἐδῶ Ἀσσκληπιόδωρος), Ἀττίνας, Βίων, Γοργίας, Διογένης, Ζώπυρος, Λυσανίας, Μένων, Νίκανδρος, Ὀλύμπιχος, Πυθογένης, Σώπατρος, Φίλαγρος, Φίλιππος, κ.τ.τ.

1 Εἰς τὰ ἀνωτέρω, ἐν οἰκείῳ τόπῳ, ἀναφερόμενα σχετικῶς πρὸς τὴν μορφὴν τοῦ ὀνόματος Ἐακύτας, πρόσθες τὴν μορφὴν Ἀεάκης ἐν Σάμῳ ἤδη εἰς ἀρχαϊκὴν ἐποχήν. Ἰδὲ τελευταίως, μάλιστα ὡς πρὸς τὴν χρονολογίαν. L. H. JEFFERY, The Local Scripts κ.λ.π., Oxford 1961, σ. 330 καὶ πίν. 63, ἀριθ. 13 καὶ MARIO BURZACHECHI, Un ariballo protocorinzio κ.λ.π., ἐν Archeologia Classica 13, 1961, σ. 115 καὶ σημ. 1, ὅπου καὶ ἡ λοιπὴ βιβλιογραφία.

2 Κατὰ τὴν ἐκτύπωσιν τῆς παρούσης μελέτης εἶδον, κατ' εὐγενῆ παραχώρησιν τοῦ φίλου κ. Καλλέρη, τὰ δοκίμια τοῦ δευτέρου τόμου τοῦ βασικοῦ περὶ Μακεδόνων συγγράμματός του, ἔνθα καὶ σχετικὰ περὶ τῆς λατρείας τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Μακεδονίᾳ, J. KALLÉRIS, Les anciens Macédoniens II, σ. 546, σημ. 3. Ἐπίσης δὲν ἠδυνήθην νὰ χρησιμοποιήσω ἐν καιρῷ τὰ σχετικὰ πρὸς τὸν Ἀσκληπιὸν ἐν G. ROUX, L'architecture de l'Argolide aux IVe et IIIe siècles avant J.-C., Παρίσιοι 1961, σ. 70 κ.ἑ. καὶ 187 κ.ἑ.

3 Ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀνωτέρω, ἐν οἰκείῳ τόπῳ, ἀναφερθεῖσαν μελέτην, M. SORDI, La lega tessala κ.λ.π., ἰδὲ J. A. O. LARSEN, A New Interpretation of the Thessalian Confederacy ἐν Class. Phil. 55, 1960, σ. 229 κ.ἑ. καὶ βιβλιοκρισίαν P. LÉVÊQUE ἐν REG 75, 1962, σ. 544.

4 W. A. HEURTLEY, Prehistoric Macedonia, σ. 109 καὶ 113 κ.ἑ. (ὑστέρα νεολιθικὴ ἐποχή), σ. 85 καὶ 111 (πρώτη ἐποχὴ τοῦ χαλκοῦ) καὶ κυρίως σ. 127 κ.ἑ., ὅπου συζητεῖται τὸ ἐθνολογικὸν πρόβλημα. ΑΠ. Β. ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ, Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς ἀρχαίας Μακεδονίας, Ἀθῆναι 1960, σ. 44 κ.ἑ.

5 Π. χ. HOFFMANN, Die Makedonen, σ. 230 καὶ 255.

6 Τελευταίως Δ. ΚΑΝΑΤΣΟΥΛΗΣ ἐν Ἐπετ. Φιλοσ. Σχολῆς Παν. Θεσσαλονίκης Ζ' (Μνημόσυνον Χ. Χαριτωνίδου), Θεσσαλονίκη 1956, σ. 158 κ.ἑ., πρβ. τοῦ αὐτοῦ, Ἡ Μακεδονικὴ πόλις κλπ. ἐν Μακεδονικὰ 4, 1957, σ. 232 κ.ἑ. Εἰς ταῦτα καὶ ἡ προηγουμένη σχετικὴ βιβλιογραφία.

7 Ἐνδεικτικῶς περὶ τοῦ προβλήματος ἰδὲ WALBANK, Philip V, σ. 1 καὶ 5.

Ἄλλα ὀνόματα εἶναι ἐκ τῶν ἰδιαζόντων ἐν Μακεδονίᾳ κυρίως, ὡς Ἄδυμος, Νικάνωρ, Παράμονος. Σημαντικώτερα τέλος ὀνόματα εἴτε ὡς τὸ πρῶτον ἀπαντῶντα (Ἑακύτας, Σισίας, Τόλων) εἴτε ὡς σημαντικὰ ἰδιαιτέρως διὰ τὴν Μακεδονίαν (Ἕκτωρ[1], Μαννίας[2], Σιβύρτιος) πλουτίζουν τὸ ἐνδιαφέρον τῆς ἐπιγραφῆς μας.

Εἰς τὸ ἐνδιαφέρον ἐκ τῶν ὀνομάτων προσώπων προστίθεται ἡ σπουδαιότης δύο τοπωνυμίων, τὰ ὁποῖα ὅμως διασῴζονται μόνον ἐν μέρει ἀτυχῶς: Νέα[πόλις;] καὶ Γαίμειον (; ἐν Γαιμείῳ)[3]. Ἔτι σπουδαιοτέρα εἶναι ἡ μνεία δύο ἐθνικῶν: Σκυδραῖος (γνωστὸν καὶ ἄλλοθεν)[4] καὶ Μαρινιαῖος (νῦν τὸ πρῶτον ἀπαντῶν). Περὶ αὐτῶν ἰδὲ κατωτέρω εἰς παράρτημα.

Ἀτυχῶς παραμένει ἄγνωστος ἡ πόλις, εἰς ἣν ἀνήκει ἡ ἐπιγραφή[5]. Εἶναι ἐπίσης παρακεκινδυνευμένον νὰ ἐπιχειρήσωμεν, μὲ τὰ ὀλίγα εἰς τὴν διάθεσίν μας στοιχεῖα, γενικώτερα συμπεράσματα περὶ τῆς κοινωνικῆς καὶ τῆς πολιτικῆς ὀργανώσεως τῆς ὑπαίθρου χώρας[6] ἢ περὶ τῶν νομίμων τῶν ἀφορώντων εἰς τὴν ἔγγειον ἰδιοκτησίαν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐπιγραφῆς[7].

1 Εἰς τὰ περὶ τοῦ ὀνόματος Ἕκτωρ, ἀνωτέρω ἐν οἰκείῳ τόπῳ, δέον νὰ προστεθῇ παραπομπὴ εἰς RE VII, στ. 2818 καὶ εἰς τὸ πρόσφατον Supplb. IX, 1962, στ. 1897. Ἀπὸ ἄλλης ἀπόψεως πραγματεύεται τὸ ὄνομα ὁ Z. MAYANI, Les Étrusques commencent à parler, 1961, σ. 419, ὅπου παραπέμπει καὶ εἰς JHS 39, 1919, σ. 185 κ.ἑ.

2 Ἰδὲ καὶ Albania 3, 1928, σ. 41 κ.ἑ., ὅπου δημοσιεύεται ἐπιγραφὴ ρωμαϊκῶν χρόνων ἐκ τῆς Ἀπολλωνίας ἐν τῇ Ἰλλυρίᾳ, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἀναγράφεται ἡ γενικὴ ὀνόματος (Μάννου) μετὰ τοῦ ἐθνικοῦ (Πέρσου) καὶ παρατίθενται ἄλλα παραδείγματα μετὰ σχετικῆς συζητήσεως τοῦ θέματος.

3 Τὸ μόνον τοπωνύμιον, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ σχετισθῇ φωνητικῶς πρὸς τὸ ἡμέτερον Γαίμειον εἶναι τὸ Γέμενος παρὰ ΠΡΟΚΟΠΙΩι, Περὶ κτισμάτων, ἔκδ. G. Dindorf, Bonn 1838, σ. 277, 30.

4 Εἰς τὴν ἀνωτέρω, ἐν οἰκείῳ τόπῳ, καὶ κατωτέρω, ἐν Παραρτήματι, βιβλιογραφίαν περὶ Σκύδρας προσθετέα τὰ ἐν BCH 86, 1962, σ. 60, ὅπου ἡ παραπομπὴ εἰς BCH 1957, σ. 387 ἐτέθη ἐσφαλμένως εἰς ὑποσημείωσιν 6, ἀντὶ τῆς 7.

5 Εἰς τὴν τοπογραφίαν τῆς περιοχῆς ἀναφέρεται εἰδικὸν κεφάλαιον τῆς δημοσιευομένης προσεχῶς μελέτης τοῦ τάφου, ἐν ᾧ εὑρέθη ἡ ἐπιγραφή μας.

6 Γενικῶς ἰδὲ M. ROSTOVTZEFF, The Social and Economic History of the Hellenistic World. Εἰδικώτερον περὶ τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ὀργανώσεως τῆς ὑπαίθρου χώρας, περὶ τῶν δημοσίων κτημάτων κ.λ.π. κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν ἐν τῇ δυτικῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἐμμέσως ἐνδιαφέρουσαν διὰ τὴν ἑλληνιστικὴν ὀργάνωσιν καὶ ἄλλων περιοχῶν, ἔχομεν τὴν πρόσφατον σχετικῶς ἐργασίαν, τὴν ὁποίαν ὅμως γνωρίζω μόνον ἐκ τῆς ἐκτενοῦς βιβλιοκρισίας (ἐν Bibl. Class. Orient. 6, 1961, στήλη 284 - 292): I. S. SWENZIZKAJA, Die abhängige Bevölkerung auf den Ländereien der Städte Westkleinasiens in hellenistischer Zeit ἐν Vestnik Drevnej Istorii 3 (61), 1957, σ. 91 - 103.

7 Συζήτησιν περὶ τῆς ἀρχαιοτέρας ἑλληνικῆς Νομοθεσίας καὶ ὡς πρὸς τὴν ἔγγειον ἰδιοκτησίαν ἰδὲ ἐν Acta Congr. Madvigiani I, 1958, 234 κ.ἑ. ἰδίως σ. 244 κ.ἑ. (ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία), ἐφ' ὅσον εἶναι πιθανὸν ὅτι τὸ πνεῦμα τῆς ἀρχαϊκῆς ἑλληνικῆς νομοθεσίας ἐπέζησε τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς ἐν τῇ συντηρητικῇ Μακεδονίᾳ. Αὐτόθι σ. 251 κ.ἑ. ὁμοία συζήτησις περὶ τῆς κλασσικῆς ἑλληνικῆς προελεύσεως τῆς Πτολεμαϊκῆς Νομοθεσίας, ἡ ὁποία ἐμμέσως διαφωτίζει, τηρουμένης μετὰ προσοχῆς τῆς ἀναγκαίας ἐπιφυλάξεως, τὰς Μακεδονικὰς ἀντιλήψεις περὶ δικαίου.

Κατὰ τὴν σύνταξιν τῆς παρούσης μελέτης δὲν εἶχον ὑπ' ὄψει μου τὴν ἐν τῷ μεταξὺ δημοσιευθεῖσαν (ἐν BCH 85, 1961, σ. 426 κ.ἑ.) μελέτην τοῦ συναδέλφου κ. ΔΗΜ. ΛΑΖΑΡΙΔΟΥ περὶ τριῶν νέων πράξεων ἀγοραπωλησίας ἐξ Ἀμφιπόλεως. Κατόπιν προφορικῆς ἀνακοινώσεως τοῦ φίλου συναδέλφου, εἶδον τὴν δημοσίευσιν μόνον κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐκτυπώσεως τῆς παρούσης μελέτης. Ὅθεν δὲν ἐγένετο δυνατὸν νὰ προστεθοῦν παραπομπαὶ ἐν οἰκείῳ τόπῳ. Σημειοῦνται ἐνταῦθα συνοπτικῶς:

α. Ὁ τύπος: Α ἐπρίατο παρὰ Β, κοινὸς εἰς τὰς τρεῖς ἐπιγραφάς, μὲ ἀσημάντους διαφοράς.

β. Ἡ μνεία μόνον Ἐπιστάτου ἐν τῇ πρώτῃ ἐκ τῶν τριῶν ἐπιγραφῶν, κατὰ σειρὰν ἱερέως καὶ Ἐπιστάτου ἐν ἀρχῇ τῆς δευτέρας, ἱερέως τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ εἶτα Ἐπιστάτου ἐν τῇ τρίτῃ, ἐν θέσει περίπου, ὅπου καὶ οἱ ἡμέτεροι ἀναφέρονται. Ἡ ποικιλία τῆς διατυπώσεως εἰς τρεῖς ἐπιγραφὰς ἐκ τοῦ αὐτοῦ τόπου εἶναι ἀξιοσημείωτος.

γ. Ἡ μνεία βεβαιωτῶν ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐπιγραφῇ.

δ. Ἡ παρουσία μαρτύρων ἄνευ ἄλλου προσδιορισμοῦ εἰς τρεῖς ἐπιγραφάς, μετὰ πατρωνύμων μόνον εἰς τὴν δευτέραν καὶ τρίτην.

ε. Ἡ μνεία μηνὸς (Δίου) εἰς τὴν δευτέραν.

Τὰ προκύψαντα κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῶν τελευταίων ἐτῶν εὑρήματα, ἐν τῇ περιοχῇ μεταξὺ Ναούσης, Λευκαδίων καὶ Κοπανοῦ, ἐνισχύουν τὴν ἐλπίδα, ὅτι ἐν τῇ περιοχῇ ταύτῃ σῴζονται λείψανα σπουδαίων κτηρίων. Τὰ ἀποκαλυφθέντα ἐν θέσει Τσιφλίκι τῆς περιοχῆς Λευκαδίων καὶ ἐν θέσει Μπαλτανέτο τῆς περιοχῆς Ναούσης κτήρια μετὰ μωσαϊκῶν δαπέδων ἀνήκουν βεβαίως εἰς τὴν ρωμαϊκὴν ἐποχήν, ἀλλ' οἱ τάφοι καὶ ἡ ἐνταῦθα δημοσιευομένη ἐπιγραφὴ προϋποθέτουν ἑλληνιστικήν, ἂν μὴ ἀρχαιοτέραν πόλιν, τῆς ὁποίας ἡ ἀνασκαφή, ἐλπίζω, θὰ ἀναληφθῇ προσεχῶς δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Οὕτω θὰ καταστῇ δυνατὸν νὰ ἐντοπισθοῦν καὶ τὰ προρρωμαϊκὰ λείψανα τῆς πόλεως, εἰς ἣν ἀνήκουν οἱ μακεδονικοὶ τάφοι, πιθανῶς δὲ καὶ ἡ ἐπιγραφή μας.

ς. Ὁ καθορισμὸς εἰς πλέθρα (ἅπαξ πέλεθρα) τῆς ἐκτάσεως καὶ ἡ τιμὴ εἰς δραχμάς.

ζ. Ὁ τύπος: ἧι γείτονες (εἰς τὴν δευτέραν), ὧν γείτων (εἰς τὴν τρίτην ἐπιγραφήν).

η. Τὸ διπλοῦν σ τοῦ Ἐπισστάτης (παρὰ τὸ ἡμέτερον Ἀσσκληπιόδωρος).

Ὁ Δ. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ χρονολογεῖ τὴν πρώτην ἐπιγραφὴν εἰς τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 4ου αἰ. π.Χ., τὴν δευτέραν εἰς τὸν 3ον αἰ. π.Χ. καὶ τὴν τρίτην εἰς τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 3ου αἰ. π.Χ.

Ἐκ τῶν προσφάτων δημοσιευμάτων, τὰ ὁποῖα δὲν ἠδυνήθην νὰ χρησιμοποιήσω ἐν καιρῷ, ἀξιομνημόνευτοι ἐνταῦθα αἱ βιβλιοκρισίαι ὑπὸ L. ROBERT καὶ A. GEOFFREY WOODHEAD ἐν Gnomon 35, 1963. Ὁ πρῶτος (ἐν σ. 50 κ.ἑ.) πραγματεύεται ἐκτενῶς περί τινων μακεδονικῶν ὀνομάτων, μάλιστα περὶ τῶν μνημονευθέντων ἀνωτέρω εἰς παρατηρήσεις εἰς στίχ. 7 ὀνομάτων: Εὔκτος καὶ Εὔλαιος (ἰδὲ κυρίως σ. 71 καὶ σημ. 1).

Ὁ A. G. WOODHEAD, ἐξ ἄλλου, γράφων περὶ τοῦ ἀναφερθέντος ἀνωτέρω βιβλίου τοῦ B. D. MERITT, The Athenian Year, συνοψίζει τὰ προβλήματα περὶ τοῦ Ἡμερολογίου γενικώτερον.

Ἡ μελέτη τοῦ DAVID ASHERI, Laws of Inheritance Distribution of Land κλπ., ἐν Historia 12, 1963, σ. 1 κ.ἑ. ἀναφέρεται εἰς προηγουμένους τῆς ἐπιγραφῆς μας χρόνους.

Τέλος ἀξιομνημόνευτα τὰ ἐν Z. MAYANI, Les Étrusques κλπ., 1961, σ. 378 κ.ἑ., 407 κ.ἑ. καὶ 415 κ.ἑ., ἰδιαιτέρως δὲ τὰ περὶ Γορδηνίας ἐν Ἠμαθίᾳ ἐν σ. 379.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΣΚΥΔΡΑ - ΜΑΡΙΝΙΑ

Σκύδρα. Πηγαὶ περὶ τῆς ἀρχαίας Σκύδρας εἶναι αἱ ἑξῆς:

α) Θεαγένης παρὰ Στ. Βυζαντίῳ ἐν λ. *Σκύδρα, Μακεδονικὴ πόλις, ὡς Θεαγένης ἐν Μακεδονικοῖς· τὸ ἐθνικὸν Σκυδραῖος.*

β) Πτολεμαιος III 13, 39 (ἔκδ. Nobbe. Πρβ. ὑπόμνημα C. Müller ἐν Κλ. Πτολεμαιου, Γεωγραφικὴ Ὑφήγησις, Παρίσιοι 1883, I, ι, σ. 517), ὅπου περιλαμβάνεται μεταξὺ τῶν πόλεων τῆς Ἠμαθίας, αἱ ὁποῖαι ἀναφέρονται μὲ τὴν ἑξῆς σειράν: *Εὔρωπος, Τύρισσα, Σκύδρα, Μύεζα ἢ Μίεζα, Κυριός (ἢ Κύρρος), Ἰδομένη, Γορδηνία ἢ Γο(υ)ρδουνία, Αἴδεσσα (ἢ Ἔδεσσα), Βέρροια, Αἰγαία, Πέλλα.*

γ) Πλινιος, Nat. Hist. IV 33-34: *oppida Aegiae, in quo sepeliri mos reges, Beroea et in regione quae Pieria appellatur a nemore Aeginium. in ora Heraclea, flumen Apilas, oppida Pydna, Oloros, amnis Aliacmon. Intus Aloritae, Vallaei, Phylacaei, Cyrrestae, Tyrissaei, Pella colonia, oppidum Stobi, civium Romanorum. Mox Antigonea, Europus ad Axium amnem, eodemque nomine per quod Rhoedias fluit,* S c y d r a, *Eordaea, Mieza, Gordyniae, mox in ora Ichnae, fluvius Axius.*

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω πληροφοριῶν τὸ μόνον βέβαιον εἶναι τὸ ὄνομα, ἡ, καθ᾽ ὅσον προκύπτει ἐκ τῆς μνείας ὑπὸ τοῦ Πλινίου, τοῦ Πτολεμαίου καὶ τοῦ Θεαγένους, ἀρχαιότης[1] καὶ ἡ θέσις ἀορίστως κάπου εἰς τὴν Ἠμαθίαν. Οὔτε αἱ συντεταγμέναι τοῦ Πτολεμαίου (περὶ αὐτοῦ πείθει ἓν βλέμμα εἰς τὸν χάρτην τοῦ πίν. XI ἐν Cl. Ptol., Geogr. Codex Urbinas Graecus 82, ἔκδ. J. Fischer, Μέρος 2ον, Πίνακες, Λούγδουνον - Λειψία 1932) οὔτε ἡ σειρὰ τῶν ὀνομάτων τόσον παρὰ Πτολεμαίῳ ὅσον καὶ παρὰ Πλινίῳ διδάσκουν τι. Ματαίως, νομίζω, κατεβλήθη προσπάθεια νὰ ἐξαχθοῦν συμπεράσματα ἐκ τῆς σειρᾶς τῶν ὀνομάτων εἰς τὰς ἀναφερθείσας πηγάς, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ σχετισθῇ ἡ Σκύδρα πρὸς τὴν ἑπομένην (ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ Πλινίου) Ἐορδαίαν, ὥστε νὰ τοποθετῆται εἰς τὰ σύνορα μεταξὺ Ἠμαθίας καὶ Ἐορδαίας[2]. Τοῦτο, νομίζω, δὲν εἶναι ὀρθόν. Διότι, ἐκτὸς τῶν μνημονευθεισῶν πηγῶν, ἡ Σκύδρα καὶ κάτοικοί τινες (Σκυδραῖοι) ἀναφέρονται εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τὴν εὑρεθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Delacoulonche[3] ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς τοῦ Ἀρσενίου.

1 Ἰδὲ νῦν ἐν Jacoby, Fr. Gr. Hist. III C 2 (1958), ἀριθ. 774, Θεαγένης, χρονολογούμενος: 3ον/4ον αἰ. μ.Χ. μετὰ ἐρωτηματικοῦ, ἀλλὰ πρβ. Jacoby ἐν Klio 9, 93 καὶ RE V, 2, 1934, στ. 1348 ἐν λ. *Theagenes* (10). Περὶ τοῦ Πλινίου, χρονολογουμένου ἀσφαλῶς εἰς τὸν 1ον αἰ. μ.Χ., ἰδὲ νῦν ἐν RE XXI, 1, 1951, στ. 271 κ.ἑ. Περὶ τοῦ Στεφάνου Βυζαντίου ἰδὲ B. A. Müller ἐν Hermes 53, 337 καὶ Honigmann ἐν RE III A, 2, 1929, στ. 2369 ἐν λ. *Stephanos (Byzantios)* (12), καὶ περὶ τῶν πηγῶν του αὐτόθι στ. 2379 κ.ἑ.

2 Ἰδὲ Delacoulonche, Mémoire κ.λ.π., σ. 26 κ.ἑ. Th. Desdevises du Dezert, Géogr. ancienne de la Macédoine, σ. 333 καὶ μάλιστα χάρτην ἐν τέλει τοῦ βιβλίου, Δημιτσα, Ἡ Μακεδονία κλπ., τόμος πρῶτος, 1896, σ. 92 κ.ἑ.

3 Delacoulonche, Mémoire, σ. 25 κ.ἑ. καὶ ἀριθ. 30 = Δημιτσα, ἡ Μακεδονία κλπ., σ. 96 ἀριθ. 126.

Ἡ ἐπιγραφὴ παρέμεινεν ἔκτοτε εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν ἕως τὸ 1956, ὅτε τὴν μετέφερα εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Θεσσαλονίκης[1]. Ἀνωτέρω παρέχω τὸ κείμενον κατὰ τὴν ἰδικήν μου ἀνάγνωσιν[2].

Τὸ Ἀρσένιον εὑρίσκεται εἰς ἀρκετὴν ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν συνόρων τῆς Ἡμαθίας μετὰ τῆς Ἐορδαίας. Τὰς δύο περιοχὰς ἐχώριζε τὸ Βέρμιον ὥστε, ἂν ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ Ἀρσενίου ἀποτελῇ τεκμήριον, εἶναι ἀπίθανον, ὅτι ἡ Σκύδρα εὑρίσκετο παρὰ τὴν Ἐορδαίαν, πολλῷ μᾶλλον ὅτι ἦτο πόλις τῆς Ἐορδαίας.

Ἀλλ' εἶναι ἐπίσης ἀβεβαία ἡ μετ' ἀκριβείας τοποθέτησις τῆς Σκύδρας μὲ βάσιν τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Ἀρσενίου. Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη εἶναι ἀντίγραφον ὠνῆς. Ἡ ὠνὴ «ἐγένετο ἐν Σκύδρᾳ» ὡς ἀναγιγνώσκω, ἀλλὰ τὸ πρῶτον ζήτημα εἶναι: ποῦ εὑρίσκετο κατατεθειμένον τοῦτο τὸ «ἀντίγραφον ὠνῆς». Τὸ δεύτερον πρόβλημα εἶναι κατὰ πόσον ἀποτελεῖ ἔνδειξιν διὰ τὴν ἀκριβῆ θέσιν τῆς Σκύδρας ἡ μνεία τοῦ ἐθνικοῦ εἰς ὅλα τὰ ὀνόματα τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης, μετὰ τῆς προσθήκης μάλιστα «ἐγένετο ἐν Σκύδρᾳ». Εἶναι ἡ Σκύδρα παρὰ τὸ Ἀρσένι, ὅπου εὑρέθη ἡ ἐπιγραφή; Εἶναι ἡ θέσις της ἡ αὐτὴ πρὸς τὸν τόπον, ὅπου ἦτο κατατεθειμένον τὸ «ἀντίγραφον ὠνῆς» καί, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, ποῖος εἶναι ὁ τόπος οὗτος; Ὄχι κατ' ἀνάγκην ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἀρσενίου. Οὔτε κατ' ἀνάγκην ἡ περὶ τὸ Ἀρσένιον καὶ τὴν Ἐπισκοπὴν περιοχή, μὲ τὰ λείψανα ἀρχαίων κτηρίων, τὰ ὁποῖα ὁ DELACOULONCHE ἀπέδωσεν εἰς τὴν Σκύδραν. Αἱ σκέψεις αὗται ἠδύναντο νὰ γεννηθοῦν καὶ πρὸ τῆς εὑρέσεως τῆς ἐνταῦθα δημοσιευομένης ἐπιγραφῆς.

Ἀλλὰ νῦν ἔχομεν τὴν νέαν (ἀρκετὰ χιλιόμετρα μακρὰν τῆς Ἐπισκοπῆς, τοῦ Ἀρσενίου καὶ τῆς νῦν Σκύδρας εὑρεθεῖσαν) ἐπιγραφήν, ἀναφέρουσαν πάλιν Σκυδραίους εἰς ὅμοια, καὶ πολὺ ἀρχαιότερα, ἀντίγραφα ὠνῆς, καί, ὅπερ σπουδαιότερον, ἀναφέρουσαν Μαρινιαῖον, ὁ ὁποῖος, κατὰ τὴν ἰσχύουσαν λογικήν, ἀπαιτεῖ ἐπίσης ἕνα τόπον διὰ τὴν Μαρινίαν του πλησίον τοῦ τόπου τῆς εὑρέσεως τῆς ἐπιγραφῆς, οὐχὶ μακρὰν τῆς Σκύδρας. Διατὶ νὰ μὴ εἶναι τῆς Μαρινίας τὰ λείψανα αὐτά, τὰ ὁποῖα ἀποδίδει ὁ DELACOULONCHE (καὶ οἱ ἀκολουθοῦντες) εἰς τὴν Σκύδραν; Ἐξ ἄλλου τὰ διάσπαρτα ἐρείπια, τὰ ὁποῖα διεπίστωσα κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη εἰς διάφορα σημεῖα τῆς περιοχῆς μεταξὺ Βεροίας καὶ τῆς νῦν Σκύδρας, ἀπαιτοῦν πλείονα τοπωνύμια καὶ ὀνόματα μικρῶν ἢ μεγάλων ἀρχαίων χωρίων, τὰ ὁποῖα ἀσφαλῶς ὑπῆρχον καὶ βεβαίως ἀγνοοῦμεν[3].

1 Ὁ PLASSART ἐν BCH 47, 1923, σ. 182 σημειώνει, προφανῶς κατὰ λάθος, ὅτι εἶδε τὰς ἐπιγραφὰς τοῦ Ἀρσενίου ἐντοιχισμένας «à l'église d'Episcopi». Ἡ Ἐπισκοπὴ εἶναι ἄλλο χωρίον. Πρβ. παρατηρήσεις μου ἐν BCH 81, 1957, σ. 388 ἐξ ἀφορμῆς ἄλλης ἐπιγραφῆς ἀναθηματικῆς εἰς Ἄρτεμιν Ἀγροτέραν Γαζωρείτιδα καὶ Βλουρεῖτιν.

2 Ἀν. σ. 2 κ.ἑ. σημ. 4.

3 Ὁπωσδήποτε ἡ μέχρι τοῦδε βιβλιογραφία περὶ τῆς Σκύδρας εἶναι ἡ ἑξῆς: DELACOULONCHE, Mémoire κλπ., Παρίσιοι 1858, σ. 26 κ.ἑ., πρβ. σ. 179 κ.ἑ, ἀριθ. 27-30, Μ. ΔΗΜΙΤΣΑ, Ἡ Μακεδονία κλπ., τόμος I, Ἀθῆναι 1896, σ. 92 κ.ἑ. καὶ 96 κ.ἑ. C. MÜLLER ὑπόμνημα ἐν ΠΤΟΛΕΜ. III 12, 36. DESDEVISES, Géogr. ancienne κλπ., σ. 444. PERDRIZET ἐν BCH 22, 1898, σ. 347 καὶ 23, 1899, σ. 340, W. BAEGE, De macedonum sacris, σ. 9, 50 κ.ἑ. καὶ 191 (ἐνταῦθα πρέπει νὰ σημειώσωμεν ὅτι αἱ μνημονεύουσαι τὴν Ἄρτεμιν Ἀγροτέραν κλπ. ἐπιγραφαὶ δὲν ἀνήκουν ἀποδεδειγμένως εἰς τὴν Σκύδραν· ἰδὲ περὶ αὐτῶν BCH 47, 1923, σ. 182, ἀλλὰ πρβ. ἀν. σημ. 1), SEG I, 1923, σ. 69, ἀριθ. 396. BCH 81, 1957, σ. 387 κ.ἑ. A. STRUCK, Makedonische Fahrten II, Serajevo 1908, σ. 56 κ.ἑ. JESSEN ἐν RE VII, I, 1910, στ. 891 ἐν λ. *Gazoria*. OBERHUMMER, αὐτ. III A, 1, 1927, στ. 618 ἐν λ. *Skydra*.

Ἡ φυσιογνωμία καὶ τὸ παρελθὸν τοῦ τόπου, ἐξ οὗ προέρχονται τὰ ἐθνικὰ Σκυδραῖος καὶ Μαρινιαῖος, ὡς καὶ τὰ ὀνόματα Ἕκτωρ, Μαννίας κ.λ.π., νομίζω θὰ φωτισθῇ, ἂν ἐρευνήσωμεν ἐπίσης τὰς πιθανὰς γλωσσικὰς σχέσεις τοῦ ὀνόματος Σκύδρα. Ἀλλὰ τοῦτο θὰ ἦγεν εἰς μάκρος καὶ αἱ γλωσσικαὶ συσχετίσεις δὲν εἶναι πάντοτε ἀσφαλεῖς. Νομίζω πάντως ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ σχετισθῇ τὸ Σκύδρα πρὸς τὰ σκυδμαίνω καὶ σκυθρός, περὶ ὧν ἐν Boisacq, Dict. étym. ἐν λ. *σκυδμαίνω*. Τὸ σκυθρωπάζω ἐσχετίσθη ἤδη ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους μὲ τὸ Σκύθης[1]. Σχετικὰ πρὸς τὸ Σκύδρα εἶναι τὸ Σκόδρα-Σκόδρας τῆς Ἰλλυρίας, ὡς δεικνύει τὸ νῦν ὄνομα Skutari ἀπὸ *Skudara[2]. Ἡ πόλις θεωρεῖται ἵδρυμα τῶν Θρακῶν ἀρχικῶς. Ὡς πρὸς τὴν παραλλαγὴν τοῦ ὀνόματος διδακτικαὶ εἶναι αἱ μορφαὶ τοῦ ἐθνικοῦ Σκόδροι (Σκύδροι, Σκύθροι, Σκύτροι)[3] καὶ Σκορδίσκοι καὶ Σκίρτιοι (ἔθνη Παιονίας, παραλλαγαί: Σκερτίοι, Σκιτίοι, Στεφ. Βυζ. ἐν λ. *Σκορδίσκοι* ἐν τῷ ὑπομνήματι).

Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ τύχη τοῦ ὀνόματος εἰς τὰς πρωίμους περσικὰς πηγάς.

Μετὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Δαρείου κατὰ τῶν Σκυθῶν ἕως πέραν τοῦ Ἴστρου (513 π. Χ.) καὶ τὴν ἐπάνοδόν του εἰς τὴν Ἀσίαν, ἀπέμεινεν εἰς τὴν Θρᾴκην ὁ Μεγάβαζος μὲ ὀγδοήκοντα χιλιάδας στρατιώτας νὰ συνεχίσῃ τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Σκυθῶν. Τόσον κατὰ τὴν προέλασιν τοῦ Δαρείου ἕως πέραν τοῦ Ἴστρου, ὅσον καὶ κατὰ τὴν ἐπάνοδόν του, Ἕλληνες, Σάμιοι καὶ ἄλλοι, ὡς καὶ οἱ ἄποικοι τῶν Μιλησίων κατὰ μῆκος τῶν δυτικῶν ἀκτῶν τοῦ Εὐξείνου πόντου, ἐχρησίμευσαν ποικιλοτρόπως εἰς τὸν Δαρεῖον[4]. Ἐξηκολούθησαν νὰ προσφέρουν τὰς ὑπη-

Geyer, αὐτ. XIV, 1, 1928 ἐν λ. *Makedonia* (Topographie) στ. 669 (ὅπου ἡ προηγουμένη παραπομπὴ δίδεται εἰς II A, σ. 618). Oberhummer, αὐτ. XIX, 1, 1937, ἐν λ. *Pella*, στ. 345, εἰκ. 2, ὅπου ἀναδημοσιεύονται οἱ χάρται τοῦ Struck περιλαμβάνοντες καὶ τὴν Σκύδραν. Darestk - Haussoullier - Reinach, Inscr. Jurid. II, 250, ἀριθ. 14. G. Kedard, Les Noms Grecs en-της-τις κλπ. [= Études et Comm. V], Παρίσιοι 1949, σ. 208. L. Robert, Hellenica I, 1940, σ. 70 κ.ἑ. I. Kalléris, Les anciens Macédoniens I, Ἀθῆναι 1954, σ. 133 σημ. 1, σ. 134 σημ. 2, σ. 135 σημ. 4 καὶ σ. 136, ὅπου αἱ εἰς Ἄρτεμιν Ἀγροτέραν κλπ. ἐπιγραφαὶ ἀποδίδονται (κατὰ Delacoulonche πάντοτε) εἰς τὴν Σκύδραν, ἀλλὰ πρβ. αὐτ. τόμ. II (ὑπὸ ἐκτύπωσιν), σ. 544, σημ. 4. Περὶ τοῦ ὀνόματος αὐτ. σ. 301 σημ. 3 καὶ σ. 302 κ.ἑ. σημ. 4. REG 72, 1959, Bull. Épigr., σ. 204, ἀριθ. 238. Franz Bömer, Untersuch. über die Religion d. Sklaven κλπ., II, 1960, σ. 91 κ.ἑ. καὶ 107 σημ. 5. Γ. Χ. Χιονίδου, Ἱστορία τῆς Βεροίας, τόμ. I, Βέροια 1960, σ. 101 κ.ἑ. Τὰ περισσότερα τῶν ἀνωτέρω συγγράμματα ἁπλῶς μνημονεύουν τὴν Σκύδραν, ὡς τόπον εἰς ὃν ἀνήκουν ἐπιγραφαὶ μάλιστα αἱ ἀναφέρουσαι τὴν Ἄρτεμιν Ἀγροτέραν (ἢ καὶ Γαζωρείτιδα καὶ Βλουρεῖτιν). Αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται, ὡς ἐλέχθη ἤδη, δὲν ἀνήκουν ἀποδεδειγμένως εἰς τὴν Σκύδραν, ἀλλὰ μόνον καθ' ὑπόθεσιν ἀποδίδονται εἰς αὐτήν.

1 Σουίδας ἐν λ. *σκυθρωπάζω: τὸ στυγνάζω· μεταφορικὴ ἡ λέξις ἀπὸ τῶν Σκυθῶν...Ὦ Πλάτων, ὡς οὐδὲν οἶσθα πλὴν σκυθρωπάζειν μόνον, ὥσπερ κοχλίας σεμνῶς ἐπηρκὼς τὰς ὀφρῦς*. Πρβ. Μ. Ετυμ. ἐν λ. *σκυθρωπάσαι*. (Πρβ. αὐτόθι ἐν λλ. *σκύνιον, σκύζεσθαι, σκύτος, σκυδμαίνειν*.) Στεφ. Βυζ. ἐν λ. *Σκύθαι*. Πρβ. Φωτίου ἐν λ. *σκυθρός*. Ὁ F. Bechtel, Die histor. Personennamen des Griechischen, σ. 501 καὶ 557 διερωτᾶται ἂν πρέπῃ νὰ σχετίσῃ ὄνομα Σκύδρος, ἐν ἐπιγραφῇ τῆς Δήλου 4ου αἰ. π.Χ., πρὸς τὴν μακεδονικὴν πόλιν ἢ πρὸς ἐπίθετον σκυδρός. Ἀνεξαρτήτως τῆς ἀμέσου παραγωγῆς, νομίζω, αἱ λέξεις ἀνήκουν εἰς τὴν αὐτὴν οἰκογένειαν τῶν ῥημάτων σκύζομαι καὶ σκυδμαίνω. Πρβ. Σκυθρίων ἐκ Τανάγρας (αὐτ. σ. 501). Περὶ τῆς τύχης ἑλληνικῶν λέξεων παρὰ Μακεδόσι καὶ Σκύθαις διδακτικὰ εἶναι τὰ ἐν J. Kalléris, Les anciens Macédoniens II, σ. 374 κ.ἑ. σημ. 1.

2 Pape-Benseler ἐν λ. *Σκόδρα*. E. Honigmann, Le Synekdèmos d'Hierokles κλπ., 1939, παραπέμπων καὶ εἰς RE II A, 1, 1921, στ. 828 κ.ἑ. ἐν λ. *Scodra (Fluss)*. Πρβ. καὶ N. Yokl ἐν Ebert, Reall. d. Vorgesch. XIII, 1929, ἐν λ. *Thraker* στ. 284. Πρβ. Krahe, Die alten balkanillyr. geogr. Namen, σ. 36.

3 Ἰδὲ RE III A, 1, 1927, στ. 557 ἐν λ. *Σκόδροι*.

4 Ἰδὲ A. T. Olmstead, History of the Persian Empire, Chicago 1948, σ. 147 κ.ἑ., ὅπου παραπομπαὶ εἰς τὰς πηγὰς καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία. Περὶ Σκυθῶν ἐν γένει ἡ τελευταία βιβλιογραφία ἐν RE Suppl. IX, 1962 στ. 1022 κ.ἑ.

ρεσίας των εἰς τὸν Μεγάβαζον. Οὗτος κατέλαβε πρῶτον τὴν Πέρινθον καὶ ἐν συνεχείᾳ ὑπέταξε βαθμηδὸν ὅλα τὰ ἔθνη καὶ τὰς πόλεις τῆς Θρᾴκης, ἐξησφάλισε δὲ καὶ τὴν ὑποτέλειαν τοῦ 'Αμύντου τῆς Μακεδονίας, κατόπιν τοῦ γνωστοῦ ἐπεισοδίου τοῦ φόνου τῶν πρέσβεων. Μετὰ ταῦτα ὁ Μεγάβαζος ἐπανῆλθεν, ὁδηγῶν καὶ τοὺς Παίονας πανοικεὶ εἰς τὴν 'Ασίαν, ὁ δὲ Δαρεῖος ὥρισεν, ἀντὶ τοῦ Μεγαβάζου, τὸν *'Οτάνεα στρατηγὸν εἶναι τῶν παραθαλασσίων ἀνδρῶν*, δηλαδὴ Σατράπην τῆς Σατραπείας τοῦ Δασκυλείου [1].

'Ο ΗΡΟΔΟΤΟΣ διηγούμενος τὰ γεγονότα ταῦτα χρησιμοποιεῖ τὰ γνωστὰ εἰς ἡμᾶς γεωγραφικὰ καὶ ἐθνικὰ ὀνόματα. Εἰς τοὺς καταλόγους ὅμως τῶν Περσικῶν σατραπειῶν, τοὺς ὁποίους κατόπιν διαταγῶν τοῦ Δαρείου καὶ τοῦ Ξέρξου ἀνέγραφον διὰ τῆς σφηνοειδοῦς γραφῆς ἀγράμματοι χαράκται καὶ εὑρέθησαν νῦν εἰς μεγαλοπρεπῆ μνημεῖα εἰς τὸ ὄρος Βεχιστάν, τὴν Περσέπολιν καὶ ἀλλαχοῦ, ἔχομεν ἄλλα γεωγραφικὰ καὶ ἐθνικὰ ὀνόματα. 'Οκτὼ τοιοῦτοι κατάλογοι τῶν Περσικῶν σατραπειῶν ὑπάρχουν, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ πέντε ἀποτελοῦν τὴν βάσιν διὰ τὴν ἔρευναν τῶν σχετικῶν προβλημάτων, ἐνῷ οἱ ἄλλοι τρεῖς σῴζονται μόνον ἐν μέρει καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον συμπληρώνονται ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πέντε πρώτων. 'Ο ἀριθμὸς τῶν σατραπειῶν δὲν εἶναι ὁ αὐτὸς εἰς ὅλους τοὺς καταλόγους, διότι ηὔξανε μαζὶ μὲ τὴν ἐπέκτασιν τοῦ κράτους τοῦ Μεγάλου Βασιλέως. Μετὰ τὴν μνημονευθεῖσαν ἐκστρατείαν τοῦ Δαρείου εἰς τὴν Θρᾴκην μέχρι τῶν Σκυθῶν καὶ τὰς ἐπιτυχίας τοῦ Μεγαβάζου εἰς τὴν Μακεδονίαν, ἐμφανίζεται μεταξὺ τῶν νέων σατραπειῶν εἰς τοὺς καταλόγους τὸ ὄνομα Skudra, ὡς τὸ μεταγράφουν οἱ 'Αμερικανοὶ ἐπιστήμονες τοῦ Oriental Institute τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Σικάγου, τὸ ὁποῖον κυρίως διεξάγει νῦν τὰς σχετικὰς ἐρεύνας. 'Ερμηνεύουν δὲ οἱ εἰδικοὶ τὸ Skudra ἄλλοτε μὲν ὡς ταυτόσημον μὲ τὴν Θρᾴκην [2], ἄλλοτε ὡς ταυτόσημον μὲ τὴν Μακεδονίαν [3] καὶ ἄλλοτε ὡς ἰσοδυναμοῦν πρὸς ἀμφότερα ἢ μέρος τούτων [4]. 'Ο OLMSTEAD μάλιστα ἔγραψεν ὅτι ἡ «Skudra (Thrace and Macedonia). . . takes its name from the Macedonian city of Scydra» [5]. Τοῦτο ἐθεώρησα ἀνέκαθεν αὐθαίρετον καὶ ὑπερβολικόν, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι ἡ Σκύδρα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἔδωσε τὸ ὄνομά της εἰς σατραπείαν περιλαμβάνουσαν ὁλόκληρον τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θρᾴκην. Θὰ ἦτο δυνατὸν μόνον ἐὰν ἡ Σκύδρα ἦτο ἕδρα τοῦ σατράπου ἢ τὸ ἀκρότατον ἢ κύριον ἢ ὑπὸ μίαν ἔννοιαν σημαντικὸν μέρος τῆς σατραπείας. 'Αλλ' αὐτὰ φαίνονται ἀπίθανα.

'Η σχέσις εἶναι ἔμμεσος. 'Η Σκύδρα σχετίζεται πρὸς τὰ Σκύθης — σκυθρὸς ὡς καὶ ἡ Skudra πρὸς τοὺς Σκύθας. Πράγματι, εἰς τὴν τελικὴν δημοσίευσιν τῆς Περσεπόλεως [6] τὴν θέσιν τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θρᾴκης καταλαμβάνουν μετ' ἐπι-

1 ΗΡΟΔ. V 25. OLMSTEAD, ἔ. ἀ. σ. 150.

2 P. J. JUNGE, Satrapie und natio, Reichsverwaltung und Reichspolitik im Staate Dareios I ἐν Klio 34, 1942, σ. 17 καὶ σημ. 6 (δὲν εἶδον τὴν αὐτόθι ἀναφερομένην μελέτην τοῦ LENZE). The Westminster Histor. Atlas of the Bible, Philadelphia 1956, πίν. XI c.

3 R. G. KENT, Old Persian Texts, IV, The Lists of Provinces ἐν Journal of Near Eastern Studies, II, 1943, πίναξ ἐν σ. 306.

4 KENT, ἔ. ἀ. σ. 305. G. G. CAMERON, αὐτ. σ. 312. OLMSTEAD, ἔ.ἀ. σ. 157 κ.ἑ. Πρβ. αὐτ. χάρτας ἐν ἀρχῇ καὶ ἐν τέλει τοῦ βιβλίου.

5 OLMSTEAD, ἔ.ἀ.

6 ERICH F. SCHMIDT, Persepolis I, Structures, Reliefs, Inscriptions [=The University of Chicago, Oriental, Institute Publications, τόμ. LXVIII], Chicago, Ill.

φυλάξεως οἱ Yauna Takabara (= οἱ πέραν τῆς θαλάσσης) τῶν Περσικῶν κειμένων, ἐνῷ οἱ Skudra τοποθετοῦνται βορειότερον, μεταξὺ Αἵμου καὶ Δουνάβεως, εἰς τὴν περιοχὴν τῶν ἀβεβαίων κτήσεων τοῦ Μεγάλου Βασιλέως παρὰ τοὺς Σκύθας. Εἰς τὰς τελικὰς ταύτας δημοσιεύσεις οἱ Skudra δὲν σχετίζονται μὲ τὸ ὄνομα τῆς Σκύδρας, τὸ ὁποῖον οὐδόλως μνημονεύεται.

Ἐφ' ὅσον οὔτε τοῦ ὀνόματος οὔτε τοῦ συνοικισμοῦ τῆς Σκύδρας γνωρίζομεν τὴν ἀρχήν, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξακριβώσωμεν ὑπὸ ποίας συνθήκας ἐσχετίσθη τὸ ὄνομα πρὸς τοὺς Σκύθας. Διδακτικά, ὁπωσδήποτε, εἶναι ὅσα γνωρίζομεν περὶ τῆς ἐν Παλαιστίνῃ Σκυθοπόλεως μολονότι δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι τὰ αὐτὰ ἰσχύουν καὶ διὰ τὴν ἐν Μακεδονίᾳ Σκύδραν. Τὰς πηγὰς περὶ τῆς ἐν Παλαιστίνῃ Σκυθοπόλεως καὶ ἑρμηνείαν αὐτῶν, νομίζω, ἱκανοποιητικὴν ἐκθέτει προσφάτως ὁ M. Avi-Yonah, Scythopolis, ἐν Israel Exploration Journal 12, 1962, σ. 123 κ.ἑ., μάλιστα σ. 126 κ.ἑ.

Ὡς πρὸς τὴν περίοδον ζωῆς τῆς ἀρχαίας Σκύδρας, τὴν ὁποίαν ὁ Delacoulonche[1] καὶ ὁ ἀκολουθῶν αὐτὸν Δημίτσας[2] περιορίζουν εἰς τοὺς πρώτους τρεῖς μετὰ Χριστὸν αἰῶνας τῆς Ρωμαιοκρατίας, τοῦτο δὲν εἶναι ἀκριβές. Ὄχι μόνον ἡ ἐπιγραφή μας, ἀλλὰ καὶ πρὸ τῆς εὑρέσεως τῆς ἐπιγραφῆς μας, αἱ ἐκ τῶν ἱστορικῶν πηγῶν πληροφορίαι δὲν ἀπέκλειον παλαιοτέραν ζωήν. Νῦν εἶναι βέβαιον ὅτι ἡ Σκύδρα ὑπῆρχε τοὐλάχιστον κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους. Τὸ τέλος της ἐξ ἄλλου εἶναι ἐξ ἴσου ἀκαθόριστον μὲ βάσιν τὰς ὑπαρχούσας πληροφορίας[3].

Ὁ Προκόπιος μεταξὺ τῶν ἀνανεωθέντων ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ φρουρίων ἐν Νέᾳ Ἠπείρῳ ἀναφέρει καὶ *Σκιδρέων πόλις*[4] μόνον εἰς τοῦτο προσάπτων τὸ «πόλις» ἐν δὲ τῇ Θεσσαλίᾳ *Σκιδρεοῦς*[5].

Δὲν γνωρίζω ἐπίσης, ἂν πρέπει νὰ σχετισθοῦν γλωσσικῶς ἢ ἄλλως τά: Κύδραι, Κύδραρα καὶ τὰ τοιαῦτα, τὰ ὁποῖα ἔχουν καὶ ὀνόματα προσώπων παράλληλα: Κύδρης Κορράμου, Κύδρας, Κυδροκλῆς, Κυδρογένης κ.λ.π., ὥστε σχετίζονται μᾶλλον πρὸς τὸ κῦδος[6].

1953, χάρτης εἰκόνος 2, εἰς ὃν γίνεται ἡ παραπομπὴ ἐκ τοῦ κειμένου σ. 89. Πρβ. σ. 39, 117 καὶ 120 καὶ Persepolis II, σ. 52 καὶ 101.

1 Mémoire κλπ., σ. 28.

2 Ἡ Μακεδονία κλπ., σ. 93.

3 Ὁ Delacoulonche καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Δημίτσας δέχονται ὅτι δὲν ὑπῆρχε Σκύδρα περὶ τὸ 1419. Ἐπιγραφὴ κτητορικὴ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς τοῦ Ἀρσενίου παρέχουσα τὸ ἔτος τοῦτο, καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ χωρία Ἐπισκοπὴ καὶ Ἀρσένι ἐκτίσθησαν ἐν μέρει ἀπὸ ἐρείπια, τὰ ὁποῖα ὑποθετικῶς ἀποδίδονται εἰς τὴν Σκύδραν, ἑρμηνεύονται ὡς σημαίνοντα καταστροφὴν τῆς Σκύδρας πρὸ τοῦ 1419. Ὁπωσδήποτε τοῦτο δὲν εἶναι ἀπίθανον. Στοιχεῖα ἐκ τουρκικῶν ἢ ἄλλων πηγῶν τῆς Τουρκοκρατίας δὲν ἠρεύνησα. Ἐν τῇ θέσει τῆς νῦν Σκύδρας, κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς Τουρκοκρατίας καὶ κατὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Μακεδονίας ὑπῆρχεν ὁ Σιδηροδρομικὸς Σταθμὸς Βερτεκὸπ (ἰδὲ π.χ. Andrees, Allgemeiner Handatlas, 3η ἔκδ. 1924, σ. 135, ὅπου σημειοῦται ὑπὸ τὸ ὄνομα Wertekop). Περὶ αὐτὸν ἀναπτύσσεται νῦν πόλις ἀκμάζουσα ἐκ τῆς γεωργίας, τοῦ ἐμπορίου καὶ ἐσχάτως τῆς βιομηχανίας γεωργικῶν προϊόντων. Τὸ ὄνομα Σκύδρα ἔλαβε μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν. Ἡ μετονομασία δὲν ἔχει βάσιν ἄλλην ἐκτὸς τῶν ἐρευνῶν τοῦ Delacoulonche καὶ τῶν ἄλλων ἀναφερομένων εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην, ἡ ὁποία ἐπίσης δὲν λύει τὰ προβλήματα τὰ σχετικὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, τὸ τέλος καὶ τὴν ἀκριβῆ θέσιν τῆς ἀρχαίας Σκύδρας. Ἄγνωστον θεωρεῖ τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας Σκύδρας καὶ ὁ Α. Κεραμόπουλλος ἐν ΑΕ 1932, σ. 110.

4 Προκοπ. Περὶ κτισμάτων, ἔκδ. Dindorf, Βόννη 1838, σ. 278, στίχ. 27. Μεταξὺ τῶν νέων φρουρίων εἶναι καὶ τά: Ἄργος Γέμενος, Μάρτις, Ἀοιών, Λάβελλος, Θησαυρός. Ἐκ τῶν ἀνανεωθέντων ἐκτὸς τοῦ «Σκιδρέων πόλις» εἶναι καὶ τὰ Θέρμα, Ἀμαντία. Ὁ Krahe, Die alten balkanillyr. geogr. Namen, σ. 36 ταυτίζει πρὸς τὴν Σκόδραν (πρβ. καὶ ἀνωτ. σ. 46 σημ. 2).

5 Προκοπ. ἔ. ἀ. σ. 280, στίχ. 37.

6 Στράβων VII 327: *Πρότερον μὲν οὖν καὶ πόλεις ἦσαν ἐν τοῖς ἔθνεσι τούτοις· τριπολῖτις γοῦν ἡ Πελαγονία*

ΣΕΛΙΣ Ι

A

--- Ϲ]τὸ πλέθρον δραχμῶ-
ν --- . Βεβαιωτ]αὶ Ἕ[σ]κτωρ Μαννία Σκυδραῖ-
ος, ---]ΗϹ. Ἡ ὠνὴ ἐγένετο μηνὸς
Περιτίου (;), ἐπὶ Ἐπιστάτου ---ρ]χου, ἱερέως Νικάνορος, ταγῶ-
ν ---. Μ]άρτυρες Ἀσσκληπιόδωρος
---]Διογένης Πυθογένους
---]ύκτου Σκυδραῖος, Μένων
---]υ.

B

---]άτου γῆν τὴν περὶ Νέαν
---]ἀκαίνας ⁝ ΟΗ ⁝ τὰ ἐχόμενα
---]ῶν Ἀττίνα τὸ πλέθρον
δραχμῶν ---]λου Μαρινιαῖος τὴν τι-
μὴν ἔχει πᾶσαν. Ἡ ὠνὴ ἐγένετο μη]νὸς Περιτίου, ἐπὶ Ἐπ⟨ι⟩-
στάτου --- ρχου, ἱερέως Ἀσσκλ]ηπιοῦ Νικάνορος, τα-
γῶν --- . Μάρτ]υρες δικ⟨α⟩στῶν Λυσανί-
ας --- , ἐναν]τία δικαστῶν Νίκαν-
δρος (;) --- Τό]λων Ἀδύμου, Ἀσσκλη-
πιόδωρος (;) ---]

Γ

---]πολέμου τοῦ Σταρτ-
---]τὰ ἐχόμενα τῶν
---]παρὰ Βίωνος ἠγόρα-
σ --- τὴν τιμ]ὴν ἔχει πᾶσαν
--- Ἡ ὠνὴ ἐγένε]το μηνὸς Πε-
ριτίου, ἐπὶ Ἐπιστάτου --- ρχου, ἱερέως Νικάνορο]ς, ταγῶν Λ-
--- δικαστῶ]ν Λυσανίας
--- Ὀλ]ύμπιχος
τοῦ δεῖνος ---]

Δ

---] Φιλάγρου
--- τὸ πλέθρο]ν δραχμῶν
--- Ζώπ]υρος τὴν
τιμὴν ἔχει πᾶσαν ---Ι]ΟΥ. Ἡ ὠ-
νὴ ἐγένετο μηνὸς Περιτίου, ἐπὶ Ἐπιστάτου ---]ρχου,
ἱερέως Νικάνορος (;), ταγῶν ---]ρος. Μάρ-
τυρες ---]. ΤΙΩ.

ΣΕΛΙΣ ΙΙ

E

παρὰ [Σισία ; ---
κα τὸ π[λέθρον ---
Βεβαιω[ταὶ --- ἐπὶ Ἐπιστάτου Ἐακύ-
τα, ἱερέ[ως ---
ου Εὐπο[---
λ[■]ων Ἀδύ[μου ---

Ϛ

Ζώπυρος Γο[ργία ---
παρὰ Σισί[α ---
πιχος Σακ[---
σανίας Σι[--- ἐπὶ Ἐπιστά-
του Ἐακύ[τα ---
Σιβυρτίου [---
Παράμον[ο]ς[---

Z

Ζώπυρος Γορ[γ]ί[α ---
παρὰ Σισία[.]γ[---
τό πλέθρο[ν] δ[ραχμῶν ---
τὴν τιμὴ[ν] ἔ[χει πᾶσαν. --- Νι-
κάνδρου. [Μ]ά[ρτυρες ---
Νικάνωρ[Α]λ[---

H

Ζώπυρος Γο[ρ]γί[α ---
ἐν Γαιμε[ί]ω Ι Π[---
ῆς γείτων [ ] Φ Ι Δ [--- Παρά-
μονος Κη[φ]ισ[---, ἐπὶ Ἐπιστάτου Ἐ-
ακύτα, ἱε[ρ]έω[ς ---
Τόλων Ἀ[δύ]μ[ου ---
ΦΙΛΙΠΠΟ[.]ΚΙ[---

Θ

Ζώπυρος Γ[ο]ργ[ία ---
του πλέ[θρ]α[--- τὰ ἐχόμενα
τῶν Σωπ[ά]τρ[ου τὸ πλέθρον
δραχμῶ[ν] ⁝ Ο[--- τὴν τι-
μὴν ἔχ[ε]ι π[ᾶσαν. ---
γένους. [Μ]άρ[τυρες ---
σιος ΣΩΠ[Α]Τ[ΡΟ ---

I

Ζώπυρος Γ[ο]ργ[ία ---
Γαιμείω[---
χου Πο[λυ]κ[--- τὴν πλέθρον
δραχμῶ[ν --- τὴν τι-
μὴν ἔχε[ι πᾶσαν---
Μ[άρ]τυρ[ες ---
κάνωρ[---

Μαρινία. Ἂς ἴδωμεν νῦν τὶ γνωρίζομεν καὶ τὶ δυνάμεθα νὰ διδαχθῶμεν ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ὡς πρὸς τὴν Μαρινίαν.

Ἐκ τῶν κειμένων, ἐξ ἐπιγραφῶν ἢ ἄλλως δὲν γνωρίζομεν ὄνομα πόλεως ἢ τόπου ἐν γένει οὔτε εἰς τὴν περιοχήν μας, οὔτε ἀλλαχοῦ μὲ τὸ ὄνομα Μαρινία ἢ τὰς πιθανὰς παραλλαγάς του: Μαρινία, Μαρίνα, Μαρίνη καὶ τὰ τοιαῦτα. Τὸ ὄνομα κατ' ἀρχὴν ἠχεῖ ὡς ρωμαϊκόν. Ἀλλ' ἡ ἀρχαιότης τῆς ἐπιγραφῆς τὸ ἀποκλείει. Καί, ὡς θὰ ἴδωμεν, δύναται νὰ εἶναι κάλλιστα προρρωμαϊκόν. Πρὸ τῆς ἀναγωγῆς μας εἰς ἀρχαίας πηγὰς ἔρχεται ἀμέσως εἰς τὸν νοῦν τὸ ὁμόηχον ὄνομα τοῦ πλησίον τοῦ τόπου τῆς εὑρέσεως τῆς ἐπιγραφῆς χωρίου Μαρίνα. Ἀλλὰ τοῦτο εἶναι νέον ὄνομα ἀντικαταστῆσαν τὸ κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν ὄνομα τοῦ χωρίου, τὸ ὁποῖον τότε ἐλέγετο Τσαρμαρίνοβο. Ὁ DELACOULONCHE[1] γράφει: Tcharmarinowo καὶ μᾶς πληροφορεῖ ὅτι εἰς τὴν ἐποχήν του: «n'est qu'un pauvre tchifflick de quinze à vingt maisons». Ἀλλ' ἐν συνεχείᾳ διηγεῖται, ὅτι οἱ χωρικοὶ τὸν ὡδήγησαν εἰς σημεῖον εὑρισκόμενον εἰς ἀπόστασιν 20΄ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ ὄρους, ὅπου εἶδεν ἐρείπια καλύπτοντα ἀρκούντως εὐρεῖαν ἔκτασιν[2]. Ὁ DELACOULONCHE δὲν δύναται νὰ χρονολογήσῃ τὰ ἐρείπια, ἀμφιβάλλει ἂν εἶναι μακεδονικῆς ἢ ρωμαϊκῆς ἐποχῆς καὶ ἀποκλίνει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἀνήκουν μᾶλλον εἰς σλαβικὸν ἵδρυμα στρεφόμενόν ποτε κατὰ τῆς Βεροίας καὶ τῆς Ναούσης. Εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο τὸν ὁδηγεῖ τὸ ὄνομα τοῦ χωρίου Tcharmarinowo, τὸ ὁποῖον μεταφράζει: τὸ βασιλικὸν χωρίον τῆς Ἁγίας Μαρίνας. Τοῦτον ἀκολουθῶν καὶ ὁ ΔΗΜΙΤΣΑΣ ἐπαναλαμβάνει: «Ἐν τῷ χωρίῳ Τσαρμαρίνοβο (Βασιλικὸν χωρίον τῆς Ἁγίας Μαρίνας) εὑρέθη . . . »[3]. Ἀλλὰ τὸ ὄνομα Tcharmarinowo ἀναλύεται εἰς τρία μέρη: Tcharmarin-owo καὶ εἰς ταῦτα ὑπάρχει ἐν ἀρχῇ τὸ «βασιλικόν», ἐν τέλει τὸ «χωρίον», ἀλλ' ἐν τῷ μέσῳ δὲν ὑπάρχει οὔτε «Ἁγία» οὔτε Ἅι– οὔτε sveta καὶ τὰ τοιαῦτα. Ὑπάρχει ἁπλῶς marin-[4]. Τί εἶναι τὸ marin- τοῦτο; Πρὸς τὰ ρωμαϊκῆς προελεύσεως: Μάριος, Μαρίνα (ὡς ἡ Ἁγία), Μαρῖνος καὶ τὰ παράγωγα (Μαρινιανὸς κ.τ.τ.), εἶναι μὲν δυνατὸν νὰ σχετισθῇ τὸ marin- τοῦ Tcharmarinowo, ἀλλ' οὐχὶ

ἐλέγετο, ἧς καὶ Ἄζωρος ἦν, καὶ ἐπὶ τῷ Ἐρίγωνι πᾶσαι αἱ τῶν Δευριόπων πόλεις ᾤκηντο, ὧν τὸ Βρυάνιον καὶ Ἀλκομεναὶ καὶ Στύβαρα· Κύδραι δὲ Βρύγων, Αἰγίνιον δὲ Τυμφαίων, ὅμορον Αἰθικίᾳ καὶ Τρίκκῃ. Τὸ «Βρύγων» εἶναι διόρθωσις ἀπὸ τὸ «Βυρσῶν» τῶν χειρογράφων. ΣΤΕΦ. ΒΥΖ. ἐν λ. *Κύδραι, πόλις τῶν Δευριόπων. Στράβων ἑβδόμῃ.* Πρβ. ἐν λ. *Κύδραρα, πόλις. Ἡρόδοτος ἑβδόμῃ. Τὸ ἐθνικὸν Κυδραραῖος ὡς Μεγαραῖος. Ἔστι δὲ πρὸς τοὺς ὅρους τῶν Φρυγῶν [καὶ τῶν Λυδῶν].* PAPE-BENSELER ἐν λ. *Κύδραι, Κύδραρα* κ.λ.π. AVEZOU – PICARD ἐν BCH 37, 1913, σ. 118, ἀριθ. 37. LAUNEY, Recherches κ.λ.π., II, σ. 37 1179 (Κύδρης Κορράμου). RE XI, 2, στ. 2308 ἐν λ. *Κύδραι* (BÜRCHNER) καὶ RE III, 1 στ. 920 κ.ἑ. ἐν λ. *Bryges*, ὅπου ὁ OBERHUMMER, τοποθετῶν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ἐριγῶνος τὴν πόλιν Κύδριαι, παραβάλλει τὸ ὄνομα πρὸς τὸ Κύδραρα τῆς Φρυγίας.

1 Mémoire σ. 24. Πρβ. MAX VASMER, Die Slaven in Griechenland, Βερολῖνον 1941, σ. 201, ἀριθ. 74, ὅπου γράφεται Σερμορίνοβον. Τσαρμαρίνοβον παρὰ Ε. ΣΤΟΥΓΙΑΝΝΑΚΗ, Νάουσα, Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον τοῦ Παμμακεδονικοῦ Συλλόγου, Δ, Ἀθῆναι 1911, σ. 146. Τσαρμορίνοβον ἐν Ν. Θ. ΣΧΙΝΑ, Ὁδοιπορικαὶ Σημειώσεις, Ὁδοιπορικὸν Μακεδονίας, Ἀθῆναι 1887, σ. 188. Samorina ἐν Adm. Handbook of Macedonia, Ἰούλιος 1916, σ. 431. Εἰς τὴν χαρτογραφίαν Crmorinovo (Samorino) εἰς Αὐστριακὸν Ἐπιτελικὸν Χάρτην τοῦ 1904 (κλ. 1 : 200.000), ὅπου παραρρέων ρύαξ σημειοῦται ἐπίσης Samorina (νῦν Μέγα Ρέμα).

2 Τὰ ἐρείπια ταῦτα ἠρεύνησα καὶ ἐγώ, ὡς ἠρεύνησα καὶ ἄλλα, εἰς διάφορα σημεῖα τῆς περιοχῆς. Τὰ ἀποτελέσματα, ἐλπίζω, θὰ δημοσιευθοῦν συντόμως.

3 ΔΗΜΙΤΣΑ, Ἡ Μακεδονία, σ. 93.

4 Δὲν γνωρίζω, ἐὰν κατὰ σύμπτωσιν ἁπλῶς τὸ χωρίον δὲν μετωνομάσθη Ἁγία Μαρίνα, ἀλλ' ἁπλῶς Μαρίνα. Ὁπωσδήποτε ἡ μετονομασία ἐπέτυχε περιέργως τοῦ στόχου. Ἐλλείπει μόνον «ἓν ἰῶτα», τὸ ὁποῖον ἴσως δύναται νὰ προστεθῇ μετατιθεμένου καὶ τοῦ τόνου.

ἡ Μαρινία τῆς ἐπιγραφῆς μας, ἕνεκα τῆς ἀρχαιότητός της. Καί, νομίζω, οὐδεὶς δύναται νὰ ἀρνηθῇ, ὅτι εἶναι προτιμοτέρα, ἂν εὑρεθῇ, ἄλλη συσχέτισις, κοινὴ δι' ἀμφότερα. Εἰς λεξικὰ ὅμως κυρίων ὀνομάτων (ὡς PAPE-BENSELER π. χ.) δὲν ὑπάρχουν ἄλλα τοπωνύμια ἢ κύρια ὀνόματα ἐν γένει μὲ θέμα Μαριν- πλὴν τῶν ρωμαϊκῆς προελεύσεως. Ἀντιθέτως εἰς τὰ λεξικὰ ἑλληνικῆς γλώσσης εὑρίσκομεν λέξεις τινάς, καίτοι οὐχὶ συνήθεις, αἱ ὁποῖαι κατ' ἀρχὴν εἶναι δυνατὸν νὰ σχετισθοῦν. Διὰ τὰς κατωτέρω λέξεις προϋποτίθεται ἡ παραπομπὴ εἰς τὸ λεξικὸν τῶν LIDDELL-SCOTT, ἔκδ. 1958, καὶ ὅταν ἀκόμη δὲν ἀναφέρεται ρητῶς.

Οὕτω εὑρίσκομεν:

Μαρίν. τὴν σῦν. Κρῆτες (ΗΣΥΧΙΟΣ ἐν λ.).

Μαρῖνος· κίθαρος. ἰχθῦς θαλάσσιος (ΗΣΥΧΙΟΣ ἐν λ.).

Ἀλλὰ περὶ τοῦ μαρίνου τούτου μᾶς διδάσκει περισσότερα ὁ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ[1] λέγων: *τοῖς πλείστοις ἰχθῦσι συμφέρει* (τὰ ὄμβρια ὕδατα), *κεστρεῖ δὲ καὶ κεφάλῳ καὶ ὃν καλοῦσί τινες μαρῖνον τοὐναντίον· ὑπὸ γὰρ τῶν ὀμβρίων ὑδάτων ἀποτυφλοῦνται οἱ πολλοὶ αὐτῶν θᾶττον, ἂν λίαν ὑπερβάλλωσιν*. Τὰ ἐνδιαφέροντα ἡμᾶς σημεῖα τοῦ ἀριστοτελικοῦ χωρίου εἶναι τὸ *καλοῦσί τινες*, ὅπερ σημαίνει διαλεκτικὴν χρῆσιν τοῦ ὀνόματος, καὶ ἡ πληροφορία ὅτι κατὰ τὴν πολυομβρίαν εἶναι δυνατὸν ὁ μαρῖνος νὰ τυφλωθῇ[2]. Ἐφ' ὅσον ὁ μαρῖνος εἶναι *ἰχθῦς θαλάσσιος* δύναμαι νὰ ἐννοήσω τὴν τύφλωσίν του, μόνον ἐὰν συχνάζῃ εἰς ἐκβολὰς ποταμῶν ἢ χειμάρρων. Τοῦτο θὰ φανῇ χρήσιμον, νομίζω, κατωτέρω.

Τοῦ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ἐπίσης εἶναι ἡ λέξις *μάρις*, ἡ ὁποία ἴσως δὲν θὰ φανῇ ἄσχετος πρὸς τὸ ζήτημά μας. Τὸ σχετικὸν χωρίον ἔχει ὡς ἑξῆς: *ὁ δ' ἐλέφας, ἐσθίει πλεῖστον μὲν ⟨κριθῶν⟩ μεδίμνους μακεδονικοὺς ἐννέα ἐπὶ μιᾶς ἐδωδῆς .... καὶ οἴνου πέντε μάρεις (ἔστι δ' ὁ μάρις ἓξ κοτύλαι). Ἤδη δέ τις ἔπιεν ἐλέφας μετρητὰς ὕδατος μακεδονικοὺς εἰσάπαξ δέκα καὶ τέτταρας* ... (Περὶ τὰ ζῷα ἱστορίαι 596a 3 κ.ἑ.).

Ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω ἔχομεν ὑπομνηματισμὸν παρὰ ΠΟΛΥΔΕΥΚΗι (10,184): *ἐν δὲ τοῖς μέτροις τοῖς τῶν ὑγρῶν εἴη ἂν καὶ μάρις, Ἀριστοτέλους ἐν τῷ ὀγδόῳ περὶ ζῴων ἱστορίας εἰπόντος «οἴνου πέντε μάρεις. ἔστι δὲ ὁ μάρις ἓξ κοτύλαι».*

Εἰς ταῦτα προστίθεται τὸ παρὰ ΠΟΛΥΑΙΝΩι (IV 3, 32): *Ἀλέξανδρος ἐν τοῖς Περσῶν βασιλείοις ἀνέγνω τὸ βασιλέως ἄριστον καὶ δεῖπνον ... Εἶχε δὲ οὕτως. Πυραμίνων ἀλεύρων καθαρῶν τετρακοσίας ἀρτάβας. Ἡ δὲ ἀρτάβη ἡ μηδικὴ μέδιμνός ἐστιν ἀττικός ... Γάλακτος αὐθημερινοῦ δέκα μάριες. Μάρις ἐστὶ δέκα χόες ἀττικοί. Ὀξυγάλακτος ἡδυσμένου δέκα μάριες ... Γλεύκους ἐξ οἴνου πέντε μάριες* ...

Ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω παρατηρῶ τὰ ἑξῆς: Εἰς τὸ χωρίον τοῦ Ἀριστοτέλους, ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχει κίνδυνος συγχύσεως ἢ ἀοριστίας, προστίθεται εἰς τὸ ὄνομα τοῦ μέτρου ἐπίθετον: μέδιμνος μακεδονικός, μετρητὴς μακεδονικός. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει

1 Αἱ σχετικαὶ παραπομπαὶ ἐν LIDDELL-SCOTT ἐν λ. *μαρῖνος* καὶ νῦν ἐν H. BONITZ, Index Aristotelicus, 1961, σ. 446. Διὰ τὴν κατάληξιν τοῦ ὀνόματος -ῖνος ὡς συνήθη κατάληξιν ὀνομάτων ἰχθύων ἰδὲ ἐν R. STRÖMBERG, Studien zur Etymologie und Bildung der griech. Fischnamen, Göteborg 1943, σ. 41.

2 Πρβ. D'ARCY WENTWORTH THOMPSON, A Glossary of Greek Fisches, Λονδῖνον 1947, σ. 159 ἐν λ. *Μαρῖνος*.

καὶ παρὰ ΠΟΛΥΑΙΝΩ, εἰς τὰς πλείστας τῶν περιπτώσεων ὁλοκλήρου τῆς παραγράφου 32 (π.χ. ἀρτάβη μηδική, μέδιμνος ἀττικός, χοῦς ἀττικός). Τοὐναντίον διὰ τὸν μάριν οὐδεὶς ἐπιθετικὸς προσδιορισμὸς προφανῶς ἀπαιτεῖται, διότι, νομίζω, εἷς μόνον μάρις ὑπῆρχεν: ὁ μακεδονικός, ἐὰν αὐτὸ σημαίνῃ ἡ συσχέτισίς του ἀποκλειστικῶς μὲ τὸν 'Αριστοτέλη καὶ τὸν 'Αλέξανδρον (μὲ τὰ περσικὰ μέτρα οὐδεὶς τὸν σχετίζει, καθ' ὅσον γνωρίζω). Τὸ μόνον, τὸ ὁποῖον ἀπητεῖτο ἦτο ἡ πληροφορία μὲ τὶ ἰσοδυναμεῖ ὁ μάρις καὶ αὕτη παρέχεται.

Τὸ συμπέρασμα εἶναι, νομίζω, ὅτι ὁ μάρις εἶναι μακεδονικὸν μέτρον μετρήσεως ὑγρῶν[1]. Καὶ τὸ τελευταῖον τοῦτο ἴσως θὰ μᾶς φανῇ χρήσιμον.

Μία ἄλλη ὁμὰς συγγενῶν λέξεων ἴσως δὲν θὰ φανῇ, ἐν τῇ προόδῳ τῆς ἐρεύνης, ἄσχετος.

ἀμάρα, ἰων. ἀμάρη, ἀπαντῶσα ἀπὸ τοῦ ΟΜΗΡΟΥ μέχρι ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΥ ΤΟΥ ΡΟΔΙΟΥ καὶ τοῦ ΘΕΟΚΡΙΤΟΥ σημαίνει: trench, conduit, channel for watering meadows (LIDDELL-SCOTT), *αὖλαξ, ὀχετὸς πρὸς ἄρδευσιν κήπων ἢ λειμώνων* (ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ Μέγα Λεξικὸν τῆς 'Ελλην. Γλώσσης).

ἀμάρευμα, σημαίνει *ἀθροίσματα βορβόρου*, ΗΣΥΧΙΟΣ ἐν λ. (ἐδῶ ἐνθυμεῖται κανεὶς καὶ χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ τὸ προαναφερθὲν τοῦ ΗΣΥΧΙΟΥ: *μαρίν· τὴν σῦν. Κρῆτες)*. Πρὸς ταῦτα σχετίζονται τὰ *ἀμαρεύω* = flow off, *ὕδωρ ἀμαρήιον* = from a conduit, τὸ *δι' ἀμάρας ῥέον*, *ἀμαρησκαπτὴρ* = digger of trenches καὶ *κρηναῖαι ἀμάραι* (ἰδὲ ἀνωτ. ἀμάρα)[2]. 'Υπάρχει καὶ μαριεὺς ἢ μαριζεύς, *λίθος τις, ὃς ἐπισταζομένου ὕδατος καίεται*, ΗΣΥΧ. ἐν λ. *Μαριζεύς*)[3].

Μὲ τὰ προαναφερθέντα ὑπ' ὄψει, ἐὰν ἐπανέλθωμεν εἰς τὰ λεξικὰ κυρίων ὀνομάτων καὶ τὴν Real Encyclopädie θὰ εὕρωμεν: Μαριός, μία τῶν δέκα ὀκτὼ πόλεων τῶν ἐλευθερολακώνων, διὰ τὴν ὁποίαν ὁ ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ μᾶς λέγει ἐνδιαφέροντα πράγματα: *ὕδωρ δὲ ἄφθονον εἴπερ ἄλλο τι χωρίον παρέχεται καὶ Μαριός*[4]. «Dieser Wasserreichtum, den auch Pausanias rühmt, schafft in dem Tal eine Oase inmitten des verkarsteten Kalkgebirges»[5]. Τὸ ὄνομα τῆς πολίχνης (τὸ ὁποῖον πιθανῶς ἦτο τὸ αὐτὸ πρὸς τὸ ὄνομα τῆς πηγῆς καὶ τοῦ ποταμοῦ) διατηρεῖται μέχρι σήμερον ὡς Μαρὶ ἢ Μαριόρρεμα[6]. Καὶ ὁ Μαραθὼν δὲν εἶναι ἄσχετος ἴσως: *τοῦτον Καλλίμαχος ἐννότιον λέγει, τουτέστιν ἔνυδρον*[7]. «Le suffixe – tho – indique une

1 Καθ' ὅσον γνωρίζω οὐδεὶς μέχρι τοῦδε ἐθεώρησε τὴν λέξιν μακεδονικήν. 'Ιδὲ τὸν πρόσφατον σχετικῶς ἐξαντλητικὸν κατάλογον εἰς τὸ ἔργον τοῦ J. KALLÉRIS, Les Anciens Macédoniens, I, 'Αθῆναι 1954, σ. 66 κ.ἑ., ὅπου δὲν καταχωρίζεται ἡ λέξις ἐν σ 235. 'Ο BOISACQ, Dict. étym⁴., 1950, ἐν λ. *μάρη* καὶ ὁ HOFMANN, Etymol. Wörterb. d. Griechischen, Μόναχον 1949, ἐν λ. *μάρη*, σχετίζουν τὸ μάρις πρὸς τὰ μάρη, εὐμαρής, ἐνῶ ὁ H. FRISK, Gr. etym. Wörterbuch, 1961 ἐν λ. *μάρη*, τὸ θεωρεῖ «ganz unsicher». 'Οπωσδήποτε ὑγρὸν καὶ μάλιστα ἓξ κοτύλαι ὑγροῦ νὰ μετρῶνται μὲ τὴν μάρην εἶναι ἀπίθανον.

2 'Ιδὲ καὶ H. FRISK, Griech. etym. Wört., Heidelberg 1960, ἐν λ. *ἀμάρα*.

3 'Ιδὲ καὶ H. FRISK, ἔ. ἀ., 12 Lieferung, 1961, ἐν λ. *μαριεύς*. Πρβ. S. CASSON, Macedonia κλπ., σ. 270.

4 ΠΑΥΣ. III 22, 8.

5 RE XIV, 2, 1930, στ. 1804 ἐν λ. *Μαριός*.

6 Ὅπου, ἂν ἔλλειπεν ἡ μαρτυρία τοῦ Παυσανίου, τὸ ἀρχαῖον Μαριὸς θὰ ἐκινδύνευε νὰ σχετισθῇ πρὸς τὴν Μαριώ, ὡς τὰ ἡμέτερα Μαρινία καὶ Τσαρμαρίνοβο πρὸς τὴν 'Αγίαν Μαρίναν.

7 ΣΟΥΙΔΑΣ ἐν λ. *Μαραθών*. Πρβ. Γ. ΣΩΤΗΡΙΑΔΗΝ ἐν 'Επετ. Φιλοσ. Σχολῆς Πανεπ. Θεσσαλονίκης, ἔτος Α', Θεσσαλονίκη 1927, κυρίως σ. 123 καὶ 139 κ.ἑ., ὅπου καὶ ἐκτενὴς λόγος περὶ διώρυγος.

formation thraco-pélasgique [1]». Καὶ ὁ Ὁμηρικὸς Μάρις [2] καὶ οἱ Μάρεις τοῦ Πόντου καὶ ἡ Μαρώνεια τῆς Θράκης [3] καὶ ἄλλα τοιαῦτα, ἀλλά, βεβαίως, ἡ συσχέτισις ὅλων τούτων δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ τεκμηριωθῇ.

Μαρήνη. Ὁ Λιβιος (ἔκδ. Loeb XLII 67) μᾶς πληροφορεῖ ὅτι κατὰ τὸ ἔτος 171 π.Χ. ὁ Περσεὺς φεύγων ἐκ Θεσσαλίας ἄφησε φρουρὰν εἰς Γόννον καὶ ἐπέστρεψεν εἰς Πέλλαν, ὅπου διέταξε χειμερινὴν ἐγκατάστασιν τῶν στρατευμάτων του. Ὁ ἴδιος μετὰ τοῦ συμμάχου του, βασιλέως τῶν Θρακῶν, Κότυος, ἔρχεται εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ὅπου φθάνει ἡ πληροφορία, ὅτι εἷς ἡγεμὼν τῶν Θρακῶν Autlesbis μετὰ τοῦ στρατηγοῦ τοῦ Εὐμένους Κορράγου, ὁ ὁποῖος ἐκράτει διὰ τὸν Εὐμένην τὴν περιοχὴν τῆς Χερσονήσου, τῆς Καλλιπόλεως, ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ κράτους τοῦ Κότυος καὶ κατέλαβον τὴν περιοχὴν τὴν λεγομένην *Μαρήνην*: *in Cotyis fines impetum fecisse et regionem Marenem quam vocant cepisse.* Ὅθεν ὁ Κότυς ἀπεστάλη νὰ ὑπερασπίσῃ τὸν τόπον του κ.λ.π. Αὐτὰ εἶναι ὅλα ὅσα γνωρίζομεν περὶ τῆς Μαρήνης ἐκ τῶν ἀρχαίων πηγῶν. Ἀλλὰ τὸ ὄνομα ἔχει ἤδη πλουσίαν βιβλιογραφίαν, ἡ ὁποία εἶναι ἐνδιαφέρουσα.

Ὁ Pape (ἐν λ.) σημειώνει ἁπλῶς: Gegend in Thrakien (δὲν ἐννοῶ τί σχέσιν ἔχει τὸ ἐν παρενθέσει μετ᾿ ἐρωτηματικοῦ ὄνομα γερμανικῆς πόλεως: Geilnau). Ἐν Ebert, Reall. der Vorgeschichte XIII, 1929, ἐν λ. *Thraker* σ. 285, γίνεται εὐρύτερος λόγος: ἡ Μαρήνη εἶναι ἀκριβέστερον «ägäischer Küstenstrich (mor-en-), da sonst zwei im Ablautsverhältnis stehende Formen angenommen werden müssten» (πρβ. W. Brandenstein ἐν RE VI A,1 ἐν λ. *Thrake* στ. 409).

Ἐν C. D. Buck [4] προκειμένου περὶ τῆς ἐννοίας sea = θάλασσα: «IE *mari (or *mori . . . Root connection uncertain, but that with Greek μαρμαίρω 'glisten, the most likely. The wide distribution shows the existence of the word in the IE period, but cannot in itself determine whether what was denoted by it in that period was an ocean, or an inland sea like the Euxine or the Caspian or even a fresh-water lake [5]». Τοὐναντίον ἐν A. Ernout – A. Meillet ἐν λ. *mare* [6]: «Il n'y a pas trace du mot en sanskrit, en grec et en arménien». Ἀλλ᾿ ἐν A. Walde–J. B. Hofmann [7] σχετίζονται τὸ mare-is πρὸς τὸ *mari καὶ προσάγονται ὡς συγγενῆ, ἀβέβαια πάντως, τὰ ἑλληνικά: Ἀμφίμαρος, υἱὸς τοῦ Ποσειδῶνος, καὶ ἀμάρα,

1 A. Carnoy, Dict. étym. des noms grecs de plantes, Louvain 1959, σ. 171, ἐν λ. *marathon*, (μάραθον). Ἀλλὰ πρβ. H. Frisk, Griech. etym. Wört., 12 Lieferung, Heidelberg 1961, ἐν λ. *μάραθον*, ὅπου καὶ ἄλλη βιβλιογραφία σχετική, εἰς ἣν δέον νὰ προστεθῇ A. Carnoy ἐν L'Antiqu. Class. 29, 1960, σ. 334.

2 Προχείρως RE XIV, 2. 1930, στ. 1805 ἐν λ. *Maris* (Μάρις). Πρβ. διὰ τὸ γλωσσικὸν μέρος αὐτ. τόμ. VI A. 1, ἐν λ. *Thrake* στ. 410 (W. Brandenstein) καὶ Vl. Georgiev ἐν Studii clasice 2, 1960, σ. 49.

3 Μάρων εἶναι ὁ ἱδρυτὴς τῆς Θράκης, ἀλλὰ καὶ εἷς ἀπὸ τοὺς μυθικοὺς βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας, ἀπόγονος τοῦ Ἡρακλέους, πατὴρ τοῦ Θεστίου καὶ πρόγονος τοῦ Περδίκκα. Ἰδὲ Pape - Benseler ἐν λ. *Μάρων* καὶ Jacoby, Fr. Gr. Hist. II, B, 2 ἐν ΘΕΟΠΟΜΠΟΥ ἀποσπ. 393, σ. 401.

4 A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages, Chicago 1949, σ. 36.

5 Ἀξιοσημείωτον τὸ αὐτόθι: «There is no need to assume, as is generally done, that θάλασσα is of pre-Greek origin» μετὰ παραπομπῆς εἰς Buck ἐν Class. Studies Presented to E. Capps, σ. 42 κ.ἑ.

6 Dict. étym. de la langue latine, 3η ἔκδ., Παρίσιοι 1951, σ. 689 ἐν λ. *mare*.

7 Latein. etym. Wörterbuch, 3η ἔκδ., 2ος τόμος, Χαϊδελβέργη 1954, σ. 38 ἐν λ. *mare, -is*.

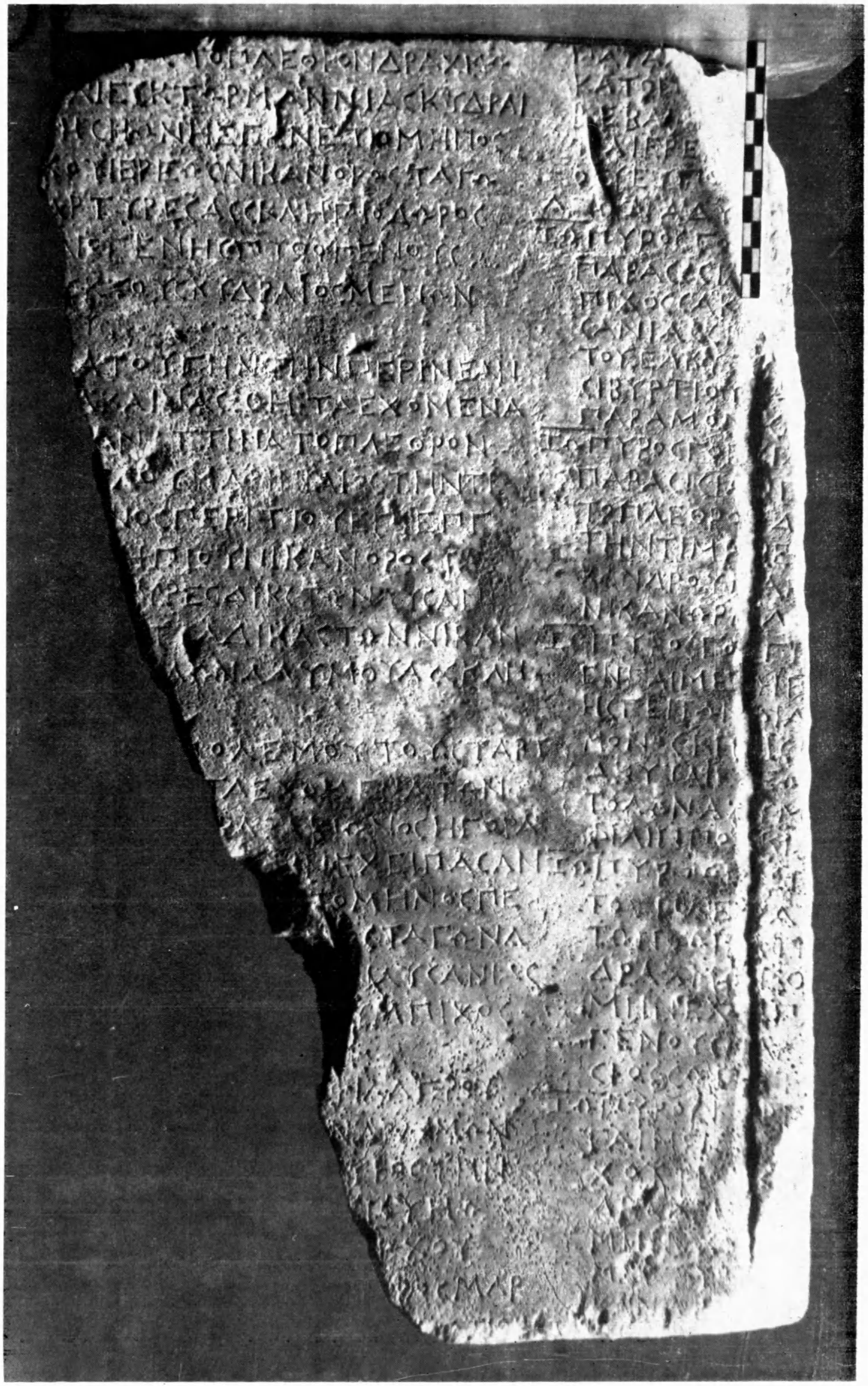

Ἀποσπάσματα ὠνῶν ἐκ τῆς Ἠμαθίας

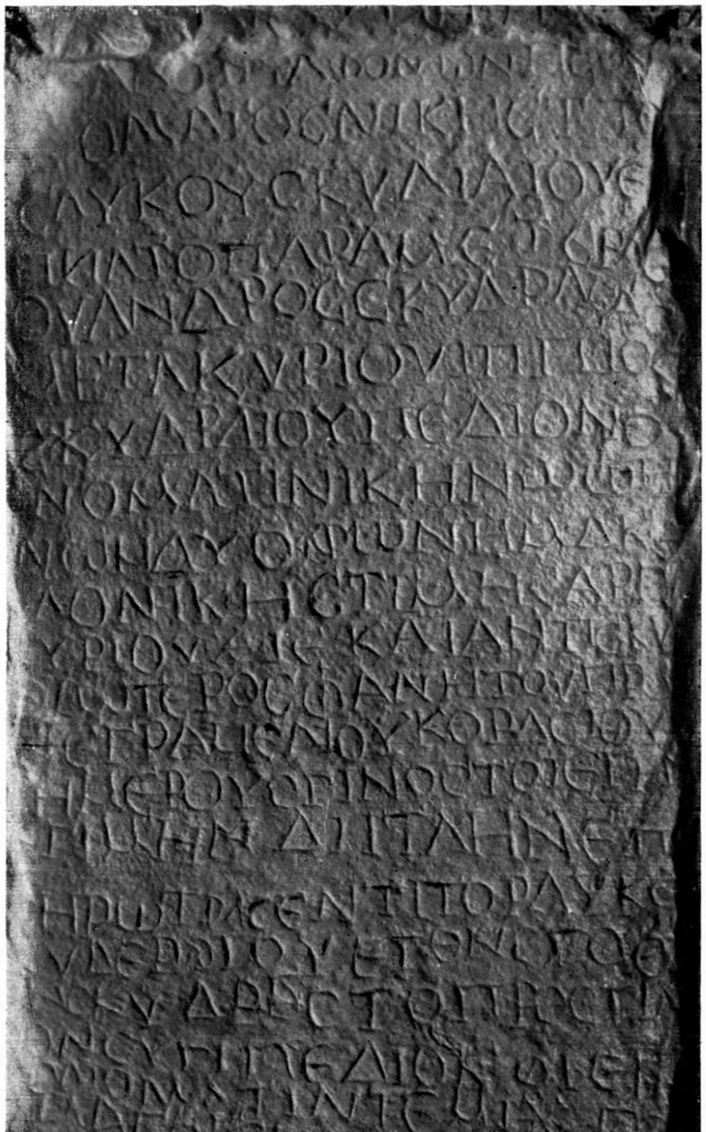

Ἀντίγραφον ὠνῆς δούλης ἐκ τοῦ χωρίου Ἀρσένιον

ἤ, «Graben, Wasserleitung[1]». Τὸ ζήτημα ἐπραγματεύθη τελευταίως ὁ ALFONS NEHRING εἰς εἰδικὴν μελέτην μὲ τίτλον: «Idg. *mari, *mori», ἐν Festschrift für Franz Rolf Schröder, Heidelberg 1959, σ. 122-138. Τὰ κυρίως ἐνδιαφέροντα ἡμᾶς σημεῖα τῆς μελέτης του εἶναι τὰ ἑξῆς:

Ἐκ τῆς παρουσίας τῆς ἐν τῷ τίτλῳ λέξεως ὡς ὀνόματος τῆς θαλάσσης εἰς ἀριθμὸν εὐρωπαϊκῶν - ἰνδογερμανικῶν γλωσσῶν συμπεραίνεται ὅτι οἱ Ἰνδογερμανοὶ ἢ μέγα μέρος τούτων κατὰ τὴν «Urzeit» εἶχον γνωρίσει τὴν θάλασσαν. Ἄλλοι νομίζουν τὸν Εὔξεινον, ἄλλοι τὴν Βόρειον Θάλασσαν. Οὕτω τελευταίως ὁ P. THIEME[2]. Ὁ NEHRING πάντως ἀρνεῖται, ὅτι οἱ Ἰνδογερμανοὶ ἀρχικῶς ἐγνώριζον θάλασσαν[3]. Ὁ KRETSCHMER[4] ἐθεώρησε τὴν λατινικὴν λέξιν mare ὡς δάνειον ἐκ τῆς γερμανικῆς, ὥστε συνεπέρανεν, ὅτι οἱ προπάτορες τῶν κατοίκων τῆς Ἰταλίας κατῴκουν ποτὲ τὴν γερμανικὴν ἐνδοχώραν, ὅθεν ἀπωθήθησαν ὑπὸ τῶν Γερμανῶν, ἀπὸ τοὺς ὁποίους εἶχον παραλάβει τὴν λέξιν, δι' ἧς ὠνόμασαν τὴν θάλασσαν. Πρὸς ταῦτα συμφωνεῖ (ἐν μέρει) καὶ ὁ KRAHE[5]. Ἀλλ' ὁ NEHRING, μὲ σειρὰν παρατηρήσεων καὶ συλλογισμῶν, καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ λέξις *mari– ἀρχικῶς ἐσήμαινεν ὕδατα τῆς ξηρᾶς (Binnensee, Binnengewässer)[6]. Τοῦτο στηρίζει εἰς παραδείγματα ἐκ τῶν σλαβικῶν καὶ τῶν βαλτικῶν γλωσσῶν.

Πλησιέστερα καὶ μᾶλλον ἐνδιαφέροντα ἡμᾶς εἶναι ὅσα παρατηρεῖ ἐπὶ χωρίου τοῦ ΠΛΙΝΙΟΥ (Nat. Hist. III 119). Πρόκειται περὶ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Πάδου, ὅπου οὗτος σχηματίζει *quae Septem Maria vocantur*. Ὁ NEHRING ἀναλύει τὸ χωρίον ἐν ἐκτάσει καὶ προσάγει ἄλλο χωρίον[7], καθ' ὃ ὁ ποταμὸς *Timavus* ἐν Ἰστρίᾳ ἐκαλεῖτο *Mare* ὑπὸ τῶν περιοίκων, *ab incolis*, εἴτε τοῦτο εἶναι κύριον ὄνομα εἴτε προσηγορικόν. Τὸ συμπέρασμα εἶναι καὶ πάλιν ὅτι mare γενικῶς μὲν σημαίνει «Binnengewässer», ὕδατα ξηρᾶς, εἰδικώτερον δὲ εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Πάδου δὲν σημαίνει οὔτε θάλασσαν οὔτε λίμνην οὔτε ἕλος, ἀλλὰ πλωτοὺς βραχίονας, διώρυγας ἢ στόμια τοῦ ποταμοῦ.

Δεύτερον συμπέρασμα εἶναι, ὅτι ἡ λέξις εἰς τὰς περιοχὰς ταύτας τῆς ἄνω Ἀδριατικῆς, εἶναι προρρωμαϊκή. Καὶ ὁ GÖTZE[8] ἑρμηνεύει τὸ ἰλλυρικὸν *mari-ὡς σημαῖνον «fliessendes Gewässer», ῥέοντα ὕδατα.

Εἰς τὰ ἀνωτέρω ὁ NEHRING προσθέτει πλῆθος ἄλλων περιπτώσεων, καθ' ἃς παραπλήσιαι λέξεις σημαίνουν αὔλακα καὶ τὰ τοιαῦτα, καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν Εὐρώπην[9]. Καταλήγει πάντως εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἀρχικὴ ἔννοια τῆς λέξεως εἶναι ἁπλῶς καὶ γενικῶς: ὕδατα.

Ἐν συνεχείᾳ ἐξετάζει τὴν ἀρχικὴν τοπικὴν προέλευσιν τῆς λέξεως. Ἡ ρω-

1 Διὰ τὸν Ἀμφίμαρον ἰδὲ STOLL ἐν ROSCHER, Lex. Myth. ἐν λ. καὶ H. HUNTER, Lex. d. gr. u. röm. Myth., Βιέννη 1959, ἐν λ. *Linos*. Διὰ τὴν ἀμάραν ἰδὲ ἀνωτέρω σ. 51. Διὰ τὴν ἐτυμολογίαν ἰδὲ καὶ H. FRISK, Griech. etym. Wört. ἐν λ. *ἀμάρα* καὶ *μαρμαίρω*.

2 P. THIEME, Die Heimat der indogerm. Gemeinsprache, ἐν Mainzer Ak. der Wiss. u. Lit. 1953, ἀριθ. 11, σ. 29.

3 NEHRING, ἔ. ἀ. σ. 138 σημ. 100.

4 Glotta 24, 1936, σ. 53 κ.ἑ. (ἐν NEHRING ἐσφαλμένη ἡ παραπομπή).

5 Ἐν Mainzer Ak. d. Wiss. 1959, ἀριθ. 1, σ. 23 κ.ἑ.

6 NEHRING, ἔ.ἀ. σ. 125. Πρβ. H. KRAHE, Die Sprache, der Illyrier, I, Die Quellen, Wiesbaden 1955, σ. 47.

7 SERVIUS εἰς ΒΙΡΓΙΛΙΟΥ Αἰνειάδα I 246.

8 KLUGE-GÖTZE, Etym. Wörterb. d. deutschen Sprache, 17η ἔκδ., 1957, σ. 469.

9 NEHRING, ἔ. ἀ. σ. 129 κ.ἑ.

μαϊκὴ θεὰ Marica (καὶ ἑλλην. Μαρίκα)[1], ἰλλυρικῆς προελεύσεως[2], τὰ δύο προαναφερθέντα παραδείγματα ἐκ τοῦ μυχοῦ τῆς Ἀδριατικῆς (*septem Maria* καὶ *Mare*= ποταμὸς) καὶ ἡ γεωγραφικὴ διασπορὰ τῶν ὀνομάτων ποταμῶν καὶ ἄλλων ὑδάτων, τὰ ὁποῖα ὁ NEHRING ἀποκαλεῖ mar-Wörter[3], ὁδηγοῦν τοῦτον νὰ δεχθῇ ὡς ἀρχικὸν κέντρον, ὅθεν ὡρμήθη ἡ λέξις, τὴν περιοχὴν κατὰ τὸν μυχὸν τῆς Ἀδριατικῆς. Τὰ mar-Wörter ὁ NEHRING συνάπτει πρὸς ἰνδογερμανικὸν *mari–.

Εἰς τὴν μεγάλην αὐτὴν οἰκογένειαν λέξεων καὶ εἰς τὴν φιλολογίαν περὶ τῆς λέξεως, ἡ ὁποία σημαίνει ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων ἓν ἀπὸ τὰ βασικὰ στοιχεῖα τῆς φύσεως, τὸ ὕδωρ ἢ τὴν θάλασσαν, ἔρχεται νῦν νὰ προστεθῇ ἡ ἡμετέρα Μαρινία. Εἶναι ἀξιοσημείωτον ὅτι προέρχεται ἀπὸ περιοχήν, ἡ ὁποία ἐνθυμίζει τὴν περιοχὴν τῶν ἐκβολῶν τοῦ Πάδου.

Ὅπως ἐκεῖ οὕτω καὶ ἐδῶ[4] εὑρισκόμεθα κατὰ τὴν ἀρχαιότητα εἰς τὸν μυχὸν ἑνὸς κόλπου, ὁ ὁποῖος εἰς τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους ἔγινε γνωστὸς ὡς Θερμαϊκὸς κόλπος. Ἡ μορφή του εἶχεν ἤδη μίαν ἱστορίαν, ἡ ὁποία συνεχίσθη ἔκτοτε μέχρι τῆς τρίτης δεκαετίας τοῦ αἰῶνός μας, ὅτε ἔλαβε μίαν ὁριστικὴν ὁπωσδήποτε διαμόρφωσιν ὁ μυχὸς τοῦ κόλπου διὰ τῆς ἀποξηράνσεως τῆς λίμνης καὶ τῶν ἑλῶν, ὡς καὶ τῆς ἀλλαγῆς τῆς κοίτης τῶν ποταμῶν. Πρὸ τῆς διαμορφώσεως ταύτης εἰς τὸν κόλπον ἐξέβαλλον ποταμοὶ πολλοί: Ἐχέδωρος, Ἀξιός, Λουδίας, οἱ ἐκ τοῦ Βερμίου τρεῖς ποταμοί (τῆς Ἐδέσσης, τῆς Ναούσης καὶ τῆς Βεροίας), ὁ Ἁλιάκμων καὶ μικρότεροι ποταμοί, χείμαρροι κατὰ τὸ πλεῖστον, ἐκ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ Βερμίου καὶ τοῦ Πάικου κατερχόμενοι[5]. Οὗτοι δημιουργοῦν μικρογραφίαν τῆς εἰκόνος, τὴν ὁποίαν περιγράφει διὰ τὴν περιοχὴν τῶν ἐκβολῶν τοῦ Πάδου ὁ ΠΛΙΝΙΟΣ[6].

Ἀντὶ τοῦ ΠΛΙΝΙΟΥ ὁ ΛΙΒΙΟΣ ἐδῶ μᾶς δίδει τὴν εἰκόνα ἐν τῇ βραχείᾳ περιγραφῇ τῆς Πέλλης[7]: *cingunt paludes inexsuperabilis altitudinis aestate et hieme, quas restagnantes faciunt amnes. Phacus*[8] *in ipsa palude, qua proxima urbi est, velut insula eminet, aggeri operis ingentis imposita, qui et murum sustineat et umore circumfusae paludis nihil laedadur. Muro urbis coniuncta procul videtur; divisa est intermurali amni et eadem ponte iuncta, ut nec oppugnante externo aditum ab ulla parte habeat, nec, si quem ili rex includat, ullum nisi per facillimae custodiae pontem effugium.*

Εἰς τ' ἀνωτέρω, ἂν προστεθῇ τὸ τοῦ ΣΤΡΑΒΩΝΟΣ[9]: *ὁ δὲ Λουδίας εἰς Πέλλαν ἀνάπλουν ἔχων σταδίων ἑκατὸν καὶ εἴκοσιν*, οὐδὲν ἐλλείπει ἀπὸ τὴν εἰκόνα τοῦ

1 Περὶ αὐτῆς προχείρως ἐν M. EBERT, Lexicon d. Myth., 1894 - 1897, ἐν λ. *Marica*.

2 Πρβ. τὰ περὶ Γορδηνίας τελευταίως ἐν Z. MAYANI, Les Étrusques commencent à parler, 1961, σ. 379.

3 Ἐνταῦθα περιλαμβάνονται καὶ ἡ Μαρίτσα (ὁ Ἕβρος) *ὃν ἡ χύδην ῥέουσα γλῶττα... Μαρίτζαν κατονομάζει* ΓΕΩΡΓ. ΑΚΡΟΠ. ἔκδ. Λειψίας κεφ. 35, σ. 54. Πρβ. K. DIETERICH, Byzant. Quellen κλπ., Λειψία 1912, σ. 106. Ἐπίσης ὁ Μάρις ἢ Μάρισος τῆς Δακίας καὶ ἡ Μαρήνη, «ein Küstenstrich in Thrakien» πάλιν, καὶ οἱ Moriseni, φυλὴ παράλιος τοῦ Πόντου. Τὰ δύο τελευταῖα σχετίζει καὶ ὁ JOKL ἐν Reall. d. Vorgesch. XIII, σ. 285 ἐν λ. *Thraker*.

4 Ἰδὲ πρὸς παραβολὴν π.χ. ANDREES, Allgemeiner Handatlas, Bielefeld und Leipzig 1924, σ. 134 - 135.

5 Πρβ. χάρτας ἐν A. STRUCK, Makedonische Fahrten II, Serajevo 1908, ἀναδημοσιευθέντας καὶ ἀλλαχοῦ καὶ ἐν RE XIX, 1, 1937, ἐν λ. *Pella*, σ. 345, εἰκ. 2.

6 Ἰδὲ ἀ. σ. 53.

7 LIVIUS XLIV 46.

8 Ἰδὲ Balkan Studies 1, 1960, σ. 111.

9 VII 330, ἀπόσπ. 20.

Πλινιου διὰ τὴν περιοχὴν τῶν ἐκβολῶν τοῦ Πάδου, ὅπου τὰ *Septem Maria*. Ἡ πρὸ τῆς Πέλλας κατάστασις (πρὶν γίνῃ πόλις σημαντικὴ καὶ πρωτεύουσα μὲ τεχνητὸν λιμένα, τείχη καὶ τὰ τοιαῦτα) θὰ ἦτο ἡ αὐτὴ περίπου κατὰ μῆκος ὅλης τῆς πρὸς τὰς ὑπωρείας ὄχθης τῆς λίμνης, εἰς ἣν εἰσέρρεον τὰ ἐκ τῶν βουνῶν ποτάμια καὶ χείμαρροι, ὥστε εἶναι πιθανόν, ὅτι ἓν ἀπὸ τὰ ὑγρὰ στοιχεῖα τὰ συνθέτοντα τὴν εἰκόνα ἔδωσε τὸ ὄνομα εἰς τὴν Μαρινίαν. Ἂν τοῦτο ἦτο ἡ θάλασσα, πηγή, ποταμός, λίμνη, ἕλος, διῶρυξ, στόμιον ἐκβολῆς ποταμοῦ ἢ δέλτα, μένει ἀβέβαιον. Οὐδόλως λύει τὸ ζήτημα τῶν γλωσσολόγων ἡ Μαρινία, ἀλλὰ προσθέτει νέον τι σημαντικόν. Προέρχεται ἐκ τῆς μακεδονικῆς ταύτης περιοχῆς, ἡ ὁποία εἶχεν ὑπάρξει κοιτὶς τῶν Θρακῶν[1]. Καὶ ἡ ἐπιγραφή μας ἀποτελεῖ νῦν τὴν ἀρχαιοτέραν καὶ ἀσφαλεστέραν μαρτυρίαν εἰς τὴν μακρὰν σειρὰν τῶν mar-Wörter τοῦ Nehring.

ΦΩΤΙΟΣ Μ. ΠΕΤΣΑΣ

1 Ἰδὲ τελευταίως νομισματικὴν μαρτυρίαν ἐν Doris Raymond, Macedonian Regal Coinage to 413 B. C. [=Num. Notes and Monographs ἀριθ. 126], Νέα Ὑόρκη 1953, σ. 2 καὶ 18 κ.ἑ.

ΠΙΝΑΞ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

ΘΕΩΝ, ΠΡΟΣΩΠΩΝ, ΤΟΠΩΝ, ΕΘΝΙΚΑ ΚΑΙ ΜΗΝΩΝ*

῎Αδυμος· Τόλων – ου, Β 17,
Τό;]λων – ου, Ε 6
῎Α[δυ]μος· Τόλων – ου, Η 25
᾿Ασκληπιός, ἱερεὺς ᾿Α. Νικάνωρ, Β 14
᾿Ασσκληπιόδωρος, μάρτυς, Α 5
᾿Ασσκλη[πιόδωρος;] μάρτυς, Β 17
᾿Αττίνας (ἢ υἱὸς αὐτοῦ), γείτων, Β 11

Βίων, ἐπώλησεν (;), Γ 21

Γαιμε[ί]ῳ, ἐν –, Η 21
Γαιμείῳ, ἐν –, Ι 35
Γοργίας· Ζώπυρος – α, ἀγοραστής, ΣΤ 7,
Ζ 14, Η 20, Θ 27, Ι 34

Διογένης Πυθογένους, μάρτυς, Α 6

᾿Εακύ]τας, ᾿Επιστάτης, Ε 3 - 4
᾿Εακύ[τας], ὁ αὐτός, ΣΤ 10
᾿Ε]ακύτας, ὁ αὐτός, Η 23 - 24
῞Εκτωρ Μαννία Σκυδραῖος, βεβαιωτής,
Α 2
Εὐπο[- - - -], Ε 5, πρβ. [- - -]πολέμου

Ζώπυρος Γοργία, ἀγοραστής, ΣΤ 7,
Ζ 14, Η 20, Θ 27, Ι 34

Κη[φ]ισ[- - -], Η 23

Λυσανί[ας], μάρτυς δικαστῶν, Β 15
Λυσανίας, πιθανῶς ὁ αὐτός, Γ 25
Λυ;]σανίας, ΣΤ 10
Λ[- - -], ταγός, Γ 24

Μαννίας· ῞Εκτωρ – α Σκυδραῖος, βεβαιτής, Α 2
Μαρινιαῖος, [ὁ δεῖνα - - -]λου, ἀγοραστὴς
πιθανῶς, Β 12. ᾿Ιδὲ καὶ Παράρτημα.
Μένων, μάρτυς, Α 7

Νέα[- - -], περὶ Νέαν[- - -], Β 9
Νίκαν[δρος;, μάρτυς ἐναν;]τία δικαστῶν,
Β 16
Νι]κάνδρου, Ζ 18
Νικάνωρ, ἱερεύς, Α 4
Νικάνωρ, πιθανῶς ὁ αὐτός, ἱερεὺς ᾿Α-
σκληπιοῦ, Β 14
Νικάνορο]ς, ὁ αὐτὸς πιθανῶς, Γ 24
Νικάνωρ, Ζ 19
Νι]κάνορ[ος;], Ι 40

᾿Ολ]ύμπιχος, μάρτυς, Γ 26
᾿Ολύμ]πιχος, ΣΤ 9

Παρα[μονος;], Ε 1
Παράμονος, ΣΤ 13
Παρά;]μονος, Η 23
Περίτιος, μήν, Β 13
Πε[ρίτιος], μήν, Γ 23
Πο[λυ]κ[- - -], Ι 36
Πυθογένης, Διογένης –ους, μάρτυς, Α 6

Σακ[- - -], ΣΤ 9
Σιβύρτιος, ΣΤ 12
Σισί[ας;], πωλητής, ΣΤ 8
Σι[σίας;], ΣΤ 10

* Αἱ παραπομπαὶ διὰ γραμμάτων τοῦ ἀλφαβήτου γίνονται εἰς τὰς Πράξεις Α΄ – Δ΄ τῆς πρώτης σελίδος καὶ Ε΄ – Ι΄ τῆς δευτέρας σελίδος καὶ δι᾿ ἀριθμῶν εἰς τὸν στίχον τῆς ἀντιστοίχου σελίδος τῆς ἐπιγραφῆς, ἀνεξαρτήτως Πράξεως.

Σισία[ς;], πωλητής, Ζ 15
Σκυδραῖος, Ἕκτωρ Μαννία, βεβαιωτής, Α 2. Ἰδὲ καὶ Παράρτημα.
Σκυδραῖος, [ὁ δεῖνα - - -]ύκτου, μάρτυς, Α 7. Ἰδὲ καὶ Παράρτημα.
Σταρτ[- - -], Γ 19
Σωπατρ[ο.], Θ 29
Σωπατ[ρο.], Θ 33

Τόλων Ἀδύμου, μάρτυς, Β 17
Τό;]λων Ἀδύμου, μάρτυς, Ε 6
Τόλων Ἀ[δύ]μου, μάρτυς, Η 25

Φίλαγρος, πατὴρ ἀγνώστου πωλητοῦ πιθανῶς, Δ 28
Φιλιππο[.], Η 26

- - -]άτου, Β 9
- - -]γένους, Θ 32
- - -]ΗϹ, ἀβέβαιον, Α 3
- - -]ΗϹ, ἀβέβαιον, Η 22
- - -]ίου, πιθανῶς, Δ 31
- - -]ου, Ε 5
- - -]πολέμου, Γ 19
- - -]ρος, Δ 33
- - - ρ]χου (Ἐπιστάτου), Α 4
- - -]ρχου (Ἐπιστάτου), Δ 32
- - -]σιος, Θ 33
- - -]του, Θ 28
- - -]των, Θ 29
- - -]υ, Α 8
- - -]υρος, Δ 30
- - -]χου, Ι 36
- - -]ων, ὀλιγώτερον πιθανὸν ὡς κατάληξις ὀνόματος, Β 11

ΠΙΝΑΞ ΑΛΛΩΝ ΛΕΞΕΩΝ

(ἀγορά), ἠγόρα[σεν;], Γ 21· πρβ. ΣΤ 8, Ζ 15
ἄκαιναι, Β 10
(ἀριθμοί), Β 10
Βεβαιωταί, Α 2, Ε 3
γείτων, Η 22
γῆ, Β 9
Δικασταί, Β 15 καὶ 16
δραχμῶν Α 1, Δ 29, Ζ 16, Θ 30, Ι 37
ἐγένετο (ἡ ὠνὴ) Α 3, Γ 23
Ἐπιστάτης, Β 13 - 14, ΣΤ 11
ἐχόμενα, τά, Β 10, Γ 20
Ἱερεύς, Α 4, Ε 4, Η 24
Μάρτυρες, Α 5, Β 15, Ζ 18, Θ 32, Ι 39
μήν, Α 3, Β 13, Γ 23
πλέθρον, τό, Α 1, Β 11, Δ 29, Ε 2, Ζ 16, Θ 28
Ταγοί, Α 4, Β 14, Γ 24
τιμή, Β 12, Γ 22, Ζ 17, Θ 30 - 31, Ι 37 - 38
ὠνή, Α 3, Δ 31

ΤΥΠΙΚΑΙ ΕΚΦΡΑΣΕΙΣ

Γείτων, Η 22 πρβ. τὰ ἐχόμενα
Ἡ ὠνὴ ἐγένετο (μηνὸς Περιτίου) Α 3, Β 13, Γ 23 - 24, Δ 31 - 32
Πλέθρα τόσα] ἀκαίνας (ἑβδομήκοντα ὀκτὼ) Β 10, Θ 28
Τὰ ἐχόμενα, Β 10, Γ 20· πρβ. γείτων
Τὴν τιμὴν ἔχει πᾶσαν Β 12 - 13, Γ 22, Δ 30, Ζ 17, Θ 31, Ι 37 - 38
Τὸ πλέθρον δραχμῶν, Α 1, Β 11 - 12, Δ 29, Ζ 16, Θ 29 - 30, Ι 37

Φ. Π.

ΔΗΝΑΡΙΟΝ ΚΟΜΜΟΔΟΥ
ΕΚ ΤΗΣ ΑΝΑΣΚΑΦΗΣ ΝΟΤΙΩΣ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ [1]

Ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον παρουσιάζει δηνάριον Κομμόδου προερχόμενον ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς νοτίως τῆς Ἀκροπόλεως τοῦ ἔτους 1955 καὶ εὑρεθὲν ἐντὸς τοῦ δυτικοῦ τοίχου τῆς ἀνατολικῆς ρωμαϊκῆς δεξαμενῆς· τοῦτο δὲν εἶναι δημοσιευμένον εἰς τοὺς οἰκείους καταλόγους. Κατωτέρω παραθέτω σύντομον περιγραφὴν καὶ ἄλλων τινῶν νομισμάτων εὑρεθέντων κατὰ τὴν ἰδίαν ἀνασκαφήν [2].

Κόμμοδος 176 - 192 μ. Χ.

Ἀργυροῦν. Δηνάριον ↑↘ 2.53 γρ. Ἔμ. LAVRELCOM MODVSAVG. Κεφαλὴ τοῦ αὐτοκράτορος· δαφνοστεφὴς δεξ. Ὄπ. IVN O R EGINA. Ἡ Ἥρα ἱσταμένη ἀρ., κρατοῦσα διὰ τῆς δεξιᾶς φιάλην καὶ διὰ τῆς ἀριστερᾶς σκῆπτρον· παρὰ τοὺς πόδας αὐτῆς ταώς. (Πίν. 3,1).

Ἀθῆναι (;) 297 - 255 π. Χ.

1) Χαλκοῦν. Ἔμ. Τελείως ἐφθαρμένον. Ὄπ. Ἐπιγραφὴ ἐφθαρμένη. Διπλοῦν σῶμα γλαυκός, μετὰ μιᾶς κεφαλῆς (;). Βλ. SVORONOS, Les monnaies d'Athènes, πίν. 22, ἀρ. 35 κ.ἑ.

2) Χαλκοῦν. Τελείως ἐφθαρμένον, πιθανῶς τοῦ ἰδίου τύπου.

Ἀθῆναι 229 - 30 π. Χ.

1) Χαλκοῦν. Ἔμ. Κεφαλὴ Ἀθηνᾶς μετὰ κορινθιακοῦ κράνους. δεξ. Ὄπ. Α ΘΕ. Ζεὺς ἱστάμενος πρὸς δεξ. καὶ ἐξακοντίζων τὸν κεραυνόν· ἐν τῷ πεδίῳ δεξ. καὶ ἀρ. πῖλοι Διοσκούρων. ↑↖ 5.63 γρ. Βλ. SVORONOS, ἔ.ἀ. πίν. 81, ἀρ. 32 - 39 [3].

1 α) Εὐχαριστίαι ὀφείλονται εἰς τὸν ἐπίτιμον Δ/τὴν τῆς Ἀκροπόλεως κ. Ἰωάνν. Μηλιάδην, ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ παραχωρήσῃ εἰς ἐμὲ τὴν δημοσίευσιν τῶν ὡς ἄνω περιγραφομένων νομισμάτων καὶ τῶν ὑπολοίπων, τῶν εὑρεθέντων κατὰ τὰς μεταγενεστέρας ἀνασκαφὰς Ν. τῆς Ἀκροπόλεως, τὰ ὁποῖα ἐν καιρῷ θὰ δημοσιευθοῦν.

β) Εὐχαριστῶ ἐπίσης τὸν Δ/τὴν τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου κ. Χρ. Καροῦζον, διότι μὲ διηυκόλυνεν εἰς τὴν ἐργασίαν ταύτην.

2 Ἐκ τῶν ἕνδεκα νομισμάτων, τὸ ἓν ἦτο ἀργυροῦν καλῆς διατηρήσεως, τὰ ὑπόλοιπα δὲ ἦσαν χαλκᾶ ἀρκετὰ ἐφθαρμένα.

3 Ὁ ΣΒΟΡΩΝΟΣ χρονολογεῖ γενικῶς τὸν τύπον αὐτὸν μεταξὺ τοῦ 229 - 30 π.Χ., ἡ J. P. SHEAR, Hesperia 2, 1933, πίν. VII, ὁμὰς IIι, περὶ τὸ 110/100 π.Χ. καὶ ἡ M. THOMPSON, The New Style Silver Coinage of Athens, σ. 529, εἰς τὸ 156/5 π.Χ.

2) Χαλκοῦν. Ὅμοιον ἐφθαρμένον, εἰς τὸ ὁποῖον δὲν διακρίνονται τὰ σύμβολα. Βλ. SVORONOS, ἔ. ἀ. πίν. 81, ἀρ. 17 κ. ἑ. (Πίν. 3,2).

Ἀθηναίων Κληρούχων Δήλου 167/6 π. Χ. καὶ ἀργότερον

Χαλκοῦν. Ἔμ. Τέττιξ. Ὄπ. [ΑΘΕ]. Ἀμφορεὺς ↑↑ 1.65 γρ. Βλ. SVORONOS, ἔ. ἀ. πίν. 107 ἀρ. 55 κ. ἑ. J. P. SHEAR, Hesperia 2, 1933, σ. 260/1, ὁμὰς Κ. (Πίν. 3,3).

Κώνστανς II 641 - 668 μ. Χ.

Χαλκοῦν. Ἔμ. Ἐπιγραφὴ ἐφθαρμένη. Κώνστανς II ἀγένειος, ἱστάμενος κατ' ἐνώπιον κρατῶν σταυρὸν διὰ τῆς δεξιᾶς καὶ σφαῖραν διὰ τῆς ἀριστερᾶς. Ὄπ. Μ ἀρ.
Α δεξ. [Ν] ἄνω σταυρός. Ἐπικεκομμένον ἐπὶ ἄλλου· νομισματοκοπεῖον Κωνσταντι-
Ν [Ε]
Α [Ο]
νουπόλεως. ↑↗ 4.26 γρ. Βλ. B.M.C. I, σ. 268, ἀρ. 101 κ. ἑ. M. THOMPSON, The Athenian Agora, σ. 70, ἀρ. 1818a. Χρονολογία νομίσματος: 641-651 μ. Χ. (Πίν. 3,4).

Ἀνώνυμα Βυζαντινὰ

Χαλκοῦν. Ἔμ. + ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ Ἰησοῦς Χριστὸς ἱστάμενος κατ' ἐνώπιον· ἐν τῷ πεδίῳ IC XC Ὄπ. IC XC εἰς τὰ ἄκρα σταυροῦ, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖται ἐκ σφαιριδίων. NI KA ↑↓ 7.06 γρ. Ἐπικεκομμένον ἐπὶ ἄλλου[1]. (Πίν. 3,5).

Χαλκοῦν. Ἔμ. IC XC Προτομὴ Ἰησοῦ Χριστοῦ κατ' ἐνώπιον. Ὄπ. Λατινικὸς σταυρὸς μετὰ σφαιριδίων εἰς τὰ ἄκρα καὶ φυτικῶν κοσμημάτων εἰς τὴν βάσιν. Ἐπικεκομμένον ἐπὶ ἄλλου. ↑↓ 5.45 γρ.[2]. (Πίν. 3,6).

Ἀλέξιος Α' 1081 - 1118 μ. Χ.

Χαλκοῦν. Ἔμ. Ἐπιγρ. ἐφθ. Προτομὴ Ἀλεξίου τοῦ Α' κατ' ἐνώπιον. Ὄπ. Προτομὴ Ἰησοῦ Χριστοῦ κατ' ἐνώπιον. Νομισματοκοπεῖον Κωνσταντινουπόλεως ↑↑ 2.04 γρ. βλ. B.M.C. II, σ. 548, ἀρ. 37-40, πίν. LXV, ἀρ. 12. M. THOMPSON, ἔ. ἀ. σ. 74, ἀρ. 1883. (Πίν. 3,7).

1 α) B. M. C. II, σ. 480, πίν. LX, ἀρ. 6, 7, Class III, Θεοδώρα θυγάτηρ Κωνσταντίνου VIII, 1055/6 μ. Χ. β) A. BELLINGER, N. N. M. 35, πίν. I ἀρ. 8, Class III καὶ γ) M. THOMPSON, ἔ. ἀ. σ. 73, ἀρ. 1866, Class C, 1034 - 1041 μ.Χ.

2 α) J. SABATIER, Description générale des monnaies Byzantines, τόμ. II, σ. 235 πίν. LVIII ἀρ. 15, τὸ ἀναφέρει ὡς νόμισμα τῶν Λατίνων Αὐτοκρατόρων τῆς Κων/πόλεως 1204 - 1261 μ.Χ. β) A. BELLINGER, ἔ. ἀ. πίν. II, ἀρ. 6, Class IX, ἐποχῆς Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ, ἀνῆκον εἰς τὰ νομίσματα, τὰ ὁποῖα ἐκόπησαν διὰ τοὺς Σταυροφόρους. γ) M. THOMPSON, ἔ. ἀ. σ. 74 ἀρ. 1872, Class I, 1078 - 1081 μ.Χ.

Τέλος ἓν τελείως ἐφθαρμένον καὶ ἀποτετριμμένον νόμισμα μὴ δυνάμενον νὰ ταυτισθῇ ἐπ' ἀκριβῶς.

Ὡς ἐλέχθη κατ' ἀρχάς, ἐκ τῶν ἀνωτέρω περιγραφομένων νομισμάτων μεγαλύτερον ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τὸ ρωμαϊκὸν δηνάριον τοῦ Κομμόδου (πίν. 3,1), τοῦ ὁποίου ἡ ἐμπροσθία ὄψις εἰκονίζει τὴν κεφαλὴν τοῦ αὐτοκράτορος μετὰ τῆς ἀντιστοίχου ἐπιγραφῆς, ἐνῷ ὁ τύπος τῆς ὀπισθίας πλευρᾶς ἀνήκει εἰς τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ αὐτοκράτειραν Λουκίλλαν [1]. Δηλαδὴ ἔχομεν ἕνα διφυᾶ (hybrid) τύπον νομίσματος, πρᾶγμα ὄχι ἀσύνηθες εἰς τὴν ρωμαϊκὴν νομισματοκοπίαν [2]. Ἡ νεανικὴ κεφαλὴ τοῦ αὐτοκράτορος ἀφ' ἑνὸς [3] καὶ ἡ ἐπιγραφὴ LAVRELCOM MODVAVG ἀφ' ἑτέρου, ἡ ὁποία χαράσσεται ἐπὶ τῶν νομισμάτων τοῦ Κομμόδου μεταξὺ τοῦ 177/8-181 μ. Χ. [4] ἐπιτρέπουν εἰς ἡμᾶς τὴν χρονολόγησιν τοῦ νομίσματος κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Ἡ κοπὴ τῶν νομισμάτων τῆς Λουκίλλας ἤρχισε περὶ τὸ 164 μ. Χ., ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ἐνυμφεύθη τὸν Λ. Οὐῆρον, καὶ ἐξηκολούθησεν, ὡς φαίνεται ἐκ νομισμάτων κοπέντων εἰς Ἀλεξάνδρειαν κατὰ τὸ 12ον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Μ. Αὐρηλίου, 171/2 μ. Χ. [5], καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ, τὸ ἔτος 169 μ. Χ.

Τὸ εὑρεθὲν ὅμως δηνάριον, ἐντὸς τοῦ Δ. τοίχου τῆς Α. ρωμαϊκῆς δεξαμενῆς, ἐκόπη ἐν Ρώμῃ, εἶναι δὲ μία ἀπόδειξις τῆς συνεχίσεως τῆς νομισματοκοπίας τῆς ἐν λόγῳ αὐτοκρατείρας καὶ μετὰ τὴν ἡμερομηνίαν ταύτην καὶ δὴ μέχρι τοῦ 181 μ. Χ. περίπου, δηλαδὴ δέκα ἔτη ἀργότερον ἀπὸ τὸ ἔτος τῆς κοπῆς τῶν ἀλεξανδρινῶν νομισμάτων. Τὸ γεγονὸς τοῦτο εἶναι ἀπολύτως δικαιολογημένον, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὰ ἱστορικὰ δεδομένα, δηλαδὴ ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην δὲν εἶχεν ἐπέλθει ἡ ῥῆξις μεταξὺ τῶν δύο ἀδελφῶν, ἡ δὲ Λουκίλλα ἐτιμᾶτο ὑπὸ τοῦ Κομμόδου ὡς αὐτοκράτειρα.

ΜΑΝΤΩ ΚΑΡΑΜΕΣΙΝΗ - ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ

1 R. I. C. III σ. 275 ἀρ. 772, B. M. C. IV, σ. 431, ἀρ. 333 κ.ἑ. Ὡσαύτως εἰς τὸ R.I.C. ἔ.ἀ. σ. 438, ἀρ. 633, ἀναφέρεται ὡς μὴ χρονολογημένον, νόμισμα χαλκοῦν (dupondius) τοῦ Κομμόδου, τοῦ ὁποίου ὁ τύπος τῆς ὀπισθίας ὄψεως ἀνήκει εἰς τὴν αὐτοκράτειραν Κρισπίναν (R. I. C. σ. 443, ἀρ. 681).

2 α) Ἀσσάριον, ἔμ. τύπος Λ. Οὐήρου καὶ ὄπ. τύπος Φαυστίνας II ἢ Λουκίλλας (R. I. C. ἔ.ἀ. σ. 332, 1496 β) Σηστέρτιοι καὶ ἀσσάρια, ἔμ. τύπος Φαυστίνας καὶ ὄπ. τύπος Μ Αὐρηλίου (R. I. C. ἔ. ἀ. σ. 351, ἀρ. 1720 - 1724) γ) Δηνάριον, 202/210 μ.Χ. Ἔμ. Σεπτίμιος Σεβῆρος (R. I. C. IV, 200) ὄπ. Ἰουλία Δόμνα (R.I.C. 538), P. R. FRANKE, F. M.R.D. IV$_1$, 1148, 694. Τὰ ἀνωτέρω ἀναφερόμενα παραδείγματα διφυῶν τύπων ἀποτελοῦν μέρος μιᾶς μακρᾶς σειρᾶς τοιούτων νομισμάτων.

3 MAX WEGNER, Die Herrscherbildnisse in Antoninischer Zeit, σ. 68.

4 R.I.C. III, σ. 267 καὶ 368.

5 B.M.C. IV, εἰσαγωγὴ σ. CXIII.

Νομίσματα ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς Νοτίως τῆς Ἀκροπόλεως τοῦ ἔτους 1955

ΓΛΑΥΚΩΠΙΣ — Ο ΑΡΧΑΙΟΣ ΝΑΟΣ
ΚΑΙ
ΤΟ ΘΕΜΑ ΤΗΣ ΖΩΦΟΡΟΥ ΤΟΥ ΠΑΡΘΕΝΩΝΟΣ[1]

Εἰς μνήμην τοῦ καθηγητοῦ Γεωργίου Οἰκονόμου

Ι. ΓΛΑΥΚΩΠΙΣ

Τὸ ἐπίθετον βοῶπις, συνηθέστατον παρ' Ὁμήρῳ, συμφώνως πρὸς τὰ πορίσματα μελέτης ἀρχαιολογικῆς[2], δὲν σημαίνει ἔχουσα ὀφθαλμοὺς ἢ βλέμμα βοὸς ἢ μεγαλόφθαλμος ἢ ἔχουσα βλέμμα σταθερόν, ἤρεμον καὶ ἀτάραχον, ὡς πιστεύουσιν οἱ φιλόλογοι[3], ἀλλὰ μᾶλλον προέκυψεν ἐκ λατρευτικοῦ ἀγάλματος τῆς Ἥρας, φερούσης πόλον μετὰ βοείων κεράτων, ἦτο δὲ ἀρχικῶς προσφώνησις εὐλαβὴς τοῦ ἀγάλματος τούτου καὶ συνεκδοχικῶς αὐτῆς τῆς θεᾶς.

Ἡ γνώμη αὕτη βασίζεται ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐπὶ τῆς ἐλλείψεως ἐπαρκῶν ἐνδείξεων ὅτι ὑπῆρξε πάλαι ποτὲ ζῳολατρεία ἐν Ἑλλάδι[4], ὡς ἡ φιλολογικὴ ἑρμηνεία τοῦ ἐπιθέτου ὑπονοεῖ, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐπὶ τῆς ἀρχαίας ἀντιλήψεως ὅτι θεότης καὶ λατρευτικὸν ἄγαλμα αὐτῆς εἶναι ἓν καὶ τὸ αὐτό, καθόσον ἐν τῷ ἀγάλματι εὑ-

1 Εἰς τὸν καθηγητὴν κ. Σπυρίδωνα Μαρινᾶτον ἐκφράζω βαθεῖαν εὐγνωμοσύνην διὰ τὸ στοργικὸν αὐτοῦ ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τῆς μελέτης ταύτης, ὡς καὶ διὰ τὰς πολλὰς βιβλιογραφικὰς καὶ ἄλλας ὑποδείξεις ἐπὶ τοῦ δευτέρου μέρους αὐτῆς (Ὁ ἀρχαῖος ναός). Θερμοτάτας εὐχαριστίας ἐκφράζω ἐξ ἄλλου εἰς τοὺς καθηγητὰς Sir John Beazley καὶ κ. Bernard Ashmole διὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ πλείστου τμήματος τοῦ τρίτου μέρους (Τὸ θέμα τῆς ζῳφόρου τοῦ Παρθενῶνος), τὰ συμπεράσματα ὅμως τούτου βαρύνουσιν ἀποκλειστικῶς ἐμέ.

Βαθεῖαν εὐγνωμοσύνην αἰσθάνομαι πρὸς τὸν καθηγητὴν κ. Ἀναστάσιον Ὀρλάνδον, Γενικὸν Γραμματέα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, διὰ τὴν ἄδειαν τῆς δημοσιεύσεως καὶ τὴν γενικὴν ἐπίβλεψιν τῆς ἐκτυπώσεως τῆς ὅλης ἐργασίας, ὁμοίως δὲ καὶ πρὸς τὸν καθηγητὴν κ. Νικόλαον Κοντολέοντα διὰ τὸ συνεχὲς ὑπὲρ τῆς μελέτης ταύτης ἐνδιαφέρον, διὰ τὴν ἀδιάλειπτον ἐποπτείαν τῆς δημοσιεύσεως καὶ διὰ τὰς ποικίλας εἰσηγήσεις καὶ βελτιώσεις.

Θερμαὶ εὐχαριστίαι ὀφείλονται εἰς τὴν δεσποινίδα Ἀρτεμισίαν Γιαννουλάτου, ἐπιμελήτριαν τῶν δημοσιευμάτων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, διὰ τὴν ἀκάματον καὶ ἐνδελεχῆ διόρθωσιν τῶν τυπογραφικῶν δοκιμίων καὶ τὴν ἐν πολλοῖς καλλιτέρευσιν τοῦ κειμένου αὐτῶν.

Εὐχαριστίας ἐκφράζω τέλος εἰς τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου διὰ τὴν ἄδειαν δημοσιεύσεως τῆς φωτογραφίας τοῦ πίνακος 4 καὶ εἰς τὴν δεσποινίδα Alison Franz διὰ τὴν ἄδειαν δημοσιεύσεως τῆς φωτογραφίας τοῦ πίνακος 3.

2 AJA **64**, 1960, 353.

3 EBELING, Lexicon Homericum ἐν λ. *βοῶπις* (βοῦς, ὤψ) bovinos oculos habens, «farrenäugig» denotat magnitudinem et majestatem oculorum, βλ. ὡσαύτως: ΠΑΝΤΑΖΙΔΟΥ, Λεξικὸν Ὁμηρικόν (μετάφρασις ἐκ τοῦ γερμανικοῦ), ἔκδοσις Εὐαγγελίδου (1901) ἐν λ. *βοῶπις*: ἡ ἔχουσα ὀφθαλμοὺς βοός.

4 Κατὰ τῆς γνώμης περὶ ὑπάρξεως ζῳολατρείας ἐν Ἑλλάδι βλ. Κ. ΓΕΡΟΓΙΑΝΝΗΝ, Ἡ Ἑλληνικὴ Θρησκεία καὶ ἡ Ζῳολατρεία, ἐν ΑΕ 1934, 5, 18-37, ὡς καί, Γοργὼ ἢ Μέδουσα, ἐν ΑΕ 1927-8, 149 (ἔνθα πᾶσα ἡ συναφὴς βιβλιογραφία).

ρίσκεται αὐτὴ αὕτη ἡ θεία δύναμις [1], ὡς καὶ ἐπὶ ἀρχαίων τινῶν μνημείων, ἤτοι α) ἐπὶ σαμιακῆς ἐπιγραφῆς τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος [2], ἐφ' ἧς μεταξὺ τῶν ἀντικειμένων τῆς ἱερᾶς ἀμφιέσεως τῆς *θεοῦ*, τοῦ ἀρχαίου δηλαδὴ λατρευτικοῦ ἀγάλματος τῆς Σαμίας Ἥρας, μνημονεύεται *μίτρη πάραυλος*, ἤτοι πόλος (= μίτρη [3]) μετὰ κεράτων (= πάρ - αυλος [4]), καὶ β) ἐπὶ σαμιακῶν νομισμάτων τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς [5], ἐφ' ὧν εἰκονίζεται ἡ *θεὸς* φέρουσα πόλον μετὰ κεράτων.

Ὁ πόλος μετὰ κεράτων εἶναι καταγωγῆς μὴ ἑλληνικῆς [6]. Ἀπαντᾷ οὗτος καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν Ἐγγὺς Ἀνατολὴν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ, φέρει δὲ ἕν, δύο ἢ καὶ περισσότερα ζεύγη κεράτων ἀναλόγως τῆς σπουδαιότητος τῆς φερούσης αὐτὸν μορφῆς. Παραλλαγαὶ ὅμως αὐτοῦ, ὑποσημαίνουσαι πιθανῶς τὴν δύναμιν τῆς Μεγάλης Θεᾶς τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων ἐν τῇ πολεμικῇ ἰδιότητι αὐτῆς, ἀνευρίσκονται ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὴν προϊστορικὴν ἐποχήν, ὀφειλόμεναι εἰς ἐπίδρασιν ἐκ τῆς Ἐγγὺς Ἀνατολῆς [7]. Κατὰ τοὺς πρώτους ἱστορικοὺς χρόνους σποραδικῶς ἀπαντᾷ ὁ τύπος τοῦ πόλου μεθ' ἑνὸς ζεύγους κεράτων, εἶναι δὲ οὗτος, φαίνεται, ἐπιβίωσις ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τῶν πόλων τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς, μετά τινος δὲ ἐξελίξεως λόγῳ ἐπιδράσεων πιθανῶς ἐκ τῆς Βορείου Συρίας καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Μικρᾶς Ἀσίας [8].

Πόλος μετὰ κεράτων δὲν ἀπαντᾷ ἀποκλειστικῶς μόνον ἐπὶ τῆς Ἥρας [9]. Οὕτω, δὲν ἀποκλείεται προομηρικῶς, πρὸ τῆς διαμορφώσεως δηλαδὴ τοῦ ἑλληνικοῦ πανθέου, τὸ ἐπίθετον βοῶπις νὰ ἀπεδίδετο λατρευτικῶς καὶ εἰς ἄλλας θεότητας, συναφεῖς πρὸς τὴν Ἥραν, παραφυάδας τῆς Μεγάλης Θεᾶς τοῦ Πολέμου καὶ τῆς Φύσεως. Εἴτε ὅμως διότι ἡ Ἥρα ἐπεσκίασε τὰς θεότητας ταύτας ὡς σύζυγος τοῦ πατρὸς τῶν ἀθανάτων εἴτε διότι ἡ ἀκτινοβολία τοῦ ἱεροῦ αὐτῆς ἐν Σάμῳ καὶ τοῦ ἐκεῖ λατρευτικοῦ ἀγάλματος αὐτῆς, ὅπερ ἔφερε πόλον μετὰ κεράτων, ἀπέβη ἐξόχως ἰσχυρὰ καθ' ὅλην τὴν Ἰωνίαν, ἡ προσωνυμία βοῶπις φαίνεται περιορισθεῖσα εἰς μόνην τὴν Ἥραν, μετατραπεῖσα ἀκολούθως εἰς ἁπλοῦν κοσμητικὸν ἐπίθετον αὐτῆς. Τοῦτο ἐπεκταθὲν βραδύτερον καὶ εἰς ἐπιφανεῖς θνητὰς ἐδημιούργησε, φαίνεται, ἔκτοτε σύγχυσιν ὡς πρὸς τὴν ἀκριβῆ σημασίαν αὐτοῦ.

Ὁμοία περίπου ἑρμηνεία φαίνεται προσήκουσα καὶ εἰς τὸ ἐπίθετον γλαυκῶπις, συνηθέστατον παρ' Ὁμήρῳ ἐπὶ τῆς Ἀθηνᾶς, θεωρούμενον δὲ μέχρι τοῦδε ὑπὸ τῶν φιλολόγων ὡς σημαῖνον ἔχουσα λάμποντας ἢ γαλανοὺς ὀφθαλμούς [10].

1 ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ, Τὸ Ἐρέχθειον ὡς οἰκοδόμημα χθονίας λατρείας, 28.

2 MICHEL, Recueil, ἀρ. 832. CURTIUS, Inschriften und Studien zur Geschichte von Samos, 10 - 11. OHLY ἐν AM 68, 1953, 46 - 8.

3 Βλ. ΕΥΡ. Βάκχαι 1115, ἔνθα ἡ λέξις μίτρα χρησιμοποιεῖται πρὸς δήλωσιν πόλου.

4 Πρβλ. αὐλ-ῶπις, βλ. δὲ πρὸς τοῦτο REICHEL, Homerische Waffen, 115-6. Ἐν AJA ἔ.ἀ. λόγος γίνεται περὶ κράνους μετὰ κεράτων· ἐφόσον ὅμως τὸ κράνος τοῦτο φέρεται ὑπὸ θεότητος, αὐτομάτως νοεῖται καὶ ὡς πόλος.

5 HEAD, MBC, Ionia ἀρ. 380. IMHOOF - BLÜMER, Kleinas. Münzen, πίν. 3, 36. LACROIX, Les reproductions des statues sur les monnaies grecques, πίν. 17.

6 AJA ἔ.ἀ. 351.

7 Αὐτόθι 350 - 1.

8 Αὐτόθι 351 κ. ἑ. Βλ. AKURGAL, Remarques stylistiques sur les reliefs de Malatya, 21 κ. ἑ.

9 Π. χ. ὁ DESSENE (Le Sphinx, 201) ἀναγνωρίζει τοιοῦτον πόλον καὶ ἐπὶ Σφιγγὸς ἀγγείου τοῦ Διπύλου (αὐτόθι πίν. 37, 2).

10 EBELING, ἔ. ἀ. ἐν λ. *γλαυκῶπις* (γλαυκὸς - ὤψ) caesios sed splendidos oculos habens significatur acer vultus alacritatis et pugnocitatis documendum. Βλ. ὡσαύτως ΠΑΝΤΑΖΙΔΗΝ, ἔ.ἀ. ἐν λ. *γλαυκῶπις* καὶ BOISACQ, Dictionnaire étymologique de la langue grecque, ἐν λ. *γλαυκῶπις*, *-ιδος*: «aux yeux brillants ou pers».

Κατὰ τὴν Ἀττικὴν παράδοσιν τὸ πρῶτον λατρευτικὸν ἄγαλμα (ξόανον) τῆς Ἀθηνᾶς ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, ὅπερ ἀφιερώθη ὑπὸ τοῦ θετοῦ υἱοῦ αὐτῆς, τοῦ Ἀθηναίου γενάρχου, ἤτοι τοῦ γηγενοῦς Ἐρεχθέως ἢ ἄλλως Ἐριχθονίου[1], ἦτο ἐκ ξύλου ἐλαίας[2]. Ἡ ἐλαία χαρακτηρίζεται πολλαχοῦ τῆς ἑλληνικῆς λογοτεχνίας ὡς γλαυκή[3], πιθανώτατα ἐξ αἰτίας τοῦ χρώματος τῶν φύλλων αὐτῆς[4], κυανοπρασίνου κεραννυμένου μετ' ἀργυρόχρου. Τὸ γλαυκῶπις, οὕτω, εἶναι δυνατὸν νὰ ἐδημιουργήθη ὡς ἐπίθετον τοῦ λατρευτικοῦ ἀγάλματος τῆς Ἀθηνᾶς ἐκ τοῦ ἐπιθέτου ἁπλῶς τῆς ἐλαίας, ἐξ ἧς εἶχε τοῦτο κατασκευασθῆ, νὰ ἀπετέλει δὲ εὐλαβῆ προσφώνησιν αὐτοῦ ἀλλὰ καὶ συνεκδοχικῶς καὶ τῆς ἐνοικούσης ἐν αὐτῷ Ἀθηνᾶς, σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως νὰ ἠμβλύνθη ἡ θρησκευτικὴ σημασία[5] αὐτοῦ. Μετατραπὲν ἀκολούθως εἰς ἁπλοῦν κοσμητικὸν ἐπίθετον τῆς θεᾶς καὶ ἐπεκταθὲν ἀργότερον καὶ εἰς ἐπιφανεῖς θνητάς[6], τὸ ἐπίθετον τοῦτο φαίνεται ὅτι ἐδημιούργησεν ἔκτοτε τὴν αὐτὴν περίπου καὶ τὸ βοῶπις σύγχυσιν ὡς πρὸς τὴν ἀκριβῆ σημασίαν αὐτοῦ.

Συνώνυμον ἐξ ἄλλου τοῦ γλαυκῶπις εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ τὸ *γλαυκή*, ἐπίθετον τῆς Ἀθηνᾶς, μνημονευόμενον ὑπὸ τοῦ ΕΥΡΙΠΙΔΟΥ[7]. Τὸ γλαυκὴ ὅμως

1 ΑΠΟΛΛΟΔ. III 4, 6: *ἐν δὲ τῷ τεμένει τραφεὶς Ἐριχθόνιος ὑπ' αὐτῆς Ἀθηνᾶς, ἐκβαλὼν Ἀμφικτίονα ἐβασίλευσεν Ἀθηνῶν καὶ τὸ ἐν Ἀκροπόλει ξόανον τῆς Ἀθηνᾶς ἱδρύσατο.* Βλ. ὡσαύτως ΥΓΙΝΟΥ, Ἀστρονομικὰ II, 13, ἔνθα ὁ Ἐριχθόνιος φέρεται ὡς ἱδρυτὴς καὶ τοῦ πρώτου ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως.

2 ΣΧΟΛ. Δημοσθ. 22, 13: *τρία ἀγάλματα ἦν ἐν τῇ Ἀκροπόλει τῆς Ἀθηνᾶς ἐν διαφόροις τόποις, ἓν μὲν ἐξ ἀρχῆς γενόμενον ἐξ ἐλαίας, δεύτερον δὲ τὸ ἀπὸ χαλκοῦ μόνον, ὅπερ ἐποιήσαν⟨το⟩ νικήσαντες [οἱ] ἐν Μαραθῶνι· ἐκαλεῖτο δὲ τοῦτο Προμάχου Ἀθηνᾶς· τρίτον ἐποιήσαντο ἐκ χρυσοῦ καὶ ἐλέφαντος.* ΑΘΗΝΑΓΟΡ., Πρεσβεία ὑπὲρ Χριστιανῶν: ... *καὶ τὸ τῆς Ἀθηνᾶς* (ἄγαλμα) .... *οὕτω γὰρ ἀπὸ τῆς ἐλαίας τὸ παλαιόν...* Τὸ παλαιὸν ἄγαλμα σημαίνει ἐνταῦθα ὅ,τι καὶ τὸ ἀρχαῖον ἄγαλμα (βλ. σ. 79-80), ἤτοι τὸ ξόανον τῆς θεᾶς. Περὶ τοῦ ἐξ ἐλαίας ξοάνου βλ. HERINGTON, Athena Parthenos and Athena Polias, 69. PATON, The Erechtheion, 433.

3 Παραδείγματα:
ΣΟΦ. Οἰδ. ἐπὶ Κολ. 695 κ.ἑ.:
γλαυκᾶς παιδοτρόφου φύλλον ἐλαίας.
ΕΥΡ. Τρῳάδ. 798 κ.ἑ.:
...ἵν' ἐλαίας
πρῶτον ἔδειξε κλάδον γλαυκᾶς Ἀθάνα
οὐράνιον στέφανον λιπαροῖσί (τε) κόσμον Ἀθήνα
ΠΙΝΔ. Ὀλ. 3, 17 κ.ἑ.:
γλαυ-
κόχροα κόσμον ἐλαίας.
Βλ. καὶ BOISACQ, ἔ.ἀ. ἐν λ. *γλαυκός*: «brillant; de couleur glauque, d'un vert pâle ou gris».

4 Τὸ αὐτὸ χρῶμα φαίνεται ὅτι ἔχει ἡ χλόη καὶ ἡ ὀπώρα, αἵτινες μνημονεύονται ὑπὸ τοῦ ΕΥΡΙΠΙΔΟΥ (Ἱκέτ. 258. Τρῳάδ. 700). Τὸ ἀρσενικὸν τοῦ γλαυκῶπις, γλαυκώψ (-ῶπος), λέγεται ἐπὶ ὄφεως (ΠΙΝΔΑΡ. Πυθ. 4, 249), οὗ τὸ σῶμα—καὶ οὐχὶ οἱ ὀφθαλμοὶ—παρουσιάζει τὸ αὐτὸ ὡς ἄνω χρῶμα πιθανῶς. Ἡ γλαῦξ, τὸ ἱερὸν πτηνὸν τῆς Ἀθηνᾶς, ὀφείλει ἐξ ἄλλου τὴν ὀνομασίαν αὐτῆς ὡσαύτως εἰς τὸ χρῶμα τοῦ πτιλώματος μᾶλλον ἢ εἰς τοὺς λάμποντας ὀφθαλμοὺς αὐτῆς.

5 Πρβλ. ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΙΝ ἐν λ. *Ὅμηρος* (Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία τόμος ΙΗ', 868): «Κοινὸν χαρακτηριστικὸν (τῶν Ὁμηρικῶν ἐπῶν) εἶναι, ὅτι περὶ τῶν σωμάτων τῶν ἡρώων καὶ ἡρωίδων δὲν δίδονται ἀκριβῆ, φωτογραφικά, οὕτως εἰπεῖν, χαρακτηριστικὰ (πρβλ. ὅτι καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ συμβαίνει τὸ αὐτὸ περὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων), βοῶπις καὶ γλαυκῶπις εἶναι ἐπίθετα, τὰ ὁποῖα καὶ θρησκευτικὴν χροιὰν ἔχουσι, λευκώλενος εἶναι κοινὸν ἐπίθετον ὄχι μόνον τῆς Ἥρας, τῆς Ἑλένης καὶ τῆς Ἀνδρομάχης ἀλλὰ καὶ ἀμφιπόλων καὶ δμωῶν, γενικὸν λοιπὸν ἐπίθετον».

Δὲν εἶναι ἀπίθανον τὸ ἐπίθετον λευκώλενος νὰ ἐδημιουργήθη καὶ τοῦτο ἐκ λατρευτικῶν τινων ἀγαλμάτων θεαινῶν ἢ ἐξ ἀγαλμάτων ἱερειῶν, ἀκαλύπτων τοὺς πήχεις καὶ ἴσως ἀκρολιθικῶν. Πιθανὸν ὅμως νὰ ἐδημιουργήθη τοῦτο καὶ ἐκ τῆς ἀμέσου θέας γυναικῶν, ἀκαλύπτων τοὺς πήχεις. Τὸ ἐπίθετον ὅμως *ἀργυρόπεζα*, λεγόμενον ἐπὶ τῆς Θέτιδος παρ' ΟΜΗΡΩι, καὶ τὸ ἐπίθετον *φοινικόπεζα*, λεγόμενον ἐπὶ τῆς Δήμητρος παρὰ ΠΙΝΔΑΡΩι, τὸ μὲν σημαῖνον ἡ ἔχουσα ἀργυροῦς, τὸ δὲ ἡ ἔχουσα πορφυροῦς πόδας, προέρχονται μᾶλλον ἐξ ἐπιθέτων ἀγαλμάτων, ἐχόντων ἐνθέτους ἄκρους πόδας ἐξ ἀργύρου ἢ ἐκ βεβαμμένης ὕλης (ἔνθετοι ἄκροι πόδες ὁμοιωμάτων θεαινῶν ἀπαντῶσιν ἤδη κατὰ τὴν πρωτογεωμετρικὴν ἐποχήν, πρβλ.: JHS 57, 1937, 141, εἰκ. 1-2. BSA 38, 1937, πίν. 31. BCH 61, 1937, πίν. 39).

6 Ὁ ΙΒΥΚΟΣ καλεῖ οὕτω τὴν Κασσάνδραν (E. DIEHL, Anthologia Lyrica, ἀπ. 57): *γλαυκώπιδα Κασσάνδραν.*

7 ΕΥΡ. Ἡρακλ. 754:
ἰαχήσατε δ' οὐρανῷ
καὶ παρὰ θρόνον ἀρχέταν
γλαυκᾶς τε Ἀθάνας

εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὸ ἐπίθετον τῆς ἐλαίας, ἐξ οὗ εἶναι ἴσως καθ' αὐτὸ Ἀττικὴ λατρευτικὴ προσφώνησις τοῦ ξοάνου καὶ τῆς ἐν αὐτῷ Ἀθηνᾶς, ἐνῷ τὸ γλαυκῶπις εἶναι ἴσως ἐπική τις μετατροπή. Γλαυκῶπις καὶ γλαυκὴ πάντως φαίνονται συνώνυμα ἐπίθετα ἐν τῇ πρωίμῳ λατρείᾳ τῆς Ἀθηνᾶς, ἀμφότερα σχέσιν ἔχοντα πρὸς παλαιὸν λατρευτικὸν ἄγαλμα αὐτῆς, πιθανώτατα δὲ πρὸς τὸ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ξόανον, καθόσον: α) ἱερὸν τῆς Ἀθηνᾶς ἐν Ἀθήναις, ὡς καὶ ἡ ὅλη Ἀκρόπολις, ἐκαλεῖτο Γλαυκώπιον [1], ὅπως φαίνεται ἐκ τοῦ ἐκεῖ ξοάνου τῆς Ἀθηνᾶς, τοῦ ἐκ γλαυκῆς ἐλαίας κατεσκευασμένου, καὶ τῆς προσωνυμίας αὐτῆς ὡς γλαυκώπιδος· β) ἡ ἐλαία, ἐξ ἧς τὸ ξόανον τοῦτο, ἦτο ἴδιον ἱερὸν δένδρον τῆς ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως λατρείας [2]· γ) τὰ ἐν Ἐπιδαύρῳ ξόανα τῆς Δαμίας καὶ τῆς Αὐξησίας, ὧν ἡ λατρεία συνεδέετο στενῶς πρὸς τὴν λατρείαν ταύτην, ἦσαν ἐξ ἡμέρου ἐλαίας τῆς Ἀττικῆς, ἔνθα μόνον ἐφύοντο, καθ' ἃ λέγεται, ἥμεροι ἐλαῖαι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους [3]· δ) ἀναθήματα ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἦσαν ἀφιερωμένα εἰς τὴν *γλαυκώπιδα κόρην*, καὶ ἀγῶνες εἶχον ἱδρυθῆ πρὸς τιμὴν αὐτῆς, πρὸς τιμὴν δηλαδὴ τοῦ ἐκεῖ ξοάνου αὐτῆς [4].

2. Ο ΑΡΧΑΙΟΣ ΝΑΟΣ [5]

Τὸ ξόανον τοῦτο τῆς Ἀθηνᾶς ἀπετέλει ἐν τῇ συνειδήσει τῶν Ἀθηναίων λατρευτικὴν οὕτως εἰπεῖν ἐνσωμάτωσιν τῆς θεᾶς ἐξ οὗ πηγὴ θείας εὐεργεσίας, χάριτος καὶ δυνάμεως διεχέετο ἐπὶ τῆς πόλεως, εὑρίσκετο δὲ ἀνέκαθεν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, ἐπὶ θέσεως ὅμως μὴ διαπιστωθείσης εἰσέτι διὰ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐρεύνης.

Ὁ ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ [6] δέχεται μέν, ὡς καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν συγχρόνων ἐρευνητῶν [7], ὅτι τὸ Ἐρέχθειον καὶ οὐχὶ ὁ «ναὸς τοῦ Doerpfeld» [8] ἀποτελεῖ τὸν ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς Πολιάδος, ἤτοι τὸν ναὸν τοῦ ξοάνου τούτου, ἀποκλείει δὲ τὴν ὕπαρξιν αὐτοῦ ἐντὸς τοῦ δυτικοῦ ἡμίσεος αὐτοῦ, ἐξ ἄλλου ὑποστηρίζει, ὅτι δὲν ὑπάρχει ρητὴ μαρτυρία ἐκ τῶν κλασσικῶν χρόνων περὶ τῆς ὑπάρξεως ἐντὸς τοῦ ἡμίσεος τούτου τοῦ τάφου τοῦ Ἀθηναίου ἥρωος καὶ μυθικοῦ γενάρχου, υἱοῦ τῆς Ἀθηνᾶς, τοῦ

1 Βλ. JUDEICH, ὅστις ταυτίζει τὴν Ἀκρόπολιν πρὸς τὸ Γλαυκώπιον (Topographie², 43 σημ. 2, ἔνθα καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία).

2 Βλ. ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΑ, ἔ. ἀ. 37 κ.ἑ.

3 ΗΡΟΔΟΤ. V 82: *ἡ δὲ Πυθίη σφέας* (τοὺς Ἐπιδαυρίους) *ἐκέλευε Δαμίης τε καὶ Αὐξησίης ἀγάλματα ἱδρύσασθαι καί σφι ἱδρυσαμένοισι ἄμεινον συνοίσεσθαι. Ἐπειρώτεον ὦν οἱ Ἐπιδαύριοι κότερα χαλκοῦ ποιέωνται τὰ ἀγάλματα ἢ λίθου· ἡ δὲ Πυθίη οὐδετέρα τούτων ἔα, ἀλλὰ ξύλου ἡμέρης ἐλαίης. Ἐδέοντο ὦν οἱ Ἐπιδαύριοι Ἀθηναίων ἐλαίην σφι δοῦναι ταμέσθαι, ἱρωτάτας δὴ κείνας νομίζοντες εἶναι· λέγεται δὲ καὶ ὡς αἱ ἐλαῖαι ἦσαν ἄλλοθι γῆς οὐδαμοῦ κατὰ χρόνον κεῖνον ἢ ἐν Ἀθήνῃσι. Οἱ δὲ ἐπὶ τοισίδε δώσειν ἔφασαν ἐπ' ᾧ ἀπάξουσι ἔτεος ἑκάστου τῇ ⟨τε⟩ Ἀθηναίῃ [τε] τῇ Πολιάδι ἱρὰ καὶ τῷ Ἐρεχθέϊ.*

4 Βλ. RAUBITSCHEK καὶ JEFFERY, Dedications from the Athenian Acropolis, 350, ἀρ. 326, 354, ἀρ. 327.

5 Ἡ μελέτη αὕτη ἀποτελεῖ ὑπό τινα ἔποψιν συνέχισιν τῶν συζητήσεων τῶν σοβαρῶν προβλημάτων τῆς τοπογραφίας τῆς Ἀκροπόλεως, τῶν τεθέντων καὶ ἀντιμετωπισθέντων ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Ν. ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΟΣ ἐν τῇ διδακτορικῇ αὐτοῦ διατριβῇ: Τὸ Ἐρέχθειον ὡς οἰκοδόμημα χθονίας λατρείας. Ἄνευ τῆς διατριβῆς ταύτης ἡ παροῦσα μελέτη δὲν θὰ ὑπῆρχεν οὔτε ὡς πρόθεσις κἄν.

6 Τὸ Ἐρέχθειον ὡς οἰκοδόμημα χθονίας λατρείας, 7.

7 Περὶ τῆς ταυτίσεως τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τοῦ Ἐρεχθείου πρὸς τὸν ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς Πολιάδος βλ. KOLBE ἐν Phil. Wochenschrift 1931, 17 κ.ἑ. Ἐπίσης PATON καὶ ἄλλους, The Erechtheion, 433 κ.ἑ.

8 Ὅτι ὁ ναὸς τοῦ ξοάνου εἶναι ὁ «ναὸς τοῦ Doerpfeld» οὐδεὶς σήμερον δέχεται. Ἐκ τῶν παλαιοτέρων ἐπίστευον τοῦτο ὁ DÖRPFELD καὶ ὁ JUDEICH, Topographie², 267 κ.ἑ. (βλ. καὶ Hermes 1929, 391 κ.ἑ.).

γηγενοῦς δηλαδὴ Ἐρεχθέως ἢ ἄλλως Ἐριχθονίου[1]. Συνάγεται ὅμως κατὰ τὴν γνώμην τοῦ ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΟΣ ἐξ ἀρχαίων πληροφοριῶν, ὅτι τὸ ξόανον τῆς Ἀθηνᾶς καὶ ὁ τάφος τοῦ Ἐρεχθέως-Ἐριχθονίου ἀποτελοῦσι τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τοῦ πρωιμωτάτου ἱεροῦ τῆς Ἀκροπόλεως[2]. Αἱ ἀρχαῖαι μαρτυρίαι, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ ΟΜΗΡΟΥ καὶ ἑξῆς, συμφωνοῦσιν, ὅτι Ἀθηνᾶ καὶ Ἐριχθόνιος-Ἐρεχθεὺς λατρεύονται ἀπὸ κοινοῦ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, τὸ δὲ ἱερὸν αὐτῶν περιέχει ἀφ' ἑνὸς τὸ ξόανον τῆς θεᾶς καὶ ἀφ' ἑτέρου τὸν τάφον τοῦ γηγενοῦς τούτου ἥρωος καὶ γενάρχου. Οὕτω, συμφώνως πρὸς τὴν γνώμην τοῦ ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΟΣ, κατὰ τοὺς προκλασσικοὺς χρόνους τὸ ξόανον τῆς Ἀθηνᾶς εὑρίσκετο ἐντὸς κοινοῦ ἱεροῦ[3] (ἐντὸς τοῦ *πυκινοῦ δόμου* τοῦ Ἐρεχθέως, ὡς φαίνεται κατ' ἀρχήν, καὶ ἐντὸς τοῦ *πίονος νηοῦ* ἀργότερον). Ναὸς ὅμως προκλασσικῶν χρόνων δὲν ἔχει εἰσέτι ἀναγνωρισθῆ μετά τινος βεβαιότητος ὑπὸ τὸ Ἐρέχθειον. Ἐπὶ τοῦ χώρου ἐξ ἄλλου τοῦ μυκηναϊκοῦ ἀνακτόρου καὶ τοῦ «ναοῦ τοῦ Doerpfeld» τοποθετεῖται γεωμετρικὸν ἱερόν, τὰ ἴχνη τοίχων ὅμως, ἅτινα ἔχουσι συνδεθῆ πρὸς αὐτό, εἶναι πτωχὰ καὶ ἀβέβαια καὶ δὲν ὑφίσταται ἔνδειξις, συμφώνως πρὸς τὴν γνώμην τοῦ HOLLAND[4], ὅτι ναὸς διεδέχθη ποτὲ τὸ ἀνάκτορον ὡς ἄμεσος συνέχεια αὐτοῦ. Ἡ ὕπαρξις τοῦ ἱεροῦ τούτου κατὰ τὴν γνώμην τοῦ DINSMOOR[5] εἶναι ἀναγκαία ἀλλ' ὑποθετική. Ὁ «ναὸς» ἐξ ἄλλου «τοῦ Doerpfeld» ἀμφισβητεῖται ὑπὸ τοῦ HOLLAND[6] ὡς ναὸς καὶ θεωρεῖται ὑπ' αὐτοῦ δημόσιον οἰκοδόμημα[7].

Ἐπιτρέπεται συνεπῶς κατόπιν τούτου ἡ εἰκασία, ὅτι τὸ ξόανον τῆς Ἀθηνᾶς, ὡς καὶ ὁ τάφος τοῦ μυθικοῦ Ἀθηναίου γενάρχου, υἱοῦ αὐτῆς, εὑρίσκοντο ἐπὶ ἄλλης τινὸς θέσεως τῆς Ἀκροπόλεως κατὰ τοὺς προκλασσικούς[8], τοὺς κλασσικοὺς καὶ τοὺς μετακλασσικοὺς χρόνους.

Ἡ ἄλλη ὅμως αὕτη θέσις, ἐφ' ἧς τὸ κοινὸν αὐτῶν ἱερόν, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι εἰμὴ ὁ ἕτερος τῶν δύο ἄλλων ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἱερῶν χώρων τῆς Ἀθηνᾶς Οὗτοι δὲ εἶναι:

1) Ὁ χῶρος τοῦ Παρθενῶνος.

2) Ὁ χῶρος τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης.

Ἀλλ' ὁ χῶρος τοῦ Παρθενῶνος ἀποκλείεται ὡς θέσις τοῦ ξοάνου καὶ τοῦ τάφου τοῦ γενάρχου, καθόσον:

α) Ἡ ὕπαρξις τοῦ χρυσελεφαντίνου, μὴ λατρευτικοῦ,ἀγάλματος τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου, καὶ δὴ ἐπὶ τῆς πλέον ἐπισήμου καὶ τιμητικῆς θέσεως, ἀποκλείει τὴν ὕπαρξιν ἐπὶ ἑτέρας, δευτερευούσης, θέσεως τοῦ ξοάνου τῆς Ἀθηνᾶς, ὅπερ δὲν

1 ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ, ἔ.ἀ. 27 κ.ἑ.

2 Αὐτόθι σ. 6: «Περὶ τοῦ τάφου τοῦ Ἐρεχθέως δὲν ὑπάρχει ῥητὴ μαρτυρία τῶν κλασσικῶν χρόνων».

3 Αὐτόθι 3 κ.ἑ..

4 AJA 43, 1939, 297 - 8.

5 AJA 51, 1947, 109 - 10.

6 Ἔ. ἀ. 289 - 98.

7 Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ DINSMOOR (The Architecture of Ancient Greece, 1950, 358) ὁ «ναὸς τοῦ Doerpfeld» κτίζεται τὸ 529 - 20 π. Χ. ὡς περίπτερος ναός, τὸ δὲ 570-60 π. Χ. κτίζεται κατὰ τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ Παρθενῶνος ὁ πρόγονος αὐτοῦ ἢ ἄλλως Ἑκατόμπεδον. Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ PLOMMER (JHS 80, 1960, 146, 159) ὁ «ναὸς τοῦ Doerpfeld» κτίζεται τὸν 6ον π.Χ. αἰῶνα ὡς περίπτερος ναός, ἐπανακτιζόμενος τὸ 525 π.Χ. ἐπὶ τῶν αὐτῶν βάσεων, δὲν ὑπάρχει δὲ πρόγονος τοῦ Παρθενῶνος.

8 Περὶ τῆς ὑπὸ τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν σχητικῆς παραδόσεως βλ. ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΑ, ἔ. ἀ. 3.

διεκρίνετο σχεδὸν αὐτῆς ταύτης τῆς θεᾶς[1]. Χαρακτηριστικὴ ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι ἡ περίπτωσις τοῦ ξοάνου τῆς Ἥρας ἐν Σάμῳ, ἀποτελοῦντος ὡσαύτως ὁμοίωμα τῆς θεᾶς, ἀλλὰ καὶ ταυτιζομένου πρὸς τὴν θεάν. Τοῦτο μέχρι τῆς ὑστάτης ἀρχαιότητος κατεῖχε τὴν κυρίαν θέσιν ἐντὸς τοῦ μεγάλου ναοῦ τῆς Σάμου, καίτοι εἶχε μεταφερθῆ εἰς αὐτὸν ἐκ τοῦ παλαιοτέρου ἱεροῦ αὐτοῦ. Τὸ ξόανον τοῦτο, *ἡ θεὸς*[2]

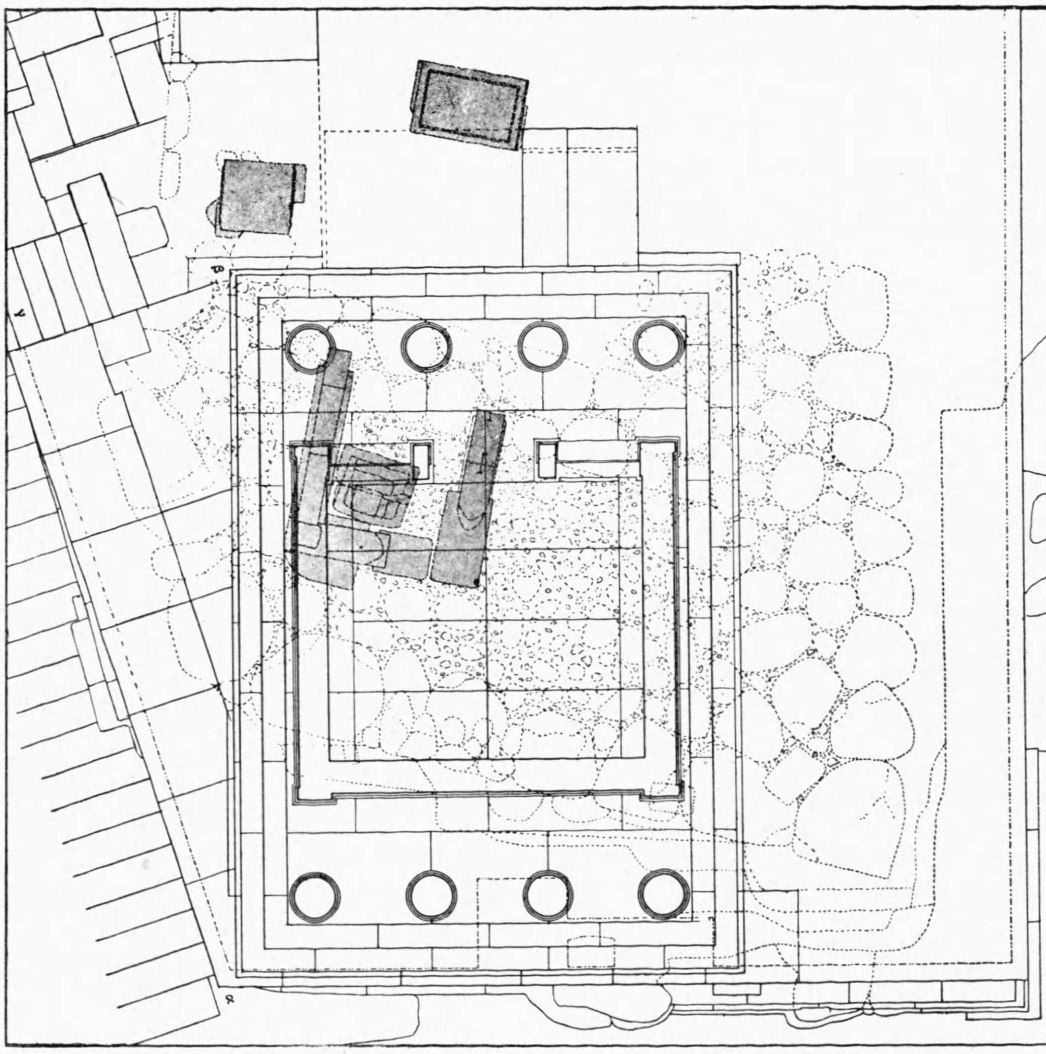

Εἰκ. 1. Οἱ ναοὶ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης (τοῦ 6ου καὶ τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος, σχέδιον Μπαλάνου).

κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Ἡραίου, εὑρίσκετο ἔμπροσθεν νεωτέρου ἀγάλματος τῆς Ἥρας, μὴ λατρευτικοῦ, *τῆς ὄπισθε θεοῦ* κατὰ τὴν αὐτὴν ἐπιγραφήν.

β) Οὐδὲν στοιχεῖον ἐξ ἄλλου ὑπάρχει ἐν τῷ χώρῳ τοῦ Παρθενῶνος, ἐνέχον ἔνδειξιν ἀσκήσεως λατρείας χθονίας ἅμα καὶ ἡρωικῆς, οἵα ἦτο ἡ λατρεία τοῦ ξοάνου τῆς Ἀθηνᾶς

1 Βλ. ΑΜ 1930, 1 κ.ἑ., ἐπίσης ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΑ, ἔ.ἀ. 74: «Ἀλλὰ τὸ ξόανον τῆς Ἥρας ἀνῆκεν εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν εἰκόνων ἐκείνων τοῦ θείου, ἐν αἷς εἶναι δύσκολος ἡ διάκρισις, ἐὰν πρόκειται περὶ ὁμοιώματος τοῦ θεοῦ ἢ αὐτοῦ τούτου τοῦ θεοῦ».

2 Βλ. σ. 62 σημ. 2.

Οὕτω ὑπολείπεται ὡς θέσις τοῦ ξοάνου τούτου τῆς Ἀθηνᾶς ὁ ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης, περὶ τῆς λατρείας δὲ τῆς Ἀθηνᾶς ἐν τῷ χώρῳ τοῦ ναοῦ τούτου, καὶ ἐν τῷ χώρῳ ἐν γένει ὅλου τοῦ πύργου, δὲν ὑπάρχει σήμερον ἱκανοποιητικὴ ἐξήγησις καὶ ἄγνωστος ἔχει παραμείνει ὁ λόγος τῆς προσωνυμίας «Νίκη».

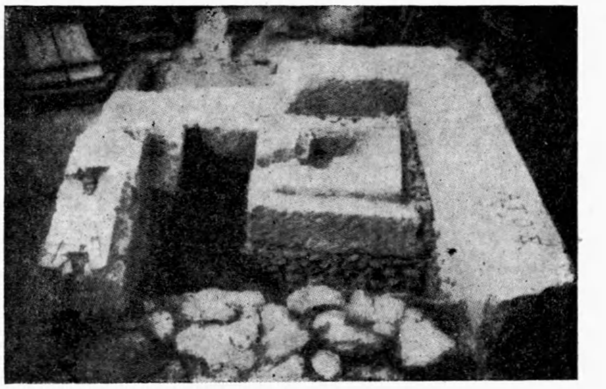

Εἰκ. 2. Ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης τοῦ 6ου π Χ. αἰῶνος.

Οἱ πρῶτοι ἐρευνηταὶ συνέδεσαν, ὡς γνωστόν, τὴν λατρείαν ταύτην τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης πρὸς τοὺς Μηδικοὺς πολέμους, θεωρήσαντες καὶ τὴν προσωνυμίαν «Νίκη» ἀναγομένην εἰς τὰς κατ' αὐτοὺς νίκας. Ἡ κατὰ τὸ 1934 ὅμως, δι αρκούσης τῆς ἀναστηλώσεως τοῦ πύργου καὶ τοῦ ἐπ' αὐτοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης, ἀποκάλυψις ὑπὸ τοῦ ΜΠΑΛΑΝΟΥ [1] ὑπὸ τὸν κλασσικὸν ναὸν αὐτῆς ἑτέρου ναοῦ (εἰκ. 1-3), τοῦ 6ου αἰῶνος π. Χ., καὶ μάλιστα μετ' ἐσχάρας καὶ βωμοῦ, μνημονευομένου καὶ ἐν εὑρεθείσῃ ἐπιγραφῇ, κατέδειξεν ἐσφαλμένην τὴν γνώμην ταύτην, ἐτέθη δὲ κατόπιν τούτου ὀξὺ τὸ πρόβλημα περὶ τῆς ἐν τῷ χώρῳ τοῦ πύργου λατρευομένης θεᾶς καὶ τῆς προσωνυμίας αὐτῆς ὡς «Νίκης».

Ὁ WELTER [2] ἀκολούθως συνέδεσε τὴν λατρείαν ταύτην πρὸς τὴν ἵδρυσιν τῶν Μεγάλων Παναθηναίων τὸ 566 π.Χ., ἐθεώρησε δὲ οὗτος τὴν προσωνυμίαν «Νίκη» συναφῆ πρὸς τὰς ἀθλητικὰς νίκας τῆς ἑορτῆς ταύτης. Ἡ γνώμη ὅμως αὕτη παρουσιάζει ἀσθενῆ σημεῖα. Βάσιμοι ἀντιρρήσεις εἶναι δυνατὸν νὰ διατυπωθῶσι κατ' αὐτῆς:

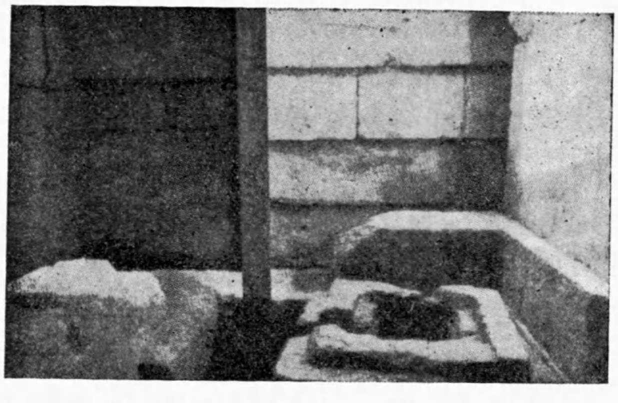

Εἰκ. 3. Ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης τοῦ 6ου π.Χ. αἰῶνος ἐπικαλυφθεὶς ὑπὸ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης τοῦ 5ου π Χ. αἰῶνος.

Ὑπὸ ἀρχαίων πηγῶν (βλ. κατωτέρω) μνημονεύεται ξόανον τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης. Τοῦτο, συμφώνως πρὸς τὴν γνώμην τοῦ ἀειμνήστου ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ [3], ἦτο ἀρχαιότερον τοῦ 6ου π.Χ. αἰῶνος, οἷα ἦσαν ἄλλωστε ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰ ἀρχαῖα ξόανα, καὶ ἐνεφάνιζε προϊστορικὰς ἐπιβιώσεις (βλ. κατωτέρω). Ἡ ὕπαρξις τοῦ ξοάνου τούτου

1 Ν. ΜΠΑΛΑΝΟΥ, Ἡ νέα ἀναστήλωσις τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης ἐν ΑΕ 1937, 776-80. Περὶ τῆς ἀναστηλώσεως τοῦ ναοῦ βλ. ἄρθρον ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Α. ΟΡΛΑΝΔΟΥ, Nouvelles observations sur la construction du Temple d'Athéna Niké ἐν BCH 1947-48, 1-38, ἐπίσης Zum Tempel der Athena Nike ἐν AM 1915, 27-44.

2 AA 1939, 12 κ.έ. βλ. ἐπίσης RAUBITSCHEK καὶ JEFFERY, Dedications from the Athenian Acropolis, 359.

3 Γ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ, Ἡ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως λατρεία τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης ἐν ΑΕ 1939-41, 97-110.

ὑποδεικνύει, ὅτι ἡ ὅλη λατρεία ἐν τῷ χώρῳ τοῦ πύργου ἦτο πολὺ προγενεστέρα τοῦ 6ου αἰῶνος π. Χ., ὅπερ ἤδη ἐπιβεβαιοῖ σήμερον καὶ ἡ ἔρευνα τοῦ ΙΑΚΩΒΙΔΟΥ [1]. Συνεπῶς ἡ προσωνυμία «Νίκη» εἶναι ἄσχετος μᾶλλον πρὸς τὰς ἀθλητικὰς νίκας τῶν Μεγάλων Παναθηναίων, ἐφόσον μάλιστα τὸ ξόανον τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης οὐδὲν σύμβολον ἔφερε τῶν νικῶν τούτων ἢ τῶν ἀγώνων τῆς ἑορτῆς ταύτης ἢ τῶν ἀθλητικῶν ἀγώνων ἐν γένει, ἀλλ' ἁπλῶς ἐκράτει ῥόαν καὶ κράνος (βλ. κατωτέρω). Καὶ ἦσαν ἐξ ἄλλου τὰ Παναθήναια, τὰ Μεγάλα, ἀλλὰ καὶ τὰ παλαιότερα τούτων, τὰ Μικρά, ἀφιερωμένα εἰς τὴν λατρείαν τοῦ ἐκ τοῦ βάθους τῶν αἰώνων προερχομένου ξοάνου τῆς μιᾶς καὶ μόνης πολιούχου θεᾶς. Ἡ ἀφιέρωσις συνεπῶς ξοάνου δευτέρου, ὑπὸ νέαν προσωνυμίαν, ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἑορτῆς ἀγομένης πρὸς τιμὴν τοῦ ἤδη ὑπάρχοντος ξοάνου τῆς αὐτῆς θεᾶς, ἦτο ἀσφαλῶς περιττὴ καὶ ἀνεπίτρεπτος.

Αἱ ἀρχαῖαι πληροφορίαι συμφωνοῦσιν, ὅτι ἓν καὶ μόνον ξόανον τῆς Ἀθηνᾶς ὑπῆρχεν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως (βλ. κατωτέρω), τοῦτο δὲ φαίνεται ὅτι ἦτο γνωστὸν καὶ ὡς Νίκη. Ἡ ἐν τῷ χώρῳ ἄρα τοῦ πύργου λατρεία, ὑπάρχουσα ἤδη ἐκεῖ ἀπὸ τῶν ὑπομυκηναϊκῶν τοὐλάχιστον χρόνων, ὡς ἀποδεικνύει σήμερον ἡ ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα (βλ. κατωτέρω), ἐλαμπρύνθη ἁπλῶς κατὰ τὸν 6ον αἰῶνα, ὅτε ἱδρύθησαν καὶ τὰ Μεγάλα Παναθήναια, κατηρτίσθη δὲ καὶ πρόγραμμα ἐξωραϊσμοῦ τοῦ ὅλου βράχου. Ἡ γνώμη αὕτη ἐνισχύεται ἐκ τῶν ἀκολούθων στοιχείων :

1. Ἐκ τοῦ τύπου τοῦ ξοάνου τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης, γνωστοῦ ἐκ περιγραφῆς τοῦ ΗΛΙΟΔΩΡΟΥ [2] κυρίως. Ὁ τύπος αὐτοῦ εἶναι πανάρχαιος καὶ συγκεντρώνει ἀμφοτέρας τὰς περὶ τοῦ ξοάνου τῆς πολιούχου Ἀθηνᾶς παραδόσεις (ὅτι τοῦτο ἦτο διιπετὲς [3] ἢ ἀφιερώθη ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου γενάρχου [4]), ἀνταποκρίνεται δ' ἐξ ἄλλου εἰς τὴν μορφὴν τῆς θεᾶς ὡς πολιούχου: Τὸ ξόανον τοῦτο, τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης, συμφώνως πρὸς τὰς πληροφορίας τοῦ ΗΛΙΟΔΩΡΟΥ, ἐκράτει ῥόαν διὰ τῆς μιᾶς χειρὸς καὶ κράνος διὰ τῆς ἑτέρας. Κατὰ τὸν καθηγητὴν ΟΙΚΟΝΟΜΟΝ [5] ἡ ῥόα δηλοῖ χθονίαν καταγωγὴν καὶ συνέχειαν τῆς λατρείας τῆς θηλείας θεότητος τῶν προϊστορικῶν χρόνων. Ἡ χθονία αὕτη καταγωγὴ εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῇ καὶ ἐκ τῆς σχέσεως τοῦ ξοάνου τούτου πρὸς τὴν ἡρωικὴν λατρείαν. Ἀλλὰ καὶ τὸ κράνος δηλοῖ συνάφειαν πρὸς τὴν λατρείαν τῆς θηλείας θεότητος τῶν προϊστορικῶν χρόνων, καὶ δὴ τῶν μυκηναϊκῶν. Ἀναγνωρίζεται σήμερον, ὅτι ἡ Μεγάλη Θεὰ τῶν χρόνων τούτων, λατρευομένη κατὰ τόπους ὑπὸ διάφορα ὀνόματα ἴσως, προΐστατο συγχρόνως τῆς Φύσεως καὶ τοῦ Πολέμου, ἀποτελοῦσα πιθανῶς σύστοιχον μορφὴν τῆς θηλείας θεότητος τῆς χετταϊκῆς τριάδος [6]. Ὁ τύπος ἑπομένως τοῦ ξοάνου τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης καὶ λόγῳ τῆς ῥόας καὶ λόγῳ τοῦ κράνους φαίνεται ὅτι ἀποτελεῖ ἄμεσον ἐπιβίωσιν τοῦ τύπου τῆς μυκηναϊκῆς ταύτης θεᾶς, ἐν τῇ διττῇ δὲ ἰδιότητι αὐ-

1 Ἡ Μυκηναϊκὴ Ἀκρόπολις τῶν Ἀθηνῶν, 186 κ.ἑ.

2 Βλ. ΑΡΠΟΚΡΑΤΙΩΝΑ ἐν λ. *Νίκη Ἀθηνᾶ : Λυκοῦργος ἐν τῷ περὶ τῆς ἱερείας· ὅτι δὲ Νίκης ξόανον ἄπτερον ἔχον ἐν μὲν τῇ δεξιᾷ ῥόαν ἐν δὲ τῇ εὐωνύμῳ κράνος, ἐτιμᾶτο παρ' Ἀθηναίοις, δεδήλωκεν Ἡλιόδωρος περιηγητὴς ἐν α'. περὶ Ἀκροπόλεως.* Περὶ τῶν πληροφοριῶν τούτων βλ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΝ, ἔ. ἀ. 97.

3 Πβλ. ΠΑΥΣΑΝ. Ι 26,6 : *φήμη δὲ ἐς αὐτὸ ἔχει πεσεῖν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ.*

4 Βλ. σ. 121, σημ. 1, IV.

5 Ἔ. ἀ. 102 κ.ἑ.

6 DUSSAUD, Religions des Hittites (1949), 356· βλ. ἐπίσης ΑΛΕΞΙΟΥ, Ἡ Μινωικὴ Θεὰ μεθ' ὑψωμένων χειρῶν, 266 (ἐν Κρητικὰ Χρονικὰ 12, 1958).

τῆς: α) κυρίας τῆς Φύσεως (ῥόα), χορηγοῦ καὶ ρυθμιστρίας τῆς ζωῆς, ἡμέρου καὶ ἀγρίας, ἐμψύχου καὶ ἀψύχου· καὶ β) κυρίας τοῦ Πολέμου, καὶ δὴ ἐν ὥρᾳ ἀνάγκης (κράνος), ἀπροσμαχήτου ἤτοι δυνάμεως κατὰ ἐχθροῦ εἰσβάλλοντος εἰς τὴν περιοχήν, ἐν ᾗ λατρεύεται αὕτη. Ὑπὸ τοιαύτην ἔννοιαν εἶναι δυνατὸν ἴσως νὰ νοηθῇ καὶ ὁ ἐκ κράνους προερχόμενος πόλος τοῦ ξοάνου τῆς Μεγάλης Θεᾶς τῆς Σάμου, τῆς Ἥρας [1]. Τὸ ξόανον τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης ἑπομένως δὲν προϋποθέτει, ὡς ἄλλωστε ἀπέδειξεν ὁ ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ [2], ἀφομοίωσιν τοῦ αὐτοτελοῦς πολεμικοῦ τύπου τῆς Ἀθηνᾶς πρὸς προϋπάρχοντα εἰρηνικὸν τύπον αὐτῆς ἢ συνένωσιν τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τῆς Νίκης ἢ συσχέτισιν τῆς Ἀθηνᾶς μετὰ τῆς αὐτοτελοῦς Νίκης, μᾶλλον ἐπαναλαμβάνει τὸν τύπον τῆς μυκηναϊκῆς θεᾶς, ἐξ οὗ καὶ ἀποσπᾶται ἐν καιρῷ — κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους — ὁ αὐτοτελὴς πολεμικὸς τύπος τῆς Ἀθηνᾶς, ὅστις καὶ καθίσταται γνωστὸς ἐν Ἀθήναις κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴν ἐποχήν. Ὁ αὐτοτελὴς ὅμως οὗτος πολεμικὸς τύπος τῆς Ἀθηνᾶς οὐδέποτε ἀποβαίνει ἐν Ἀθήναις λατρευτικός. Ὁ σύνθετος ἐξ ἄλλου τύπος αὐτῆς, ὁ εἰρηνικὸς καὶ συγχρόνως πολεμικός, ἀνταποκρίνεται καὶ πρὸς τὸν τύπον τῆς ὁμηρικῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦτο διότι ἐν τῇ Ἰλιάδι [3] ἔργα εἰρηνικῆς φύσεως ἀποδίδονται εἰς τὴν Παλλάδα, δηλαδὴ τὴν Ἀθηνᾶν γνωστὴν καὶ ὡς θεὰν τοῦ πολέμου (πβλ. παλλάδιον = τὸ ξόανον αὐτῆς ὡς ἐχέγγυον τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς πόλεως, ἐν ᾗ λατρεύεται αὕτη). Ἐξ ἄλλου ἡ παρουσία τῶν δύο συμβόλων, τῆς ῥόας καὶ τοῦ κράνους, φερομένων διὰ τῶν χειρῶν τοῦ ξοάνου τούτου τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης, σχετίζει αὐτὸ πρὸς τὸν τύπον τῶν χετταϊκῶν λατρευτικῶν ἀγαλμάτων, τῶν φερόντων διὰ τῆς μιᾶς ἢ δι' ἑκατέρας τῶν χειρῶν αὐτῶν σύμβολον ἢ σύμβολα τῆς λατρείας αὐτῶν [4], ἐπιβεβαιοῖ δὲ οὕτω πως καὶ τὴν ὑπάρχουσαν πληροφορίαν, ὅτι ὁ Ἀθηναῖος γενάρχης μετεκάλεσε καὶ Φρύγιον [5] τεχνίτην εἰς τὰς Ἀθήνας. Ὁ τύπος τοῦ ξοάνου τούτου εἶναι ἑπομένως κατὰ πολὺ ἀρχαιότερος τῶν δύο τύπων, οἵτινες ἔχουσι προταθῆ κατὰ καιροὺς ὡς ἐκπροσωποῦντες τὸ ξόανον τῆς πολιούχου θεᾶς. Ὡς εἶναι γνωστόν, δὲν ὑπάρχει ὁμοφωνία ὡς πρὸς τὸν τύπον τοῦ ξοάνου τούτου καὶ συνήθως προτείνεται: α) ὁ τύπος τῆς ὀρθίας καὶ πολεμικὴν ἐξάρτυσιν φερούσης Ἀθηνᾶς καὶ β) ὁ τύπος τῆς καθημένης Ἀθηνᾶς, διὰ τῆς μιᾶς χειρὸς κρατούσης φιάλην. Ἀμφότεροι [6] ὅμως οὗτοι οἱ ἀθηναϊκοὶ τύποι, ἐξ ὧν ὁ πρῶτος ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συνδέεται πρὸς τὴν λατρείαν τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου, εἶναι τοῦ 6^{ου} καὶ τοῦ 5^{ου} ἀντιστοίχως π. Χ. αἰῶνος, κατὰ πολὺ συνεπῶς νεώτεροι τοῦ μυκηναϊκῆς καταγωγῆς — καὶ μετά τινων ἴσως προσμείξεων χετταϊκῶν πιθανῶς — ξοάνου τῆς θεᾶς τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης καὶ δὲν ἀνταποκρίνονται καὶ εἰς τὴν ὑπάρχου-

1 Βλ. σ. 61-2 καὶ σ. 62 σημ. 4.

2 Ἔ. ἀ. 105.

3 Ε 60:... *χερσὶν ἐπίστατο δαίδαλα πάντα* (ὁ τεχνίτης) *τεύχειν, ἔξοχα γάρ μιν ἐφίλατο Παλλὰς Ἀθήνη.*

4 C. G. BRANDESTEIN, Hethitische Götter nach Bildbeschreibungen in Keilschrifttexten (Mitteilungen der vorderasiatisch-aegyptischen Gesellschaft 46, ἀρ. 2: Hethitische Texte in Umschrift mit Übersetzung und Erläuterungen (Λειψία 1943, Κριτικὴ ὑπὸ GÜTTERBOCK ἐν Orientalia 15, 1946, 482-96). Πρβλ. ἐξ ἄλλου καὶ τὸ ἀνάγλυφον ἐκ Carchemish, ἐφ' οὗ παρίσταται θεὰ φέρουσα διὰ τῆς μιᾶς χειρὸς ῥόαν καὶ στάχυς διὰ τῆς ἑτέρας (Carchemish III, πίν. Β 37).

5 RE VI ἐν λ. *Ἐριχθόνιος*. Βλ. ἐπίσης JACOBY, Das Marmor parium, 6, 19.

6 Βιβλιογραφίαν βλ. ἐν PATON, ἔ. ἀ. 433.

σαν παράδοσιν περὶ τῆς ἀρχαιότητος τοῦ ξοάνου τῆς πολιούχου θεᾶς τῶν Ἀθηνῶν. Ἀμφότεροι οἱ προταθέντες οὗτοι τύποι ἐξ ἄλλου ἐπαναλαμβάνονται ἐπὶ ἔργων τῆς μικροτεχνίας, ἐνῶ ὁ τύπος τοῦ ξοάνου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης δὲν ἐπαναλαμβάνεται κατὰ πιστόν τινα τοὐλάχιστον τρόπον [1]. Ἡ ἔλλειψις τοιαύτης ἐπαναλήψεως ἀποτελεῖ ἴσως ἔνδειξιν τῆς ἱερότητος, δι' ἧς περιεβάλλετο τὸ ξόανον τῆς πολιούχου θεᾶς ἐν Ἀθήναις.

2. Ἐκ τῆς ἐλλείψεως ἀρχαίων πληροφοριῶν περὶ τῆς ὑπάρξεως δύο ξοάνων τῆς Ἀθηνᾶς ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως. Τοιαύτη ὕπαρξις ἄλλωστε ἀποκλείεται, καθόσον προϋποθέτει ὕπαρξιν δύο αὐτοτελῶν λατρειῶν αὐτῆς, αὗται δὲ ἰσοδυναμοῦσι πρὸς τὴν ὕπαρξιν σχεδὸν δύο αὐτοτελῶν θεοτήτων. Ἐφ' ὅσον δὲ ὁ ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης ἐστέγαζε ξόανον τῆς θεᾶς ἀρχαῖον, ἔπρεπε, κατ' ἀναλογίαν καὶ συμφώνως πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς ἑλληνικῆς λατρείας, νὰ ὑπάρχῃ καὶ ἕτερος ναός, αὐτοτελής, πρὸς στέγασιν ἑτέρου τυχὸν ἀρχαίου ξοάνου αὐτῆς, οὐδαμῶς ἐπιτρεπομένην ἐντὸς ἄλλου τινὸς κτίσματος εἰμὴ μόνον ἐντὸς ναοῦ. Τοιοῦτος ὅμως ναὸς δὲν ὑπῆρχεν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως κατὰ τοὺς κλασσικοὺς καὶ τοὺς μετακλασσικοὺς χρόνους.

3. Ἐκ τῆς συνυπάρξεως ἐσχάρας καὶ ξοάνου ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ ναοῦ, τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης, ἀμφοτέρων χαρακτηριστικῶν στοιχείων τῆς πρωίμου λατρείας τοῦ ξοάνου τῆς πολιούχου Ἀθηνᾶς ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως.

Ἡ ἐσχάρα αὕτη ἱδρύθη κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Ιακωβιδου [2] ἀρχομένων τῶν ἱστορικῶν χρόνων, ἐν αὐτῇ δὲ εὑρέθησαν εἰδώλια, ἀναγνωρισθέντα ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Μαρινατου [3] ὡς ὑπομυκηναϊκά. Τὰ εἰδώλια ταῦτα, συμφώνως πρὸς τὴν γνώμην τοῦ Ιακωβιδου [4], μετεφέρθησαν εἰς τὴν ἐσχάραν ταύτην ἐκ παλαιοτέρου χώρου λατρείας, ἴσως ἐκ τοῦ ὑπὸ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ πύργου ἱεροῦ. Ἡ γνώμη αὕτη εἶναι πιθανή ὡς καθορίζουσα ἀκριβέστερον τὴν λογικὴν γνώμην τοῦ Μπαλανου [5], ὅτι ταῦτα μετεφέρθησαν ἐκεῖ ἔκ τινος ἄλλου ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως προϋπάρχοντος ἱεροῦ. Πιθανὴ ὅμως φαίνεται ὡσαύτως καὶ παραλλαγὴ τῆς γνώμης ταύτης: Ἡ ἐσχάρα αὕτη, συνιστῶσα ἀρχικῶς ὑπαίθριον ἱερὸν ἐπὶ τοῦ πύργου, ὡς διαπιστώνει ὁ Ιακωβιδης [6], ἀπετέλει ἴσως διάδοχον κατάστασιν προγενεστέρου ὁμοίου ἱεροῦ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, συνισταμένου ἐξ ὑπαιθρίου ἐπίσης ἐσχάρας, μυκηναϊκῆς, ἐκ τῆς μυκηναϊκῆς δὲ ταύτης ἐσχάρας, τελούσης ἐν χρήσει μέχρι καὶ τῆς ὑπομυκηναϊκῆς ἐποχῆς, ἐλήφθησαν εἰδώλια καὶ ἀπετέθησαν ἐπὶ νέας ἐσχάρας, τῆς τοῦ πύργου, πρὸς καθιέρωσιν αὐτῆς καὶ συνέχισιν τῆς λατρείας ἐν αὐτῇ. Καὶ ναὶ μὲν ἡ ὕπαρξις μυκηναϊκῆς ἐσχάρας ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως δὲν ἔχει πιστοποιηθῆ ἀνασκαφικῶς, οὐδὲν ὅμως στοιχεῖον ἐμποδίζει τὴν γνώμην, ὅτι ὑπῆρχεν ἤδη τοιαύτη ἐσχάρα ἐπὶ τοῦ πύργου — ἡ ὑπάρχουσα ἐσχάρα ἱδρύθη μετὰ τὴν ἐρείπωσιν τοῦ ἀνωτάτου μέρους αὐτοῦ —, εἰκάζεται δὲ μᾶλλον ἡ ὕπαρξις αὐτῆς εὐλόγως εἴτε ἐγγὺς εἴτε μακρὰν αὐτοῦ, διότι ἀφ' ἑνὸς ἐλάχιστα ἴχνη ἔχουσι διασωθῆ ἐκ τοῦ ὅλου συμπλέγματος τοῦ ἀνακτόρου,

1 Περὶ παραστάσεων σχετιζομένων πρὸς τὸν τύπον τοῦτον τῆς Ἀθηνᾶς βλ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΝ, ἔ.ἀ. καὶ 109 κ.ἑ.

2 Ἔ. ἀ. 186 κ. ἑ.

3 Αὐτόθι 186 σημ. 361.

4 Αὐτόθι 186-7.

5 Ἔ. ἀ. σ. 795.

6 Ἔ. ἀ. 186.

ἐν ᾧ θὰ ὑπῆρχεν ἴσως τοιαύτη ἐσχάρα, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπαίθριος μυκηναϊκὴ ἐσχάρα πιστοποιεῖται ἐν Τίρυνθι [1] καὶ ἐν Μυκήναις [2]· ἐν Τίρυνθι μὲν ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ αὐλῇ τοῦ ἀνακτόρου, ἐν Μυκήναις δὲ ὑπεράνω τοῦ τετάρτου καθέτου βασιλικοῦ τάφου τοῦ περιβόλου τοῦ Schliemann, παρὰ τὴν εἴσοδον τῆς ἀκροπόλεως· εἶναι δὲ ἡ μυκηναϊκὴ ἐσχάρα τῆς Τίρυνθος (εἰκ. 4), ὡς καὶ ἡ μυκηναϊκὴ ἐσχάρα τῶν Μυκηνῶν, κυκλικοῦ σχήματος, ἡ τῆς Τίρυνθος ὅμως παρουσιάζει μεταγενεστέραν, ἐκ τῶν ἱστορικῶν χρόνων, μετασκευὴν ἐκ τετραγώνου τοιχίσεως καὶ εἶναι οὕτω κατὰ τὸ δεύτερον τοῦτο σχῆμα αὐτῆς περίπου ὡς ἡ τῶν Ἀθηνῶν, τετράγωνος δηλαδὴ ἐξωτερικῶς, κοίλη ἐσωτερικῶς.

Ἡ ἐσχάρα αὕτη ἀπετέλει, φαίνεται, ὑπαίθριον ἱερὸν τῆς Ἀκροπόλεως, καθ' ὃν χρόνον τὸ ξόανον τῆς θεᾶς εὑρίσκετο ἐντὸς τοῦ *πυκινοῦ δόμου* τοῦ Ἐρεχθέως, ἤτοι ἐντὸς τοῦ πρώτου γνωστοῦ ναοῦ αὐτοῦ. Ὁ πρῶτος οὗτος ναὸς δὲν πιστοποιεῖται ἀνασκαφικῶς ἐπὶ ἢ ἐγγὺς τοῦ μυκηναϊκοῦ ἀνακτόρου τῆς Ἀκροπόλεως [3]. Συμβαίνει οὕτω καὶ ἐδῶ, ὅ,τι συμβαίνει καὶ ἐπὶ πλείστων μυκηναϊκῶν ἐρειπίων, ὡς ἔχει ἤδη παρατηρήσει περίπου καὶ ὁ DESBOROUGH [4]: συνήθως ὑπάρχει μὲν συνέχεια τῆς λατρείας ἐπὶ τῶν μυκηναϊκῶν ἐρειπίων, ἀλλὰ μεσολαβεῖ διάστημα αἰώνων ἐνίοτε, μέχρις οὗ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τούτων κτισθῶσιν ἱερά· Παραμένει συνεπῶς ὀξὺ εἰσέτι τὸ πρόβλημα τῆς θέσεως τοῦ ξοάνου τῆς θεᾶς κατὰ τοὺς πρωίμους ἱστορικοὺς χρόνους, ἡ λύσις δὲ

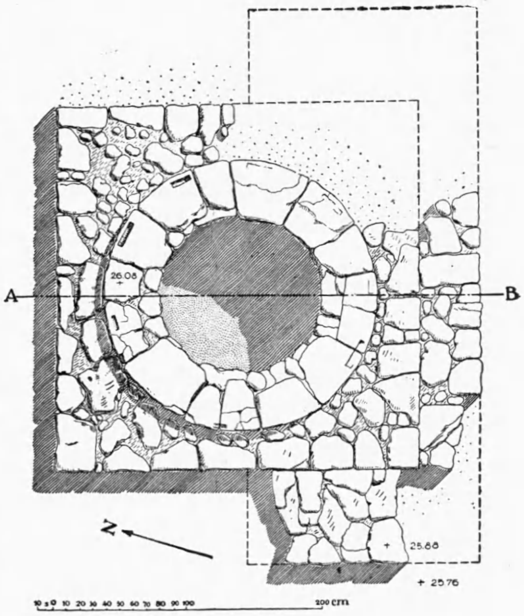

Εἰκ. 4. Ὑπαίθριος ἐσχάρα Τίρυνθος.

αὐτοῦ ἐξαρτᾶται μᾶλλον ἐκ τῆς συντόνου ἐρεύνης περὶ τῶν πολιτικῶν καὶ πολιτειακῶν ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν θρησκευτικῶν καὶ λατρευτικῶν ἀφ' ἑτέρου ἀλλοιώσεων καὶ μετατροπῶν, ἃς ἐπέφερεν ἡ κατὰ τὸ τέλος τῆς ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ μετανάστευσις τῶν νέων, ἐπηλύδων, φύλων, τῶν ταυτιζομένων πρὸς τοὺς «Λαοὺς τῆς Θαλάσσης» (βλ. σ. 92 κ.ἑ.), χρήζει δὲ ἡ ἔρευνα αὕτη ἰδιαιτέρας μελέτης [5]. Κατὰ τὸν $6^{ον}$ π.Χ. αἰῶνα πάντως περὶ τὴν ἐσχάραν τοῦ πύργου ἐκτίσθη ναός, εἰς τὸν ναὸν δὲ τοῦτον μετεφέρθη ἐκ τοῦ πρώτου ναοῦ αὐτοῦ, ἤτοι ἐκ τοῦ *πυκινοῦ δόμου*, τὸ ξόανον τῆς θεᾶς. Τοιαύτη μεταφορὰ ξοάνου δὲν εἶναι μοναδικὸν παράδειγμα: Βεβαιοῦται ὁμοία περίπου καὶ ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Σάμου (βλ. ἀνωτέρω). Πρὸ τοῦ νέου ναοῦ τούτου τῆς Ἀκροπόλεως, ἐν ᾧ φαίνεται ὅτι εὑρίσκοντο ὁμοῦ πλέον ξόανον καὶ ἐσχάρα,

1 Tiryns III, 134 κ.ἑ. εἰκ. 64-65.

2 C. SCHUCHARDT, Schliemann's Ausgrabungen, 181, εἰκ. 142. Τὴν ἐσχάραν ταύτην ὅμως ὁ ΜΥΛΩΝΑΣ θεωρεῖ ὡς μὴ ἐν χρήσει κατὰ τὴν ΥΕ ΙΙΙ ἐποχὴν (Ἐπετηρὶς Φιλοσ. Σχολ. Παν. Ἀθ. 1961-2, 310).

3 Βλ. σ. 65, σημ. 4 καὶ 5.

4 CAH (1962) II, κεφ. 36, 14.

5 Συμφώνως πρὸς τὴν μελέτην ταύτην, μὴ περατωθεῖσαν εἰσέτι, ὁ πρῶτος ναὸς τοῦ ξοάνου ἦτο τὸ ὑπὸ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ πύργου ἱερόν.

ἐκτίσθη τότε βωμός. Ὁ ναὸς οὗτος παρουσιάζεται μικρῶν διαστάσεων πρὸς στέγασιν ξοάνου καὶ ἐσχάρας, ἡ ἐντὸς αὐτοῦ ὅμως ὕπαρξις τῆς μὲν ἐσχάρας βεβαιοῦται ἀνασκαφικῶς, τοῦ δὲ ξοάνου ἐκ τῶν ἀρχαίων πηγῶν. Ἦτο ἄλλωστε τὸ ξόανον τοῦτο μικρῶν μᾶλλον διαστάσεων (βλ. κατωτέρω). Ὁ ναὸς οὗτος τῆς Ἀκροπόλεως εἶναι δυνατὸν οὕτω νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὸν *πίονα νηὸν* τῶν στίχων τῆς Ἰλιάδος [1], κληθέντα οὕτω ἴσως λόγῳ τῶν πλουσίων ἀναθημάτων αὐτοῦ, ὁ πρὸ τοῦ ναοῦ δὲ τούτου βωμὸς πρὸς τὸν βωμόν, ἐφ' οὗ ἐτελεῖτο ἡ παναθηναϊκὴ θυσία [2] τῶν Πεισιστρατείων χρόνων (παρέμβλημα τῶν χρόνων τούτων θεωροῦνται οἱ στίχοι οὗτοι[3]). Ὁ συνδυασμὸς οὗτος τῆς ἐντὸς τοῦ ναοῦ τούτου λατρείας, καὶ δὴ ἡ ἀπὸ κοινοῦ στέγασις τοῦ ξοάνου τῆς πολιούχου θεᾶς μετὰ τῆς μέχρι τότε ὑπαιθρίου ἐσχάρας, μᾶλλον δὲ ἡ περὶ τὴν ἐσχάραν ταύτην ἵδρυσις ναοῦ τοῦ ξοάνου τῆς θεᾶς καὶ ἡ ἐκ τοῦ *πυκινοῦ δόμου* τοῦ Ἐρεχθέως μεταφορὰ καὶ παρὰ τὴν ἐσχάραν ἀπόθεσις αὐτοῦ ἀποτελεῖ, ὡς φαίνεται, βασικὸν σταθμὸν ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς Ἀθηναϊκῆς λατρείας. Δὲν εἶναι ἀπίθανον ἡ ἐξέλιξις αὕτη νὰ προῆλθεν ἐκ τῆς σταθεροποιήσεως τῆς κατὰ τοὺς γεωμετρικοὺς χρόνους ἀναπτυχθείσης ἀντιλήψεως, ὅτι ἡ ἐσχάρα, ἐν ᾗ παλαιόθεν ἴσως ἠσκεῖτο καὶ ἡ λατρεία μυθικῶν προγόνων, κυρίως ἡ τοῦ μυθικοῦ γενάρχου, υἱοῦ τῆς πολιούχου θεᾶς, τοῦ Ἐρεχθέως-Ἐριχθονίου, ἦτο αὐτὸς οὗτος ὁ τάφος αὐτοῦ[4], ὅς καὶ ἔχρῃζε προστασίας. Ἐπαληθεύεται οὕτω ἡ γνώμη τοῦ καθηγητοῦ ΜΑΡΙΝΑΤΟΥ [5], καθ' ἣν ἡ παράδοσις περὶ τοῦ τάφου τοῦ γενάρχου τούτου δὲν ἦτο δημιούργημα τῶν προϊστορικῶν, ἀλλὰ τῶν ἱστορικῶν χρόνων, ὅπερ ἄλλωστε φαίνεται πιστοποιοῦσα καὶ ἀρχαία πληροφορία, καθ' ἣν ὁ Ἀθηναῖος γενάρχης ἐτάφη ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ τεμένει τῆς θεᾶς, μητρὸς αὐτοῦ, ἐξ οὗ καὶ ἀπετέλει, ὡς φαίνεται, τοῦτο κοινὸν αὐτῶν ἱερόν (τοῦ γενάρχου καὶ τῆς θεᾶς), περιέχον ὑπαίθριον μέχρι τοῦ 6ου π. Χ. αἰῶνος ἐσχάραν, στεγασθεῖσαν τότε ἐντὸς ναοῦ. Ὁ ναὸς οὗτος εἶναι δυνατὸν ἐξ ἄλλου νὰ ταυτισθῇ καὶ πρὸς τὸν *νηὸν τοῦ γηγενέος Ἐρεχθέος*, ὃν μνημονεύει ὁ ΗΡΟΔΟΤΟΣ [6]. Περὶ τοῦ τάφου τοῦ ἥρωος τούτου καὶ γενάρχου ὑπάρχουσιν οὕτω δύο τύποι πληροφοριῶν, ἐξ ὧν ὁ εἷς μὲν ἀναφέρει τὸν τάφον αὐτοῦ εὑρισκόμενον ἐντὸς τοῦ τεμένους ἁπλῶς τῆς θεᾶς καὶ μᾶλλον ὑπαίθριον, ὁ ἕτερος δὲ ὑπαινίσσεται αὐτὸν ὡς εὑρισκόμενον ἐντὸς ναοῦ. Ἀμφότεροι οἱ τύποι οὗτοι πληροφοριῶν ἀνταποκρίνονται εἰς τὴν πραγματικότητα, καθὼς πιστοποιεῖ σήμερον ἡ ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα.

Ὑπὸ τοῦ ΗΡΟΔΟΤΟΥ ἐντὸς τοῦ ναοῦ τούτου, τοῦ Ἐρεχθέως-Ἐριχθονίου, μνημονεύεται *θάλασσα*, αὕτη δὲ ταυτίζεται ὑπὸ τοῦ ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΟΣ [7] πρὸς φρέαρ. Τὸ φρέαρ τοῦτο ταυτίζεται πιθανῶς πρὸς τὴν ἐσχάραν, ἔνθα ἐλατρεύετο ὡς τεθαμμένος ὁ μυθικὸς γενάρχης, καθόσον ἡ ἐσχάρα αὕτη, πρὸ τῆς ἱδρύσεως τοῦ ναοῦ τούτου εὑρίσκετο ἐν ὑπαίθρῳ, ὡς ἐλέχθη, καὶ ἔκδηλος συνεπῶς θὰ ἦτο ἡ ὁμοιότης αὐτῆς πρὸς

1 Β 549: *κὰδ δ' ἐν Ἀθήνῃς εἷσεν ἑῷ ἐνὶ πίονι νηῷ.*

2 Β 550 κ.ἑ.: *ταύροισι καὶ ἀρνειοῖς ἱλάονται κοῦροι Ἀθηναίων περιτελλομένων ἐνιαυτῶν.*

3 Βλ. ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΑ, ἔ.ἀ. 3.

4 Βλ. σ. 96 - 97.

5 Βλ. ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΑ, ἔ. ἀ. 9, σημ. 1.

6 ΗΡΟΔΟΤ. VIII 55: *Ἔστι ἐν τῇ ἀκροπόλι ταύτῃ Ἐρεχθέος τοῦ γηγενέος λεγομένου εἶναι νηός, ἐν τῷ ἐλαίη τε καὶ θάλασσα ἔνι, τὰ λόγος παρὰ Ἀθηναίων Ποσειδέωνά τε καὶ Ἀθηναίην ἐρίσαντας περὶ τῆς χώρης μαρτύρια θέσθαι. Ταύτην ὦν τὴν ἐλαίην ἅμα τῷ ἄλλῳ ἱρῷ κατέλαβε ἐμπρησθῆναι ὑπὸ τῶν βαρβάρων· δευτέρῃ δὲ ἡμέρῃ ἀπὸ τῆς ἐμπρήσιος Ἀθηναίων οἱ θύειν ὑπὸ βασιλέος κελευόμενοι ὡς ἀνέβησαν ἐς τὸ ἱρόν, ὥρων βλαστὸν ἐκ τοῦ στελέχεος ὅσον τε πηχυαῖον ἀναδεδραμηκότα.*

7 Ἔ.ἀ. 34-5

φρέαρ. Παρὰ τὸ φρέαρ τοῦτο ἐξ ἄλλου μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Ηροδοτου *ἐλαίη*, φυομένη πιθανῶς ἐντὸς ἢ καὶ ἐκτός, ἐγγύτατα δὲ τοῦ ναοῦ τούτου. Ἡ ὕπαρξις δένδρου παρὰ τὴν ἐσχάραν ταύτην ἀφ' ἑνὸς ἐξηγεῖ ἴσως διατὶ ὁ περὶ αὐτὴν ἱδρυθεὶς τὸν 6ον π. Χ. αἰῶνα ναὸς παρουσιάζει ἰσχυρὰν πρὸς αὐτὴν σύγκλισιν τοῦ βορείου τοίχου αὐτοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑποδηλοῖ, ὅτι αὕτη ἦτο ὑπαίθριος ἀρχικῶς, ὡς πιστοποιεῖ δηλαδὴ καὶ ἡ ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα, καὶ δὲν ἐνδείκνυται ἑπομένως νὰ παρασιωπηθῇ συσχέτισις τῆς ἀρχικῶς ὑπαιθρίου ταύτης ἐσχάρας μετὰ τοῦ παρ' αὐτὴν φυομένου ἱεροῦ δένδρου—ἰδίου τῆς ἡρωικῆς λατρείας, ὡς ἀποδεικνύει ὁ Κοντολεων [1] — πρὸς μυκηναϊκούς τινας σφραγιδολίθους, εἰκονίζοντας ὑπαίθριον βωμὸν ἢ θριγκὸν λίθων καὶ δένδρον ἱερόν, ἐνίοτε ἐντὸς τεμένους [2].

Μετὰ τὴν μεταφορὰν τοῦ ξοάνου τῆς Ἀθηνᾶς ἐκ τοῦ *πυκινοῦ δόμου* τοῦ Ἐρεχθέως, ἔνθα εἰκάζεται, ὅτι θὰ ὑπῆρχεν εἶδος βωμοῦ, ἐφ' οὗ καὶ θὰ ἐτελεῖτο ἔμπυρος θυσία πρὸς τιμὴν τοῦ ξοάνου τούτου, εἰς τὸν μετὰ βωμοῦ *πίονα νηὸν* τοῦ γενάρχου, ὅπου ἁπλῶς θὰ συνεστεγάζετο τοῦ λοιποῦ τοῦτο μετὰ τῆς ἄλλοτε ὑπαιθρίου φρεατοειδοῦς σχήματος ἐσχάρας[3] — ἔνθα ἀνέκαθεν ἐτελοῦντο αἱ ἄπυροι θυσίαι[4] πρὸς τιμὴν τοῦ γενάρχου, ἐνῷ αἱ ἔμπυροι θὰ ἐτελοῦντο ἐφεξῆς ἐπὶ τοῦ πρὸ τοῦ ναοῦ βωμοῦ—, ἀπεφασίσθη, φαίνεται, ἡ ἵδρυσις κτίσματος πρὸς κοινὴν τέλεσιν τῆς λατρείας αὐτῶν, πλουτισθείσης ἰδίᾳ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, μέχρι τότε οἰκιακῆς μὲν τῆς τῆς Ἀθηνᾶς, ὑπαιθρίου δὲ τῆς τοῦ Ἐρεχθέως. Οὕτω ἐκτίσθη τὸ «πρῶτον» Ἐρέχθειον ἴσως, εἰς ὃ ἀνήκουσι τὰ ὑπὸ τὸ νῦν, «δεύτερον», Ἐρέχθειον εὑρεθέντα τοιχάρια. Κατὰ τοὺς αὐτοὺς περίπου χρόνους ἀπεφασίσθη καὶ ἡ ἐγγὺς τοῦ αὐτοῦ χώρου, καὶ δὴ ἐπὶ τοῦ ἄλλοτε μυκηναϊκοῦ ἀνακτόρου — πρώτης ἕδρας τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας — ἵδρυσις οἰκοδομήματος, ἀξίου τῆς αἴγλης τῶν χρόνων τῆς τυραννίδος, ἐκτίσθη δὲ οὕτω ὁ «ναὸς τοῦ Doerpfeld». Ὁ ναὸς οὗτος, ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν τὸ συμπέρασμα τῆς ἐρεύνης τοῦ Plommer[5], ὅτι οὐδέποτε ὑπῆρξεν ὑπὸ τὸν Παρθενῶνα πρόγονος αὐτοῦ, δὲν ἀποκλείεται νὰ ἐστέγασε καὶ τὴν τότε τὸ πρῶτον ἐπισημοποιηθεῖσαν λατρείαν τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου, καθὼς καὶ δημοσίας ὑπηρεσίας τῆς πόλεως, ὡς ἔδειξεν ἤδη ἀπὸ πολλοῦ ὁ Holland[6]. Ἐὰν ἐξ ἄλλου γίνῃ δεκτὸν τὸ συμπέρασμα τῆς ἐρεύνης τοῦ Dinsmoor[7], ὅτι τότε ἐκτίσθη ὑπὸ τὸν Παρθενῶνα ὁ πρόγονος αὐτοῦ, ἡ λατρεία τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου θὰ ἐστεγάσθη τὸ πρῶτον ἐντὸς αὐτοῦ. Σημειωτέον, ὅτι οἱ δύο ναοὶ οὗτοι («ναὸς τοῦ Doerpfeld» καὶ Παρθενὼν) χαρακτηρίζονται ὑπὸ κοινοῦ ρυθμοῦ (Δωρικοῦ).

Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Ἀκροπόλεως ὑπὸ τῶν Περσῶν τὸ 480 π. Χ. ἡ ἐπὶ τοῦ πύργου λατρεία φαίνεται ὑποστᾶσα νέαν τινὰ διαμόρφωσιν. Ὅταν μετὰ τὰ Μηδικὰ ἐπρογραμματίσθη ἡ ἀνοικοδόμησις τῶν κατεστραμμένων ἐπὶ τῆς Ἀκρο-

1 Ἀρχαίας παραδόσεις περὶ δένδρων εὑρισκομένων ἐπὶ τάφου ἢ σήματος ἢ τύμβου ἢ θριγκοῦ λίθων ἢ ἡρῴου βλ. ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΑ, ἔ.ἀ. 37-8, 57.

2 ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ (καὶ HIRMER), Κρήτη καὶ Μυκηναϊκὴ Ἑλλάς, 206 (δευτέρα καὶ τρίτη σειρά).

3 Ὕπαρξις ἐσχάρας παρὰ τὴν βάσιν λατρευτικοῦ ἀγάλματος ἐπιστοποιήθη ἐσχάτως καὶ ἐν Μεσσήνῃ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Α. ΟΡΛΑΝΔΟΥ (Τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1962, 124 κ.ἑ., εἰκ. 149).

4 Περὶ τῶν ἀπύρων τούτων θυσιῶν πρὸς τιμὴν τῶν νεκρῶν βλ. Γ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, De profusionum receptaculis sepulcralibus.

5 Βλ. σ. 65, σημ. 7.

6 AJA 43, 1939, 289 κ.ἑ.

7 Βλ. σ. 65, σημ. 7.

πόλεως ἱερῶν, ὁ ἐπὶ τοῦ πύργου ναὸς τοῦ γενάρχου καὶ τῆς θεᾶς δὲν ἐκρίθη σκόπιμον, φαίνεται, νὰ ἐπανακτισθῇ ὡς εἶχε πρὸ τῶν Μηδικῶν, ἀλλὰ κατὰ διάφορον διάρθρωσιν, ὑπαγορευθεῖσαν πιθανῶς ὑπὸ τῆς πείρας τῶν Μηδικῶν. Κατ' ἀρχὴν μέν, καθ' ἃ προκύπτει ἐκ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐρεύνης, ἐλήφθησαν μέτρα πρὸς συντήρησιν, ἀκριβεστάτην κατὰ τὸ δυνατόν, τῶν ἐν τῷ χώρῳ τοῦ πύργου ἐναπομεινάντων λειψάνων τῆς περσικῆς καταστροφῆς, ἵνα ταῦτα διαφυλαχθῶσιν ὡς κειμήλια, ἀπεφασίσθη δέ, ὅπως ἀποκρυβῇ πλέον ἡ ἐσχάρα.

Ἡ φρεατοειδὴς αὕτη ἐσχάρα, τάφος τοῦ Ἀθηναίου γενάρχου θεωρηθεῖσα, ἀπετέλει μετὰ τοῦ οἰκουροῦ ὄφεως — κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους ταυτιζομένου πρὸς τὸν γενάρχην τοῦτον καὶ ἐν πολλοῖς ὑποκαθιστῶντος τὴν πολιοῦχον θεάν, συμφώνως καὶ πρὸς τὴν γνώμην τοῦ ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΟΣ [1] — ὡς καὶ μετὰ τοῦ ξοάνου τῆς θεᾶς, μητρὸς αὐτοῦ, μόνιμον πηγὴν εὐλογίας πρὸς τὴν πόλιν, τηροῦσαν τοὺς Ἀθηναίους τῶν χρόνων τούτων ἀρρήκτως συνδεδεμένους πρὸς τὴν πολιοῦχον θεάν. Ἐν καιρῷ δὲ πολέμου συνίστων ταῦτα πάντα τὴν σωτηρίαν αὐτῆς. Ἐὰν παρουσιάζετο κίνδυνος ἁλώσεως τῆς πόλεως ὑπ' ἐχθροῦ, τὸ ξόανον τῆς θεᾶς, κινητὸν καὶ εὐμετακόμιστον [2], καθὸ διαστάσεων μικροτέρων τοῦ φυσικοῦ πιθανῶς, — ὡς ἄλλωστε καὶ πολλὰ τῶν ἀρχαίων ξοάνων [3] — ἦτο δυνατόν, μεταφερόμενον, καὶ οὕτω μὴ βεβηλούμενον ὑπὸ τῶν εἰσβολέων, νὰ παρέχῃ τὴν εὐλογίαν αὐτοῦ συνεχῶς πρὸς τοὺς Ἀθηναίους. Ὁ οἰκουρὸς ὄφις ἐξ ἄλλου ἦτο δυνατὸν ἐπίσης, ἀπομακρυνόμενος, νὰ παρέχῃ τὴν εὐλογίαν αὐτοῦ πρὸς τὴν πόλιν, ἐκ νέου τινὸς ἐνδιαιτήματος αὐτοῦ. Ἡ ἐσχάρα [4] ὅμως

1 Ἔ.ἀ. 19· πβλ. ΗΡΟΔΟΤ. VIII 41: *Λέγουσι Ἀθηναῖοι, ὄφιν μέγαν φύλακα τῆς ἀκροπόλιος ἐνδιαιτᾶσθαι ἐν τῷ ἱρῷ. λέγουσί τε ταῦτα καὶ δὴ καὶ ὡς ἐόντι ἐπιμήνια ἐπιτελέουσι προτιθέντες· τὰ δ' ἐπιμήνια μελιτόεσσά ἐστι. Αὕτη δ' ἡ μελιτόεσσα ἐν τῷ πρόσθε αἰεὶ χρόνῳ ἀναισιμουμένη τότε ἦν ἄψαυστος. Σημηνάσης δὲ ταῦτα τῆς ἱερείης μᾶλλόν τι οἱ Ἀθηναῖοι καὶ προθυμότερον ἐξέλιπον τὴν πόλιν, ὡς καὶ τῆς θεοῦ ἀπολελοιπυίης τὴν ἀκρόπολιν·* καὶ ΗΣΥΧ. ἐν λ. *οἰκουρὸς ὄφις*. Ὁ ὄφις οὗτος, σωτὴρ τῆς πόλεως κατὰ τὸν ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΑ (ἔ. ἀ. 19), ὑποκαθιστᾷ ἐνίοτε (αὐτόθι) τὴν θεὰν τοῦ ξοάνου ἐν τῇ ἰδιότητι αὐτῆς ὡς σωτείρας τῆς πόλεως, ὡς Νίκης δηλαδή (βλ. αὐτόθι 30). Ἡ ὕπαρξις συνεπῶς ἐν τῷ χώρῳ τοῦ πύργου ναοῦ στεγάζοντος ξόανον καὶ ἐσχάραν ἐπαληθεύει τὴν ὑπὸ τοῦ ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΟΣ γενομένην παρατήρησιν περὶ τῆς ἀμέσου σχέσεως τῆς λατρείας χθονίας θεότητος, οἵα ἡ τοῦ ξοάνου, καί τινος τάφου (αὐτόθι 18): «Ὥστε ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῶν ἱστορικῶν χρόνων κατὰ τοῦτον ἢ τὸν ἕτερον τρόπον ὡς χθόνιαι ἐμφανιζόμεναι θεότητες, τὰς ὁποίας ὁ μῦθος συνάπτει πρός τινα τάφον κατ' ἐπιβίωσιν μυκηναϊκοῦ ἤδη ἐθίμου, εἶναι φυσικὸν νὰ τυγχάνωσι νεκρικῆς λατρείας καὶ εἶναι φυσικὸν ἐκεῖ, ἔνθα ἐμφανίζεται λατρεία περὶ μυθολογούμενον τάφον, νὰ ἀναμένωμεν τοὺς χαρακτῆρας χθονίας λατρείας».

2 Πβλ. ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ Θεμιστ. 10: *τοῦ Θεμιστοκλέους λόγον διδόντος, ὡς ἀπολέλοιπε τὴν πόλιν ἡ θεός, ὑφηγουμένη πρὸς τὴν θάλασσαν αὐτοῖς... καταβαινόντων γὰρ εἰς Πειραιᾶ τῶν Ἀθηναίων ⟨Κλείδημός⟩ φησιν ἀπολέσθαι τὸ γοργόνειον ἀπὸ τῆς θεοῦ τοῦ ἀγάλματος· τὸν οὖν Θεμιστοκλέα προσποιούμενον ζητεῖν καὶ διερευνῶντα ἅπαντα χρημάτων ἀνευρίσκειν πλῆθος ἐν ταῖς ἀποσκευαῖς κεκρυμμένον*. Πβλ. καὶ ΙΣΟΚΡ. 18, 57: *Φιλοῦργος, ὁ τὸ γοργόνειον ὑφελόμενος*. ΚΛΕΙΔΗΜΟΣ, Fr. Gr. Hist III, B, ἀρ. 323, 21: *οὐκ ὄντων δὲ δημοσίων χρημάτων τοῖς Ἀθηναίοις, Ἀριστοτέλης μέν φησι τὴν ἐξ Ἀρείου Πάγου βουλὴν πορίσασαν ὀκτὼ δραχμὰς ἑκάστῳ τῶν στρατευομένων αἰτιωτάτην γενέσθαι τοῦ πληρωθῆναι τὰς τριήρεις, Κλείδημος δὲ καὶ τοῦτο τοῦ Θεμιστοκλέους ποιεῖται στρατήγημα. καταβαινόντων γὰρ ἐς Πειραιᾶ τῶν Ἀθηναίων, φησὶν ἀπολέσθαι τὸ γοργόνειον ἀπὸ τῆς θεοῦ τοῦ ἀγάλματος· τὸν οὖν Θεμιστοκλέα προσποιούμενον ζητεῖν καὶ διερευνώμενον ἅπαντα χρημάτων ἀνευρίσκειν πλῆθος ἐν ταῖς ἀποσκευαῖς ἀποκεκρυμμένον, ὧν εἰς μέσον κομισθέντων εὐπορῆσαι τοὺς ἐμβαίνοντας εἰς τὰς ναῦς ἐφοδίων.*

3 Πβλ. μικροῦ μεγέθους ξόανα ἐν: ARV 412, 8 (Παρίσιοι). JHS 70, 1950, 36, εἰκ. 2 (Βιέννη), 38, εἰκ. 4 (Λένινγκραντ). JdI 37, 1937, 53, εἰκ. 12 (Νεάπολις). ARV 875, 1. (Φερράρα). Βλ. ἐπίσης ἐσχάτως Καθηγ. ΟΡΛΑΝΔΟΝ ἐν Ἔργῳ Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας 1962, 129 εἰκ. 155 (τὸ ἄνω μέρος ἀγάλματος ἱερείας κρατούσης βρέτας).

4 Πβλ. PFISTER, Reliquienkult, ὡς καὶ παρατήρησιν ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΟΣ (ἔ. ἀ. 29): «Συμβαίνει δηλαδὴ σχετικῶς πρὸς τὰ λείψανα τῶν ἡρώων ὅ,τι καὶ πρὸς τὰ θεωρούμενα διιπετῆ ξόανα. Καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις ἡ ὑπερτέρα δύναμις εἶναι στενῶς συνδεδεμένη πρὸς τὸ λείψανον ἢ τὸ ξόανον». Ἐπίσης (αὐτόθι 29): «Ἡ δύναμις τοῦ ἥρωος ἐκπορεύεται ἐξ αὐτοῦ τοῦ λειψάνου».

ἤτοι ὁ τάφος τοῦ μυθικοῦ γενάρχου, μὴ δεκτικὴ μετακινήσεως, ἦτο ἐκτεθειμένη εἰς τοὺς εἰσβολεῖς καὶ διέτρεχε κίνδυνον βεβηλώσεως ὑπ᾽ αὐτῶν, μόνον δ᾽ ἐπιμελὴς ἀπόκρυψις παρεῖχε ποιάν τινα ἐξασφάλισιν τοῦ ἀδιαταράκτου αὐτῆς, ἄρα καὶ τῆς καθ᾽ ὅλα συνεχοῦς πρὸς τὴν πόλιν χορηγήσεως τῆς εὐλογίας [1] ὑπὸ τοῦ μυθικοῦ γενάρχου [2]. Ἀνάγκη τοιαύτης ἀποκρύψεως μέχρι τῶν Μηδικῶν δὲν εἶχεν ὑπάρξει ἴσως καὶ οὕτω ἡ ἐσχάρα παρέμενε μέχρι τότε προσιτὴ καὶ ἐν κοινῇ λατρευτικῇ χρήσει. Μετὰ τὴν καταστροφὴν ὅμως τῆς Ἀκροπόλεως ὑπὸ τῶν Περσῶν, καίτοι δὲν φαίνεται αὕτη διαταραχθεῖσα, ἐκρίθη, σκόπιμον ἴσως, ὅπως ἀποκρυβῇ [3]. Καὶ οὕτω ἐγένετο ἡ ὑπὸ τοῦ νέου, τοῦ κλασσικοῦ, ναοῦ ἐπικάλυψις αὐτῆς. Ἡ τοιαύτη ἀπόκρυψις ἐξηγεῖ ἴσως καὶ τὴν ἔλλειψιν ρητῆς μαρτυρίας ἐκ τῶν κλασσικῶν χρόνων, ὅτι ὁ τάφος τοῦ μυθικοῦ γενάρχου εὑρίσκετο ἐντὸς τοῦ Ἐρεχθείου (βλ. σ. 64 - 5). Ἐφόσον ἐξ ἄλλου, συμφώνως πρὸς τὴν παράδοσιν τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶνος, τὸ ξόανον τῆς Ἀθη-

1 Ἀξία μνείας εἶναι ἡ ἐν Πάτραις ὕπαρξις ἀρχαίου φρέατος, σχετιζομένου πρὸς χθονίαν λατρείαν, τῆς Δήμητρος (ΠΑΥΣΑΝ. VII 21) καὶ ἡ μετὰ ταῦτα ἀφιέρωσις αὐτοῦ εἰς τὴν λατρείαν τοῦ πολιούχου Ἁγίου. Ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου τῆς κρύπτης, ἐν ᾗ εὑρίσκεται τὸ φρέαρ τοῦτο, ὁ ἐπισκέπτης βλέπει σήμερον τὴν ἀκόλουθον ἐπιγραφήν: *Νημερτὲς τόδ᾽ ὕδωρ | Δημήτερος ἦν ποτε νούσοις | ἔνθα παγεὶς ξύλῳ Ἀνδρέας | Πάτρας ἀμφιβέβηκεν.* Σαφὴς εἶναι ἑπομένως ὁ ὑπαινιγμὸς περὶ τῆς πίστεως τῆς ἐκεῖ θανατώσεως καὶ τοῦ τάφου τοῦ πολιούχου Ἁγίου.

2 Ἡ πίστις αὕτη ἐξηκολούθησε καὶ κατὰ τὴν χριστιανικὴν ἐποχήν, συνήθως δὲ ἡ ὅλη ζωὴ χριστιανικῆς τινος πόλεως ἐξηρτήθη ἐκ τῆς εὐλογίας τοῦ πολιούχου ἁγίου αὐτῆς. Ἐσχάτως οἱ Ἕλληνες τοῦ Προκοπίου τῆς Μ. Ἀσίας, διωκόμενοι κατὰ τὴν μικρασιατικὴν καταστροφὴν καὶ ἐγκαταλείποντες τὰ πάντα, μετέφερον ὡς μόνον πολύτιμον κειμήλιον εἰς τὴν νέαν πατρίδα αὐτῶν, τὸ Νέον Προκόπιον (Ἀχμὲτ Ἀγᾶ Εὐβοίας), τὸ σκήνωμα τοῦ ἐφεστίου Ὁσίου αὐτῶν, τοῦ Ὁσίου Ἰωάννου τοῦ Ρώσου († 1730 μ.Χ.), ἐκεῖ δὲ φυλάσσεται τοῦτο σήμερον.

3 Περὶ τῆς ἀποκρύψεως τῶν τάφων τῶν ἡρώων καὶ τῆς σιγῆς καὶ μυστικότητος περὶ τῶν τάφων αὐτῶν πβλ. ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΑ, ἔ. ἀ. 78: «Ὁ ΣΒΟΡΩΝΟΣ προκειμένου περὶ τῆς Ἐπιδαύρου ἑρμηνεύει τὴν σιγὴν ταύτην διὰ τῆς συχνάκις ἀπαντώσης ἀντιλήψεως ὅτι ὁ τόπος τῶν τάφων τῶν ἡρώων, πρὸς τοὺς ὁποίους εἶναι ἀρρήκτως συνδεδεμένη ἡ τύχη τῆς πόλεως, εἶναι ἀνάγκη νὰ παραμένῃ ἄγνωστος. Τὰ χωρία, τὰ ὁποῖα ἀναφέρει, εἶναι χαρακτηριστικά. Ὁ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ, Περὶ τοῦ μὴ χρᾶν τὴν Πυθίαν, 27 λέγει: *ἡρώων ἀπόρρητοι θῆκαι καὶ δυσεξεύρετοι.* Ὁμοίως ὁ ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ II 2, 2: *Νηλέως μὲν γὰρ οὐδὲ Νέστορι ἐπιδειχθῆναι τὸ μνῆμα ὑπὸ Σισύφου... χρῆναι γὰρ ἄγνωστον τοῖς πᾶσιν εἶναι...* Ἐπίσης II 29, 8: *ὡς δὲ καὶ μνῆμα οὗτος ὁ βωμὸς εἴη Αἰακοῦ, λεγόμενόν ἐστιν ἐν ἀπορρήτῳ·* αὐτ. II 32,1: *οὐδὲ τὸν τάφον ἀποφαίνουσιν εἰδότες* (τ. ἔ. τοῦ Ἱππολύτου). Γνωστὴ εἶναι ἡ ἱστορία τῶν ὀστῶν τοῦ Θησέως: *ἠγνόουν ὅπου κεῖται, Σκυρίων οὐχ ὁμολογούντων οὐδ᾽ ἐώντων ἀναζητεῖν* (ΠΛΟΥΤ. Κίμ. 9). Ὁ τάφος τῆς Δίρκης ἐν Θήβαις ἦτο γνωστὸς μόνον εἰς τοὺς ἱππαρχηκότας, ΠΛΟΥΤ. Δαιμ. Σωκρ. 5: *ὁ γὰρ ἀπαλλαττόμενος* (τ. ἔ. Ἵππαρχος) *τὸν παραλαμβάνοντα τὴν ἀρχὴν μόνος ἀγνοούμενον ἔδειξε νύκτωρ, καί τινας ἐπ᾽ αὐτῷ δράσαντας ἀπύρους ἱερουργίας, ὧν τὰ σημεῖα συγχέουσι καὶ ἀφανίζουσιν ὑπὸ σκότος ἀπέρχονται χωρισθέντες.* Ἀλλά, ἐνῷ πάντα ταῦτα τὰ χωρία τὰ ἀναφερόμενα ὑπὸ τοῦ ΣΒΟΡΩΝΟΥ εἶναι ἐκ μεταγενεστέρων χρόνων, ὑπάρχει σαφὴς καὶ σύγχρονος μαρτυρία. Ὁ Οἰδίπους μέλλων νὰ ἐξαφανισθῇ λέγει πρὸς τὸν Θησέα (ΣΟΦΟΚΛ. Οἰδ. Κολ. 1520 κ.ἑ.):

Χῶρον μὲν αὐτὸς αὐτίκ᾽ ἐξηγήσομαι
ἄθικτος ἡγητῆρος, οὗ με χρὴ θανεῖν.
τοῦτον δὲ φράζε μή ποτ᾽ ἀνθρώπων τινί,
μηθ᾽ οὗ κέκευθε μήτ᾽ ἐν οἷς κεῖται τόποις
ὥς σοι πρὸ πολλῶν ἀσπίδων ἀλκὴν ὅδε
δορός τ᾽ ἐπακτοῦ γειτόνων ἀεὶ τιθῷ
(Πβλ. καὶ στ. 1762)

Ὁ Θησεὺς μόνος θὰ γνωρίζῃ τὸν ἀκριβῆ τόπον τῆς ἐξαφανίσεως τοῦ Οἰδίποδος καὶ τὸν τάφον αὐτοῦ, ὅταν δὲ θὰ πλησιάζῃ νὰ ἀποθάνῃ καὶ ὁ Θησεύς, ὁ Οἰδίπους παραγγέλλει εἰς αὐτόν:

. . . τῷ προσφερτάτῳ γόνῳ
σήμαιν᾽, ὁ δ᾽ ἀεὶ τὠπιόντι δεικνύτω
(αὐτ. στ. 1531 κ.ἑ.).

Κατὰ τὰς τελευταίας στιγμὰς ὁ Οἰδίπους διακόψας πᾶσαν σχέσιν πρὸς τὸν ἐπίγειον βίον ἀποδιώκει καὶ τὰς θυγατέρας αὐτοῦ:

. . . πλὴν ὁ κύριος
Θησεὺς παρέστω μανθάνων τὰ δρώμενα. (στ. 1643).

Βεβαίως ἐν τῷ δράματι τοῦ Σοφοκλέους ἡ μυστικότης αὕτη τηρεῖται κατ᾽ ἐπιταγὴν τοῦ Ἀπόλλωνος (στ. 643 κ. ἑ.). Τὴν μυστικότητα ταύτην ἐξήγουν τινὲς ἐκ τῆς ἐχθρότητος τῶν Θηβαίων, *ἐθελῆσαι γὰρ καὶ νεκρὸν αἰκίσασθαι* (ΣΧΟΛ. Ὀδυσσ. λ. 271). Ἀλλ᾽ ὅτι ἡ μυστικότης αὕτη ἔχει θρησκευτικὸν χαρακτῆρα, δεικνύει ὁ στ. 1764 *καὶ ταῦτα* (ἤτοι ἐὰν πρὸς τοῖς ἄλλοις τηρηθῇ ἡ μυστικότης) *μ᾽ ἔφη πράσσοντα...*»

νᾶς, ὁ τάφος τοῦ γενάρχου καὶ ὁ οἰκουρὸς ὄφις συνυπάρχουσι πρὸ τῶν Μηδικῶν ἐν κοινῷ ἱερῷ, ὁ οἰκουρὸς ὄφις θὰ παρέμεινε συνεπῶς πλησίον τοῦ τάφου τοῦ γενάρχου καὶ μετὰ τὰ Μηδικά, παρὰ τὴν φαινομενικὴν ἐπικάλυψιν τῆς ἐσχάρας, θὰ παρέμεινε δηλαδὴ ἐγγὺς καὶ τοῦ ξοάνου τῆς θεᾶς ἀλλὰ καὶ τῆς ἐσχάρας τοῦ ἥρωος.

Οὕτω ἀπεφασίσθη, φαίνεται, ἡ ἵδρυσις ναοῦ πρὸς στέγασιν μόνου τοῦ ξοάνου τῆς Ἀθηνᾶς καὶ πρὸς ἀπόκρυψιν ὑπ' αὐτὸν τῆς ἐσχάρας—τάφου τοῦ γενάρχου[1] υἱοῦ αὐτῆς, τῆς καὶ κατοικίας τοῦ οἰκουροῦ ὄφεως (κλασσικὸς ναὸς Ἀθηνᾶς Νίκης[2]), καὶ ἑτέρου «ναοῦ» πρὸς κοινὴν τέλεσιν τῆς λατρείας τοῦ ξοάνου καὶ τοῦ ἥρωος (νῦν, «δεύτερον», Ἐρέχθειον[3]), ἀλλὰ καὶ ἐν μέρει φαινομενικὴν ἀντικατάστασιν τοῦ ἐπικαλυφθέντος ἱεροῦ χώρου τῆς ἐσχάρας. Ἀπεφασίσθη δηλαδὴ ὁ κλασσικὸς ναὸς τοῦ ξοάνου νὰ κτισθῇ ἐν τῷ τεμένει τοῦ πύργου, ἐπὶ τοῦ ναοῦ τοῦ 6ου αἰῶνος, ἔνθα ὑπῆρχεν ἤδη ἡ ἐσχάρα-τάφος τοῦ μυθικοῦ γενάρχου καὶ τὸ ξόανον τῆς θεᾶς, μητρὸς αὐτοῦ, πρὸς συνέχισιν τῆς λατρείας· ὁ δὲ ἕτερος «ναός», ὁ πρὸς τέλεσιν τῆς χθονίας τούτων λατρείας, τοῦ ξοάνου καὶ τοῦ γενάρχου, ἀπεφασίσθη ὅπως κτισθῇ ἀλλαχοῦ τῆς Ἀκροπόλεως, καὶ δὴ ἐπὶ τοῦ κτίσματος τοῦ 6ου αἰῶνος («πρῶτον» Ἐρέχθειον), ἐν ᾧ ἤδη ἐτελεῖτο ἡ λατρεία αὕτη (βλ. ἀνωτέρω), ἐν ᾧ δὲ χώρῳ ἐξ ἄλλου ἐλατρεύοντο ἀπὸ μακροῦ ἴσως ἡρωικαί τινες μορφαὶ τῆς πόλεως, τῆς δυναστείας ἰδίᾳ, ἣν εἶχεν ἱδρύσει, συμφώνως πρὸς τὴν παράδοσιν, αὐτὸς οὗτος ὁ μυθικὸς γενάρχης. Ἡ φαινομενικὴ ἔλλειψις συνεχείας τῆς λατρείας εὑρίσκει κατόπιν τούτου ἱκανοποιητικὴν δικαιολογίαν: Διότι ὑπάρχει α) ναὸς κλασσικός (τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης), ἔχων προκλασσικὴν ἐσχάραν ὑπ' αὐτόν, φαινομενικῶς μὴ τελοῦσαν πλέον ἐν χρήσει, καὶ β) ἕτερος ναὸς κλασσικός (νῦν Ἐρέχθειον), ἔχων βωμοὺς ἐντὸς αὐτοῦ, ἤτοι ἐσχάρας, ἄνευ τινὸς προγόνου αὐτῶν ὑπ' αὐτόν, ἢ ἐντὸς αὐτοῦ, μίαν δὲ ἐσχάραν μετὰ προστομιαίου, δίκην φρέατος ἴσως. Τὸ φρέαρ τοῦτο ἢ ἡ θάλασσα αὕτη, κτισθὲν εἰς ἀντικατάστασιν τῆς ὑπὸ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης ἐπικαλυφθείσης φρεατοειδοῦς ἐσχάρας (θαλάσσης) τοῦ ναοῦ τοῦ γενάρχου, ἐχρησίμευε πρὸς τέλεσιν τῶν ἀναιμάκτων χθονίων θυσιῶν πρὸς τὸν ἥρωα γενάρχην, ἐχρησίμευε δὲ ἴσως καὶ διὰ νὰ δέχεται τὰ ἐκ τῶν διαφόρων τελετουργικῶν καθάρσεων τῆς χθονίας λατρείας λύματα, ἤτοι τὰ ἀπονίμματα. Τὴν θάλασσαν ταύτην ὁ ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ[4] ἔχει παραβάλλει πρὸς τὰ φρέατα τῶν εἰς τὰς χθονίας λατρείας ἀφιερωμένων ἱερῶν. Ὁ ΠΑΛΛΑΣ[5], παρατηρῶν ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὅτι ἐντὸς τοῦ Ἐρεχθείου «ὑπῆρχε μὲν φρέαρ ἀλλ' ὄχι καὶ ὕδωρ, ὑπῆρχεν εἶδος ξηροῦ φρέατος», παραβάλλει αὐτὴν πρὸς φρεατοειδῆ ὀρύγματα πλείστων χριστια-

1 Ἀλλαγαὶ εἰς τὴν καθιερωμένην τάξιν καὶ τὸ τυπικὸν τῆς λατρείας δὲν ἦσαν ἀσυνήθεις ἐν Ἀθήναις, συνωδεύοντο ὅμως συνήθως ὑπὸ ἀρεστηρίου, ὡς φαίνεται, εἰς τὴν θεότητα θυσίας (βλ. M. JAMESON ἐν Hesperia 29, 1960, 218-9).

2 Ὁ ναὸς οὗτος εἶναι ἀμφιπρόστυλος ἰωνικός, ἀποτελούμενος ἐκ μικροῦ σηκοῦ, καταλλήλου πρὸς στέγασιν μικρῶν διαστάσεων ξοάνου (βλ. ἀνωτέρω σ. 74 καὶ σημ. 2 καὶ 3). Ὁ σηκὸς οὗτος, ἀνοιγόμενος πρὸς Ἀνατολάς, φέρει δύο λεπτοὺς πεσσούς, μεταξὺ τῶν δύο παραστάδων, ὥστε νὰ δημιουργῶνται τρία θυρώματα, κλειόμενα κατὰ βούλησιν διὰ κιγκλιδωμάτων, ἐπιτρέποντα ὅμως ἀνέτως εἰς πάντα λατρευτὴν τὴν θέαν τοῦ ξοάνου καὶ τὴν εἰς αὐτὸ ἀπ' εὐθείας δέησιν.

3 Τὸ τμῆμα τοῦτο τοῦ Ἐρεχθείου, ἀνοιγόμενον πρὸς Ἀνατολὰς ὡς πρόστυλος ἰωνικὸς ναός, φέρει κεντρικὴν θύραν, ἀποκλείουσαν κατὰ βούλησιν τὴν ἐν αὐτῷ θέαν, ἐπιτρέπουσαν δὲ οὕτω τὴν ἐκεῖ τέλεσιν ἀπορρήτων ἱεροτελεστιῶν, οἷαι ἦσαν πλεῖσται συναφεῖς πρὸς τὴν λατρείαν τοῦ ξοάνου ἱερουργίαι (πβλ. π.χ. τὰ *ὄργια* τῶν Πλυντηρίων).

4 Ἔ. ἀ. 35 - 7.

5 Ἡ θάλασσα τῶν Ἐκκλησιῶν, 151.

νικῶν ναῶν ὑπὸ τὴν Ἁγίαν Τράπεζαν, τὴν περιέχουσαν τάφον ἢ καὶ ἁπλῶς λείψανα μάρτυρος. Τὰ φρεατοειδῆ ταῦτα ὀρύγματα προωρίζοντο ὅπως δέχωνται τὰ ὕδατα τῶν τελετουργικῶν καθάρσεων μετὰ τὴν τέλεσιν τῆς ἀναιμάκτου ἐπὶ τῆς Ἁγίας Τραπέζης θυσίας. Παραβάλλει ἐξ ἄλλου ὁ ΠΑΛΛΑΣ[1] τὴν θάλασσαν ταύτην καὶ πρὸς τὴν θάλασσαν τοῦ Ἰουδαϊκοῦ βωμοῦ ἐπὶ τοῦ ὄρους Καρμήλου, ὁ δὲ ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ[2] ἔχει συνδυάσει αὐτὴν πρὸς τὴν λατρείαν τοῦ Ἐρεχθέως - Ποσειδῶνος (περὶ τῆς ταυτίσεως ταύτης βλ. κατωτέρω), θεωρῶν δικαίως, ὅτι ὁ μῦθος περὶ τῆς ἐλαίας καὶ τῆς θαλάσσης ἐπλάσθη ἐκ τῶν ὑστέρων, πρὸς ἐξήγησιν δηλαδὴ τῶν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἀσκουμένων ἤδη παλαιῶν λατρειῶν, τοῦ ὑπαιθρίου βωμοῦ, ὡς φαίνεται, καὶ τῆς παρ' αὐτὸν ἐλαίας. Τὸ ἐπὶ τοῦ πύργου τῆς Ἀκροπόλεως ὑπαίθριον ἀρχικῶς φρέαρ - θάλασσα εἶναι δεκτικὸν οὕτω προσφορωτέρας ἔτι συγκρίσεως πρὸς τὴν ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους Καρμήλου θάλασσαν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.

Παρὰ τὴν φαινομενικὴν συνεπῶς ἀπόκρυψιν τῆς ἐσχάρας μετὰ τὴν ἵδρυσιν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης, ἐξηκολούθησεν ὁ γενάρχης καὶ κατὰ τὴν κλασσικὴν καὶ τὴν μετακλασσικὴν ἐποχὴν νὰ εἶναι σύνναος τῆς θεᾶς, ἀπεικονίσθη δὲ καὶ (ὄπισθεν τοῦ ξοάνου) ὡς Πάρεδρος[3] αὐτῆς.

Ἀφιερώθη ἐξ ἄλλου τὸ μὲν ἀνατολικὸν τμῆμα τοῦ νῦν Ἐρεχθείου εἰς τὴν θεὰν τοῦ ξοάνου, λατρευομένην μετὰ τοῦ μυθικοῦ γενάρχου, ὥστε νὰ ἀποτελέσῃ σύστοιχον «ναὸν» τοῦ ἐπὶ τοῦ πύργου κυρίως ναοῦ αὐτῆς, τὸ δὲ δυτικὸν τμῆμα αὐτοῦ εἰς τὴν λατρείαν τοῦ μυθικοῦ γενάρχου κυρίως, ὥστε νὰ ἀποτελέσῃ ἀφ' ἑνὸς σύστοιχον χῶρον τοῦ ὑπὸ τὸν κλασσικὸν ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης ἱεροῦ χώρου τῆς ἐσχάρας καὶ ἄλλοτε ναοῦ τοῦ γηγενοῦς Ἐρεχθέως καὶ ἀφ' ἑτέρου τελεστήριον τῆς λατρείας αὐτοῦ. Περιέλαβεν ὅμως τὸ τμῆμα τοῦτο καὶ τὴν λατρείαν ἄλλων τινῶν χθονίων μορφῶν τῆς πόλεως, ἐκ τῆς δυναστείας τοῦ μυθικοῦ τούτου γενάρχου ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ὧν τινες, ὡς ἐλέχθη, ἐλατρεύοντο ἐκεῖ παλαιόθεν πιθανῶς, ὑπαιθρίως δὲ ἴσως, προσέλαβε δὲ ἀρχιτεκτονικάς τινας ἰδιορρυθμίας, ὑπαγορευθείσας ὑπὸ τῆς ἤδη ἐκεῖ ὑπαρχούσης διαρθρώσεως τοῦ χώρου καὶ κατανομῆς αὐτοῦ εἰς διάφορα ἱερά. Οὕτω ἀπετέλεσε τὸ (νῦν) Ἐρέχθειον ἑσμόν, οὕτως εἰπεῖν, ἱερῶν, ἐνσωματωθέντων εἰς κοινὸν κτήριον, πρὸς κοινὴν τέλεσιν τῆς χθονίας λατρείας τῆς πόλεως, κατ' ἐξοχὴν τοῦ ξοάνου καὶ τοῦ μετ' αὐτοῦ λατρευομένου γενάρχου, ἀλλὰ καὶ ἐνίων ἄλλων χθονίων μορφῶν, διὸ καὶ τελικῶς ὠνομάσθη τοῦτο οἴκημα καλούμενον Ἐρέχθειον ἢ καὶ ἁπλῶς Ἐρέχθειον, ἦτο δὲ τοῦτο, τρόπον τινά, εἶδος τελεστηρίου, ἀπαραιτήτου πρὸς τέλεσιν πάσης χθονίας λατρείας, συμφώνως ἄλλωστε καὶ πρὸς τὰ πορίσματα τῆς ἐρεύνης τοῦ ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΟΣ.

4. Ἐκ πληροφορίας τοῦ ΣΤΡΑΒΩΝΟΣ[4]. Οὗτος μνημονεύει δύο μόνον ναοὺς τῆς Ἀθηνᾶς ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως: α) τὸν Παρθενῶνα καὶ β) τὸν ἀρχαῖον ναόν, τὸν τῆς Πολιάδος, δηλαδὴ τὸν ναὸν τοῦ ἑνὸς καὶ μόνου ξοάνου τῆς θεᾶς· καὶ

1 Ἡ θάλασσα τῶν Ἐκκλησιῶν, 74, 148.

2 Ἔ. ἀ. 34 κ. ἑ., βλ καὶ σ. 27 καὶ 31.

3 Βλ. MICHAELIS, Arx Athenarum 627, 28: ΣΧΟΛ. Ἀριστ. III, 62D: *πάρεδρον δὲ τῆς «θεοῦ» τὸν Ἐρεχθέα φησίν, ἐπειδὴ ἐν τῇ Ἀκροπόλει ὀπίσω τῆς θεοῦ ὁ Ἐρεχθεὺς γέγραπται ἅρμα ἐλαύνων· πρῶτος γὰρ οὗτος ἅρμα τέλειον, ὅ ἐστι τέθριππον, ἔζευξε· σὺν τῇ θεῷ δὲ εἶπεν, ὅτι αὐτῆς Ἀθηνᾶς τὴν κατασκευὴν ὑποβαλλούσης αὐτῷ.*

4 IX C.396.

οὐχὶ τρεῖς, ὅσοι θὰ ἦσαν, ἐὰν ὑπῆρχον δύο ξόανα τῆς θεᾶς, ἤτοι ξόανον τῆς Ἀθηνᾶς Πολιάδος καὶ ξόανον τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης, καὶ ὅσοι ἐμφανίζονται ἐξ ἄλλου σήμερον: α) ὁ Παρθενών, β) τὸ Ἐρέχθειον (= ἀνατολικὸν τμῆμα αὐτοῦ) ἢ ὁ «ναὸς τοῦ Doerpfeld», ὡς ἐπιστεύετο παλαιότερον, γ) ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης. Ἐφόσον ὅμως οὔτε ὁ «ναὸς τοῦ Doerpfeld» οὔτε τὸ Ἐρέχθειον I ἢ II ἔφερεν ἀρχικῶς τὸ μόνον ὑπάρχον ξόανον τῆς πολιούχου θεᾶς, ὑπάρχουσι δύο μόνον κυριολεκτικῶς ναοὶ τῆς Ἀθηνᾶς ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν κλασσικῶν καὶ τῶν μετακλασσικῶν χρόνων: α) ὁ Παρθενών, ὁ στεγάζων τὴν χρυσελεφαντίνην Ἀθηνᾶν, καὶ β) ὁ ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης - Πολιάδος, ὡς εἶναι δυνατὸν νὰ κληθῇ οὗτος σήμερον, ὁ στεγάζων τότε τὸ μόνον ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ξόανον τῆς θεᾶς.

5. Ἐξ ἀρχαίων πληροφοριῶν[1] περὶ τῆς ὑπάρξεως τριῶν ἐν συνόλῳ κυρίων ἀγαλμάτων τῆς Ἀθηνᾶς ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως: α) τοῦ ἐξ ἐλαίας ξοάνου, β) τοῦ ἀγάλματος τῆς Προμάχου, γ) τοῦ ἀγάλματος τῆς Παρθένου, οὐχὶ δὲ τεσσάρων, ὅσα θὰ ἦσαν τὰ κύρια ἀγάλματα αὐτῆς, ἐὰν ὑπῆρχον δύο ξόανα αὐτῆς, ἀμφότερα δὲ ἐκ τοῦ ἀπωτέρου παρελθόντος τῆς πόλεως (βλ. σ. 68). Ἐφόσον ἐξ ἄλλου τὸ ἄγαλμα τῆς Προμάχου εὑρίσκετο ἐν ὑπαίθρῳ, οἱ δύο ὑπάρχοντες ναοὶ τῆς Ἀθηνᾶς ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, ἤτοι ὁ Παρθενὼν καὶ ὁ ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης, ἀνταποκρίνονται ἀντιστοίχως: α) εἰς τὰ δύο ἕτερα ὑπὸ τῶν πληροφοριῶν τούτων μνημονευόμενα ἀγάλματα τῆς θεᾶς, ἤτοι: I) εἰς τὸ ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου καὶ II) εἰς τὸ ἓν καὶ μόνον ξόανον τῆς Ἀθηνᾶς (Νίκης - Πολιάδος), ὡς καὶ β) εἰς τοὺς δύο ὑπὸ τοῦ ΣΤΡΑΒΩΝΟΣ (βλ. ἀνωτέρω) μνημονευομένους ναοὺς τῆς Ἀθηνᾶς: I) εἰς τὸν Παρθενῶνα καὶ II) εἰς τὸν ἀρχαῖον ναόν, τῆς Πολιάδος.

Ὁ ναὸς οὗτος τοῦ μόνου ξοάνου τῆς Ἀθηνᾶς ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἐκαλεῖτο διὰ πλειόνων ὀνομασιῶν, ὡς φαίνεται:

I) *Ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης*: ἀπὸ τῆς προϊστορικῆς ἤδη ἐποχῆς ὑπερμάχου θεᾶς τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τῆς ἀκεραιότητος τῆς πόλεως (βλ. κατωτέρω περὶ τῆς ζῳφόρου αὐτοῦ).

II) *Ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς Πολιάδος* ἢ *Πολιούχου*[2]: ἀνέκαθεν προστάτιδος θεᾶς τῆς πόλεως οὐ μόνον ἐν πολέμῳ ἀλλὰ καὶ ἐν εἰρήνῃ (βλ. κατωτέρω ὁμοίως).

III) *Ὁ ἀρχαῖος ναός*[3]: ὁ ὅρος οὗτος ἀπαντᾷ κατὰ τοὺς προκλασσικούς, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς κλασσικοὺς χρόνους. Σημειωτέον ὅτι κατὰ τὴν προκλασσικὴν ἐποχὴν ἀπαντᾷ οὗτος κυρίως ἐπὶ ψηφίσματος ἀναφερομένου εἰς τὰ γεγονότα τοῦ 506 π. Χ.[4] καὶ ἐπὶ ἐπιγραφῆς τῶν περὶ τὸ 460 π. Χ. χρόνων, ἀναφερομένης εἰς τὰ δικαιώματα τῶν Πραξιεργιδῶν ἐπὶ τῆς λατρείας τῆς Ἀθηνᾶς[5]. Ἀφορᾷ ὁ ὅρος οὗτος προφανῶς

1 Βλ. σ. 63, σημ. 2. Ἐπίσης. JAHN καὶ MICHAELIS, Arx Athenarum, 76.

2 Βλ. σ. 80 σημ. 2. Ὁ HERINGTON (Athena Polias and Athena Parthenos, 13) παρατηρεῖ, ὅτι ὁ ὅρος Πολιὰς εἶναι σχετικῶς μεταγενέστερος· ἡ Ἀθηνᾶ μεταγενεστέρως μόνον καλεῖται οὕτω, ἐπὶ ἐπιγραφῶν δὲ τοῦ 6ου καὶ τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶνος καλεῖται Πολιοῦχος. Πβλ. καὶ RAUBITSCHEK καὶ JEFFERY, Dedications from the Athenian Acropolis ἀρ. 353 καὶ 233.

3 PATON, ἔ. ἀ. 434 καὶ 464 κ.ἑ.

4 Αὐτόθι 434. (Βλ. ΣΧΟΛ. Ἀριστοφ. Λυσ. 273: *Τῶν μετὰ Κλεομένους Ἐλευσῖνα κατασχόντων Ἀθηναῖοι τὰς οἰκίας κατέσκαψαν καὶ τὰς οὐσίας ἐδήμευσαν, αὐτῶν δὲ θάνατον ἐψηφίσαντο καὶ ἀναγράψαντες ἐς στήλην χαλκῆν ἔστησαν ἐν πόλει παρὰ τὸν ἀρχαῖον νεών.).*

5 PATON, ἔ. ἀ. 449: IG I 93 καὶ I² 80. Χρονολόγησις τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης 30 ἔτη βραδύτερον (PATON, ἔ. ἀ. 449, σημ. 4) δὲν ἐπιφέρει ἀλλαγὴν εἰς τὰ συμπεράσματα τῆς παρούσης ἐρεύνης.

εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης - Πολιάδος τοῦ 6ου π. Χ. αἰῶνος, διακρινόμενον οὕτω νεωτέρου τινὸς αὐτοῦ ναοῦ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, τοῦ πρὸς τιμὴν τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου πιθανῶς· κατὰ τὴν κλασσικὴν ἐξ ἄλλου καὶ τὴν μετακλασσικὴν ἐποχὴν ἀπαντᾷ ὁ ὅρος οὗτος κυρίως ἐπὶ ψηφίσματος τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος [1], ἀναφερομένου εἰς θέματα θυσίας, καὶ ἐπὶ ἐπιγραφῆς τῆς ἐποχῆς τοῦ Πτολεμαίου τοῦ 6ου (181 - 145 π. Χ) [2], ἀφορᾷ δὲ ὁ ὅρος οὗτος εἰς τὸν κλασσικὸν ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης - Πολιάδος, τὸν κτισθέντα ἐπὶ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης - Πολιάδος τοῦ 6ου αἰῶνος καὶ δικαίως οὕτω κληρονομήσαντα τὴν ὀνομασίαν αὐτοῦ [3]. Συναφῶς πρὸς τὸν ὅρον τοῦτον καὶ τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Ἐρεχθείου [4] τοῦ 409/8 π.Χ. παρατηρητέα τὰ ἀκόλουθα: Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη δὲν ἀναφέρει τὸ Ἐρέχθειον ὡς *ἀρχαῖον ναόν, ἀλλ'* ὡς ναόν, *ἐν ᾧ τὸ ἀρχαῖον ἄγαλμα*, ὅπερ εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὸ ξόανον τῆς θεᾶς. Ἐπιβεβαιοῦται συνεπῶς διὰ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης, ὅτι τὸ Ἐρέχθειον δὲν ἦτο αὐτὸς οὗτος ὁ κυρίως ναὸς τοῦ ξοάνου, ὁ ναὸς τῆς Πολιάδος, ἀλλ' ὅτι ἀπετέλει σύστοιχον μᾶλλον ναὸν χρησιμεύοντα ὡς τελεστήριον τῆς λατρείας τοῦ ξοάνου, μεταφερομένου αὐτοῦ ἐκεῖ κατὰ τακτὰς ἐποχάς, ὑπαγορευομένας ὑπὸ τοῦ τυπικοῦ τῆς λατρείας ταύτης, ἢ καὶ ὡς ἑτέρα κατοικία αὐτοῦ, εἰς ἣν καὶ μετεφέρετο τοῦτο κατ' ἐκτάκτους περιστάσεις, ὑπαγορευομένας ὑπό τινων ἄλλων ἀναγκῶν.

IV) *Παλαιὸς ναός* [5]: ὁ ὅρος οὗτος, ἀναφερόμενος ὑπὸ τοῦ ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ, εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ ταὐτόσημος τοῦ ὅρου ἀρχαῖος ναός, ὡς ὁ ὅρος τὸ ἀρχαῖον ἄγαλμα (= ξόανον, βλ. κατωτέρω) εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ ταὐτόσημος τοῦ ὅρου τὸ παλαιὸν ἄγαλμα ἢ βρέτας ἢ ἕδος (βλ. ἐπίσης κατωτέρω). Ἡ ὑπὸ τοῦ ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ συνεπῶς ἀναφερομένη πυρκαϊὰ τοῦ *παλαιοῦ ναοῦ* τὸ 406 π. Χ. δυνατὸν νὰ μὴ ἀποδοθῇ εἰς πυρκαϊὰν τοῦ Ἐρεχθείου ἀλλὰ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης, μεθ' ἣν τὸ ξόανον τῆς θεᾶς μετεφέρθη ἴσως προσκαίρως, καθ' ὃν χρόνον δηλαδὴ ἐπεσκευάζετο ὁ ναὸς οὗτος, εἰς τὸ Ἐρέχθειον πιθανῶς [6].

V. *Γλαυκώπιον* [7]. Ὁ ὅρος οὗτος ἀφορᾷ εἰς τὸν στεγάσαντα ἀρχικῶς τὸ ξόανον τῆς θεᾶς ναόν, εἰς τὸν *πυκινὸν δόμον*, τὸν ναὸν δηλαδὴ τῶν πρωίμων ἱστορικῶν χρόνων (βλ. σ. 71), ἀκολούθως δὲ εἰς τὸν *πίονα νηόν*, τὸν ναὸν δηλαδὴ τοῦ 6ου π. Χ. αἰῶνος καὶ μετὰ ταῦτα εἰς τὸν κλασσικὸν ναὸν—ἐν οἷς καὶ διαδοχικῶς ὑπῆρχε τὸ ἐκ γλαυκῆς ἐλαίας ξόανον τῆς θεᾶς —, κατ' ἐπέκτασιν δὲ καὶ εἰς πᾶσαν τὴν Ἀκρόπολιν.

Ἐξ ἄλλου καὶ τὸ ξόανον τῆς Ἀθηνᾶς ἔφερεν ἀντιστοίχως πλείστας ὀνομασίας καὶ ἐκαλεῖτο, ὡς ἔχει ἤδη ἐκτεθῆ ὑπὸ τῶν JAHN καὶ MICHAELIS, διὰ τῶν ἀκολούθων προσωνυμιῶν [8]: τὸ ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς Πολιάδος, τὸ ἄγαλμα τῆς θεοῦ, τὸ ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς, τὸ ἄγαλμα τὸ ἀρχαῖον καὶ διιπετές, τὸ ἄγαλμα τὸ ἐξ ἀρχῆς γενόμενον ἐξ ἐλαίας, τὸ ἕδος, τὸ ἕδος τῆς θεοῦ, τὸ ἕδος τῆς Ἀθηνᾶς, τὸ ἕδος

1 PATON, ἔ. ἀ. 466, σημ. 2,1: IG II² 834 (= II 163).

2 PATON, ἔ.ἀ. 466, σημ. 2,2: IG II² 983 (= II 464).

3 Περὶ ἐπιγραφῶν τινων, ἐφ' ὧν ἀναφέρεται ὁ ὅρος ἀρχαῖος ναὸς καὶ δὲν εἶναι βέβαιον ἂν πρόκειται περὶ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς, βλ. PATON, ἔ. ἀ. 466, σημ. 2.

4 Αὐτόθι 286 κ. ἑ.

5 ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ Ἑλληνικὰ I 6, 1: *τῷ δ' ἐπιόντι ἔτει, ᾧ ἥ τε σελήνη ἐξέλιπεν ἑσπέρας καὶ ὁ παλαιὸς τῆς Ἀθηνᾶς νεὼς ἐν Ἀθήναις ἐνεπρήσθη*. Ἡ παράγραφος αὕτη θεωρεῖται ὑπό τινων ὡς παρέμβλημα (BELOCH, Gr Geschichte II², 2, 243 κ.ἑ.).

6 Περὶ τῆς διακρίσεως μεταξὺ *ἀρχαίου* καὶ *παλαιοῦ* ναοῦ βλ. PATON, ἔ.ἀ. 460 σημ. 3.

7 Βλ. σ. 62 - 4.

8 Βλ. ἀνωτέρω JAHN-MICHAELIS, Arx Athenarum, 68, σημ. 36.

τὸ ἀρχαῖον τῆς Ἀθηνᾶς, τὸ εἴδωλον τὸ ἀπὸ τῆς ἐλαίας τὸ παλαιόν, τὸ ξόανον, τὸ βρέτας (τῆς Ἀθηνᾶς), τὸ βρέτας τῆς θεᾶς, παλαιὸν βρέτας, ἅγιον βρέτας, Παλλάδος σεμνὸν βρέτας, ἡ θεός, ἡ Ἀθηνᾶ ἡ ἐν πόλει, ἡ Ἀθηνᾶ ἡ ἐν ἀκροπόλει, Ἀθηνᾶ Πολιάς, Πολιοῦχος, Πρόμαχος Παλλὰς Κεκροπίης, Παλλάς, τὸ Παλλάδιον. Ἐκαλεῖτο ὅμως, ὡς φαίνεται, τὸ ξόανον τοῦτο καὶ δι' ἄλλων προσωνυμιῶν[1]: ἀρχαῖον ἄγαλμα, Παλλὰς ἐγρεμάχη, γλαυκῶπις, γλαυκῶπις κόρη, Παλλὰς Τριτογένεια, ἁγνὴ Τριτογένεια (Τριτογένεια ἴσως οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ συνώνυμον τῆς προσωνυμίας τὸ παλαιὸν ἢ τὸ ἀρχαῖον ἄγαλμα ἢ τὸ βρέτας ἢ τὸ εἴδωλον τὸ ἀπὸ ἀρχῆς γενόμενον), ἐπίσκοπος ὀβριμοπάτρη, Παλλὰς Ἀθηναίη, Πολιοῦχος Παλλάς, Παλλὰς Ἐρεχθειδῶν Ἀρχηγέτις, Σώτειρα Παλλὰς Ἀθηναίη, Ἀθηναίη ἡ Νίκη, Νίκη τ' Ἀθάνα Πολιάς, Πότνια Νίκη, Δέσποινα Νίκη. Τινὲς τῶν προσωνυμιῶν τοῦ ξοάνου τούτου τῆς Ἀθηνᾶς, ἰδίᾳ αἱ τελευταῖαι, ἀφορῶσιν, ὡς φαίνεται, εἰς τὴν θεὰν τοῦ ξοάνου ὡς ὑπέρμαχον τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς ἀκεραιότητος τῆς πόλεως κατὰ πάσης ἐχθρικῆς ἐπιβουλῆς. Τὸ ὑπὸ τοῦ ΗΛΙΟΔΩΡΟΥ (βλ. ἀνωτέρω) περιγραφόμενον ξόανον τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης ἀφορᾷ συνεπῶς μᾶλλον εἰς τὴν θεὰν ὡς Πολιάδα[2], ἤτοι οὐ μόνον ὡς Νίκην καὶ Σώτειραν.

Ἤδη καὶ παρ' ΟΜΗΡΩι παρουσιάζεται ἡ Ἀθηνᾶ ὡς προστάτις τῶν πόλεων, καὶ ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμῳ. Ἔργον αὐτῆς ἐν εἰρήνῃ εἶναι ἡ τάξις καὶ ἡ εὐδαιμονία τῆς ὑπ' αὐτῆς προστατευομένης πόλεως ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν, τοῦτο δὲ φαίνεται ἐκπροσωποῦσα ἡ ῥόα, ἣν ἐκράτει διὰ τῆς μιᾶς χειρὸς τὸ ἐν Ἀθήναις ξόανον αὐτῆς. Αὕτη ἐξ ἄλλου διδάσκει καὶ τὰς τέχνας εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Ἔργον ἐπίσης αὐτῆς εἶναι ἡ ἐν πολέμῳ προστασία τῆς πόλεως, ἐν ᾗ λατρεύεται αὕτη, διὰ τοῦτο καὶ καλεῖται *ἐρυσίπτολις* καὶ *ἀλαλκομενίς*, διὸ καὶ πολλαὶ ἀκροπόλεις — καὶ τῆς τῶν ἐχθρῶν αὐτῆς Τρώων συμπεριλαμβανομένης — καὶ τὰ τείχη εἶναι ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτῆς. Ἐντεῦθεν ἀποβαίνει αὕτη θεὰ τοῦ πολέμου (καὶ καλεῖται *ληῖτις, ἀγελείη, ἐγρεμάχη, σθενιάς, φοβεσιστράτη, ἀρεία, ἀλκίμη, τροπαία, ἀδάμαστος, ἀτρυτώνη, δεινή*) πάντοτε εἰς νίκην τελευτῶντος, διότι ἀσκεῖται οὗτος μετὰ φρονήσεως καὶ ἐν δικαίῳ, ἐφόσον διακυβεύεται, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἡ ὕπαρξις ἢ ἡ ἀκεραιότης τῆς πόλεως, ἐν ᾗ λατρεύεται ἡ θεὰ αὕτη καὶ παρέχει αὕτη δικαίως τὴν προστασίαν αὐτῆς. Τὴν προστασίαν ταύτην ἐκπροσωπεῖ τὸ κράνος, ὅπερ ἐκράτει διὰ τῆς ἑτέρας χειρὸς τὸ ἐν Ἀθήναις ξόανον αὐτῆς. Ἡ θέσις συνεπῶς τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης - Πολιάδος παρὰ τὸν πύργον καὶ τὰ τείχη τῆς Ἀκροπόλεως, ἤτοι ἐπὶ τοῦ πλέον καιρίου σημείου ἀμύνης αὐτῆς, εἶναι ἴσως δυνατὸν νὰ νοηθῇ καὶ λόγῳ τῆς ἐκεῖ παρουσίας τῆς ἐσχάρας, ἀμέσως συνδεομένης πρὸς τὴν ἡρωικὴν λατρείαν, ἀλλὰ καὶ λόγῳ τῆς ἰδιότητος τῆς ὁμηρικῆς θεᾶς ὡς προστάτιδος τῶν ἀκροπόλεων καὶ τῶν τει-

1 PATON, ἔ.ἀ. 286, 433 *(ἀρχαῖον ἄγαλμα)*. RAUBITSCHEK καὶ JEFFERY, ἔ. ἀ. 166, 306 *(Παλλὰς ἐγρεμάχη)*, αὐτόθι ἀρ. 327 *(γλαυκῶπις)*, 5, 326 *(γλαυκῶπις κόρη)*, 428, 430 *(Παλλὰς Τριτογένεια)*, 429 *(ἁγνὴ Τριτογένεια)*. ΣΟΛΩΝ, βλ. BERGK, Anthol. Lyrica 12,4 *(ἐπίσκοπος ὀβριμοπάτρη Παλλὰς Ἀθηναίη)*. ΑΡΙΣΤΟΦ. Ἱππ. 581 *(πολιοῦχος Παλλάς)*. IG II² 3474, στ. 1 *(Παλλὰς Ἐρεχθειδῶν Ἀρχηγέτις)*. KERN, Orphicorum fragmenta, 229, 210 *(Σώτειρα Παλλὰς Ἀθηναίη)*. RAUBITSCHEK καὶ JEFFERY, ἔ.ἀ. 329, 359 *(ἡ Ἀθηναία ἡ Νίκη)*. ΣΟΦΟΚΛ. Φιλοκτ. 134 *(Νίκη τ' Ἀθάνα Πολιάς)*. ΗΡΟΔ. VIII 77 *(Πότνια Νίκη)*. ΑΡΙΣΤΟΦ. Λυσιστρ. 319 *(Δέσποινα Νίκη)*.

2 Ὁ HERINGTON (ἔ. ἀ. 43 κ. ἑ.) θεωρεῖ τὴν μὲν Ἀθηνᾶν Πολιάδα ἐκπροσωποῦσαν τὴν εἰρηνικὴν φύσιν τῆς Ἀθηνᾶς, τὴν δὲ Ἀθηνᾶν Παρθένον ἐκπροσωποῦσαν τὴν πολεμικὴν φύσιν αὐτῆς. Οὐδὲν ὅμως ἀναφέρει οὗτος περὶ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης καὶ τῆς φύσεως τῆς λατρείας αὐτῆς.

χῶν. Καθὼς παρατηρεῖ ἄλλωστε καὶ ὁ WILAMOWITZ[1], ἡ Ἀθηνᾶ ἀρχικῶς ἦτο προστάτις τῶν ἀκροπόλεων καὶ οὐχὶ τῶν ἀνακτόρων. Ἐκαλεῖτο τέλος τὸ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ξόανον τῆς Ἀθηνᾶς καὶ ἡ *Ἀθηνῶν μεδέουσα*[2].

Εἶναι δὲ ἡ προσωνυμία «Νίκη» ἁπλῶς συνώνυμος τῆς προσωνυμίας Σώτειρα, ἣν φέρει ἡ θεὰ Ἀθηνᾶ ἐν τῇ Ἀρκαδικῇ Ἀσέᾳ (εἰκ. 6), λατρευομένη καὶ ἐκεῖ ὡς πολιοῦχος, φέρουσα δ' ἐπίσης ῥόαν καὶ αἰγίδα. Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ καθηγητοῦ ΡΩΜΑΙΟΥ[3], Σώτειρα οὐδὲν ἄλλο εἶναι πιθανῶς ἢ ἄλλη ἔκδοσις τῆς προσωνυμίας «Νίκη». Ῥόαν ἐξ ἄλλου ἔφερε, συμφώνως πρὸς τὴν γνώμην τοῦ καθηγητοῦ ΡΩΜΑΙΟΥ[4], καὶ ἡ Χαλκίοικος Ἀθηνᾶ τῆς ἀκροπόλεως τῆς Σπάρτης (εἰκ. 5), ἐπέχουσα καὶ ἐκεῖ ὡσαύτως θέσιν Πολιάδος ἔφερε δέ, ὡς καὶ τὸ ἐν Ἀθήναις ξόανον[5], καὶ αἰγίδα, σύμβολον προστασίας καὶ ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμῳ.

Εἰκ. 5. Ὀστέϊνον πλακίδιον ἐκ Σπάρτης. Χαλκίοικος Ἀθηνᾶ.

Εἰκ. 6. Ἔλασμα ἐκ τῆς Ἀρκαδικῆς Ἀσέας. Ἀθηνᾶ Σώτειρα.

Ἡ γνώμη αὕτη, καθ' ἣν ὁ ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης εἶναι ὁ ἀρχαῖος ναὸς ἢ ὁ ναὸς

1 WILAMOWITZ, Athena (Klein. Schr. 5, 2), 40.

2 Βλ ἐπιγραφὴν Τροιζῆνος M. JAMESON ἐν Hesperia 29, 1960, 198 κ.ἑ., στ. 4 - 5. Ὁ JAMESON, αὐτόθι 209-10, ὀρθῶς παρατηρεῖ, ὅτι τὸ ἐπίθετον τοῦτο: is the most emphatically national of her epithets — others may have an Athena Polias but only Athenians have an *Ἀθηνᾶ Ἀθηνῶν μεδέουσα* — and it is this quality that accounts for its use here (ἐπὶ τῆς ἐπιγραφῆς τῆς Τροιζῆνος) and by the Athenian cleruchy in Samos (horoi of her land, between 439 and 404 B C.: CIG II, 2246; SEG, I 375 and 376 = AM 44, 1919, 3, 1, 2; perhaps also PATON and HICKS, Inscriptions of Cos, 148). It is used also in an Athenian decree of the early fourth century which thanks the Eteokarpathians for the gift of a cypress tree for the temple of «Athen's Athena» (DITTENBERGER, Sylloge[3], 129: IG XII, 1, 977; TOD, Gr. Hist. Inscr., II, 110). The title is alluded by ARISTOPHANES (Equites, 584-585): *ὑπερφερούσης μεδέουσα χώρας*, and (ibid., 763-764): *τῇ μὲν δεσποίνῃ Ἀθηναίᾳ, τῇ τῆς πόλεως μεδεούσῃ εὔχομαι,* probably in reference to its application to her in times of national crisis (cf. ibid., line 594: *εἴπερ ποτὲ καὶ νῦν)* and perhaps specifically to this decree. Βλ. ἐπίσης JAMESON, ἔ. ἀ. σημ. 35: So F. VON DUHN, AM 46, 1921, 70-75, who regards the decree as the source of its later use by the Athenians and believes that the decree was set up after the Persian Wars near the old temple of Athena on the acropolis. The restoration of the title in IG I[2], 14, line 5, is to be eliminated (c. f. also Athenian Tribute lists II, 68, D 15, line 14). *For μεδέων, μεδέουσα* with a place name elsewhere cf. DITTENBERGER, Sylloge[3], 210 (Apatouron, Aphrodite) and 1044, lines 7-8 (Telemenos, Apollo).

3 ΡΩΜΑΙΟΥ, Ἱερὸν Ἀθηνᾶς Σωτείρας καὶ Ποσειδῶνος κατὰ τὴν Ἀρκαδικὴν Ἀσέαν ἐν ΑΕ 1957 (1960) 150 κ.ἑ.

4 Αὐτόθι 152.

5 Περὶ τῆς αἰγίδος ταύτης τῆς πολιούχου Ἀθηνᾶς βλ. καὶ KERÉNYI, Jungfrau und Mutter in der griech. Religion, 58 κ.ἑ. Πιθανῶς ἡ αἰγὶς αὕτη ἐφέρετο διὰ τῆς μιᾶς χειρὸς ἀρχικῶς, τὸ δὲ κράνος ἐφέρετο ἐπὶ τῆς κεφαλῆς (περὶ αὐτῆς βλ. καὶ ΣΟΥΔΑ ἐν λ.). Περὶ τῆς αἰγίδος ταύτης βλ. καὶ σ. 74, σημ. 2 (γοργόνειον).

τῆς Ἀθηνᾶς Πολιάδος καὶ τὸ ἐντὸς αὐτοῦ ξόανον τῆς Ἀθηνᾶς εἶναι τὸ μόνον ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ὑπάρχον ξόανον τῆς πολιούχου θεᾶς, ἐνισχύεται περαιτέρω:

Α) Ὑπὸ τοῦ κοινοῦ ρυθμοῦ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης (εἰκ. 7) ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ Ἐρεχθείου (εἰκ. 8) ἀφ' ἑτέρου, ὄντος ἀμιγοῦς ἰωνικοῦ. Κατ' ἀφήγησιν τοῦ ΗΡΟΔΟΤΟΥ [1], ὅτε ὁ Κλεομένης ἀνῆλθεν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν καὶ προσεπάθησε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ἀθηνᾶς, ἡ ἱέρεια αὐτῆς, πρὶν ἢ οὗτος πλησιάσῃ τὰς θύρας τοῦ ναοῦ, διέταξεν αὐτὸν νὰ ἀπομακρυνθῇ τοῦ ἱεροῦ. Ὡς παρατηρεῖ ὁ ΚΟΝ-

Εἰκ. 7. Ὁ ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης (ἀνατολικὴ πλευρά).

ΤΟΛΕΩΝ [2], ἡ ἱέρεια τῆς Ἀθηνᾶς ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἀπέκλεισε τὸν Κλεομένην ὡς Δωριέα, συμφώνως πρὸς τὸ ἔθος, διότι ἡ εὐλογία τῆς θεᾶς, δηλαδὴ τοῦ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ξοάνου αὐτῆς καὶ τοῦ μετ' αὐτοῦ λατρευομένου Ἀθηναίου γενάρχου, περιωρίζετο πιθανῶς εἰς τοὺς Ἀθηναίους, τοὺς Ἴωνας καὶ τοὺς Ἀχαιοὺς καὶ δὲν ἐξετείνετο εἰς τοὺς Δωριεῖς. Συνεπῶς ἡ ἀνυπαρξία Δωρικοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ στοιχείου ἐπὶ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης καὶ τοῦ Ἐρεχθείου, διαδόχων ἀμφοτέρων τῶν ἱερῶν χώρων τοῦ 6ου π. Χ. αἰῶνος, τοῦ ξοάνου καὶ τοῦ γενάρχου,

1 ΗΡΟΔ. V 72: *Ἐπετελέετο δὲ τῷ Κλεομένεϊ ἡ φήμη. ὡς γὰρ ἀνέβη ἐς τὴν ἀκρόπολιν μέλλων δὴ αὐτὴν κατασχήσειν, ἤιε ἐς τὸ ἄδυτον τῆς θεοῦ ὡς προσερέων· ἡ δὲ ἱερείη ἐξαναστᾶσα ἐκ τοῦ θρόνου, πρὶν ἢ τὰς θύρας αὐτὸν ἀμεῖψαι εἶπε· «ὦ ξεῖνε Λακεδαιμόνιε, πάλιν χώρει μηδὲ ἔσιθι ἐς τὸ ἱρόν· οὐ γὰρ θεμιτὸν Δωριεῦσι παριέναι ἐνταῦθα»· ὁ δὲ εἶπε· «Ὦ γύναι, ἀλλ' οὐ Δωριεύς εἰμι ἀλλ' Ἀχαιός».*

2 Ἔ. ἀ. 47 κ.ἑ.

τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης ἰδίᾳ διαδόχου τοῦ ναοῦ αὐτῶν τοῦ 6ου αἰῶνος, ἔνθα ἡ ἱέρεια τῆς Ἀθηνᾶς ἀπηγόρευσε τὴν εἴσοδον εἰς τὸν Δωριέα Κλεομένην, δὲν εἶναι ἴσως ἄνευ σχέσεως πρὸς τὴν δοξασίαν ταύτην περὶ τῆς χορηγήσεως τῆς εὐλογίας τοῦ ξοάνου εἰς τοὺς Ἀθηναίους, τοὺς Ἀχαιοὺς καὶ τοὺς Ἴωνας μόνον. Ἡ πληροφορία αὕτη τοῦ Ηροδοτου ἀποτελεῖ ἐξ ἄλλου σημαντικὸν στοιχεῖον κατὰ τῆς γνώμης, ὅτι ὁ «ναὸς τοῦ Doerpfeld» ἐστέγαζε τὸ ξόανον τῆς θεᾶς,

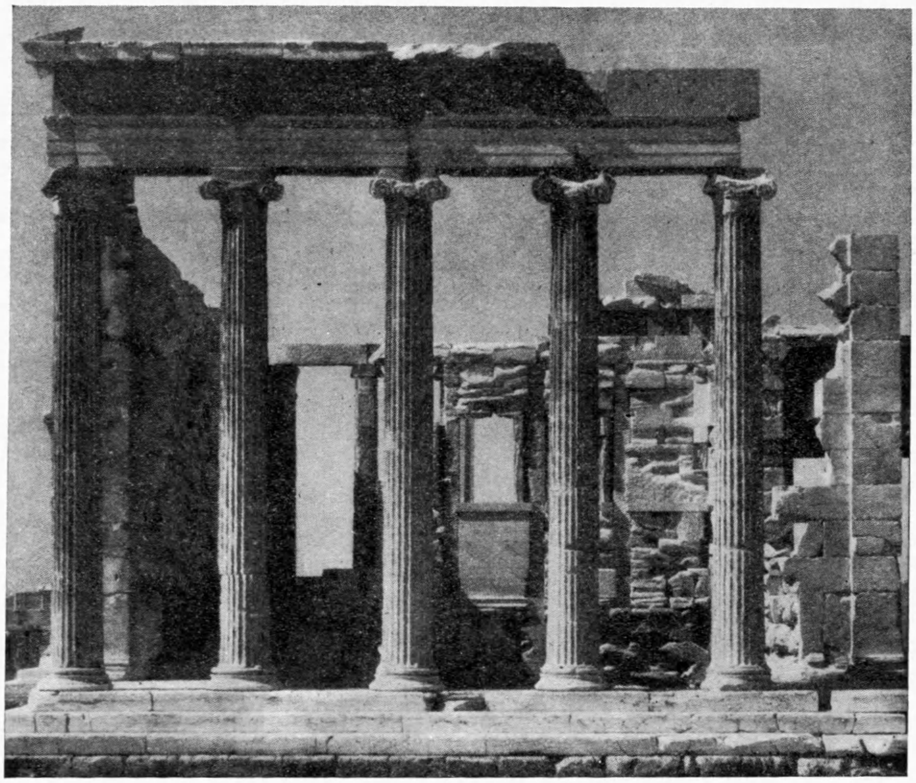

Εἰκ. 8. Τὸ Ἐρέχθειον (ἀνατολικὴ πλευρά).

διότι ὁ «ναὸς» οὗτος εἶναι Δωρικοῦ ρυθμοῦ, ἡ δὲ λατρεία τοῦ ξοάνου τῆς θεᾶς ἦτο ἐκ παραδόσεως μὴ Δωρική.

Β) Ὑπὸ τῆς διαρθρώσεως τῆς εἰσόδου τῆς Ἀκροπόλεως. Αὕτη παρουσιάζεται παλαιόθεν ἐν συναρτήσει πρὸς τὸν ἱερὸν χῶρον τοῦ πύργου: Ἡ μυκηναϊκὴ πρόσβασις, ἐν χρήσει καὶ κατὰ τοὺς πρώτους ἱστορικοὺς αἰῶνας, ἦγε πρὸς τὸν πύργον [1]. Κατὰ τὸν 6ον π. Χ. αἰῶνα ἡ πρόσβασις, βαίνουσα παραλλήλως πρὸς τὸν ἐπὶ τοῦτο κτισθέντα τότε πολυγωνικὸν τοῖχον, ἦγεν εἰς τὸ ἐπὶ τοῦ πύργου τέμενος [2], ἤτοι εἰς τὸν ἀρχαϊκὸν ἀρχαῖον ναόν, τὸν στεγάζοντα τὴν ἐσχάραν τοῦ γενάρχου καὶ τὸ ξόανον τῆς θεᾶς, τὸν ἔχοντα δὲ πρὸ αὐτοῦ βωμὸν πρὸς θυσίας. Τὰ πρῶτα Προπύλαια, τὰ λεγόμενα Μικρά, ἐκτίσθησαν κατὰ τὸν αὐτὸν περίπου καὶ ἡ ἀρχαϊκὴ αὕτη πρόσβασις προσανατολισμόν, ἦγον δὲ ὡσαύτως εἰς τὸν χῶρον τοῦ τε-

1 ΤΡΑΥΛΟΣ, ἔ. ἀ. 44. 2 ΙΑΚΩΒΙΔΗΣ, ἔ. ἀ. 187.

μένους τούτου[1]. Τὰ μετὰ τὴν καταστροφὴν ἐξ ἄλλου τῶν πρώτων Προπυλαίων ἀνεγερθέντα Προπύλαια, τὰ λεγόμενα Μεγάλα ἢ τοῦ Μνησικλέους[2], ἀπετέλουν κατὰ τοὺς κλασσικοὺς καὶ τοὺς μετακλασσικοὺς χρόνους τὸ πλαίσιον, δι' οὗ διήρχετο ἡ πομπὴ τῆς θυσίας ἐν τῇ ἑορτῇ τῶν Παναθηναίων. Καὶ ἐτελεῖτο τότε ἡ μὲν κυρία θυσία ἐπὶ τοῦ μεγάλου βωμοῦ τῆς Ἀθηνᾶς, ἡ δὲ προεισαγωγικὴ[3] πρὸς τιμὴν τῆς Ἀθηνᾶς καὶ ἑτέρας θεότητος, τῆς Γῆς, ὡς φαίνεται, ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τοῦ κλασσικοῦ ἀρχαίου ναοῦ, ἤτοι ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τοῦ ἐπὶ τοῦ πύργου κλασσικοῦ ναοῦ (βλ. σ. 67), Ἔχουσι μάλιστα τὰ Μεγάλα Προπύλαια τὴν νότιον πτέρυγα αὐτῶν μικροτέραν τῆς βορείου, ἀποτελοῦσαν ἴδιον πρόπυλον τοῦ ἐπὶ τοῦ πύργου ναοῦ τούτου. Ἡ τοιαύτη ἰδιορρυθμία τῶν Μεγάλων Προπυλαίων εἶναι δυνατὸν νὰ δικαιολογηθῇ μόνον ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι εἰς τὸν ναὸν τοῦτον, ἐπὶ τοῦ πύργου, ἐν ᾧ εὑρίσκετο τὸ ξόανον τῆς θεᾶς, κατέληγε μέσῳ τοῦ προπύλου τούτου πιθανῶς τὸ τμῆμα ἐκεῖνο τῆς παναθηναϊκῆς πομπῆς, ὅπερ ἔφερε τὸν πέπλον τῆς θεᾶς.

Γ) Ὑπὸ τοῦ θέματος τῆς ζῳφόρου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης: Τοῦτο ἑρμηνεύεται συνήθως ὡς ἑξῆς[4]: τοῦ μὲν τμήματος αὐτῆς τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ ὡς συνέλευσις τῶν θεῶν, τοῦ δὲ τμήματος αὐτῆς ἐπὶ τῶν λοιπῶν τριῶν πλευρῶν τοῦ ναοῦ ὡς μάχαι Ἑλλήνων πρὸς Ἕλληνας καὶ Ἑλλήνων πρὸς Πέρσας. Ἡ τοιαύτη ἑρμηνεία ὅμως, προερχομένη κυρίως ἐκ τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν ὁ ναὸς οὗτος ἐθεωρεῖτο ἱδρυθεὶς τὸ πρῶτον μετὰ τὰς κατὰ τοὺς Μηδικοὺς πολέμους νίκας (βλ. σ. 67), παρουσιάζεται ἀσυμβίβαστος ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῆς πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς διακοσμήσεως ἑλληνικοῦ ναοῦ ἐν γένει, ἔτι δὲ μᾶλλον πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις ἑλληνικοῦ ναοῦ ἔχοντος ἐντὸς αὐτοῦ τὸ ξόανον τῆς θεᾶς.

Τὸ θέμα τῆς ζῳφόρου τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ τούτου ἐμφανίζεται οὕτως ὅλως ἄσχετον πρὸς τὰ ἐπὶ τῶν λοιπῶν πλευρῶν τοῦ ναοῦ θέματα, ὅπερ ἤδη ἀποτελεῖ σοβαρὰν ἀδυναμίαν τῆς κρατούσης ἑρμηνείας. Ἐξ ἄλλου ἐπὶ μὲν τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς εἰκονίζονται θεῖαι μορφαί, ὅπερ καθ' ἑαυτὸ δὲν εἶναι ἀνεπίτρεπτον ἐν τῇ προκειμένῃ διακοσμήσει, ἐπὶ τῶν τριῶν ὅμως ἄλλων πλευρῶν εἰκονίζονται κοινοὶ θνητοὶ ἀφηρωιζόμενοι κατὰ παράβασιν τῶν ἀρχῶν τῆς ἑλληνικῆς θεοσεβείας, τινὲς δὲ τούτων, οἱ ἐναντίον ὁμοφύλων μαχόμενοι, καὶ δυσφημοῦντες καιρίως τὸ γόητρον τῶν Ἀθηναίων ὡς προμάχων τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων, τοῦτο δὲ ἀποτελεῖ ἀδυναμίαν τῆς κρατούσης ἑρμηνείας μᾶλλον ἀνοικονόμητον.

Τὸ θέμα τῆς ζῳφόρου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης δέον νὰ ἑρμηνευθῇ μᾶλλον ὡς ἑξῆς:

Τὸ ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ θέμα τῆς ζῳφόρου δέον νὰ ἑρμηνευθῇ ὡς ἡ ἐπινίκιος ἀπότισις τιμῆς εἰς τὴν Ἀθηνᾶν μετὰ τὸν ἀγῶνα αὐτῆς πρὸς τὸν Ποσειδῶνα (εἰκ. 9) περὶ τῆς κυριαρχίας τῆς Ἀττικῆς καὶ δὴ τῆς Ἀκροπόλεως: τὸν κύριον ἄξονα, περὶ ὃν ἡ κεντρικὴ ὁμὰς τῶν εἰκονιζομένων μορφῶν, καταλαμβάνει

1 ΤΡΑΥΛΟΣ, ἔ. ἀ. 43 - 44.

2 Αὐτόθι (μετὰ τῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας) 60. Βλ. κυρίως: B. SCHWEITZER, Mnesikles und die perikleische Planung des Westaufganges zur Akropolis ἐν Aus Antike und Orient, Festschrift W. Schubart 116 κ.ἑ. καὶ Zur Kunst der Antike II, 85, κ.ἑ.

3 Βλ. σ. 140, σημ. 1.

4 C. BLÜMEL, Der Fries des Tempels der Athena Nike (1923), ὡς καὶ Phidiasische Reliefs und Parthenonfries (1957).

τρόπαιον — ἢ τρόπαιον καὶ Νίκη κατά τινα γνώμην — καὶ ἀριστερᾷ μὲν τοῦ τροπαίου τούτου εἰκονίζεται ὀρθία καὶ ἐν πλήρει πολεμικῇ ἐξαρτύσει ἡ Ἀθηνᾶ καὶ παρ' αὐτὴν ὁ Ποσειδῶν, καθήμενος ἐπὶ λοφοειδοῦς προεξοχῆς, δεξιᾷ δὲ τοῦ τροπαίου, καθήμενος ἐπὶ μεγαλοπρεποῦς θρόνου, ὁ Ζεύς. Ἡ ἐμφάνισις τοῦ Ποσειδῶνος ἐπὶ λοφοειδοῦς προεξοχῆς δὲν εἶναι ἄσχετος πιθανῶς πρὸς τὴν ἐπὶ λόφου τινὸς τῶν Ἀθηνῶν λατρείαν αὐτοῦ (τοῦ Κολωνοῦ;), ἴσως ὅμως οὐδὲν ἄλλο εἶναι εἰμὴ δηλωτικὴ ἁπλῶς τοῦ χθονίου χαρακτῆρος τῆς ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως λατρείας αὐτοῦ (Ποσειδῶν - Ἐρεχθεύς, βλ. καὶ σ. 94). Ἡ ἀπὸ κοινοῦ ἐξ ἄλλου ἐμφάνισις τοῦ Διός, τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Ποσειδῶνος ἐπὶ τοῦ τμήματος τούτου τῆς ζῳφόρου, τοῦ πλέον καιρίου, εἶναι ἴσως δηλωτικὴ τοῦ ἰδιαιτέρου σεβασμοῦ, ὃν ἔτρεφον καὶ ἐξεδήλουν οἱ Ἀθηναῖοι τῶν κλασσικῶν χρόνων πρὸς τὴν τριάδα ταύ-

Εἰκ. 9. Ἐκ τῆς ζῳφόρου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης. Ἐπινίκιος ἀπότισις τιμῆς εἰς τὴν Ἀθηνᾶν.

την, πρὶν ἢ ἀποδυθῶσιν εἰς ἱερόν τινα ὑπὲρ τοῦ πατρίου ἐδάφους αὐτῶν ἀγῶνα [1].

Τὸ ἐπὶ τῶν τριῶν ἄλλων πλευρῶν τοῦ ναοῦ θέμα τῆς ζῳφόρου δέον νὰ ἑρμηνευθῇ ὡς *μυθικαὶ* μάχαι τῶν Ἀθηναίων πρὸς ἄλλους Ἕλληνας, ἀφ' ἑνός, καὶ πρὸς βαρβάρους, ἀφ' ἑτέρου (εἰκ. 10-13, πίν. 4-5). Βάρβαροι ἀντίπαλοι τῶν Ἀθηναίων εἶναι αἱ μορφαὶ πολεμιστῶν, αἱ φέρουσαι ἀμφίεσιν καὶ ἐξάρτυσιν μὴ ἑλληνικὴν — ἤτοι ἀλωπεκίδα, καλύπτουσαν καὶ τὰ ὦτα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, μακρὸν χιτῶνα, προστατεύοντα καὶ τοὺς μηρούς, χειριδωτὸν δέ, ἀναξυρίδας, πέλτην, ἐνίοτε καὶ φαρέτραν —, ἐν οἷς καὶ πολλοὶ ἔφιπποι. Ἀθηναῖοι ἐν γένει εἶναι αἱ γυμναὶ μορφαὶ πολεμιστῶν, ἐνίοτε μετὰ χλαμύδος, αἱ φέρουσαι ἐξάρτυσιν ἑλληνικὴν — ἤτοι κράνος, μεγάλην στρογγύλην ἀσπίδα, οὐχὶ ὅμως καὶ θώρακα, εἰσέτι δὲ ξίφος ἢ δόρυ, χαλκοῦν πιθανῶς —, ἐν οἷς οὐδεὶς ἔφιππος. Βαρβαρίζοντες Ἕλληνες κατ' Ἀθηναίων μαχόμενοι εἶναι αἱ μορφαὶ πολεμιστῶν, αἱ φέρουσαι ἀμφίεσιν

1 JAMESON, ἔ. ἀ. στ. 38-40.

καὶ ἐξάρτυσιν, ἥτις ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀμφιέσεως καὶ τῆς ἐξαρτύσεως τῶν Ἀθηναίων πολεμιστῶν ἀφ᾽ ἑνὸς καὶ τῶν βαρβάρων ἀφ᾽ ἑτέρου, εἶναι δυνατὸν νὰ χαρακτηρισθῇ μειξελληνική: χιτῶνα, προστατεύοντα καὶ τοὺς μηροὺς ἀλλὰ καὶ χλαμύδα, ἐνίοτε κράνος, ἐν μιᾷ δὲ περιπτώσει κράνος περιέργου, πρωΐμου τύπου (;), στρογγύλην ἀσπίδα καὶ θώρακα, πρωΐμου τύπου (;) ἐπίσης (πίν. 4)[1].

Αἱ μυθικαὶ αὗται μάχαι εἶναι δυνατὸν νὰ προσδιορισθῶσι περαιτέρω ὡς μάχαι Ἀθηναίων ἀφ᾽ ἑνός, ὧν ἡγεῖται ὁ Ἐρεχθεύς, ὁ Ἀθηναῖος βασιλεύς, ὁ πατὴρ τῆς Κρεούσης, πολεμαρχοῦντος τοῦ υἱοῦ αὐτῆς Ἴωνος, καὶ τῶν Ἐλευσινίων καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν Θρᾳκῶν ἀφ᾽ ἑτέρου, ὧν ἡγεῖται ὁ Εὔμολπος, ὁ Θρᾷξ βασιλεύς, ὁ υἱὸς τοῦ Ποσειδῶνος[2]. Αἱ μάχαι αὗται, συναφεῖς πρὸς τοὺς ἀγῶνας

Εἰκ. 10. Ἐκ τῆς ζῳφόρου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης. Ἀθηναιο - θρᾳκικὸς πόλεμος.

Ἀθηνᾶς-Ποσειδῶνος, εὑρίσκονται ἐν ἀμέσῳ σχέσει πρὸς τὸ θέμα τῆς ἀνατολικῆς

1 Ἔνδειξιν πρὸς τοῦτο παρέχει ἡ ἔλλειψις πτυχῶν ἐπὶ τοῦ ἄνω μέρους τοῦ σώματος τοῦ πολεμιστοῦ τούτου καὶ ἡ τοξοειδὴς ἐπέκτασις τοῦ ἀπτυχώτου τούτου μέρους ἐπὶ τοῦ κάτω μέρους τοῦ σώματος. Ὁ θώραξ οὗτος εἶναι δυνατὸν νὰ παραβληθῇ πρὸς θώρακας ἐκ Θρᾴκης (BCH 85, 1961, 501-26) καὶ πρὸς τὸν γεωμετρικὸν θώρακα τοῦ Ἄργους (BCH 81, 1957, 341, εἰκ. 20-22). Τὸ κράνος δὲ τὸ φερόμενον ὑπὸ τῆς μορφῆς τῆς φερούσης τὸν θώρακα τοῦτον, εἶναι δυνατὸν ἐξ ἄλλου νὰ παραβληθῇ πρὸς πρώϊμα κράνη τῆς Ὀλυμπίας (αὐτόθι 361, εἰκ. 46 καὶ 47).

2 Βλ.:

α΄) ΘΟΥΚΥΔ. II 15: *Ξυνεβεβήκει δὲ ἀπὸ τοῦ πάνυ ἀρχαίου ἑτέρων μᾶλλον Ἀθηναίοις τοῦτο. Ἐπὶ γὰρ Κέκροπος καὶ τῶν πρώτων βασιλέων ἡ Ἀττικὴ ἐς Θησέα ἀεὶ κατὰ πόλεις ᾠκεῖτο, πρυτανεῖά τε ἐχούσας καὶ ἄρχοντας· καὶ ὁπότε μή τι δείσειαν, οὐ ξυνῄεσαν βουλευσόμενοι ὡς τὸν βασιλέα, ἀλλ᾽ αὐτοὶ ἕκαστοι ἐπολιτεύοντο καὶ ἐβουλεύοντο. καί τινες καὶ ἐπολέμησάν ποτε αὐτῶν, ὥσπερ καὶ Ἐλευσίνιοι μετ᾽ Εὐμόλπου πρὸς Ἐρεχθέα.*

β΄) ΠΛΑΤΩΝ Μενέξ. 239, b: *Εὐμόλπου μὲν οὖν καὶ Ἀμαζόνων ἐπιστρατευσάντων ἐπὶ τὴν χώραν καὶ τῶν ἔτι προτέρων, ὡς ἠμύναντο....*

γ΄) ΛΥΚΟΥΡΓ. 38: *φασί γαρ Εὔμολπον τὸν Ποσειδῶνος καὶ Χιόνης μετὰ Θρᾳκῶν ἐλθεῖν τῆς χώρας ταύτης ἀμφισβητοῦντα.*

δ΄) ΔΗΜΟΣΘ. Ἐπιτάφιος 7-8: *Οἱ γὰρ τῆς κατὰ τὸν παρόντα χρόνον γενεᾶς πρόγονοι καὶ πατέρες καὶ τούτων ἐπάνω τὰς προσηγορίας ἔχοντες, αἷς ὑπὸ τῶν ἐν γένει γνωρίζονται, ἠδίκησαν μὲν οὐδένα πώποτ᾽ οὔθ᾽ Ἕλλην᾽ οὔτε βάρβαρον, ἀλλ᾽ ὑπῆρχεν αὐτοῖς πρὸς ἅπασι τοῖς ἄλλοις καλοῖς κἀγαθοῖς καὶ δικαιοτάτοις εἶναι, ἀμυνόμενοι δὲ πολλὰ καὶ λαμπρὰ διεπράξαντο· καὶ γὰρ τὸν Ἀμαζόνων στρατὸν ἐλθόντ᾽ ἐκράτησαν οὕτως, ὥστ᾽ ἔξω*

πλευρᾶς τῆς ζῳφόρου τοῦ ναοῦ, ὡς καὶ πρὸς τὸ θέμα τοῦ θωρακίου τούτου, ὅπερ εἶναι Νῖκαι, πρόσπολοι τῆς πολιούχου θεᾶς, σπεύδουσαι πρὸς ἵδρυσιν βαρβαρικῶν κυρίως τροπαίων (εἰκ. 14) ἢ ὁδηγοῦσαι σφάγια πρὸς εὐχαριστήριον θυσίαν διὰ τὴν νίκην τῶν Ἀθηναίων κατὰ τῶν βαρβάρων Θρακῶν εἰσβολέων καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν Ἐλευσινίων [1].

Ἡ ταύτισις τῶν βαρβάρων μαχητῶν τῆς ζῳφόρου πρὸς Θρᾶκας οὐδεμίαν παρουσιάζει δυσχέρειαν, καθόσον οὗτοι ἔφερον τὸ αὐτὸ καὶ αἱ Ἀμαζόνες θρακο-

Φάσιδος ἐκβαλεῖν, καὶ τὸν Εὐμόλπου καὶ ⟨Θρακῶν καὶ⟩ πολλῶν ἄλλων στόλον οὐ μόνον ἐκ τῆς οἰκείας, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς τῶν ἄλλων Ἑλλήνων χώρας ἐξήλασαν...

ε΄) ΣΧΟΛ. Δημοσθ. 19, 303: *Λέγουσι δέ, ὅτι πολέμου συμβάντος παρ' Ἀθηναίοις, ὅτε Εὔμολπος ἐστράτευσε κατ' Ἐρεχθέως, καὶ μηκυνομένου τοῦ πολέμου τούτου, ἔχρησεν ὁ Ἀπόλλων ἀπαλλαγήσεσθαι, ἐὰν τις ἀνέλῃ ἑαυτὸν ὑπὲρ τῆς πόλεως...*

ς΄) ΙΣΟΚΡΑΤ. Πανηγυρικός, 68: *ἔτι γὰρ ταπεινῆς οὔσης τῆς Ἑλλάδος ἦλθον εἰς τὴν χώραν ἡμῶν Θρᾶκες μὲν μετ' Εὐμόλπου τοῦ Ποσειδῶνος...*

ζ΄) ΙΣΟΚΡΑΤ. αὐτόθι 70: *... περὶ δὲ Θρακῶν (λέγεται), ὅτι τὸν ἄλλον χρόνον ὅμοροι προσοικοῦντες ἡμῖν τοσοῦτον διὰ τὴν τότε στρατείαν διέλιπον, ὥστ' ἐν τῷ μεταξὺ τῆς χώρας ἔθνη πολλὰ καὶ γένη παντοδαπὰ καὶ πόλεις μεγάλας κατοικισθῆναι.*

η΄) ΙΣΟΚΡΑΤ. Παναθηναϊκὸς 193: *Θρᾶκες μὲν γὰρ μετ' Εὐμόλπου τοῦ Ποσειδῶνος εἰσέβαλον εἰς τὴν χώραν ἡμῶν, ὃς ἠμφισβήτησεν Ἐρεχθεῖ τῆς πόλεως, φάσκων Ποσειδῶ πρότερον Ἀθηνᾶς καταλαβεῖν αὐτήν.*

θ΄) ΕΥΡΙΠ. Ἐρεχθεύς, ἀπ. 363, 46 (βλ. ΛΥΚ. Λεωκ. 100): *οὐδ' ἀντ' ἐλάας χρυσέας τε γοργόνος τρίαιναν ὀρθὴν στᾶσαν ἐν πόλεως βάθροις Εὔμολπος οὐδὲ Θρᾷξ ἀναστέψει λεὼς στεφάνοισι, Παλλὰς δ' οὐδαμοῦ τιμήσεται.*

ι΄) ΠΑΥΣΑΝ. Ι 38, 2: *... τὸν Εὔμολπον ἀφικέσθαι λέγουσιν ἐκ Θρᾴκης Ποσειδῶνος παῖδα ὄντα καὶ Χιόνης· τὴν δὲ Χιόνην Βορέου θυγατέρα τοῦ ἀνέμου καὶ Ὠρειθυίας φασὶν εἶναι.*

ια΄) ΠΑΥΣΑΝ. VII 1, 2-4: *Χρόνῳ δὲ ὕστερον, ἀποθανόντος Ἕλληνος, Ξοῦθον οἱ λοιποὶ τοῦ Ἕλληνος παῖδες διώκουσιν ἐκ Θεσσαλίας, ἐπενεγκόντες αἰτίαν ὡς ἰδίᾳ χρήματα ὑφελόμενος ἔχοι τῶν πατρῴων. Ὁ δὲ ἐς Ἀθήνας φυγὼν θυγατέρα Ἐρεχθέως ἠξιώθη λαβεῖν, καὶ παῖδας Ἀχαιὸν καὶ Ἴωνα ἔσχεν ἐξ αὐτῆς· ἀποθανόντος δὲ Ἐρεχθέως τοῖς παισὶν αὐτοῦ δικαστὴς Ξοῦθος ἐγένετο ὑπὲρ τῆς ἀρχῆς, καὶ ἔγνω γὰρ τὸν πρεσβύτατον Κέκροπα βασιλέα εἶναι, οἱ λοιποὶ τοῦ Ἐρεχθέως παῖδες ἐξελαύνουσιν ἐκ τῆς χώρας αὐτόν· ἀφικομένῳ δὲ ἐς τὸν Αἰγιαλὸν καὶ οἰκήσαντι, αὐτῷ μὲν ἐγένετο ἐνταῦθα ἡ τελευτή, τῶν δέ οἱ παίδων Ἀχαιὸς μὲν ἐκ τοῦ Αἰγιαλοῦ παραλαβὼν καὶ ἐξ Ἀθηνῶν ἐπικούρους κατῆλθεν ἐς Θεσσαλίαν καὶ ἔσχε τὴν πατρῴαν ἀρχήν, Ἴωνι δὲ ἐπὶ τοὺς Αἰγιαλεῖς στρατιὰν καὶ ἐπὶ Σελινοῦντα τὸν βασιλέα αὐτῶν ἀθροίζοντι ἀγγέλους ἔπεμπεν ὁ Σελινοῦς, τὴν θυγατέρα Ἑλίκην, ἣ μόνη παῖς ἦν, γυναῖκα αὐτῷ διδούς, καὶ αὐτὸν Ἴωνα ἐπὶ τῇ ἀρχῇ παῖδα ποιούμενος· καί πως ταῦτα τῷ Ἴωνι ἐγένετο οὐκ ἄπο γνώμης, καὶ τῶν Αἰγιαλέων τὴν ἀρχὴν Ἴων ἔσχεν ἀποθανόντος Σελινοῦντος, καὶ Ἑλίκην τε ἀπὸ τῆς γυναικὸς ᾤκισεν ἐν τῷ Αἰγιαλῷ πόλιν, καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἐκάλεσεν Ἴωνας ἀφ' ἑαυτοῦ...*

Αὐτόθι 5: *... τότε δὲ ἐπὶ τῆς Ἴωνος βασιλείας πολεμησάντων Ἀθηναίοις Ἐλευσινίων, καὶ Ἀθηναίων Ἴωνα ἐπαναγομένων ἐπὶ ἡγεμονίᾳ τοῦ πολέμου...*

ιβ΄) ΑΠΟΛΛΟΔ ΙΙΙ 15, 4: *Ἐρεχθεῖ δὲ ὑπὲρ Ἀθηναίων νίκης χρωμένῳ ἔχρησεν ὁ θεὸς κατορθώσειν τὸν πόλεμον, ἐὰν μίαν τῶν θυγατέρων σφάξῃ· καὶ σφάξαντος αὐτοῦ τὴν νεωτάτην καὶ αἱ λοιπαὶ ἑαυτὰς κατέσφαξαν· ἐπεποίηντο γάρ, ὡς ἔφασάν τινες, συνωμοσίαν ἀλλήλαις συναπολέσθαι· γενομένης δὲ μετὰ ⟨τὴν⟩ σφαγὴν τῆς μάχης Ἐρεχθεὺς μὲν ἀνεῖλεν Εὔμολπον, Ποσειδῶνος δὲ καὶ τὸν Ἐρεχθέα καὶ τὴν οἰκίαν αὐτοῦ καταλύσαντος, Κέκροψ ὁ πρεσβύτατος τῶν Ἐρεχθέως παίδων ἐβασίλευσεν, ὃς γήμας Μητιάδουσαν τὴν Εὐπαλάμου παῖδα ἐτέκνωσε Πανδίονα.*

ιγ΄) ΠΑΥΣΑΝ. Ι 5, 2: *Ἐρεχθεύς τέ ἐστιν ἐν τοῖς ἐπωνύμοις, ὃς ἐνίκησεν Ἐλευσινίους μάχῃ καὶ τὸν ἡγούμενον ἀπέκτεινεν Ἰμμάραδον τὸν Εὐμόλπου.*

ιδ΄) ΑΠΟΛΛΟΔ. ΙΙΙ 15, 4: *καὶ πολέμου ἐνστάντος πρὸς Ἀθηναίους τοῖς Ἐλευσινίοις,* (Εὔμολπος) *ἐπικληθεὶς ὑπὸ Ἐλευσινίων, μετὰ πολλῆς συνεμάχει Θρακῶν δυνάμεως.*

Ἑτέρας πηγὰς περὶ τοῦ πολέμου τούτου βλ. ἐν τῇ μεταφράσει τοῦ ΑΠΟΛΛΟΔΩΡΟΥ ὑπὸ FRAZER (Loeb) III 4-5.

Εἶναι δέ, ὡς φαίνεται, ὁ Εὔμολπος οὗτος διάφορος τοῦ Εὐμόλπου, τοῦ ἱδρυτοῦ τῶν ἐν Ἀθήναις Εὐμολπιδῶν, περὶ οὗ βλ. ΣΧΟΛ. Σοφ. Οἰδ. Κολ. 1053: *Ζητεῖται τί δήποτε Εὐμολπίδαι τῶν τελετῶν ἐξάρχουσι ξένοι ὄντες: εἴποι δ' ἄν τις, ὅτι ἀξιοῦσιν ἔνιοι πρῶτον Εὔμολπον ποιῆσαι, τὸν Δηιόπης τῆς Τριπτολέμου, τὰ ἐν Ἐλευσῖνι μυστήρια καὶ οὐ τὸν Θρᾷκα.*

Βλ. καὶ ΦΩΤ. ἐν λ. *Εὐμολπίδαι· οὕτως οἱ ἀπ' Εὐμόλπου ἐκαλοῦντο τοῦ πρώτου ἱεροφαντήσαντος· πολλοὶ δὲ γεγόνασιν ὁμώνυμοι Εὔμολποι.* ΦΩΤ. ἐν λ. *Εὐμολπίδαι· πατριὰ Ἀθήνησιν ἀπ' Εὐμόλπου· ἐγένοντο δὲ τρεῖς· ὁ μὲν ἐκ Θρᾴκης ἐπιστρατεύσας. ὃν οὐ προσποιοῦνται οἱ Εὐμολπίδαι· ὁ δὲ Ἀπολλωνίου καὶ Ἀστυκόμης· ὁ δὲ Μουσαίου καὶ Δηιόπης.*

1 Βλ. DINSMOOR ἐν AJA 34, 1930, 281 κ. ἑ. καὶ CARPENTER, The Sculpture of the Nike Temple Parapet (1929).

φρυγιακὸν ἔνδυμα, ὡς καὶ τὴν αὐτὴν πολεμικὴν ἐξάρτυσιν: ἀλωπεκίδα, μακρὸν χιτῶνα καλύπτοντα καὶ τοὺς μηρούς, ἀναξυρίδας, πέλτην, τόξα, φαρέτραν. Ἡ ἐμ-

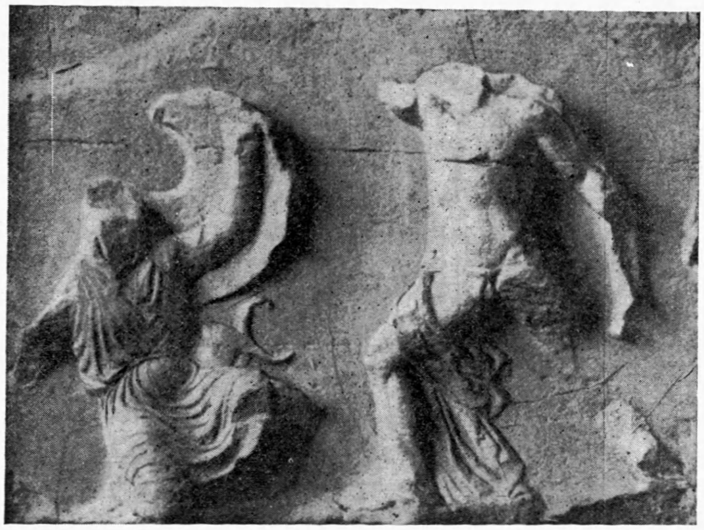

Εἰκ. 11. Ἐκ τῆς ζῳφόρου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης. Ἀθηναιο-θρᾳκικὸς πόλεμος.

φάνισις δὲ αὐτῶν ὡς ἱππέων ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς πεζοὺς Ἀθηναίους ἐξηγεῖται ἐκ τῆς παραδόσεως, καθ' ἣν οἱ Θρᾷκες ἐθεωροῦντο ἀνέκαθεν, ὡς καὶ αἱ Ἀμα-

Εἰκ. 12. Ἐκ τῆς ζῳφόρου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης. Ἀθηναιο-θρᾳκικὸς πόλεμος.

ζόνες, δεινότατοι περὶ τοὺς ἵππους. Ἐξ ἄλλου ὅμως ἡ παρουσία πολεμιστῶν βαρβάρων ἱππέων ὑποδηλοῖ ἴσως καὶ τὴν ἄκραν σοβαρότητα τῆς μυθικῆς ἐκείνης μάχης, καθ' ἣν οἱ Ἀθηναῖοι, συμφώνως πρὸς παράδοσιν, ἄγνωστον μέχρι τοῦδε, τοῦ

5ου π. Χ. αἰῶνος, τὸ πρῶτον ἴσως ἀντιμετώπισαν τότε πολεμιστὰς ἱππεῖς [1]. Ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ ἡμίσεος τῆς βορείου πλευρᾶς τῆς ζῳφόρου τρεῖς ἵπποι εἰκονίζονται ἄνευ ἀναβάτου καὶ ὁ μὲν εἷς τούτων εἰκονίζεται χαμαὶ καὶ ἀσπαίρων, οἱ δὲ ἕτεροι δύο εἰκονίζονται ἐγκαταλείποντες ἐν καλπασμῷ τὸ πεδίον (εἰκ. 13). Ἡ σκηνὴ αὕτη ὑποδηλοῖ ἴσως τὴν ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων ἔκβασιν τῆς μάχης καὶ τὴν ἧτταν τῶν βαρβάρων Θρᾳκῶν ἱππέων, ὡς καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν Ἐλευσινίων.

Ἡ περαιτέρω ταύτισις τῶν πολεμιστῶν τούτων (Θρᾳκῶν καὶ Ἐλευσινίων ἀφ' ἑνός, καὶ Ἀθηναίων καὶ Ἰώνων ἀφ' ἑτέρου) πρὸς συγκεκριμένα πρόσωπα εἶναι λίαν δυσχερής. Ἀξία ἰδιαιτέρας προσοχῆς πάντως εἶναι ὁμὰς τῆς νοτίου πλευρᾶς τῆς ζῳφόρου (εἰκ. 10), συγκειμένη ἐκ τριῶν μορφῶν. Ἡ ὁμὰς αὕτη ἐμφανίζει

Εἰκ. 13. Ἐκ τῆς ζῳφόρου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης. Ἀθηναιο-θρᾳκικὸς πόλεμος.

βάρβαρον ἱκετεύοντα Ἕλληνα ὅπως φεισθῇ τῆς ζωῆς αὐτοῦ, πληττόμενον δὲ παραδόξως ὑπὸ ἄλλου βαρβάρου. Ἡ σύνθεσις αὕτη πιθανῶς εἰκονίζει Θρᾷκα πληττόμενον ὑπό τινος Ἀθηναίου, ὡς καὶ ὑπό τινος μὴ Ἀθηναίου, συμμάχου τῶν Ἀθηναίων, εἰκονίζει δηλαδὴ ἴσως Ἀθηναῖον καὶ Ἴωνα πλήττοντα Θρᾷκα. Ὡς γνωστόν, κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον οἱ μὲν ἐπήλυδες Θρᾷκες συνεμάχουν μετ' ἐντοπίων, τῶν Ἐλευσινίων, οἱ δὲ ἐντόπιοι Ἀθηναῖοι ἐξ ἄλλου μετ' ἐπηλύδων ἐπίσης, τῶν Ἰώνων, ἀμφότεροι δὲ οὗτοι, Ἀθηναῖοι καὶ Ἴωνες, ἐτέλουν ὑπὸ δυάδα ἀρχηγῶν: ὑπὸ τὸν ἐντόπιον Μυκηναῖον Ἀθηναῖον Ἐρεχθέα, ὡς βασιλέα, καὶ τὸν ἡμιέπηλυν Ἴωνα, υἱὸν τοῦ ἐπήλυδος Ἴωνος Ξούθου καὶ τῆς Ἀθηναίας βασιλόπαιδος, ἤτοι τῆς θυγατρὸς τοῦ Ἐρεχθέως, Κρεούσης, ὡς πολέμαρχον. Ἡ σύνθεσις τῶν τριῶν πλευρῶν τῆς ζῳφόρου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης δὲν φαί-

1 Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ SCHACHERMEYR, ἡ ἵππευσις καθίσταται γνωστὴ ἐν Ἑλλάδι περὶ τὸ 1000 π. Χ. καὶ οἱ Θρᾷκες εἶναι ἐν πολλοῖς οἱ καλλιεργήσαντες αὐτήν, ὑπάρχει ὅμως καὶ ἡ γνώμη, ὅτι ἱππεῖς ἐμφανίζονται ἤδη κατὰ τὴν ὑπομυκηναϊκὴν ἐποχὴν ἐν Ἑλλάδι (βλ. Poseidon und die Entstehung des griech. Götterlaubens, 1950, 58-60).

νεται ἄνευ ἐπιδράσεως ἐπὶ τῆς ἀγγειογραφίας. Οὕτω ἐπὶ ἐρυθρομόρφου κρατῆρος (εἰκ. 15 - 16) τῆς Γενεύης [1], εἰκονίζοντος Ἀμαζονομαχίαν, μόνον μία ἐκ τῶν μορφῶν τῆς ὅλης παραστάσεως ταύτης τοῦ κρατῆρος τούτου εἶναι δυνατὸν νὰ χαρακτηρισθῇ μετά τινος βεβαιότητος ὡς γυναικεία. Ἐξ ἄλλου μία τῶν συνθέσεων αὐτῆς (εἰκ. 15) συνίσταται ἐκ δύο πολεμιστῶν ἀντιμετώπων καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐχθρῶν, τούτων δὲ ὁ μὲν εἷς φέρει ἑλληνικὴν ἀμφίεσιν καὶ ἐξάρτυσιν, ὁ δὲ ἕτερος ἑλληνικὴν ἀμφίεσιν, ἐν μέρει ὅμως βαρβαρικὴν ἐξάρτυσιν (πέλτην καὶ πέλεκυν). Οἱ δύο πολεμισταὶ οὗτοι εἶναι δυνατὸν νὰ ἑρμηνευθῶσιν ὡς Ἀθηναῖος ἐναντίον βαρβαρίζοντος ὁμοφύλου αὐτοῦ. Ἡ ὅλη παράστασις τοῦ κρατῆρος τούτου εἶναι δυνατὸν συνεπῶς νὰ ἑρμηνευθῇ ὡς ἐπηρεασμένη ἐκ τῶν μαχῶν τῶν Ἀθηναίων ἐναντίον τῶν Ἐλευσινίων καὶ τῶν Θρᾳκῶν. Ἀξία προσοχῆς ἐπίσης εἶναι ἑτέρα ὁμὰς τῆς αὐτῆς πλευρᾶς τῆς ζῳφόρου, συγκειμένη ἐκ δύο ἐπιβλητικῶν μορφῶν (εἰκ. 11), ὧν ἡ πρώτη, ἡ τοῦ βαρβάρου, δέχεται καίριον πλῆγμα ὑπὸ τῆς ἑτέρας, τοῦ Ἕλληνος, κατόπιν μονομαχίας. Ἐνδείκνυται ἴσως ἑπομένως ἡ εἰκασία, ὅτι πρόκειται περὶ δυάδος μυθικῶν μαχητῶν, τοῦ Ἐρεχθέως καὶ τοῦ Εὐμόλπου ἢ τοῦ Ἐρεχθέως καὶ τοῦ υἱοῦ τούτου Ἰμμαράδου πιθανῶς, ὧν τὰ ἀγάλματα, ἐκ χαλκοῦ, εὑρίσκοντο ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως εἰκόνιζον δὲ αὐτοὺς μονομαχοῦντας [2].

Εἰκ. 14. Ἐκ τοῦ θωρακίου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης. Τρόπαιον.

Ἡ τοιαύτη ἑρμηνεία τοῦ θέματος τῆς ζῳφόρου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης προσφέρει καὶ τὴν κλεῖδα πρὸς ἱκανοποιητικωτέραν ἑρμηνείαν ἴσως τοῦ θέματος τῶν μετοπῶν τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ Παρθενῶνος. Αἱ μετόπαι αὗται

1 Βλ. D. von BOTHMER, Amazons in Greek Art, 161, ἀρ. 3 (Γενεύη MF 238: FR 2, 314, εἰκ. 105. ARV 430, ἀρ. 1).

2 ΠΑΥΣΑΝ. Ι 27, 4: *ἔστι δὲ ἀγάλματα μεγάλα χαλκοῦ, διεστῶτες ἄνδρες ἐς μάχην· καὶ τὸν μὲν Ἐρεχθέα καλοῦσι, τὸν δὲ Εὔμολπον· καίτοι λέληθέ γε οὐδὲ Ἀθη-*

θεωροῦνται ὑπὸ τῆς κρατούσης θεωρίας ὡς εἰκονίζουσαι Ἀμαζονομαχίαν. Αἱ ἐν αὐταῖς ὅμως ὡς Ἀμαζόνες εἰκονιζόμεναι μορφαὶ δὲν φαίνονται νὰ εἶναι γυναικεῖαι, ὡς παρετηρήθη ἤδη πρὸ πολλοῦ ὑπὸ τοῦ A. H. SMITH [1]. Μᾶλλον ἱκανοποιητικὴ ἄρα ἑρμηνεία τοῦ θέματος τῶν μετοπῶν τούτων εἶναι ἡ ἑξῆς: μάχαι τῶν Ἀθηναίων, ὑπὸ τὸν βασιλέα Ἐρεχθέα καὶ ὑπὸ πολέμαρχον τὸν Ἴωνα, πρὸς τοὺς ὑπὸ τὸν βασιλέα Εὔμολπον, βαρβάρους Θρᾷκας εἰσβολεῖς. Συνδέονται οὕτω αἱ μετόπαι αὗται

Εἰκ. 15. Ἐρυθρόμορφος κρατὴρ Γενεύης. Ἀμαζονομαχία.

πρὸς τὸ δυτικὸν ἀέτωμα τοῦ Παρθενῶνος, τὸ ὑπεράνω αὐτῶν, τὸ εἰκονίζον τὸν συναφῆ πρὸς τὰς μάχας ταύτας ἀγῶνα τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Ποσειδῶνος.

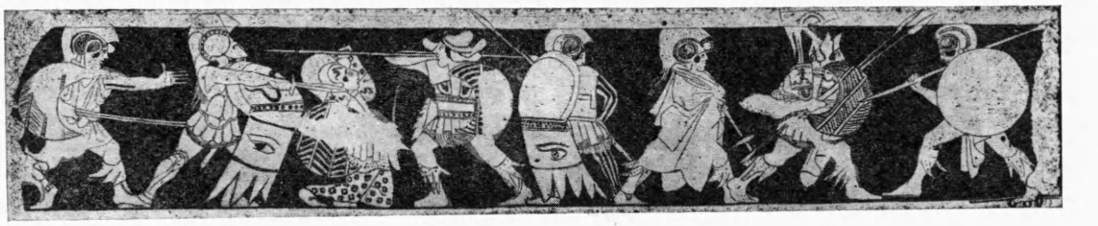

Εἰκ. 16 Ἐρυθρόμορφος κρατὴρ Γενεύης. Ἀμαζονομαχία.

Ὁ ἀγὼν οὗτος καὶ αἱ μάχαι αὗται ἀποτελοῦσι πιθανῶς μυθικὴν ἔκφρασιν πραγματικοῦ πολέμου τῶν Ἀθηναίων τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς. Ἡ παρουσίασις

ναίων, ὅσοι τὰ ἀρχαῖα ἴσασιν, Ἰμμάραδον εἶναι, παῖδα Εὐμόλπου, τοῦτον τὸν ἀποθανόντα ὑπὸ Ἐρεχθέως (βλ. σ. 86-7 σημ. 2, ιγ). Ὁ ΜΥΛΩΝΑΣ (The Hymn to Demeter and Persephone, 14, σημ 22) συμφωνεῖ μετὰ τοῦ FRAZER ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Εὐμόλπου Ἰμμάραδος καὶ οὐχὶ ὁ Εὔμολπος ἐφονεύθη κατὰ τὸν Ἀθηναιο θρᾳκικὸν πόλεμον, ὀρθῶς δὲ τοποθετεῖ τὴν ὕπαρξιν τοῦ Εὐμόλπου τούτου εἰς τὸν 13ον π. Χ. αἰῶνα· συνάπτων ὅμως ἐσχάτως (Eleusis and the Eleusinian Mysteries, 27 κ.ἑ.) τὴν ἐσπευσμένην ἐγκατάλειψιν τῶν πρὸ τῆς βορείου πύλης τῆς Ἀκροπόλεως μυκηναϊκῶν κατοικιῶν πρὸς τὰς μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Ἐλευσινίων μυθικὰς ἐχθροπραξίας, διαβλέπει, μετὰ δισταγμῶν πάντως, τρεῖς πολέμους Ἀθηναίων καὶ Ἐλευσινίων κατὰ τὴν προϊστορικὴν ἐποχήν, ἤτοι: α΄) πόλεμον ἐπὶ Ἐρεχθέως, κατ' Εὐμόλπου· β΄) πόλεμον, ὅτε οἱ Θρᾷκες, τῇ προσκλήσει τῶν Ἐλευσινίων, ἐπολέμησαν ὡς σύμμαχοι αὐτῶν κατὰ τῶν Ἀθηναίων· γ΄) πόλεμον ἐπὶ Ἴωνος. Αἱ ἀρχαῖαι μαρτυρίαι ὅμως (βλ σ. 86, σημ. 2) εἶναι σαφεῖς ὡς πρὸς τὰ ἀκόλουθα—ἐξ ὧν καὶ προκύπτει, ὅτι πρόκειται περὶ ἑνὸς ἁπλῶς πολέμου — ὅτι: 1) Οἱ Θρᾷκες ἐμφανίζονται ὑπὸ βασιλέα τὸν υἱὸν τοῦ Ποσειδῶνος Εὔμολπον παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν Ἐλευσινίων, πολεμοῦντες κατὰ τῶν Ἀθηναίων. 2) Ὁ πόλεμος οὗτος Θρᾳκῶν καὶ Ἐλευσινίων ὑπὸ τὸν Εὔμολπον κατ' Ἀθηναίων ὑπὸ τὸν Ἐρεχθέα εἶναι μακρᾶς διαρκείας, ἐξ οὗ καὶ ἀναγκάζονται πιθανῶς οἱ Ἀθηναῖοι νὰ συμμαχήσωσι πρὸς τοὺς Ἴωνας 3) Ὁ Ἴων ἐμφανίζεται καὶ ἀνακηρύσσεται πολέμαρχος τῶν Ἀθηναίων ἐπὶ βασιλέως Ἐρεχθέως ἢ ἐπὶ τῶν ἀνικάνων υἱῶν τούτου, πολεμεῖ δὲ κατὰ τῶν Θρᾳκῶν τοῦ Εὐμόλπου. 4) Ὑπάρχουσι δύο τοὐλάχιστον Εὔμολποι, ζήσαντες κατὰ διαφόρους ἐποχάς, συγχεόμενοι δὲ ἐνίοτε· τούτων ὁ εἷς, ὁ μυθικὸς ἱεροφάντης, προηγήθη, φαίνεται, τοῦ δευτέρου, τοῦ μυθικοῦ στρατηλάτου σ. 87, 92-3 σημ. 6).

1 A. H. SMITH, Sculptures of the Parthenon, 44. Πβλ. καὶ CORBETT, The Sculpture of the Parthenon, 34, σημ. 6.

πολεμικῆς δράσεως ἐν τῇ Ἀττικῇ Θρᾳκῶν ὑπὸ τὸν υἱὸν τοῦ Ποσειδῶνος, θεοῦ τῆς θαλάσσης, προστάτου αὐτῶν, καὶ ὁ ἀγὼν τούτου πρὸς τὴν Ἀθηνᾶν, προστάτιδα τῶν Ἀθηναίων, περὶ τῆς κυριαρχίας τῆς Ἀκροπόλεως, οὐδὲν ἄλλο ἴσως ὑποδηλοῖ ἢ ὅτι πράγματι λαὸς θαλάσσιος, λατρεύων θαλασσίαν θεότητα, ἀπεβιβάσθη ποτὲ διὰ στόλου εἰς τὴν Ἀττικήν, μέρος δὲ αὐτοῦ ἐπέδραμεν ἀκολούθως καὶ μέχρι τῶν πυλῶν τῆς Ἀκροπόλεως καί, ὡς ἐκθέτει ὁ καθηγητὴς ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, συμφώνως πρὸς τὴν παράδοσιν ὡρισμένοι ἐξ αὐτῶν ἐφονεύθησαν τότε καὶ ἐτάφησαν ὑπ᾽ αὐτὴν (βλ. κατωτέρω). Ἡ διὰ στόλου ἐμφάνισις τοῦ φύλου τούτου μαρτυρεῖται ἐξ ἄλλου καὶ ἐξ ἀρχαίας πηγῆς[1]. Αἱ ἐξ Ἐλευσῖνος ἑπομένως ἐπιδρομαὶ τῶν Θρᾳκῶν τούτων εἶναι δυνατὸν νὰ ταυτισθῶσι πρὸς μικράν τινα φάσιν τῶν ἀναταραχῶν, ἃς ἐδημιούργησαν τὸν 13ον π.Χ. αἰῶνα ἐν γένει τὰ ἐν τῇ ἀνατολικῇ Μεσογείῳ δράσαντα φῦλα, τὰ γνωστὰ ἐκ τῆς αἰγυπτιακῆς ἱστορίας ὡς «Λαοὶ τῆς θαλάσσης»[2]. Τὰ φῦλα ταῦτα ἐπεχείρησαν περαιτέρω ἐκστρατείαν καὶ κατὰ τῆς Αἰγύπτου ἐπὶ Μενεφθᾶ, τὴν δεκαετίαν 1230 – 1220 π. Χ., ὡς καὶ ἐπὶ Ραμσῆ τοῦ 3ου, ὀλίγον μετὰ τὸ 1200 π. Χ., ὅτε συμφώνως πρὸς τὴν ἀφήγησιν τῶν ἀναγλύφων τοῦ Medinet-Habu, κατεποντίσθησαν κυριολεκτικῶς ἐν ναυμαχίᾳ[3].

Σοβαρὸν κίνδυνον, φαίνεται, διέτρεξαν τότε περίπου ἐκ μικροῦ τινος κλάδου τῶν φύλων τούτων καὶ οἱ Ἀθηναῖοι. Ἡγέτης συμβολικὸς τῶν ἐπιδρομέων τούτων κατὰ τῶν Ἀθηνῶν φέρεται ὁ Ποσειδῶν, θεὸς χθόνιος, κατ᾽ ἀρχήν, ὡς καὶ ἡ ἐτυμολογία τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ὑποδηλοῖ[4], κύριος δὲ ἴσως θεωρηθεὶς οὐ μόνον τῆς θαλάσσης ἀλλὰ καὶ τῶν ἵππων[5] ἐκ τῆς ἐπιδόσεως τῶν ἐπιδρομέων τούτων εἰς τοὺς ἵππους καὶ εἰς τὴν θάλασσαν. Ἡγέτις συμβολικὴ ἐξ ἄλλου τῶν Ἀθηναίων ἐν τῷ ἀγῶνι κατ᾽ αὐτῶν παρουσιάζεται ἡ Ἀθηνᾶ, ἡ Μεγάλη μυκηναϊκὴ Θεὰ τῶν Ἀθηνῶν, προστάτις (*ἐπίσκοπος*) τῆς πόλεως οὐ μόνον ἐν εἰρήνῃ ἀλλὰ καὶ ἐν πολέμῳ. Κατὰ τὸν Ἀθηναιο - θρᾳκικὸν τοῦτον πόλεμον εὑρίσκονται ἀντιμέτωποι: Ἀθηναῖοι (μετ᾽ Ἰώνων) καὶ Θρᾷκες (μετ᾽ Ἐλευσινίων), Ἐρεχθεὺς καὶ Εὔμολπος, Ἀθηνᾶ καὶ Ποσειδῶν, ἡ ἔκβασις δὲ αὐτοῦ φέρει τοὺς Ἀθηναίους λυτρωθέντας ἐκ τοῦ κινδύνου τῆς ὑπὸ τῶν βαρβάρων ἁλώσεως, τὸν βασιλέα τῶν Θρᾳκῶν Εὔμολπον ἢ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἰμμάραδον νεκρόν, θανόντα κατὰ τὴν μονομαχίαν αὐτοῦ πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Ἀθηναίων Ἐρεχθέα, ἀλλὰ καὶ τοῦτον ἐπίσης νεκρόν, φονευθέντα ἐν συνεχείᾳ ὑπὸ τοῦ Ποσειδῶνος ἢ τοῦ Διὸς κατὰ παράκλησιν τοῦ Ποσειδῶνος, καὶ τὴν Ἀθηνᾶν ἐκ νέου θεὰν πολιοῦχον τῶν Ἀθηνῶν, κυρίαρχον καὶ πάλιν τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τροπαιοῦχον[6]. Ἡ μυθικὴ αὕτη νίκη καὶ ἡ δι᾽ αὐτῆς ἐξασφάλισις

1 Βλ. σ. 86-7, σημ. 2,δ.

2 Βιβλιογραφίαν περὶ τῶν «Λαῶν τῆς θαλάσσης» βλ. ἐν CAH II κεφ. XII, σ. 275 κ. ἑ. ὑπὸ HALL. Περὶ τῶν «Λαῶν τῆς θαλάσσης» βλ. ὡσαύτως ΜΥΛΩΝΑ, Οἱ χρόνοι τῆς Ἁλώσεως τῆς Τροίας, ἐν τῇ Ἐπετηρίδι τῆς Φιλοσ. Σχολ. τοῦ Παν. Ἀθηνῶν 1959 – 60, 408 κ. ἑ.

3 Εἰς τὴν ἐξάπλωσιν τῶν «Λαῶν τῆς θαλάσσσης» ὀφείλεται ἴσως καὶ ἡ ἐξαφάνισις τοῦ Χετταϊκοῦ βασιλείου (βλ. BENGTSON, Griechische Geschichte ² (1960), 53).

4 KRETSCHMER ἐν Glotta 1, 1909, 27 κ.ἑ. καὶ KERN, Die Religion der Griechen, 94.

5 Καὶ ἡ Ἀθηνᾶ θεωρεῖται κυρία τῶν ἵππων, συναπτομένη πρὸς τὴν δημιουργίαν αὐτῶν ἰδίᾳ, καὶ τὴν ὑπὸ τὸ ἡνίον ζεῦξιν αὐτῶν. Ὁ Ἀθηναῖος γενάρχης καὶ υἱὸς αὐτῆς ἐξ ἄλλου ὁ Ἐριχθόνιος – Ἐρεχθεύς, συνδέεται πρὸς τὴν εἰς τὸ ἅρμα ζεῦξιν αὐτῶν (βλ. σ. 77 καὶ 150).

6 Ὁ ἀγὼν Ἀθηνᾶς καὶ Ποσειδῶνος προηγήθη κατὰ τὴν παράδοσιν (βλ. FRAZER, ΑΠΟΛΛΟΔΩΡΟΣ (ἔκδοσις Loeb), XIV 1) τοῦ Ἀθηναιο-θρᾳκικοῦ πολέμου: *ἐγένετο δὲ ἐπὶ Κέκροπος, ὅτε ἀπεφάσισαν οἱ θεοὶ πόλεις καταλαβέσθαι, ἐν αἷς ἔμελλον ἕχειν τιμὰς ἰδίας ἕκαστος*. Ἡ παρά-

τῆς τότε ἀνεξαρτησίας τῶν Ἀθηνῶν φαίνεται ὅτι ἀπετέλεσε τὴν ἀπαρχὴν τῆς μεγαλαυχίας τῶν Ἀθηναίων περὶ τοῦ αὐτοχθονισμοῦ [1] αὐτῶν, ἔδωκε δὲ καὶ τὴν προσωνυμίαν «Νίκη» εἰς τὸ ξόανον τῆς προστάτιδος αὐτῶν θεᾶς.

Καὶ διέφυγον, φαίνεται, αἱ Ἀθῆναι τότε τὴν δι' ἁλώσεως κατάληψιν αὐτῶν ὑπὸ τῶν εἰσβολέων, ἐπῆλθε δὲ διαρκοῦντος τοῦ πολέμου τούτου ἢ ἀμέσως μετ' αὐτὸν ἡ δευτέρα ἕνωσις τῆς Ἀττικῆς, καὶ δὴ ἡ συγχώνευσις τῶν ἐντοπίων Ἀθηναίων, λατρευόντων τὴν Ἀθηνᾶν, καὶ τῶν ἐπηλύδων Ἰώνων [2], λατρευόντων τὸν

δοσις αὕτη περὶ διανομῆς τῶν πόλεων μεταξὺ τῶν θεῶν ἐπὶ Κέκροπος εἶναι: ἢ α) μεταγενεστέρα—ὁ ΗΡΟΔΟΤΟΣ (VIII 55) ἁπλῶς λέγει: *Ποσειδέωνά τε καὶ Ἀθηναίην, ἐρίσαντας περὶ τῆς χώρης* — καὶ πρῶτος ὁ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ (Παναθην. 193) μᾶλλον ἀναφέρει ὅτι ὁ Ποσειδῶν ἔφθασε πρὸ τῆς Ἀθηνᾶς εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ μετὰ τοῦτον ἡ Ἀθηνᾶ, φυτεύσασα ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἐλαίαν. Ἡ ἐλαία αὕτη, ὡς ἀποδεικνύει ὁ ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ (βλ. σ. 77 σημ. 2), εἶναι ἰδία τοῦ Ἀθηναίου ἥρωος μᾶλλον ἢ τῆς θεᾶς, ἐξ οὗ ἴσως ἐκ πρώτης ὄψεως ἕπεται, ὅτι ἡ ὡς ἄνω παράδοσις, ἣν ἐγκαινιάζει ὁ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ, ἀποτελεῖ αἰτιολογικὸν ἁπλῶς μῦθον, ὅστις καὶ ἐξηγεῖ τὴν ἐπέμβασιν τῶν ὀπαδῶν τοῦ Θρᾳκὸς στρατηλάτου Εὐμόλπου κατὰ τῶν Ἀθηναίων παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν Ἐλευσινίων· ἢ β) δὲν εἶναι μεταγενεστέρα καὶ ὁ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ ἀρύεται τὴν πληροφορίαν ἔκ τινος παλαιοτέρας αὐτοῦ πηγῆς, ἀπηχούσης ἱστορικήν τινα πραγματικότητα, καθ' ἣν οἱ πρῶτοι λατρευταὶ τοῦ Ποσειδῶνος ἐνεφανίσθησαν εἰς τὴν Ἀττικὴν πολὺ πρὸ τῆς ἐλεύσεως τῶν Θρᾳκῶν τοῦ στρατηλάτου Εὐμόλπου, ὑπῆρξαν γείτονες (ὅμοροι) τῶν Ἀθηναίων (βλ. σ. 86-7, σημ. 2, ζ') ἀπέτυχον ὅμως νὰ γίνωσι κύριοι τοῦ πεδίου τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ περιορισθῶσι μακράν πως τῆς πόλεως ταύτης, οἱ ἀπόγονοι δὲ αὐτῶν, συμπράξαντες μετὰ νέων ἐπηλύδων ἐκ Θρᾴκης, τῶν Θρᾳκῶν τοῦ στρατηλάτου Εὐμόλπου, ἐναντίον τῶν Ἀθηνῶν, ἀπέτυχον ὡσαύτως. Ἡ δευτέρα αὕτη ἐκδοχή, προϋποθέτουσα δύο ἀπὸ θαλάσσης ἐποικισμούς (ἕνα ἐπὶ βασιλέως τῶν Ἀθηνῶν Κέκροπος καὶ ἕτερον ἐπὶ βασιλέως αὐτῶν Ἐρεχθέως), ἐξηγεῖ τὴν ἐν Ἐλευσῖνι ὕπαρξιν τοῦ Θρᾳκὸς ἱεροφάντου Εὐμόλπου πολὺ πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ὁμωνύμου αὐτοῦ στρατηλάτου Θρᾳκός.

Ἡ ἄποψις αὕτη ἐξηγεῖ ἐξ ἄλλου καὶ τὴν ποιάν τινα ἐθνικὴν ὁμοιογένειαν μεταξὺ τῶν παλαιοτέρων καὶ τῶν νεωτέρων οἰκιστῶν τῆς Ἑλλάδος (βλ. καὶ παρατήρησιν τοῦ WACE ἐν σ. 105 σημ. 1: the Dorians were Greeks and found Greeks already thoroughly established in Hellas), λαμβανομένης ἰδίᾳ ὑπ' ὄψιν τῆς γνώμης τοῦ NILSSON καὶ ἄλλων περὶ τῆς εἰς Ἑλλάδα ἀφίξεως τῶν πρώτων Ἑλλήνων κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς Ὑστέρας Ἑλλαδικῆς ἐποχῆς (περὶ τῆς ἀφίξεως ταύτης γενικῶς κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην βλ. PALMER, Mycenaeans and Minoans, 247), εἰς ἣν καὶ εἶναι δυνατὸν νὰ συνέβη ὁ πρῶτος γνωστὸς εἰς Ἐλευσῖνα καὶ Ἀθήνας ἐποικισμὸς ἐπηλύδων «Ἑλλήνων» (βλ. σ. 90-1, σημ. 2,4). Περὶ τῶν Ἐλευσινίων ὡς ὀπαδῶν τοῦ Ποσειδῶνος βλ. PICARD ἐν RHist 1931, 23-42.

1 Πβλ. ΗΡΟΔΟΤ. VII 161: *Ὦ βασιλεῦ Συρηκοσίων, οὐκ ἡγεμόνος δεομένη ἡ Ἑλλὰς ἀπέπεμψε ἡμέας πρὸς σέ, ἀλλὰ στρατιῆς... μάτην γὰρ ἂν ὧδε πάραλον Ἑλλήνων στρατὸν πλεῖστον εἴημεν ἐκτημένοι, εἰ Συρηκοσίοις ἐόντες Ἀθηναῖοι συγχωρήσομεν τῆς ἡγεμονίης, ἀρχαιότατον μὲν ἔθνος παρεχόμενοι, μοῦνοι δὲ ἐόντες οὐ μετανάσται Ἑλλήνων.* ΘΟΥΚΥΔ. Ι 2.: *Φαίνεται γὰρ ἡ νῦν Ἑλλὰς καλουμένη οὐ πάλαι βεβαίως οἰκουμένη, ἀλλὰ μεταστάσεις τε οὖσαι τὰ πρότερα καὶ ῥαδίως ἕκαστοι τὴν ἑαυτῶν ἀπολείποντες βιαζόμενοι ὑπό τινων ἀεὶ πλειόνων. Μάλιστα δὲ τῆς γῆς ἡ ἀρίστη ἀεὶ τὰς μεταβολὰς τῶν οἰκητόρων εἶχεν... Τὴν γοῦν Ἀττικὴν ἐκ τοῦ ἐπὶ πλεῖστον διὰ τὸ λεπτόγεων ἀστασίαστον οὖσαν ἄνθρωποι ᾤκουν οἱ αὐτοὶ ἀεί.*

ΙΣΟΚΡ. Πανηγυρικὸς 24: *...οὕτω καλῶς καὶ γνησίως γεγόναμεν, ὥστ' ἐξ ἧσπερ ἔφυμεν, ταύτην ἔχοντες ἅπαντα τὸν χρόνον διατελοῦμεν, αὐτόχθονες ὄντες καὶ τῶν ὀνομάτων τοῖς αὐτοῖς, οἷσπερ τοὺς οἰκειοτάτους τὴν πόλιν ἔχοντες προσειπεῖν· μόνοις γὰρ ἡμῖν τῶν Ἑλλήνων τὴν αὐτὴν τροφὸν καὶ πατρίδα καὶ μητέρα καλέσαι προσήκει.*

Πβλ. ἐπίσης ΔΗΜΟΣΘ. Περὶ Παραπρεσβείας: *μόνοι γὰρ πάντων αὐτόχθονες ὑμεῖς ἐστε κἀκεῖνοι.* ΠΛΑΤ. Μενέξ. 237: *...ἥδε ἔτεκεν ἡ γῆ τοὺς τῶνδέ τε καὶ ἡμετέρους προγόνους.*

2 Ἡ ἀντιπάθεια ἐνίοτε τῶν Ἀθηναίων τῶν ἱστορικῶν χρόνων νὰ ὀνομάζωνται Ἴωνες βάσιν ἴσως ἔχει τὴν ἐπιμονὴν αὐτῶν νὰ θεωρῶσιν ἑαυτοὺς αὐτόχθονας, κατ' εὐθεῖαν ἀπογόνους τῶν κατοίκων τῆς Ἀττικῆς πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τῶν ἐπηλύδων τοῦ Ἴωνος. Ὁ ΗΡΟΔΟΤΟΣ οὕτω παρουσιάζει τοὺς Ἀθηναίους αἰσχυνομένους ἐπὶ τῇ προσαγορεύσει αὐτῶν ὡς Ἴωνας (Ι 143: *οἱ μὴν νῦν ἄλλοι Ἴωνες καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἔφυγον τοὔνομα, οὐ βουλόμενοι Ἴωνες κεκλῆσθαι, ἀλλὰ καί νυν φαίνονταί μοι οἱ πολλοὶ αὐτέων ἐπαισχύνεσθαι τῷ οὐνόματι*), χαρακτηριστικὴ δὲ εἶναι ὡσαύτως ἡ ὑβριστικὴ προσαγόρευσις Ἀθηναίου ὡς Ἴωνος ὑπὸ τοῦ ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΟΥΣ (Ἀχαρν. 164).

Ἡ Ἀθηναϊκὴ παράδοσις ἐμφανίζει τοιουτοτρόπως τοὺς Ἀθηναίους ὡς Ἴωνας, αἰσχυνομένους ὅμως ἐνίοτε διὰ τοῦτο καὶ διαστέλλοντας πρὸς τοῦτο μέχρι καὶ τῶν κλασσικῶν χρόνων τὸ ἐντόπιον στοιχεῖον ἀπὸ τοῦ ἐπήλυδος ἰωνικοῦ. Χαρακτηριστικὰ εἶναι ὅσα σχετικῶς παρατηρεῖ ὁ ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους (Ἔκδοσις ὑπὸ Καρολίδου), 221 κ.ἑ.): «ὑπῆρχεν ἀνταγωνισμός τις τοπικὸς τῆς ἰδιαιτέρας Ἀθηναϊκῆς φυλῆς πρὸς τὴν γενικωτέραν Ἰωνικήν... Ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ ἐν τῷ Ἀθηναϊκῷ ἐγωισμῷ οὕτω περιφρονοῦντες τοὺς Ἴωνας καὶ τὸ

Ἀπόλλωνα καὶ τὴν Ἄρτεμιν. Δὲν διέφυγον ὅμως αὗται τελικῶς καὶ τὸν ἐκ τῆς εἰσβολῆς τῶν Θρᾳκῶν ἀντίκτυπον. Οὕτω ἐπέρχεται ἀργότερον, φαίνεται, συμφιλίωσις Ἀθηνᾶς καὶ Ποσειδῶνος καὶ παραδοχὴ αὐτοῦ ὡς θεοῦ τιμωμένου ἐν τῇ κοινῇ Ἀθηναϊκῇ λατρείᾳ, δευτερευόντως ὅμως, συμβολιζομένης διὰ τοῦ τρόπου τούτου τῆς μετὰ τὸν πόλεμον τοῦτον ἐγκαταστάσεως ἐν τῇ Ἀττικῇ τῶν ἄλλοτε εἰσβολέων, ὡς καὶ τῆς ἐπισυμβάσης ἐπιμειξίας καὶ ἀφομοιώσεως αὐτῶν ὑπὸ τῶν αὐτοχθόνων Ἀθηναίων καὶ τῶν μετ' αὐτῶν ἤδη συμβιούντων Ἰώνων. Λίαν ἐνωρὶς οὕτω αἱ Ἀθῆναι ἐμφανίζονται ὡς ἄσυλον προσφύγων, οὐχὶ ὅμως καὶ ὡς λεία εἰσβολέων, κατ' ὄνομα δὲ μόνον ἔκτοτε οἱ Ἀθηναῖοι διατηροῦσι τὸν αὐτοχθονισμὸν αὐτῶν, παρὰ τὰς ἐπανειλημμένας περὶ τοῦ ἀντιθέτου ἰσχυρισμοὺς αὐτῶν καθ' ἅπασαν τὴν ἱστορικὴν ἐποχήν.

Ἡ παραδοχὴ αὕτη τοῦ Ποσειδῶνος ὡς θεοῦ τιμωμένου ἐν τῇ κοινῇ λατρείᾳ τῆς πόλεως, καὶ δὴ μετὰ τὴν Ἀθηνᾶν, φέρει αὐτὸν μοιραίως ἀντιμέτωπον πρὸς τὸν Ἀθηναῖον γενάρχην, υἱὸν τῆς πολιούχου θεᾶς, δεύτερον μέχρι τότε ἐν τῇ λατρείᾳ τῶν ἐντοπίων Ἀθηναίων ἐρχόμενον[1]. Πρὸς ἀποφυγὴν ὑποβιβασμοῦ τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἑτέρου τούτων ἐπέρχεται, φαίνεται, τελικῶς ταύτισις τοῦ ἑνὸς πρὸς τὸν ἄλλον (Ποσειδῶν - Ἐρεχθεύς), ὡς σαφῶς διέκρινεν ὁ ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ[2], ὅτι δηλαδὴ ἡ Ἀθηναϊκὴ λατρεία κατ' ἀρχὴν μὲν παρουσιάζει ἀντιμέτωπον τὴν Ἀθηνᾶν πρὸς τὸν Ποσειδῶνα, ἐκ τῶν ὑστέρων δὲ τὸν Ἀθηναῖον γενάρχην πρὸς τὸν Ποσειδῶνα.

Μετὰ τὴν ἀφομοίωσιν τῶν ἐπηλύδων Θρᾳκῶν ὑπὸ τῶν αὐτοχθόνων Ἀθηναίων, καί τινων ἴσως ἄλλων στοιχείων, ἐπέρχεται ἡ τρίτη ἕνωσις τῆς Ἀττικῆς ἐπὶ Θησέως — ἡ πρώτη ἕνωσις αὐτῆς τελεῖται κατὰ τὴν παράδοσιν ἐπὶ Κέκροπος (βλ. σ. 121), μυθικοῦ βασιλέως καὶ ἱερέως ἅμα τῆς Ἀθηνᾶς, ἡ δευτέρα ἐπὶ Ἐρεχθέως (βλ. σ. 93, 102-4), μυθικοῦ βασιλέως ὡσαύτως, πατρὸς τῆς Κρεούσης, καὶ ἐπὶ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς, τοῦ Ἴωνος, ἡ τρίτη ἐπὶ Θησέως—. Ὁ Θησεὺς καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ Αἰγεὺς[3] ἀνήκουσιν εἰς τὴν αὐτὴν καὶ ὁ βασιλεὺς Ἐρεχθεὺς δυναστείαν, τὴν ἱδρυθεῖσαν ὑπὸ τοῦ μυθικοῦ γενάρχου, τοῦ Ἐρεχθέως - Ἐριχθονίου, συνδέονται ὅμως σαφῶς πρὸς τὴν λατρείαν τοῦ Ποσειδῶνος, μάλιστα δὲ ὁ Θησεύς, ὅστις ἐκ μητρὸς εἶναι καὶ Πελοπίδης[4] (ὁ προμήτωρ αὐτοῦ Πιτθεὺς εἶναι υἱὸς τοῦ Πέλοπος), λατρεύει τὸν Ποσειδῶνα ὡς ἴδιον θεόν. Αἰγεὺς καὶ Θησεὺς ἀντιπροσωπεύουσιν οὕτω τὰς γενεάς, αἵτινες διεμορφώθησαν ἀμέσως μετὰ τὸν

Ἰωνικόν, ἐν τῇ συνειδήσει τῆς γεωγραφικῆς καὶ πρὸ πάντων τῆς πολιτικῆς καὶ ἐντεῦθεν ἐθνικῆς καθισταμένης ἀντιθέσεως πρὸς τὴν Δωρικὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν Δωρικὴν Σπάρτην, ᾐσθάνοντο τὴν ἀνάγκην νὰ ὦσιν Ἴωνες καὶ νὰ ἀνήκωσιν εἰς τὴν εὐρυτέραν ὁμοφυλίαν τῶν Ἰώνων· ἀλλ' ὑπὸ τὴν ἔννοιαν μόνον ταύτην, ὅτι αἱ Ἀθῆναι εἶναι μητρόπολις τῶν Ἰώνων, ὅτι αἱ Ἀθῆναι εἰσὶν ἡ *πρεσβυτάτη γαῖα Ἰαονίας*, ὡς ὠνόμασεν αὐτὴν ὁ μέγας Σόλων (ἐν ἀποσπάσματι μνημονευομένῳ ἐν ΑΡΙΣΤΟΤ. Ἀθην. Πολιτεία 5). Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν δὲ ταύτην παρεστάθη καὶ τὸ Πρυτανεῖον τῶν Ἀθηνῶν ὡς ὁρμητήριον τῶν «γενναιοτάτων ἰωνικῶν φύλων (ΗΡΟΔ. I 146) καὶ οἱ ἐκ Πελοποννήσου (Αἰγιαλοῦ) Ἴωνες δι' Ἀθηνῶν καὶ ἐξ Ἀθηνῶν ἐξεπέμφθησαν εἰς Ἀσίαν».

1 Ἡ διαδοχὴ συνεπῶς τῆς λατρείας ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως εἶναι: Ἀθηνᾶ μετ' Ἐρεχθέως - Ἐριχθονίου (καὶ Ἡφαίστου, βλ. σ. 119 κέ.) ἀκολούθως Ἀπόλλωνος καὶ Ἀρτέμιδος, μετὰ ταῦτα δὲ Ποσειδῶνος (Ποσειδῶνος - Ἐρεχθέως).

2 Τὸ Ἐρέχθειον ἔ. ἀ., 26.

3 Ὁ RADERMACHER (Mythos und Sage, 240) θεωρεῖ ὅτι ὁ Ποσειδῶν ἐκαλεῖτο κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους Αἰγεύς.

4 Περὶ τῆς μὴ Ἀττικῆς μόνον προελεύσεως τοῦ Θησέως βλ. WILL, Korinthiaka, 193.

Ἀθηναιο - θρακικὸν πόλεμον ἐκ τῆς εἰρηνικῆς μᾶλλον συμβιώσεως ἀφ' ἑνὸς τῶν ἐντοπίων Ἀθηναίων, ὀπαδῶν τῆς Ἀθηνᾶς, καὶ τῶν μετ' αὐτῶν ἤδη συνοικισθέντων Ἰώνων, ὀπαδῶν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ἀρτέμιδος, καὶ ἀφ' ἑτέρου τῶν ἐπηλύδων Θρακῶν, ὀπαδῶν τοῦ Ποσειδῶνος. Τὸν πόλεμον τοῦτον μεταξὺ Ἀθηναίων (καὶ Ἰώνων) καὶ Ἐλευσινίων (καὶ Θρακῶν) ὁ ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ μνημονεύει [1] ὡς ἱστορικὸν γεγονός, τοῦτο δὲ δυνατὸν νὰ ἀποτελῇ τὸ πρῶτον γνωστὸν ἱστορικὸν γεγονὸς τῶν Ἀθηνῶν. Προσδιοριζομένης ἄρα τῆς χρονολογίας τοῦ γεγονότος τούτου δυνατὸν εἶναι, κατά τινα τρόπον, νὰ προσδιορισθῇ καὶ ἡ ἐνωρίτερον ἔναρξις τῶν ἱστορικῶν χρόνων τῆς πόλεως ταύτης.

Σαφῆ ἔνδειξιν τοῦ πολέμου τούτου ἢ μᾶλλον τοῦ κινδύνου, ὃν διέτρεξαν αἱ τότε Ἀθῆναι κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον, ἀποτελοῦσι, φαίνεται, τὰ ὀχυρωματικὰ ἔργα τῆς Ἀκροπόλεως [2]. Τὰ ἔργα ταῦτα χρονολογοῦνται εἰς τὴν Ὑστέραν Μυκηναϊκὴν III B [3] ἐποχήν, καθ' ἣν καὶ συνήθως τοποθετεῖται ἡ δρᾶσις τῶν «Λαῶν τῆς θαλάσσης», εἶναι δέ: ἡ κατασκευὴ τῆς Βορείου Κρήνης ἐν χάσματι τοῦ βράχου τῆς βορείου πλευρᾶς καὶ ἡ ἐν γένει κατασκευὴ τοῦ ὅλου τείχους μετὰ τοῦ δυτικοῦ πύργου. Συμφώνως πρὸς τὰς ἀνασκαφικὰς ἐνδείξεις τῶν ἔργων τούτων αἱ Ἀθῆναι ἡτοιμάσθησαν πρὸς πόλεμον κατὰ τὸ γ' τέταρτον τοῦ 13ου π.Χ. αἰῶνος, ἀκολούθως δὲ ἢ ἀντιμετώπισαν τοῦτον ἐπιτυχῶς ἢ καὶ ἀπέφυγον τελικῶς αὐτόν, λήγοντος ὅμως τοῦ 13ου π.Χ. αἰῶνος μέρος τῶν ἔργων τούτων, καὶ δὴ ἡ Βόρειος Κρήνη, κατέρρευσεν, οὐχὶ δὲ ἔκ τινος πολεμικῆς αἰτίας, ὡς σημειοῖ καὶ ὁ ἀνασκάψας αὐτὴν BRONEER, τὰ δὲ κάτω κλιμακοστάσια αὐτῆς ἀπετέλεσαν ἔκτοτε ἐρειπιῶνα.

Ἡ κρήνη αὕτη εἶχε κατασκευασθῆ ὡς τμῆμα τῆς ὀχυρώσεως τῆς Ἀκροπόλεως ἐπὶ φυσικῆς ρωγμῆς (χάσματος) τοῦ βράχου τῆς βορείου πλευρᾶς, ὡς ἐλέχθη, περιελάμβανε δὲ κλιμακοστάσια ἐπὶ τῶν παρειῶν τῆς ρωγμῆς καὶ εἶδος φρέατος ἐπὶ τοῦ πυθμένος. Μετὰ τὴν κατάρρευσιν κατὰ τὸ β' ἥμισυ τοῦ 13ου π. Χ. αἰῶνος, ὡς φαίνεται, τὸ μὲν κατώτερον τμῆμα τῆς κρήνης ταύτης ἠχρηστεύθη, τὸ ἀνώτερον ὅμως τμῆμα αὐτῆς παρέμενε χρησιμοποιούμενον κατὰ τὴν ἱστορικὴν δὲ ἐποχὴν ἀπετέλει δίοδον συνδέουσαν τὸ πλάτωμα τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τὴν βόρειον πλευράν.

Ἡ κατασκευὴ τῆς Κρήνης ταύτης, συνεχομένη πρὸς τὴν ἐν γένει ὀχύρωσιν τῆς Ἀκροπόλεως μετὰ τὰ μέσα τοῦ 13ου π. Χ. αἰῶνος, σχετίζεται ἴσως πρὸς τὸν ὡς ἄνω κίνδυνον, ὃν διέτρεξαν αἱ τότε Ἀθῆναι ἐκ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Θρακῶν ὑπὸ τὸν Εὔμολπον, υἱὸν τοῦ Ποσειδῶνος, ὡς πιστεύει ὁ καθηγητὴς

1 Βλ. σ. 86 σημ. 2,α

2 BRONEER ἐν Hesperia 2, 1933, 380 κ. ἑ. καὶ 4, 1935, 109 κ.ἑ. Antiquity 30, 1956, 9 κ.ἑ. Πβλ. καὶ ΙΑΚΩΒΙΔΗΝ, ἔ.ἀ. 206, ἔνθα τὰ ἔργα ταῦτα τοποθετοῦνται εἰς τὸ γ' τέταρτον τοῦ 13ου π.Χ. αἰῶνος.

3 Περὶ τῶν χρονικῶν ὁρίων τῆς ἐποχῆς ταύτης βλ. ΜΥΛΩΝΑΝ ἐν ΑΕ 1958 (1961), 207:

Ἀρχὴ περιόδου: Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ FURUMARK: 1300 π.Χ. Συμφωνοῦσι πρὸς τὴν γνώμην ταύτην πάντες πλὴν τοῦ WACE, ὅστις τοποθετεῖ αὐτὴν εἰς τὸ 1340 π. Χ.

Τέλος περιόδου: Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ FURUMARK: 1230 π. Χ. Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ WACE: 1210 π.Χ. Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ DANIEL: 1180 π. Χ. Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ ΜΥΛΩΝΑ: 1200 ἢ 1190 π. Χ.

Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ STUBBINGS (CAH I, κεφ. 6, 75) τὸ τέλος τῆς ΥΜ III B περιόδου δὲν πρέπει νὰ τοποθετηθῇ πρὸ τοῦ 1180 π. Χ.

Περὶ τῆς περιόδου ταύτης βλ. παρατηρήσεις τοῦ MATZ ἐν AA 76, 1961, 74-79.

ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ (βλ. κατωτέρω λεπτομερῶς). Ὡς ἐλέχθη, ὁ κίνδυνος οὗτος φαίνεται ἀποφευχθεὶς τελικῶς, πιθανῶς διότι οἱ τότε Ἀθηναῖοι συνεμάχησαν μετὰ τῶν ἐπηλύδων Ἰώνων τοῦ Ξούθου (βλ. σ. 103 κ. ἑ.). κατὰ δὲ τὴν μονομαχίαν τῶν βασιλέων τῶν δύο ἐχθρικῶν παρατάξεων, τοῦ Εὐμόλπου δηλαδὴ καὶ τοῦ Ἐρεχθέως, ἐφονεύθη ὁ Εὔμολπος ἢ ὁ υἱὸς τούτου Ἰμμάραδος κατά τινα παράδοσιν. Ἀκολούθως ὅμως ὁ Ποσειδῶν, ἐκδικούμενος τὸν φόνον τοῦ Εὐμόλπου, υἱοῦ αὐτοῦ, ἐφόνευσε τὸν Ἐρεχθέα καὶ κατέστρεψε καὶ τὴν οἰκίαν αὐτοῦ, ὡς θέλει ἀρχαία παράδοσις[1], ἢ παρεκάλεσε τὸν Δία, κατ' ἄλλην μεταγενεστέραν ἴσως παράδοσιν, ὅπως φονεύσῃ αὐτόν. Τὰ μυθολογικὰ ταῦτα καὶ τοπογραφικὰ δεδομένα στηρίζουσιν ἴσως τὴν πιθανότητα ταυτίσεως τοῦ κατ' ΕΥΡΙΠΙΔΗΝ[2] χάσματος - τάφου τοῦ βασιλέως Ἐρεχθέως πρὸς τὴν ρωγμὴν τοῦ ἐρειπιῶνος τῆς Βορείου Κρήνης ἴσως, ἰδίᾳ τῶν κάτω κλιμακοστασίων αὐτῆς, ἢ πρὸς τὸν ὑπερκείμενον αὐτῆς χῶρον, ἔνθα τὸ μυκηναϊκὸν ἀνάκτορον — κατοικία τοῦ βασιλέως τούτου. Συναφῶς εἶναι δυνατὸν νὰ διατυπωθῶσιν αἱ ἀκόλουθοι εἰκασίαι πρὸς ἑρμηνείαν τῆς μυθολογικῆς ταύτης παραδόσεως κατὰ προσαρμογὴν εἰς τὰς τοπογραφικὰς καὶ τὰς ἀνασκαφικὰς ἐνδείξεις: Α) Ἡ κατάρρευσις τῆς Βορείου Κρήνης μετὰ τὴν παρέλευσιν τοῦ κινδύνου, τοῦ ἀπειλήσαντος τὰς Ἀθήνας ἐξ αἰτίας τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Θρακῶν, φύλου τινὸς ἴσως τῶν «Λαῶν τῆς θαλάσσης», ὡς ἤδη ἐλέχθη, μὴ ἀποδιδομένη εἰς πολεμικὰ αἴτια ὑπὸ τοῦ BRONEER[3], ὀφείλεται, πιστεύομεν, πιθανῶς εἰς σεισμόν, ἐξυπακούει δὲ ἴσως κατάρρευσιν καὶ τοῦ μυκηναϊκοῦ ἀνακτόρου, ἤτοι τῆς οἰκίας τοῦ Ἐρεχθέως, ὡς μαρτυρεῖται καὶ ὑπὸ τῆς φιλολογικῆς παραδόσεως (βλ. ἀνωτέρω), ἢ ἁπλῶς τμήματος αὐτοῦ. Ὁ σεισμὸς οὗτος ἀπεδόθη ἐνδεχομένως ὑπὸ τῶν τότε Ἀθηναίων εἰς θεομηνίαν, προερχομένην ἐκ τῆς ὀργῆς τοῦ ἐνοσιγαίου θεοῦ, πατρὸς τοῦ βασιλέως τῶν Θρακῶν Εὐμόλπου, τοῦ φονευθέντος ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Ἀθηναίων Ἐρεχθέως, θύματος ἀκολούθως πιθανῶς τοῦ σεισμοῦ τούτου. Β) Ἡ δοξασία, ὅτι ὁ ἐρειπιὼν τῆς κρήνης ἢ ὁ ἐρειπιὼν τοῦ ἀνακτόρου ἢ τμήματος αὐτοῦ ἦτο τὸ χάσμα[4], ἔνθα ἐπλήγη ὑπὸ τοῦ Ποσειδῶνος ἢ τοῦ Διὸς ὁ βασιλεὺς Ἐρεχθεύς, ἐδημιουργήθη ἴσως σὺν τῷ χρόνῳ καὶ κατὰ συνδρομήν: ἀφ' ἑνὸς μὲν τῆς ἀναμνήσεως α) πολέμου τῶν Ἀθηναίων ἐναντίον λαοῦ λατρεύοντος θεὸν οὐ μόνον τῆς θαλάσσης καὶ τῶν ἵππων ἀλλὰ καὶ ἐνοσίγαιον, καὶ β) θεομηνίας, ἐπιγενομένης τοῦ πολέμου τούτου, ἐξ ἧς ἐπῆλθεν ἡ κατάρρευσις τῆς κρήνης καὶ ἴσως τοῦ ἀνακτόρου ἢ τμήματος αὐτοῦ καὶ προεκλήθησαν πιθανῶς καὶ θύματα, ταφέντα ὑπὸ τὰ ἐκ τῆς καταρρεύσεως ταύτης ἐρείπια, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκ τῆς ἀσκήσεως μεταγενεστέρως λατρείας ἡρωικῆς φύσεως, ἤτοι χθονίας, ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τούτων, εἰσέτι δὲ καὶ ἐκ τῆς διαχύτου πίστεως, ὅτι ρωγμαὶ τοῦ ἐδάφους ἐμφανεῖς ἠδύναντο νὰ θεωρηθῶσι τάφοι ἡρώων, ὡς πιστεύει ὁ ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ. Ἡ δευτέρα εἰκασία φαίνεται συμπίπτουσα καὶ πρὸς τὴν γνώμην τοῦ καθηγητοῦ ΜΑΡΙΝΑΤΟΥ[5], ὅτι ἡ πα-

1 Βλ. σ. 87, σημ. ιβ'.

2 Ἴων 281-2:
Ἴων: *Πατέρα δ' ἀληθῶς χάσμα σὸν κρύπτει χθονός;*
Κρέουσα: *Πληγαὶ τριαίνης ποντίου σφ' ἀπώλεσαν.*

3 Βλ. Athens in the Late Bronze Age ἐν Antiquity 30, 1956, 9-10, ἔνθα καὶ πᾶσα ἡ συναφὴς βιβλιογραφία.

4 Περὶ τοῦ χάσματος τούτου πρβλ. ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΑ, Τὸ Ἐρέχθειον, ἔ. ἀ.: 8. Βιβλιογραφίαν περὶ τῶν γνωμῶν ὡς πρὸς τὸν τάφον τοῦτον βλ. αὐτόθι 7.

5 Βλ. σ. 72, σημ. 5.

ράδοσις περὶ τῶν τάφων τῶν Ἀθηναίων βασιλέων ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως εἶναι γέννημα τῶν ἱστορικῶν χρόνων. Ὅτε ἐγράφη ὁ Ἴων τοῦ ΕΥΡΙΠΙΔΟΥ, ἡ ἐπὶ τοῦ πύργου ἐσχάρα τοῦ γενάρχου εἶχεν ἤδη ἐπικαλυφθῆ, ἡ δὲ λατρεία αὐτοῦ καὶ τοῦ ὁμωνύμου αὐτοῦ βασιλέως Ἐρεχθέως ἐπισήμως ἐτελεῖτο πλέον ἐπὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ βωμοῦ τοῦ Ἐρεχθείου. Ὁ βωμὸς οὗτος, δι' οὗ διήρχοντο αἱ χοαὶ καὶ κατηυθύνοντο εἰς τὴν κατοικίαν τῶν χθονίων τούτων δυνάμεων, ἐθεωρήθη πιθανῶς ὡς περιβάλλων τὸ σημεῖον, ἐφ' οὗ εἶχε πληγῆ ὑπὸ τοῦ Ποσειδῶνος ὁ Ἀθηναῖος βασιλεύς[1], ἐγγὺς οὕτω τῆς καταστραφείσης κατοικίας αὐτοῦ.

Ὁ BRONEER συνδέει τὰ ὀχυρωματικὰ ταῦτα ἔργα τῆς Ἀκροπόλεως πρὸς τὴν κάθοδον τῶν Δωριέων, δέχεται ὅμως, ὅτι ἡ σύνδεσις αὕτη προσκρούει ἐπὶ τῆς σοβαρᾶς διαφορᾶς μεταξὺ τῆς χρονολογήσεως τῶν ἔργων τούτων ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐρεύνης ἀφ' ἑνὸς καὶ ἐπὶ τῆς χρονολογήσεως τοῦ Τρωικοῦ πολέμου, ὡς καὶ τῆς καθόδου τῶν Δωριέων, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐπικρατεστέρας ἀρχαίας παραδόσεως, τοῦ ΕΡΑΤΟΣΘΕΝΟΥΣ[2], ἀφ' ἑτέρου, προτείνει δὲ πρὸς ἄρσιν τῆς ἐκ τούτου δυσχερείας: α) ὕψωσιν τῆς χρονολογίας τῆς καθόδου ταύτης, β) σύμπτωσιν αὐτῆς πρὸς τὰς κινήσεις τῶν «Λαῶν τῆς θαλάσσης»· τονίζει ἐπὶ πλέον τὴν ὑφισταμένην ἀντινομίαν μεταξὺ τῶν χρονολογικῶν ἐνδείξεων τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐρεύνης, καθ' ἃς τὰ μυκηναϊκὰ κέντρα εἴτε καταστρέφονται εἴτε παρουσιάζουσι γενικὴν παρακμὴν συνεπείᾳ ἐξωτερικῆς τινος, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀπειλῆς πρὸ τοῦ 1200 π. Χ., καὶ τῆς ἐπικρατεστέρας ἀρχαίας παραδόσεως, καθ' ἣν ὁ Τρωικὸς πόλεμος διεξήχθη τὰ ἔτη 1192 - 1183 π. Χ., θεωρεῖ δ' ἐπὶ πλέον ἐξ ἄλλου ὅτι ἡ γενικὴ αὕτη παρακμὴ τῶν μυκηναϊκῶν κέντρων ὑπῆρξε βαθμιαία καὶ οὕτω καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι, ἐὰν ὁ ΟΜΗΡΟΣ καὶ ἡ ἀρχαία παράδοσις

1 Βλ. καὶ ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΑ, Μέγαρον, ἐν Mélanges Merlier, 1956, 306 κ. ἑ.

2 Κατὰ τὴν ἐπικρατεστέραν ἀρχαίαν παράδοσιν, τοῦ ΕΡΑΤΟΣΘΕΝΟΥΣ (JACOBY, Fr. Gr. Hist. 241 F 1a, καὶ Apollodors Chronik, 77), ὁ Τρωικὸς πόλεμος συμβαίνει τὰ ἔτη 1192-1183. Τὴν χρονολόγησιν ταύτην τοῦ πολέμου τούτου δέχεται ὡς ὀρθὴν ὁ ΜΥΛΩΝΑΣ (Οἱ χρόνοι τῆς Ἁλώσεως τῆς Τροίας, ἐν τῇ Ἐπετηρ. Φιλοσ. Σχολ. Παν. Ἀθηνῶν 1959-60, 408 κ.ἑ.) καὶ δι' ἄλλους λόγους, ἀλλὰ καὶ διότι θεωρεῖ ὅτι ἡ μεγάλη φήμη τοῦ ΕΡΑΤΟΣΘΕΝΟΥΣ ἐπέβαλε τελικῶς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ὁρισθεῖσαν χρονολογίαν, ταύτην δὲ ἠκολούθησαν καὶ οἱ σοβαροὶ μεταγενέστεροι ἱστορικοί (αὐτόθι 419).

Ὁ BLEGEN ἐξ ἄλλου (Troy IV, I, 8 κ.ἑ.) ὡς ὀρθοτέραν χρονολόγησιν τοῦ Τρωικοῦ πολέμου δέχεται τὴν χρονολόγησιν, ἣν παρέχει ὁ ΗΡΟΔΟΤΟΣ (II 154, 4), ταυτίζει δὲ οὗτος ὡς ὁμηρικὴν τὴν πόλιν VIIa τῆς Τροίας. Τὴν πόλιν ταύτην ὁ BLEGEN θεωρεῖ βιαίως καταστραφεῖσαν περὶ τὸ 1230 π.Χ., καθ' ὃν χρόνον δηλαδή, ὡς πιστεύει, ὁ Ὕστερος Μυκηναϊκὸς ρυθμὸς IIIB δὲν εἶχεν εἰσέτι ἀντικατασταθῆ ὑπὸ τοῦ Ὑστέρου Μυκηναϊκοῦ ρυθμοῦ IIIΓ. Αἱ ἐν Τροίᾳ ὅμως ἀνασκαφικαὶ ἐνδείξεις δὲν φαίνεται νὰ παρέχωσιν ἀπόλυτον χρονολόγησιν τῆς πόλεως VIIa αὐτῆς. Καὶ τοῦτο ἀφ' ἑνὸς διότι, ὡς παρατηρεῖ ἤδη ὁ ΜΥΛΩΝΑΣ (ἔ. ἀ. 444), τὰ χρονικὰ ὅρια μεταξὺ ΥΜ IIIB καὶ ΥΜ IIIΓ εἶναι ἀκαθόριστα καὶ «οἱ εἰδικοὶ συμφωνοῦν ὡς πρὸς τὰς γενικὰς γραμμὰς τῶν δύο ρυθμῶν ἀλλὰ διαφωνοῦν εἰς τὰς λεπτομερείας, ἀγγεῖα δὲ καὶ ὄστρακα, τὰ ὁποῖα ὁ εἷς ἀνάγει εἰς τὴν ΥΕ IIIB ὑποδιαίρεσιν, ὁ ἕτερος θέτει εἰς τὴν ΥΕ IIIΓ ὁμάδα καὶ τἀνάπαλιν»· ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι οἱ εἰδικοὶ δὲν φαίνεται συμφωνοῦντες ὡς πρὸς τὰ χρονικὰ ὅρια τοῦ Ὑστέρου Μυκηναϊκοῦ IIIB ρυθμοῦ καὶ ἰδίᾳ ὡς πρὸς τὸ τέλος αὐτοῦ (βλ. σ. 95 σημ. 3). Ὑψηλοτέραν ἔτι χρονολόγησιν τοῦ Τρωικοῦ πολέμου, ἤτοι τῆς χρονολογήσεως ἣν παρέχει ὁ BLEGEN, προτείνει: α) ὁ SCHACHERMEYR (Poseidon und die Entstehung des griechischen Götterlaubens, 190 κ. ἑ.) καὶ β) ὁ BERARD (Recherches sur la chronologie de l'époque mycénienne, 44). Ὁ SCHACHERMEYR πιστεύει, ὅτι ἡ πόλις VI h τῆς Τροίας εἶναι ἡ ὁμηρικὴ καὶ ὅτι κατεστράφη τῇ βοηθείᾳ τοῦ Ποσειδῶνος διὰ σεισμοῦ (Δούρειος ἵππος)· κατὰ τῆς γνώμης τοῦ SCHACHERMEYR βλ. ΜΥΛΩΝΑΝ, ἔ. ἀ. 441· κατὰ τῆς γνώμης τοῦ BERARD βλ. αὐτόθι. Περὶ τῶν χρόνων τῆς Τρωικῆς ἐκστρατείας βλ. ἐπίσης: HUXLEY ἐν Rivista di Studi Antichi 54, 1957, 209 κ.ἑ. MATZ ἐν Atti VII Congr. Intern. di Archeol. Class. I, 1961, 197 κ. ἑ., ὡς καὶ ἐν Gnomon 33, 1961, 269

περὶ τοῦ Τρωικοῦ πολέμου δὲν ἀγνοηθῶσι, πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ λύσις τοῦ προβλήματος τούτου, ὅπερ καὶ καλεῖ «ἀρχαιολογικὸν δίλημμα».

Ἡ ὀρθότης τῶν παρατηρήσεων τοῦ BRONEER ἔχει γίνει ὑπό τινων δεκτή, ἔχουσιν ὅμως ἐγερθῇ καὶ ἀντιρρήσεις. Οὕτω ὁ ΜΥΛΩΝΑΣ ἀρνεῖται, δικαίως, νὰ δεχθῇ ὕψωσιν τῆς χρονολογίας τῆς καθόδου τῶν Δωριέων, παρατηρῶν ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὰ ἑξῆς: «Τὰ μέχρι τοῦδε γνωστὰ δεδομένα τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐρεύνης δὲν δικαιολογοῦν τὴν μετάθεσιν τῆς καθόδου εἰς τὸ τέλος τῆς ὑστεροελλαδικῆς IIIB ἐποχῆς, ἀλλὰ συνηγοροῦν ὑπὲρ τῆς ὑπὸ τῆς παραδόσεως ὑποδεικνυομένης χρονολογίας», εἰς τὸ 1100 π. Χ. περίπου δηλαδή. Τονίζει ἐπὶ πλέον ὁ ΜΥΛΩΝΑΣ [1], ὅτι «ἡ παράδοσις πηγάζει ἀπὸ τὴν ἱστορικὴν πραγματικότητα» καὶ «ἐὰν παραβλέψωμεν τὴν παράδοσιν εἰς τὰ πολλά, δὲν θὰ πρέπει νὰ τὴν χρησιμοποιήσωμεν καὶ εἰς τὰ ὀλίγα». Ἕπεται ἄρα ὅτι ὅλη ἡ παράδοσις πρέπει νὰ τύχῃ σεβασμοῦ καὶ μᾶλλον τὰ πορίσματα τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐρεύνης πρέπει νὰ ἐναρμονισθῶσι πρὸς αὐτήν, οὐχὶ δὲ ἀντιστρόφως. Τοῦτο σήμερον φαίνεται ἐφικτὸν μάλιστα κατόπιν τῶν παρατηρήσεων τοῦ καθηγητοῦ ΜΑΡΙΝΑΤΟΥ, ὅστις ἐσχάτως συνάπτει τὰ ὀχυρωματικὰ ἔργα τῆς Ἀκροπόλεως πρὸς γνωστὸν κίνδυνον, ὃν διέτρεξαν αἱ μυθικαὶ Ἀθῆναι πολὺ πρὸ τῆς καθόδου τῶν Δωριέων. Αἱ παρατηρήσεις τοῦ καθηγητοῦ ΜΑΡΙΝΑΤΟΥ [2] ἔχουσιν ὡς ἀκολούθως: «τὰ μέτρα (ὀχυρώσεως τῆς Ἀκροπόλεως) ταῦτα ἦσαν ἀποτέλεσμα ἐπερχομένου κινδύνου, ἀλλ᾿ οὐχὶ τῶν «Δωριέων» κατὰ τὴν πίστιν, ἥτις πάντοτε κρατεῖ γενικῶς. Ἐπρόκειτο περὶ λαῶν, οἱ ὁποῖοι εἶχον φέρει ἀναστάτωσιν εἰς ὁλόκληρον τὴν ΝΑ. Εὐρώπην. Ὡς ἰλλυρικὰ ἢ θρακικὰ φῦλα ἀφῆκαν τὰ ἴχνη των εἰς τὴν Ἑλλάδα. Εἰδικώτερον προκειμένου περὶ τῶν Ἀθηνῶν οἱ Θρᾷκες διετηρήθησαν εἰς τὴν παράδοσιν ὡς σύμμαχοι τῶν Ἐλευσινίων καὶ ὑπάρχουν λόγοι νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι ἐπολιόρκησαν τὴν Ἀκρόπολιν». Τοὺς μυθικοὺς τούτους Θρᾷκας συνάπτει, ἐσχάτως, ἐπίσης ὁ καθηγητὴς ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ [3] πρὸς τοὺς «Λαοὺς τῆς Θαλάσσης». Αἱ σχετικαὶ παρατηρήσεις αὐτοῦ ἔχουσιν ὡς ἀκολούθως: «Κατὰ τὴν ἐκπνοὴν τῆς μεγάλης αὐτῆς κινήσεως (τῶν Θρακῶν) ὡς «Λαοὶ τῆς Θαλάσσης» (οἱ Θρᾷκες) φθάνουν καὶ μέχρις Αἰγύπτου. Σημειωτέον δέ, ὅτι φαίνεται καὶ οἱ Μυκηναῖοι νὰ ἐφοβοῦντο τὸν ἀπὸ θαλάσσης κίνδυνον καὶ νὰ ἔλαβον μέτρα (πινακίδες *o-ka* Πύλου), κατὰ τὰς τελευταίας στιγμὰς τῶν ἀνακτόρων. Τοιαῦται μεταναστεύσεις εἶναι δυνατὸν νὰ διαρκέσουν ἐπὶ αἰῶνα καὶ πλέον». Συναφῶς δὲ πρὸς τὸ ἀρχαιολογικὸν δίλημμα ὁ καθηγητὴς ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ [4] παρατηρεῖ, ὅτι «οἱ Δωριεῖς ἐμφανίζονται δύο γενεὰς μετὰ τὰ Τρωικὰ καὶ δὲν εἶναι συνεπῶς δυνατὸν νὰ κατέστρεψαν οὗτοι τὰ ἀνάκτορα — ἅτινα χαρακτηρίζει ἡ χρῆσις τῆς γραφῆς —, διότι τὰ ἀνάκτορα ταῦτα κατεστράφησαν δύο γενεὰς πρὸ τῶν Τρωικῶν».

Τὰ πορίσματα οὕτω τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐρεύνης ὑποδεικνύουσιν, ὅτι τὸ β´ ἥμισυ κυρίως ἀλλὰ καὶ τὸ ὅλον τοῦ 13ου π. Χ. αἰῶνος ἴσως χαρακτηρίζεται ὑπὸ σοβαρᾶς κρίσεως, ἣν διέρχονται τὰ μυκηναϊκὰ κέντρα συνεπείᾳ μετακινήσεων καὶ

1 Ἐπετηρὶς Φιλοσ. Σχολ. Παν. Ἀθην. 1959, 459-60.

2 ΙΑΚΩΒΙΔΟΥ, ἔ. ἀ. 15 (Πρόλογος ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΥ).

3 Αὐτόθι.

4 Anz. der phil.-hist. Kl. d. Österr. Ak. d. Wiss. 25, 1961, 235 κ.ἑ.).

ἐπιδρομῶν διαφόρων φύλων. Τὰ φῦλα ταῦτα, πιθανῶς συνδεόμενα ἄλλοτε ἀμέσως καὶ ἄλλοτε ἐμμέσως πρὸς τοὺς «Λαοὺς τῆς θαλάσσης», μετακινούμενα δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διὰ θαλάσσης καθίστανται, φαίνεται, τελικῶς κύρια πλείστων μυκηναϊκῶν κέντρων, τῆς Πελοποννήσου ἰδίᾳ, τὸ μὲν δι' ἐχθροπραξιῶν τὸ δὲ δι' ἐπιμειξιῶν πρὸς τοὺς ἐντοπίους Μυκηναίους. Ὅτι τὰ μυκηναϊκὰ ταῦτα κέντρα ὑφίστανται καταστροφὰς πολὺ πρὸ τῶν Δωριέων, καὶ δὴ ὑπὸ τῶν «Λαῶν τῆς θαλάσσης», ἔχει ἤδη ἀπὸ μακροῦ προτείνει καὶ ὁ SCHACHERMEYR[1]. Οἱ ἀπόγονοι συνεπῶς τῶν ἐπηλύδων καὶ τῶν ἐντοπίων Μυκηναίων ἀναλαμβάνουσιν, ὡς φαίνεται, μετά τινα χρόνον τὴν ὑπερπόντιον ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Τροίας, ὡς θέλει δὲ ἀρχαία παράδοσις, εἰς ἀντίποινα καὶ τῶν μέχρι τότε ἐκ τῆς Ἀσίας ἐπιδρομῶν[2].

Ἡ γνώμη αὕτη, καθ' ἣν οἱ ἐπιχειρήσαντες τὴν Τρωικὴν ἐκστρατείαν δὲν εἶναι ἀμιγοῦς μυκηναϊκῆς προελεύσεως, ἐνισχύεται ἐκ τῶν ἀκολούθων στοιχείων:

Συμφώνως πρὸς τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν, δύο γενεὰς περίπου πρὸ τοῦ Τρωικοῦ πολέμου, ἐπὶ τοῦ θρόνου τῶν Μυκηνῶν καί τινων ἄλλων κέντρων τῆς Πελοποννήσου ἐμφανίζονται νέαι δυναστεῖαι: Ἐπὶ τοῦ θρόνου τῶν Μυκηνῶν καὶ τῆς Σπάρτης ἐμφανίζονται οἱ Πελοπίδαι, ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Πύλου οἱ Νηλεῖδαι, οἱ ἱδρυταὶ δὲ τῶν δυναστειῶν τούτων δὲν εἶναι ἐντόπιοι Μυκηναῖοι ἀλλ' ἐπήλυδες.

Ὁ προπάτωρ τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ τοῦ Μενελάου Πέλοψ, λατρεύων ὡς ἐφέστιον θεὸν αὐτοῦ τὸν Ποσειδῶνα, εἰς ὃν καὶ προσεύχεται πρὸ τῆς ἐξ Ὀλυμπίας εἰς Ἰσθμίαν μυθικῆς ἁρματοδρομίας αὐτοῦ, προέρχεται ἐξ Ἀσίας, καὶ δὴ ἐκ Λυδίας, ἐκτεινομένης τότε ἴσως μέχρι καὶ τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ἢ ἐκ Φρυγίας, συγχεόμενης ἐνίοτε καὶ μετὰ τῆς τότε Θρᾴκης. Εἶναι πάντως οὗτος ἔπηλυς, καὶ δὴ Ἀσιάτης, οὐχὶ αὐτόχθων Μυκηναῖος. Ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Πέλοπος εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχῃ συμπυκνωθῆ ἡ ἱστορία ἀνωνύμου τινὸς πλήθους, ὡς συμβαίνει ἐνίοτε εἰς τὴν ἱστορίαν πολλῶν ἡρώων. Ἡ ἱστορία τοῦ Πέλοπος δηλαδὴ εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ ἱστορία τῶν μετ' αὐτοῦ ἀποβιβασθέντων εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ἐκεῖ ἐγκατασταθέντων κατόπιν ἐγκαταλείψεως τῆς ἀσιατικῆς πατρίδος αὐτῶν, συνεπείᾳ ἴσως ἐκδιώξεως ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Τροίας Ἴλου, ὡς θέλει ἀρχαία παράδοσις. Ὁ Πέλοψ ἐγκαθίσταται προφανῶς μετὰ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ Ἀχαιῶν ἐπὶ τμήματος τῆς βορειοδυτικῆς Πελοποννήσου, καθιστάμενος δὲ μετ' ὀλίγον βασιλεὺς περιοχῆς τῆς Ἤλιδος καὶ ὁρμώμενος ἐξ αὐτῆς, γίνεται σὺν τῷ χρόνῳ κύριος τοῦ πλείστου τῆς μεγαλονήσου καὶ ἀποβαίνει οὕτω ἐπώνυμος ἥρως αὐτῆς. Δρᾷ δὲ οὗτος πιθανῶς περὶ τὰ μέσα τοῦ 13ου π. Χ. αἰῶνος καὶ τοῦτο διότι, ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ ἐπικρατεστέρα ἀρχαία παράδοσις περὶ τῶν χρόνων τῆς Τρωικῆς ἐκστρατείας, ἡ τοῦ ΕΡΑΤΟΣΘΕΝΟΥΣ, καὶ εἰς τὸ ἔτος τῆς κατ' αὐτὴν ἐνάρξεως τοῦ Τρωικοῦ πολέμου, εἰς τὸ 1192 π. Χ. δηλαδή, προστεθῶσι δύο γενεαὶ (ἡμίσεια γενεά, ὅση ἡ ζωὴ τοῦ Ἀγαμέμνονος μέχρι τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἀναλήψεως τῆς Τρωικῆς ἐκστρατείας, μία γενεά, ὅση ἡ ζωὴ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἀτρέως, καὶ ἡμίσεια γενεά, ὅση ἡ ζωὴ τοῦ πατρὸς τούτου Πέλοπος ἀπὸ τῆς ἀφίξεως αὐτοῦ εἰς

1 Βλ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΝ, Anz. d. phil.-hist. Kl. d. Öst. Ak. d. Wiss. ἔ. ἀ. 245.

2 Βλ. σ. 112, σημ. 2 β, γ.

Πελοπόννησον), ἡ ἐμφάνισις τῶν Ἀχαιῶν τοῦ Πέλοπος εἰς τὸ προσκήνιον τῆς ἱστορίας εἶναι δυνατὸν νὰ τοποθετηθῇ ἐγγὺς τῶν μέσων τοῦ 13ου π. Χ. αἰῶνος, εἰς οὓς χρόνους δηλαδὴ καὶ ἡ ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα θεωρεῖ ὅτι κατεσκευάσθησαν τὰ ὀχυρωματικὰ ἔργα πολλῶν μεγάλων μυκηναϊκῶν ἀκροπόλεων καὶ τῆς Ἰσθμίας[1]. Δὲν εἶναι ἴσως ἀπίθανον τὰ ὀχυρωματικὰ ἔργα τῆς Ἰσθμίας (εἰκ. 17), ἀφοῦ ἐπί τι διάστημα ἀπέτρεψαν ἢ καὶ ἀνέσχον ἴσως εἰσβολὴν ἢ ἐπιδρομὴν καὶ ἠμπόδισαν τὴν προέλασιν τῶν ἐπηλύδων, πρὸς τὴν Ἀργολίδα κυρίως, νὰ ἐξουδετερώθησαν ἀκολούθως ὑπὸ τούτων, τότε δὲ ἡ Ἰσθμία νὰ περιῆλθεν εἰς τὰς χεῖρας αὐτῶν, λατρευτῶν τοῦ Ποσειδῶνος, δεσπόζοντος ἔκτοτε αὐτῆς, ἐνῷ ἡ πλησίον αὐ-

Εἰκ. 17. Μυκηναϊκὸν τεῖχος Ἰσθμίας (μέγιστον σῳζόμενον τμῆμα).

τῆς Κόρινθος καὶ ὁ ὑπεράνω αὐτῆς Ἀκροκόρινθος νὰ κατελήφθησαν ὑπὸ ἑτέρων ἐπηλύδων, λατρευτῶν τοῦ Ἡλίου - Ἀπόλλωνος. Τὰ τείχη ταῦτα ὅμως εἶναι ἡμιτελῆ κατὰ τὴν γνώμην τοῦ καθηγητοῦ Μαρινατου[2]. Δὲν εἶναι ἀπίθανον συνεπῶς νὰ ἐσχεδιάσθησαν μὲν ταῦτα πρὸς ἀποτροπὴν εἰσβολῆς ἐπηλύδων ἀπὸ Β. ἢ ΒΑ. νὰ ἀπέβησαν δὲ κατὰ τὸ διάστημα τῆς κατασκευῆς αὐτῶν περιττά, μετά τινα ἑλιγμὸν ἴσως τῶν ἐπηλύδων τούτων ἢ κλάδου ἁπλῶς αὐτῶν, ἤτοι μετὰ τὴν ἐπισυμβᾶσαν ἐγκατάστασιν αὐτῶν εἴς τινα ἄλλην περιοχὴν τῆς Πελοποννήσου (Ἀχαιοὶ-

1 Βλ. Antiquity 30, 1956, 15 κ.ἑ., ἔνθα καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία τῶν ἀνασκαφῶν. Βλ. ὡσαύτως Klio 30, 1961, 254. Ἐπίσης Atti VII Congr. Intern. di Archeol. Class. I, 243 κ.ἑ. Περὶ τῆς χρονολογίας τῶν τειχῶν ἐν γένει, τῶν συγχρόνων τῆς Ἰσθμίας βλ. παρατήρησιν ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ ΜΑΡΙΝΑΤΟΥ (ΙΑΚΩΒΙΔΟΥ, ἔ.ἀ. 15, Πρόλογος): «Τῶν κυκλωπείων τειχῶν ἡ χρονολογία ἡ ἀκριβεστέρα δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ βεβαία. Χρειάζεται μία συστηματικὴ μελέτη περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν κυκλωπείων τειχῶν καὶ τῆς διευθύνσεως, καθ' ἣν εἰσέδυσαν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὅπως ἔχουν τὰ πράγματα σήμερον (τὰ παλαιότερα καὶ καλύτερα τείχη εἰς τὴν Ἀργολίδα) φαίνεται δικαιουμένη ἡ παράδοσις. Ἐκ Πελοποννήσου εἶτα ἐξηπλώθη πρὸς βορρᾶν τὸ νέον ὀχυρωματικὸν σύστημα, ἑπομένως τὰ τείχη τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ἄρνης πρέπει νὰ εἶναι μεταγενέστερα. Πιθανῶς ὅμως ἡ χρονικὴ διαφορὰ νὰ εἶναι μικρά».

2 ΙΑΚΩΒΙΔΟΥ, ἔ. ἀ. 16.

Πέλοψ;), ἐξ ἧς καὶ νὰ προωθήθησαν οὗτοι διὰ ξηρᾶς τελικῶς πρὸς τὴν Ἀργολίδα καὶ τὴν Ἰσθμίαν.

Ἡ ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα συνεπῶς καὶ ἡ ἀρχαία παράδοσις δὲν διίστανται ἀλλήλων, ἀλλὰ μᾶλλον φαίνονται συμπληροῦσαι ἡ μία τὴν ἄλλην καὶ οὕτω τὸ «ἀρχαιολογικὸν δίλημμα», ὅπερ πρό τινος διετύπωσεν ὁ BRONEER, ἐμφανίζεται δεκτικὸν ποιᾶς τινος λύσεως. Κατόπιν τούτου ὅμως οἱ ὑπὸ τῶν χετταϊκῶν κειμένων τοῦ 14ου π.Χ. αἰῶνος μνημονευόμενοι Ahhijava[1] εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ ταυτισθῶσι πρὸς τοὺς ἐν Ἑλλάδι Μυκηναίους, συγχρόνους τῶν κειμένων τούτων, ἢ ἑτέρους Μυκηναίους τῶν νήσων ἢ ἄλλους Μυκηναίους ἐγκατεστημένους τότε ἐν Μ. Ἀσίᾳ, ἀλλὰ νὰ ἀναζητηθῶσι μᾶλλον μεταξὺ τῶν τότε Ἀσιατῶν γειτόνων τῶν Χετταίων, νὰ ἀποτελῶσι δηλαδὴ τοὺς πρωτο-Ἀχαιούς, τοὺς Ἀσιάτας δηλαδὴ προγόνους τῶν Ἀχαιῶν τῆς Τρωικῆς ἐκστρατείας, τῆς χώρας αὐτῶν ἐξικνουμένης ἴσως καὶ μέχρι τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ἐφ' ὅσον μάλιστα ἐκ τῶν χετταϊκῶν κειμένων ἡ οὐσιαστικὴ δύ-

1 Περὶ τῶν χετταϊκῶν κειμένων, ἅτινα μνημονεύουσι τοὺς Ahhijavā, βλ. SCHACHERMEYR, Hethiter und Achäer ἐν Mitteilungen der altorientalischen Gesellschaft 9, 1935. SOMMER, Die Ahhijavā-Urkunden ἐν Abh. Bayer. Ak. phil.-hist. Kl. N. F. 6, 1932. Ahhijavāfrage und Sprachwissenschaft, αὐτόθι 9, 1934. Ahhijavā und kein Ende? ἐν Indog. Forschungen 55, 1937, 169 κ.ἑ. ANDREWS ἐν Revue hittite-asiatique 13, 1955 (1956), 1 κ.ἑ.

Περὶ τῶν διαφόρων προσπαθειῶν πρὸς ταύτισιν τῆς χώρας τῶν Ahhijavā βλ. SCHACHERMEYR, Zur Frage der Lokalisierung von Achiawa ἐν Minoica (Festschrift zum 80 Geburtstag von Johannes Sundwall, 1958), 365 κ.ἑ., ἔνθα πᾶσα ἡ βιβλιογραφία περὶ τῶν μέχρι τοῦδε προσπαθειῶν πρὸς ταύτισιν τῆς χώρας αὐτῶν, καὶ δὴ ἐν: Μυκήναις, Κρήτῃ, Ρόδῳ, Κύπρῳ (Alasia), Μ. Ἀσίᾳ (Παμφυλίᾳ, Κιλικίᾳ, περιοχῇ Μιλήτου), εἰς ταύτας δὲ προστίθεται σήμερον καὶ ἡ τοῦ PAGE, ἐν: Ρόδῳ (βλ. History and the Homeric Iliad). Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ SCHACHERMEYR, τὸ πρόβλημα τῆς ταυτίσεως τῆς ἕδρας τοῦ κράτους τῶν Ahhijavā παραμένει εἰσέτι ὀξὺ (ἔ. ἀ. 380): So bleiben wir nach wie vor. im Ungewissen. Bei dem Raschen Fortschreiten der Ausgrabungen besteht aber die Hoffnung dass in Absehbarer Zeit das Achiawa-Problem einer endgültigen Lösung zugeführt werden kann. Πληρεστέραν βιβλιογραφίαν βλ. ἐν BENGTSON, Griechische Geschichte[2] (1960), 47, σημ. 1.

Πβλ. ὡσαύτως CHADWICK, Documents of Mycenaean Greek, 138: Though the tablets record local kings and chieftains, there is no surviving evidence for the organization and foreign relations of «Achaea» as a centralized power (which the Hittite references to Ahhijawā lead one to expect), beyond the spelling a-ka-wi-ja-de on Knossos 78 = C 914: this may conceivably represent Akhaiwiande, but even so it may be the name of a town rather than of a state.

Ἀχαιοὶ (καλούμενοι ὑπὸ τῶν αἰγυπτιακῶν κειμένων Ekwesh) ἐμφανίζονται κατὰ τὴν πρώτην ἀπόπειραν τῶν «Λαῶν τῆς θαλάσσης» ἐναντίον τῆς Αἰγύπτου, ἐπὶ Μενεφθᾶ, περὶ τὸ 1225 π.Χ., δὲν ἐμφανίζονται ὅμως περὶ τὸ 1195 π. Χ. ἐπὶ Ραμσῆ τοῦ 3ου (5ον ἔτος βασιλείας αὐτοῦ), κατὰ τὴν δευτέραν ἀπόπειραν τῶν «Λαῶν» τούτων ἐναντίον τῆς Αἰγύπτου· ἐμφανίζονται ὅμως τότε οἱ Denyen (ἢ Danauna), οἵτινες δὲν ἀναφέρονται ἐπὶ Μενεφθᾶ, ταυτίζονται δὲ συνήθως πρὸς τοὺς Δαναούς. Δυνάμεθα συνεπῶς νὰ συμπεράνωμεν ἢ ὅτι οἱ Ekwesh τῆς ἐποχῆς τοῦ Μενεφθᾶ ἦσαν συγγενεῖς τῶν ἐν Ἑλλάδι τότε ἐπίσης ἐν δράσει Ἀχαιῶν, κλάδος τις ἄλλος ἴσως αὐτῶν, προωθηθεὶς νοτιώτερον, νὰ δεχθῶμεν δὲ τότε καὶ τὸ συμπέρασμα τοῦ ΜΥΛΩΝΑ (Οἱ χρόνοι τῆς Ἁλώσεως τῆς Τροίας, 454), καθ' ὃ ἐπὶ Ραμσῆ τοῦ 3ου «δὲν ἔλαβον μέρος εἰς τὴν κατὰ τῆς Αἰγύπτου ἐκστρατείαν (οἱ Ekwesh), διότι ἐπολέμουν εἰς τὴν Τρῳάδα ὡς Ἀχαιοί»· ἢ ὅτι μετὰ τὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐγκατάστασιν αὐτῶν καὶ δὴ τὴν κατάληψιν τῆς ἐν Μυκήναις ἐξουσίας ὡς καὶ τὴν ποιάν τινα ἀφομοίωσιν αὐτῶν μετὰ τοῦ ἐκεῖ ὑπάρχοντος ἤδη στοιχείου τῶν Δαναῶν οἱ Ἀχαιοὶ ἐκλήθησαν καὶ Δαναοί. Γνωστὸν εἶναι ὅτι τὸ τελευταῖον χετταϊκὸν ἔγγραφον, ἐν ᾧ μνημονεύονται οἱ Ahhijāva, ἀνήκει εἰς τοὺς χρόνους τοῦ βασιλέως Arnavandas τοῦ 3ου (1220-1190 π. Χ.), κατὰ τοὺς χρόνους συνεπῶς τῆς ἐναντίον τῆς Αἰγύπτου ἐκστρατείας ἐπὶ Ραμσῆ τοῦ 3ου (1200-1195 π. Χ.) δὲν ὑπῆρχεν ἴσως πλέον οὐσιαστικῶς τὸ μικρασιατικὸν κράτος τῶν Ahhijavā, ἐξ οὗ ἴσως καὶ δὲν ἀναφέρονται ἐπὶ Ραμσῆ τοῦ 3ου οἱ Ekwesh. Τὸ πρωιμώτερον ἐξ ἄλλου μέχρι τοῦδε γνωστὸν χετταϊκὸν ἔγγραφον, ἐν ᾧ μνημονεύονται οἱ Ahhijavā, ἀνήκει εἰς τὰ μέσα τοῦ 14ου π. Χ. αἰῶνος (καὶ δὴ εἰς τοὺς χρόνους τῆς βασιλείας τοῦ Supiluliuma τοῦ 1ου, 1380-1340 π.Χ.), τὴν ἐποχὴν ταύτην ὅμως, γνωστὸν εἶναι, οἱ βασιλεῖς τῶν Μυκηνῶν δὲν ἐκαλοῦντο Ἀχαιοὶ (HUXLEY, Achaeans, and Hittites. 36 καὶ οἱ Ahhijawā τῶν μέσων τοῦ 14ου π.Χ. αἰῶνος δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι οἱ τότε Μυκηναῖοι τῶν Μυκηνῶν.

ναμις τοῦ κράτους τῶν Ahhijava ἐμφανίζεται ἐν Μ. Ἀσίᾳ, ἡ δὲ σφαῖρα τῆς ἐπιρροῆς αὐτῶν παρουσιάζεται καὶ ἐπὶ μεγάλου μέρους τῆς ἐνδοχώρας αὐτῆς. Δὲν ἀποκλείεται μολαταῦτα ὕπαρξις προκεχωρημένων σταθμῶν τῶν Ahhijava καὶ ἐντὸς τοῦ χώρου τῆς μυκηναϊκῆς Ἑλλάδος πρὸ τῆς ἐλεύσεως τῶν Ἀχαιῶν τοῦ Πέλοπος, οἱ σταθμοὶ δὲ οὗτοι εἶναι δυνατὸν νὰ ταυτισθῶσιν ἐνδεχομένως ὡς Ἀχαιίδες καὶ ὡς μία τούτων εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ ἡ Akaiwiande τῆς πινακίδος 78 (= 914) τῆς Κνωσοῦ [1].

Ὁ Νηλεὺς ἐξ ἄλλου, υἱὸς τοῦ Ποσειδῶνος κατὰ μίαν παράδοσιν, προέρχεται ἐκ Θεσσαλίας, σταθμοῦ τινος ἴσως πρωίμου ἀποβάσεως κλάδου ἐπηλύδων. Οὗτος ἱδρύει ἐν Πύλῳ τὴν δυναστείαν τῶν Νηλειδῶν περὶ τὰ μέσα τοῦ 13ου π.Χ. αἰῶνος καὶ τοῦτο διότι, ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ ἐπικρατεστέρα παράδοσις ἐπίσης περὶ τῶν χρόνων τοῦ Τρωικοῦ πολέμου (βλ. ἀνωτέρω) καὶ εἰς τὸ ἔτος τῆς κατ' αὐτὴν ἐνάρξεως αὐτοῦ, εἰς τὸ 1192 π. Χ. δηλαδή, προστεθῶσι δύο ὡσαύτως γενεαὶ (ἡμίσεια γενεά, ὅση ἡ ζωὴ τοῦ Ἀντιλόχου μέχρι τῆς ἀναχωρήσεως αὐτοῦ εἰς Τροίαν, μία γενεά, ὅση ἡ ζωὴ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Νέστορος, καὶ ἡμίσεια γενεά, ὅση ἡ ζωὴ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Νηλέως ἀπὸ τῆς ἀφίξεως αὐτοῦ εἰς Πύλον), ἡ ἐμφάνισις τοῦ Νηλέως εἰς τὴν δυτικὴν Πελοπόνησον καὶ τὴν Τριφυλλιακὴν Πύλον εἶναι δυνατὸν νὰ τοποθετηθῇ ἐπίσης περὶ τὰ μέσα τοῦ 13ου π. Χ. αἰῶνος, εἰς οὓς χρόνους δηλαδὴ περίπου εἶναι δυνατὸν νὰ τοποθετηθῇ καὶ ἡ ἐμφάνισις τοῦ Πέλοπος. Τὰ σχετικὰ ἀνασκαφικὰ ὅμως δεδομένα τοῦ ἀνακτόρου τοῦ Ἐγκλιανοῦ (Blegen), ἤτοι τῆς Μεσσηνιακῆς Πύλου, δέον οὕτω πρὸς τὸ παρὸν νὰ ἀντιμετωπισθῶσι μετ' ἐπιφυλάξεως [2], τοσούτῳ μᾶλλον καθόσον ἡ Μεσσηνιακὴ Πύλος παρουσιάζει σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ πολιτειακὸν σύστημα ὅμοιον περίπου πρὸς τὸ τῶν τότε Ἀθηνῶν [3], ἤτοι καὶ βασιλείαν καὶ πολεμαρχίαν, ὑπαγορευθὲν πιθανῶς κατόπιν ἀποφάσεως πρὸς ἀντιμετώπισιν ἀπὸ θαλάσσης κινδύνου, καθὼς μαρτυροῦσιν ἄλλωστε καὶ αἱ πινακίδες *o-ka*, ἃς ὁ καθηγητὴς Μαρινατος [4] συνάπτει πρὸς τὸν κίνδυνον τοῦτον.

1 Ἡ ἀκριβής πως χρονολόγησις τῆς πινακίδος ταύτης (βλ. σ. 101 σημ. 1) εἶναι ἄγνωστος (Huxley, Crete and the Luwians, 39).

2 Περὶ τῆς ταυτίσεως τοῦ ἀνακτόρου τούτου βλ. καθηγ. Μαρινατον ἐν Δελτ. 16, 1960, 116: «Ἡ συζήτησις περὶ τὸ θέμα τῆς Πύλου τοῦ Νέστορος παραμένει πάντοτε προβληματική, τοῦ σχετικοῦ ἄρθρου τοῦ E. Meyer ἐν RE ὑποστηρίζοντος ἐντόνως τὴν ἄποψιν τοῦ Στραβωνος καὶ τοῦ Doerpfeld περὶ Τριφυλλιακῆς Πύλου». Σημειωτέον ὅτι ὁ καθηγητὴς Μαρινατος ἀνεκάλυψε 25 χιλιόμ. πρὸς Β. τοῦ ἀνακτόρου τοῦ Ἐγκλιανοῦ πόλισμα περιλαμβάνον μεγαροειδὲς οἰκοδόμημα καὶ ἐγγὺς αὐτοῦ βασιλικὸν τάφον τῆς ΥΜ ΙΙΙΒ - Γ ἐποχῆς (αὐτόθι 116 κ.ἑ.).

3 Ὅμοιον πολιτειακὸν σύστημα, δηλαδὴ δυαδικῆς ἀνωτάτης ἐξουσίας, ἤτοι βασιλείας ἀφ' ἑνὸς καὶ πολεμαρχίας ἀφ' ἑτέρου, ἐμφανίζει κατὰ τοὺς αὐτοὺς περίπου χρόνους καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Blegen ἀνασκαφὲν ἀνάκτορον τῆς Μεσσηνιακῆς Πύλου. Συμφώνως πρὸς τὰ πορίσματα τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐρεύνης, καὶ δὴ τῆς ἀναγνώσεως τῆς γραμμικῆς γραφῆς Β (βλ. Chadwick, Γραμμικὴ Β [Μετάφρασις Τζωρτζίδη], 123,145, 164) ὑπάρχει ἐν τῇ Πύλῳ ταύτῃ ἀνωτάτη δυαδικὴ ἀρχή, ἣν συνιστῶσιν ὁ «Fάναξ», ἤτοι ὁ βασιλεύς, καὶ ὁ «ΛαFαγέτας» (δωρικ. λαγέτας κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Palmer), δηλαδὴ ὁ ἀρχιστράτηγος (λαοῦ ἡγέτης). Δὲν εἶναι ἀπίθανον ἡ σύστασις τοῦ θεσμοῦ τοῦ «ΛαFαγέτου» νὰ ἐγένετο καὶ ἐν τῇ Μεσσηνιακῇ Πύλῳ, ὡς καὶ ἐν Ἀθήναις, διὰ τοῦ περιορισμοῦ ἀντιστοίχως τῶν ἐξουσιῶν τῆς πατρίου ἐντοπίου κληρονομικῆς μοναρχίας, τοῦ «Fάνακτος», νὰ ὑποδηλοῖ δὲ καὶ αὐτὴ ἐπιμειξίαν ἢ ἐπὶ ἴσοις σχεδὸν ὅροις συνύπαρξιν ἐντοπίου τινὸς Μυκηναϊκοῦ φύλου καὶ ἑτέρου ἐπήλυδος, ὑπερτεροῦντος στρατιωτικῶς, πρὸς ἀντιμετώπισιν ἑτέρου ἐπήλυδος φύλου. «Fάναξ» καὶ «ΛαFαγέτας» εἶναι οἱ μόνοι ἔχοντες ἐν Πύλῳ τέμενος δηλαδὴ ἰδιοκτήτους ἐκτάσεις.

4 Ιακωβιδου, ἔ. ἀ. 15.

Ἐμφανίζονται δὲ οἱ ἐν Πύλῳ ἀπόγονοι τοῦ Νηλέως, οἱ Νηλεῖδαι, συγγενεῖς οὐ μόνον τῶν ὁμωνύμων αὐτῶν ἐπηλύδων τῆς Ἀττικῆς, τῶν Νηλειδῶν ἢ Μεδοντιδῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν πρὸ αὐτῶν ἐκεῖ Ἰώνων τοῦ Ξούθου. Οἱ Ἴωνες οὗτοι τοῦ Ξούθου καὶ τοῦ Ἴωνος, ἐπήλυδες τῆς Ἀττικῆς ὅσον καὶ οἱ Θρᾶκες τοῦ Εὐμόλπου, εἶναι οἱ ὑπεύθυνοι τῆς ἐκεῖ εἰσαγωγῆς τῆς λατρείας τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ἀρτέμιδος. Ἡ παρουσία αὐτῶν παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν Ἀθηναίων προκαλεῖ τότε πιθανῶς, ὡς ἤδη ἐλέχθη, καὶ τὴν πρώτην γνωστὴν τροποποίησιν τοῦ Ἀθηναϊκοῦ πολιτεύματος, τοῦ Ἴωνος τότε ἀνακηρυχθέντος πρώτου πολεμάρχου τῆς πόλεως. Ἡ σύστασις τοῦ ἀξιώματος τούτου τῆς πολεμαρχίας καὶ ἡ ἀνάθεσις αὐτοῦ εἰς τὸν υἱὸν ἐπήλυδος, διαρκοῦντος τοῦ Ἀθηναιο - θρακικοῦ πολέμου, ὑποδηλοῖ πιθανῶς, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι εὑρέθησαν τότε πρὸ σοβαροῦ κινδύνου καὶ ἀνεγνώρισαν ἐπισήμως τότε τὴν στρατιωτικὴν ὑπεροχὴν τῶν ἐπηλύδων Ἰώνων. Ἡ ὑπὸ τοῦ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ[1] συνεπῶς παρεχομένη ἐξήγησις περὶ τῶν αἰτίων τῆς δημιουργίας τοῦ ἀξιώματος τούτου ἀποδίδει πιθανῶς Ἀθηναϊκὴν παράδοσιν περὶ τῶν ὅρων, ὑφ᾽ οὓς ἱδρύθη τὸ ἀξίωμα τοῦτο, διαμορφωθεῖσαν, ὡς φαίνεται, ὑπὸ τῆς πατριωτικῆς φιλοτιμίας τῶν μετέπειτα Ἀθηναίων. Δὲν ἀποκλείεται δηλαδὴ ἡ ἀνεπάρκεια τῆς τότε πολεμικῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηναίων πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν ὑπὸ τὸν Εὔμολπον ἐπηλύδων εἰσβολέων, τῶν Θρακῶν, νὰ ὑπηγόρευσε τὴν μετάκλησιν ἑτέρων ἐπηλύδων, τῶν Ἰώνων. Εἰς τούτους ὡς συμπολεμιστὰς παρεσχέθη τότε, ὡς φαίνεται, ὑπόσχεσις ἰσοπολιτείας, κυρωθεῖσα διὰ τῆς ἀναθέσεως εἰς τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν Ἴωνα τῆς πολεμαρχίας[2], καὶ μάλιστα κατὰ μείωσιν ἀντιστοίχως τῶν ἐξουσιῶν τῆς βασιλείας, ἥτις διετηρήθη ὑπὸ τοῦ ἐντοπίου ἀρχηγοῦ τῶν Ἀθηναίων. Τὴν ἀνάγκην ταύτην ὅμως τῆς μετακλήσεως τῶν Ἰώνων ἡ πατριωτικὴ φιλοτιμία τῶν ἔπειτα γενεῶν ἐπροτίμησε, φαίνεται, νὰ ἑρμηνεύσῃ ὡς ἀνάγκην μετακλήσεως τοῦ ἀρχηγοῦ ἁπλῶς αὐτῶν, λόγῳ ἀνεπαρκείας οὐχὶ τοῦ Ἀθηναϊκοῦ λαοῦ ὡς συνόλου, ἀλλὰ μόνον τῶν βασιλέων αὐτοῦ. Οὐδὲν δ᾽ ἐμειώθη ἐξ αὐτοῦ τὸ γόητρον τοῦ Ἀθηναίου βασιλέως Ἐρεχθέως ἐκ τῆς ἑρμηνείας ταύτης, ἐφόσον ἀρχαία παράδοσις ἔφερε αὐτὸν φονευθέντα ὑπὸ τοῦ Ποσειδῶνος ἢ τοῦ Διός, τὴν δὲ σύζυγον αὐτοῦ καὶ βασίλισσαν τῶν Ἀθηναίων Ἄγραυλον πεσοῦσαν ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως πρὸς σωτηρίαν τῆς πόλεως, κατ᾽ ἄλλην δὲ καὶ τὰς θυγατέρας αὐτοῦ. Δὲν ἀποκλείεται, ἐξ ἄλλου, ἡ πρόσκλησις τοῦ Ἴωνος καὶ τοῦ Ξούθου νὰ ἐγένετο μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἐρεχθέως, ἐπὶ τῶν ἀνικάνων διαδόχων αὐτοῦ, ὡς θέλει καὶ ὁ ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ[3]. Τῆς συμμαχίας ὅμως ταύτης τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Ἰώνων καὶ τῆς

1 Ἀθηναίων Πολιτεία III 2: *Μέγισται δὲ καὶ πρῶται τῶν ἀρχῶν ἦσαν βασιλεὺς καὶ πολέμαρχος καὶ ἄρχων. τούτων δὲ πρώτη μὲν ἡ τοῦ βασιλέως—αὕτη γὰρ ἦν πάτριος—, δευτέρα δ᾽ ἐπικατέστη πολεμαρχία διὰ τὸ γενέσθαι τινὰς τῶν βασιλέων τὰ πολέμια μαλακούς· ὅθεν καὶ τὸν Ἴωνα μετεπέμψαντο, χρείας καταλαβούσης. Τελευταία δ᾽ ἡ τοῦ ἄρχοντος.*

2 Ὅτι ἐπὶ Ἴωνος ἐγένετο καὶ ποιά τις κατανομὴ ἐκ νέου τῆς γῆς ἐν Ἀθήναις φαίνεται καὶ ἐκ τῶν ἑξῆς ἀρχαίων χωρίων: ΑΡΙΣΤΟΤ. Πολιτεία Ἀθην. 41. 2: *πρώτη μὲν γὰρ ἐγένετο μετάστασις τῶν ἐξ ἀρχῆς Ἴωνος καὶ τῶν μετ᾽ αὐτοῦ συνοικισάντων· τότε γὰρ πρῶτον εἰς τὰς τέσσαρας συνενεμήθησαν φυλάς·* καὶ ΗΡΟΔ. V 66, καθ᾽ ὃν ὁ Ἴων ἐγένετο ὁ πατὴρ τῶν τεσσάρων ἐπωνύμων ἡρώων τῆς Ἀττικῆς· ΣΧΟΛ. Πλάτ. Ἀξιοχ. 371Δ: *Ἀριστοτέλης φησὶ τοῦ ὅλου πλήθους διῃρημένου Ἀθήνησιν... φυλὰς αὐτῶν εἶναι τέσσαρας·* ὡς καὶ ΗΡΟΔ. VIII 44: *...στρατάρχου γενομένου* (τοῦ Ἴωνος) *Ἀθηναίοισιν ἐκλήθησαν ἀπὸ τούτου Ἴωνες.*

3 VII 1, 2: *ἀποθανόντος δὲ Ἐρεχθέως τοῖς παισὶν αὐτοῦ δικαστὴς Ξοῦθος ἐγένετο ὑπὲρ τῆς ἀρχῆς.*

ἀκολούθου ἑνώσεως[1] αὐτῶν προηγήθη διάστασις πιθανῶς μεταξὺ αὐτῶν. Δὲν εἶναι δὲ ἀπίθανον τὰ ὀχυρωματικὰ ἔργα τῆς Ἀκροπόλεως νὰ κατεσκευάσθησαν καὶ ἐν ὄψει ἐπιθέσεως τῶν Ἰώνων, πρὸ τῆς ἐμφανίσεως δηλαδὴ τῶν Θρακῶν τοῦ Εὐμόλπου. Καὶ τοῦτο διότι ἐν Ἀχαΐᾳ ἐλέγετο[2], ὅτι ὁ Ξοῦθος ἔφθασεν ἐκεῖ μετὰ τῶν υἱῶν αὐτοῦ Ἴωνος καὶ Ἀχαιοῦ, ἐκδιωχθεὶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Ἀθηνῶν Ἐρεχθέως, νυμφευθεὶς δὲ τὴν θυγατέρα τοῦ βασιλέως Αἰγιαλοῦ Ἑλίκην, ἐβασίλευσεν ἐπὶ τῆς ὁμωνύμου αὐτῆς πόλεως καὶ τῆς περὶ αὐτὴν περιοχῆς, ἐκ ταύτης δὲ ἐξεστράτευσεν ἀκολούθως εἰς τὴν Ἀττικήν, κληθεὶς πρὸς τοῦτο ὑπὸ τοῦ ἐν τῷ μεταξὺ κινδυνεύοντος Ἐρεχθέως. Ἡ παράδοσις αὕτη ἐμφανίζει τὸν βασιλέα Ἐρεχθέα εὑρισκόμενον ἀρχικῶς εἰς πόλεμον μετὰ τῶν ἐπηλύδων Ἰώνων τῆς Ἀττικῆς, ἐγκατεστημένων τότε ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν παραλίων αὐτῆς, πιθανῶς πρὶν ἢ ἐμφανισθῶσιν οἱ Θρᾶκες ἐπὶ τῶν ἑτέρων αὐτῆς παραλίων, τοῦ Σαρωνικοῦ. Ἡ παράδοσις αὕτη ἐμφανίζει τὸν βασιλέα Ἐρεχθέα ἐπιτυχόντα ἀρχικῶς τὴν ἐκδίωξιν τῶν ἐπηλύδων Ἰώνων, καλέσαντα ὅμως πάλιν αὐτούς, ἅμα τῇ ἐμφανίσει τῶν Θρακῶν, θεωρεῖ δ' ἐξ ἄλλου τὸν Ἴωνα καὶ τὸν Ἀχαιὸν ἀδελφούς, ὑποδηλοῦσα πιθανῶς, ὅτι Ἴωνες καὶ Ἀχαιοὶ ἦσαν συγγενῆ φῦλα καὶ αἱ κινήσεις αὐτῶν ὑπῆρξαν μᾶλλον σύγχρονοι. Ἑτέρα παρόδοσις[3], καὶ δὴ Ἀθηναϊκή, θεωρεῖ ἀδελφοὺς τὸν Ἴωνα, τὸν Ἀχαιὸν καὶ τὸν Δῶρον, ὑποδηλοῦσα πιθανῶς ὅτι Ἴωνες καὶ Ἀχαιοὶ ἀλλὰ καὶ Δωριεῖς ἦσαν συγγενῆ φῦλα καὶ αἱ κινήσεις καὶ τῶν τριῶν αὐτῶν ὑπῆρξαν σύγχρονοι. Ἡ μὴ συναρίθμησις τοῦ Δώρου εἰς τὴν πρώτην, τὴν Πελοποννησιακήν, παράδοσιν καὶ ἡ συναρίθμησις αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀθηναϊκὴν ὡς ἀδελφοῦ τοῦ Ἀχαιοῦ καὶ τοῦ

1 Ὁ μῦθος τῆς μετακλήσεως τοῦ Ἴωνος καὶ τῆς ἀναγνωρίσεως αὐτοῦ ὡς τοῦ πρώτου πολεμάρχου τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν περιελάμβανε καὶ τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἵδρυσιν τῆς ἑορτῆς τῶν Βοηδρομίων μετὰ τὴν νικηφόρον ἔκβασιν τοῦ Ἀθηναιο-θρακικοῦ πολέμου. Ἡ ἑορτὴ αὕτη, συμφώνως πρὸς τὴν Ἀθηναϊκὴν παράδοσιν τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶνος, ἱδρύθη πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀπόλλωνος ὑπὸ τοῦ Ἴωνος — υἱοῦ αὐτοῦ κατὰ μίαν παράδοσιν καὶ τῆς Ἀθηναίας βασιλόπαιδος Κρεούσης — εἰς ἀνάμνησιν βοῆς, μεθ' ἧς δραμόντες οἱ τότε ὑπὸ τὸν Ἴωνα ἐντόπιοι Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Ἴωνες ἐπήλυδες, οἱ ἐγκατεστημένοι πιθανῶς ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς τῆς Ἀττικῆς, ἐνίκησαν τοὺς Ἐλευσινίους καὶ τοὺς Θρᾶκας τοῦ Εὐμόλπου. Τὰ καθέκαστα τῆς ἑορτῆς ταύτης δὲν εἶναι ἐξηκριβωμένα. Βέβαιον πάντως εἶναι, ὅτι ἐτελεῖτο ἔκτοτε θυσία πρὸς τὸν Βοηδρόμιον Ἀπόλλωνα, πολεμικὸν θεὸν τῶν Ἰωνικῶν φύλων, ὅστις καὶ ἦτο ἡ δευτέρα, μετὰ τὴν Ἀθηνᾶν, χορηγὸς θεότης τῆς νίκης ταύτης. (Περὶ τῆς ἀντιλήψεως τοῦ Ἀπόλλωνος ὡς προστατηρίου ἀρχικῶς βλ. ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΑ ἐν ΑΕ 1952 μετὰ τῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας). Ἦτο δὲ ἡ θυσία αὕτη τῶν Βοηδρομίων ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ κύριον τῆς ἑορτῆς, μετεῖχε δὲ τῶν κατὰ τὴν ἑορτὴν ταύτην τιμῶν καὶ ἡ Ἀγροτερα Ἄρτεμις, ἡ ἑτέρα κυρία θεότης τῶν Ἰωνικῶν φύλων, ἧς ἡ ἑορτὴ ἐν Ἄγραις ἐτελεῖτο τὴν αὐτὴν ἡμέραν. Ἡ ἵδρυσις τῶν Βοηδρομίων μετὰ τὸν Ἀθηναιο-θρακικὸν πόλεμον ὑποδηλοῖ, ὅτι ἀποτέλεσμα τοῦ πολέμου τούτου δὲν ὑπῆρξε μόνον ἡ ἀλλαγὴ τοῦ μέχρι τότε πολιτεύματος τῶν Ἀθηναίων διὰ τῆς συστάσεως τοῦ θεσμοῦ τῆς πολεμαρχίας, ἀλλὰ καὶ τῆς θρησκείας αὐτῶν διὰ τῆς παραδοχῆς τῆς λατρείας τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ἀρτέμιδος, θεοτήτων λατρευομένων ὑπὸ τῶν ἐπηλύδων Ἰωνικῶν φύλων βλ. σ. 94 σημ. 1. Μετὰ τὰ Μηδικὰ ἡ ἑορτὴ τῶν Βοηδρομίων ἀπέβη καὶ ἀναμνηστικὴ τῶν νικῶν τούτων, διότι οἱ Ἀθηναῖοι, ἐπελθόντες τὸ 490 π. Χ. μετὰ βοῆς δρομαῖοι κατὰ τῶν Περσῶν, ἐνίκησαν αὐτούς, ἐτέλεσαν δὲ ἀκολούθως μεγαλοπρεπῆ πρὸς τοῦτο εὐχαριστήριον θυσίαν εἰς τὸν Βοηδρόμιον Ἀπόλλωνα καὶ τὴν Ἀγροτέραν Ἄρτεμιν.

2 ΠΑΥΣΑΝ. VII 1, 2.

3 Βλ. ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΑ, ἔ.ἀ. 47: «Ὁ F. PFISTER (Reliquenkult, 72 κ.ἑ.) ἀποκαθιστᾷ ὡς πρὸς τὸν Ἴωνα δύο παραδόσεις, Ἀττικὴν καὶ Ἀχαϊκήν. Κατὰ τὴν ἐν τῷ Ἴωνι τοῦ Εὐριπίδου παράδοσιν κατ' εὐθεῖαν ἀπόγονος τοῦ Ἐρεχθέως εἶναι ὁ Ἴων, γεννηθεὶς ἐκ τῆς Κρεούσης καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος, ἐνῷ ὁ Δῶρος καὶ ὁ Ἀχαιὸς εἶναι τέκνα τῆς Κρεούσης ἐκ τοῦ Ξούθου. Ὁ Ἀχαιὸς συνάπτεται ἑπομένως πρὸς τὸν Δῶρον περισσότερον ἢ πρὸς τὸν Ἴωνα. Ἀλλὰ κατὰ τὴν Ἀχαϊκὴν παράδοσιν (ΠΑΥΣΑΝ. VII 1, 2) ὁ Ἀχαιὸς καὶ ὁ Ἴων εἶναι τέκνα τοῦ Ξούθου καὶ τῆς Κρεούσης, συνάπτονται ἑπομένως πολὺ περισσότερον μεταξὺ αὐτῶν καὶ ἀπομακρύνονται τοῦ Δώρου, ὅστις εἶναι θεῖος αὐτῶν».

Ἴωνος πιθανῶς οὐδὲν ἄλλο ὑποδηλοῖ ἢ ὅτι τρία συγγενῆ φῦλα, Ἴωνες, Ἀχαιοὶ καὶ Δωριεῖς, ἐξεκίνησαν συγχρόνως περίπου ἐκ τῆς ἀρχικῆς κοιτίδος αὐτῶν, ἡ κίνησις ὅμως τοῦ ἑνὸς τούτων, τοῦ τῶν Δωριέων, ἀνεκόπη, καθ' ὃν χρόνον τὰ ἕτερα δύο φῦλα, οἱ Ἴωνες καὶ οἱ Ἀχαιοί, ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἡ εἰκασία αὔτη ἐνισχύεται καὶ ἐκ τῆς λοιπῆς ἄλλης ἀρχαίας παραδόσεως, καθ' ἣν Ἡρακλεῖδαι ἀναφέρονται ἐν Ἑλλάδι ἤδη ἀπὸ τοῦ Τρωικοῦ πολέμου καί, ὡς παρατηρεῖ ὁ WACE [1], ὁ Ἡρακλῆς εἶναι σχεδὸν ἀποκλειστικῶς Πελοποννήσιος Μυκηναῖος ἥρως, δράσας κυρίως πρὸ τῶν Τρωικῶν, ὡς παρατηρεῖ δὲ ὁ HAMMOND [2] οἱ Ἡρακλεῖδαι δὲν εἶναι ἰδιαιτέρα τις φυλή, ἀλλ' ἁπλῶς πρόσωπά τινα, ἀπόγονοι τοῦ Μυκηναίου Ἡρακλέους συμφώνως πρὸς τὸν ΟΜΗΡΟΝ (Β 666) καὶ ἀπόγονοι τοῦ Μυκηναίου Περσέως, συμφώνως πρὸς τὸν ΗΡΟΔΟΤΟΝ (V 72, 3), ἀναγκασθέντες συνεπείᾳ προστριβῶν πρός τινας τῶν ἐν Πελοποννήσῳ τότε Μυκηναίων μοναρχῶν, πρὸς τὸν Εὐρυσθέα εἰδικῶς, νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν Πελοπόννησον καὶ νὰ καταφύγωσι τελικῶς εἰς τοὺς ἐν τῇ ἠπειρωτικῇ Ἑλλάδι ἐπήλυδας Δωριεῖς· ἀφοῦ ἐπί τι διάστημα ἐστάθμευσαν ἐν τῇ Ἀττικῇ — λόγῳ μάλιστα τῆς προσφορᾶς ἀσύλου εἰς αὐτοὺς ἀντιμετώπισε τότε αὕτη, ἡ Ἀττική, εἰσβολὴν τῶν Πελοποννησίων ὑπὸ τὸν Εὐρυσθέα καὶ διέτρεξεν οὐχὶ μικρὸν ἴσως κίνδυνον ἐξ αὐτῆς —, ἐγκατεστάθησαν τελικῶς ἐν νοτίῳ τινὶ τμήματι τῆς Ἠπείρου, ὁμοῦ μετὰ τῶν Δωριέων. Γενεάς τινας ὅμως ἀργότερον, συμφώνως πρὸς τὴν παράδοσιν, οἱ ἀπόγονοι τῶν Ἡρακλειδῶν τούτων, ἀκολουθοῦντες χρησμόν τινα, ἐπεχείρησαν νὰ ἐπανεγκατασταθῶσιν εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὁμοῦ πλέον μετὰ τῶν ἐν τῇ ἠπειρωτικῇ Ἑλλάδι ἐγκατεστημένων ἐπηλύδων Δωριέων. Συνετελέσθη δὲ οὕτω τελικῶς ἡ κίνησις ἡ ἧττον γνωστὴ ὡς ἡ (εἰς Πελοπόννησον) κάθοδος τῶν Ἡρακλειδῶν καὶ γνωστοτέρα ὡς ἡ (εἰς Πελοπόννησον) κάθοδος τῶν Δωριέων. Δὲν ἀποκλείεται συνεπῶς ὁ συνοικισμὸς τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν ἐπηλύδων Ἰώνων νὰ συνετελέσθη καὶ ἐν ὄψει ἀπειλῆς σαφῶς διαγραφομένης τότε καὶ ἐκ μέρους τοῦ ὄγκου τῶν ἐπηλύδων

1 Πβλ. καὶ Εἰσαγωγὴν ὑπὸ WACE, XXX ἐν CHADWICK, Documents of Mycenaean Greek : The effects of the Dorian migration into the Peloponnese have been exaggerated by historians. To the Greeks of the classical period there was no great Dorian Invasion. They called it the «Return of the Herakleidai», and we know from Homer that even at the time of the Trojan war Herakleidai were in power in Greece: Tleptolemus the son of Herakles, the great Dorian hero, led the contingents from Rhodes and the southern Sporades. The Dorians, according to Thucydides, came into the Peloponnese with the returning of the Herakleidai. There is nowhere in the Greek tradition any hint that the Dorians were different except in dialect from any other Greek tribe. The Dorians were Greeks and found Greeks already thoroughly established in Hellas. There is no suggestion that they introduced any new or foreign culture: all efforts to find in the archaeological remains things specifically Dorian have failed completely. There are undoubtedly changes and developments in the artefacts from the close of the Bronze Age down into the Iron Age and the Geometric period, but these are natural developments and not revolutionary changes: we must not deny to the intelligence of the Greeks any touch of inventiveness or originality. MATZ who says «Das wirklich Neue beginnt erst mit dem Protogeometrischen» overlooks the clear evidence of the evolution of proto - Geometric from the latest Mycenaean wares. The Dorian migration brought about not a cultural but only a political change in Greece. The return of the Alkmaeonidai and their clients is a parallel event and we need not imagine that the Dorians altered in Laconia, for instance, anything but the political structure of the country. The Dorians on the Return of the Herakleidai to the Peloponnese obtained political control of Corinth, Argos, Laconia and Messenia.

2 CAH ἔ. ἀ. (1962), 27.

Δωριέων καὶ τοῦτο διότι ὁ ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ[1] σαφῶς ἀναφέρει, ὅτι ὁ συνοικισμὸς οὗτος Ἀθηναίων καὶ Ἰώνων συνετελέσθη οὐχὶ ἁπλῶς μόνον λόγῳ τῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ Ἴωνος κατὰ τὸν Ἀθηναιο-θρᾳκικὸν πόλεμον, ἀλλὰ κυρίως ἐξ αἰτίας τῆς ὑποψίας, ἣν ἔτρεφον οἱ Ἀθηναῖοι πρὸς τοὺς τότε Δωριεῖς.

Ἀττικὴ καὶ Πελοπόννησος φαίνονται οὕτω ἐποικισθεῖσαι τότε κατ' ἀρχὰς ὑπὸ Ἰωνικῶν καὶ Ἀχαϊκῶν φύλων κυρίως, τὰ φῦλα ταῦτα δὲ φαίνονται, τὸ μὲν πολεμοῦντα κατὰ τῶν ἐντοπίων Μυκηναίων, τὸ δὲ προβαίνοντα εἰς συμμαχίας πρὸς αὐτοὺς καὶ πολεμοῦντα ἐνίοτε καὶ κατ' ἀλλήλων. Οὕτω: ἐν τῇ Ἀττικῇ οἱ Ἴωνες φαίνονται εὑρισκόμενοι εἰς πόλεμον ἀρχικῶς πρὸς τὸν βασιλέα Ἐρεχθέα, συμμαχοῦντες δὲ ἀκολούθως μετ' αὐτοῦ κατὰ τῶν Θρᾳκῶν[2], κλάδου τινὸς τῶν Ἀχαιῶν ἴσως (ἡ Φρυγία, ἐξ ἧς ὁ Πέλοψ καὶ οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ Ἀχαιοὶ τῆς Πελοποννήσου, συγχέεται πολλάκις πρὸς τὴν τότε Θρᾴκην)[3]. Ἐν Ἀχαΐᾳ ἐξ ἄλλου τῆς Πελοποννήσου τὸ πλεῖστον τῶν ἐκεῖ κατ' ἀρχὰς ἐγκατασταθέντων Ἰώνων, μὴ ἀνεχόμενον τὴν ἐπικυριαρχίαν τῶν ἐγγὺς αὐτῶν ἐγκατεστημένων Ἀχαιῶν, μεταναστεύει εἰς Ἀττικήν, φυλετικῶς πλέον συγγενῆ αὐτῶν καὶ φαίνεται οὕτω κληθεῖσα ἡ ὑπὸ Ἰωνικῶν φύλων ἐποικισθεῖσα περιοχὴ τῆς Πελοποννήσου Ἀχαΐα ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τῶν Ἀχαιῶν ἐκ τῶν ὑστέρων μόνον, δηλαδὴ μετὰ τὴν ἐξ αὐτῆς εἰς Ἀττικὴν μετανάστευσιν τῶν Ἰώνων ἐποίκων αὐτῆς ἢ μέρους ἁπλῶς αὐτῶν.

Ἡ ἐξωελλαδικὴ αὕτη καταγωγὴ ἐνίων Μυκηναίων βασιλέων πρὸ τοῦ Τρωικοῦ πολέμου παρέχει λογικήν τινα ἐξήγησιν ἴσως πρωτογόνων ἐθίμων αὐτῶν, ἀνθρωποθυσιῶν π. χ., δικαιολογεῖ δὲ θρησκειολογικῶς καὶ τὴν ὑπὸ τῆς Ἀρτέμιδος διαμετακόμισιν τῆς βασιλόπαιδος Ἰφιγενείας εἰς ἱερὸν τῆς θεᾶς μακρὰν τῆς ἑλληνικῆς πατρίδος κειμένου, ἐπὶ ἀκτῆς τῆς Μαύρης Θαλάσσης, προσδιοριζομένης οὕτω τῆς ἀρχικῆς κοιτίδος τῆς λατρείας αὐτῆς· ἐπίσης δικαιολογεῖ καὶ τὴν εἰς βορρᾶν ἐνιαύσιον ἀποδημίαν τοῦ Ἀπόλλωνος (Ὑπερβορείου)· ἐξηγεῖ δ' ἐξ ἄλλου καὶ τὸν λόγον, δι' ὃν ἐκ τῶν Ὁμηρικῶν ἐπῶν ὁ μὲν πολιτισμὸς τῶν Τρώων φαίνεται ἀνώτερος τοῦ πολιτισμοῦ τῶν «Ἑλλήνων» τοῦ Ἀγαμέμνονος, καὶ οἱ ἠθικοὶ χα-

1 VII 1, 8-9: *Ἴωνας δὲ ἀφικομένους ἐς τὴν Ἀττικὴν Ἀθηναῖοι καὶ ὁ βασιλεὺς αὐτῶν Μέλανθος Ἀνδροπόμπου συνοίκους ἐξεδέξαντο, Ἴωνός τε δὴ ἕνεκα καὶ ἔργων, ἃ ἔπραξε πολεμαρχῶν Ἀθηναίοις· λέγεται δὲ ὡς ἐν ὑπονοίᾳ ποιούμενοι τοὺς Δωριέας οἱ Ἀθηναῖοι, μὴ οὐδὲ αὐτῶν ἐθέλωσιν ἀπέχεσθαι, ἰσχύος μᾶλλον οἰκείας ἕνεκα ἢ εὐνοίᾳ τῇ ἐς τοὺς Ἴωνας συνοίκους σφᾶς ἐδέξαντο.*

2 Περὶ τῆς μεγάλης ἐξαπλώσεως τῶν Θρᾳκῶν βλ. ΗΡΟΔ. V 3: *Θρηίκων δὲ ἔθνος μέγιστόν ἐστι, μετά γε Ἰνδούς, πάντων ἀνθρώπων*, βλ. καὶ RE VI A, 395. Βλ. ὡσαύτως ΣΤΡΑΒ. XI C.531: *φασὶ δὲ καὶ Θρᾳκῶν τινας, τοὺς προσαγορευομένους Σαριπάρας, οἷον κεφαλοτόμους, οἰκῆσαι ὑπὲρ τῆς Ἀρμενίας, πλησίον Γουρανίων καὶ Μήδων, θηριώδεις ἀνθρώπους καὶ ἀπειθεῖς, ὀρεινούς, περισκυθιστάς τε καὶ ἀποκεφαλιστάς· τοῦτο γὰρ δηλοῦσιν οἱ Σαριπάραι. Εἴρηκα δὲ καὶ τὰ περὶ τῆς Μηδείας ἐν τοῖς Μηδικοῖς· ὥστ' ἐκ πάντων τούτων εἰκάζεται καὶ τοὺς Μήδους καὶ Ἀρμενίους συγγενεῖς πως τοῖς Θετταλοῖς εἶναι καὶ τοῖς ἀπὸ Ἰάσονος καὶ Μηδείας*, ΗΡΟΔ. VII 73: *Οἱ δὲ Φρύγες, ὡς Μακεδόνες λέγουσι, ἐκαλέοντο πρότερον Βρύγες, χρόνον ὅσον Εὐρωπήϊοι ἐόντες σύνοικοι ἦσαν Μακεδόνων, μεταβάντες δὲ ἐς τὴν Ἀσίην ἅμα τῇ χώρῃ καὶ τοὔνομα μετέβαλον ἐς Φρύγας... Ἀρμένιοι δέ, κατάπερ Φρύγες, ἐσεσάχαντο, ἐόντες Φρυγῶν ἄποικοι.*

3 Ἔνδειξιν ὑπὲρ τῆς πάλαι ποτὲ ταυτίσεως Θρᾳκῶν καὶ Ἀχαιῶν ἀποτελεῖ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ Θρᾳκὸς Εὐμόλπου, Ἰμμάραδος (βλ. σ. 90-1, σημ. 2). Τὸ ὄνοματοῦτο, ὡς παρατηρεῖ ὁ καθηγητὴς ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, συνδέεται πρὸς τὸ ὄνομα Pijamaradus, ὅπερ ἀπαντᾷ ἐπὶ χετταϊκῶν ἐγγράφων, σχετιζομένων πρὸς τοὺς Ahhijavã καὶ ἀναφέρεται εἰς τὸν πρῶτον Σπάρτακον τῆς Ἱστορίας Anz. d. phil.-hist. Klasse d. Österr. Akad. d. Wiss. 25, 1961, 244-5) Περὶ τῆς ἐξαπλώσεως τῶν Θρᾳκῶν εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα τὴν Κρήτην καὶ τὲς νήσους τοῦ Αἰγαίου βλ. BENGTSON, ἔ. ἀ. 150 κ. ἑ.

ρακτῆρες τῶν Τρώων ἐμφανίζονται ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῶν ὑπέρτεροι τῶν ἠθικῶν χαρακτήρων τῶν «Ἑλλήνων» τοῦ Ἀγαμέμνονος — τοῦ Νέστορος καί τινων ἄλλων ἴσως ἀποτελούντων ἐξαίρεσιν—,ἡ δὲ ἡγεσία τῶν «Ἑλλήνων» τούτων παρουσιάζεται σφριγῶσα πρὸς μεγαλειώδεις πράξεις καὶ ἀψηφοῦσα συγχρόνως παντοίους ὅσους κινδύνους[1], εἰσέτι δὲ διαθέτουσα πεῖραν ἀξιόλογον εἰς κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν ἐπιχειρήσεις.

Προκύπτει ἄρα ὅτι ἀφ᾽ ἑνὸς μὲν ὁ Τρωικὸς πόλεμος συμβαίνει μᾶλλον μετὰ ποιάν τινα ἐρήμωσιν τῶν μυκηναϊκῶν κέντρων, συνεπείᾳ σοβαρᾶς τινος κρίσεως, ἣν ἐπιφέρουσι φῦλα, κινούμενα ἀρχικῶς διὰ θαλάσσης κυρίως, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατὰ τοὺς περὶ τὰ μέσα περίπου τοῦ 13^{ου} π. Χ. αἰῶνος χρόνους ἢ ὀλίγον πρὸ αὐτῶν ἢ καὶ μετ᾽ αὐτούς, ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ μεταξὺ τῶν μετακινήσεων τῶν φύλων τούτων καὶ τοῦ Τρωικοῦ πολέμου μεσολαβεῖ διάστημα, καθ᾽ ὃ ἐπέρχεται εἰρηνική πως συμβίωσις καὶ ποιά τις ἀφομοίωσις καὶ ἐπιμειξία τοῦ πλήθους αὐτῶν καὶ τῶν ἐντοπίων Μυκηναίων. Δὲν εἶναι ἀπίθανον ἐξ ἄλλου προκεχωρημένα κλιμάκια τῶν ἐπηλύδων τούτων φύλων, ταυτιζομένων πρός τινας τῶν «Λαῶν τῆς Θαλάσσης», νὰ εἶχον ἐγκατασταθῆ πρὸ τῶν μέσων τοῦ 13^{ου} π. Χ. αἰῶνος (βλ. καὶ ἀνωτέρω) ἐπί τινος τμήματος, βορείως πως τοῦ κεντρικοῦ χώρου τῆς μυκηναϊκῆς Ἑλλάδος εὑρισκομένου, ἐκ τῆς περιοχῆς δὲ ταύτης ὁρμώμενα τὰ φῦλα ταῦτα νὰ ἀπέβησαν ἀπειλητικὰ διὰ πολλοὺς τότε Μυκηναίους δεσπότας, ἐνισχυόμενα ἴσως ἑκάστοτε καὶ διὰ νέων κυμάτων ἐπηλύδων, διὰ θαλάσσης κυρίως ἀφικνουμένων. Τὰς πολεμικὰς ταύτας ἐπιχειρήσεις, αἵτινες εἶναι δυνατὸν νὰ ταυτισθῶσι πρὸς τὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις τῆς Ὑστέρας Μυκηναϊκῆς ΙΙΙΒ ἐποχῆς, τὰς ὑπὸ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐρεύνης βεβαιουμένας καὶ συνδεομένας ἴσως πρὸς τὰς ἐπὶ Μενεφθᾶ κινήσεις τῶν «Λαῶν τῆς Θαλάσσης», ἀκολουθεῖ ἐρήμωσις μυκηναϊκῶν τινων περιοχῶν καὶ συγκέντρωσις τῶν κατοίκων αὐτῶν εἰς ἄλλας, ἀσφαλεστέρας, περιοχάς, ὡς καὶ διάσπασις τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας, εἰσέτι δὲ καὶ πυκνὸς ἐποικισμὸς τῆς Ἀχαΐας ὑφ᾽ ἑνὸς φύλου, τῶν ἐπηλύδων πιθανῶς. Τὰ φῦλα ταῦτα, ἤτοι οἱ «Λαοὶ τῆς Θαλάσσης», ἢ ἔνια τῶν φύλων τούτων δὲν ἀποκλείεται νὰ ἦλθον ἐκ τῶν παραλίων τῆς Μαύρης Θαλάσσης, τοσούτῳ μᾶλλον καθόσον ὑπὸ τῶν αἰγυπτιακῶν πηγῶν καλοῦνται τὰ φῦλα ταῦτα, ὥς μοι ὑπέδειξεν ὁ καθηγητὴς ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, «Λαοὶ τῆς Βαθυπρασίνης (θαλάσσης)». Ἐφόσον οὕτω πολεμικαὶ ἐπιχειρήσεις δὲν πιστοποιοῦνται πρὸς τὸ παρὸν ἐν Θεσσαλίᾳ διαρκούσης τῆς Ὑστέρας Μυκηναϊκῆς ΙΙΙΒ ἐποχῆς καὶ συμφώνως πρὸς τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν τὰ μὲν ἰωνικὰ φῦλα τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Πελοποννήσου προῆλθον ἐκ Θεσσαλίας, ἔνια δὲ τῶν ἀχαϊκῶν φύλων ἐκ τῆς ἐγγὺς αὐτῆς περιοχῆς, ἐν ᾗ καὶ δυνατὸν εἶναι νὰ τοποθετηθῶσιν ὡρισμέναι Ἀχαιίδες [2], ἐπιτρέπεται ἴσως ἡ εἰκασία, ὅτι πρώτη ἡ περιοχὴ τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς νοτίως αὐτῆς Φθίας ἐπῳκίσθησαν κατὰ τὸν 13^{ον} π. Χ. αἰῶνα δι' ἐπηλύδων φύλων, πρὶν δηλαδὴ ἢ ἐποικισθῶσι δι' αὐτῶν αἱ νοτίως αὐτῶν περιοχαί. Ὅταν ἐξ ἄλλου καὶ εἰς τὰς περιοχὰς ταύτας ἐγκατεστάθησαν τὰ φῦλα ταῦτα ἢ νέα ὅμοια φῦλα, γενόμενα καὶ κύρια κατὰ τὸ πλεῖστον τῆς ἐκεῖ καταστάσεως, διεσπάσθη ἡ μέχρι τότε ὑφισταμένη κεν-

1 Βλ. ΚΑΡΟΛΙΔΗΝ, Εἰσαγωγὴ ἐν Ἱστορίᾳ ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ, ρνς΄.

2 AJA 33, 1929, 207.

τρικὴ διάρθρωσις τῆς ἐξουσίας, ἐντόπιοι καὶ ἐπήλυδες ἀφωμοιώθησαν ἀκολούθως κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον, ἡ ὅλη χώρα διωργανώθη μετὰ ταῦτα κατὰ μικρὰς ἡγεμονίας — συμφώνως ἴσως πρὸς τὸ σύστημα τῶν ὑποτελῶν τοῦ χετταϊκοῦ κράτους [1], ἐν συνδυασμῷ ὅμως καὶ πρὸς τὴν παλαιοτέραν μυκηναϊκὴν πολιτειακὴν κατάστασιν, ἐπεχειρήθησαν δὲ μετ' ὀλίγον, περὶ τὰς δύο γενεὰς ἀργότερον, καὶ παλίνδρομοι ὁμαδικαὶ κινήσεις πρὸς τὴν Τροίαν — ἐκ τῆς Αὐλίδος, ἤτοι ἐκ περιοχῆς τῶν Ἀχαιίδων —, τὴν Κολχίδα καὶ τὴν Ταυρίδα. Ὡς δὲ ἔχει παρατηρήσει πρὸ πολλοῦ ἤδη ὁ καθηγητὴς ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, «ὁ Τρωικὸς πόλεμος, ὅστις εἶναι γεγονὸς ἱστορικόν, ἀποτελεῖ τὸν τελευταῖον κρῖκον ἁλύσεως ὁμοίων γεγονότων» καὶ ὑπάρχει τότε «βαθυτέρα σύνδεσις μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Ἀνατολῆς» [2].

Ὁ Τρωικὸς πόλεμος συνεπῶς ἐμφανίζεται ὡς πάλη δύο τμημάτων ὁμοίας περίπου ὁμοταξίας λαῶν, οἱ Μυκηναῖοι δὲ τοῦ Τρωικοῦ πολέμου καὶ τῆς Τρωικῆς ἐκστρατείας, κατὰ τὸν ΟΜΗΡΟΝ [3] μὴ Ἕλληνες εἰσέτι, ἀλλ' οὐχὶ καὶ βάρβαροι πλέον, διακρινόμενοι οὕτω τῶν γνησίων Μυκηναίων τῶν καθέτων καὶ τῶν θολωτῶν τάφων, εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῶσιν ἐφεξῆς ὡς ἀποτελοῦντες κρᾶμα τῶν παλαιῶν τούτων Μυκηναίων καὶ τῶν ἐπηλύδων τοῦ 13ου π.Χ. αἰῶνος, ἐξ ὧν καὶ ὁ Πέλοψ ἄλλωστε χαρακτηρίζεται ἐνιαχοῦ βάρβαρος [4]. Ὁ πολιτισμὸς συνεπῶς τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 13ου π. Χ. καὶ ὁλοκλήρου τοῦ 12ου π. Χ. αἰῶνος δυνατὸν σήμερον νὰ θεωρηθῇ ὡς μειξο - μυκηναϊκὸς πολιτισμός, ἀρχόμενος κυρίως ἀπὸ τῆς ἀφίξεως διὰ θαλάσσης τῶν ἐπηλύδων καὶ περατούμενος διὰ τῆς πρὸς Πελοπόννησον προωθήσεως τῶν ἐπιγόνων κλάδου αὐτῶν, τῶν Δωριέων, ἅμα δὲ καὶ τῆς ἐκεῖ μετ' αὐτῶν ἐπιστροφῆς ἐξορίστων παλαιῶν Μυκηναίων ἡγεμόνων, τῶν Ἡρακλειδῶν. Ἡ ἐποχὴ τοῦ πολιτισμοῦ τούτου, χαρακτηριζομένη διὰ τῆς εἰσαγωγῆς νέων τινῶν στοιχείων — πολιτειακῶν καὶ λατρευτικῶν — εἰς τὸν ὑπάρχοντα ἤδη πολιτισμόν, ὡς καὶ διὰ τῆς ἀφομοιώσεως τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ ὑπὸ τῶν ἐπηλύδων, φύλων ῥιψοκινδύνων μὲν ἀλλ' ἀφομοιωτικῶν καὶ εἰδικῶν εἰς τὴν ναυσιπλοΐαν, ἀποτελεῖ τὴν καθαρῶς ἡρωικὴν ἐποχὴν τῆς Ἑλλάδος, αὕτη δὲ πιθανῶς ἀνταποκρίνεται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἴσως καὶ πρὸς τὸ «στρῶμα τῶν ἀναλφαβήτων» τῶν μυκηναϊκῶν ἀνακτόρων, συμφώνως πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ ΜΑΡΙΝΑΤΟΥ [5] γενομένην διάκρισιν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀναλαμβάνονται κοιναὶ ἐπιχειρήσεις παντοίας μορφῆς ἐντὸς ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος, ὡς ἡ τῆς

1 Περὶ τῆς ὀργανώσεως τῶν ὑποτελῶν τοῦ χετταϊκοῦ κράτους βλ. GOETZE, Kleinasien², 98 κ.ἑ.

2 ΑΕ 1927 - 8, 202.

3 ΘΟΥΚΥΔ. I 3: *τεκμηριοῖ δὲ μάλιστα Ὅμηρος· πολλῷ γὰρ ὕστερος ἔτι καὶ τῶν Τρωικῶν γενόμενος, οὐδαμοῦ τοὺς ξύμπαντας ὠνόμασεν, οὐδ' ἄλλους ἢ τοὺς μετ' Ἀχιλλέως ἐκ τῆς Φθιώτιδος, οἵπερ καὶ πρῶτοι Ἕλληνες ἦσαν· Δαναοὺς δ' ἐν τοῖς ἔπεσι καὶ Ἀργείους, καὶ Ἀχαιοὺς ἀνακαλεῖ· οὐ μὴν οὐδὲ βαρβάρους εἴρηκε διὰ τὸ μηδὲ Ἕλληνάς πω...* Πβλ. ὡσαύτως ΣΤΡΑΒ. VII C.370: *Θουκυδίδης μὲν γὰρ τὸν ποιητὴν μηδαμοῦ βαρβάρους εἰπεῖν φησι διὰ τὸ μηδὲ Ἕλληνάς πω τὸ ἀντίπαλον εἰς ἓν ὄνομα ἀποκεκρίσθαι. Καὶ Ἀπολλόδωρος δὲ μόνους τοὺς ἐν Θεσσαλίᾳ καλεῖσθαί φησιν Ἕλληνας, «Μυρμιδόνες δὲ καλεῦντο καὶ Ἕλληνες».*

4 Βλ. ΙΣΟΚΡΑΤ. ἔκδοσις Teubner (ὑπὸ Blass), II (1927), Index Nominum, ἐν λ. *Isocrates*.

Δαναὸς ὁ πεντήκοντα θυγατέρων πατήρ.
Σιδώνιόν ποτ' ἄστυ Κάδμος ἐκλιπών.
Πέλοψ ὁ Ταντάλειος εἰς Πῖσαν μολών.

δηλῶν ἐκ τούτων ὡς ὅτι, ὥσπερ ἐκεῖνοι, βάρβαροι ὄντες, ἐλθόντες εἰς τὴν Ἑλλάδα κατέσχον αὐτῆς, οὕτω καὶ τέταρτός τις οὗτος ἀνεφύη δεσπότης τῆς Ἑλλάδος ὁ Φίλιππος.

5 Anz. d. phil.-hist. Kl. d Öst. Ak. d. Wiss. 25, 1961, 246.

Τροίας καὶ τῶν Ἀργοναυτῶν π.Χ., αὗται δὲ εἶναι δυνατὸν νὰ χαρακτηρισθῶσιν ἔν τινι μέτρῳ καὶ ὡς παλίνδρομοι κινήσεις, ἤτοι πρὸς τὴν Ἀσίαν, τῶν ἐκ τῆς Ἀσίας κινήσεων τῶν ἐπηλύδων τοῦ $13^{ου}$ π. Χ. αἰῶνος. Εἰς τὰς κινήσεις ἀκριβῶς ταύτας τὰς προξενηθείσας ὑπὸ τῶν ἐπηλύδων τοῦ $13^{ου}$ π.Χ. αἰῶνος, ὧν τινες ἴσως συνεχίσθησαν καὶ ἀργότερον ἴσως (βλ. κατωτέρω), ἀναφέρεται, ὡς φαίνεται, καὶ ὁ ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ, μνημονεύων, ὅτι βάρβαροι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐγκατασταθέντες κατ' ἀρχὴν εἰς τὰ παράλια, ἀσκοῦντες πειρατικὰς ἐπιδρομὰς ὁμοῦ μετὰ τῶν ἐντοπίων, ἐτράπησαν εἰς τὴν *ληστείαν*[1], ταύτης δὲ σύνδρομον ἀπέβησαν διάφοροι μεταναστεύσεις[2] καὶ τὸ *σιδηροφορεῖσθαι*[3]. Ἡ ἔναρξις τῆς *ληστείας* τοποθετεῖται ὑπὸ τοῦ ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ ἀκριβῶς πρὸ τῶν Τρωικῶν[4], ἤτοι, πρὸ τοῦ τέλους περίπου τῆς Ὑστέρας Μυκηναϊκῆς ΙΙΙΒ ἐποχῆς. Τὸ *σιδηροφορεῖσθαι* συνεπῶς ἤρχισεν ἴσως ὀλίγον ἀργότερον.

Ἡ ἐποχὴ αὕτη τοῦ μειξο-μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ φαίνεται ἀποτελοῦσα τὸ λυκαυγὲς τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ τὴν πρώτην θετικὴν ἐκδήλωσιν τοῦ μεγαλείου τῶν Ἀθηνῶν. Εἰς τοῦτο πιθανῶς συντελεῖ ἡ πλήρης ἐνσωμάτωσις τῶν ἐπηλύδων ἐποίκων τῆς Ἀττικῆς μετὰ τῶν ἐντοπίων Μυκηναίων Ἀθηναίων. τελοῦνται δέ, ὡς ἤδη ἐλέχθη, διαρκούσης τῆς ἐποχῆς ταύτης, δύο, φαίνεται, ἑνώσεις τῆς χώρας: α) ἐπὶ Ἐρεχθέως καὶ Ἴωνος: ἡ ἕνωσις τῶν ἐπηλύδων Ἰώνων καὶ τῶν τότε ἐντοπίων Μυκηναίων Ἀθηναίων, διαρκοῦντος ἤτοι τοῦ Ἀθηναιο - θρακικοῦ πολέμου ἢ ἀμέσως μετ' αὐτόν· β) ὀλίγον ἀργότερον, ἐπὶ Θησέως, ἡ ἕνωσις τοῦ συνόλου αὐτῶν καὶ τῶν λοιπῶν κατοίκων τῆς Ἀττικῆς, ἐπηλύδων καὶ μή, ὑπὸ κοινὸν ἐν Ἀθήναις Πρυτανεῖον καὶ Βουλευτήριον[5]. Ἡ ἕνωσις αὕτη ὑπὸ τὸν Θησέα, ἤτοι ἡ σύμπηξις ὑπὸ τὸ ἄστυ, καὶ τὴν ἐν αὐτῷ λατρείαν τῆς μυκηναϊκῆς θεᾶς, τῆς Ἀθηνᾶς, πασῶν τῶν ἐν τῇ Ἀττικῇ ὁμάδων διὰ τῆς ἐντάξεως αὐτῶν, ἐπηλύδων καὶ μή, εἰς τὴν λατρείαν τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τῆς προβολῆς οὕτω τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ὡς τοῦ πολιτικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ κέντρου πάσης τῆς Ἀττικῆς, εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ τελικὴ καὶ ἐπίσημος προσπάθεια ἀναγνωρίσεως τῶν πανταχοῦ τῆς Ἀττικῆς ἐπηλύδων ὡς Ἀθηναίων πολιτῶν.

Ἡ ἀλλαγὴ αὕτη τοῦ Ἀθηναϊκοῦ πολιτεύματος, ὁ λεγόμενος δηλαδὴ συνοικισμὸς τοῦ Θησέως, καθ' ὃν πᾶσα τοπικὴ ἐξουσία ἐν Ἀττικῇ κατηργήθη, ἱδρύθη δὲ τότε κοινὸν ἐν Ἀθήναις Πρυτανεῖον καὶ Βουλευτήριον, εἶναι δυνατὸν νὰ τοποθετηθῇ ἐγγὺς περίπου τῶν χρόνων τοῦ Τρωικοῦ πολέμου, ὡς δηλαδὴ θέλει καὶ ἡ ἀρχαία παράδοσις[6], καὶ οὐχὶ εἰς τὸν $10^{ον}$ π.Χ. αἰῶνα, ὡς πιστεύεται ὑπό τινων φιλολό-

1 ΘΟΥΚΥΔ. Ι 5: *Οἱ γὰρ Ἕλληνες τὸ πάλαι, καὶ τῶν βαρβάρων, οἵ τε ἐν τῇ ἠπείρῳ παραθαλάσσιοι, καὶ ὅσοι νήσους εἶχον, ἐπειδὴ ἤρξαντο μᾶλλον περαιοῦσθαι ναυσὶν ἐπ' ἀλλήλους, ἐτράποντο πρὸς ληστείαν, ἡγουμένων ἀνδρῶν οὐ τῶν ἀδυνατωτάτων, κέρδους τοῦ σφετέρου αὐτῶν ἕνεκα, καὶ τοῖς ἀσθενέσι τροφῆς· καὶ προσπίπτοντες πόλεσιν ἀτειχίστοις, καὶ κατὰ κώμας οἰκουμέναις, ἥρπαζον καὶ τὸν πλεῖστον τοῦ βίου ἐντεῦθεν ἐποιοῦντο, οὐκ ἔχοντός πω αἰσχύνην τούτου τοῦ ἔργου, φέροντος δέ τι καὶ δόξης μᾶλλον.*

2 Αὐτόθι Ι 2: *Φαίνεται γὰρ ἡ νῦν Ἑλλὰς καλουμένη, οὐ πάλαι βεβαίως οἰκουμένη, ἀλλὰ μεταστάσεις τε οὖσαι τὰ πρότερα, καὶ ῥᾳδίως ἕκαστοι τὴν ἑαυτῶν ἀπολείποντες, βιαζόμενοι ὑπό τινων ἀεὶ πλειόνων.*

3 Αὐτόθι Ι 5: *τό τε σιδηροφορεῖσθαι τούτοις τοῖς ἠπειρώταις ἀπὸ τῆς παλαιᾶς ληστείας ἐμμεμένηκε.* Ι 6: *πᾶσα γὰρ ἡ Ἑλλὰς ἐσιδηροφόρει, διὰ τὰς ἀφράκτους τε οἰκήσεις καὶ οὐκ ἀσφαλεῖς παρ' ἀλλήλους ἐφόδους.*

4 Αὐτόθι Ι 5:... *καὶ ἐν τούτῳ τῷ τρόπῳ μᾶλλον ἤδη ὄντες, ὑστέρῳ χρόνῳ ἐπὶ Τροίαν ἐστράτευσαν.*

5 Βλ. σ. 121, σημ. 4.

6 Ὁ MYRES (Who Were the Greeks, 348) τοποθετεῖ μὲν τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὸν $13^{ον}$ π.Χ. αἰῶνα, διερωτᾶται ὅμως μήπως εἰς τὸν μῦ-

γων[1], ἢ εἰς τὸν 14^{ον} π. Χ. αἰῶνα, ὡς πιστεύεται ὑπὸ τῶν πλείστων ἀρχαιολόγων[2], καὶ τοῦτο διότι ὁ Θησεύς, συμφώνως πρὸς τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν, εἶναι ἐκ μητρὸς μὲν Πελοπίδης, καὶ δὴ δισέγγονος τοῦ Πέλοπος, δράσαντος κατὰ τὰ μέσα περίπου τοῦ 13^{ου} αἰῶνος π.Χ., ὡς ὁ Ἀγαμέμνων εἶναι ἔγγονος αὐτοῦ, ἐκ πατρὸς δὲ εἶναι Ἐρεχθείδης (περὶ αὐτοῦ βλ. ἐκτενέστερον εἰς προσθήκην, σ. 157-8), εἶναι δ' ἐξ ἄλλου σύγχρονος τῆς Ἑλένης τῆς Σπάρτης — ἣν ἀπάγει εἰς Ἀθήνας πρὸ τοῦ γάμου αὐτῆς — ὡς καὶ τοῦ Μενεσθέως, ὅστις μετέχει τῆς Τρωικῆς ἐκστρατείας. Συντελεῖ οὕτω, ὡς γνωστόν, ἡ ἀλλαγὴ αὕτη τοῦ Ἀθηναϊκοῦ πολιτεύματος ἐπὶ Θησέως τὰ μάλιστα, εἰς τὴν προβολὴν τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐκτὸς τῆς Ἀττικῆς, ἄρχεται δὲ ἡ προβολὴ αὕτη, ὡς φαίνεται, ἤδη ἀπὸ τοῦ Αἰγέως. Τοῦτο ὑποδηλοῦσι πλεῖστοι μῦθοι τοῦ Θησέως, ἐνέχοντες πυρῆνα ἱστορικῆς ἀληθείας. Οὕτω:

Ὁ μῦθος τοῦ πολέμου Ἀθηνῶν καὶ Κρήτης[3] καὶ τῆς ἀπαλλαγῆς τῶν Ἀθηναίων ἀπὸ τοῦ σκληροῦ καὶ ἀπανθρώπου πρὸς τὸν Μίνωα φόρου τῶν ἑπτὰ Ἀθηναίων νέων καὶ τῶν ἑπτὰ Ἀτθίδων, καὶ ὁ μῦθος τοῦ Μινωταύρου, μὴ καθαρῶς αἰγαιακῆς καταγωγῆς — ὁ Nilsson[4] παρατηρεῖ ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὅτι οὐδαμῶς πιστοποιεῖται λατρεία ταύρου ὑπὸ τῶν Κρητῶν —, ἐπιβίωσις δὲ χετταϊζούσης μᾶλλον ἀσιατικῆς παραδόσεως, υἱοθετηθείσης ἐν Κρήτῃ μέσῳ ἐπήλυδος θαλασσίου φύλου, ἐγκατασταθέντος ἐν αὐτῇ[5] δυνατὸν νὰ ἀποτελῇ ἀπήχησιν προϊστορικῶν γεγονότων, διασωζομένων ὑπὸ τῶν ἑλληνικῶν παραδόσεων, νὰ ὑποδηλοῖ ὅμως πιθανήν, φθίνοντος τοῦ 13^{ου} π.Χ. αἰῶνος, ὑποτέλειαν ἐπήλυδος φύλου τῆς Ἀττικῆς εἰς ἰσχυρότερον ἔπηλυ φῦλον τῆς Κρήτης, διατηρῆσαν ἐνίας τῶν ἀσιατικῶν αὐτοῦ παραδόσεων, σὺν τῷ χρόνῳ δὲ ἀφομοιῶσαν, πλήρως σχεδόν, καὶ τὸν ὑπάρχοντα ἐντόπιον τότε πολιτισμὸν τῆς μεγαλονήσου. Ἡ ὕπαρξις τοιούτου φύλου ἐν Κρήτῃ ἔχει ἤδη προταθῆ, ἐκ Κρήτης δὲ φαίνονται προελθόντες καὶ οἱ Φιλισταῖοι, μὴ κρητικῆς ἐντοπίου καταγωγῆς, ὡς πιστεύεται. Ἡ περίοδος αὕτη ἐξ ἄλλου τῆς μεγαλονήσου, ἤτοι ὁ εἷς καὶ ἥμισυς αἰών, 1250 - 1100 π. Χ., χαρακτηρίζεται καὶ διὰ τῆς διακοπῆς τῶν ἐμπορικῶν σχέσεων μετὰ τῆς Αἰγύπτου[6], συμφώνως δὲ πρὸς τὰ δεδο-

θον περὶ τῆς ἀπελευθερώσεως ταύτης ἔχουσι παρεισφρήσει καὶ ἀναμνήσεις τῆς ἐποχῆς τῆς κυριαρχίας τῶν ἀνακτόρων τῆς μεγαλονήσου (πρὸ τοῦ 1400 π.Χ. δηλαδή).

1 Βλ. Bonner καὶ Smith, The Administration of Justice from Homer to Aristotle, 57.

2 Βλ. Huxley, Crete and the Luwians, 11 κ.ἑ.

3 Περὶ τοῦ πολέμου τούτου βλ. Πλουτ. Θησεὺς 15, 1. Ἀπολλοδ. III 15, 8 καὶ IV 61, 3-4. Πάριον Χρονικὸν (Jacoby, Das Marmor parium, 8).

4 Minoan Mycenaean Religion, 322, 327.

5 Περὶ τῆς διαμονῆς μὴ κρητικῶν φύλων ἐν Κρήτῃ καὶ τῆς ἐξαπλώσεως αὐτῶν πρὸς ἀνατολάς, μέχρι τῆς Παλαιστίνης βλ. Hall, ἔ. ἀ. 287 κἑ. Ἡ ἐμφάνισις τοῦ Ὑστέρου Μυκηναϊκοῦ ρυθμοῦ IIIΓ ἔχει συνδεθῆ ὑπὸ τοῦ Heurtley (QDAP 9-110) καὶ τοῦ Mackeprang (AJA 1938, 537-59) πρὸς τὴν ἐμφάνισιν τῶν Φιλισταίων καὶ τὴν βασιλείαν τοῦ Ραμσῆ τοῦ 3^{ου}. Ὁ Albright (BASOR XII, 53-8, XIII, 94 κ.ἑ.) φρονεῖ ὅτι ἡ δεκαετία 1170 - 1160 ἢ ἡ εἰκοσαετία 1170-1150 π. Χ. δέον νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ χαμηλοτέρα τυχὸν χρονολογία τῆς προ-Φιλισταϊκῆς περιόδου· ἡ ἐμφάνισις συνεπῶς τοῦ Φιλισταϊκοῦ ρυθμοῦ δέον νὰ τοποθετηθῇ οὐχὶ μακρὰν τῶν μέσων τοῦ 12^{ου} π.Χ. αἰῶνος. Κατὰ τὴν γνώμην ἐξ ἄλλου τοῦ Μυλωνᾶ (Ἐπετ. Φιλοσ. Σχολ. Παν. Ἀθην. 1959-60, 461), ἡ πτῶσις τῆς Τροίας χαρακτηρίζεται διὰ τοῦ μόλις ἀρχομένου Ὑστέρου Μυκηναϊκοῦ ρυθμοῦ IIIΓ. Περὶ τῆς χρονολογήσεως τοῦ τέλους τοῦ Ὑστέρου Μυκηναϊκοῦ ρυθμοῦ IIIB, ἐξ ἧς ἐξαρτᾶται καὶ ἡ χρονολόγησις τῆς ἐνάρξεως τοῦ Ὑστέρου Μυκηναϊκοῦ ρυθμοῦ IIIΓ, βλ. σ. 95 σημ. 3.

6 J. D. S. Pendlebury, Ὁδηγὸς Κνωσοῦ (Μετάφρασις Ν. Πλάτωνος) 14: 1250 - 1100 = ΥΜ IIIB, Δυναστεῖες XX - XXI. Διακοπὴ τῶν σχέσεων Αἰγύπτου καὶ Αἰγαιακῶν. Πβλ. καὶ Pendlebury, The Archaeology of Crete, 260: «...it appears most likely that the breaking off of the relations between Egypt and the Aegean was due to the first sea raid in Meneptah'reign, i.e. in 1232 B.C...».

μένα τῆς ἀρχαίας παραδόσεως ἡ περίοδος αὕτη συμπίπτει καὶ πρὸς τὴν ἐξάπλωσιν τῆς θαλασσίας δυνάμεως τῆς νήσου οὐ μόνον ἐν τῷ Αἰγαίῳ ἀλλὰ καὶ μέχρι τῆς Σικελίας [1]. Ὅτι ἡ ἐποχὴ αὕτη ἀκριβῶς εἶναι ἡ ἐποχὴ τῆς θαλασσοκρατίας τῆς νήσου δὲν ἐμφαίνεται μόνον ἐκ τῶν μύθων τοῦ Θησέως, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν Κρητικῶν γενεαλογιῶν, διότι, συμφώνως πρὸς τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν ἐπίσης, ὁ Μίνως, προπάτωρ τοῦ Ἰδομενέως, τοῦ μετασχόντος τῆς Τρωικῆς ἐκστρατείας, δρᾷ περὶ τὰ μέσα τοῦ 13ου π. Χ. αἰῶνος, ὡς δηλαδὴ ὁ Πέλοψ καὶ ὁ Νηλεὺς καὶ ἔν τινι μέτρῳ ὁ Ξοῦθος — γενεαλογικῶς οὗτος ἐμφανίζεται ἐλαφρῶς προγενέστερος —, δύο γενεὰς δηλαδὴ περίπου πρὸ τοῦ Τρωικοῦ πολέμου. Δὲν εἶναι ἐξ ἄλλου εἷς Μίνως, ἀλλὰ δύο, ὁ πρότερος, ἀγαθὸς καὶ δίκαιος βασιλεύς, καὶ ὁ ὕστερος, ὁ μέγας θαλασσοκράτωρ, στυγνὸς μᾶλλον καὶ ἀδίστακτος δυνάστης. Ὀρθῶς συνεπῶς συνάγει ὁ ΜΥΛΩΝΑΣ,[2] ὅτι ἡ κυριαρχία τῆς Κρήτης ἐπὶ τῶν Ἀθηνῶν οὐδέποτε συνέβη κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀκμῆς τοῦ πολιτισμοῦ τῆς μεγαλονήσου καὶ ὅτι ἐὰν ὁ μῦθος τοῦ Θησέως καὶ τοῦ Μινωταύρου ἀπηχῇ πράγματι γεγονότα ἱστορικά, ταῦτα συνέβησαν μᾶλλον μετὰ τὴν παρακμὴν τοῦ Κρητικοῦ πολιτισμοῦ, μετὰ τὸ 1400 π. Χ. δηλαδή. Τὸ ναυτικὸν ἐξ ἄλλου τοῦ Μίνωος, τὸ πρῶτον ναυτικὸν συμφώνως πρὸς τὴν γνώμην τοῦ ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ[3], οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἴσως εἰμὴ τὸ πρῶτον γνωστὸν ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ Αἰγαίου δρᾶσαν πολεμικὸν ναυτικόν. Ἡ στάθμευσις ἐπίσης τοῦ Ἀθηναίου ἥρωος εἰς Νάξον, ἔνθα ἡ ἀρχαία παράδοσις τοποθετεῖ τὴν ὕπαρξιν ἐπηλύδων Θρᾳκῶν[4], οὐδὲν ἄλλο ὑποδηλοῖ πιθανῶς ἢ τὴν ὕπαρξιν δεσμοῦ τῆς νήσου ταύτης καὶ τῶν Ἀθηνῶν τοῦ Θησέως, λόγῳ ἴσως τῶν ἐν τῇ Ἀττικῇ ὁμάδων τῶν Θρᾳκῶν καὶ τῶν ἀπογόνων αὐτῶν.

Ἡ ἐκ Τροιζῆνος ἐξ ἄλλου εἰς Ἀθήνας πορεία τοῦ Θησέως δυνατὸν νὰ ἀποτελῇ ἀπήχησιν ἱστορικοῦ γεγονότος, ὑποδηλοῦσα ἴσως τὴν διασφάλισιν τοῦ ὁδικοῦ δικτύου τοῦ Σαρωνικοῦ διὰ τῆς πατάξεως τῶν μέχρι τότε ἐκεῖ δρώντων κακοποιῶν στοιχείων, ἅτινα, λόγῳ τῆς ἐκ τῶν ἐπηλύδων ἀναταραχῆς, ἐλυμαίνοντο τὴν χώραν, ἤτοι κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς *ληστείας*[5], καθ' ἣν ἐποχὴν περίπου ἔδρα καὶ ὁ Μίνως, ὁ πατάξας αὐτὴν ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ Αἰγαίου[6]. Δυνατὸν ὡσαύτως ἡ παράδοσις τῆς ἐκ

1 Περὶ τῆς παραδόσεως τοῦ ἐν Σικανίᾳ θανάτου τοῦ Μίνωος βλ. ΗΡΟΔΟΤ. VII 170. 1, περὶ δὲ τοῦ ἐν Σικελίᾳ τάφου αὐτοῦ βλ. ΔΙΟΔΩΡ. IV 79. 3. Περὶ τῆς ἐν τῇ περιοχῇ ταύτῃ ἐξαπλώσεως τοῦ κρητικοῦ πολιτισμοῦ βλ. καθ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΝ, La Sicilia e la Grecia nell eta preistorica ἐν Studi publicata dall Istituto di Storia Antica dell Università di Palermo 5, 1959, 3 κ.ἑ. βλ. ὡσαύτως HUXLEY, Crete and the Luwians, 12.

2 Athenian Studies Presented to William Scott Ferguson (Harvard Studies in Classical Philology, 1940), 36.

3 Βλ. σ. 112 σημ. 1.

4 Βλ. ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΑ ἐν ΑΕ 1952, 90 - 1 καὶ Ἐπετηρ. Κυκλ. Μελετῶν 1, 1961, 601.

5 ΙΣΟΚΡΑΤ. Ἑλένη 32. *Ὁρῶν* (ὁ Θησεὺς) *γὰρ τοὺς βίᾳ τῶν πολιτῶν ἄρχειν ζητοῦντας ἑτέροις δουλεύοντας καὶ τοὺς ἐπικίνδυνον τὸν βίον τοῖς ἄλλοις καθιστάντας αὐτοὺς περιδεῶς ζῶντας, καὶ πολεμεῖν ἀναγκαζομένους μετὰ μὲν τῶν πολιτῶν πρὸς τοὺς ἐπιστρατευομένους, μετὰ δ' ἄλλων τινῶν πρὸς τοὺς συμπολιτευομένους, ἔτι δὲ συλῶντας μὲν τὰ τῶν θεῶν, ἀποκτείνοντας δὲ τοὺς βελτίστους τῶν πολιτῶν, ἀπιστοῦντας δὲ τοῖς οἰκειοτάτοις οὐδὲν δὲ ῥαθυμότερον ζῶντας τῶν ἐπὶ θανάτῳ συνειλημμένων, ἀλλὰ τὰ μὲν ἔξω ζηλουμένους, αὐτοὺς δὲ παρ' αὐτοῖς μᾶλλον τῶν ἄλλων λυπουμένους· τί γάρ ἐστιν ἄλγιον ἢ ζῆν ἀεὶ δεδιότα, μή τις αὐτὸν τῶν παρεστώτων ἀποκτείνῃ, καὶ μηδὲν ἧττον φοβούμενον τοὺς φυλάττοντας ἢ τοὺς ἐπιβουλεύοντας; τούτων ἁπάντων καταφρονήσας καὶ νομίσας οὐκ ἄρχοντας ἀλλὰ νοσήματα τῶν πόλεων εἶναι τοὺς τοιούτους, ἐπέδειξεν, ὅτι ῥάδιόν ἐστιν ἅμα τυραννεῖν καὶ μηδὲν χεῖρον διακεῖσθαι τῶν ἐξ ἴσου πολιτευομένων.* (Βλ. καὶ σ. 112 σημ. 1β).

6 α: ΘΟΥΚΥΔ. I 4: *Μίνως γὰρ παλαίτατος, ὧν ἀκοῇ ἴσμεν, ναυτικὸν ἐκτήσατο, καὶ τῆς νῦν Ἑλληνικῆς θαλάσσης ἐπὶ πλεῖστον ἐκράτησε· καὶ τῶν Κυκλάδων νήσων ἦρξέ τε, καὶ οἰκιστὴς πρῶτος τῶν πλείστων ἐγένετο, Κᾶρας ἐξελάσας, καὶ τοὺς ἑαυτοῦ παῖδας ἡγεμόνας ἐγκαταστήσας· τό τε ληστρικόν, ὡς εἰκός, καθῄρει ἐκ τῆς θαλάσσης, ἐφόσον ἠδύνατο, τοῦ τὰς προσόδους μᾶλλον ἰέναι αὐτῷ.*

Τροιζῆνος καταγωγῆς καὶ τῆς ἐκεῖ γεννήσεως τοῦ Θησέως νὰ ἀπηχῇ καὶ τὰς ναυτικὰς σχέσεις μεταξὺ τῶν διαφόρων ἐπὶ τοῦ Σαρωνικοῦ τότε ναυτικῶν κρατιδίων καὶ τὴν ἤδη ἀρχομένην ὑπεροχὴν τῶν Ἀθηνῶν ἐπ' αὐτῶν διὰ τῆς πατάξεως ἰδίᾳ τῆς ἐκεῖ *λῃστείας*[1]. Ἡ πάταξις τῆς λῃστείας ταύτης καὶ ἡ κατάπαυσις τῶν πρὸς ἀλλήλους ἀγώνων τῶν τότε ἡγεμόνων ἀποτελεῖ, ὡς φαίνεται, καὶ τὴν πρὸ τῶν Τρωικῶν μέριμναν τοῦ Ἀγαμέμνονος[2]. Ὁ μῦθος ἐξ ἄλλου τῆς εἰς Ἀθήνας ἀφίξεως τῶν Σκυθικῆς καταγωγῆς Ἀμαζόνων πιθανὸν ὡσαύτως νὰ ὑποδηλοῖ ἐμφάνισιν περιπλανωμένων, ἄνευ προστάτου πλέον, γυναικοπαίδων—νέων ἐπηλύδων—, τῇδε κἀκεῖσε διεκδικούντων ἄσυλον καὶ ἑστίαν, δὲν ἀποκλείεται δὲ ἡ ἐμφάνισις αὕτη κύματος νέων ἐπηλύδων, ἤτοι κατὰ τοὺς ἀκριβῶς ἀμέσως πρὸ τῆς Τρωικῆς ἐκστρατείας χρόνους, νὰ συνδέεται ἀμέσως ἢ καὶ ἐμμέσως πρὸς τὴν ἐπὶ Ραμσῆ τοῦ 3ου (1195 π. Χ.) νέαν καὶ κατὰ τῆς Αἰγύπτου κίνησιν τῶν «Λαῶν τῆς Θαλάσσης». Ὁ μῦθος τέλος τῆς εἰς Ἀθήνας ἀφίξεως τῆς Μηδείας καὶ τῶν γάμων αὐτῆς μετὰ τοῦ Αἰγέως, πατρὸς τοῦ Θησέως, ὡς καὶ ὁ μῦθος τοῦ πολέμου τῶν Ἀθηναίων ὑπὸ τὸν Θησέα κατὰ τῶν Θηβαίων, ὅπως ἀναγκασθῶσιν οὗτοι νὰ παραδώσωσι τοὺς πεσόντας Ἀργείους πρὸς ταφὴν μετὰ τὸν πόλεμον τῶν ἑπτὰ ἐπὶ Θήβαις, δυνατὸν νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀπηχοῦντες καὶ τὴν τότε αἴγλην τῆς κατὰ ξηρὰν δυνάμεως τῶν Ἀθηνῶν, καθ' οὓς χρόνους δηλαδὴ ἐπρόκειτο νὰ ἐπέλθῃ ἢ εἶχε μόλις ἐπέλθει ἡ σύμπηξις τοῦ παναττικοῦ κράτους καὶ ἡ σύστασις τῆς *πόλεως*.

Οἱ χρόνοι οὗτοι τῆς Ἀθηναϊκῆς «πρωτο-ϊστορίας» χαρακτηρίζονται ὑπὸ τριῶν κυρίως ἀμυντικῶν, ἤτοι ὑπὲρ τοῦ πατρίου ἐδάφους, ἀγώνων: ἑνὸς κατὰ τῶν βαρβάρων Θρᾳκῶν, δευτέρου κατὰ τῶν βαρβάρων Ἀμαζόνων καὶ τρίτου κατὰ τῶν Πελοποννησίων ὑπὲρ τῶν Μυκηναίων Ἡρακλειδῶν φυγάδων[3]. Εἶναι δέ, ὡς ἤδη ἐλέ-

β: Πβλ. καὶ ΠΛΟΥΤΑΡΧ. Θησεὺς IV: *χαλεπὸν γὰρ ἦν πεζῇ πορεύεσθαι τὴν εἰς Ἀθήνας ὁδόν, οὐδὲν μέρος καθαρὸν οὐδὲ ἀκίνδυνον ὑπὸ λῃστῶν ἔχουσαν.*

1 Πβλ. καὶ ΜΥΛΩΝΑΝ (Eleusis and the Eleusinian Mysteries, 28-9): It is not difficult to believe that the exploits attributed to Theseus along the road from Athens to the Isthmos reflect the conquest of the territory by the Athenians, especially if we assume the order of these exploits to have occurred in a sequence moving from east to west. Picard has pointed out that the sequence, as we have it, from west to east, dates only from the sixth century and Plutarch indicates that even in antiquity there was some skepticism regarding the sequence.

Ἐὰν τυχὸν οἱ ἆθλοι οὗτοι συνδυασθῶσι πρὸς τὴν πάταξιν τῆς *λῃστείας*, δυνατὸν εἶναι νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀπόπειρά τις τοῦ Ἀθηναίου βασιλέως ἀντίστοιχος τῆς τοῦ Μίνωος (βλ. σημ. 6, σ. 111).

2: α. ΙΣΟΚΡΑΤ. Παναθ. 77: *Ταύτην δὲ λαβὼν τὴν δύναμιν* (ὁ Ἀγαμέμνων) *οὐκ ἔστιν ἥν τινα τῶν Ἑλληνίδων πόλεων ἐλύπησεν, ἀλλ' οὕτως ἦν πόρρω τοῦ περί τινας ἐξαμαρτεῖν, ὥστε παραλαβὼν τοὺς Ἕλληνας ἐν πολέμῳ καὶ ταραχαῖς καὶ πολλοῖς κακοῖς ὄντας τούτων μὲν αὐτοὺς ἀπήλλαξεν, εἰς ὁμόνοιαν δὲ καταστήσας τὰ μὲν περιττὰ τῶν ἔργων καὶ τερατώδη καὶ μηδὲν ὠφελοῦντα τοὺς ἄλλους ὑπερεῖδε, στρατόπεδον δὲ συστήσας ἐπὶ τοὺς βαρβάρους ἤγαγεν.*

β. ΙΣΟΚΡ. Παναθ. 79: *...τούτους* (τοὺς βασιλέας), *ἔπεισεν* (ὁ Ἀγαμέμνων) *ὑφ' αὐτῷ γενέσθαι καὶ συνακολουθεῖν, ἐφ' οὓς ἂν ἡγῆται, . . . ἔτι δὲ κινδυνεύειν καὶ πολεμεῖν οὐχ ὑπὲρ τῆς σφετέρας αὐτῶν πατρίδος καὶ βασιλείας, ἀλλὰ λόγῳ μὲν ὑπὲρ Ἑλένης τῆς Μενελάου γυναικός, ἔργῳ δ' ὑπὲρ τοῦ μὴ τὴν Ἑλλάδα πάσχειν ὑπὸ τῶν βαρβάρων μήτε τοιαῦτα μήθ' οἷα πρότερον αὐτῇ συνέπεσε περὶ τὴν Πέλοπος μὲν ἁπάσης Πελοποννήσου κατάληψιν, Δαναοῦ δὲ τῆς πόλεως τῆς Ἀργείων, Κάδμου δὲ Θηβῶν.*

γ. ΙΣΟΚΡΑΤ. Παναθ. 83: *...ἔργῳ δ' οὐ μόνον πρὸς ἅπαντας τὴν Ἀσίαν κατοικοῦντας ἀλλὰ καὶ πρὸς ἄλλα γένη πολλὰ τῶν βαρβάρων κινδυνεύων* (ὁ Ἀγαμέμνων) *οὐκ ἀπεῖπεν οὐδ' ἀπῆλθε, πρὶν τήν τε πόλιν τοῦ τολμήσαντος ἐξαμαρτεῖν ἐξηνδραποδίσατο καὶ τοὺς βαρβάρους ἔπαυσεν ὑβρίζοντας.*

3: α. ΙΣΟΚΡΑΤ Ἀρχίδαμος, 42: *τοὺς μὲν οὖν παλαιοὺς κινδύνους εἰ διεξιοίην, οὓς ἐποιήσαντο πρὸς Ἀμαζόνας ἢ Θρᾷκας ἢ Πελοποννησίους τοὺς μετ' Εὐρυσθέως εἰς τὴν χώραν αὐτῶν εἰσβαλόντας, ἴσως ἀρχαῖα καὶ πόρρω τῶν νῦν παρόντων λέγειν ἂν δοκοίην.*

β. ΙΣΟΚΡΑΤ. Πανηγ. 67: *Σκύθαι* (διὰ τῶν Ἀμαζόνων, βλ. αὐτ. 68) καὶ *Θρᾷκες* (διὰ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Εὐμόλπου)

χθη, οἱ χρόνοι οὗτοι χρόνοι τῶν μεγάλων ἐκστρατειῶν, πανελληνίων πολλάκις, καὶ δὴ τῆς Τρωικῆς. Εἰς τὴν ἐκστρατείαν ταύτην ὅμως περιέργως ἐλάχιστα φαίνονται συμβάλλουσαι αἱ Ἀθῆναι, ὀλίγον μάλιστα πρὸ τῶν Τρωικῶν εὑρίσκονται αὗται, ὡς φαίνεται, εἰς πόλεμον μετὰ τῶν Μυκηνῶν, ἐξ αἰτίας τῶν Ἡρακλειδῶν, ὁμοίως δὲ καὶ μετὰ τῆς Σπάρτης ἐξ αἰτίας τῆς Ἑλένης, ἐνῷ ἐξ ἄλλου ὁ Μενεσθεύς, ὁ μετασχὼν τῆς ἐκστρατείας ταύτης Ἀθηναῖος ἡγεμών, εἶναι ἐχθρὸς μᾶλλον ἢ φίλος τοῦ μεγάλου Ἀθηναίου πολιτικοῦ, τοῦ Θησέως. Εἶναι δυνατὸν ὡς ἐκ τούτου νὰ διατυπωθῶσι σχετικῶς διάφοροι εἰκασίαι. Γεγονὸς πάντως εἶναι, ὅτι αἱ Ἀθῆναι, μὴ ἐξαντλούμεναι ἐκ τῆς Τρωικῆς ὑποθέσεως, ὡς πλεῖσται ἄλλαι σύγχρονοι τότε αὐτῶν πόλεις τῆς Ἑλλάδος, συνηνωμέναι δὲ εἰς παγίαν ἑνότητα ὅλων τῶν κατοίκων τῆς Ἀττικῆς, εὑρίσκονται εἰς θέσιν νὰ ἀποφύγωσιν ὀλίγον ἀργότερον τὸν ἐκδωρισμόν. Δὲν εἶναι ἀπίθανον ὡς ἐκ τούτου ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Θησέως νὰ συνέλαβε καὶ νὰ ἐπραγματοποίησε τὸν συνοικισμὸν τοῦτον τῆς Ἀττικῆς καὶ ἐν ὄψει τοῦ κινουμένου, ἤδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἴωνος (βλ. ἀνωτέρω), ὄγκου τῶν Δωριέων, ἐξ οὗ ἴσως καὶ αἱ Ἀθῆναι νὰ μετέσχον τελικῶς ἐλάχιστα μόνον τῆς Τρωικῆς ὑποθέσεως, τοσούτῳ μᾶλλον καθόσον οἱ Δωριεῖς πρὸ τῆς τελικῆς πρὸς νότον ἐπελάσεως, ἡνωμένοι μετά τινων βαλκανικῆς καταγωγῆς φύλων, εἶχον ἐπιχειρήσει καὶ ἑτέρας πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην κρούσεις. Τὸ ὄντως νέον ἄρα ὡς πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν καὶ τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν δὲν ἄρχεται διὰ τῆς (εἰς Πελοπόννησον) καθόδου τῶν Δωριέων, ὡς θέλει ὁ ΜΑΤΖ[1], ἀλλὰ διὰ τῆς ἐποικήσεως τῆς μυκηναϊκῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τῶν ἐπηλύδων τοῦ 13ου π. Χ. αἰῶνος. Ἡ μετὰ τὴν εἰς (Πελοπόννησον) κάθοδον τῶν Δωριέων παρατηρουμένη ἀλλαγὴ τρόπου ζωῆς καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα δὲν ὀφείλεται συνεπῶς εἰς τοὺς Δωριεῖς μόνον, ὡς συνήθως πιστεύεται, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς τὸ ἐπικρατῆσαν ὀρθολογιστικὸν πνεῦμα, ἀναγκαῖον σύνδρομον τῆς ἐκ τῶν μακρῶν πολέμων γενικῆς ἐν τῇ χώρᾳ ἐξαντλήσεως καὶ ἀπόρροια ἴσως α) ἀφ' ἑνὸς τῆς ἐπικρατησάσης ἡσυχίας ἐκ τῆς διακοπῆς τῶν ἐκ τῆς Ἀσίας κυρίως κυμάτων ἐπηλύδων, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῆς πατάξεως τῆς *λῃστείας*· β) τῆς ἐπελθούσης ἤδη ἀπορ-

καὶ *Πέρσαι* (διὰ τῆς στρατειᾶς τῶν Δαρείου καὶ Ξέρξου), *τυγχάνουσι δ' οὗτοι μὲν ἅπαντες ἡμῖν ἐπιβουλεύσαντες, ἡ δὲ πόλις πρὸς ἅπαντας τούτους διακινδυνεύσασα.*

γ. ΙΣΟΚΡΑΤ. Ἀρεοπαγιτικὸς 75: *τεκμαίρεσθαι δὲ δίκαιόν ἐστι τοῖς τε παλαιοῖς ἀγῶσιν, οὓς ἐποιήσαντο πρὸς Ἀμαζόνας καὶ Θρᾷκας καὶ Πελοποννησίους ἅπαντας...*

δ. ΙΣΟΚΡΑΤ. Πανηγ. 70: *λέγεται δ' οὖν περὶ μὲν Ἀμαζόνων, ὡς τῶν μὲν ἐλθουσῶν οὐδεμία πάλιν ἀπῆλθεν, αἱ δ' ὑπολειφθεῖσαι διὰ τὴν ἐνθάδε συμφορὰν ἐκ τῆς ἀρχῆς ἐξεβλήθησαν, περὶ δὲ Θρᾳκῶν, ὅτι τὸν ἄλλον χρόνον ὅμοροι προσοικοῦντες ἡμῖν τοσοῦτον διὰ τὴν τότε στρατείαν διέλιπον ὥστ' ἐν τῷ μεταξὺ τῆς χώρας ἔθνη πολλὰ καὶ γένη παντοδαπὰ καὶ πόλεις μεγάλας κατοικισθῆναι.*

ε. ΙΣΟΚΡΑΤ. Πανηγ. 58-9: *ἀνελόμενοι γὰρ πόλεμον ὑπὲρ μὲν τῶν τελευτησάντων πρὸς Θηβαίους, ὑπὲρ δὲ τῶν παίδων τῶν Ἡρακλέους πρὸς τὴν Εὐρυσθέως δύναμιν, τοὺς μὲν ἐπιστρατεύσαντες ἠνάγκασαν ἀποδοῦναι θάψαι τοὺς νεκροὺς τοῖς προσήκουσι, Πελοποννησίων δὲ τοὺς μετ' Εὐρυσθέως εἰς τὴν χώραν ἡμῶν εἰσβαλόντας ἐπεξελθόντες ἐνίκησαν μαχόμενοι κἀκεῖνον τῆς ὕβρεως ἔπαυσαν.*

ς. ΙΣΟΚΡΑΤ. Πανηγ. 64-5: *φαίνονται δ' ἡμῶν οἱ πρόγονοι τοσοῦτον ἁπάντων διενεγκόντες, ὥσθ' ὑπὲρ μὲν Ἀργείων δυστυχησάντων Θηβαίοις, ὅτε μέγιστον ἐφρόνησαν, ἐπιτάττοντες, ὑπὲρ δὲ τῶν παίδων τῶν Ἡρακλέους Ἀργείους καὶ τοὺς ἄλλους Πελοποννησίους μάχῃ κρατήσαντες, ἐκ δὲ τῶν [πρὸς Εὐρυσθέα] κινδύνων τοὺς οἰκιστὰς καὶ τοὺς ἡγεμόνας τοὺς Λακεδαιμονίων διασώσαντες.*

ζ. ΙΣΟΚΡΑΤ. Φίλιππος 34: *μόνη γὰρ* (ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν) *ὑποστᾶσα τοὺς μεγίστους κινδύνους πρὸς τὴν Εὐρυσθέως δύναμιν κἀκεῖνόν τε τῆς ὕβρεως ἔπαυσε καὶ τοὺς παῖδας (τοῦ Ἡρακλέους) τῶν φόβων τῶν ἀεὶ παραγιγνομένων αὐτοῖς ἀπήλλαξεν.*

η. ΔΗΜΟΣΘ. Ἐπιτάφιος 8: *καὶ μὴν καὶ τῶν Ἡρακλέους παίδων. ὃς τοὺς ἄλλους ἔσῳζε, σωτῆρες ὠνομάσθησαν* (οἱ Ἀθηναῖοι) *ἡνίκ' ἦλθον εἰς τήνδε τὴν γῆν ἱκέται, φεύγοντες Εὐρυσθέα.*

1 Βλ. σ. 105 σημ. 1: διὰ τῆς πρωτογεωμετρικῆς ἐποχῆς.

ροφήσεως τῶν ἐπηλύδων ὑπὸ τῶν *αὐτοχθόνων* καὶ τῆς προκυψάσης διαμορφώσεως τοῦ νέου διοικητικοῦ συστήματος, τῆς *πόλεως* [1].

Ἡ ἐπὶ βασιλέως Κόδρου τῆς ἰωνικῆς δυναστείας τῶν Νηλειδῶν ἀποτυχία τῶν Δωριέων, ὅπως καταλάβωσι τὰς Ἀθήνας καὶ ἐκδωρίσωσι τοὺς Ἀθηναίους, ἀπετέλεσε δικαίως νέαν πηγὴν ὑπερηφανείας αὐτῶν, οἵαν σχεδὸν καὶ ἡ ἀποτυχία τῶν Θρακῶν τοῦ Εὐμόλπου ἐπὶ βασιλέως Ἐρεχθέως τῆς δυναστείας τῶν Ἐρεχθειδῶν. Ἦτο δὲ ἡ ἀποτυχία αὕτη τῶν Θρακῶν ἱστορικὸν γεγονὸς τῆς πόλεως, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ κορυφαίου τῶν Ἑλλήνων ἱστορικῶν, τοῦ ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ [2], ἐκ τοῦ σημείου δὲ τούτου, ὡς ἐλέχθη, δέον νὰ θεωρηθῶσι σήμερον ὡς ἀρχόμενοι οἱ ἱστορικοὶ χρόνοι τῶν Ἀθηνῶν.

Τὸ πρῶτον τοῦτο λοιπὸν ἱστορικὸν γεγονὸς τῆς πόλεως καὶ μάλιστα τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν ἀπετέλεσεν, ὡς φαίνεται, τὸ θέμα τῆς διακοσμήσεως τοῦ ἐπ' αὐτῆς ναοῦ τῆς ὑπερμάχου καὶ πολιούχου θεᾶς, ἦτο δὲ τὸ θέμα τοῦτο τοσούτῳ μᾶλλον πρόσφορον, καθόσον ἐντὸς τοῦ ναοῦ τούτου τῆς θεᾶς ὑπῆρχε τὸ ἀρχαῖον ξόανον αὐτῆς, αὐτὴ αὕτη ἡ προστάτις θεὰ δηλαδὴ τῆς *πόλεως*, ὁ δὲ ναὸς οὗτος εἶχε κτισθῆ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ὑπὸ τῶν Περσῶν, βαρβάρων ἐπιδρομέων ὡσαύτως, καταστραφέντος ναοῦ τῆς θεᾶς· οἱ Ἀθηναῖοι ἐξ ἄλλου τῶν Μηδικῶν χρόνων προσήγγιζον τοὺς μυθικοὺς προγόνους αὐτῶν καὶ κατὰ τὴν φιλοπατρίαν καὶ κατὰ τὴν εὐσέβειαν, προτιμῶντες νὰ θεωρῶσι τὸν ἆθλον τῶν Μηδικῶν ἔργον τῶν θεῶν καὶ τῶν ἡρώων τῆς πόλεως [3], ἐπιτρέποντες εἰς αὐτοὺς νοεράν τινα ἴσως μόνον παραβολὴν τῶν δύο ἐκείνων ἄθλων.

Τολμηρὸν ἴσως κριθῇ τὸ κύριον συμπέρασμα τοῦ παρόντος κεφαλαίου, ὅτι δηλαδὴ ὁ ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς Πολιάδος, ὁ ἀρχαῖος ναός, ὁ στεγάζων τὸ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως πάνσεπτον ξόανον τῆς θεᾶς, γνωστὸν ὑπὸ διαφόρους ἐπικλήσεις, ἐν αἷς καὶ Νίκη καὶ Πολιάς. Ἀφ' ἧς ὅμως καταστῇ συνειδητόν, ὅτι ἓν καὶ μόνον ξόανον ὑπῆρχεν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τῆς πολιούχου θεᾶς, προστατεῦον τὴν *πόλιν* καὶ ἐν καιρῷ εἰρήνης καὶ ἐν καιρῷ πολέμου, περὶ τοῦτο δ' ἐστρέφοντο πλεῖσται ὅσαι ἱεροτελεστίαι καὶ ἔπρεπεν ὡς ἐκ τούτου νὰ κατέχῃ τὴν κυρίαν θέσιν αὐτοτελοῦς ναοῦ, ἐξ ἄλλου οὔτε ἐντὸς τοῦ χώρου τοῦ Παρθενῶνος οὔτε ἐντὸς τοῦ Ἐρεχθείου ἐστεγάζετο τοῦτο κατὰ τοὺς προκλασσικοὺς καὶ τοὺς κλασσικοὺς χρόνους, ἀναγκαῖον ἀποβαίνει τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ μὲν μικρὸς κλασσικὸς ἀμφιπρόστυλος ναὸς ἐπὶ τοῦ πύργου ἐκτίσθη ἀφ' ἑνὸς ὡς κυρία κατοικία τοῦ μόνου ὑπάρχοντος καὶ μικρῶν διαστάσεων ξοάνου τῆς πολιούχου θεᾶς καὶ ἀφ' ἑτέρου πρὸς συγκάλυψιν τῆς ἐσχάρας, ἤτοι τοῦ ἱεροῦ χώρου, τοῦ θεωρουμένου ὡς τάφου τοῦ μυθικοῦ γενάρχου, παρέδρου αὐτῆς καὶ πολιούχου ἥρωος, τὸ δὲ βορείως τοῦ Παρθενῶνος οἰκοδόμημα, τὸ Ἐρέχθειον, ἐκτίσθη πρὸς κοινὴν τέλεσιν τῆς χθονίας λατρείας αὐτῶν, καθὼς καί τινων ἄλλων χθονίων μορφῶν τῆς πόλεως, διὸ καὶ παρουσιάζει τοῦτο σαφῆ ἀπόκλισιν ἀπὸ τοῦ γνωστοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ τύπου τοῦ ναοῦ.

1 Περὶ τῆς πόλεως βλ. BENGTSON, ἔ.ἀ. 99 κ. ἑ.
2 Βλ. σ. 86, σημ. 2α.
3 ΗΡΟΔΟΤ. VIII 109: *Οὐκ ἡμεῖς κατεργασάμεθα ἀλλὰ θεοί καὶ ἥρωες*

ΤΟ ΘΕΜΑ ΤΗΣ ΖΩΙΦΟΡΟΥ ΤΟΥ ΠΑΡΘΕΝΩΝΟΣ

ΑΙ ΠΕΝΤΕ ΚΕΝΤΡΙΚΑΙ ΜΟΡΦΑΙ

Τὸ θέμα τῆς ζῳφόρου τοῦ Παρθενῶνος, συμφώνως πρὸς τὴν κρατοῦσαν γνώμην, ἔχει ληφθῆ ἐκ τῆς ἑορτῆς τῶν Παναθηναίων καὶ ταυτίζεται ἰδίᾳ πρὸς τὴν ἱερὰν πομπήν, δι' ἧς πέπλος νέος ἀφιεροῦτο εἰς τὸ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ξόανον τῆς Ἀθηνᾶς [1].

Ἡ γνώμη αὕτη προῆλθε κυρίως ἐξ ἑρμηνείας τμήματος μικροῦ τῆς ζῳφόρου, εὑρισκομένου ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς αὐτῆς, ὑπεράνω τῆς κυρίας εἰσόδου τοῦ ναοῦ, ὑπὸ τὸν ἄξονα τοῦ ἀνατολικοῦ ἀετώματος καὶ μεταξὺ τῶν δύο ὁμίλων τῶν θεοτήτων (εἰκ. 18-20), οὕτω δὲ ἐν τῇ κατ' ἐξοχὴν τιμητικῇ θέσει τῆς ζῳφόρου. Τὸ τμῆμα τοῦτο περιλαμβάνει πέντε μορφάς [2]: γυναικείαν μητριαρχικήν (33), ἀνδρικήν (34), παιδὸς (35) καὶ δύο νεανίδων (31-32), διὰ τῶν πέντε δὲ τούτων μορφῶν εἰκονίζονται δύο διακεκριμέναι σκηναί, συνδεόμεναι στενῶς πρὸς ἀλλήλας, ἀποτελούμεναι ἐκ τριῶν καὶ δύο μορφῶν ἀντιστοίχως. Ἐκ τούτων ἡ γυναικεία μητριαρχικὴ μορφὴ ἔχει θεωρηθῆ ὡς ἱέρεια ἢ σύζυγος τοῦ Ἄρχοντος Βασιλέως, ἀσκοῦσα ἱερατικὰ καθήκοντα, ἢ καὶ ὡς ἁπλῆ γυνή, ἡ ἀνδρικὴ μορφὴ ὡς ἱερεὺς ἢ Ἄρχων Βασιλεύς, ἀσκῶν ἱερατικὰ καθήκοντα, ἢ καὶ ὡς θνητός, ἡ μορφὴ τοῦ παιδὸς ὡς βοηθοῦ τοῦ ἱερέως τούτου ἢ τοῦ Ἄρχοντος Βασιλέως, αἱ δὲ μορφαὶ τῶν δύο νεανίδων ἔχουσι θεωρηθῆ ὡς διφροφόροι, ἀρρηφόροι καὶ ὑφάντριαι τοῦ ἱεροῦ πέπλου τῆς θεᾶς, τραπεζοφόροι ἢ καὶ ὡς ἁπλαῖ Ἀτθίδες.

Ἡ τοιαύτη ὅμως ἑρμηνεία συνεπάγεται σοβαρὰς δυσχερείας. Αἱ διὰ τῶν πέντε τούτων μορφῶν ἀπεικονιζόμεναι σκηναί, ἤτοι ἡ σκηνή, ἧς μετέχουσιν ἡ ἀνδρικὴ μορφὴ καὶ ἡ μορφὴ τοῦ παιδός, καλουμένη συνήθως σκηνὴ τοῦ πέπλου, καὶ ἡ ἑτέρα σκηνή, ἧς φαίνονται μετέχουσαι ἡ γυναικεία μορφὴ καὶ αἱ μορφαὶ τῶν δύο νεανίδων, δὲν ἔχουσι διασαφηθῆ ἐπαρκῶς. Οὐδαμῶς ἔχει διασαφηθῆ ἐπίσης ὁ σύνδεσμος τῶν δύο σκηνῶν τούτων πρὸς ἀλλήλας. Ἀδικαιολόγητος ὑπὸ τὴν ἑρμηνείαν ταύτην παραμένει ἐξ ἄλλου ἡ διαίρεσις τῶν ὀλυμπίων θεοτήτων εἰς δύο ὁμίλους, ἔνθεν καὶ

1 Οἱ ἔχοντες διάφορον γνώμην—ὅτι δηλαδὴ τὸ θέμα τῆς ζῳφόρου τοῦ Παρθενῶνος δὲν συνδέεται μετὰ τῆς Παναθηναϊκῆς ἑορτῆς — εἶναι παλαιοί τινες συγγραφεῖς, περιηγηταὶ κυρίως (βλέπε A. H. SMITH, A Catalogue of the Sculptures of the Parthenon, 67), καὶ ἐκ τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν ὁ WALDSTEIN (AJA 1885, 15 κἑ.), ὅστις ἐθεώρει ὅτι τὸ θέμα αὐτῆς ἦτο τὰ Συνοίκια τοῦ Θησέως, καὶ ὁ ELDERKIN (AJA 40, 1936, 92 - 99), ὅστις ἐθεώρει ὅτι νεαρός τις βλαστὸς Ἀθηναϊκῆς οἰκογενείας τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶνος παρίστατο ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς ζῳφόρου ὑποδυόμενος τὸν Ἐριχθόνιον - Ἐρεχθέα, παρ' αὐτὸν δὲ ὁ Ἄρχων βασιλεὺς ὑποδυόμενος τὸν Διόνυσον καὶ ἡ Βασίλισσα ὑποδυομένη τὴν Δήμητρα. Παραλλαγὴν τῆς κρατούσης θεωρίας ἀποτελεῖ: ἡ γνώμη τοῦ FLASCH (Zum Parthenonfries, 1887), καθ' ἣν καὶ ὁ ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς ζῳφόρου εἰκονιζόμενος παῖς κρατεῖ τὸ ἱμάτιον τοῦ πρὸ αὐτοῦ ἱσταμένου ἱερέως, καθ' ὃν χρόνον οὗτος θυσιάζει εἰς τὴν Ἀθηνᾶν· ὡς καὶ ἡ γνώμη τοῦ MARTIN BOBERTSON, καθ' ἣν ἐπὶ τῶν δύο δίφρων πρόκειται νὰ ἀποτεθῇ: ἐπὶ τοῦ ἑνὸς μὲν ὁ παλαιός, ἐπὶ τοῦ ἑτέρου δὲ ὁ νέος παναθηναϊκὸς πέπλος (The Sculptures of the Parthenon ἐν Greece and Rome Supplement 1963, 56). Κατὰ τὸν ROBERTSON, ἡ παναθηναϊκὴ πομπὴ «was deemed to have been instituted by Erichthonios» καὶ ἡ ζῳφόρος «has sometimes been thought to represent that first occasion». Εὑρίσκει ὅμως ὁ ROBERTSON, ὅτι ἡ (λεγομένη) πομπὴ ὅλης τῆς ζῳφόρου «is not moving in its final order» καὶ πιστεύει, ὅτι «it is the procession in preparation... in the Outer Kerameikos», ἐνῷ «the little scene at the centre must be corresponding preparation on the Acropolis for the procession's reception».

2 Περὶ τῶν μέχρι τοῦδε ἑρμηνειῶν τῶν μορφῶν τούτων βλέπε: MICHAELIS, Der Parthenon, 255 κ. ἑ. A. MOMMSEN, Heortologie, 184 κ.ἑ. A. H. SMITH, ἔ.ἀ. DEUBNER, Attische Feste, 30. PICARD, La Sculpture grecque, 465. BUSCHOR, Phidias der Mensch, 67 κ. ἑ. HERINGTON, Athena Parthenos and Athena Polias, 8.

ἔνθεν τῶν πέντε τούτων μορφῶν, οὐδεμία δὲ ἱκανοποιητικὴ δικαιολογία ἔχει προταθῆ περὶ τοῦ ὑφισταμένου «χάσματος» μεταξὺ τῶν δύο τούτων ὁμίλων. Ἀνεξήγητος εἰσέτι παραμένει ὁ λόγος, δι' ὃν ἔχει ἀπεικονισθῆ ἐπὶ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου ἡ πομπὴ τῶν Παναθηναίων, ἡ ἀγομένη πρὸς τιμὴν τῆς Ἀθηνᾶς

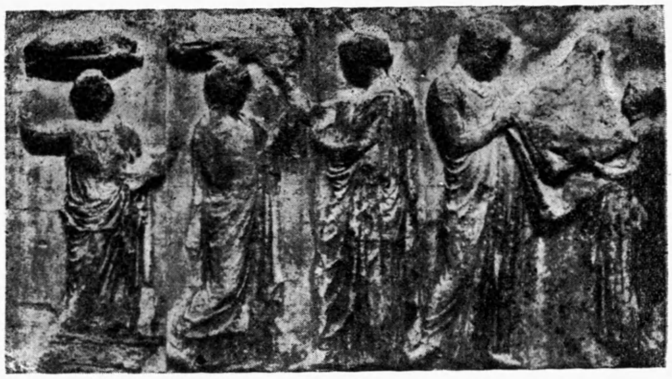

31 32 33 34 35

Κεκροπίδες, Γῆ, Κέκροψ, Ἐριχθόνιος.
Εἰκ. 18. Κεντρικὸν τμῆμα τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς ζῳφόρου.

Πολιάδος. Ἀκατανόητος ὡσαύτως εἶναι ὁπωσδήποτε ἡ ἀπεικόνισις ἐπὶ τοῦ λαμπροτέρου ἀθηναϊκοῦ ναοῦ προσώπων τῆς ἀθηναϊκῆς κοινωνίας τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶ-

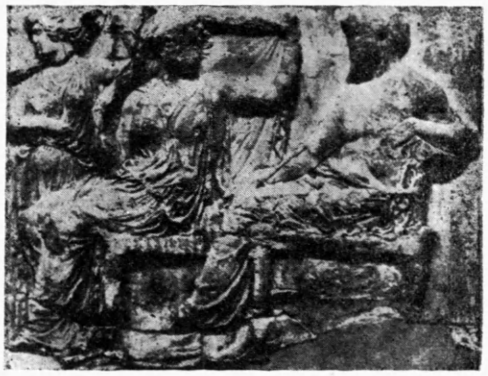

28 29 30

Εἰκ. 19. Ἥβη, Ἥρα, Ζεύς.

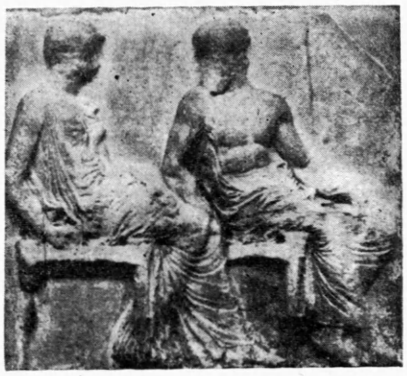

36 37

Εἰκ. 20. Ἀθηνᾶ, Ἥφαιστος.

νος, ἀπιθάνως ἀφηρωιζομένων, κατὰ παράβασιν τῶν ἤδη καθιερωμένων ἀρχῶν τῆς διακοσμήσεως τῶν ἑλληνικῶν ναῶν, ἥτις χρησιμοποιεῖ ἀποκλειστικῶς θρησκευτικο-μυθικὰ στοιχεῖα, προσβάλλουσα οὕτω *τὰ ἄγραπτα κἀσφαλῆ θεῶν νόμιμα*[1]. Ἀναγκαία ἀποβαίνει συνεπῶς ἡ ἐπανεξέτασις τοῦ ὅλου θέματος τῆς ζῳφόρου.

Ἡ ἀμφίεσις τῶν πέντε κεντρικῶν μορφῶν τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς ζῳφόρου (31-35) καὶ ἡ σχέσις τῶν μορφῶν τούτων πρὸς ἀλλήλας, ὡς καὶ πρὸς τὰς ἐγγὺς αὐτῶν εὑρισκομένας θεότητας, ἐπισταμένως μελετώμεναι, παρέχουσι πολυτί-

1 ΣΟΦ. Ἀντιγ. 454 - 5.

μους ἐνδείξεις πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς ταυτότητος τῶν μορφῶν τούτων καί, ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῆς, πρὸς ἀποσαφήνισιν ὁλοκλήρου τοῦ θέματος τῆς ζωφόρου προφανῶς. Οὕτω ὁ πωγωνοφόρος ἡλικιωμένος ἀνὴρ (34) φέρει χιτῶνα μετὰ βραχειῶν χειρίδων (εἰκ. 21) καὶ ἄνευ ζώνης. Τοιοῦτοι χιτῶνες κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους συνήθως ἀπαρτίζουσι μέρος τοῦ ἱεροῦ κόσμου τῶν ναῶν, φέρονται ὑπὸ τῶν λατρευτικῶν ἀγαλμάτων τῶν θεοτήτων ἢ καὶ ὑπὸ τῶν ἱερέων[1] καὶ τῶν ἱερειῶν αὐτῶν, ἀποτελοῦσι δὲ πιθανώτατα προϊστορικὴν κληρονομίαν, μετ' ἐλαφρῶν τροποποιήσεων[2]. Ἡ πρώτη τῶν δύο νεανίδων (31) φέρει σαφῶς χιτῶνα (εἰκ. 22), οἷον καὶ ὁ πωγωνοφόρος ἀνήρ (34), φέρει δὲ αὕτη ἐπὶ πλέον καὶ ἱμάτιον. Ἡ ἑτέρα (32) τῶν νεανίδων τούτων, ἐφθαρμένη μερικῶς, φαίνεται ἐνδεδυμένη περίπου ὁμοίως, δι' ὁμοίου χιτῶνος καὶ ἱματίου. Ἐκ τῶν μετὰ βραχειῶν χειρίδων καὶ ἄνευ ζώνης χιτώνων αἱ μορφαὶ τῶν δύο τούτων νεανίδων καὶ ἡ μορφὴ τοῦ πωγωνοφόρου ἀνδρὸς εἶναι δυνατὸν νὰ προσδιορισθῶσιν ὡς μορφαὶ δύο νεαρῶν ἱερειῶν καὶ ὡς μορφὴ ἡλικιωμένου ἱερέως ἐν τῇ ἐνασκήσει ἱερατικοῦ λειτουργήματος παρουσίᾳ τῶν ὀλυμπίων θεοτήτων. Ἡ μητριαρχικὴ γυναικεία μορφὴ (33) φέρει ἁπλοῦν ἰωνικὸν χιτῶνα, ἐπὶ τοῦ χιτῶνος δὲ τούτου πέπλον καὶ ἐπὶ τοῦ πέπλου ἱμάτιον (εἰκ. 18 καὶ 29). Ἡ ἐπιβλητικὴ αὕτη γυναικεία μορφὴ ἐκ τῶν ἐνδυμάτων αὐτῆς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προσδιορισθῇ ὡς ἱέρεια, τὰ τρία δὲ ἐνδύματα τῆς μορφῆς ταύτης, ὡς καὶ τὰ ἐνδύματα τῶν ἄλλων τριῶν μορφῶν ἐνηλίκων, διεκρίνοντο ἀλλήλων πιθανώτατα καὶ χρωματικῶς καὶ ἡ διαφορὰ αὕτη τῆς ἐνδυμασίας καθίστατο οὕτω ἐντονωτέρα καὶ σαφεστέρα.

Εἰκ. 21. Λεπτομέρεια εἰκ. 18 (βραχεῖα χειρίς).

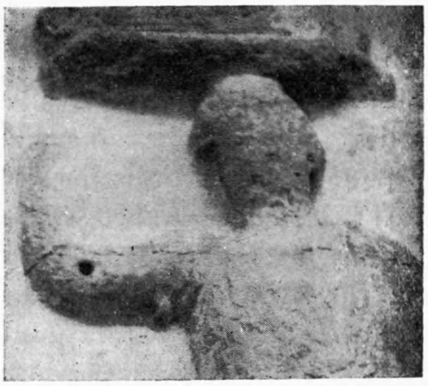
Εἰκ. 22. Λεπτομέρεια εἰκ. 18 (βραχεῖα χειρίς).

Τὸ κεντρικὸν τμῆμα τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς ζωφόρου ἀποτελεῖται συνεπῶς ἐκ δύο ὁμάδων. Ἡ πρώτη τῶν ὁμάδων τούτων (ὁμὰς Α) σύγκειται ἐκ μιᾶς γυναικείας μορφῆς μητριαρχικῆς καὶ ἐξ ἑνὸς παιδός, ἡ ἑτέρα δὲ ὁμὰς (ὁμὰς Β) σύγκειται ἐκ δύο νεαρῶν ἱερειῶν καὶ ἐξ ἑνὸς ἡλικιωμένου ἱερέως. Ἡ τριὰς τοῦ ἱερέως καὶ τῶν δύο ἱερειῶν (ὁμὰς Β) φαίνεται κατευθυνομένη ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιά, ἐνῷ ἡ δυὰς τῆς μητριαρχικῆς γυναικείας μορφῆς καὶ τοῦ παιδὸς (ὁμὰς Α) φαίνεται κατευθυ-

1 Περὶ ὁμοίου ἱερατικοῦ ἐνδύματος βλ. JOHANSEN, The Attic Grave-Reliefs, εἰκ. 17, ἀριστερᾷ καὶ B. SCHWEITZER, Zur Kunst der Antike, πίν. 25. Πρβλ. καὶ ALFIERI-ARIAS (καὶ HIRMER), Spina, 74, 80-1.

2 AJA 64, 1960, 348 κ.ἑ.

νομένη πρὸς τὰ ἀριστερά. Ὁ παῖς καὶ ἡ μητριαρχικὴ γυνὴ ἀποτελοῦσιν οὕτω μίαν ὁμάδα, καθόσον καὶ δὲν φέρουσιν ἱερατικὰ ἐνδύματα καὶ ἔχουσι τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν, ὁ δὲ ἱερεὺς καὶ αἱ δύο ἱέρειαι ἀποτελοῦσιν ἑτέραν ὁμάδα, καθόσον καὶ φέρουσιν ἱερατικὰ ἐνδύματα καὶ ἔχουσι τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν, ἀντίθετον τῆς τῶν δύο ἄλλων.

Ὁ παῖς ὅμως, μέλος τῆς ὁμάδος Α, φαίνεται ἀπησχολημένος μετὰ τοῦ ἱερέως, μέλους τῆς ὁμάδος Β, ἡ μητριαρχικὴ δὲ γυνὴ ἐξ ἄλλου, μέλος τῆς ὁμάδος Α, φαίνεται ἀντιστοίχως ἀπησχολημένη ἀμέσως μὲν μετὰ τῆς μιᾶς ἱερείας, ἐμμέσως δὲ ἴσως καὶ μετὰ τῆς ἑτέρας ἱερείας, μελῶν τῆς ὁμάδος Β. Ἐπὶ τοῦ κεντρικοῦ τμήματος τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς ζῳφόρου διακρίνονται συνεπῶς δύο σκηναὶ καὶ δύο ὁμάδες, ἀλλ' αἱ πέντε μορφαί, αἱ κατανεμόμεναι εἰς τὰς δύο ὁμάδας, δὲν μετέχουσι τῶν δύο σκηνῶν, ἀντιστοίχως πρὸς τὴν κατανομὴν αὐτῶν εἰς τὰς δύο ὁμάδας. Αἱ δύο εἰκονιζόμεναι σκηναὶ εἶναι: ἡ σκηνὴ τοῦ πέπλου καὶ ἡ σκηνὴ τῶν δίφρων.

Η ΣΚΗΝΗ ΤΟΥ ΠΕΠΛΟΥ

Εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ πέπλου ὁ ἱερεὺς καὶ ὁ παῖς κρατοῦσιν ἀπὸ κοινοῦ τὸν ἱερὸν πέπλον. Ὡς ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται, ὁ παῖς ἢ παραδίδει τὸν πέπλον εἰς τὸν ἱερέα ἢ λαμβάνει τὸν πέπλον παρὰ τοῦ ἱερέως ἢ βοηθεῖ ἁπλῶς τὸν ἱερέα κατὰ τὴν παραλαβὴν καὶ τὴν ἀναδίπλωσιν τοῦ πέπλου, κατὰ μῆκος καὶ κατὰ πλάτος. Καὶ ἐὰν μὲν λαμβάνῃ οὗτος τὸν πέπλον παρὰ τοῦ ἱερέως ἢ καὶ βοηθῇ τὸν ἱερέα κατὰ τὴν παραλαβὴν καὶ τὴν ἀναδίπλωσιν τοῦ πέπλου, πρέπει νὰ εἶναι ἁπλοῦς βοηθός· ἀντιθέτως, ἐὰν παραδίδῃ τὸν πέπλον εἰς τὸν ἱερέα, πρέπει νὰ εἶναι σημαντικὴ φυσιογνωμία τῆς ἀθηναϊκῆς λατρείας.

Ἡ Πολιὰς Ἀθηνᾶ, ὡς ἔχει παρατηρηθῆ, διέθετε μὲν κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους ἰδίας ἱερείας εἰς ἀποκλειστικὴν ὑπηρεσίαν αὐτῆς, δὲν διέθετεν ὅμως καὶ ἴδιον ἱερέα. Εἶναι συνεπῶς ἀπίθανος ἡ ἀπεικόνισις βοηθοῦ τοῦ ἀνυπάρκτου τούτου ἱερέως τῆς θεᾶς. Ἀδικαιολόγητος ἐπίσης εἶναι καὶ ἡ ἀπεικόνισις, ὡς ἔχει ὑποστηριχθῆ, ἀμφιθαλοῦς ἄρρενος τέκνου ἀριστοκρατικῆς οἰκογενείας ἢ καὶ ἄρρενος τέκνου ἱερέως, ἀπεσπασμένου παρὰ τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ οὕτω προβαλλομένου ὡς τελείου ἀνδρὸς διὰ τῆς παρουσίας τοῦ ἄρρενος τέκνου αὐτοῦ. Τοιοῦτο στοιχεῖον δὲν φαίνεται ἐναρμονιζόμενον πρὸς τὴν λατρείαν τῆς Ἀθηνᾶς, θεᾶς ἀγάμου, οὐδὲν κοινὸν ἐχούσης πρὸς τὰς λατρείας τῆς ἀναπαραγωγῆς [1].

Χρήσιμος, ἐξ ἄλλου, πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς μορφῆς τοῦ παιδὸς τούτου τῆς ζῳφόρου ἀποβαίνει σύγκρισις αὐτοῦ πρὸς ἑτέραν μορφὴν γλυπτοῦ τῆς αὐτῆς ἐποχῆς. Ἡ στάσις τοῦ παιδὸς τῆς ζῳφόρου εἶναι μεστὴ ἀξιοπρεπείας καὶ μεγαλοπρεπείας, τὸ δὲ ἱμάτιον αὐτοῦ εἶναι πλούσιον καὶ ὑπὲρ τὸν ὦμον ἐρριμμένον. Ἡ στάσις

1 Τὸν παῖδα τοῦτον ὁ ELDERKIN ἐθεώρει ὡς νεαρόν τινα ἱερέα, βλαστὸν ἴσως ἐπιφανοῦς Ἀθηναϊκῆς οἰκογενείας, ἑρμηνεύοντα τὸ πρόσωπον τοῦ μυθικοῦ ἱδρυτοῦ τῶν Παναθηναίων Ἐριχθονίου· τὰς δύο δὲ μορφὰς ἀριστερᾷ αὐτοῦ ἐθεώρει ὡς μορφὴν τοῦ Ἄρχοντος Βασιλέως, ἑρμηνεύοντα τὸ πρόσωπον τοῦ Διονύσου, καὶ μορφὴν τῆς συζύγου αὐτοῦ, ἑρμηνευούσης τὸ πρόσωπον τῆς Δήμητρος. (βλ. σ. 115, σημ. 1). Ἡ ἄποψις αὕτη προσκρούει ἐπὶ τῶν αὐτῶν ὡς ἄνω δυσχερειῶν.

αὕτη καὶ τὸ ἱμάτιον τοῦτο ἐνθυμίζει ἐν πολλοῖς τὴν στάσιν καὶ τὸ ἱμάτιον τοῦ παιδὸς τοῦ γνωστοῦ μεγάλου ἀναγλύφου ἐξ Ἐλευσῖνος. Ὁ παῖς τοῦ ἀναγλύφου τούτου ἔχει ταυτισθῆ, ὡς γνωστόν, πρὸς τὸν Τριπτόλεμον, λόγῳ τῆς ἔνθεν καὶ ἔνθεν αὐτοῦ παρουσίας τῆς Δήμητρος καὶ τῆς Περσεφόνης. Ὁ παῖς τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς ζῳφόρου τοῦ Παρθενῶνος εἰκονίζεται παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς Ἀθηνᾶς (εἰκ. 18, 20), ἡ θέσις δὲ αὕτη οὐδαμῶς εἶναι τυχαία. Οὐδαμῶς τυχαία ὡσαύτως φαίνεται ἐξ ἄλλου νὰ εἶναι καὶ ἡ θέσις τῆς Ἀθηνᾶς παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ Ἡφαίστου, ὁ συνδυασμὸς δὲ οὗτος Ἀθηνᾶς-Ἡφαίστου ἐν σχέσει πρὸς τὸν παῖδα παρέχει τὴν κυρίαν κλεῖδα πρὸς ἐξακρίβωσιν τῶν πέντε κεντρικῶν μορφῶν τῆς ἀνατολικῆς ζῳφόρου καὶ πρὸς διασάφησιν τῶν ἐξ αὐτῶν ἀποτελουμένων δύο σκηνῶν.

Ὁ συνδυασμὸς οὗτος προέρχεται πιθανώτατα ἐκ παλαιοῦ μύθου, γνωστοῦ ἐκ γραπτῶν πηγῶν καὶ ἐκ μνημείων, καὶ δὴ ἀγγείων, τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος: Ὁ Ἥφαιστος ἠράσθη μὲν πάλαι ποτὲ τῆς Ἀθηνᾶς, ἠτύχησεν ὅμως εἰς τὸν ἔρωτα τοῦτον, ἐκ τῆς γονῆς δὲ αὐτοῦ, πεσούσης κατὰ γῆς, ἔτεκεν ἐν καιρῷ ἡ Γῆ υἱόν, τὸν Ἐριχθόνιον-Ἐρεχθέα. Τοῦτον ἔλαβεν ἡ Ἀθηνᾶ παρὰ τῆς Γῆς καὶ ἀπέκρυψεν ἐντὸς κιβωτίου (κίστης), παρέδωκε δὲ τοῦτο πρὸς φύλαξιν εἰς τὰς θυγατέρας τοῦ Κέκροπος, τελούσας ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ αὐτῆς. Αὗται ὅμως, παρὰ τὴν ἐντολὴν τῆς θεᾶς, ἤνοιξαν τὸ κιβώτιον καί, ἰδοῦσαι τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ, κατελήφθησαν ὑπὸ μανίας ἢ ἁπλῶς τρόμου, ἐρρίφθησαν δὲ πᾶσαι ἢ μία τούτων ἀπὸ τοῦ βράχου τῆς Ἀκροπόλεως. Ὁ Ἐριχθόνιος-Ἐρεχθεύς, ταυτιζόμενος πρὸς τὴν μορφὴν τοῦ γηγενοῦς Ἐρεχθέως, τοῦ γενάρχου, οὐχὶ δηλαδὴ τὴν τοῦ πατρὸς τῆς Κρεούσης, ἀνετράφη ἐντὸς τοῦ τεμένους τῆς Ἀθηνᾶς καὶ ἐν καιρῷ διεδέχθη τὸν Κέκροπα.

Ὁ μῦθος οὗτος ἐπιτρέπει τὴν λίαν πιθανὴν ἑρμηνείαν, ὅτι ὁ μεγαλοπρεποῦς ἐμφανίσεως παῖς, ὁ εἰκονιζόμενος ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς ζῳφόρου παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ ζεύγους Ἀθηνᾶς-Ἡφαίστου[1], εἶναι ὁ γενάρχης τῶν Ἀθηνῶν Ἐριχθόνιος-Ἐρεχθεύς. Δὲν στερεῖται ἴσως σημασίας ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὅτι ἡ Ἀθηνᾶ ἐμφανίζεται ἄνευ τῶν συνήθων πολεμικῶν ἐξαρτημάτων αὐτῆς, φέρει δὲ μόνον τὴν αἰγίδα, ταύτην δὲ οὐχὶ ἐπὶ τοῦ στήθους, ἀλλ' ἐπὶ τῶν γονάτων. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου ὑπεβάλλετο ἴσως εἰς τὸν θεατὴν ἡ ἰδιότης τῆς θεᾶς ὡς μητρὸς τοῦ Ἐριχθονίου καὶ παρέδρου αὐτῆς (βλ. σ. 77) ἀλλὰ καὶ συντρόφου πως τοῦ Ἡφαίστου.

Ὁ δεσμὸς τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Ἡφαίστου εἶναι γνωστὸς εἰς τὴν ἑλληνικὴν τέχνην ἐκ παραστάσεων, ἐξ ὧν αἱ συνηθέστεραι παρουσιάζουσι τὴν Ἀθηνᾶν: (α) διωκομένην ὑπὸ τοῦ Ἡφαίστου, (β) υἱοθετοῦσαν τὸν υἱὸν τοῦ Ἡφαίστου Ἐριχθόνιον, (γ) ἱσταμένην παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ Ἡφαίστου. Ἡ ἱστορία τοῦ ἔρωτος τοῦ Ἡφαίστου πρὸς τὴν Ἀθηνᾶν ἀποτελεῖ πιθανῶς ἐπιβίωσιν παλαιοτάτου μύθου, καθ' ὃν ἡ Ἀθηνᾶ καὶ ὁ Ἥφαιστος ἀπετέλουν ἀρχικῶς θεῖον ζεῦγος, ὁ δὲ Ἐριχθόνιος ἀπετέλει νεαρὸν θεόν, υἱὸν τοῦ ζεύγους τούτου. Ὁ ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ[2] ἔχει εὕρει ἀναλογίαν τῆς λατρείας τοῦ Διὸς-Ὑπάτου καὶ τῆς τοῦ Ἐριχθονίου - Ἐρε-

1 Περὶ τῆς Ἀθηνᾶς Ἡφαιστείας βλ. A. B. COOK, Zeus III, 1, 213 - 56· βλ. ἐπίσης AM 69-70, 1954-5, 77 κ. ἑ.

2 ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ, Τὸ Ἐρέχθειον, 14.

χθέως[1] πρὸς τὴν τοῦ Σωσιπόλιδος, ὁ δὲ Robert[2] ἔχει εὕρει ἀναλογίαν τῆς λατρείας τοῦ Σωσιπόλιδος πρὸς τὸν κρητικὸν παῖδα Δία καὶ πρὸς τὸν Δία Σωσίπολιν τῆς ἐπὶ Μαιάνδρῳ Μαγνησίας. Ἐπὶ πλέον ἡ τριὰς Ἀθηνᾶς - Ἡφαίστου - Ἐριχθονίου ἀπηχεῖ ἴσως καὶ συγγένειαν πρὸς τὸν γνωστὸν τύπον τῆς χετταϊκῆς τριάδος, ὡς ἔχει ἄλλωστε ὑποστηριχθῆ καὶ ὑπὸ τοῦ A. B. Cook[3]. Ὡς παρατηρεῖ ὁ Dussaud[4], ἤδη ἀπὸ τῆς πρωτο-χετταϊκῆς ἐποχῆς παρουσιάζεται πολύμορφος ἡλιακὴ θεά, σχετιζομένη πρὸς τὴν Φύσιν καὶ ἔχουσα ἔντονον πολεμικὸν χαρακτῆρα, ἡ δὲ λατρεία τῆς θεᾶς ταύτης συνδυάζεται πρὸς τὴν λατρείαν τοῦ ἄρρενος θεοῦ τῶν θυελλῶν, ἥσσονος κύρους, καὶ πρὸς τὴν λατρείαν τοῦ νεαροῦ θεοῦ, υἱοῦ τῶν δύο τούτων θεοτήτων. Ὁ μῦθος ὅμως τῆς ἀθηναϊκῆς τριάδος, ἀσφαλῶς μυκηναϊκῆς καταγωγῆς — ἴχνη ὁμοίας λατρείας παρατηροῦνται εἰς τὸν μινωικὸν-μυκηναϊκὸν πολιτισμόν —, φαίνεται ὑποστὰς ἐν καιρῷ τροποποιήσεις. Σὺν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου ἡ Ἀθηνᾶ φαίνεται διαμορφωθεῖσα εἰς παρθένον θεάν, ὁ Ἥφαιστος εἰς ἑτέραν ἀνεξάρτητον θεότητα, ὁ Ἐριχθόνιος εἰς ἥρωα. Ἀλλ' ἡ τροποποίησις αὕτη, ἂν καὶ προσέδωκε χαρακτῆρα ἀνωτέρας θρησκείας εἰς τὴν ἀθηναϊκὴν λατρείαν, δὲν ἤρκεσε νὰ ἐξαφανίσῃ τὰ κατάλοιπα τοῦ ἀρχικοῦ μύθου, ἡ δὲ ἀνάμνησις τοῦ δεσμοῦ Ἀθηνᾶς-Ἡφαίστου φαίνεται διατηρηθεῖσα εἰς τὸ ἐπεισόδιον τοῦ ἀτυχοῦς ἔρωτος τοῦ θεοῦ τούτου πρὸς τὴν θεὰν ταύτην, ὡς καὶ εἰς τὴν ὑπ' ἀμφοτέρων τούτων προστασίαν τῶν καλῶν τεχνῶν καὶ τῆς βιοτεχνίας. Ἴσως τὰ κατάλοιπα ταῦτα, ἀποτελέσαντα ἐνωρὶς ἐνοχλητικὴν ἀντινομίαν πρὸς τὴν ἰδιότητα τῆς Ἀθηνᾶς ὡς παρθένου, συνετέλεσαν εἰς τὴν δημιουργίαν ἑτέρου, νεωτέρου, μύθου, καθ' ὃν ἡ Ἀθηνᾶ ἐγένετο θετὴ μήτηρ τοῦ ἥρωος, φυσικὴ δὲ μήτηρ αὐτοῦ ἀπέβη ἡ Γῆ. Δὲν εἶναι ὅμως ἀπίθανον ὁ νεώτερος οὗτος μῦθος νὰ προῆλθεν ἐκ τοῦ συγκερασμοῦ δύο διαφόρων λατρειῶν: τῆς λατρείας τῆς Γῆς, παλαιοτέρας καὶ προελληνικῆς (πελασγικῆς), καὶ τῆς λατρείας τῆς Ἀθηνᾶς, μεταγενεστέρας καὶ τελικῶς ἐπικρατησάσης.

Εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ πέπλου ἄρα ὁ εἰκονιζόμενος παῖς εἶναι πιθανώτατα ὁ Ἐριχθόνιος - Ἐρεχθεύς[5], ἄρτι παραδώσας τὸν ἱερὸν πέπλον τῆς μητρὸς αὐτοῦ Ἀθηνᾶς εἴς τινα ἱερέα καὶ βοηθῶν εἰσέτι τοῦτον, ὅπως παραμείνωσιν ἐπικεκαλυμμένα τὰ ἄκρα τοῦ πέπλου κατὰ τὴν παραλαβὴν καὶ τὴν ἀπόθεσιν αὐτοῦ. Ἡ σκηνὴ τοῦ πέπλου, ἑπομένως, εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ κατ' ἐξοχὴν σκηνὴ τῆς ἱδρύσεως τῶν Παναθηναίων. Ἡ ἵδρυσις τῆς ἑορτῆς ταύτης, ἄλλωστε, ὑπὸ τοῦ Ἐριχθονίου - Ἐρεχθέως μαρτυρεῖται ἐκ πλειόνων πηγῶν[6]. Συμφώνως πρὸς ταύτας ὁ

1 Περὶ τῆς αὐτῆς ὑποστάσεως τοῦ γηγενοῦς Ἐρεχθέως (οὐχὶ δηλαδὴ τοῦ πατρὸς τῆς Κρεούσης) καὶ τοῦ Ἐριχθονίου βλ. ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΑ, ἔ. ἀ. 19, ἔνθα καὶ ἡ σχετικὴ περὶ τοῦ θέματος βιβλιογραφία,

2 AM 1898, 37 κ.ἑ. Βλ. ὡσαύτως JdI 1906, 151.

3 A. B. COOK, ἔ. ἀ. 236.

4 Religions des Hittites, «Mana» 1949, 335 - 6.

5 Περὶ τῶν παραστάσεων τοῦ μύθου τοῦ Ἐριχθονίου βλ. BROMMER, ἐν Charites (Langlotz), 157 κ. ἑ.

6 : Ι. ΑΡΠΟΚΡΑΤΙΩΝ ἐν λ. *Παναθήναια: Δημοσθένης Φιλιππικοῖς. διττὰ Παναθήναια ἤγετο Ἀθήνησι, τὰ μὲν καθ' ἕκαστον ἐνιαυτόν, τὰ δὲ διὰ πενταετηρίδος, ἅπερ καὶ μεγάλα ἐκάλουν. Ἰσοκράτης Παναθηναϊκῷ (17) φησι μικρὸν δὲ πρὸ τῶν μεγάλων Παναθηναίων, ἤγαγε δὲ τὴν ἑορτὴν πρῶτος Ἐριχθόνιος ὁ Ἡφαίστου, καθ' ἃ φησιν Ἑλλάνικός τε καὶ Ἀνδροτίων, ἑκάτερος ἐν α'. Ἀτθίδος. Πρὸ τούτου δὲ Ἀθήναια ἐκαλεῖτο, ὡς δεδήλωκεν Ἴστρος ἐν γ. τῶν Ἀττικῶν.*

ΙΙ. ΣΧΟΛΙΑΣΤΗΣ Παρμενίδου Πλάτωνος 127Α: *Ἡ τῶν Παναθηναίων ἑορτὴ καὶ ὁ ἀγὼν ἐτέθη μὲν τὸ πρῶ-*

ἥρως οὗτος καὶ γενάρχης ἀφιέρωσεν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τὸ πρῶτον ξόανον τῆς Ἀθηνᾶς Πολιάδος, ἵδρυσε δὲ ἐπίσης πρὸς τιμὴν αὐτῆς τὴν ἑορτὴν τῶν Παναθηναίων καὶ τοὺς Παναθηναϊκοὺς ἀγῶνας.

Τῆς ἑορτῆς ταύτης τῶν Παναθηναίων προϋπῆρχεν, ὡς γνωστόν, τοπικὴ ἑορτή, ὀνόματι Ἀθήναια. Αὕτη εἶχε γεωργικὸν χαρακτῆρα, συνεδέετο δὲ οὕτω πρὸς τὴν λατρείαν τῆς γῆς πιθανῶς, τοῦτο δὲ συνάγεται ἐκ τῆς ἐποχῆς τῆς τελέσεως αὐτῆς. Ἡ τροπὴ τῆς ἑορτῆς ταύτης εἰς ἑορτὴν Παναθηναϊκήν, ἤτοι πανattικήν, συντελεσθεῖσα διὰ τῆς ἐντάξεως αὐτῆς ἐν τῇ λατρείᾳ τῆς Ἀθηνᾶς, καὶ τοῦ Ἡφαίστου [1] πιθανῶς, οὐδὲν ἄλλο ὑποδηλοῖ ἢ παλαιοτάτην ἐπιτυχῆ τινα προσπάθειαν πολιτικῆς καὶ θρησκευτικῆς ἑνώσεως ὁμάδων τῆς Ἀττικῆς.

Περὶ τῆς ἐποχῆς τῆς ἑνώσεως τῆς Ἀττικῆς ὑπῆρχον, φαίνεται, τρεῖς παραδόσεις. Ἡ ἧττον γνωστὴ παράδοσις ἐθεώρει τὴν πρώτην ἕνωσιν τῆς Ἀττικῆς, ἔχουσαν πιθανώτατα πολιτικὸν καὶ θρησκευτικὸν χαρακτῆρα, ὡς ἔργον τοῦ Κέκροπος [2], θεωρουμένου ἀνέκαθεν ὡς Ἀθηναίου μὲν μονάρχου ἀλλὰ καὶ ἱερέως ἅμα ἤτοι βασιλέως-ἱερέως, τῆς Ἀθηνᾶς. Ἡ ἑτέρα παράδοσις ἐθεώρει τὴν δευτέραν ἕνωσιν τῆς Ἀττικῆς ὡς ἔργον τοῦ Ἴωνος [3]. Ἡ τρίτη δὲ ἕνωσις, ἡ ἀναφερομένη εἰς τὸν Θησέα [4], εἶχεν, ὡς συνάγεται, περισσότερον πολιτικὸν καὶ ὀλιγώτερον θρησκευτικὸν χαρακτῆρα, συνεδέετο δὲ οὐ μόνον πρὸς τὴν σύμπηξιν πάσης τῆς Ἀττικῆς ὑπὸ τὸ ἄστυ, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἐξάπλωσιν τῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηνῶν ἐκτὸς τῆς Ἀττικῆς (βλ. σ. 94 καὶ 109· παράβαλε καὶ τὰς μυθικὰς κατακτήσεις τοῦ Θησέως ἐν Σκύρῳ

τον ὑπὸ Ἐριχθονίου τοῦ Ἡφαίστου καὶ τῆς Ἀθήνης, ὕστερον δὲ ὑπὸ Θησέως, συναγαγόντος τοὺς δήμους εἰς ἄστυ.

III ΠΑΡΙΟΝ ΧΡΟΝΙΚΟΝ 2373, 17: *...ἀφ' οὗ Ἐριχθόνιος Παναθηναίοις τοῖς πρώτοις γενομένοις ἅρμα ἔζευξε καὶ τὸν ἀγῶνα ἐδείκνυε.*

IV ΑΠΟΛΛΟΔΩΡΟΣ III 14, 6: *Ἐν δὲ τῷ τεμένει τραφεὶς Ἐριχθόνιος ὑπ' αὐτῆς Ἀθηνᾶς, ἐκβαλὼν Ἀμφικτύονα, ἐβασίλευσεν Ἀθηνῶν καὶ τὸ ἐν Ἀκροπόλει ξόανον τῆς Ἀθηνᾶς ἱδρύσατο καὶ τῶν Παναθηναίων τὴν ἑορτὴν συνεστήσατο καὶ Πραξιθέαν νύμφην ἔγημε, ἐξ ἧς αὐτῷ παῖς Πανδίων ἐγεννήθη.*

V. ΣΧΟΛ. Ἀριστ. Παναθ. 189, 4 (III 323): *Τῶν Παναθηναίων] τῶν μικρῶν λέγει· ταῦτα γὰρ ἀρχαιότερα, ἐπὶ Ἐριχθονίου τοῦ Ἀμφικτύονος γενόμενα ἐπὶ τῷ φόνῳ τοῦ Ἀστερίου τοῦ γίγαντος.*

VI. ΨΕΥΔΟ-ΕΡΑΤΟΣΘΕΝΗΣ Καταστερισμοὶ 13: *καὶ ἐθαυμάσθη* (ὁ Ἐριχθόνιος) *ἀγωνιστὴς γενόμενος· ἤγαγε δ' ἐπιμελῶς τὰ Παναθήναια καὶ ἅρμα ἡνιόχει ἔχων παραβάτην ἀσπίδιον ἔχοντα καὶ τριλοφίαν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, ἀπ' ἐκείνου δὲ κατὰ μίμησιν καὶ ὁ καλούμενος ἀποβάτης.*

1 Ἡ πρὸς τὴν δυάδα Ἀθηνᾶς καὶ Ἡφαίστου σύνδεσις τῆς ἑορτῆς ταύτης διαφαίνεται καὶ ἐκ τῆς πρὸς τὴν ἑορτὴν τῶν Χαλκείων σχέσεως αὐτῆς (ΣΟΥΔΑ ἐν λ. *Χαλκεῖα: ἑορτὴ Ἀθήνησιν, ἅ τινες Ἀθήναια καλοῦσι ...ὕστερον δὲ ὑπὸ μόνον ἤγετο τῶν τεχνιτῶν, ὅτι Ἥφαιστος ἐν τῇ Ἀττικῇ χαλκὸν εἰργάσατο, ἔστι δὲ ἕνῃ καὶ νέα τοῦ Πυανεψιῶνος, ἐν ᾗ καὶ ἱέρειαι μετὰ τῶν ἀρρηφόρων τὸν πέπλον διάζονται... Φανόδημος δέ φησιν οὐκ Ἀθηνᾷ ἄγεσθαι τὴν ἑορτήν, ἀλλ' Ἡφαίστῳ).*

2 ΣΤΡΑΒΩΝ. IX C.397: *... φησὶ Φιλόχορος πορθουμένης τῆς χώρας ἐκ θαλάττης μὲν ὑπὸ Καρῶν, ἐκ γῆς δὲ ὑπὸ Βοιωτῶν, οὓς ἐκάλουν Ἄονας, Κέκροπα πρῶτον εἰς δώδεκα πόλεις συνοικίσαι τὸ πλῆθος, ὧν ὀνόματα Κεκροπία, Τετράπολις, Ἐπακρία, Δεκέλεια, Ἐλευσίς, Ἄφιδνα (λέγουσι δὲ καὶ πληθυντικῶς Ἀφίδνας), Θόρικος, Βραυρών, Κήθυρος, Σφηττός, Κηφισιά... πάλιν δ' ὕστερον εἰς μίαν πόλιν συναγαγεῖν λέγεται τὴν νῦν τὰς δώδεκα Θησεύς.*

3 Βλ. σ. 93, 102 κ.ἑ.

4 ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ II 15: *Ξυνεβεβήκει δὲ ἀπὸ τοῦ πάνυ ἀρχαίου ἑτέρων μᾶλλον Ἀθηναίους τοῦτο· ἐπὶ γὰρ Κέκροπος καὶ τῶν πρώτων βασιλέων ἡ Ἀττικὴ ἐς Θησέα ἀεὶ κατὰ πόλεις ᾠκεῖτο, πρυτανεῖά τε ἐχούσας καὶ ἄρχοντας· καὶ ὁπότε μή τι δείσειαν, οὐ ξυνῄεσαν βουλευσόμενοι ὡς τὸν βασιλέα, ἀλλ' αὐτοὶ ἕκαστοι ἐπολιτεύοντο καὶ ἐβουλεύοντο· καί τινες καὶ ἐπολέμησάν ποτε αὐτῶν* (βλ. σ. 86) *ἐπειδὴ δὲ Θησεὺς ἐβασίλευσε, γενόμενος μετὰ τοῦ ξυνετοῦ καὶ δυνατὸς τά τε ἄλλα διεκόσμησε τὴν χώραν, καὶ καταλύσας τῶν ἄλλων πόλεων τά τε βουλευτήρια καὶ τὰς ἀρχάς, ἐς τὴν νῦν πόλιν οὖσαν, ἓν βουλευτήριον ἀποδείξας καὶ πρυτανεῖον, ξυνῴκησε πάντας.*

ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ VIII 1: *Παναθήναια κληθῆναί φασιν ἀπὸ τοῦ Θησέως, ὅτι ὑπὸ Ἀθηναίων ἐτέθη συνειλεγμένων εἰς μίαν πόλιν.*

Βλ. σ. 94 καὶ 109-10, 113.

καὶ Θράκῃ, ἐφ' ὧν οἱ Ἀθηναῖοι τοῦ $5^{ου}$ π. Χ. αἰῶνος προέβαλλον διεκδικήσεις κληρονομικῷ δικαιώματι). Ἡ τρίτη αὕτη παράδοσις, μεταγενεστέρα τῶν προηγουμένων, ἀπέβη ἡ ἐπικρατεστέρα καὶ ἐν καιρῷ ἐθεωρήθη ὡς ἡ μοναδικὴ ἕνωσις τῶν κατοίκων τῆς Ἀττικῆς, οὕτω δὲ ἀπέβη αὕτη ἡ ἐπικρατεστέρα παράδοσις, ὡς ἔχει ἤδη παρατηρήσει καὶ ὁ DE SANCTIS [1].

Ἡ ἀπεικόνισις συνεπῶς ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς ζῳφόρου τῆς μυθικῆς ἱδρύσεως τῶν Παναθηναίων ἀναφέρεται πιθανῶς εἰς τὴν πρώτην μυθικὴν ἕνωσιν τῶν περὶ τὴν Ἀκρόπολιν οἰκούντων. Ἡ γνώμη αὕτη αἴρει καὶ τὸ κύριον ἔρεισμα τῆς θεωρίας τοῦ HERINGTON [2], ὅτι δὲν ὑπῆρχε τελικῶς διαφορὰ μεταξὺ τῆς Ἀθηνᾶς Πολιάδος καὶ τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου. Τὸ θέμα τοῦτο εἶχε θίξει πρῶτος ὁ FURTWÄNGLER [3], οὗτος ὅμως ἐπεχείρησε νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἐπὶ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου ὕπαρξιν γλυπτῆς διακοσμήσεως μετὰ θέματος ἀναγομένου εἰς τὴν λατρείαν τῆς Ἀθηνᾶς Πολιάδος διὰ τῆς ὑποθέσεως, ὅτι ὁ Παρθενὼν προωρίζετο ἀρχικῶς πρὸς λατρείαν ἀπὸ κοινοῦ τῆς Παρθένου καὶ τῆς Πολιάδος καὶ ὅτι λόγῳ δυσχερειῶν ἀπροβλέπτων τὸ ξόανον τῆς Πολιάδος δὲν ἀπετέθη εἰς τὸν Παρθενῶνα, ἀλλὰ παρέμεινεν ἐκεῖ ἔνθα εὑρίσκετο, μέχρις οὗ μετεφέρθη βραδύτερον εἰς τὸ Ἐρέχθειον.

Η ΣΚΗΝΗ ΤΩΝ ΔΙΦΡΩΝ

Εἰς τὴν σκηνὴν τῶν δίφρων παρουσιάζονται : (α) δύο νεάνιδες (31 καὶ 32) μεθ' ἱερατικοῦ ἐνδύματος, ὡς ἐλέχθη, καὶ μετὰ δίφρου ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, τούτων δὲ ἡ ἑτέρα κρατεῖ καὶ κανοῦν διὰ τῆς ἀριστερᾶς, (β) μητριαρχικὴ γυναικεία μορφὴ (33) ἄνευ ἱερατικοῦ ἐνδύματος, λαμβάνουσα τὸν δίφρον παρὰ τῆς μιᾶς τῶν ἱερειῶν τούτων.

Ἡ ἐπικρατοῦσα γνώμη θεωρεῖ τὰς δύο νεάνιδας ταύτας ὡς τὰς ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς Ἀθηνᾶς Πολιάδος ἀρρηφόρους, φερούσας δίφρους, τὴν δὲ ἑτέραν τούτων φέρουσαν καὶ κανοῦν τολυπῶν, ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἐρίου τοῦ πέπλου τῆς θεᾶς, ἢ πλακούντων ἐκ τῆς θυσίας πρὸς τιμὴν τῆς θεᾶς.

Συμφώνως πρὸς τὴν ἐπικρατεστέραν ἐκδοχὴν τῆς γνώμης ταύτης ἡ μητριαρχικὴ γυνή, θεωρουμένη ἱέρεια ἢ σύζυγος τοῦ Ἄρχοντος Βασιλέως, λαμβάνει τὸν δίφρον παρὰ τῆς πρὸ αὐτῆς νεάνιδος, ὁ ἕτερος δίφρος δὲ πρόκειται νὰ παραδοθῇ ὑπὸ τῆς ἑτέρας νεάνιδος εἰς τὴν περαιτέρω ἱσταμένην μορφὴν (34) τοῦ ἱερέως ἢ Ἄρχοντος Βασιλέως. Κατ' ἀρχὴν ἡ ἐκδοχὴ αὕτη προσκρούει ἐπὶ τοῦ ἀπαραδέκτου συγχρωτισμοῦ θεῶν καὶ θνητῶν.

1 DE SANCTIS, Ἀτθίς 22 - 24. Οὗτος φρονεῖ, ὅτι ὁ Θουκυδίδης διατυποῖ ἰδίας θεωρίας, διαφόρους τῆς καθιερωμένης παραδόσεως. Ἡ παράδοσις τῆς ὑπὸ τοῦ Θησέως ἱδρύσεως τῶν Ἰσθμίων (JACOBY, Marmor parium, 87) ἀποτελεῖ ἴσως μέρος τῆς αὐτῆς γενικῆς παραδόσεως τῆς ἐξαπλώσεως τοῦ κύρους τῶν Ἀθηνῶν ἐκτὸς τῆς Ἀττικῆς. Παρατηρητέον, ὅτι ἡ Ἀττικὴ δὲν εἶναι ἡ ἀποκλειστικὴ πατρὶς τοῦ Θησέως· οὗτος δὲν εἶναι συνεπῶς ἀποκλειστικῶς Μυκηναῖος Ἀθηναῖος ἥρως, ὡς ὁ Ἐριχθόνιος - Ἐρεχθεύς, καθόσον καὶ ἡ Τροιζὴν ἔχει θησαϊκὴν παράδοσιν καὶ ἡ Θεσσαλία καὶ ἡ Σκύρος, ἴσως δὲ καὶ ἡ Φωκίς, ἡ Βοιωτία καὶ ἡ Κυνουρία (WILL, Corinthiaca, 193). Ὁ Χ. G. L. HAMMOND, Land Tenure in Athens and Solon's Seisachtheia ἐν JHS 81, 1961, 78, σημ. 9 παρατηρεῖ, ὅτι τὸ κείμενον τοῦ Θησέως τοῦ Πλουτάρχου εἶναι ρωμαντικὸν καὶ ἀναχρονιστικόν.

2 HERINGTON, ἔ. ἀ. 48 κ.ἑ.

3 FURTWÄNGLER, Masterpieces of Greek Sculpture (1905), 426.

Συμφώνως πρὸς τὴν ἑτέραν ἐκδοχὴν τῆς αὐτῆς γνώμης, ἡ μητριαρχικὴ γυνή, ἱέρεια θεωρουμένη, ἐπιβλέπει δύο νεαρὰς βοηθοὺς αὐτῆς κατὰ τὴν τοποθέτησιν δύο δίφρων ἐν συμβολικῇ προσκλήσει πρὸς τὰς θεότητας. Ἡ ἐκδοχὴ αὕτη αἴρει μὲν τὴν ἐκ τοῦ συγχρωτισμοῦ θεῶν καὶ θνητῶν δυσχέρειαν, δὲν ἐξηγεῖ ὅμως (α) διατὶ αἱ θεότητες ἐμφανίζονται καθήμεναι ἤδη, (β) διατὶ ὁ συμβολισμὸς οὗτος περιλαμβάνει δύο, οὐχὶ ἕνα π. χ. ἢ τρεῖς, δίφρους.

Ἀμφότεραι αἱ ἐκδοχαὶ αὗται δὲν ἐξηγοῦσιν ἐπίσης: (α) διατὶ ὁ ἕτερος τῶν δίφρων τούτων εἶναι μικρότερος, (β) διατὶ ἡ μητριαρχικὴ γυνή, καίτοι θεωρεῖται ἱέρεια, δὲν φέρει ἱερατικὸν ἔνδυμα, (γ) διατὶ καταλαμβάνει αὕτη ἐπὶ τῆς ζῳφόρου θέσιν ἐπισημοτέραν ἢ αἱ θεότητες.

Ὁ χαρακτηρισμὸς τῆς γυναικὸς ταύτης ὡς συζύγου τοῦ Ἄρχοντος Βασιλέως δὲν ἐξηγεῖ τὴν σχέσιν αὐτῆς, συμβολικῆς συνεύνου τοῦ Διονύσου, μετὰ τῆς Ἀθηνᾶς, ἀγάμου θεᾶς κατ' ἐξοχήν. Ὁ χαρακτηρισμὸς τῆς γυναικὸς ταύτης ὡς ἐξεχούσης ἱερείας τῆς Ἀθηνᾶς Πολιάδος δὲν ἐξηγεῖ ἐξ ἄλλου τὸ μὴ ἱερατικὸν ἔνδυμα αὐτῆς.

Οἱ δύο δίφροι, ἑπομένως, φαίνονται ἀντιστοιχοῦντες πρὸς δυάδα συγκεκριμένων μορφῶν, οὐχὶ ὅμως πρὸς δυάδα ἐκ τῶν καθημένων θεοτήτων ἢ πρὸς τὸ ζεῦγος τῶν μορφῶν 33 καὶ 34. Ἡ κλεὶς τοῦ προορισμοῦ τῶν δίφρων τούτων πρέπει νὰ ζητηθῇ οὕτω μᾶλλον εἰς τὸν δεσμὸν τοῦ Ἐριχθονίου-Ἐρεχθέως πρὸς τὰς λοιπὰς τέσσαρας μορφὰς τοῦ κεντρικοῦ τούτου τμήματος τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς ζῳφόρου.

Αἱ πέντε αὗται μορφαὶ πλαισιοῦνται ἔνθεν καὶ ἔνθεν ὑπὸ τῶν δύο ὁμίλων τῶν θεοτήτων, ἡ μόνη δὲ μέχρι σήμερον ἐκτεθεῖσα ἱκανοποιητικὴ δικαιολογία τῆς διαιρέσεως τῶν θεοτήτων εἰς τοὺς δύο τούτους ὁμίλους ὑποθέτει τὰς θεότητας ταύτας καθημένας πρὸ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Πολιάδος, τὰς δὲ πέντε μορφὰς ἱσταμένας ἔμπροσθεν αὐτῶν καὶ τοῦ ναοῦ [1], ἢ ὄπισθεν αὐτῶν, ἐντὸς τοῦ ναοῦ [2]. Ἡ ἀντίληψις αὕτη βασίζεται ἐπὶ τῆς ἐλλείψεως δῆθεν προοπτικοῦ βάθους ἐκ τῶν πλείστων γλυπτῶν τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς. Καίτοι ὅμως προοπτικὸν βάθος οὐσιαστικὸν δὲν παρουσιάζεται πράγματι ἐπὶ τῶν γλυπτῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης, ὑπάρχει ὅμως ἤδη ἐπὶ τούτων ποιά τις διαφοροποίησις πρὸς ὑποβολὴν αὐτοῦ, παρατηρουμένη ἄλλωστε καὶ ἐνιαχοῦ τῆς ζῳφόρου, π. χ. εἰς τὰς σκηνὰς τῶν ἁρμάτων καὶ τῶν ἱππέων.

Ἡ σχέσις τοῦ Ἐριχθονίου-Ἐρεχθέως πρὸς τὰς λοιπὰς τέσσαρας μορφὰς τοῦ κεντρικοῦ τμήματος τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς ζῳφόρου, ὡς καὶ ἡ πρὸς ἀλλήλας σχέσις τῶν πέντε τούτων μορφῶν εἶναι ἀληθῶς ἡ ἀκόλουθος: Ἡ πρώτη τῶν μορφῶν τοῦ τμήματος τούτου, ἡ μία τῶν δύο ἱερειῶν (31), εἶναι σχεδὸν κατ' ἐνώπιον, μόλις ἐξελθοῦσα ἐκ χώρου, ὄπισθεν αὐτῆς κειμένου, μέρους τοῦ ναοῦ πιθανῶς, στρέφεται δὲ ἐλαφρῶς πρὸς τὰ δεξιά, ἵνα ἀκολουθήσῃ τὴν πορείαν τῆς ἑτέρας ἱερείας (32). Ἡ ἑτέρα αὕτη ἱέρεια, βαδίζουσα βραδέως πρὸς τὰ δεξιά, φαίνεται ἄρτι συναντήσασα τὴν μητριαρχικὴν γυναικείαν μορφήν (33), ἐκ τῆς ἀντιθέτου πλευρᾶς ἐρχομένην. Ὁ ἱερεὺς (34) πορευόμενος ἐπὶ τῆς αὐτῆς καὶ αἱ δύο

1 A. H. SMITH, A Guide to the Department of Greek and Roman Antiquities in the British Museum, 1920, 34.

2 BUSCHOR, Phidias der Mensch, 68.

ἱέρειαι κατευθύνσεως, προηγούμενος δὲ τούτων, φαίνεται συναντήσας ἤδη τὸν Ἐριχθόνιον-Ἐρεχθέα, συνοδευόμενον ὑπὸ τῆς μητριαρχικῆς μορφῆς.

Ἡ τριὰς τῶν δύο ἱερειῶν καὶ τοῦ ἱερέως, ἡ ὁμὰς Β δηλαδή, νοεῖται οὕτω εὑρισκομένη ἐπὶ ἐπιπέδου διαφόρου τῆς δυάδος τοῦ Ἐριχθονίου-Ἐρεχθέως καὶ τῆς μητριαρχικῆς μορφῆς, τῆς ὁμάδος Α δηλαδή. Ἡ ὁμὰς Α οὕτω νοεῖται εὑρισκομένη πρὸ τῆς ὁμάδος Β, ἤτοι ἐπὶ ἐπιπέδου πλησιεστέρου πρὸς τὸν θεατήν, ὁ δὲ Ἐριχθόνιος-Ἐρεχθεὺς δὲν νοεῖται εὑρισκόμενος ὄπισθεν, ἀλλὰ παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς μητριαρχικῆς μορφῆς.

Τὰ μέλη τῆς ὁμάδος Β, κινούμενα ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιά, παρέχουσι τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι ἐξεκίνησαν ἐκ τοῦ αὐτοῦ σημείου περίπου καὶ ὅτι ἔχουσι τὸ αὐτὸ περίπου σημεῖον προορισμοῦ. Ὡς σημεῖον ἐκκινήσεως αὐτῶν εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῇ τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Πολιάδος, ὡς προορισμὸς δὲ αὐτῶν ἡ πρὸ τοῦ ναοῦ τούτου συνάντησις τῶν μελῶν τῆς ὁμάδος Α. Καθ' ὃν χρόνον οὕτω ὁ ἱερεὺς νοεῖται συναντήσας τὸν Ἐριχθόνιον-Ἐρεχθέα καὶ σχεδὸν λαβὼν παρὰ τούτου τὸν ἱερὸν πέπλον τῆς Ἀθηνᾶς — τὸν πρῶτον πέπλον τῆς Πολιάδος — αἱ δύο ἱέρειαι νοοῦνται ὡς ἐξαγαγοῦσαι ἐκ τοῦ ναοῦ δύο δίφρους πρὸς χρῆσιν τοῦ Ἐριχθονίου-Ἐρεχθέως καὶ τῆς μετ' αὐτοῦ μητριαρχικῆς αὐτοῦ συνοδοῦ (33).

Εἶναι ἐνδεχομένη ἡ ἀντίρρησις ὅτι ἡ παραλαβὴ δίφρου ἀπᾴδει πρὸς τὴν ἐπιβλητικότητα καὶ τὸ ἀκτινοβολοῦν κῦρος τῆς μητριαρχικῆς ταύτης μορφῆς (33). Ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ λογοτεχνία ὅμως γέμει παραδειγμάτων θεαινῶν καὶ ἐπιφανῶν γυναικῶν, ἀσχολουμένων περὶ κοινὰ ἔργα. Ἐνδεχομένη ὡσαύτως εἶναι ἡ ἀντίρρησις, ὅτι ὁ Ἐριχθόνιος-Ἐρεχθεύς, ἱδρύων τὰ Παναθήναια, εἶχεν ἀπὸ καιροῦ ὑπερβῆ τὸ στάδιον τῆς παιδικῆς ἡλικίας. Ὁ εἰκονογραφικὸς τύπος ὅμως τοῦ Ἐριχθονίου-Ἐρεχθέως, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ BROMMER, ἦτο ἀνέκαθεν μορφὴ παιδός[1], δὲν ἦτο μορφὴ ἐφήβου ἢ ἀνδρός.

Η ΕΝΘΡΟΝΙΣΙΣ ΤΟΥ ΕΡΙΧΘΟΝΙΟΥ - ΕΡΕΧΘΕΩΣ

Μετὰ τὴν παράδοσιν τοῦ πέπλου καὶ τὴν ἀκολουθοῦσαν ἀπομάκρυνσιν τοῦ ἱερέως καὶ τῶν δύο ἱερειῶν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ, πρὸς ἐκεῖ ἀπόθεσιν τοῦ πέπλου, ἡ μορφὴ τοῦ Ἐριχθονίου-Ἐρεχθέως καὶ ἡ μορφὴ τῆς μητριαρχικῆς αὐτοῦ συνοδοῦ πρόκειται νὰ λάβωσι θέσιν ἐπὶ τῶν δύο δίφρων, τοποθετουμένων μεταξὺ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Διός.

Ἡ ἀπομάκρυνσις τοῦ ἱερέως καὶ τῶν ἱερειῶν καὶ ἡ παραμονὴ ταυτοχρόνως τοῦ Ἐριχθονίου-Ἐρεχθέως καὶ τῆς μητριαρχικῆς αὐτοῦ συνοδοῦ ἐν μέσῳ τῶν καθημένων θεοτήτων ἀποτελοῦσι νοουμένας σκηνάς, εὐχερῶς δέ: αἱ θρησκευτικαὶ παραστάσεις τῆς ἑλληνικῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος δὲν εἶναι στιγμιαῖαι ἀπεικονί-

1 ἔ. ἀ. 160: . . . dass Erichthonios in den Bildern nur als Kind vorkommt. Παρατηρητέον ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὅτι ὁ Ἐριχθόνιος εἰκονίζεται συνήθως εἰς μὲν τὰς ἀγκάλας (σκηναὶ υἱοθεσίας, αὐτόθι) ὑπὸ μορφὴν νηπίου, μόνον δὲ ὑπὸ μορφὴν παιδός (πβλ. Ἀκροπόλεως 396: LANGLOTZ, πίν. 29. ARV 628), καὶ δὴ μετὰ πλουσίου ἱματίου, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς ζῳφόρου δηλαδή. Περὶ τούτου βλ. δημοσιευθησόμενον ἄρθρον μου εἰς «Χαριστήριον» καθηγητοῦ Ὀρλάνδου.

σεις, φωτογραφικαὶ οὕτως εἰπεῖν, ἀλλ' ἀπεικονίσεις ὁλικαί, πολλάκις καὶ μετὰ συμβολισμοῦ τινος.

Οὕτω, αἱ δύο σκηναί, αἱ ἀποτελούμεναι ἐκ τῶν πέντε κεντρικῶν μορφῶν τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς ζωφόρου, ἡ σκηνὴ τοῦ πέπλου καὶ ἡ σκηνὴ τῶν δίφρων, ὑποδηλοῦσι συγχρόνως καὶ δύο ἑτέρας σκηνάς: τὴν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἱεροῦ ἐπιστροφὴν τοῦ ἱερέως καὶ τῶν δύο ἱερειῶν καὶ τὴν ἐν τῷ μέσῳ τῶν καθημένων θεοτήτων ἐπὶ δίφρου ἐνθρόνισιν τοῦ Ἐριχθονίου-Ἐρεχθέως καὶ τῆς μητριαρχικῆς αὐτοῦ συνοδοῦ, τοῦ μὲν παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς θετῆς μητρὸς αὐτοῦ Ἀθηνᾶς ὡς *παρέδρου* αὐτῆς (βλ. σ. 77), τῆς δὲ παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ Διὸς ὡς μητρὸς αὐτοῦ καὶ *ὀλυμπίας*.

Ἡ ἐνθρόνισις αὕτη ἐπὶ δίφρου ἐν μέσῳ τῶν καθημένων θεοτήτων εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ ὡς στιγμιαία, ἐπὶ τῆς γῆς ὅμως, ἀποθέωσις τοῦ Ἀθηναίου ἥρωος[1]. Ἐξ ἄλλου, ἡ παρουσία τῶν θεοτήτων εἶναι δυνατὸν νὰ ἑρμηνευθῇ ὡς σκοποῦσα τὴν ὑπ' αὐτῶν θεωρίαν τῆς ἱδρύσεως τῆς μεγάλης ἀθηναϊκῆς ἑορτῆς, τῆς τελουμένης ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῶν γενεθλίων τῆς Ἀθηνᾶς, ἀλλὰ καὶ τὴν πανηγυρικὴν ἐπιβράβευσιν τῆς εὐσεβείας τοῦ Ἀθηναίου ἥρωος καὶ γενάρχου.

Ἡ νοουμένη αὕτη σκηνὴ τῆς ἀποθεώσεως καθιστᾷ οὕτω σαφῆ καὶ τὸν προορισμὸν τῶν δύο δίφρων. Ὁ προορισμὸς τοῦ ἑτέρου τῶν δίφρων πρὸς ἐνθρόνισιν τοῦ Ἐριχθονίου-Ἐρεχθέως ὑποδεικνύεται ἐξ ἄλλου καὶ ἐκ τοῦ μικροτέρου μεγέθους τοῦ δίφρου τούτου.

(Ὁμὰς) Α΄.

ΕΡΙΧΘΟΝΙΟΣ - ΕΡΕΧΘΕΥΣ ΚΑΙ ΓΗ

Ἐξακριβωτέον ἤδη, ποία εἶναι ἡ μητριαρχικὴ συνοδὸς τοῦ Ἐριχθονίου, ἡ ἔχουσα τὴν κατ' ἐξοχὴν τιμητικὴν θέσιν ἐπὶ τῆς ζωφόρου (σ. 12).

Ἡ μορφὴ αὕτη δὲν εἶναι οὔτε ἱέρεια, οὔτε σύζυγος τοῦ Ἄρχοντος Βασιλέως (σ. 12). Εἰς τὴν νοουμένην σκηνὴν τῆς ἀποθεώσεως τοῦ Ἐριχθονίου αὕτη εὑρίσκεται ἀφ' ἑνὸς μὲν παραπλεύρως τοῦ Διός, καὶ δὴ ἔχοντος παρὰ τὸ ἕτερον πλευρὸν αὐτοῦ τὴν Ἥραν, ἀφ' ἑτέρου δὲ παραπλεύρως τοῦ Ἐριχθονίου-Ἐρεχθέως, ἐμφανίζεται δὲ οὕτω ἔχουσα δεσμὸν μὲν στενότατον μετὰ τοῦ Διὸς καὶ μετὰ τοῦ Ἐριχθονίου-Ἐρεχθέως, ὑπερέχουσα δὲ πρεσβείᾳ τούτου, ἐξ οὗ καὶ τὸ μέγεθος τοῦ πρὸς ἐνθρόνισιν αὐτῆς προοριζομένου δίφρου· ἐνῷ, ἐξ ἄλλου, πρὸς τὴν ἑτέραν πλευρὰν κάθηται ἐγγὺς ὅλως τοῦ Ἐριχθονίου-Ἐρεχθέως ἡ θετὴ μήτηρ αὐτοῦ Ἀθηνᾶ, καὶ δὴ ἔχουσα τὸν Ἥφαιστον παρ' αὐτήν. Ἡ μητριαρχικὴ συνοδὸς τοῦ Ἐριχθονίου-Ἐρεχθέως οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἄρα ἢ ἡ μήτηρ αὐτοῦ Γῆ.

1 Ἀποθέωσις (ἐν Ὀλύμπῳ) τοῦ Ἐριχθονίου - Ἐρεχθέως δὲν ἀναφέρεται, διότι πρόκειται περὶ χθονίου ἥρωος (βλ. PFISTER, ἔ. ἀ. 480 κ.ἑ.).

Περὶ τῶν μέχρι τοῦδε ἀπόψεων ὡς πρὸς τὸν προσδιορισμὸν τῶν δύο δίφρων βλέπε:

MICHAELIS, ἔ. ἀ. 203. MOMMSEN, Feste, 114. PREMERSTEIN ἐν ÖJh 14, 1912, 25. SMITH, A Guide to the Department of Greek and Roman Antiquities in the British Museum, 34. PICARD, La Sculpture Grecque, II, 465. Βλέπε ὡσαύτως τὴν ὑπὸ τοῦ DEUBNER (Attische Feste, 31) γενομένην παρατήρησιν, ὅτι ἱεροὶ δίφροι δὲν πιστοποιοῦνται ἐν τῇ πομπῇ τῶν Παναθηναίων.

Ὁ Ἐριχθόνιος-Ἐρεχθεὺς εὑρισκόμενος οὕτω ἐν μέσῳ τῶν δύο μητέρων αὐτοῦ, καθ' ὃν τρόπον, ἐξ ἄλλου, καὶ ἐπὶ τῶν συνήθων παραστάσεων τῆς υἱοθεσίας, ἐπὶ κεντρικῆς δὲ θέσεως τῆς ζῳφόρου, τιμᾶται ὡς ὁ εὐσεβὴς γενάρχης τῶν Ἀθηνῶν· ἐνῶ ἐξαίρονται ἅμα αἱ δύο μεγάλαι θήλειαι θεότητες τῶν Ἀθηνῶν, τὸ μὲν ἡ Γῆ, ὡς ἡ φυσικὴ μήτηρ αὐτοῦ καὶ ὡς ἡ ὀλυμπία μήτηρ, τὸ δὲ ἡ θετὴ μήτηρ αὐτοῦ, ὡς ἡ εἰρηνικὴ θυγάτηρ τοῦ Διός, πρὸς ἣν καί, ὡς ἑορτάζουσαν θεάν, προσφέρεται παρὰ τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ὁ πρῶτος πέπλος, διὰ τῶν χειρῶν τοῦ ἰδίου αὐτῆς υἱοῦ καὶ μυθικοῦ γενάρχου τῶν Ἀθηναίων.

Ἡ εἰκασία, ὅτι οὐδὲν ἄλλο ἢ ἡ Γῆ εἶναι ἡ μητριαρχικὴ συνοδὸς τοῦ Ἐριχθονίου-Ἐρεχθέως, ἐνισχύεται σοβαρῶς καὶ ἔκ τινος τεχνικῆς ἰδιορρυθμίας τῆς ἐπεξεργασίας τῆς μορφῆς ταύτης. Τὸ κατώτατον δεξιὸν ἄκρον τοῦ πίπτοντος ἐνδύματος αὐτῆς δὲν παρουσιάζει ἴχνη ἀποκρούσεως, κυρτοῦται δὲ πρὸς τὰ ἄνω ὡσεὶ περατούμενον. Καὶ παρουσιάζεται ἡ μορφὴ αὕτη ἐλλιπὴς κατὰ τὸν ἀριστερὸν πόδα (εἰκ. 31), τούτου δ' ὁ χῶρος καταλαμβάνεται περιέργως ὑπὸ τοξοειδοῦς κοιλότητος, διακρινομένης διὰ τὴν ὁμαλὴν περίμετρον καὶ τὴν λείαν ἐξεργασίαν τῆς ἐπιφανείας. Ἄθικτος δὲ εἶναι ὑπὸ τὸ σημεῖον τοῦτο καὶ ἡ ἐν εἴδει ἀναθυρώσεως ταινία τοῦ ἄκρου τμήματος τοῦ δόμου, συνδεομένη ἄλλοτε μετὰ τοῦ κάτωθεν αὐτῆς ἐπιστυλίου. Ἡ τοιαύτη ἔλλειψις τοῦ ἀριστεροῦ ποδὸς εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ ὡς μὴ τυχαία: ὁ δόμος τοῦ ἐπιστυλίου, ὑψούμενος ἀρχικῶς ἐπὶ τοῦ χώρου τοῦ ἀριστεροῦ ποδὸς τῆς μορφῆς ταύτης, ἐσχημάτιζεν ἴσως προέκτασιν λοφοειδοῦς σχήματος, ἀποτελοῦσαν πρόσφορον μέσον τονισμοῦ τοῦ χθονίου χαρακτῆρος τῆς εἰκονιζομένης θεότητος.

Ἡ ἑρμηνεία ὅμως τῆς μητριαρχικῆς ταύτης μορφῆς τῆς ζῳφόρου ὡς παριστώσης τὴν Γῆν εἶναι δυνατὸν νὰ προκαλέσῃ τὴν ἑξῆς ἀντίρρησιν: αἱ πλεῖσται τῶν παραστάσεων τοῦ κύκλου τῆς υἱοθεσίας τοῦ Ἐριχθονίου-Ἐρεχθέως, ἰδίᾳ αἱ παλαιότεραι, ἐμφανίζουσι τὴν Γῆν ἔχουσαν διαστάσεις μεγαλυτέρας [1] ἢ αἱ μετ' αὐτῆς εἰκονιζόμεναι θεότητες, ἐπὶ τῆς ζῳφόρου δὲ ἐμφανίζεται αὕτη ἔχουσα μικροτέρας διαστάσεις ἢ αἱ μετ' αὐτῆς εἰκονιζόμεναι θεότητες.

Αἱ παραστάσεις ὅμως αὗται τοῦ κύκλου τῆς υἱοθεσίας τοῦ Ἐριχθονίου-Ἐρεχθέως φαίνονται ἀκολουθοῦσαι καθιερωμένην παράδοσιν, ἣν ἀπηχοῦσι πιθανῶς παλαιὰ λατρευτικὰ ἐπίθετα αὐτῆς: *πελώρη* [2] (Ησιοδος) [3], *μεγίστη* (Σολων) [4].

Ἀλλ' ἤδη ἐρυθρόμορφοί τινες παραστάσεις ἀποκλίνουσι τοῦ κανόνος τούτου: Στάμνος τοῦ Μουσείου τοῦ Μονάχου [5], χρονολογουμένη περὶ τὰ μέσα τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος, ἐμφανίζει τὴν Γῆν ἐν φυσικῷ μεγέθει.

Ἡ ἀπόκλισις αὕτη ἄρα ἐπιτρέπει τὴν εἰκασίαν, ὅτι ἡ παλαιὰ περὶ κολοσ-

1 Κολοσσικὴ ἐμφανίζεται ἡ Γῆ καὶ ἐπὶ τοῦ γνωστοῦ μηλιακοῦ πηλίνου ἀναγλύφου. Τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο ὁ JACOBSTHAL (Die melischen Reliefs, 96 κ.ἑ.) θεωρεῖ ὡς κίβδηλον. Ἀντίθετοι πρὸς τὴν ἄποψιν ταύτην τάσσονται: ὁ EITREM, ἡ ΚΑΡΟΥΖΟΥ καὶ ὁ BROMMER (βλ. BROMMER, ἔ. ἀ. 154).

2 Θεογον. 479: (Ζῆνα) *τὸν μέν οἱ ἐδέξατο Γαῖα πελώρη.*

3 Ἀπόσπ. ἐν ΑΡΙΣΤ. Ἀθην. Πολιτ. 12: *μήτηρ μεγίστη δαιμόνων ὀλυμπίων ἄριστα Γῆ μέλαινα*

4 Παρατήρησις ὑπὸ Sir JOHN BEAZLEY: μεγίστη here must have the notion of great, not «large» or «big».

5 ARV 319 (στάμνος, ἀριθ. 2413).

σικῆς Γῆς παράδοσις, προϊόντος τοῦ $5^{ου}$ π.Χ. αἰῶνος, ἐχαλαρώθη ἐλαφρῶς, εἰς τὴν χαλάρωσιν δὲ ταύτην συνετέλεσαν πιθανῶς καί τινες δοξασίαι τῶν διανοουμένων τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους. Συναφὴς χαλάρωσις, παρατηρουμένη τότε καὶ ἐν τῇ ἀποδόσει μειξογενῶν τινων μορφῶν, ἐπισημανθεῖσα δὲ ἤδη καὶ ἀναλυθεῖσα ὑπὸ τοῦ Buschor [1] καὶ ἄλλων, ἔρχεται εἰς ἐπίρρωσιν τῆς εἰκασίας ταύτης.

Ἐξ ἄλλου, αἱ διαστάσεις τῆς Γῆς, ὡς εἰκονίζεται αὕτη ἐπὶ τῆς ζῳφόρου, αἱ ἐπιτραπεῖσαι ὑπὸ τῆς νοοτροπίας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἐπεβλήθησαν ἴσως καὶ ἐκ τοῦ ἑξῆς λόγου: Ἡ μεῖξις σκηνῶν πομπῆς καὶ θεωρίας ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς ζῳφόρου προέβαλλε τὴν ἀνάγκην ἰσομετωπίας μεταξὺ τῶν μορφῶν τῶν σκηνῶν τούτων, ἱσταμένων τῶν μὲν καὶ καθημένων τῶν δέ, καθίστα δὲ οὕτω ἀδύνατον, ἢ ἔστω δυσχερῆ, τὸν ἐκ τῆς παραδόσεως ἐνδεδειγμένον ἄλλοτε ὑπερτονισμὸν τῶν διαστάσεων τῆς Γῆς. Ὁπωσδήποτε ὁ τονισμὸς τῆς ὑπεροχῆς τῆς Γῆς ἔναντι τῶν ἄλλων θεοτήτων ἐπετεύχθη διὰ τῆς κατ' ἐξοχὴν τιμητικῆς θέσεως αὐτῆς [2].

Ἐπὶ ἐποχῆς προγενεστέρας ἡ ἐκ τοῦ μεγέθους τῆς Γῆς δυσχέρεια ἴσως ἀντιμετωπίζετο ἄλλως: ἡ Γῆ π.χ. ἴσως εἰκονίζετο κολοσσικὴ μέν, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἄνω ἥμισυ αὐτῆς μόνον. Μίμησις τούτου ὅμως ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς ζῳφόρου θὰ ἦτο ἐν δυσαρμονίᾳ πρὸς τὸν πομπικὸν χαρακτῆρα τῆς εἰκονιζομένης τελετῆς, τοῦτο ὅμως δὲν ἐπέτρεπεν ἡ ἐποχὴ τοῦ Περικλέους. Ἐπὶ πλέον ἡ παράστασις τῆς Γῆς κολοσσικῆς καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς ζῳφόρου θὰ ἐπεσκίαζε τὴν Ἀθηνᾶν, τὴν κατ' ἐξοχὴν κυρίαν θεότητα τῶν Ἀθηνῶν, τὴν ἐνοικοῦσαν ἐντὸς τοῦ ναοῦ τῆς Πολιάδος καὶ τιμωμένην διὰ τῆς εἰκονιζομένης ἐπὶ τῆς ζῳφόρου τοῦ Παρθενῶνος ἀθηναϊκῆς ἑορτῆς.

(Ὁμὰς) Β΄.

ΚΕΚΡΟΨ ΚΑΙ ΚΕΚΡΟΠΙΔΕΣ

Συμφώνως πρὸς τὰς ἐπικρατεστέρας μέχρι τοῦδε γνώμας, αἱ δύο νεάνιδες τῆς ὁμάδος Β εἶναι: (α) αἱ δύο ἀρρηφόροι ἢ (β) δύο τῶν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς Ἀθηνᾶς κορῶν, ὁ δὲ ἀνὴρ τῆς αὐτῆς ὁμάδος εἶναι: (α) ὁ Ἄρχων Βασιλεύς, ὁ ἔχων καθήκοντα γενικὰ ἐπὶ τῶν πατρίων τελετῶν, (β) ὁ ἐπὶ τοῦ καθαρισμοῦ τοῦ πέπλου κατανίπτης, (γ) ὁ ἱερεὺς τοῦ Ποσειδῶνος–Ἐρεχθέως, τοῦ λατρευομένου μετὰ τῆς Ἀθηνᾶς Πολιάδος ἐντὸς τοῦ Ἐρεχθείου (βλ. σ. 94, 77). Ἡ ἑρμηνεία ὅμως αὕτη προσκρούει (α) ἐπὶ τοῦ, ἀσυμβιβάστου, συγχρωτισμοῦ θεῶν καὶ ἀνθρώπων, ἐφ' ὅσον ἡ ὁμὰς αὕτη παρεμβάλλεται μεταξὺ τῶν θεοτήτων· (β) ἐπὶ τῆς ἐλλείψεως συνδέσμου, γνωστοῦ ἐκ τῶν γραπτῶν πηγῶν, μεταξὺ τῶν δύο ἱερειῶν (ἀρρηφόρων ἢ κορῶν) ἀφ' ἑνός, καὶ ἑκάστου τῶν ἱερέων τούτων ἀφ' ἑτέρου· (γ) ἐπὶ τῆς ἐλλείψεως στενῆς σχέσεως μεταξὺ Ἀθηνᾶς καὶ Ἄρχοντος Βασιλέως, ὡς καὶ μεταξὺ Ἀθηνᾶς καὶ ἱερέως Ποσειδῶνος - Ἐρεχθέως· (δ) ὡς καὶ ἐπὶ τῆς ὅλως ἀσήμου θέσεως τοῦ

1 Phidias der Mensch, 50.

2 Ἴσως ἡ κόμη τῆς μορφῆς ταύτης ἦτο πολιά. Πολιὰν κόμην ἔφερε πιθανῶς καὶ ἡ ἐπὶ τῆς βάσεως τοῦ Ἡφαιστείου μορφὴ τῆς Γῆς (AM 1953-5, 86).

κατανίπτου, μὴ δικαιολογούσης τὴν ἐπὶ τῆς ζῳφόρου ἀπεικόνισιν αὐτοῦ.

Ἡ ἑρμηνεία αὕτη, καθ' ἣν τὸ κανοῦν, τὸ φερόμενον διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς ὑπὸ τῆς μιᾶς (31) τῶν νεανίδων τούτων, εἶναι κανοῦν ἐρίων ἢ κανοῦν πλακούντων, δὲν ἐξηγεῖ τὸν λόγον τῆς εἰς κοινὴν θέαν κατὰ τὴν παράδοσιν τοῦ πέπλου ἐκθέσεως τοῦ ἐρίου ἢ τὸν λόγον τῆς ἀποσπάσεως τῆς φερούσης τοὺς πλακοῦντας μορφῆς ἐκ τῆς πομπῆς τῶν σφαγίων καὶ τῶν προσφορῶν.

Ἡ ταύτισις, ἐξ ἄλλου, τῶν νεανίδων τούτων πρὸς τὰς ἀρρηφόρους δὲν ἐξηγεῖ ἐπίσης τὸν λόγον, δι' ὃν εἰκονίζονται αὗται ὡς νεάνιδες, οὐχὶ δὲ ὡς παιδίσκαι.

Καθ' ἡμᾶς, αἱ δύο νεάνιδες τῆς ὁμάδος Β εἶναι δύο Κεκροπίδες, ὁ δὲ ἀνὴρ τῆς ὁμάδος ταύτης εἶναι ὁ Κέκροψ [1]. Οὕτω ὑπάρχει ἀκέραιον ἐφ' ὅλης τῆς σκηνῆς τῆς παραδόσεως τοῦ πέπλου τὸ μυθικὸν κλῖμα, ἡρώων μόνον ἐκ τοῦ οἰκείου μύθου συμπαρισταμένων μετὰ τῶν θεοτήτων. Ἐπίσης ὑπάρχει οὕτω δεσμὸς οἰκο-

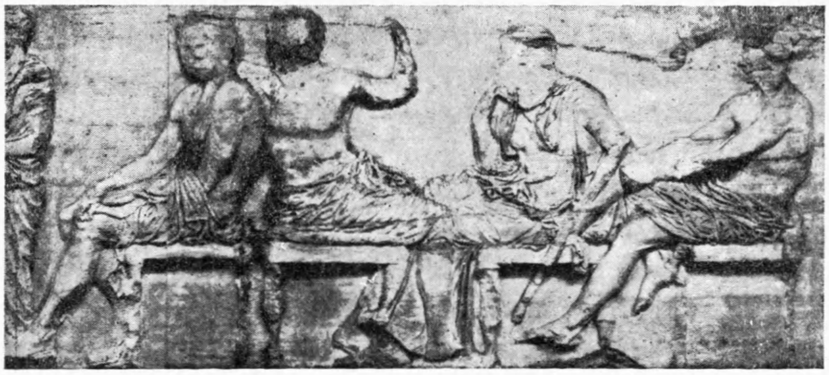
24 25 26 27

Εἰκ. 23. Ἑρμῆς, Διόνυσος, Δημήτηρ, Ἄρης.

1 Ἐν τῇ ἀθηναϊκῇ παραδόσει ὁ Κέκροψ ἐμφανίζεται ὡς μορφὴ Βασιλέως - Ἱερέως (ἀρχετύπου ἴσως μορφῆς τοῦ Ἄρχοντος Βασιλέως) ἄμεσον σχέσιν ἔχοντος πιθανῶς μετὰ τῆς εἰς τὴν Ἀττικὴν εἰσαγωγῆς ἢ καὶ τῆς ἐκεῖ ἐπικρατήσεως τῆς προϊστορικῆς τριαδικῆς λατρείας: Ἀθηνᾶς - Ἡφαίστου - Ἐριχθονίου, ἴσως δὲ καί, ὡς ὑποστηρίζει ὁ KERÉNYI (Jungfrau und Mutter in der griechischen Religion, 22), καὶ τοῦ θεσμοῦ τῆς μονογαμίας καὶ τοῦ πατρωνύμου. Ὁ ΜΥΛΩΝΑΣ (Ἐπιτύμβιον Τσούντα, 417) ὑποστηρίζει, ὅτι ὁ Κέκροψ ἀντιπροσωπεύει ἀρχαιοτέραν δυναστείαν τῶν Ἀθηνῶν, ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὴν ἀρχαιοτέραν δυναστείαν τῶν Μυκηνῶν, ἧς τὰ μέλη ἐθάπτοντο ἐντὸς τῶν καθέτων τάφων, ὁ δὲ Ἐριχθόνιος νεωτέραν δυναστείαν τῶν Ἀθηνῶν, ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὴν νεωτέραν δυναστείαν τῶν Μυκηνῶν, ἧς τὰ μέλη ἐθάπτοντο ἐντὸς τῶν θολωτῶν τάφων. Παρομοίαν γνώμην, οὐχὶ τὴν αὐτήν, εἶχεν ἐκφράσει καὶ ἡ HARRISON (βλ. περὶ τούτου ΜΥΛΩΝΑΝ, αὐτόθι). Ὁ NILSSON (GGR 414, 421) ἐξ ἄλλου ὑποστηρίζει, ὅτι, πλὴν τῆς Ἀθηνᾶς, ἐντὸς τοῦ ἀνακτόρου τῆς Ἀκροπόλεως ἐλατρεύετο κατὰ τὴν προϊστορικὴν ἐποχὴν καὶ ὁ Ποσειδῶν, ἡ σύνδεσις δὲ Ποσειδῶνος καὶ Ἐρεχθέως προῆλθεν ἐκ τῆς γειτνιάσεως τοῦ τόπου τῆς λατρείας αὐτῶν. Ὀρθῶς ὅμως ὑποστηρίζει ὁ ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ, ὅτι ὁ Ἐρεχθεὺς - Ἐριχθόνιος εἶναι ἄμεσος διάδοχος προϊστορικῆς χθονίας θεότητος, παλαιοτέρας τῆς προϊστορικῆς ὑποστάσεως τοῦ Ποσειδῶνος (Τὸ Ἐρέχθειον, 24), οὐχὶ δηλαδὴ ἥρως τις ἁπλῶς, ἀλλὰ θεότης ἐκπεσοῦσα εἰς ἥρωα. Ἡ θεότης αὕτη καθ' ἡμᾶς εἶναι τὸ τρίτον σκέλος τῆς ἀθηναϊκῆς λατρευτικῆς τριάδος, σύστοιχος δὲ μορφὴ τοῦ νεαροῦ θεοῦ τῆς χετταϊκῆς τριάδος. Ὀρθῶς συνεπῶς καὶ σχετίζει ὁ ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ τὸν Ἐρεχθέα - Ἐριχθόνιον πρὸς τὸν Σωσίπολιν καὶ εὑρίσκει τὴν ταύτισιν τοῦ Ἐρεχθέως - Ἐριχθονίου πρὸς τὸν Ποσειδῶνα μεταγενεστέραν (Περὶ τούτου βλ. καὶ σ. 94).

Περὶ τῶν ἀπεικονίσεων τοῦ Κέκροπος βλ. BROMMER, ἔ. ἀ. 153 κ. ἑ. Ὡς ὑποστηρίζει ὁ BROMMER, αἱ παραστάσεις τοῦ Κέκροπος εἶναι οὐχὶ μόνον μειξογενεῖς, ἀλλ' ὡσαύτως καὶ ὅλως ἀνδρικαί, συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους (ἔ. ἀ. 152 - 64). Περὶ τῆς πρὸς ἀνθρωπομορφισμὸν τάσεως τῆς ἐποχῆς ταύτης βλέπε ὡσαύτως BUSCHOR (ἔ.ἀ. 50) καὶ D. M. ROBINSON (AJA 35, 1931, 153 περὶ τῆς καθαρῶς ἀνθρωπίνης ἀποδόσεως τοῦ Κέκροπος).

γενειακὸς μεταξὺ τῶν τριῶν τούτων μορφῶν, εἰσέτι δὲ ὁ εἰκονιζόμενος ἀνὴρ δὲν εἶναι ἄσημος λειτουργός, ὡς ὁ κατανίπτης, ἀλλ᾽ εἶναι ἥρως στενῶς πρὸς τὴν Ἀθηνᾶν συνδεδεμένος. Ὡσαύτως ἡ ἑρμηνεία τῶν νεανίδων ὡς Κεκροπίδων [1] δικαιολογεῖ καὶ τὴν ἀπεικόνισιν τούτων οὐχὶ ἐν ἡλικίᾳ παιδίσκης, ἐξηγεῖ δὲ καὶ τὸ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς τῆς ἑτέρας τούτων κανοῦν, ὡς σύμβολον τῆς παρὰ τῇ Ἀθηνᾷ ὑπηρεσίας αὐτῆς. Ἐξ ἄλλου, ἡ ταύτισις τῶν νεανίδων τούτων πρὸς τὰς Κεκροπίδας δικαιολογεῖ πιθανῶς καὶ τὴν θέσιν αὐτῶν παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ Διός, τῆς μητρὸς αὐτῶν, ὡς παρατηρεῖ καὶ ὁ A. B. Cook[2], γνωστῆς ὡς θυγατρὸς τοῦ Ἀκταίου, λατρευτικοῦ ὀνόματος τοῦ Διός. Τὸ ἱερατικὸν δὲ λειτούργημα τῶν Κεκροπίδων ἀφ᾽ ἑνός, προσκομιζουσῶν τοὺς δίφρους, καὶ τοῦ Κέκροπος ἀφ᾽ ἑτέ-

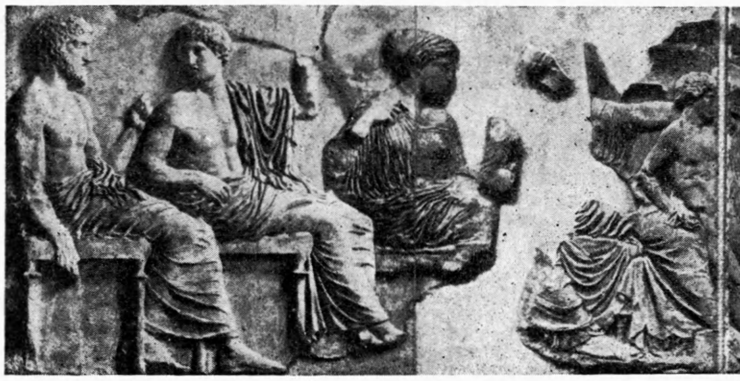

38 39 40 41 42

Εἰκ. 24. Ποσειδῶν, Ἀπόλλων, Ἄρτεμις, Ἀφροδίτη - Ἔρως.

ρου, λαμβάνοντος παρὰ τοῦ Ἐριχθονίου-Ἐρεχθέως τὸν πέπλον, ἐξηγεῖ καὶ τὴν ἱερατικὴν ἀμφίεσιν αὐτῶν.

ΟΙ ΟΜΙΛΟΙ ΤΩΝ ΘΕΟΤΗΤΩΝ

Αἱ δώδεκα μορφαὶ τῶν θεοτήτων, ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς ζῳφόρου (εἰκ. 19-20 καὶ 23-24), εὑρίσκονται ἑκατέρωθεν τῶν πέντε κεντρικῶν μορφῶν, ἀποτελοῦσαι οὕτω δύο ὁμίλους, βόρειον καὶ νότιον, εἰκονίζονται δὲ ἅπασαι καθήμεναι, ἐνῶ παρίστανται ἐν ὀρθίᾳ στάσει ὁ Ἔρως, ἐπὶ τοῦ βορείου ὁμίλου, καὶ ἡ Ἥβη, ἐπὶ τοῦ νοτίου ὁμίλου, ἐξ αἰτίας ἴσως τῆς ἀεικινήτου φύσεως ἀμφοτέρων καὶ συμφώνως πρὸς τὴν συνήθη παράστασιν αὐτῶν ἐν τῇ ἑλληνικῇ εἰκονογραφίᾳ.

Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους ὑπὸ τὰ καθίσματα τῶν θεοτήτων παρουσιάζεται ἀνώμαλος. Τοῦτο προσφάτως ἡρμηνεύθη ὡς ὑποδηλοῦν τὸ βραχῶδες τοῦ Ὀλύμπου καὶ ἄρα τὴν ὀλυμπίαν κατοικίαν τῶν θεοτήτων, ἀφ᾽ ἧς καὶ αἱ θεότητες αὗται θεῶνται — μὴ καθήμεναι ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως — τὴν πομπὴν τῶν Παναθη-

1 Περὶ τοῦ συνδέσμου τῶν Κεκροπίδων πρὸς τὰς δύο Ἀρρηφόρους βλ. KERÉNYI, Jungfrau und Mutter in der griechischen Religion, 53. Ἐνίοτε αἱ Κεκροπίδες φαίνονται συγχεόμεναι πρὸς τὰς Ἐρεχθεΐδας (ΣΧΟΛ. Δημ. 438. 17 καὶ ΣΧΟΛ. Ἀριστείδ. Παναθ. 119).

2 A. B. COOK, Zeus III, I, 260.

ναίων [1]. Ἡ ἑρμηνεία ὅμως αὕτη δὲν ἐξηγεῖ ἰδίᾳ τὴν εἰς δύο ὁμίλους διαίρεσιν τῶν θεοτήτων, μὴ δικαιολογουμένην ἄλλως εἰμὴ μόνον ἐὰν αὗται εὑρίσκωνται ἑκατέρωθεν τῆς προσόψεως τοῦ ναοῦ τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς, καὶ μάλιστα πλαισιοῦσαι, καθ' ἡμᾶς, τὴν ὑπὸ τοῦ Ἐριχθονίου-Ἐρεχθέως παράδοσιν τοῦ πέπλου τῆς Ἀθηνᾶς εἰς τὸν Κέκροπα. Ἀλλὰ καὶ οὔτε χρειάζεται ἡ ἑρμηνεία αὕτη πρὸς ἐξήγησιν τοῦ ἀνωμάλου ἐδάφους, ὅπερ ὑποδηλοῖ ἁπλῶς τὸ βραχῶδες τῆς Ἀκροπόλεως.

Ἡ διάταξις τῶν θεοτήτων, ἀμφοτέρων τῶν ὁμίλων, δικαιολογεῖται, πλὴν ἄλλων, καὶ ἐκ τῶν ἑξῆς:

Ἡ θέσις τῆς Ἀφροδίτης καὶ τοῦ Ἔρωτος ἐπὶ τοῦ βορείου ἄκρου τοῦ βορείου ὁμίλου δὲν εἶναι ἴσως ἄσχετος πρὸς τὴν ἐπὶ τῆς βορείου πλευρᾶς τῆς Ἀκροπόλεως ὕπαρξιν τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀφροδίτης καὶ τοῦ Ἔρωτος. Τὸ μικρὸν ἀνάγλυφον τῆς Ἀφροδίτης καὶ τοῦ Ἔρωτος [2]—πιθανῶς ἐκ τῆς βορείου πλευρᾶς προερχόμενον—καὶ τὸ γνωστὸν ἀνάγλυφον τῆς Τελετῆς [3], σχετισθέντα ἤδη πρὸς τὴν ἐν Κήποις Ἀφροδίτην [4]—τὸ ἀνάγλυφον δὲ τῆς Τελετῆς καὶ πρὸς τὴν Φειδιακὴν παράδοσιν [5]—ἐμφανίζουσι τὴν θεὰν ἔχουσαν τὸ ἱμάτιον αὐτῆς ὡς περίπου ἡ Ἀφροδίτη τῆς ζῳφόρου — παρυφαὶ ἐπὶ τῶν γονάτων — καὶ ὡς μορφαί τινες ἐρυθρομόρφων ἀγγείων τοῦ τέλους τοῦ 5ου αἰῶνος π. Χ., σχετισθεῖσαι ἤδη πρὸς τὴν λατρείαν τῆς ἐν Κήποις Ἀφροδίτης [6]. Ἡ τοιαύτη ἰδιορρυθμία ἀπηχεῖ ἴσως στοιχεῖον λατρευτικοῦ τύπου τῆς θεᾶς. Οἱαδήποτε δὲ καὶ ἂν εἶναι ἡ σημασία τῆς χειρονομίας τῆς ἐπὶ τῆς ζῳφόρου Ἀφροδίτης — λίαν ἐντόνως ὅμως ὑποβαλλομένης τῆς ἐντυπώσεως περὶ συνδυασμοῦ ταύτης πρὸς τὴν ἐπὶ τῆς βορείου πλευρᾶς τῆς Ἀκροπόλεως ὕπαρξιν τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀφροδίτης καὶ τοῦ Ἔρωτος—, ὁπωσδήποτε ὁ Ἔρως, παρὰ τὴν Ἀφροδίτην ἱστάμενος, ὑποδηλοῖ τὴν κοινὴν λατρείαν αὐτῶν, αὕτη δὲ εἶχε κέντρον τὸ ἱερὸν τοῦτο τῆς βορείου πλευρᾶς τῆς Ἀκροπόλεως. Καὶ δὲν εἶναι ἴσως τυχαία ἡ ὕπαρξις ὑπὸ τὸν πόδα τῆς Ἀφροδίτης ὀγκώδους ἀνωμαλίας τοῦ ἐδάφους, ὡσεὶ κλειτύος λόφου.

Ἡ θέσις τοῦ Ἑρμοῦ ἐπὶ τοῦ ἑτέρου ἄκρου τῆς θείας ὁμηγύρεως τῆς ζῳφόρου, οὕτω δὲ ἐπὶ τοῦ νοτίου ἄκρου τοῦ νοτίου ὁμίλου, καὶ ἡ πρὸς νότον στροφὴ αὐτοῦ δὲν εἶναι ἴσως ἄσχετος πρὸς τὴν ἐκεῖσε τῆς Ἀκροπόλεως τοποθέτησιν τοῦ Κυνοσαργείου [7] καὶ τοῦ Λυκείου, τόπων λατρείας τοῦ ἐναγωνίου Ἑρμοῦ. Ἡ πιθανότης αὕτη ἐνισχύεται καὶ ἐκ τῆς ὅλης ἐν γένει ἐμφανίσεως τοῦ Ἑρμοῦ ἐπὶ τῆς ζῳφόρου: γυμνοῦ — πέτασος καὶ χλαμὺς ἐπὶ τῶν γονάτων — καθημένου δὲ καὶ τείνοντος τὴν ἀριστερὰν κνήμην, συμφώνως πιθανώτατα πρὸς λατρευτικὸν τύπον τοῦ ἐναγωνίου Ἑρμοῦ, μορφὴν δρομέως ἔχοντος ἀναπαυομένου, ἑτοίμου δὲ πρὸς νέον δρόμον [8].

1 Journal of the Warburg and Caurtauld Institutes 1961 (P. FEHL).

2 Hesperia 4, 1935, 146.

3 LANGLOTZ, Aphrodite in den Garten ἐν Sitz. der Heidelb. Akad. der Wiss. 1953 - 4, πίν. 7, ἀρ. 2, σημ. 32 (βιβλιογραφία).

4 Hesperia ἔ.ἀ. 146 κ.ἑ. (BRONEER).

5 LANGLOTZ, ἔ. ἀ. 23.

6 Rendiconti della Pont. Acad. Rom. d'Arch. 27, 1951 - 4, 180 κ.ἑ.

7 Περὶ τῶν ὑπαρχουσῶν γνωμῶν ὡς πρὸς τὴν θέσιν τοῦ Κυνοσαργείου καὶ τοῦ Λυκείου, WYCHERLEY ἐν BSA 55, 1960, 39 κ.ἑ.

8 Δύο τῶν ἐν τῇ μικροτεχνίᾳ ἀπαντώντων δειγμάτων τοῦ τύπου τούτου τοῦ Ἑρμοῦ (σκύφος: Hesperia 16, 1947, πίν. 65 31) καὶ χαλκῆ πλάξ: (αὐτόθι πίν. 63, 251),

Ὡσαύτως ἡ τριὰς Ἀθηνᾶς-Ἡφαίστου-Ποσειδῶνος εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ βορείου ὁμίλου, ἰσορροποῦσα ἔν τινι μέτρῳ τὴν τριάδα Διὸς-Ἥρας-Ἥβης τοῦ νοτίου ὁμίλου, καίπερ ὀρθίας τῆς Ἥβης εἰκονιζομένης, εἶναι ἐστραμμένη πρὸς βορρᾶν, ὅπερ δὲν εἶναι ἴσως ἄσχετον πρὸς τὴν πρὸς βορρᾶν τοῦ Παρθενῶνος λατρείαν τῶν τριῶν τούτων θεοτήτων ἐντὸς τοῦ χώρου τοῦ Ἐρεχθείου. Τοῦτο προϋποθέτει ὅμως τὴν ἐπὶ τῆς ζῳφόρου σύμπτωσιν δύο θεμάτων: (α) θεοτήτων καθημένων πρὸ τοῦ ἱεροῦ χώρου τῆς Ἀθηνᾶς Πολιάδος, αἵτινες παρακολουθοῦσιν αὐτοπροσώπως τὴν μυθικὴν ἵδρυσιν τῶν Παναθηναίων, (β) εἰκόνων θεοτήτων, συγκεκριμένων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον λατρευτικῶν τύπων, οἵτινες ἔχουσι λαξευθῆ ἐπὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Παρθενῶνος.

Ἡ πρὸς νότον στροφὴ τῆς κεφαλῆς τῆς Ἥβης δὲν εἶναι ἄσχετος ἴσως πρὸς τὴν ἐκεῖσε τῆς Ἀκροπόλεως ὕπαρξιν τοῦ Κυνοσαργείου, ἐν ᾧ ἀναφέρεται βωμὸς αὐτῆς. Δὲν εἶναι ὡσαύτως ἄσχετος ἴσως πρὸς τὴν πρὸς ἀνατολὰς ὕπαρξιν τοῦ Ὀλυμπείου καὶ ἡ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην στροφὴ τοῦ κορμοῦ τῆς Ἥρας καὶ τοῦ Διός, οὗ καὶ ἡ μορφὴ δὲν εἶναι ἄσχετος ἴσως πρὸς τὸν λατρευτικὸν τύπον τοῦ Διὸς Ὀλυμπίου. Ἡ θέσις τοῦ ζεύγους Διὸς-Ἥρας ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ βορείου ὁμίλου ἐξ ἄλλου ἰσορροπεῖ τὴν ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ νοτίου ὁμίλου θέσιν τοῦ ζεύγους Ἀθηνᾶς-Ἡφαίστου, ἡ δὲ στροφὴ τῆς κεφαλῆς τῆς Ἥρας πρὸς βορρᾶν, πρὸς τὸν Δία, ἰσοσταθμεῖται διὰ τῆς πρὸς νότον, πρὸς τὴν Ἀθηνᾶν, στροφῆς τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἡφαίστου· εἶναι δὲ ἡ στροφὴ αὕτη δηλωτικὴ ἴσως τοῦ ἥσσονος κύρους αὐτῶν ἔναντι τῶν θείων αὐτῶν συντρόφων, Διὸς καὶ Ἀθηνᾶς. Ἡ ἐμφάνισις ἐξ ἄλλου τοῦ ζεύγους Διὸς-Ἥρας ἀριστερᾷ τοῦ ζεύγους Ἀθηνᾶς-Ἡφαίστου ἐξαίρει τὴν ἱεραρχικὴν αὐτῶν θέσιν, τοσούτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον ἡ προέχουσα θέσις τοῦ Διὸς τονίζεται καὶ διὰ τοῦ ὑπερέχοντος μεγέθους αὐτοῦ ἔναντι πασῶν τῶν θεοτήτων τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς ζῳφόρου, ὡς καὶ διὰ τῆς ἐπὶ θρόνου τοποθετήσεως μόνου αὐτοῦ. Παρὰ τὸν Δία ἡ Γῆ, τὴν αὐτὴν καὶ οὗτος λαμβάνουσα στάσιν κατὰ τὴν νοουμένην σκηνὴν τῆς ἐνθρονίσεως, ἰσοσταθμοῦσα δὲ τὴν παρὰ τὴν Ἀθηνᾶν ὕπαρξιν τοῦ Ἐριχθονίου-Ἐρεχθέως, πιθανῶς ὑποδηλοῖ καὶ τὴν ἐν τῷ Ὀλυμπείῳ ὕπαρξιν τοῦ ἱεροῦ τῆς Γῆς ὀλυμπίας.

Ἡ στάσις τοῦ Ἀπόλλωνος[1] τοῦ βορείου ὁμίλου, ἐστραμμένου πρὸς βορρᾶν, ὡς περίπου καὶ ἡ παρ' αὐτὸν γυναικεία μορφή, Λητὼ ἢ Ἄρτεμις, δηλοῖ σχέσιν ἴσως πρὸς τὸ ἐπὶ τῆς βορείου πλευρᾶς τῆς Ἀκροπόλεως ἱερὸν τοῦ Πυθίου[2] Ἀπόλλωνος, ἡ στροφὴ ὅμως τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ πρὸς νότον δηλοῖ ἴσως καί τινα σχέσιν πρὸς ἕτερον τόπον λατρείας αὐτοῦ (Λύκειον;). Ἡ σύστοιχος πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα μορφὴ τοῦ νοτίου ὁμίλου, ὁ Διόνυσος, στρέφει τὴν κεφαλὴν πρὸς νότον, ἴσως πρὸς τὰ ἐπὶ τῆς νοτίου πλευρᾶς τῆς Ἀκροπόλεως ἱερὸν καὶ θέατρον

προέρχονται ἐκ τμήματος τῆς νοτίου στοᾶς τῆς Κορίνθου, ὅπερ κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους τοὐλάχιστον ἐχρησίμευεν ὡς ἀγωνοθετεῖον. Βλ. ὡσαύτως ἀνάγλυφον παράστασιν χαλκοῦ κράνους (AJA 58, 1954, πίν. 39, εἰκ. 15) καὶ ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον ἐν Μονάχῳ (αὐτόθι πίν. 40, εἰκ. 16).

1 Ὁ FARNELL εὑρίσκει ἀντίγραφα τοῦ τύπου τούτου τοῦ Ἀπόλλωνος ἐπὶ παραστάσεως ἐρυθρομόρφου ἀγγείου τῆς Νεαπόλεως (The Cults of Greek States I, 342) καὶ ἐπὶ χρυσοῦ ἀγγείου τοῦ Βουκουρεστίου (αὐτόθι πίν. 36b).

2 Περὶ τοῦ Πυθίου βλ. σημ. 23 καὶ ὑπὸ BRONEER ἐν ΑΕ 1960, 54 κ.ἑ., AJA 63, 1959, 68 κ.ἑ. ὑπὸ WYCHERLEY.

αὐτοῦ, ἔχει δὲ τὸν κορμὸν πρὸς βορρᾶν ἢ βορειοδυτικὰ ἐστραμμένον, ἴσως πρὸς ἕτερον ἱερὸν αὐτοῦ (ἐν Λίμναις;[1]).

Ἡ Δημήτηρ, ἐγγὺς τοῦ Διονύσου καθημένη, στρέφεται πρὸς νότον, ἴσως πρὸς τὸ ἱερὸν αὐτῆς παρὰ τὸν Ἰλισόν. Ὁ δὲ παρ᾽ αὐτὴν Ἄρης στρέφεται ὡσαύτως πρὸς νότον, ἴσως πρὸς ἱερόν τινα τόπον λατρείας αὐτοῦ, πιθανῶς τὸν χῶρον, ἔνθα ἐτοποθέτει ἡ ἀρχαία παράδοσις τὸν ὑπ᾽ αὐτοῦ θάνατον τοῦ υἱοῦ τοῦ Ποσειδῶνος Ἁλιρροθίου.

Πρὸς τὴν τοιαύτην διάταξιν τῶν θεοτήτων τῆς ζωφόρου συμφωνεῖ καὶ ἡ ἐπὶ

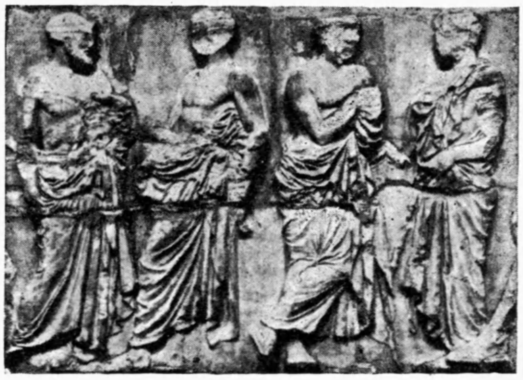

20 21 22 23

Εἰκ. 25. Μυθικοὶ ἥρωες τοῦ νοτίου ὁμίλου (Κοδρίδαι ;).

τοῦ ἀνατολικοῦ ἀετώματος τοῦ Παρθενῶνος θέσις τῆς Ἀφροδίτης καὶ τῶν ἐλευσινίων θεοτήτων[2].

ΟΙ ΟΜΙΛΟΙ ΤΩΝ ΗΡΩΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΙΕΡΟΠΟΙΩΝ

Αἱ ἑπτὰ ἀνδρικαὶ μορφαί, δεξιᾷ τῆς Ἀφροδίτης καὶ τοῦ Ἔρωτος (εἰκ. 26: 43-47 καὶ εἰκ. 29: 48-49) καὶ αἱ ἓξ ἀνδρικαὶ μορφαί, ἀριστερᾷ τοῦ Ἑρμοῦ (εἰκ. 25: 20-23, εἰκ. 28: 18-19), πλαισιοῦσαι οὕτω ἑκατέρωθεν τὰς θεότητας ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς ζωφόρου, φαίνονται ἐκ πρώτης ὄψεως ἀποτελοῦσαι δύο ἑνιαίους ὁμίλους, βόρειον καὶ νότιον.

Αἱ μορφαὶ αὗται ἔχουσιν ἑρμηνευθῆ διαφοροτρόπως. Οἱ παλαιότεροι τῶν ἐρευνητῶν, οἱ περιηγηταὶ ἰδίᾳ, ἐθεώρησαν ταύτας ὡς μορφὰς ἀξιωματούχων, ἤτοι ἱεροποιῶν, ἐπιμελητῶν, ἀθλοθετῶν, ὡρισμένας δὲ καὶ ὡς μορφὰς ἁπλῶν θεατῶν[3]. Βραδύτερον ὅμως, ἀπὸ τοῦ ἔτους 1906, αἱ πλεῖσται τούτων ἐθεωρήθησαν μορφαὶ ἡρώων. Οὕτω, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ ΑΡΒΑΝΙΤΟΠΟΥΛΟΥ[4], πρώτου ἐπιστήσαντος τὴν προσοχὴν ἐπὶ τῆς ἐγγὺς τῶν μορφῶν τούτων παρουσίας τῶν θεοτήτων, αἱ δέκα (18-23

1 Περὶ τῆς τοπογραφίας τοῦ ἐν Λίμναις ἱεροῦ βλ. JUDEICH², 56 κ.ἑ. 176 (μεταξὺ Ἀρείου Πάγου καὶ Πνυκός). Κατὰ τῆς ταυτίσεως ταύτης τάσσεται ὁ WYCHERLEY (BSA 55, 1960, 60 κ.ἑ.). Προτιμοτέρα ἴσως εἶναι ἡ γνώμη, καθ᾽ ἣν τὸ πρόβλημα τῆς ἀκριβοῦς θέσεως τοῦ ἱεροῦ τούτου παραμένει εἰσέτι ἄλυτον (JHS 80, 1960, 116 ὑπὸ HOOKER).

2 Ἤδη ὁ ELDERKIN (AJA 1936, 95) θεωρεῖ, ὅτι αἱ ἑπτὰ θεῖαι μορφαὶ τοῦ βορείου ὁμίλου τῶν θεοτήτων σχέσιν ἔχουσι πρὸς τὴν πρὸς βορρᾶν τοῦ Παρθενῶνος ὕπαρξιν τῶν ἱερῶν αὐτῶν.

3 Βλ. A. H. SMITH, The Sculptures of the Parthenon, 54.

4 Phylen - Heroen am Parthenonfries ἐν AM 31, 1906, 83 κ.ἑ.

καὶ 43-46), ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιά, τῶν μορφῶν τούτων εἶναι δυνατὸν νὰ ταυτισθῶσι πρὸς τοὺς δέκα ἐπωνύμους ἥρωας τῶν Ἀθηνῶν, αἱ ὑπόλοιποι δὲ τρεῖς (47-49) πρὸς θνητούς τινας ἀξιωματούχους τῆς παναθηναϊκῆς πομπῆς.

Ἡ ταύτισις ὅμως αὕτη ὑπὸ τοῦ ΑΡΒΑΝΙΤΟΠΟΥΛΟΥ προσκρούει: (α) ἐπὶ τῆς ὁμοιότητος τῆς πρώτης μὲν (47) τῶν τριῶν μορφῶν (ἀξιωματούχων τῆς πομπῆς κατ' αὐτὸν) πρὸς τὰς τελευταίας τέσσαρας (43-46) τῶν δέκα μορφῶν (τῶν ἐπωνύμων ἡρώων κατ' αὐτόν), τῶν δὲ ἄλλων δύο (48-49) τῶν τριῶν μορφῶν πρὸς τὰς δύο πρώτας (18-19) τῶν δέκα μορφῶν.

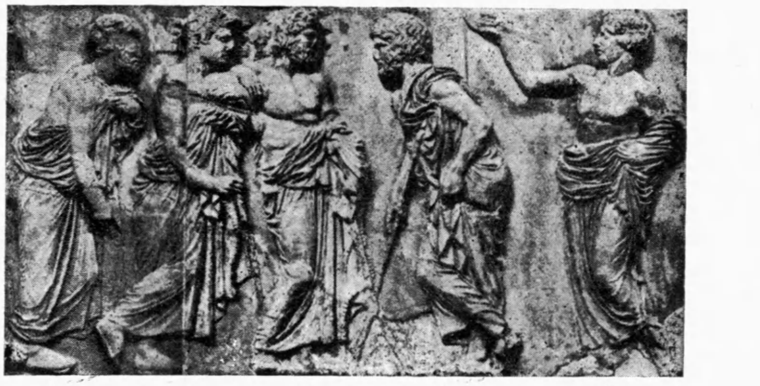

43 44 45 46 47

Εἰκ. 26. Μυθικοὶ ἥρωες τοῦ νοτίου ὁμίλου (Ἐρεχθεῖδαι ;).

Τὴν κλεῖδα πρὸς ὀρθὴν διαίρεσιν καὶ ταύτισιν τῶν δέκα τριῶν τούτων μορφῶν (18-23 καὶ 43-49) προσφέρει εἰς ἡμᾶς ἡ ὑπὸ τοῦ ASHMOLE γενομένη παρατήρησις, καθ' ἣν τινὲς τῶν δέκα τριῶν τούτων μορφῶν εἶναι μεγαλύτεραι τῶν ἄλλων, ἅμα δὲ καὶ μικρότεραι τῶν ἐγγὺς αὐτῶν θεοτήτων.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς παρατηρήσεως ταύτης τοῦ ASHMOLE πρὸς ἥρωας εἶναι δυνατὸν νὰ ταυτισθῶσιν ἐννέα μορφαί: αἱ τέσσαρες μορφαὶ (20-23) τοῦ νοτίου ὁμίλου, ἀριστερᾷ τοῦ Ἑρμοῦ, καὶ αἱ πέντε μορφαὶ τοῦ βορείου ὁμίλου (43-47), δεξιᾷ τῆς Ἀφροδίτης καὶ τοῦ Ἔρωτος. Καὶ περαιτέρω μεταξὺ τῶν πέντε ἡρώων τοῦ βορείου ὁμίλου ἐνδείκνυται νὰ διακριθῶσι: (α) τέσσαρες σκηπτοῦχοι (43-46), (β) εἷς μὴ σκηπτοῦχος (47). Ἡ διάκρισις δὲ αὕτη ἄγει εἰς ἀναγνώρισιν τῶν ὑπὸ τῶν μορφῶν τούτων εἰκονιζομένων μυθικῶν προσώπων.

Οὕτω, αἱ τέσσαρες σκηπτοῦχοι μορφαὶ τοῦ βορείου ὁμίλου εἶναι μυθικοὶ βασιλεῖς, ὅπερ ὑποδηλοῦται διὰ τοῦ σκήπτρου, καὶ δὴ τῆς αὐτῆς ἀθηναϊκῆς δυναστείας, ὅπερ ὑποδηλοῦται διὰ τῆς ὁμοιότητος τῶν χαρακτηριστικῶν αὐτῶν. Τρεῖς τούτων (43, 45, 46) εἶναι ἡλικιωμένοι βασιλεῖς, ἐξ οὗ καὶ πωγωνοφόροι, ὁ τέταρτος δὲ (44), στερούμενος πώγωνος, εἶναι βασιλεὺς νεαρᾶς ἡλικίας, καὶ δὴ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ παρ' αὐτὸν ἡλικιωμένου βασιλέως, ὃν φαίνεται στηρίζων μετὰ στοργῆς. Ἡ βασιλικὴ αὕτη δυὰς εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναγνωρισθῇ ὡς Θησεὺς-Αἰγεύς [1],

1 Περὶ τῶν παραστάσεων τοῦ Αἰγέως βλ. BROMMER, ἔ. ἀ. 159. Οὗτος παρατηρεῖ, ὅτι ὁ Αἰγεύς, ὁσάκις ἐπὶ τῶν ἀγγειογραφιῶν παρουσιάζεται ὡς πατὴρ τοῦ Θησέως, φέρει κόμην πολιάν. Τοιαύτην κόμην ἴσως ἔφερεν

οὐχὶ δὲ ὡς Αἰγεὺς - Πανδίων, ὡς προέτεινεν ὁ ΑΡΒΑΝΙΤΟΠΟΥΛΟΣ, καθόσον: (α) ἡ δυὰς Θησέως-Αἰγέως εἶναι πλέον γνώριμος εἰς τὴν ἑλληνικὴν τέχνην ἢ ἡ δυὰς Αἰγέως-Πανδίονος, (β) δὲν ὑπάρχει παράστασις Αἰγέως ἐφήβου εἰκονιζομένου παρὰ τὸν Θησέα, ἐνῶ λίαν δημοφιλὴς εἶναι, ἰδίᾳ μετὰ τὰ Μηδικά, ἡ μορφὴ τοῦ Θησέως ἐφήβου. Ἐξ ἄλλου, δὲν στερεῖται ἴσως σημασίας ἡ ἐγγὺς τῆς Ἀφροδίτης θέσις τοῦ Αἰγέως, θεωρουμένου ὡς ὑπευθύνου τῆς εἰσαγωγῆς τῆς λατρείας αὐτῆς εἰς τὴν Ἀττικήν.

Ἡ ἀναγνώρισις τῶν μυθικῶν τούτων βασιλέων, δεξιᾷ τῶν θεοτήτων ἐπὶ τῆς ζῳφόρου, ἐνισχύεται καὶ ἐκ τοῦ δεσμοῦ αὐτῶν μετὰ τοῦ Ἐριχθονίου-Ἐρεχθέως, γενάρχου τῆς δυναστείας αὐτῶν, ἱδρυτοῦ δὲ τῆς ἑορτῆς τῶν Παναθηναίων. Πράγματι οἱ δύο οὗτοι βασιλεῖς — Θησεὺς καὶ Αἰγεὺς — ἀνήκουσιν εἰς τὴν δυναστείαν οὐ μόνον τῶν Πανδιονιδῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν Ἐρεχθειδῶν, καθόσον ὁ Πανδίων ὁ 1ος ἦτο υἱὸς τοῦ Ἐριχθονίου-Ἐρεχθέως. Ὁ δεσμὸς τῶν Ἐρεχθειδῶν - Πανδιονιδῶν μετὰ τοῦ Ἐριχθονίου ἀποτελεῖ θέμα ἐμφανιζόμενον οὐ μόνον ἐπὶ τῆς ζῳφόρου ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς ἑλληνικῆς τέχνης, ὡς π. χ. ἐπὶ ἐρυθρομόρφου ἀττικῆς κύλικος [1], ἐφ' ἧς εἰκονίζεται ἡ σκηνὴ τῆς υἱοθεσίας τοῦ Ἐριχθονίου-Ἐρεχθέως, παρισταμένου τοῦ βασιλέως Ἐρεχθέως (πατρὸς τῆς Κρεούσης), τοῦ Αἰγέως καὶ τοῦ Πάλλαντος.

Ὁ Αἰγεὺς καὶ ὁ Πάλλας κατὰ τὴν ἐπικρατεστέραν παράδοσιν εἶναι οἱ ἐπιφανέστεροι τῶν τεσσάρων υἱῶν τοῦ Πανδίονος τοῦ 2ου: Λύκου, Νίσου, Πάλλαντος, Αἰγέως. Ὁ Πάλλας ἐπὶ ἐρυθρομόρφου κρατῆρος τῆς Ἀκροπόλεως [2] ἐμφανίζεται καθήμενος, ἐνῶ οἱ ἄλλοι μετ' αὐτοῦ εἰκονιζόμενοι Πανδιονίδαι ἐμφανίζονται ὄρθιοι. Οὕτω, εἷς τῶν ἄλλων δύο, πλὴν τοῦ Θησέως καὶ τοῦ Αἰγέως, σκηπτούχων ἡρώων τοῦ βορείου ὁμίλου εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναγνωρισθῇ ὡς Πάλλας.

Ὁ μὴ σκηπτοῦχος ἥρως (47) ἀνήκει εἰς ἑνιαῖον σύνολον μετὰ τῶν Ἐρεχθειδῶν - Πανδιονιδῶν: Ἔχει οὗτος τὸ αὐτὸ καὶ οἱ μυθικοὶ οὗτοι βασιλεῖς μέγεθος, στρέφεται πρὸς τὴν πλευρὰν τούτων, ἰδίᾳ πρὸς τὸν Θησέα, φέρει δὲ τὸ αὐτὸ περίπου καὶ ὁ Θησεὺς ἱμάτιον. Εἶναι ἄρα οὗτος μυθικὸς ἥρως, μὴ ὑπάρξας βασιλεύς, ἔχων ὅμως δεσμὸν στενὸν μετὰ τῆς δυναστείας τῶν Ἐρεχθειδῶν - Πανδιονιδῶν. Καθ' ἡμᾶς ὁ ἥρως οὗτος εἶναι ὁ Φόρβας, μυθικὸς γυμναστὴς καὶ ἡνίοχος τῆς οἰκογενείας τῶν Πανδιονιδῶν, τοῦ Θησέως κυρίως, λατρευόμενος καὶ ἐντὸς ἰδίου ἱεροῦ ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως [3]. Ἐκράτει, φαίνεται, οὗτος διὰ τῆς ὑψωμένης δεξιᾶς χειρὸς ἀντικείμενον, σύμβολον ἴσως τῆς πρὸς τοὺς Πανδιονίδας σχέσεως αὐτοῦ. Τὸ ἀντικείμενον τοῦτο, ἐζωγραφημένον μόνον, οὐδόλως σώζεται σήμερον [4].

οὗτος καὶ ἐπὶ τῆς ζῳφόρου. Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ J. P. HARLAND (Prehistoric Aegina, 51) ὁ Αἰγεὺς ἀποτελεῖ τὴν μεγάλην θαλασσίαν θεότητα τῆς Πρωτοελλαδικῆς ἐποχῆς, βαθμιαίως συγχωνευθεῖσαν μετὰ τοῦ Ποσειδῶνος, κυρίας θεότητος τῶν φορέων τῆς μινυείου κεραμεικῆς. Ὁ WILL (ἔ. ἀ. 211) βλέπει ἀντιθέτως σύνδεσμον τοῦ Θησέως πρὸς τοὺς φορεῖς τῆς κεραμεικῆς ταύτης. Περὶ τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς λατρείας αὐτοῦ βλ. σ. 93.

1 ARV, 739 (Βερολ. 2537). Ἐπὶ τῆς κύλικος ταύτης, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς ζῳφόρου, ἡ συμπαρουσία τῶν βασιλέων τούτων ἀποτελεῖ ἀναχρονισμόν. Τοιούτου εἴδους ὅμως ἀναχρονισμὸς εἶναι γνωστὸς ἐν τῇ θρησκευτικῇ τέχνῃ γενικῶς: βλ. π. χ. παράστασιν Θεοτόκου μετὰ Ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας.

2 ARV, 195.

3 PRELLER-ROBERT, Griechische Mythologie II 2, 141 καὶ 731. Ὁ δεσμὸς Θησέως καὶ Φόρβαντος ἐμφανίζεται οὐ μόνον ἐπὶ τῆς ζῳφόρου ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ἐρυθρομόρφων ἀττικῶν ἀγγείων, ἐφ' ὧν εἰκονίζεται ὁ Θησεὺς καὶ ἀνήρ, φέρων τὸ ὄνομα Φόρβας (Βλ. von BOTHMER, Amazons, 234).

4 Ὁ A. H. SMITH (ἔ. ἀ. 64) παρατηρήσας τὴν κίνησιν τῆς χειρὸς τῆς μορφῆς ταύτης ἡρμήνευσεν αὐτὴν ὡς χει-

Αἱ τέσσαρες μορφαὶ (20 - 23) τοῦ νοτίου ὁμίλου, ἀριστερᾷ τοῦ Ἑρμοῦ, σκῆπτρον φέρουσαι ἅπασαι, αἱ μὲν δύο αὐτῶν (22-23) ἐπὶ τοῦ γλυπτοῦ ἀποδεδομένον, αἱ δὲ ἄλλαι δύο (20-21) ἐζωγραφημένον ἁπλῶς[1], καὶ ὅμοια περίπου ἔχουσαι χαρακτηριστικά, ἐμφανῆ καὶ σήμερον, παρὰ τὴν ἀπόκρουσιν αὐτῶν ἐν πολλοῖς, εἶναι πιθανῶς βασιλεῖς ὡσαύτως ἀθηναϊκῆς δυναστείας. Αἱ μορφαὶ αὗται, συγκρινόμεναι πρὸς τὰς μορφὰς τῆς δυναστείας τῶν Ἐρεχθειδῶν - Πανδιονιδῶν, παρουσιάζουσι φυσιογνωμονικὰ στοιχεῖα, ὡς πρὸς τὴν κόμην, τὸν πώγωνα ἢ καὶ τὴν ὅλην διάπλασιν τοῦ σώματος, ἐξ ὧν ὑποδηλοῦται ποιά τις ἐξέλιξις· οὕτω δὲ εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναγνωρισθῶσιν ὡς βασιλεῖς μεταγενεστέρας ἢ οἱ Μυκηναῖοι Ἐρεχθεῖδαι - Πανδιονίδαι ἀθηναϊκῆς δυναστείας. Ἐξ ἄλλου, ἡ στάσις τῶν μορφῶν τούτων, ὡς καὶ τὸ πρόσωπον μιᾶς αὐτῶν (20), τὸ μόνον ἀκεραίως σχεδὸν σωζόμενον, ὑποβάλλει τὴν ἐντύπωσιν γνησίας εὐγενείας ἀρχόντων· μία δὲ αὐτῶν (22) παρουσιάζει ἐξόγκωσιν ἀσυνήθη τοῦ ἀριστεροῦ ποδός, ὁμοιάζουσαν πρὸς τὴν ἐξόγκωσιν τοῦ ποδὸς τοῦ Ἡφαίστου (εἰκ. 27).

Εἰκ. 27. Λεπτομέρεια ἐκ τῆς εἰκ. 25.

Οὕτω αἱ μορφαὶ αὗται εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναγνωρισθῶσιν ὡς βασιλεῖς ἀνήκοντες εἰς τὴν Ἰωνικὴν δυναστείαν τῶν Νηλειδῶν - Κοδριδῶν. Ἡ δυναστεία αὕτη ἐθεωρεῖτο μεταγενεστέρα τῆς τῶν Ἐρεχθειδῶν - Πανδιονιδῶν καὶ διεκρίνετο, ἐξ ἄλλου, διὰ τὴν παροιμιώδη εὐγένειαν τῶν μελῶν αὐτῆς, ἰδίᾳ τοῦ Κόδρου: *εὐγενέστερος Κόδρου*[2]· ὁ πρεσβύτερος δὲ υἱὸς τοῦ Κόδρου, ὁ Μέδων, συμφώνως πρὸς πληροφορίαν τοῦ ΠΑΥΣΑΝΙΟΥ (VII 2, 1) ἦτο χωλὸς κατὰ τὸν ἕτερον πόδα.

Ἱδρυτὴς τῆς δυναστείας τῶν Κοδριδῶν ἐθεωρεῖτο ὁ Νηλεύς, συνεδέετο δὲ οὗτος ἢ ὁμώνυμος ἀπόγονος τούτου, καὶ πρὸς τὴν ἐκ τῆς Ἀττικῆς μετανάστευσιν τῶν πρώτων Ἰώνων. Νηλεὺς καὶ Κόδρος εἶχον καὶ ἴδιον ἱερὸν ἐν Ἀθήναις, πρὸς νότον τῆς Ἀκροπόλεως, ἐν ᾧ πιθανώτατα ἐδεικνύετο καὶ ὁ τάφος τοῦ Κόδρου[3]. Οἱ βασιλεῖς τῆς δυναστείας ταύτης, μολονότι μυθικοί, δὲν ἐθεωροῦντο ἐξ ἴσου ὡς οἱ Ἐρεχθεῖδαι - Πανδιονίδαι σεπτοί, ἀπὸ τῆς ἐπαναστάσεως ὅμως τῶν Ἰώνων εἶχον, ὡς πιστεύεται, ηὐξημένην μνήμην παρὰ τῷ λαῷ, ἀκμάζουσαν ὅτε διεκοσμεῖτο ἡ ζῳφόρος.

Ἡ ὕπαρξις, ἀφ' ἑνὸς μὲν πέντε μορφῶν ἡρώων[4] ἐπὶ τοῦ βορείου ὁμίλου, ἀφ'

ρονομίαν ἀπευθυνομένην πρὸς μορφήν τινα σύστοιχον αὐτῆς ἐν τῇ νοτίῳ πομπῇ. Ἡ ἑρμηνεία ὅμως αὕτη προσκρούει: α) ἐπὶ τῆς διαφορᾶς μεγέθους τῆς μορφῆς ταύτης καὶ τῶν προσώπων τῆς πομπῆς. β) ἐπὶ τοῦ ἐμφανοῦς συνδέσμου (στάσις, μέγεθος, γενικὴ διάπλασις, ἀμφίεσις) αὐτῆς πρὸς τὰς τέσσαρας μορφὰς τῶν Ἐρεχθειδῶν - Πανδιονιδῶν.

1 Τοῦτο καταφαίνεται ἐκ τῆς στάσεως ἀμφοτέρων, ἰδίᾳ τῆς ὑπ' ἀριθ 21 μορφῆς, ἰσορροπουμένης μόνον ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν στηρίξεως ἐπὶ σκήπτρου.

2 ΕΛΛΑΝΙΚΟΣ (ἔ. ἀ.) 23, ἀπόσπ. 11: Σημειωτέον ὅτι ἡ μία (20) μορφὴ τοῦ ὁμίλου τούτου θεωρεῖται φέρουσα τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ Περικλέους, τούτου δὲ ἡ οἰκογένεια ἀνῆγε τὴν ἀρχὴν εἰς τὴν δυναστείαν ταύτην.

3 Βλέπε JUDEICH, 161, σημ. 1. Βλ. ἐπίσης JHS 80, 1960, 115 καὶ BSA 55, 1960, 60 κ.ἑ.

4 Τὰ σκῆπτρα τῶν μορφῶν τούτων ἀποτελοῦνται

ἑτέρου δὲ τεσσάρων μόνον μορφῶν ἡρώων ἐπὶ τοῦ νοτίου ὁμίλου, ὑπηγορεύθη πιθανῶς ἐκ τῆς ἀνίσου κατανομῆς τοῦ διαθεσίμου χώρου, ὡς ἐκ τῆς ἀντιστοιχίας αὐτοῦ πρὸς τὸν χῶρον τὸν καταλαμβανόμενον ὑπὸ τῶν δύο ὁμίλων τῶν θεοτήτων: τὸ μῆκος τοῦ νοτίου ὁμίλου τῶν θεοτήτων εἶναι μεῖζον ἢ τὸ μῆκος τοῦ βορείου ὁμίλου τῶν θεοτήτων. Πιθανῶς ὅμως ἡ ἀνισότης αὕτη τοῦ βορείου καὶ τοῦ νοτίου ὁμίλου τῶν θεοτήτων ὑπῆρξεν ἀποτέλεσμα τῆς ἀπαραιτήτου παρουσίας τοῦ Φόρβαντος ἐπὶ τοῦ βορείου ὁμίλου τῶν ἡρώων καὶ τῆς προκυψάσης ἀνισότητος τῶν δύο ὁμίλων ἡρώων. Διὰ τῆς ἀνισαριθμίας ταύτης μεταξὺ τῶν δύο ὁμίλων ἡρώων ἐπιτυγχάνεται ἰδία ἰσορροπία ἐν τῇ διαρθρώσει τῶν τεσσάρων τούτων ὁμίλων τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς ζῳφόρου καὶ συγχρόνως ἀποφεύγεται ἡ ἄτεγκτος ἰσορρόπησις μορφῶν καὶ χώρων.

18 19

Εἰκ. 28. Ἱεροποιοὶ καὶ ἐργαστῖναι τοῦ νοτίου ὁμίλου.

Αἱ ὑπόλοιποι τέσσαρες μορφαὶ (εἰκ. 28, 29: 18-9, 48-9) ἐκ τοῦ συνόλου τῶν δέκα τριῶν ἀνδρικῶν μορφῶν τῶν ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῶν θεοτήτων, ἔχουσαι μικρότερον μέγεθος καὶ τρόπον διευθετήσεως τοῦ ἱματίου διάφορον τῶν μορφῶν τῶν ἡρώων, πρὸς οὓς καὶ στρέφουσι τὰ νῶτα, εἶναι δυνατὸν νὰ ταυτισθῶσι πρὸς θνητούς, πλαισιοῦντας ἀνὰ δύο (18 - 19 καὶ 48-49) τοὺς ὁμίλους τῶν ἡρώων. Αἱ μορφαὶ αὗται θνητῶν φαίνονται ἐπὶ κεφαλῆς, αἱ δύο τῆς νοτίου καὶ αἱ δύο τῆς βορείου πομπῆς, ὅμοιαι δὲ μορφαὶ εἰκονίζονται καὶ εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν πομπήν, νότιον καὶ βόρειον, πρόσταγμά τι ἔχουσαι καὶ αὗται ἐπὶ τῆς πορείας αὐτῆς. Εἶναι ἄρα δυνατὸν πᾶσαι αἱ μορφαὶ αὗται νὰ ταυτισθῶσι πρός τινας τῶν ἱεροποιῶν, τῶν ἐχόντων εἰδικὰ καθήκοντα ἐπὶ τῶν θυσιῶν τῆς ἑορτῆς τῶν Παναθηναίων [1].

Ἀξία μνείας τυγχάνει διαφορά τις μεταξὺ τῆς μιᾶς ἀπὸ τῆς ἑτέρας δυάδος τῶν ἱεροποιῶν τούτων. Αἱ μορφαὶ τῆς νοτίου δυάδος (εἰκ. 28: 18-19) φαίνονται ὡσεὶ ἀναπαυόμεναι, ἀφοῦ κατηύθυναν τὴν πομπήν, ἐνῶ αἱ τῆς βορείου δυάδος (εἰκ. 29: 48-49) φαίνονται εἰσέτι κατευθύνουσαι τὴν βόρειον πομπήν. Τοῦτο ἴσως μαρτυρεῖ, ὅτι ἡ νότιος πομπὴ εἶχε βραχυτέραν πορείαν ἢ ἡ βόρειος.

ΑΙ ΔΥΟ ΠΟΜΠΑΙ

Διὰ τῶν ὁμίλων τῶν ἡρώων ἑκατέρωθεν τῶν θεοτήτων, ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς ζῳφόρου, ἐξαντλεῖται ἡ ἐξεικόνισις συγκεκριμένων μυθικῶν προσώπων, θεοτήτων ἢ ἡρώων. Οἱ ἑπόμενοι ὅμιλοι, ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν ἑκατέραν τῶν δυάδων τῶν ἱεροποιῶν, ἀπαρτίζονται ἐξ ἀνωνύμων προσώπων τῆς μυθικῆς πρώ-

ἐξ ἁπλῶν ῥάβδων κυρίως, δὲν εἶναι δηλαδὴ τὰ συνήθη πολυτελῆ βασιλικὰ σκῆπτρα. Τοῦτο ὀφείλεται ἴσως εἰς τὴν ἐγγὺς τῶν θνητῶν τούτων βασιλέων παρουσίαν τῶν θεῶν. Αἱ ῥάβδοι αὗται ἐξ ἄλλου δυνατὸν νὰ παραβληθῶσι πρὸς τὰ μυθικὰ σκῆπτρα τῆς ὁμηρικῆς ἐποχῆς (Ἰλιαδ. Α 234).

1 Περὶ τῶν ἱεροποιῶν τῶν Παναθηναίων βλ. RAUBITSCHEK καὶ JEFFERY, ἔ. ἀ. ἀρ. 326 - 8 καὶ BIEBER ἐν AJA 48, 1944, 124-5.

της τελετῆς[1], ἅτινα φέρουσιν ὅμως ἔντονον τὸ πνεῦμα τῆς παναθηναϊκῆς τελετῆς τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶνος[2].

Οἱ ὅμιλοι οὗτοι ἀποτελοῦσι δύο πομπάς: τὴν νότιον ἀκολούθως πρὸς τὴν δυάδα τῶν ἀναπαυομένων ἱεροποιῶν (18-19), καὶ τὴν βόρειον, ἀκολούθως πρὸς τὴν ἑτέραν δυάδα τῶν ἱεροποιῶν (48 - 49), ἐν ἀρχῇ δὲ ἑκατέρας τῶν πομπῶν τούτων εὑρίσκεται ὅμιλος γυναικείων μορφῶν, ταυτιζομένων ὑπὸ τῶν πλείστων ἐρευνητῶν πρὸς τὰς ὑφαντρίας τοῦ ἱεροῦ πέπλου τῆς Ἀθηνᾶς[3], τὰς ἐργαστίνας[4] (εἰκ. 28-29).

Διακρίνομεν οὐ μόνον δύο ὁμίλους ἀλλὰ καὶ δύο τύπους ἐργαστινῶν: ἐργαστίνας τοῦ νοτίου ὁμίλου, φερούσας ἰωνικὸν χιτῶνα καὶ ἐπὶ τούτου πέπλον[5], καὶ ἐργαστίνας τοῦ βορείου ὁμίλου, φερούσας μόνον πέπλον[6]. Ἡ διαφορὰ αὕτη ἐνδυμασίας τῶν δύο τούτων ὁμίλων τῶν ἐργαστινῶν, ἀρχικῶς ἐντονωτέρα λόγῳ καὶ τῶν χρωματικῶν ἐναλλαγῶν τῶν ἐζωγραφημένων ἐνδυμάτων, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ τυχαία.

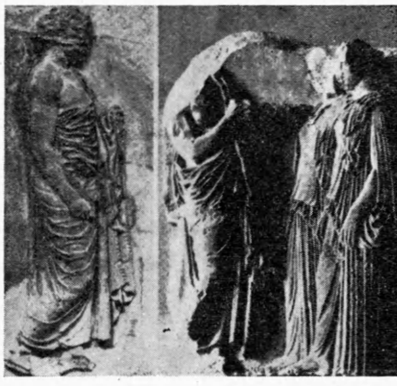

48 49

Εἰκ. 29. Ἱεροποιοὶ καὶ ἐργαστῖναι τοῦ βορείου ὁμίλου.

Μικραὶ λεπτομέρειαι βοηθοῦσι πρὸς ἑρμηνείαν τῆς διαφορᾶς ταύτης: 1) Ὁ πῆχυς, ὁ καρπὸς καὶ ἡ ἄκρα χεὶρ τῶν ἐργαστινῶν τοῦ νοτίου ὁμίλου παρουσιάζει τὴν ξηρὰν καὶ ἐλαφρῶς πλαδαρὰν σάρκα τῆς ὡρίμου γυναικός, ἐνῶ ὁ πῆχυς, καρπὸς καὶ ἡ ἄκρα χεὶρ τῶν ἐργαστινῶν τοῦ βορείου ὁμίλου παρουσιάζει τὴν εὔχυμον καὶ πυκνὴν σάρκα τῆς νεάνιδος. 2) Τὸ στῆθος τῶν ἐργαστινῶν τοῦ νοτίου ὁμίλου εἶναι στῆθος γυναικὸς μητρός, ἐνῷ τὸ στῆθος τῶν ἐργαστινῶν τοῦ βορείου ὁμίλου εἶναι στῆθος ἀγάμου γυναικός[7]. Ἡ διαφορὰ αὕτη εἶναι δυνατὸν νὰ ἑρμηνευθῇ ἐπὶ τῇ βάσει ἀρχαίας πληροφορίας[8], καθ' ἣν αἱ ὑφάντριαι τοῦ πέπλου τῆς Ἀθηνᾶς (ἐργαστῖναι) διῃροῦντο εἰς δύο κατηγορίας, ἤτοι: (α) τελείας γυναῖκας (ἐγγάμους καὶ μετὰ τέκνου ἢ τέκνων) καὶ (β) παρθένους.

Ἡ μητριαρχικὴ γυναικεία μορφὴ Γῆ (εἰκ. 18, 31), ἡ καὶ ἐστραμμένη πρὸς τὰς ἐργαστίνας τοῦ νοτίου ὁμίλου, φέρει ὁμοίαν πρὸς ταύτας ἐνδυμασίαν[9] (εἰκ. 28, 30),

1 Ἡ σύνθεσις τῆς ζωφόρου ὑποδηλοῖ διὰ τοῦ πομπικοῦ χαρακτῆρος αὐτῆς μίμησιν, ἄμεσον ἢ ἔμμεσον, προτύπου τινὸς ἐκ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος (BUSCHOR ἐν AM 58, 1933, 16).

2 Κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους αἱ μυθικοῦ περιεχομένου παραστάσεις, θεατρικαὶ εἴτε εἰκαστικαί, ἀπεδίδοντο συμφώνως πρὸς τὸ σύγχρονον τότε πνεῦμα, οὐχὶ δὲ συμφώνως πρὸς τὰ ἔθη τῶν μυθικῶν χρόνων.

3 Κατὰ τὸν 5ον π. Χ. αἰῶνα ὁ πέπλος οὗτος μάλλινος, κιτρίνου χρώματος, φέρων χρυσᾶ ποικίλματα, ἐκοσμεῖτο διὰ σκηνῶν ἐκ τῶν κατὰ τὴν γιγαντομαχίαν ἀνδραγαθιῶν τῆς Ἀθηνᾶς.

4 Ἡ γνώμη τοῦ ΑΡΒΑΝΙΤΟΠΟΥΛΟΥ, καθ' ἣν αἱ μορφαὶ αὗται εἶναι δυνατὸν νὰ ταυτισθῶσι πρὸς τὰς ἐλάχιστα γνωστὰς κομμωτρίας (AM 31, 1906, 48) δὲν ἔχει τύχει ἔκτοτε προσοχῆς.

5 Τινὲς τούτων φέρουσι καὶ βραχὺ ἱμάτιον.

6 Τινὲς τούτων φέρουσιν ἐπίσης καὶ βραχὺ ἱμάτιον.

7 Ὅμοια παραδείγματα διαφοροποιήσεως στήθους, ἐνδύματος καὶ χειρῶν μεταξὺ ἐγγάμων καὶ ἀγάμων γυναικῶν ἔχουσιν ἤδη ἐπισημανθῆ, βλ. AM 76, 1961, 81 κ.ἑ., παρένθ. πίν. 52-53, 55, 56· βλ. καὶ σ. 84 σημ. 11. Πβλ. καὶ γλυπτὸν Ροιτῶν: MYLONAS, Eleusis, εἰκ. 69.

8 ΣΧΟΛ. Ἑκάβης Εὐριπ. 466: *οὐ μόνον παρθένοι ὕφαινον* (τὸν πέπλον), *ὥς φησιν Ἀπολλόδωρος ... ἀλλὰ καὶ τέλειαι γυναῖκες, ὡς Φερεκράτης ἐν Δουλοδιδασκάλῳ ...τοῦτον δὲ ἀνιέρουν διὰ πενταετηρίδος ἐν τοῖς Παναθηναίοις.*

9 Ἡ μορφὴ αὕτη φέρει καὶ ἱμάτιον, καθ' ὃν τρόπον καί τινες τῶν ἐργαστινῶν (σημ. 5 καὶ 6 τῆς παρούσης σελίδος).

Εἰκ. 30. Ἐκ τῶν ἐργαστινῶν τοῦ νοτίου ὁμίλου.

ἤτοι χιτῶνα καὶ πέπλον [1], ἐνῶ ἡ νεαρὰ γυναικεία

1 Ὁ τύπος οὗτος τῆς ἐνδυμασίας — πέπλος ἐπὶ χιτῶνος — εἶναι ἐνδεικτικὸς τῶν μητριαρχικοῦ χαρακτῆρος θεαινῶν. Τοῦτο δὲ φαίνεται καὶ ἐκ τῶν ἀκολούθων ἀγαλμάτων :

1. Λειβαδιᾶς : LANGLOTZ, Phidiasprobleme, πίν. 17 (Γῆ).

2. Ἰσθμίας : BRONEER ἐν Hesperia 1953, πίν. 59a (Ἀμφιτρίτη).

3 Κορίνθου: Corinth IX ἀρ. 55, σ. 47 - 8, εἰκ. 55 (Κυβέλη). Βλέπε ἐπίσης AMELUNG, Sculpt. Vat. Mus. I, 6. 825, ἀρ. 28, πίν. 91.

4. Κορίνθου : Corinth IX ἀρ. 68, σ. 14 - 5, εἰκ. 7 (Δημήτηρ).

5. Ρώμης : JONES, Catalogue of the Palazzo dei Conservatori, πίν. 45, 1, μετὰ βιβλιογραφίας.

6. Ρώμης : Αὐτόθι πίν. 38, 73 (Ρώμη).

7. Πέπλος καὶ χιτὼν ἐμφανίζεται καὶ ἐπὶ ἀναγλύφων μορφῶν. Οὕτω π. χ. Ἀττικὴ στήλη τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου χρονολογουμένη ἀπὸ τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος ἔχει ὡς ἀκρωτήριον μορφὴν φέρουσαν ἀμφότερα τὰ ἐνδύματα ταῦτα (AJA 1946, εἰκ. 12). Ἡ μορφὴ αὕτη ἔχει ἑρμηνευθῆ ὡς μορφὴ νεκρᾶς γυναικός, τελούσης ὑπὸ τὸ κράτος τῆς μεγάλης μητριαρχικῆς θεᾶς, τῆς Δήμητρος. Ἐπιτύμβια ἀνάγλυφα τοῦ αὐτοῦ Μουσείου καὶ τῆς Νέας Ὑόρκης ἐμφανίζουσι τὴν νεκράν, ἔχουσαν ἔντονα μητριαρχικὰ χαρακτηριστικά, φέρουσαν ὡσαύτως τὰ αὐτὰ ἐνδύματα (AJA 48, 1944, 229 κ.ἑ. εἰκ. 1, 3, 9, 12). Ἐξ ἄλλου τὸ αὐτὸ ἔνδυμα φέρει ἡ Ἀθηνᾶ εἰς παραστάσεις ἀγγείων, ὧν σαφὴς εἶναι πολλάκις ὁ χθόνιος χαρακτὴρ (βλ. ΑΕ 1957, 168 κ.ἑ.: εἰκ. 5α. ARV 419, 19).

8. Ὁ αὐτὸς ὅμως τύπος ἐνδυμασίας ἀπαντᾷ καὶ ἐπὶ ἀγάλματος τῆς Ἀθηνᾶς — κατ' ἐξοχὴν μὴ μητριαρχικῆς θεᾶς ἐν Ἀθήναις —, θεωρουμένου ὑπὸ τῶν πλείστων ἐρευνητῶν ὡς ἀντιγράφου τῆς Ἀθηνᾶς τοῦ Φειδίου. Πρόκειται περὶ τοῦ ἀκεφάλου ἀγάλματος τῆς Ἀθηνᾶς Medici τῶν Παρισίων. (Βιβλιογραφίαν περὶ τῶν μέχρι τοῦδε γνωμῶν καὶ περὶ τοῦ θέματος βλ.: ΠΕΛΕΚΙΔΗ, Ὁ τύπος τῆς Ἀθηνᾶς τῶν Μεδίκων ἐν ΑΔ 1924-25, 121-44 καὶ LANGLOTZ, ἔ.ἀ. 107 - 8). Ἐφόσον ὅμως οὐδὲν ἕτερον γνωστὸν ἀντίγραφον τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου παρουσιάζει τὴν ἰδιόμορφον ταύτην ἐνδυμασίαν, ἐνῶ ἐξ ἄλλου τὸ ἀντίγραφον τοῦτο φέρει ὁπωσδήποτε ἔκδηλα τὰ σημεῖα τῆς Φειδιακῆς παραδόσεως, ἡ ἐνδυμασία δέ, ἣν φέρει, εἶναι χθονίας φύσεως καὶ ἐνδεικτικὴ θεᾶς μητρὸς καὶ οὐχὶ παρθένου, δέον νὰ σχετίσωμεν αὐτὸ μᾶλλον πρὸς τὸ ἐν Ἤλιδι, συμφώνως πρὸς τὴν παράδοσιν, ὑπὸ τοῦ Φειδίου ποιηθὲν ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς Μητρός :

ΠΑΥΣΑΝ. V 3. 3 : *τῶν δὲ Ἠλείων αἱ γυναῖκες ... εὔξασθαι τῇ Ἀθηνᾷ λέγονται ..καὶ ἡ εὐχή σφισιν ἐτελέσθη, καὶ Ἀθηνᾶς ἱερὸν ἐπίκλησιν Μητρὸς ἱδρύσαντο.*

ΠΑΥΣΑΝ. VI 26, 3 : *ἐν ἀκροπόλει δὲ τῇ Ἠλείων ἐστὶν ἱερὸν Ἀθηνᾶς· ἐλέφαντος δὲ τὸ ἄγαλμα καὶ χρυσοῦ· εἶναι μὲν δὴ Φειδίου φασὶν αὐτήν, πεποίηται δὲ ἀλεκτρυὼν ἐπὶ τῷ*

μορφὴ Ἀθηνᾶ (εἰκ. 20), ἐστραμμένη πρὸς τὰς ἐργαστίνας τοῦ βορείου ὁμίλου (εἰκ. 29), φέρει ὁμοίαν πρὸς ταύτας ἐνδυμασίαν, ἤτοι μόνον πέπλον, ἄνευ χιτῶνος ὑπ' αὐτόν [1].

Πλὴν τῆς διαφοροποιήσεως τῆς ἐνδυμασίας μεταξὺ τῆς Γῆς καὶ τῆς Ἀθηνᾶς παρατηρεῖται ὡσαύτως ἐπὶ τῶν δύο μορφῶν τούτων [2] καὶ διαφοροποίησις εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῶν χειρῶν καὶ τοῦ στήθους αὐτῶν, ὁμοία πρὸς τὴν τῶν ἐργαστινῶν τοῦ βορείου καὶ τοῦ νοτίου ὁμίλου, ἡ τριπλῆ δὲ αὕτη διαφοροποίησις (ἐνδυμασία, χεῖρες, στῆθος) μεταξὺ τῶν ἐργαστινῶν τοῦ βορείου καὶ τοῦ νοτίου ὁμίλου, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῆς Γῆς καὶ τῆς Ἀθηνᾶς, ὑποδηλοῖ τὴν στενὴν σχέσιν μεταξὺ τῶν ἐργαστινῶν τοῦ νοτίου ὁμίλου καὶ τῆς Γῆς ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν ἐργαστινῶν τοῦ βορείου ὁμίλου καὶ τῆς Ἀθηνᾶς ἀφ' ἑτέρου.

Οἱ ὅμιλοι ἀνωνύμων Ἀθηναίων—ἀνδρῶν, γυναικῶν καὶ παίδων—, οἱ ἀκολουθοῦντες τὰς ἐργαστίνας καὶ ἐπὶ τοῦ βορείου καὶ ἐπὶ τοῦ νοτίου τμήματος τῆς πομπῆς, φέρουσι σφάγια, σκεύη καὶ ἄλλας προσφορὰς πρὸς τέλεσιν θυσίας.

Κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους ἡ θυσία αὕτη ἐτελεῖτο μετὰ τὴν κατάθεσιν τοῦ πέπλου, ἀπετελεῖτο δέ, ὡς φαίνεται, ἐκ σειρᾶς διαφόρων διαδοχικῶν τελετουργικῶν πράξεων, συμφώνως δὲ πρὸς ἐπιγραφὴν τοῦ $4^{ου}$ π. Χ. αἰῶνος, ἀφορῶσαν εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν Παναθηναίων, ἐτελοῦντο πρῶτον δύο προεισαγωγικαὶ θυσίαι, ἡ μία πρὸς

Εἰκ. 31. Ἡ κεντρικὴ μορφὴ τῆς παραστάσεως τῆς εἰκ. 18 (Γῆ).

κράνει, ὅτι προχειρότατα ἔχουσιν ἐς μάχας οἱ ἀλεκτρυόνες.
Τὸ θέμα ὅμως τῆς ταυτίσεως ταύτης χρῄζει ἰδίας μελέτης.

1 Ἡ παρὰ τὸν Δία εἰκονιζομένη Ἥρα φέρει πέπλον καὶ ἱμάτιον, ὑπὲρ τὴν κεφαλήν, ἤτοι νυμφικὴν ἐσθῆτα (ἱερογαμία).

2 Λόγῳ τῆς φθορᾶς τῶν δύο τούτων μορφῶν ἐπὶ τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου τῶν σημείων τούτων, ἡ διαφοροποίησις αὕτη δὲν παρουσιάζεται ἐξ ἴσου ἔκδηλος ὅπως ἐπὶ τῶν ἐργαστινῶν.

τιμὴν τῆς Ἀθηνᾶς, ἡ ἑτέρα δὲ πρὸς τιμὴν θεότητος, ἧς τὸ ὄνομα δὲν σῴζεται σήμερον ἐπὶ τῆς ἐπιγραφῆς [1], καὶ μετὰ ταύτας ἐτελεῖτο μεγάλη θυσία πρὸς τιμὴν τῆς Ἀθηνᾶς [2]. Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην ὀρθῶς ὁ DEUBNER[3] προσεπάθησε νὰ συνδυάσῃ πρὸς τὰς ἐπὶ τῆς ζῳφόρου εἰκονιζομένας δύο πομπὰς θυσίας, ἐταύτισεν ὅμως, οὐχὶ εὐστόχως, τὴν μεγάλην θυσίαν (τῆς Ἀθηνᾶς) τῆς ἐπιγραφῆς πρὸς τὴν ἐπὶ τῆς ζῳφόρου νότιον πομπὴν τῆς θυσίας, τὴν ἑτέραν δὲ τῶν δύο προεισαγωγικῶν θυσιῶν τῆς ἐπιγραφῆς πρὸς τὴν ἐπὶ τῆς ζῳφόρου βόρειον πομπὴν τῆς θυσίας. Ἡ ταύτισις αὕτη δὲν εἶναι εὔστοχος, καθόσον ἐξαίρει μονομερῶς καὶ ὑπερμέτρως τὴν μίαν τῆς ἐπιγραφῆς προεισαγωγικὴν θυσίαν, ἤτοι ἰδίᾳ εἰς βάρος τῆς ἑτέρας τοιαύτης, οὐδαμῶς εἰκονιζομένης, ἀλλὰ καὶ εἰς βάρος τῆς μεγάλης πρὸς τιμὴν τῆς Ἀθηνᾶς θυσίας, εἰκονιζομένης, συμφώνως πρὸς τὴν γνώμην ταύτην, ἐπὶ τῆς ὀλιγώτερον ἐμφανοῦς πλευρᾶς τῆς ζῳφόρου.

Καθ' ἡμᾶς ὁ ὅμιλος τῶν παρθένων ἐργαστινῶν — ἀμέσως συνδεομένων πρὸς τὴν παρθένον Ἀθηνᾶν —, εἰκονιζόμενος ἐπὶ κεφαλῆς τῆς βορείου πομπῆς τῆς θυσίας, οὐδὲν ἄλλο ὑποδηλοῖ ἢ ὅτι ἡ πομπὴ αὕτη ἀφεώρα εἰς τὴν πρὸς τιμὴν τῆς Ἀθηνᾶς ἀγομένην θυσίαν· ὁ δὲ ὅμιλος τῶν τελείων γυναικῶν ἐργαστινῶν — ἀμέσως συνδεομένων πρὸς τὴν θείαν μητέρα Γῆν —, εἰκονιζόμενος ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἑτέρας πομπῆς τῆς θυσίας, ἤτοι τῆς νοτίου, οὐδὲν ἄλλο ὑποδηλοῖ ἢ ὅτι ἡ πομπὴ αὕτη ἀφεώρα εἰς τὴν πρὸς τιμὴν τῆς Γῆς ἀγομένην θυσίαν. Ἐκ τῶν δύο δὲ τούτων πομπῶν τῆς θυσίας, ἡ πρὸς τιμὴν τῆς Ἀθηνᾶς εὐλόγως ἔχει εἰκονισθῆ ἐπὶ τῆς πλέον ἐμφανοῦς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ, τῆς βορείου.

Διὰ τῆς ἑρμηνείας ταύτης καθίσταται δυνατὸν καὶ νὰ ἀναγνωρισθῶσιν ἐν τῷ διαφορισμῷ αὐτῶν αἱ δύο ἐπὶ τῆς ζῳφόρου εἰκονιζόμεναι πομπαὶ θυσίας καὶ νὰ προσδιορισθῇ ἡ θεότης, ἧς τὸ ὄνομα ἀνεφέρετο ἐπὶ τῆς ἀφορώσης εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν Παναθηναίων ἐπιγραφῆς, ἀλλὰ καὶ νὰ δικαιολογηθῇ ἡ διαφορὰ μήκους τῶν δύο πομπῶν τῆς θυσίας (βλ. σ. 136), ὡς ἐκ τῆς διαφορᾶς ἀποστάσεως τοῦ σημείου τῆς ἀφετηρίας τῶν πομπῶν ἀπὸ τοῦ βωμοῦ τῆς Ἀθηνᾶς ἀφ' ἑνός, πρὸς ὃν κατευθύνεται ἡ βόρειος πομπή, καὶ τοῦ βωμοῦ τοῦ ἀρχαίου ναοῦ, πρὸς ὃν κατευθύνεται ἡ νότιος πομπή, ἔνθα ἐτελεῖτο τότε ἡ προεισαγωγικὴ θυσία (βλ. σ. 84).

Συμφώνως πρὸς τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν τελετάρχης τῆς θυσίας, τῆς ἐπακολουθησάσης τὴν κατάθεσιν τοῦ πέπλου τῆς Ἀθηνᾶς κατὰ τὴν πρώτην, τὴν μυθικήν, τελετὴν τῶν Παναθηναίων, ὑπῆρξεν ὁ Ἐριχθόνιος-Ἐρεχθεύς (σ. 120-1), ἐξ οὗ καὶ εἰκονίζεται οὗτος ἐν σπουδαίᾳ θέσει τῆς ζῳφόρου, παραδίδων τὸν πέπλον πρὸ τῆς θυσίας (σ. 118 κ.ἑ.). Ἡ βόρειος πομπὴ τῆς ἐπὶ τῆς ζῳφόρου θυσίας εἶναι ἄρα ἡ πρώτη τελεσθεῖσα θυσία πρὸς τιμὴν τῆς Ἀθηνᾶς. Συμφώνως πρὸς ἑτέραν ἀρχαίαν παράδοσιν ὁ Ἐριχθόνιος-Ἐρεχθεὺς ἐθέσπισε καὶ τὸ ἔθος τελέσεως προθυσίας πρὸς τιμὴν τῆς Γῆς πρὸ πάσης θυσίας πρὸς τιμὴν ἄλλης τινὸς θεότητος [4]. Ἡ νότιος

1 IG 1372. CIA 2. 163 (814): Βιβλιογραφίαν βλ. ἐν HERINGTON, ἔ. ἀ. 31 - 4 καὶ DEUBNER, ἔ. ἀ. 26-7.

2 Περὶ τῆς σημασίας τῆς ἀμφιέσεως Ἀτθίδων λειτουργῶν βλ. ΚΙΚΕΡΩΝΑ ἐν Verr. IV 35 (ἐπὶ τῶν κανηφόρων τοῦ Πολυκλείτου): *Erant aenea praeterea duo signa non maxima, verum eximia venustate, virginali habitu atque vestitu, quae manubus sublatis sacra quaedam more Atheniensium virginum reposita in capitibus.*

3 DEUBNER, ἔ. ἀ. 26 - 7.

4 ΣΟΥΔΑ ἐν λ. *κυνροτρόφος Γῆ· ταύτῃ δὲ θῦσαί φασιν πρῶτον Ἐριχθόνιον ἐν τῇ Ἀκροπόλει καὶ βωμὸν ἱδρύ-*

πομπὴ τῆς ἐπὶ τῆς ζῳφόρου θυσίας εἶναι ἄρα ἴσως ἡ πρώτη ἐν Ἀθήναις τελεσθεῖσα προθυσία πρὸς τιμὴν τῆς Γῆς [1], καὶ δὴ ἡ κατὰ τὰ πρῶτα Παναθήναια τελεσθεῖσα προθυσία, δὲν εἶναι δὲ πιθανῶς ἄνευ σημασίας ὅτι ἡ νότιος πομπὴ τῆς θυσίας συμπεριλαμβάνει ὡς ἱερὰ σφάγια ταύρους μόνον, ἐνῷ ἡ βόρειος πομπὴ τῆς θυσίας, ἡ πρὸς τιμὴν τῆς Ἀθηνᾶς ἀγομένη, συμπεριλαμβάνει ὡς ἱερὰ σφάγια ταύρους καὶ κριοὺς συγχρόνως, ὡς ἀπαιτεῖ δηλαδὴ τὸ τυπικὸν τῆς λατρείας ἤδη ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἐγράφησαν οἱ στίχοι τῆς Ἰλιάδος (βλ. σ. 72). Ἡ μεγάλη ἐξ ἄλλου θυσία δυνατὸν νὰ ἀπετέλει καινοτομίαν τῶν ἱστορικῶν χρόνων.

Ἐξ ἄλλου, συμφώνως πρὸς ἑτέραν ἀρχαίαν πληροφορίαν, τὸ ἔθιμον τῶν κανηφόρων καθιερώθη κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς θυσίας τῶν πρώτων Παναθηναίων ὑπὸ τοῦ Ἐριχθονίου-Ἐρεχθέως [2], ἐπίσης δὲ καὶ τὸ ἔθος τῶν θαλλοφόρων ἐθεσπίσθη ἐπὶ Ἐριχθονίου-Ἐρεχθέως [3]· ἐξ οὗ καὶ μετὰ τῶν ἄλλων ὁμίλων τῆς ἐπὶ τῆς ζῳφόρου εἰκονιζομένης θυσίας ὑπάρχει ὅμιλος κανηφόρων καὶ ὅμιλος θαλλοφόρων.

ΑΙ ΙΠΠΙΚΑΙ ΣΚΗΝΑΙ

Μετὰ ἑκατέραν τῶν δύο πομπῶν τῆς ζῳφόρου εἰκονίζονται ἱππικαὶ σκηναί, ἤτοι ἅρματα τρέχοντα καὶ ἱππεῖς καλπάζοντες.

Συμφώνως πρὸς τὴν κρατοῦσαν γνώμην αἱ ἱππικαὶ αὗται σκηναὶ ἔκλειον τὴν παναθηναϊκὴν πομπὴν ἀρχόμεναι ἀπὸ τοῦ Κεραμεικοῦ. Ἡ γνώμη αὕτη ὅμως χρῄζει ἀναθεωρήσεως, καθόσον ἅρματα *τρέχοντα* καὶ ἱππεῖς *καλπάζοντες* οὐδαμῶς ἐναρμονίζονται πρὸς τὴν ἀτμόσφαιραν κατανύξεως, τὴν συμφυᾶ πρὸς τὴν σεπτὴν ταύτην πομπήν [4]. Αἱ ἱππικαὶ αὗται σκηναὶ εἶναι δυνατὸν νὰ διακριθῶσιν εἰς τρεῖς κατηγορίας: Α) ἁρματοδρομίας Β) ἱππικὰς σκηνὰς τῶν μακρῶν πλευρῶν, Γ) ἱππικὰς σκηνὰς τῆς δυτικῆς πλευρᾶς.

Αἱ ἱππικαὶ σκηναὶ τῆς ζῳφόρου παριστῶσι μᾶλλον φάσεις τινὰς τῶν μυθικῶν ἱππικῶν ἀγώνων τῶν Παναθηναίων [5]. Οἱ ἱππικοὶ οὗτοι ἀγῶνες τῶν Παναθη-

σασθαι, χάριν ἀποδιδόντα τῇ Γῇ τῶν τροφείων, καταστῆσαι δὲ νόμιμον τοὺς θύοντάς τινι θεῷ ταύτῃ προθύειν.

Περὶ τοῦ ἔθους τοῦ προθύματος πρὸς τιμὴν τῆς Γῆς ἀνὰ πᾶσαν θυσίαν βλ. STENGEL, Opferbräuche der Griechen. Αἱ ἑρμηνεῖαι τούτου ἀμφισβητοῦνται ὑπὸ τοῦ EITREM, Opferritus und Veropfer der Griechen und Römer.

1 Ὅτι ὁ ταῦρος ἐθεωρεῖτο ἱερὸν ζῷον τῆς Γῆς φαίνεται καὶ ἔκ τινος ἀρχαίου ἔθους: ἐν Αἰγαῖς τῆς Ἀχαΐας, ἔνθα ἐλατρεύετο ἡ Γῆ, αἱ ἑκάστοτε προσερχόμεναι ἵνα χρισθῶσιν ἱέρειαι αὐτῆς ἐδοκιμάζοντο πίνουσαι αἷμα ταύρου (βλ. ΠΑΥΣΑΝ. VII 25, 13. Πβλ. καί PLIN. Nat. Hist. XXVIII 147).

2 ΦΙΛΟΧΟΡΟΣ 24: *Ὡς Ἐριχθονίου βασιλεύοντος πρῶτον κατέστησαν αἱ ἐν ἀξιώματι παρθένοι φέρειν τὰ κανᾶ τῇ θεῷ, ἐφ' οἷς ἐπέκειντο τὰ πρὸς τὴν θυσίαν τοῖς τε Παναθηναίοις καὶ ταῖς ἄλλαις πομπαῖς* (βλ. RE X, 1863, ἐν λ. *Κανηφόροι*).

3 ΣΧΟΛ. Ἀριστοφ. Σφῆκ. 542: *Ἐν τοῖς Παναθηναίοις οἱ γέροντες θαλλοὺς ἔχοντες ἐπόμπευον... Τούτου δὲ τοῦ ἔθους Ξενοφῶν μὲν ἐν τῷ Συμποσίῳ* (4. 17), *Φιλόχορος δὲ ἐν δευτέρᾳ* (μνημονεύει), *ὅς γε καὶ τὸν καταϊδόντα τὸ ἔθος Ἐριχθόνιον συνίστησι.*

4 Χωρίον ἐκ τοῦ Ἱππαρχικοῦ (III 2) τοῦ ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ (4ος π. Χ. αἰών), ἀναφερόμενον εἰς τοὺς ἱππεῖς τῆς παναθηναϊκῆς πομπῆς, ἐμφανίζει εὐχὴν τοῦ συγγραφέως: *Καλόν μοι δοκεῖ εἶναι κατὰ φυλὰς εἰς τάχος ἀνιέναι τοὺς ἵππους μέχρι τοῦ Ἐλευσινίου*, δὲν προσδιορίζει ὅμως ὅτι ὄντως οἱ ἱππεῖς ἀνήρχοντο τροχάδην μέχρι τοῦ Ἐλευσινίου. Οὐδὲν ἀναφέρει ἐξ ἄλλου τοῦτο περὶ ἁρμάτων καὶ δὴ μετ' ἀποβατῶν.

5 Ἡ ἑρμηνεία αὕτη πλησιάζει πρὸς τὴν γνώμην τοῦ HOMER THOMPSON, τὴν διατυπωθεῖσαν ἐσχάτως ἐπὶ τῇ ἀναγορεύσει αὐτοῦ ὡς ἐπιτίμου διδάκτορος τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν Κατὰ τὴν γνώμην ταύτην ἐπὶ τῆς ζῳφόρου ἔχουσιν εἰκονισθῇ σκηναὶ ἐκ τῶν ἁρματοδρομιῶν τῆς ἑορτῆς τῶν Παναθηναίων. Αἱ σκηναὶ αὗται νοοῦνται προφανῶς ὡς παρένθετοι, τοῦτο ὅμως παρέχει σοβαρὰν δυσχέρειαν, ἐὰν κατὰ τὰ ἄλλα ἡ ζῳφόρος θεωρηθῇ ὡς εἰκονίζουσα τὴν συνήθη Παναθηναϊκὴν πομπήν. Δυσχέρειαι ἐν τούτοις παρουσιάζονται καὶ ἐὰν ἀκόμη τὰ

ναίων ἦσαν οἱ σπουδαιότεροι ἱππικοὶ ἀγῶνες τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, τὸ δὲ ἀγώνισμα τῆς ἁρματοδρομίας περιελάμβανε καὶ τὸ ἀγώνισμα τοῦ ἀποβάτου (ἢ παραβάτου ἢ μεταβάτου), δηλαδὴ ἐπιδεξίαν μεταπήδησιν ὁπλίτου ἀπὸ ἅρματος τρέχοντος εἰς ἅρμα τρέχον[1]. Κατὰ μίαν παράδοσιν οἱ ἱππικοὶ οὗτοι ἀγῶνες τῶν Παναθηναίων, ἤτοι αἱ ἁρματοδρομίαι, ἱδρύθησαν ὑπὸ τοῦ Ἐριχθονίου, οὗτος δὲ καὶ ἡνιόχει ἅρματος μετ' ἀποβάτου[2]. Κατὰ ἑτέραν παράδοσιν οἱ ἀγῶνες οὗτοι ἱδρύθησαν μετὰ τὸν ὑπὸ τῆς Ἀθηνᾶς φόνον τοῦ γίγαντος Ἀστερίου[3], ὁπωσδήποτε δέ, μολονότι ἀγόμενοι πρὸς τιμὴν τῆς Ἀθηνᾶς Πολιάδος, ἐτέλουν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου[4] τῆς ἀγωνιστικῆς καὶ πολεμικῆς φύσεως, τῆς καὶ εἰκονιζομένης ἐπὶ τῶν παναθηναϊκῶν ἀμφορέων, ἐπάθλων τῶν ἀγώνων τούτων[5].

Ἐπὶ τῶν σκηνῶν τῆς ἁρματοδρομίας τῆς βορείου πλευρᾶς εἰκονίζεται μεγαλοπρεπὲς ἅρμα (πλὰξ XXIII), τοῦτο δὲ διαφέρει κατὰ τὸ μέγεθος καὶ τὸ σχῆμα τοῦ δίφρου αὐτοῦ πάντων τῶν λοιπῶν ἁρμάτων τῶν σκηνῶν τούτων. Ἐπὶ τοῦ ἅρματος τούτου εἰκονίζεται μορφὴ (ἀποβάτου) λίαν ἀποκεκρουμένη, πρὸ αὐτοῦ δὲ μορφὴ νέου (ἱπποκόμου;) φέροντος χιτωνίσκον καὶ χλαμύδα.

Μορφὴ παιδός, δυναμένου νὰ ἀναγνωρισθῇ μετὰ βεβαιότητος ὡς μορφὴ τοῦ Ἐριχθονίου, δὲν παρατηρεῖται ἐπὶ τῶν σωζομένων τῆς ζῳφόρου σκηνῶν τῆς ἁρ-

ἅρματα καὶ οἱ ἱππεῖς θεωρηθῶσιν, ὅτι ἀποτελοῦσι μέρος τῆς πομπῆς ταύτης, ὡρισμένας δὲ τῶν δυσχερειῶν τούτων ἀναγνωρίζει καὶ ὁ CORBETT (The Sculpture of the Parthenon, 23-23): «...it is hard to believe that the cavalry began their ride-past before they were all formed up;... though the general character and many of the details tally with statements about the Panathenaic procession and so support the identification of the subject, the agreement is not complete. Certain elements are missing which we know from classical authors to have formed part of the actual processions; the most striking instance is the absence of the citizen infantry in full armour. We are further hampered by the fact that, as is usual in Greek art of the period, interest is concentrated on the actors in the scene, and the setting is not indicated...; so we can locate the beginning and the end of the frieze, but the intervening points are left undefined. The division of the procession into two streams has been takento reflect an arrangement in real life whereby it split up and passed on either side of the temple; it is at least beyond doubt that the reliefs on the South side cannot be a faithful reproduction of the hypothetical southern portion, for apart from the unlikehood that the cavalry and chariots went on to the confined area of the Acropolis at all, neither they nor the sacrificial animals could negotiate the flight of steps which leads to the west end of the temple... Again, the number of victims shown on the frieze is a token figure, which fallshort of reality;... the cavalry occupies so large a section... Moreover, we cannot be certain that the sequence of the frieze mirrors the order of the parade...». Περὶ τῶν δυσχερειῶν τούτων βλ. καὶ M. ROBERTSON, The Sculptures of the Parthenon ἐν Greece and Rome 1963, 56-7.

1 Τὸ ἀγώνισμα τοῦ ἀποβάτου σύνηθες ἦτο κυρίως ἐν Ἀττικῇ καὶ Βοιωτίᾳ, περιελάμβανε δὲ καὶ τὴν ἀπὸ τρέχοντος ἵππου εἰς τρέχοντα ἵππον μεταπήδησιν τοῦ ὁπλίτου. Πλήρη βιβλιογραφίαν ἐπὶ τοῦ θέματος βλ. A. STILLWELL ἐν Corinth XII, II 227, σημ. 85 καὶ 86. Περὶ τῶν ἀποβατῶν βλ. DUCATI ἐν Rend. R. Accademia delle Scienze dell'Istituto di Bologna 6, 1921, 71-79, περίληψιν τοῦ ἄρθρου τούτου ἐν AJA 27, 1923, 474 2.

2 Βλ. καὶ σ. 9, σημ. 1, VII.

3 ΣΧΟΛ. εἰς Ἀριστείδ. Παναθ. 189, 4 (III, 323): MICHAELIS, ἔ.ἀ. 35: *...ἡ τάξις τῶν ἀγώνων καθ' ἃ Ἀριστοτέλης ἀναγράφεται... δευτέρα δὲ τὰ Παναθήναια ἐπὶ Ἀστερί(ῳ;) τῷ Γίγαντι ὑπὸ Ἀθηνᾶς ἀναιρεθέντι.* Ἡ πληροφορία αὕτη βασίζεται ἀσφαλῶς ἐπὶ τῆς κρατούσης παραδόσεως περὶ τῆς χθονίας προελεύσεως τῶν ἀγώνων γενικῶς (περὶ τοῦ χθονίου χαρακτῆρος τῶν ἀγώνων βλ. ΚΟΝΤΟΛΕΟΝΤΑ, ἔ.ἀ. 39). Ἀξία μνείας τυγχάνει ἡ σύμπτωσις τοῦ ὀνόματος τοῦ γίγαντος Ἀστερίου, φονευθέντος ὑπὸ τῆς Ἀθηνᾶς, καὶ ὀνόματός τινος τοῦ Μινωταύρου (Ἀστερίων), φονευθέντος ὑπὸ τοῦ Θησέως, δευτέρου κατὰ σειρὰν Ἀθηναίου ἥρωος ἀμέσως συνδεομένου πρὸς τὴν ἵδρυσιν τῶν Παναθηναϊκῶν ἀγώνων (σ. 120-1, σημ. 6, II).

4 Περὶ τῆς σχέσεως τῶν Παναθηναϊκῶν ἀγώνων πρὸς τὴν ἐν τῷ Παρθενῶνι λατρείαν τῆς Ἀθηνᾶς βλ. HERINGTON, ἔ. ἀ. 42.

5 Περὶ τῆς ἱδρύσεως τῶν ἀγώνων τούτων βλ. CORBETT (The Burgon and Blacas Tombs ἐν JHS 80, 1960,

ματοδρομίας. Τὸ τμῆμα ὅμως τῆς ζωφόρου, ἐφ' οὗ εἰκονίζεται ἡ ἁρματοδρομία, εἶναι τὸ πλέον κατεστραμμένον. Ἐπὶ τῆς ὑπ' ἀριθ. XII πλακὸς τῆς βορείου πλευρᾶς αὐτῆς εἶναι ἐμφανὴς μικρόσωμος μορφὴ ἡνιόχου ἅρματος [1]. Ἀτυχῶς ἡ κεφαλὴ τῆς μορφῆς ταύτης εἶναι ἀποκεκρουμένη, ἀλλὰ σώζεται ἡ κόμη παιδὸς μᾶλλον καὶ οὐχὶ ἐφήβου. Τοιαύτη κόμη ὅμως ἀπαντᾷ ἐνίοτε καὶ ἐπὶ ἐφήβων τῆς ζωφόρου (πβλ. ἀρ. 2 πλακὸς δυτικῆς πλευρᾶς), ἀμφίβολον δὲ οὕτω εἶναι ἐὰν ἡ μορφὴ αὕτη εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ ὡς μορφὴ παιδὸς πράγματι, ταυτιζομένου πρὸς τὸν πλέον διάσημον ἡνίοχον τῶν Ἀθηνῶν, τὸν Ἐριχθόνιον - Ἐρεχθέα [2], ὑπὸ μορφὴν παιδὸς πάντοτε εἰκονιζόμενον. Ἄξιον μνείας τυγχάνει πάντως, ὅτι ὁ ἀποβάτης τοῦ ὑπὸ τῆς μορφῆς ταύτης ἐλαυνομένου ἅρματος φαίνεται ὅτι εἶναι καὶ ὁ νικητὴς ἀποβάτης τῆς ἁρματοδρομίας τῆς βορείου πλευρᾶς τῆς ζωφόρου, μόνος μεταπηδήσας ἀσφαλῶς ἐκ τοῦ ἅρματος ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, λόγῳ τῆς δεξιοτεχνίας τοῦ ἡνιόχου.

Δυνατὸν οὕτω αἱ σκηναὶ ἁρματοδρομίας τῶν δύο πλευρῶν τῆς ζωφόρου νὰ θεωρηθῶσιν ὡς εἰκονίζουσαι μυθικὰς ἁρματοδρομίας, ἴσως δὲ τὴν ἵδρυσιν τῶν ἀγώνων τούτων (βλ. ἀνωτέρω) καὶ ἑτέραν μυθικὴν ἁρματοδρομίαν (βλ. ἐπίσης ἀνωτέρω), ἧς ἡ παράστασις ὑπηγορεύθη ἐκ τῆς ἀνάγκης πιθανῶς αἰσθητικῆς ἰσορροπήσεως τῶν παραστάσεων τῶν δύο μακρῶν πλευρῶν τῆς ζωφόρου, ὡς ἀντίβαρον δηλαδὴ τῆς συνθέσεως τῆς ἁρματοδρομίας τῆς βορείου πλευρᾶς.

Ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι ὅτι καὶ οἱ ἡνίοχοι καὶ οἱ ἀποβάται τῶν σκηνῶν ἁρματοδρομίας ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν, βορείου καὶ νοτίου, φέρουσιν ἑλληνικὴν ἐνδυμασίαν καὶ ἐξάρτυσιν, ἀντιθέτως πρὸς τοὺς ἐν συνεχείᾳ τῶν σκηνῶν τούτων εἰκονιζομένους ἱππεῖς, ὧν τινες μὲν φέρουσιν ἑλληνικήν, τινὲς δὲ βαρβαρίζουσαν ἐνδυμασίαν καὶ ἐξάρτυσιν. Ἡ τοιαύτη διαφοροποίησις εἶναι ἴσως δυνατὸν νὰ ἐκληφθῇ ὡς ἐνδεικτικὴ τῆς τελέσεως τῶν μυθικῶν τούτων ἁρματοδρομιῶν πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τῶν ἐπηλύδων τῆς Ἀττικῆς, οἵτινες εἶναι πιθανῶς οἱ ὑπεύθυνοι τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ ἔθους τῆς ἱππασίας, εἰς ἣν ἐποχὴν δηλαδὴ καὶ ἡ παράδοσις τοποθετεῖ αὐτάς (βλ. σ. 89 καὶ σημ. 1).

Οἱ ἱππεῖς καὶ τῶν τριῶν πλευρῶν τῆς ζωφόρου φέρουσιν ἑλληνικὴν ἀλλὰ καὶ

578), καὶ DAVISON (Notes on the Panathenæa ἐν JHS 78, 1958, 23 κἑ.) καὶ DAVISON (Addenda to Notes on the Panathenæa ἐν JHS 82, 1962, 142).

1 Παρατήρησις ὑπὸ Sir JOHN BEAZLEY: «The founder or giver of a sports meeting ought not to take part himself in the events. Achilles does indeed say, opening the games which he gives in the honour of Patroclos, that if he compete in the chariot race he would certainly win, but he does not compete. The passage in the Katasterismoi (ἔ.ἀ.) is in favour of Erichthonios competing in the games and may of course be abbreviated from a larger account of Erichtonios achievements; and the smallness of the figure (N46) does call for explanation».

2 Ἐκ τούτου καὶ ὀνομάζεται *Ἡνίοχος* κατὰ τὴν Ἀττικὴν παράδοσιν ὁ (ἐπὶ τοῦ βορείου ἡμισφαιρίου) ἀστερισμός:

ΨΕΥΔΟ - ΕΡΑΤΟΣΘΕΝΟΥΣ Καταστερισμοὶ 13: *Τοῦτον* (τὸν Ἐριχθόνιον) *ὁ Ζεὺς ἰδὼν πρῶτον ἐν ἀνθρώποις ἅρμα ζεύξαντα (ἵππων), ὅς ἐστιν Ἐριχθόνιος ἐξ Ἡφαίστου καὶ γῆς γενόμενος, καὶ θαυμάσας, ὅτι τοῦ Ἡλίου ἀντίτιμον ἐποιήσατο, διφρείαν ὑποζεύξας ἵππους λευκοὺς (ἀνήγαγεν εἰς ἄστρα)*. Βλ. καὶ σ. 150.

Παρατήρησις ὑπὸ Sir JOHN BEAZLEY: «The mss. read *ἅμα ἡνίοχον ἔχων*. *ἅρμα ἡνιόχει ἔχων* is Roberts emendation and may well be right. But there does seem to have been abbreviation hereabouts, for the parabates is said to carry an aspidion. On the frieze and everywhere else the parabates in the apobates chariot-race carries a full sized shield. Aspidion may apply to the apobates horse-race (of which we have no representations in Attica), on Italiote vases and coins the apobates in the horse-race does carry a small shield (for which the horse must have been grateful)».

βαρβαρίζουσαν ἐνδυμασίαν, ὡς καὶ ἑλληνικὴν ἀλλὰ καὶ βαρβαρίζουσαν ἐξάρτυσιν, ἤτοι: χιτῶνα, χλαμύδα, χιτῶνα καὶ χλαμύδα, θώρακα — διακρινομένων δύο τύπων θώρακος, ὧν ὁ εἷς ἀπαντᾷ καὶ ἐπὶ μορφῆς μὴ Ἀθηναίου ἐπὶ τῆς ζῳφόρου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης—(σ. 86), κράνος — διακρινομένων ὡσαύτως δύο τύπων κράνους, ὧν ὁ εἷς ἀπαντᾷ ἐπὶ τῆς αὐτῆς μορφῆς τοῦ μὴ Ἀθηναίου—, πέτασον, ἀλωπεκίδα — ἀπαντῶσαν ἐπὶ πλείστων μορφῶν μὴ Ἀθηναίων τῆς ζῳφόρου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης —, θρᾳκικὴν ὑπόδεσιν, σανδάλια. Τέσσαρες τοὐλάχιστον ἐξ ἄλλου ἱππεῖς τῆς βορείου πλευρᾶς τῆς ζῳφόρου εἶναι *ἀνελληνόστολοι* (πβλ. Αισχ. Ἱκ. 234) (βλ. π.χ. πίν. 6) φέροντες βαρβαρίζοντα, ἤτοι χειριδωτόν, χιτῶνα, οὐδέποτε φερόμενον ὑπὸ Ἀθηναίου πολίτου. Οὐδεὶς ἀντιθέτως ἱππεὺς τῆς δυτικῆς καὶ τῆς νοτίου πλευρᾶς τῆς ζῳφόρου φέρει χειριδωτὸν χιτῶνα. Ἡ διαφορὰ αὕτη δὲν στερεῖται ἴσως σημασίας, ἀποτελεῖ δὲ πιθανῶς ἔνδειξιν, ὅτι οἱ ἱππεῖς τῆς βορείου πλευρᾶς τῆς ζῳφόρου διαφέρουσιν, ὡς πρὸς τὴν σύστασιν, τῶν ἱππέων τῆς νοτίου καὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς, εἰσέτι δὲ ὅτι οἱ ἱππεῖς τῆς δυτικῆς πλευρᾶς εἶναι τῆς αὐτῆς περίπου καὶ οἱ ἱππεῖς τῆς νοτίου πλευρᾶς κατηγορίας. Δυνατὸν δηλαδὴ οἱ ἱππεῖς τῶν δύο τούτων πλευρῶν, δυτικῆς καὶ νοτίου, νὰ ἐκπροσωπῶσι τὴν αὐτὴν σχεδὸν κοινότητα πολιτῶν, ἤτοι Μυκηναίους Ἀθηναίους οἰκοῦντας περὶ τὴν Ἀκρόπολιν καὶ συμμάχους αὐτῶν ἐπήλυδας Ἴωνας, ἐξαθηναϊσθέντας τρόπον τινά. Δυνατὸν δὲ εἰδικώτερον ἐπὶ μὲν τῆς δυτικῆς πλευρᾶς νὰ εἰκονίζεται ἡ σύμπραξις Μυκηναίων Ἀθηναίων καὶ ἐπηλύδων Ἰώνων πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν Ἐλευσινίων καὶ τῶν Θρᾳκῶν τοῦ Εὐμόλπου, ἐπὶ δὲ τῆς νοτίου πλευρᾶς ἡ μετὰ ταῦτα συνέλευσις αὐτῶν εἰς τὸ ἄστυ πρὸς σύστασιν κοινῆς πολιτείας. Συμφώνως πρὸς τὴν παράδοσιν ὁ Ἴων, ὁ ἀρχηγὸς τῶν ἐπηλύδων Ἰώνων (βλ. σ. 94, 102 κ.ἑ., 121), ὑπῆρξε καὶ ὁ πρῶτος πολέμαρχος τῶν Ἀθηναίων μετακληθεὶς ἐπὶ τούτῳ κατὰ τὴν μακράν, ὡς φαίνεται, διάρκειαν τοῦ πολέμου αὐτῶν ἐναντίον τῶν Ἐλευσινίων καὶ τῶν Θρᾳκῶν τοῦ Εὐμόλπου, ἀκολούθως δὲ διεδέχθη τὸν βασιλέα τῶν Ἀθηναίων Ἐρεχθέα καὶ καθιδρύθη οὕτω τότε ἰσοπολιτεία Ἀθηναίων καὶ Ἰώνων, ἐξ ἧς καὶ ἐθεωροῦντο ἔκτοτε συνήθως οἱ Ἴωνες τῆς Ἀττικῆς ὡς πελασγικόν, ἤτοι αὐτόχθον γένος (βλ. σ. 102 κ.ἑ.). Ἡ ἀπεικόνισις ἐπὶ τῆς πλευρᾶς ταύτης τῆς ζῳφόρου συνεπῶς Ἀθηναίων ἀφ᾽ ἑνὸς καὶ ἐπηλύδων ἀφ᾽ ἑτέρου ἀναφέρεται πιθανῶς εἰς τὴν δευτέραν μυθικὴν ἕνωσιν τῶν Ἀθηνῶν, ὡς ἡ ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς ζῳφόρου εἰκονιζομένη σκηνὴ ἀναφέρεται πιθανῶς εἰς τὴν πρώτην ἕνωσιν αὐτῶν (βλ. σ. 121).

Οἱ ἱππεῖς τῆς βορείου πλευρᾶς ἐξ ἄλλου δυνατὸν νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἐκπροσωποῦντες ἑτέραν φάσιν ἐν τῇ διαμορφώσει τῆς *πόλεως* τῶν Ἀθηνῶν. Ἐνδέχεται νὰ περιλαμβάνωσιν οἱ ἱππεῖς οὗτοι καὶ ἄλλους ἐπήλυδας, μετέχοντας εἰς ἑτέραν κοινοπραξίαν πρὸς πολιτικὴν ἑνοποίησιν, μεταγενεστέραν τῆς ἐπὶ Ἴωνος καὶ σπουδαιοτέραν αὐτῆς, ἐξ οὗ καὶ νὰ εἰκονίσθη αὕτη ἐπὶ τῆς βορείου πλευρᾶς, τῆς ἐμφανεστέρας, ἐπετεύχθη δὲ οὕτω αἰσθητικὴ ἰσορρόπησις τῶν συνθέσεων τῶν δυτικῶν ἡμίσεων τῶν δύο μακρῶν πλευρῶν αὐτῆς. Τοιαύτη κοινοπραξία πρὸς πολιτικὴν ἑνοποίησιν ὑπῆρξεν ἡ τρίτη μυθικὴ ἕνωσις τῶν Ἀθηνῶν (βλ. σ. 94, 109), ἡ ἐπὶ Θησέως (ὁ λεγόμενος *συνοικισμὸς* ἢ ἡ λεγομένη *συνοίκισις*). Ἡ νέα αὕτη πολιτεία ἀναγνωρίζουσα ἰσοτιμίαν μεταξὺ τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν μετ᾽ αὐτῶν συνῳκημέ-

νων πλέον Ἰώνων, ἀφ' ἑνός, καὶ τῶν λοιπῶν κατοίκων τῆς Ἀττικῆς, ἀφ' ἑτέρου, ἐν οἷς καὶ ἄλλων ἐπηλύδων, ἀπογόνων ἴσως τῶν Θρᾳκῶν τοῦ Εὐμόλπου, τῶν Ἀμαζόνων καὶ ἄλλων συνίστατο κυρίως εἰς τὴν σύμπηξιν πάντων τούτων ὑπὸ τὸ ἄστυ, καὶ τὴν ἐν αὐτῷ λατρείαν, καὶ δὴ εἰς τὴν ὑπαγωγὴν αὐτῶν ὑπὸ κοινὸν Πρυτανεῖον καὶ Βουλευτήριον. Εἰς ἀνάμνησιν τῆς πολιτείας ταύτης ἐτελοῦντο τὰ *Συνοίκια*, ἰδία πρὸς τοῦτο ἑορτή, ἐξ ἄλλου δὲ καὶ πανηγυρικῶς συνεκεντροῦντο ἔκτοτε εἰς τὸ ἄστυ πάντες οἱ Ἀθηναῖοι πολῖται ἐξ ὅλης τῆς Ἀττικῆς, καὶ ἐκ τῶν πλέον ἀπροσίτων περιοχῶν αὐτῆς, καθ' ἑκάστην ἑορτὴν τῶν Παναθηναίων, εἰς ἀνάμνησιν ἀκριβῶς τοῦ συνοικισμοῦ τούτου ἐπὶ Θησέως, συντελεσθέντος κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς ἑορτῆς ταύτης ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ.

Εἶναι ἄρα δυνατὸν νὰ θεωρηθῶσιν οἱ ἱππεῖς τῆς βορείου πλευρᾶς ὡς ἐκπροσωποῦντες τὴν πανηγυρικὴν μυθικὴν πομπικὴν εἰσέλασιν τῶν κατοίκων τῆς Ἀττικῆς εἰς τὸ ἄστυ — συλλαμβάνεται νοερῶς καὶ ὁ *κτύπος* τῶν *χαλκοκρότων ἵππων* αὐτῶν (πβλ. Αριστ. Ἱππ. 551) —, τὴν ἐκεῖ συνέλευσιν αὐτῶν καὶ δι' αὐτῆς τὴν ἀναγνώρισιν τῆς πλήρους ἰσοπολιτείας αὐτῶν κατά τινα ἐπὶ Θησέως τελεσθεῖσαν ἑορτὴν τῶν Παναθηναίων, δημιουργηθέντος τότε τοῦ παναττικοῦ κράτους, ἤτοι τῆς *πόλεως*, προβαλλομένης δὲ οὕτω ἐπαξίως τῆς μεγάλης ἐκείνης «ἱστορικῆς ἡμέρας» τῶν Ἀθηνῶν, τῆς προοιωνιζούσης τὴν μεγάλην κοινοπολιτείαν τῶν Ἀθηναίων τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶνος καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν. Περὶ τοῦ συνοικισμοῦ τούτου ὁμιλῶν ὁ Θουκυδιδης[1] λέγει, ὅτι ὁ Θησεὺς *ἠνάγκασε μιᾷ πόλει ταύτῃ χρῆσθαι, ἣ ἁπάντων ἤδη ξυντελούντων εἰς αὐτήν, μεγάλη γενομένη, παρεδόθη ὑπὸ Θησέως τοῖς ἔπειτα*, ὑπαινισσόμενος οὕτω, ὅτι ὑπῆρξαν τοπικοί τινες ἄρχοντες τῆς Ἀττικῆς διστάσαντες ἢ καὶ ἀντιταχθέντες εἰς τὴν ἕνωσιν τῆς χώρας καὶ τελικῶς συμπράξαντες, ὁ δὲ Ισοκρατης[2] ἐξ ἄλλου τονίζει, ὅτι ὁ Θησεὺς τὴν *πόλιν, ὡς λέγεται, διοικεῖν τῷ πλήθει παρέδωκεν*...

Μεταξὺ τῶν σκηνῶν τῆς ἱπποδρομίας, ἐπὶ τοῦ δυτικωτάτου ἄκρου τῆς βορείου πλευρᾶς τῆς ζῳφόρου, διακρίνεται μορφὴ παιδός (πλὰξ XLII εἰκ. 32). Κατὰ τὴν κρατοῦσαν γνώμην ὁ παῖς οὗτος εἶναι ὑπηρετίσκος, διευθετῶν τὰς πτυχὰς τοῦ χιτῶνος τοῦ πρὸ αὐτοῦ ἱσταμένου Ἀθηναίου νέου. Ἡ γνώμη αὕτη ὅμως δὲν φαίνεται ὀρθὴ ἐκ τῶν ἑξῆς λόγων: 1) Ἀθηναῖος μετὰ ὑπηρέτου εἰκονίζεται μὲν ἐπὶ ἀναγλύφων ἐπιτυμβίων, οὐδέποτε ὅμως ἐπὶ διακοσμήσεως ναοῦ. 2) Ὁ παῖς οὗτος δὲν διευθετεῖ τὰς πτυχὰς τοῦ χιτῶνος τοῦ πρὸ αὐτοῦ ἱσταμένου νέου, ἁπλῶς ἐγγίζει τὸν νέον τοῦτον ἐκ τῶν ὄπισθεν διὰ τῶν δακτύλων τῆς ἀριστερᾶς, οὐχὶ δὲ τῆς δεξιᾶς χειρός, ὡς θὰ ἔπραττεν οὗτος προκειμένου νὰ διευθετήσῃ τὰς πτυχὰς τοῦ χιτῶνος, καὶ οὐδαμῶς ἐμφανίζεται ἄρα ὡς ὑπηρέτης αὐτοῦ. Ἀντιθέτως παρουσιάζει ὁ παῖς οὗτος γνωρίσματα, οἷον ἱμάτιον ὑπὲρ τὸν ἀριστερὸν ὦμον ἐρριμμένον, δεξιὸν σκέλος ἄνετον καὶ ἀριστερὸν στάσιμον, ἀπαντῶντα ἐπὶ τῆς μορφῆς τοῦ Ἐριχθονίου τῆς εἰκονιζομένης ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς ζῳφόρου (βλ. σ. 119 κ. ἑ.), εἰσέτι δὲ φέρει καὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ταινίαν. Ἐπὶ πλέον ὁ παῖς οὗτος κατέχει θέσιν τὰ μάλιστα ἐξέχουσαν ἐπὶ τῆς βορείου πλευρᾶς τῆς ζῳφόρου, ἀποτελῶν τὴν πρώτην μορφὴν τῆς, παρατακτικῆς, συνθέσεως τῆς πλευρᾶς ταύτης.

1 II 15. 2 Παναθην. 129.

Ἡ ὁμοιότης αὕτη πρὸς τὸν Ἐριχθόνιον τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς ζῳφόρου, ὡς καὶ ἡ ἐξέχουσα θέσις αὐτοῦ, εὑρισκομένου ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ ἄκρου τῆς πλευρᾶς ταύτης, ὑποδεικνύουσιν ἐπαρκῶς, ὅτι ὁ παῖς οὗτος οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἴσως ἢ ὁ Ἐριχθόνιος, ὠθῶν ἐλαφρῶς ἐκ τῶν ὄπισθεν ἔφηβον φέροντα μὴ γνησίαν ἑλληνικὴν ἐνδυμασίαν καὶ οὕτω παροτρύνων αὐτὸν ὅπως ἀνέλθῃ ἐπὶ τοῦ πρὸ αὐτοῦ ἵππου καὶ μετάσχῃ τῆς κοινῆς τῶν ἄλλων ἵππων δράσεως. Ὁ ἔφηβος οὗτος φέρων βαρβαρίζοντα, ἤτοι χειριδωτόν, χιτῶνα καὶ θρακικὴν ὑπόδεσιν τανύων δὲ τὰς πτυχὰς τοῦ χιτῶνος αὐτοῦ πλαγίως φαίνεται ἕτοιμος ὅπως ἱππεύσῃ ἐπὶ τοῦ πρὸ αὐτοῦ ἵππου, διστάζων εἰσέτι ὅμως. Σημειωτέον ὅτι εἰς τὴν Ἰλιάδα (Α 197) ἡ Ἀθηνᾶ ἐμφανίζεται εἰς τὸν Ἀχιλλέα ὄπισθεν αὐτοῦ, ἐγγίζει αὐτὸν καὶ παρέχει τὰς συμ-

Εἰκ. 32. Δυτικώτερον ἄκρον τῆς βορείου πλευρᾶς τῆς ζῳφόρου.

βουλὰς αὐτῆς. Ἐπιφάνεια ἥρωος εἶναι γνωστὴ ἐπίσης, μάλιστα ὑπὸ μορφὴν παιδὸς (Παυσαν. VI 20, 4). Ἐξ ἄλλου ὁ πρὸ τοῦ ἐφήβου τούτου τῆς ζῳφόρου ἱστάμενος Ἀθηναῖος ἔφηβος εἶναι ἐστραμμένος πρὸς τὸν Ἐριχθόνιον καὶ ὑψώνει τὴν ἀριστερὰν χεῖρα ὡς πρὸς σεπτὴν μορφήν, προσβλέπων ἅμα λοξῶς καὶ κάτω, προφανῶς πρὸς τὸν Ἀθηναῖον ἥρωα, τονιζομένης οὕτω ἔτι μᾶλλον τῆς παρουσίας τοῦ Ἐριχθονίου.

Ἡ σκηνὴ αὕτη σχέσιν ἴσως ἔχει πρός τινα παράδοσιν, μὴ γνωστὴν εἰς ἡμᾶς, περὶ τῆς ἱδρύσεως τοῦ παναττικοῦ κράτους καὶ τῶν δυσχερειῶν, αἵτινες ἴσως ἀνεφύησαν κατ᾽ αὐτήν, ὑπερενικήθησαν δέ, συμφώνως πρὸς τὰ λεγόμενα τοῦ Θουκυδιδου, χάρις εἰς τὴν σύνεσιν καὶ τὴν δύναμιν τοῦ Θησέως, πειθαναγκάσαντος, τρόπον τινά, τοὺς τοπικοὺς ἄρχοντας ὅπως ἀναγνωρίσωσιν ὡς κυρίαν θεότητα τῆς Ἀττικῆς τὴν Ἀθηνᾶν καὶ ὡς πρῶτον ἥρωα τῆς χώρας τὸν υἱὸν αὐτῆς Ἐριχθό-

νιον, ἐκτείνοντα τοῦ λοιποῦ τὴν εὐλογίαν αὐτοῦ εἰς πάντας τοὺς κατοίκους αὐτῆς,

2 3

Εἰκ. 33. Ζεῦγος ἱππέων τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς ζῳφόρου.

7 8

Εἰκ. 34. Ζεῦγος ἱππέων τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς ζῳφόρου.

ἐπήλυδας καὶ αὐτοχθόνους, ἅπαξάπαντας Ἀθηναίους πολίτας, ἰσοτίμους. Εἶναι δὲ

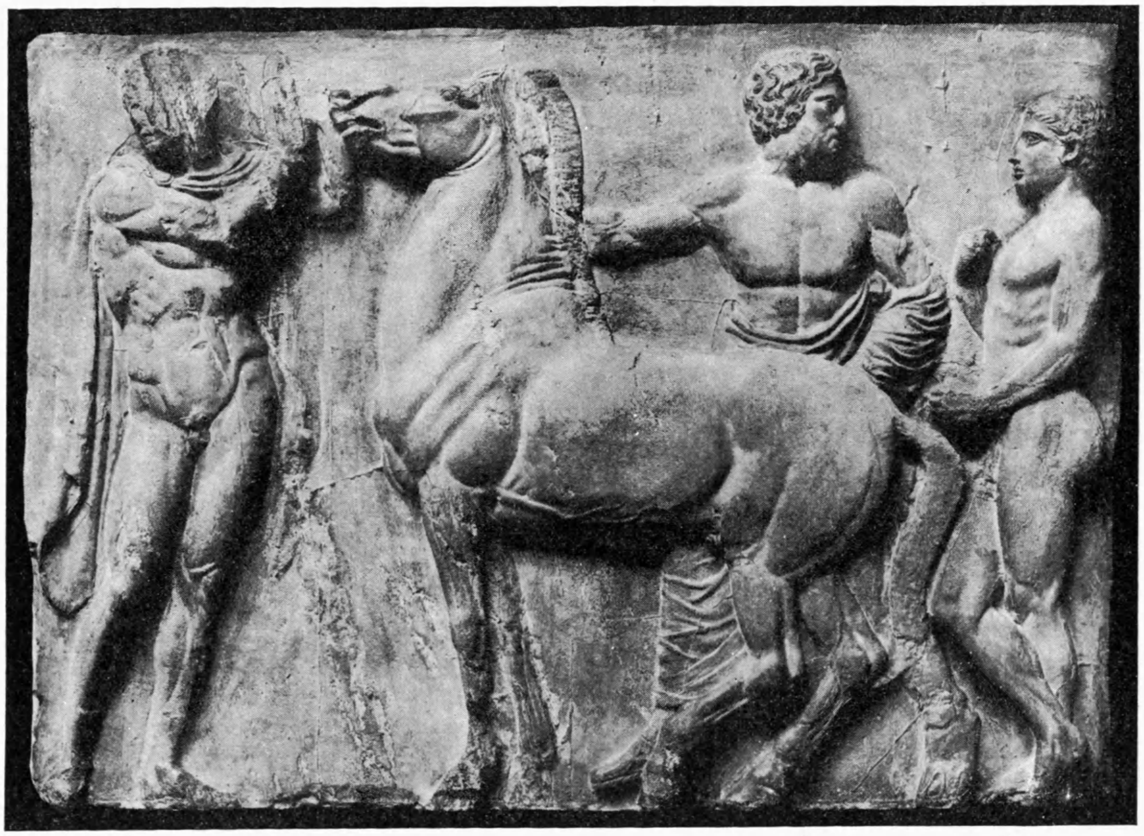

4 5 6

Εἰκ. 35. Κεντρικὴ ὁμὰς τοῦ βορείου ἡμίσεος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς ζῳφόρου (Ἐρεχθεύς, Ξοῦθος, Ἴων;).

αἱ σκηναὶ τῆς ἀπεικονίσεως τῆς συνελεύσεως τῶν διαφόρων ἰσοτίμων Ἀθηναίων πολιτῶν σύμφωνοι καὶ πρὸς τὰ πορίσματα τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐρεύνης, καθ' ἃ ἡ

ἱππασία ἐγένετο γνωστὴ ἐν Ἑλλάδι φθινούσης τῆς μυκηναϊκῆς καὶ τῆς ὅλης ἐν γένει ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ (βλ. σ. 89), ἐνῷ κατὰ τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν οἱ ἵπποι ἐχρησιμοποιοῦντο μόνον διὰ τὰ ἅρματα.

Αἱ ἱππικαὶ σκηναὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς ζῳφόρου εἶναι δυνατὸν νὰ διακριθῶσιν εἰς δύο τμήματα, ἐμφανίζοντα ποιάν τινα ἑνότητα: 1) τὸ βόρειον τμῆμα, τὸ καὶ μεγαλύτερον, καὶ 2) τὸ νότιον τμῆμα, τὸ καὶ μικρότερον. Τὸ βόρειον τμῆμα τῆς ζῳφόρου (πλὰξ II - XI) περιλαμβάνει μικρὰς ὁμάδας ἐκ δεξιῶν πρὸς τὰ ἀριστερά, ἐξαιρέσει μιᾶς (πλὰξ III εἰκ. 35).Ἑκάστη τῶν ὁμορρόπων (πλὰξ II, IV - XI) τούτων ὁμάδων — βλ. δύο ἐν εἰκ. 33 (II) καὶ 34 (IV) — ἔχει δύο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἱππεῖς, φέροντας ἑλληνικὴν ἢ μειξελληνικὴν ἀμφίεσιν καὶ ἐξάρτυσιν. Εἶναι δυνατόν, πιστεύομεν, ἡ μία μορφὴ ἑκάστης δυάδος τῶν ἱππέων τούτων νὰ

Εἰκ. 36. Λεπτομέρεια τῆς εἰκ. 35 δεικνύουσα τὰς ἀναξυρίδας τῆς κεντρικῆς μορφῆς (Ξούθου;).

ἑρμηνευθῇ ὡς ὁ παραστάτης τῆς ἄλλης καὶ ἰδίᾳ πάντες οἱ ἱππεῖς νὰ θεωρηθῶσιν ἐντόπιοι Ἀθηναῖοι ἀφ᾽ ἑνὸς καὶ ἐπήλυδες Ἴωνες ἐξαθηναϊσθέντες ἀφ᾽ ἑτέρου, συμμαχήσαντες κατά τινος ἐχθροῦ, καὶ συγκεκριμένως Ἀθηναῖοι τοῦ Ἐρεχθέως (τοῦ βασιλέως, πατρὸς τῆς Κρεούσης) καὶ Ἴωνες τῆς Ἀττικῆς τοῦ Ξούθου καὶ τοῦ Ἴωνος (υἱοῦ αὐτῆς), συνασπισθέντες ἐναντίον τῶν Ἐλευσινίων καὶ τῶν Θρακῶν τοῦ Εὐμόλπου.

Τὸ αὐτὸ τμῆμα τῆς ζῳφόρου περιλαμβάνει, ἐγγὺς τοῦ βορείου ἄκρου αὐτοῦ, καὶ μίαν ὁμάδα, μὴ ὁμόρροπον (πλὰξ III εἰκ. 35). Ἡ ὁμὰς αὕτη ἀποτελεῖται: Α) Ἐκ πωγωνοφόρου ἀνδρός (4), μετὰ χλαμύδος καί, ὡς ἐκ τῆς στάσεως αὐτοῦ συνάγεται, σκήπτρου (χαλκοῦ). Β) Ἐξ ἑτέρου πωγωνοφόρου ἀνδρὸς μεθ᾽ ἱματίου καὶ ἀναξυρίδων (5). Ὁ δεύτερος οὗτος ἀνὴρ κρατεῖ διὰ τῶν χαλινῶν ἵππον, ἔχοντα τὴν αὐτὴν καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ ἵπποι κατεύθυνσιν, ὡς καὶ οἱ μετ᾽ αὐτόν, εἰκονιζόμενοι. Γ) Ἐκ νεανίσκου, γυμνοῦ (6). Οὗτος ἐμφανίζεται ὡς ὁ μέλλων ἀναβάτης τοῦ ἵππου, τοῦ κρατουμένου ὑπὸ τοῦ δευτέρου πωγωνοφόρου ἀνδρός. Παρατηρητέον ὅτι οὐδεμία ἱκα-

νοποιητικὴ δικαιολογία ἔχει δοθῆ τῆς ὑπάρξεως τῆς ἰδιαιτέρας ταύτης ὁμάδος ἐν μέσῳ τῶν ἄλλων ὁμορρύπων ὁμάδων ἐκ δυάδων ἱππέων, εἰσέτι δὲ καὶ τῆς δι᾽ ἀναξυρίδων (βλ. καὶ εἰκ. 36) ἀμφιέσεως ἑνὸς προσώπου (5) τῆς ὁμάδος ταύτης, μᾶλλον ἀπαραδέκτων ἐπὶ Ἀθηναίου, μετέχοντος ἰδίᾳ τῆς σεπτοτέρας τῶν ἑορτῶν τῆς πόλεως.

Ἡ ἰδιαιτέρα αὕτη ὁμὰς εἶναι παρένθετος μεταξὺ τῆς πρώτης καὶ τῆς τρίτης δυάδος τῶν ἱππέων, φαίνεται δὲ οὕτω ὡσεὶ διασπῶσα τὴν συνοχὴν τῆς ὅλης σειρᾶς αὐτῶν. Ὡς θὰ δειχθῇ ὅμως, τοῦτο συμβαίνει ἐκ πρώτης ὄψεως μόνον:

Ἔκδηλος εἶναι ἡ σχέσις μεταξὺ τοῦ δευτέρου πωγωνοφόρου ἀνδρὸς (5) καὶ τοῦ γυμνοῦ νεανίσκου, ὑποσημαινομένη καὶ διὰ τοῦ μεταξὺ αὐτῶν τρυφεροῦ βλέμματος, ἐπὶ τῇ ἀναχωρήσει τοῦ νεανίσκου προφανῶς. Πλὴν τῆς σχέσεως ταύτης μεταξὺ τοῦ ἀνδρὸς τούτου καὶ τοῦ νεανίσκου, ὑποβαλλομένης καὶ διὰ τῆς φυσιογνωμικῆς ὁμοιότητος αὐτῶν, ἑτέρα σχέσις ὑποδηλοῦται μεταξὺ τῶν δύο πωγωνοφόρων ἀνδρῶν, τοῦ σκηπτούχου (4), ταυτιζομένου πρὸς Ἀθηναῖον βασιλέα, καὶ τοῦ φέροντος ἀναξυρίδας (5), ταυτιζομένου πρὸς ἐπήλυδα, ὡς εἰσέτι καὶ ἄλλη τις σχέσις, ἤτοι μεταξὺ τοῦ Ἀθηναίου τούτου βασιλέως καὶ τοῦ νεανίσκου.

Ἡ ἰδιαιτέρα αὕτη ὁμάς, τῶν τριῶν ἀνθρωπίνων μορφῶν καὶ τοῦ ἵππου, εἶναι δυνατὸν οὕτω νὰ ἑρμηνευθῇ ὡς ἡ σκηνὴ τοῦ μυθικοῦ ἀποχαιρετισμοῦ τοῦ (νεανίσκου) Ἴωνος, υἱοῦ τοῦ (μετ᾽ ἀναξυρίδων ἐπήλυδος) Ξούθου, γαμβροῦ, ἐπὶ θυγατρί, τοῦ (μετὰ σκήπτρου, Ἀθηναίου βασιλέως), Ἐρεχθέως, ἐπὶ τῇ ἀναχωρήσει τοῦ Ἴωνος, ὡς πρώτου πολεμάρχου τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν, ἐξαθηναϊσθέντων Ἰώνων τῆς Ἀττικῆς, ἐναντίον τῶν Ἐλευσινίων καὶ τῶν Θρακῶν τοῦ Εὐμόλπου. Διὰ τῆς ἑρμηνείας ταύτης ἐξηγεῖται καὶ ἡ στάσις τοῦ προπορευομένου ἱππέως (2) διὰ τοῦ πρὸς τὸν νεανίσκον ἐστραμμένου ἄνω σώματος καὶ βλέμματος αὐτοῦ (εἰκ. 33), δεικνύοντος ἴσως εὐλάβειαν πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ Ἴωνος καὶ δέος διὰ τὸ προκείμενον ἔργον. Ὁ Ἐρεχθεὺς πρὸς τὴν μορφὴν ταύτην τοῦ Ἀθηναίου ἱππέως στρέφει πιθανῶς τὸ βλέμμα καὶ εἶναι οὗτος ἴσως, καθὸ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ὅλου ὁμίλου τῶν ἱππέων, εἷς τῶν υἱῶν καὶ διαδόχων αὐτοῦ (βλ. σ. 103).

Καὶ εἶναι μὲν δυνατὸν ἡ μορφὴ αὕτη τοῦ Ἴωνος νὰ θεωρηθῇ ἀναχρονιστική, καθὸ μορφὴ νεανίσκου. Συμβαίνει ὅμως ὁ εἰκονογραφικὸς τύπος αὐτοῦ νὰ εἶναι μόνον μορφὴ νεανίσκου πιθανῶς, ὅπως ὁ εἰκονογραφικὸς τύπος τοῦ Ἐριχθονίου-Ἐρεχθέως συμβαίνει νὰ εἶναι μορφὴ νηπίου ἢ παιδὸς μόνον, ἡ θρησκευτικὴ δὲ τέχνη, οἵα καὶ ἡ τῶν γλυπτῶν τοῦ Παρθενῶνος, δὲν δεσμεύεται νὰ χρησιμοποιῇ ἀναχρονισμούς, τείνουσα ἐξ ἄλλου νὰ εἶναι συμβατικὴ μᾶλλον ἢ πραγματιστική.

Καὶ στατικῶς μὲν ἡ σκηνὴ τοῦ ἀποχαιρετισμοῦ, τοῦ Ἴωνος ὑπὸ τοῦ Ξούθου καὶ τοῦ Ἐρεχθέως, εἶναι «ἀντιθετική», παρουσιάζει δὲ δύο ἄξονας: α) μεταξὺ τοῦ πρώτου πωγωνοφόρου ἀνδρός, ταυτιζομένου πρὸς τὸν βασιλέα Ἐρεχθέα, καὶ τοῦ πρὸ αὐτοῦ ἵππου, ταυτιζομένου πρὸς τὸν ἵππον τοῦ Ἴωνος· καὶ β) μεταξὺ τοῦ δευτέρου πωγωνοφόρου ἀνδρός, ταυτιζομένου πρὸς τὸν ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρὸν τοῦ Ἐρεχθέως Ξοῦθον, καὶ τοῦ υἱοῦ τούτου Ἴωνος· ἐμφανίζεται δὲ διὰ τοῦ τρόπου τούτου ὡσεὶ ἀποτελουμένη ἐκ δύο ἀντιθετικῶς διατεταγμένων ἡμιομάδων. Αἱ ἡμιομάδες ὅμως αὗται ἑνοῦνται μεταξὺ αὐτῶν, διὰ τῆς σχέσεως κυρίως τοῦ ἵππου, μέ-

λους τῆς μιᾶς ἡμιομάδος, καὶ τοῦ Ξούθου, μέλους τῆς ἑτέρας ἡμιομάδος. Καὶ οὕτω ἡ ὁμὰς αὕτη παρουσιάζεται ὡς ἑνιαῖον σύνολον. Δυναμικῶς δὲ ἡ αὐτὴ σκηνὴ εἶναι δυνατὸν νὰ χαρακτηρισθῇ καὶ ὡς παρατακτική, διότι νοερῶς τοῦ ἀποχαιρετισμοῦ τοῦ Ἴωνος ἕπεται ἀφ᾽ ἑνὸς ἡ σκηνὴ τῆς ἀναχωρήσεως αὐτοῦ, ἐν μέσῳ τῶν ἔνθεν (εἰκ. 33) καὶ ἔνθεν (εἰκ. 34) ἱππέων, καὶ ἀφ᾽ ἑτέρου ἡ σκηνὴ τῆς ἀποχωρήσεως τοῦ βασιλέως Ἐρεχθέως καὶ τοῦ Ξούθου.

Τὸ νότιον τμῆμα τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς ζῳφόρου φαίνεται συναποτελούμενον ἐκ τεσσάρων ὁμάδων, ὧν ἡ ἀριστερὰ εἶναι καὶ ἡ κεντρικωτέρα ὁμᾶς (πλὰξ XII : βλ. πίν. 7 καὶ XIII). Ἡ ὁμὰς αὕτη περιλαμβάνει μορφὴν παιδὸς (24) ἀποκεκρουμένην κατὰ τὸ κάτω ἥμισυ, αὕτη δὲ προσφέρει ἴσως τὴν κλεῖδα τῆς εἰκονιζομένης σκηνῆς.

Ἡ μορφὴ αὕτη παιδὸς παρουσιάζει ὁμοιότητα πρὸς τὴν ἐπὶ τῶν δύο ἄλλων πλευρῶν τῆς ζῳφόρου μορφὴν τοῦ Ἐριχθονίου[1], τὴν ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς καὶ τὴν ἐπὶ τοῦ δυτικωτάτου ἄκρου τῆς βορείου πλευρᾶς, ἔχει δηλαδὴ πλούσιον ἱμάτιον, ὑπὲρ τὸν ἀριστερὸν ὦμον ἐρριμμένον, καὶ πιθανῶς τὴν αὐτὴν στάσιν τῶν κάτω (ἀποκεκρουμένων) ἄκρων· αὕτη κατέχουσα ἐξέχουσαν, ὡς καὶ αὗται, θέσιν ἐπὶ τῆς ζῳφόρου, οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἴσως ἢ μορφὴ ἐπίσης τοῦ Ἐριχθονίου–Ἐρεχθέως.

Ὁ Ἐριχθόνιος ἐμφανίζεται οὕτω ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς ζῳφόρου ἀπασχολούμενος περὶ μεγαλοπρεπῆ τινα ἵππον, κλίνοντα τὸν λαιμὸν καὶ τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ κάτω, ἀντιθέτως πρὸς πάντας τοὺς λοιποὺς ἐπὶ τῆς ζῳφόρου εἰκονιζομένους ἵππους. Ἐκ τῆς κλίσεως τοῦ λαιμοῦ καὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ ἵππου, ἐκ τῆς ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ἄνω στροφῆς τοῦ ῥύγχους αὐτοῦ, ὡς καὶ ἐκ τῆς κινήσεως τῆς δεξιᾶς χειρὸς τοῦ Ἐριχθονίου ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν κίνησιν τῶν δακτύλων αὐτῆς, εἶναι δυνατὸν νὰ συναχθῇ, ὅτι ὁ Ἐριχθόνιος εἰκονίζεται ὑποτάσσων διὰ χαλινῶν (ἐζωγραφημένων) ἵππον μεγαλοπρεπῆ, προβάλλοντα εἰσέτι προσπάθειαν ἀντιστάσεως ματαίαν, πραγματοποιῶν δὲ οὕτω τὸ μέγα κατόρθωμα τῆς ὑπὸ τὸ ἡνίον θέσεως τοῦ ἵππου καὶ ἀξιοποιῶν αὐτὸν πρὸς σύστασιν τοῦ ἅρματος. Ἡ ἑρμηνεία αὕτη ἐνισχύεται καὶ ἐκ τῆς ἄλλως πως ἀνερμηνεύτου παραστάσεως δεξιᾷ τῆς σκηνῆς ταύτης ἵππων ἄνευ χαλινῶν, ἐν ἡμιαγρίᾳ δὲ τρόπον τινὰ καταστάσει εἰκονιζομένων. Οἱ δύο τῶν ἵππων τούτων ἐξ ἄλλου καὶ δὴ οἱ ἀμέσως δεξιᾷ τῆς σκηνῆς ταύτης, οἱ ἐστραμμένοι πρὸς αὐτήν, φαίνονται ἀποτελοῦντες μέρος αὐτῆς. Οἱ ἵπποι οὗτοι ἐμφανίζονται ὡς ὁδηγούμενοι πρὸς τὸν Ἐριχθόνιον ὑπὸ ἀνδρικῆς τινος μορφῆς (25 πλὰξ XIII), μυθικοῦ ἱπποκόμου ἴσως, πρόκειται δὲ πιθανῶς νὰ τεθῶσιν ὡσαύτως ὑπὸ τὸ ἡνίον. Ἡ σκηνὴ ὅμως αὕτη εἶναι

1 Ἡ μορφὴ αὕτη κατὰ τὴν κρατοῦσαν γνώμην εἶναι ὑπηρετίσκος τοῦ ἔμπροσθεν αὐτοῦ εἰκονιζομένου ἐφήβου. Ἡ γνώμη αὕτη ὅμως ἐπὶ οὐδενὸς σοβαροῦ ἐρείσματος στηρίζεται, παραβλέπει δὲ τὴν ὕπαρξιν (ἐζωγραφημένης) ταινίας ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, οὐδαμῶς δικαιολογουμένης ἐπὶ μορφῆς ὑπηρετίσκου, δὲν ἐξηγεῖ δὲ ὡσαύτως τὸν λόγον τῆς διατάξεως τῶν δακτύλων τῆς δεξιᾶς χειρός. Ἡ ταινία αὕτη ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἐχρησίμευε πιθανῶς πρὸς στερέωσιν φύλλου τινός, ὑπὲρ τὸ μέτωπον καὶ ἐπὶ τῆς κόμης γεγλυμμένου, συμβόλου χθονίας λατρείας πιθανῶς [ὅμοια φύλλα βλ. ἐν ΑΔ 9, 1924 - 5, 155 κ.ἑ. (ΡΩΜΑΙΟΣ) καὶ ἐν ΑΕ 1953 - 4, 1, 296 - 7 (ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ)]. Ὁ ΡΩΜΑΙΟΣ (ἔ.ἀ. 157) παρατηρεῖ, ὅτι ὅμοιον φύλλον φέρεται δεδεμένον ἐπὶ τῆς κόμης τῶν μυθικῶν βασιλέων Ὀρνέως, Πάλλαντος, Νίσου καὶ Λύκου, ἀπεικονιζομένων ἐπὶ ἐρυθρομόρφου κρατῆρος τῆς Ἀκροπόλεως (σ. 31, σημ. 2). Φέρεται ἐπίσης καὶ ὑπὸ τοῦ ἐναγωνίου Ἑρμοῦ, ὡς σύμβολον νίκης πιθανῶς (ΡΩΜΑΙΟΣ, ἔ. ἀ. 157).

ἁπλῶς νοητή. Ἡ ἀπεικόνισις πάντως ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ σκηνῇ τῆς ζῳφόρου τριῶν ἵππων, ὧν ὁ εἷς—ὁ μεγαλοπρεπέστερος—ἐμφανίζεται δαμαζόμενος ὑπὸ τοῦ Ἐριχθονίου, ἕπονται δὲ καὶ οἱ ἕτεροι δύο, εἶναι δυνατὸν νὰ συνδυασθῇ πρὸς τὴν ὑπὸ τῆς ἀρχαίας παραδόσεως ἀναφερομένην ζεῦξιν ἅρματος [1] (συνωρίδος μετὰ παρηόρου) ὑπὸ τοῦ Ἐριχθονίου, πρώτου μυθικοῦ ἡνιόχου [2].

Ἡ παράστασις τῆς σκηνῆς τοῦ δαμασμοῦ τοῦ μεγαλοπρεποῦς ἵππου τούτου ὑπὸ τοῦ Ἐριχθονίου συμπεριλαμβάνει καὶ δύο ἄλλας μορφάς: (α) μορφὴν ἐφήβου (22) πλαισιοῦσαν ἐξ ἀριστερῶν τὴν σκηνὴν ταύτην, βλέπουσαν δὲ αὐτὴν μετ' ἐσωστρόφου στοχασμοῦ, (β) νεανικὴν μορφὴν (23) ἐπιβλητικοῦ παραστήματος, κατέχουσαν καιρίαν θέσιν εἰς τὴν σκηνὴν ταύτην, ἱσταμένην δὲ ἐπὶ ἰδίου ἐπιπέδου, ἐγγυτέρου πρὸς τὸν θεατήν.

Ἡ μορφὴ τοῦ ἐφήβου (22) ἐστηρίζετο προφανῶς ἐπὶ (χαλκῆς) ῥάβδου [3], κρατουμένης διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρός, δίκην σκήπτρου, οὕτω δὲ φαίνεται νὰ εἶναι μορφὴ νεαροῦ βασιλέως, μυθικοῦ. Ἡ μορφὴ αὕτη ἐξ ἄλλου παρουσιάζει κατ' ἐξοχὴν σῶμα τέλειον τὴν διάπλασιν, συγχρόνως δὲ ἔκφρασιν μεστὴν πνευματικότητος καὶ οὕτω ταυτίζεται πιθανώτατα πρὸς τὸν Θησέα, ἰδεώδη ἀπὸ τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος ἐνσάρκωσιν τοῦ Ἀθηναίου ἐφήβου τῶν Παναθηναϊκῶν ἀγώνων, τοῦ ἠσκημένου τὸ σῶμα, ἅμα δὲ καὶ παιδείας μουσικῆς κεκτημένου.

Ἡ τοιαύτη ἑρμηνεία εὑρίσκει ἔρεισμα ἐκ τῆς ἀρχαίας παραδόσεως, καθ' ἣν ὁ Θησεὺς ὑπῆρξεν ὁ δεύτερος — ἤτοι μετὰ τὸν Ἐριχθόνιον — θεσπίσας τοὺς Παναθηναϊκοὺς [4] ἀγῶνας [5].

Ἡ νεανικὴ μορφή (23), ἡ μεγίστη πασῶν τῶν ἐγγὺς αὐτῆς μορφῶν τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς ζῳφόρου, φέρει ἔνδυμα πολυτελέστατον, ἤτοι χλαμύδα πορπουμένην ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ καὶ πίπτουσαν ἐκ τῶν ὄπισθεν ἐπὶ τοῦ πήχεος τῆς ἀριστερᾶς χειρός, καὶ χιτῶνα λεπτὸν καὶ πολύπτυχον, ἐσφιγμένον διὰ ζώνης, ὡς συνήθως ἐπὶ τῶν ἐν κινήσει μορφῶν. Ἐξ ἄλλου ἡ μορφὴ αὕτη κρατεῖ κηρύκειον διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρός, ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον στηριζομένου. Ἡ μορφὴ αὕτη, εὑρισκομένη ἐπὶ ἰδίου ἐπιπέδου, ἀκίνητος δὲ καὶ αὐτάρκης, φαίνεται μὴ μετέχουσα τῆς εἰκονιζομένης σκηνῆς, οὐδὲ κἂν διὰ βλέμματος, καὶ ὡσεὶ φύσεως ἄλλης ἢ αἱ δύο ἕτεραι ἐν αὐτῇ μορφαί, ὁρατὴ δὲ μᾶλλον ὑπὸ τοῦ θεατοῦ μόνον. Ἡ νεανικὴ αὕτη μορφὴ ταυτίζεται πιθανώτατα πρὸς τὸν Ἑρμῆν, εἰκονιζόμενον διὰ τύπου τινὸς λατρευτικοῦ ὁμοιώματος αὐτοῦ [6]. Ὁ ἐκπρόσωπος τῶν

1 Βλ. σ. 120-1, σημ. 6, III.

2 Βλ. σ. 143, σημ. 2.

3 Εὑρέθησαν ἴχνη χαλκοῦ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς παλάμης τῆς μορφῆς ταύτης. Κατάλληλος ἐμφανίζεται πρὸς τοῦτο ἡ διάταξις τῶν δακτύλων τῆς χειρὸς ταύτης καὶ ἡ θέσις τῆς ἐπὶ τῆς ῥάβδου ἀναπαυομένης ταύτης χειρός.

4 Βλ. σ. 120-1, σημ. 1, II.

5 Περὶ τῆς ἀναχρονιστικῆς συμπαρουσίας Ἐριχθονίου καὶ Θησέως βλ. σ. 134, σημ. 1. Ἡ διαφορὰ τῶν ἐπὶ μέρους χαρακτηριστικῶν μεταξὺ τῆς μορφῆς τοῦ Θησέως τῆς δυτικῆς πλευρᾶς καὶ τοῦ Θησέως τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς εἶναι δυνατὸν νὰ ἑρμηνευθῇ ὡς ὀφειλομένη εἰς τὴν διάφορον καλλιτεχνικὴν ἰδιοσυγκρασίαν τῶν ἀντιστοίχως ὑπευθύνων γλυπτῶν τῆς ζῳφόρου βλ. σ. 156.

6 Ἡ μορφὴ αὕτη συγκρίνεται ἐπιτυχῶς πρὸς τὰς ἀκολούθους μορφὰς τοῦ Ἑρμοῦ.

Ὡς πρὸς τὴν θέσιν τοῦ κηρυκείου καὶ τὴν διάθεσιν τῆς χλαμύδος:

Ἄγαλμα Ludovisi (BUSCHOR, Phidias der Mensch, εἰκ. 1).

Μαρμάρινον ἀντίγραφον Ἑρμοῦ ἐν τῷ Βρεττανικῷ Μουσείῳ (A. A. SMITH, Catalogue III, πίν. 4, ἀρ. 1599)

θεῶν καὶ βοηθὸς τῶν ἀνθρώπων[1], προστάτης τῶν νέων ἰδιαιτέρως, ἐπιφαίνεται εἰς τὴν σκηνὴν ταύτην, ἵνα διὰ τῆς παρουσίας αὐτοῦ καθιερώσῃ τὸν ἆθλον τοῦ νεαροῦ Ἀθηναίου ἥρωος, συμφώνως πρὸς τὴν γνωστὴν ἐπίβλεψιν καὶ ἀντίληψιν, ὑπὸ τὴν ἀρχαίαν ἔννοιαν τῆς λέξεως, τῶν θεῶν περὶ τῶν ἐξαιρέτων πράξεων τῶν ἡρώων.

Ἡ ἐμφάνισις τοῦ Ἑρμοῦ δὶς ἐπὶ τῆς ζῳφόρου, ἤτοι καὶ ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς ἐν τῇ ὁμηγύρει ἁπλῶς τῶν δώδεκα θεῶν, καὶ ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ὡς ἐκπροσώπου αὐτῶν, οὐδαμῶς ἀντιβαίνει πρὸς θρησκευτικὸν ἢ ἄλλον κανόνα, ἀλλ᾽ ἀντιθέτως καὶ ἐπιτυγχάνει ἰσορρόπησιν τῆς παρουσίας τοῦ θείου στοιχείου ἐπὶ τῶν σκηνῶν, ἐφ᾽ ὧν εἰκονίζεται ἐξαίρετος πρᾶξις τοῦ γενάρχου, δηλαδὴ ἐφ᾽ ἑκατέρας τῶν δύο τούτων πλευρῶν τῆς ζῳφόρου. Ἐξ ἄλλου ἡ διαφορὰ τῶν δύο ἐπὶ τούτων θεμάτων ὑποδηλοῖ καὶ ἱεράρχησιν τῶν ὑπὸ τοῦ θείου

26 27

Εἰκ. 37. Μορφὴ τοῦ νοτίου ἡμίσεος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς ζῳφόρου.

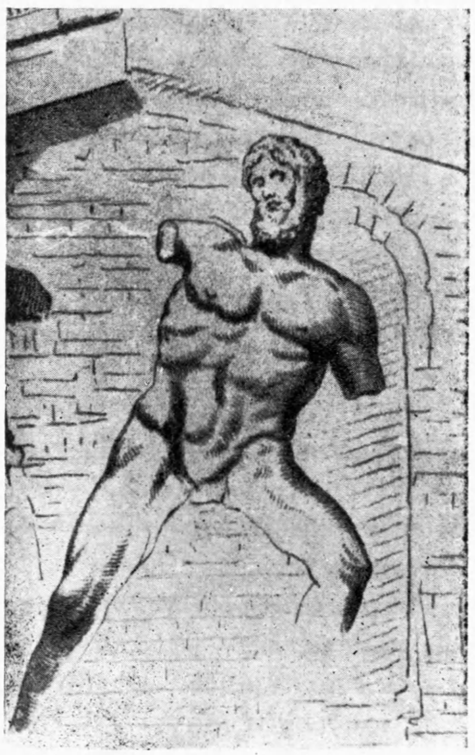

Εἰκ. 38. Ὁ Ποσειδῶν τοῦ δυτικοῦ ἀετώματος τοῦ Παρθενῶνος (Carrey).

στοιχείου τιμωμένων δύο ἀρετῶν — τῆς εὐσεβείας τοῦ Ἀθηναίου ἥρωος, τῆς τιμωμένης ὑπὸ τῆς ὁμηγύρεως τῶν δώδεκα θεῶν, καὶ τῆς ἀνδρείας αὐτοῦ, τῆς τιμωμένης ὑπὸ τοῦ ἐκπροσώπου τούτων Ἑρμοῦ — πρὸς διδαχὴν τοῦ Ἀθηναϊκοῦ λαοῦ.

Δεξιᾷ τῆς κεντρικῆς σκηνῆς ταύτης διακρίνονται τρεῖς ὁμάδες, βόρειος, μέση καὶ νότιος.

Ἡ πρώτη ὁμάς, ἡ βόρειος (πλὰξ XIV), ἀποτελεῖται ἐκ δύο ἀνδρικῶν μορφῶν ἀντιμετώπων καὶ ἐκ μορφῆς τινος ἵππου μεταξὺ αὐτῶν (εἰκ. 37). Ἡ ἀριστερὰ μορφὴ τῆς ὁμάδος ταύτης ἐλάχιστα μόνον σῴζεται σήμερον, φέρει δὲ θρᾳκικὴν ὑπόδεσιν (26), ἡ δὲ δεξιὰ εἶναι μορφὴ πωγωνοφόρου ἀνδρὸς μετὰ χλαμύδος (27). Ἡ ταύ-

Ὡς πρὸς τὸν τύπον τοῦ ἐνδύματος:
Ἑρμῆς ψυχοπομπός, Ἀνάγλυφον Νεαπόλεως:
(RODENWALDT, Die Kunst der Antike, πίν. 342).
Ὡς πρὸς τὴν θέσιν τοῦ δεξιοῦ βραχίονος,
Ἑρμῆς Ὀλυμπίας.

1 Ἰλιάδος Ω 334:
Ἑρμεία, σοὶ γάρ τε μάλιστά γε φίλτατόν ἐστιν ἀνδρὶ ἑταιρίσσαι.
Βλ. ὡσαύτως στίχ. 360, 440. Περὶ Ἑρμοῦ ὡς φίλου τῶν ἀνθρώπων βλέπε ἐπίσης Hesperia 16, 1947, 95.

Εἰκ. 39. Μορφὴ νοτίου ἡμίσεος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς ζῳφόρου.

τισις ἀμφοτέρων τῶν μορφῶν τούτων ἢ ἔστω τῆς μιᾶς αὐτῶν εἶναι δυσχερής. Δυσχερὴς εἶναι καὶ ἑρμηνεία τῆς προκειμένης σκηνῆς καὶ ἴσως μόνον τὸ ἀνώμαλον, ὡσεὶ χαῖνον, ἔδαφος, ἐφ' οὗ ὁ ἵππος, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν θρακικὴν ὑπόδεσιν τῆς ἑτέρας ἀνδρικῆς μορφῆς, παρέχει ποιάν τινα κατεύθυνσιν πρὸς ἑρμηνείαν τῆς σκηνῆς. Ἀξία σημειώσεως ἐξ ἄλλου τυγχάνει ἡ ὁμοιότης τῆς στάσεως τῆς ἑτέρας μορφῆς πρὸς

Εἰκ. 40. Ἀθηνᾶ Ἱππία (Ἐρυθρόμορφος ἀγγειογραφία).

τὴν μορφὴν τοῦ Ποσειδῶνος ἐπὶ τοῦ ὑπερκειμένου, δυτικοῦ, ἀετώματος τοῦ Παρθενῶνος[1] (εἰκ. 38).

Ἡ δευτέρα ὁμάς, ἡ μέση (πλὰξ XV), ἀποτελεῖται ἐκ μιᾶς ἀνθρωπίνης μορφῆς (28) καὶ δύο, πρὸ αὐτῆς, παραταξικῶς ἱσταμένων ἵππων (εἰκ. 39). Ἡ ἀνθρωπίνη αὕτη μορφὴ ὡς ἐκ τῆς διαπλάσεως τῆς κεφαλῆς καὶ ὡς ἐκ τοῦ μακροῦ, ἐπὶ τοῦ χιτῶνος, ἱματίου εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ γυναικεία· δυστυ-

1 Βλ. τὸ εἰς τὸν Carrey ἀποδιδόμενον σχέδιον (LABORDE, Athènes au XVe, XVIe et XVIIe siècles, Paris 1854).

χῶς ὅμως εἶναι ἀποκεκρουμένη καὶ λίαν ἐφθαρμένη, μὴ παρέχουσα οὕτω ἐπαρκῆ στοιχεῖα πρὸς ταύτισιν· οὕτω δὲ ἡ εἰκασία αὕτη μένει ἀτεκμηρίωτος. Ἀξιοσημείωτος ὅμως εἶναι ἡ ὁμοιότης τῆς χειρονομίας τῆς μορφῆς ταύτης, ὡσεὶ ψαυούσης τὴν κεφαλὴν τοῦ πρὸ αὐτῆς ἵππου, πρὸς τὴν ἀνάλογον χειρονομίαν τῆς Ἀθηνᾶς Ἱππίας, τῆς εἰκονιζομένης ἐπὶ ἐρυθρομόρφου κύλικος τῆς Φλωρεντίας (εἰκ. 40)[1].

Ἡ τρίτη ὁμάς, ἡ νότιος (πλὰξ XVI καὶ δεξιὸν τμῆμα τῆς XV), ἀποτελεῖται ἐκ δύο ἀνθρωπίνων μορφῶν (29, 30), ἤτοι Ἀθηναίων νεανικῆς ἡλικίας, δυσδιαγνώστου ἐπίσης ταυτότητος, εἰκονιζομένων δὲ πιθανῶς καὶ ἀνεξαρτήτως ἀλλήλων: νέου (29), πρὸς τὰ δεξιά, φέροντος χλαμύδα καὶ πέτασον (εἰκ. 41), ἔχοντος δὲ τὸν ἀριστερὸν πόδα ἐπὶ κεκλιμένου χαμηλοῦ, ὀρθογωνίου βράχου· καὶ ἑτέρου νέου (30), κατ᾽ ἐνώπιον εἰκονιζομένου, ἱσταμένου μετὰ κλίσεως τοῦ ἄνω κορμοῦ καὶ φέροντος ἱμάτιον μᾶλλον ἢ χλαμύδα, ἀναπεπταμένην ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος καὶ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς χειρός, καλύπτουσαν ὡσαύτως καὶ τὴν δεξιὰν αὐτοῦ χεῖρα. Ἐπὶ τῆς αὐτῆς πλευρᾶς τῆς ζωφόρου, κατὰ πολὺ νοτιώτερον (πλὰξ VI, 12), εἰκονίζεται νέος τις, ὡσαύτως πρὸς τὰ δεξιά, ἀντιρρόπως πρὸς τὰς ἐγγὺς αὐτοῦ μορφάς, ἔχων τὸν ἀριστερὸν πόδα, ἐφ᾽ ὁμοίου βράχου, μὴ κεκλιμένου ὅμως, φέρων ἐπίσης χλαμύδα ἀλλ᾽ ἀντὶ πετάσου, ἀττικὸν κράνος, εἶναι δυνατὸν δὲ νὰ σχετίζωνται θεματικῶς οἱ δύο νέοι, οἱ τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν καὶ στάσιν ἔχοντες. Εἶναι δυνατὸν δηλαδὴ οἱ δύο οὗτοι νέοι (12 καὶ 29) νὰ ἀποτελῶσι μορφὰς παρίσους τρόπον τινά, ὅτε καὶ ἀποκαθίσταται καθόλου ἡ ὁμόρροπος κίνησις τοῦ βορείου ἡμίσεος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς (πλὰξ ΙΙ - ΧΙ), περιλαμβάνοντος τὴν συνοδείαν τοῦ Ἴωνος, ἀποκαθίσταται δὲ ἅμα καὶ ἡ κατὰ δυάδας διάρθρωσις τοῦ ὅλου τούτου τμήματος, καὶ δὴ ἡ τῶν δύο ἄνευ συντρόφων ἱππέων (πλὰξ VI 11 καὶ πλὰξ VIII 15) ἀποτελούντων δυάδα, οὕτως ὥστε ὁ εἷς αὐτῶν νὰ εἶναι ὁ παραστάτης τοῦ ἑτέρου. Ὁ μετὰ πετάσου νέος (29, εἰκ. 41) τοῦ νοτίου ἄκρου τῆς δυτικῆς πλευρᾶς πιθανὸν νὰ ὑποδηλοῖ ταξιδιώτην. Περαιτέρω συμπέρασμα ὅμως περὶ τῆς ταυτότητος αὐτοῦ εἶναι λίαν παρακεκινδυνευμένον, ἐνδείκνυται πάντως νὰ μὴ ἀποσιωπηθῇ, ὅτι ἐπὶ ἀναγλύφου τοῦ Λούβρου (εἰκ. 42)[2] εἰκονίζεται μορφὴ Θησέως μετὰ χλαμύδος καὶ πίλου, ἀποτελοῦντος, ὡς καὶ ὁ πέτασος, ἐξάρτημα ἴδιον τῶν ταξιδιωτῶν, πρὸ αὐτοῦ δὲ ἐπίπεδος χαμηλὸς βράχος· διὰ τοῦ βράχου τούτου παρίσταται ἴσως ὁ μεταξὺ Ἑρμιόνης καὶ Τροιζῆνος κείμενος βράχος, ὁ ὀνομαζόμε-

29
Εἰκ. 41. Νέος μετὰ πετάσου τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς ζωφόρου.

Εἰκ. 42. Ἀνάγλυφον Λούβρου (ἀριστερὸν ἄκρον).

1 YALOURIS, Athena als Herrin der Pferde, εἰκ. 8.

2 Βλ. ROSCHER, Lexikon Myth. V ἐν λ. *Theseus*, σ. 723, εἰκ. 10.

νος κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους βωμὸς τοῦ Σθενίου Διὸς ἢ πέτρα τοῦ Θησέως, γνωστὴ διὰ τὴν ὑπ' αὐτὴν ἀπόκρυψιν τῶν σανδαλίων καὶ τοῦ ξίφους τοῦ Αἰγέως, συμφώνως πρὸς τὴν μυθικὴν παράδοσιν[1]. Ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς ζῳφόρου ὁ νέος (29) εἰκονίζεται ἐξ ἄλλου ὑποδυόμενος τὰ σανδάλια αὐτοῦ. Ἐν περιπτώσει, καθ' ἣν αἱ δύο αὗται μορφαὶ (12, 29) θεωρηθῶσιν ὡς πάρισοι (Αἰγεὺς-Θησεύς;), ἐνδείκνυται ἴσως νὰ θεωρηθῶσιν ὡς πάρισοι καὶ αἱ δύο ἀκρόταται μορφαὶ τῆς πλευρᾶς ταύτης τῆς ζῳφόρου, ἡ βορειοτάτη ἀφ' ἑνὸς (πλὰξ Ι, 1) καὶ ἡ νοτιωτάτη (πλὰξ XVI, 30) ἀφ' ἑτέρου.

ΣΥΓΚΕΦΑΛΑΙΩΣΙΣ

Τὸ θέμα τῆς ζῳφόρου τοῦ Παρθενῶνος εἶναι πιθανῶς τὸ χρονικὸν τοῦ ἀπωτάτου παρελθόντος τῆς πόλεως. Σκηναὶ μὴ ταυτόχρονοι, πᾶσαι ὅμως ἐκ τῆς μυθικῆς παραδόσεως, εἰκονίζονται ἐπὶ τῶν τεσσάρων πλευρῶν τῆς ζῳφόρου, τὰς σκηνὰς δὲ ταύτας ὁ σχεδιαστὴς[2] αὐτῆς ἔχει συνενώσει εἰς ἁρμονικὸν σύνολον, προσδώσας εἰς αὐτὰς τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς.

Αἱ σκηναὶ αὗται καὶ τὰ μετέχοντα αὐτῶν πρόσωπα ἑρμηνεύονται ὡς ἑξῆς: Ἐπὶ τοῦ μέσου τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς εἰκονίζεται ὁ ἱδρυτὴς τῶν Παναθηναίων, Ἐριχθόνιος-Ἐρεχθεύς, ὑπὸ μορφὴν παιδός, ἤτοι κατὰ καθιερωμένον τύπον αὐτοῦ, παραδίδων τὸν ἱερὸν πέπλον τῆς θετῆς αὐτοῦ μητρὸς Ἀθηνᾶς εἰς τὸν μυθικὸν ἱερέα αὐτῆς Κέκροπα. Παρὰ τὸν Κέκροπα εἰκονίζεται ἡ Γῆ, φυσικὴ μήτηρ τοῦ Ἐριχθονίου, παρὰ ταύτην δὲ εἰκονίζονται δύο Κεκροπίδες, μυθικαὶ ὡσαύτως ἱέρειαι τῆς Ἀθηνᾶς, προσκομίζουσαι δύο δίφρους, ἐφ' ὧν πρόκειται νὰ ἐνθρονισθῶσι, μετὰ τὴν παράδοσιν τοῦ πέπλου, ὁ Ἐριχθόνιος καὶ ἡ Γῆ, ἐν μέσῳ τῶν καθημένων θεοτήτων καὶ παρουσίᾳ μυθικῶν τινων βασιλέων τῶν Ἀθηνῶν, εἰκονιζομένων ἔνθεν καὶ ἔνθεν.

Ἑκατέρωθεν τοῦ τμήματος τούτου τῆς ζῳφόρου εἰκονίζονται σκηναὶ τῆς πομπικῆς προσκομίσεως τῶν σφαγίων καὶ τῶν λοιπῶν προσφορῶν τῆς μυθικῆς θυσίας τῶν Παναθηναίων, δεξιᾷ μὲν πρὸς τιμὴν τῆς Ἀθηνᾶς, ἀριστερᾷ δὲ πρὸς τιμὴν τῆς Γῆς, τιμωμένης δι' ἰδίας προθυσίας ἐν πάσῃ θυσίᾳ, ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τῆς μυθικῆς θυσίας τῶν πρώτων Παναθηναίων. Αἱ σκηναὶ τῆς πομπῆς ταύτης ἐκτείνονται καὶ ἐπὶ τῶν μακρῶν πλευρῶν τῆς ζῳφόρου, βορείου καὶ νοτίου.

Ἐπὶ τῶν πλευρῶν τούτων, τῶν μακρῶν, εἰκονίζονται ὡσαύτως καὶ σκηναὶ τῆς ἱδρύσεως τῶν μυθικῶν ἁρματοδρομιῶν, ἴσως τὸ μὲν ὑπὸ τῆς Ἀθηνᾶς μετὰ τὸν φόνον τοῦ γίγαντος Ἀστερίου, τὸ δὲ ὑπὸ τοῦ Ἐριχθονίου, πρώτου μυθικοῦ ἡνιό-

1 Τοῦ ἐπεισοδίου τούτου ὑπῆρχεν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἰδία παράστασις (βλ. ΠΑΥΣΑΝ. Ι 27: *τούτου δὲ εἰκὼν ἐν ἀκροπόλει πεποίηται τοῦ λόγου, χαλκοῦ πάντα ὁμοίως πλὴν τῆς πέτρας*.

2 Περὶ τῶν γλυπτῶν τοῦ Παρθενῶνος καὶ τοῦ Φειδίου βλ. W. H. SCHUCHARDT, Die Entstehung des Parthenonfrieses, ἐν JdI 45, 1930, 218-80. BUSCHOR Phidias der Mensch. B. SCHWEITZER, Um Pheidias ἐν Zur Kunst der Antike, 66 κ. ἑ. (1963). E. LANGLOTZ, Phidiasprobleme καὶ ἐν Vermächtnis der Antike (ὑπὸ R. HERBIG). Βλ. ἐπίσης περὶ τῶν γλυπτῶν SCHWEITZER, Meister am Parthenon ἐν Festgabe zur Winckelmannsfeier, Λειψία 1936, καὶ ἐν JdI 53, 1938, 189· 54, 1939, 1-96· 55, 1940, 170-241.

χου τῆς πόλεως, μετὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἀφιέρωσιν τοῦ πρώτου πέπλου τῆς πολιούχου θεᾶς, μητρὸς αὐτοῦ, κατὰ τὴν ἵδρυσιν τῆς μεγίστης 'Αθηναϊκῆς ἑορτῆς. Τῶν σκηνῶν τούτων ἕπονται ἕτεραι σκηναί, ἱππέων ἐν καλπασμῷ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον. Ἐκ τούτων ἄλλοι μὲν φέρουσιν ἑλληνικὴν καὶ ἄλλοι μειξελληνικήν, βαρβαρίζουσαν, ἐνδυμασίαν καὶ ἐξάρτυσιν, δυνατὸν δ' ὡς ἐκ τούτου νὰ ἐκπροσωπῶσιν αὐτόχθονας 'Αθηναίους οἱ μέν, ἐξαθηναϊσθέντας ἐπήλυδας οἱ δέ, καὶ αἱ ἐν λόγῳ σκηναὶ νὰ εἰκονίζωσι τὴν εἰς τὸ ἄστυ πομπικὴν εἰσέλασιν τῶν πρώτων 'Αθηναίων πολιτῶν μετὰ τὴν ἕνωσιν τῆς χώρας, ἐντοπίων καὶ ἐπηλύδων ὁμάδων αὐτῆς, κατά τινα ἑορτὴν τῶν Παναθηναίων, τὸ μὲν ἐπὶ Ἴωνος, τὸ δὲ ἐπὶ Θησέως ἴσως.

Ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς ζῳφόρου εἰκονίζονται μυθικαὶ σκηναὶ ἐπίσης. Διακρίνονται δύο κεντρικαὶ σκηναί. Τούτων ἡ μία εἰκονίζει πιθανῶς τὸν ἀποχαιρετισμὸν τοῦ Ἴωνος ὑπὸ μορφὴν νεανίσκου εἰκονιζομένου, κατὰ καθιερωμένον τύπον αὐτοῦ πιθανῶς, καὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ξούθου, φέροντος ἀναξυρίδας, καθὸ ἐπήλυδος, παρουσίᾳ τοῦ 'Αθηναίου βασιλέως Ἐρεχθέως, προμήτορος τοῦ Ἴωνος καὶ πενθεροῦ ἐξ ἄλλου τοῦ Ξούθου. Διὰ τῆς σκηνῆς ταύτης ὑποδηλοῦται πιθανῶς ἡ μυθικὴ συμμαχία 'Αθηναίων καὶ Ἰώνων κατὰ τῶν Θρᾳκῶν καὶ τῶν Ἐλευσινίων τοῦ Εὐμόλπου καὶ ἡ τότε σύστασις τοῦ θεσμοῦ τῆς πολεμαρχίας. Ἡ ἑτέρα κεντρικὴ σκηνὴ τῆς πλευρᾶς ταύτης εἰκονίζει πιθανῶς τὸν υἱὸν τῆς 'Αθηνᾶς καὶ μυθικὸν γενάρχην τῆς πόλεως, τὸν Ἐριχθόνιον, ὑποτάσσοντα τὸν ἵππον πρὸς σύστασιν τοῦ ἅρματος, δημιουργοῦντα δὲ οὕτω καὶ τὴν ἀπαραίτητον προϋπόθεσιν τῆς ἱδρύσεως τῶν πρώτων μυθικῶν ἀγώνων, τῶν ἁρματοδρομιῶν. Εἰς τὴν αὐτὴν σκηνὴν τιμᾶται ἰδιαιτέρως, ὡς φαίνεται, καὶ ὁ Θησεύς, ὁ δεύτερος πολιοῦχος ἥρως τῆς πόλεως, ὅστις καὶ φέρεται ὡς ὁ ἕτερος ἱδρυτὴς τῶν Παναθηναϊκῶν ἀγώνων, τῶν ἱπποδρομιῶν πιθανῶς· ἐπιφαίνεται δὲ ὁ Ἑρμῆς ὑπὸ τὴν ἰδιότητα αὐτοῦ ἀφ' ἑνὸς ὡς ἐκπροσώπου τῶν θεῶν καὶ ἀφ' ἑτέρου ὡς βοηθοῦ τῶν ἡρώων κατὰ τὴν τέλεσιν τῶν μυθικῶν ἄθλων αὐτῶν.

Εἰδικώτερον περὶ τῶν βραχειῶν πλευρῶν τῆς ζῳφόρου, ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς, παρατηρητέα τὰ ἑξῆς:

Τὸ θέμα τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς ζῳφόρου φαίνεται ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸ θέμα τοῦ ὑπερκειμένου αὐτῆς ἀνατολικοῦ ἀετώματος, τὸ δὲ θέμα τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς ζῳφόρου φαίνεται ἐν μέρει ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸ θέμα τοῦ ὑπερκειμένου αὐτῆς δυτικοῦ ἀετώματος καὶ τῶν μετοπῶν τῆς αὐτῆς πλευρᾶς [1].

Ἡ διάταξις τῶν μορφῶν τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς ζῳφόρου καὶ τοῦ ἀνατολικοῦ ἀετώματος εἶναι μᾶλλον στατική. Παρουσιάζονται δηλαδὴ κατακόρυφοι ἄξονες καὶ ἤρεμοι κινήσεις. Ἡ διάταξις τῶν μορφῶν τοῦ δυτικοῦ ἀετώματος καὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς εἶναι μᾶλλον δυναμική. Παρουσιάζονται δηλαδὴ λοξοὶ ἄξονες καὶ μᾶλλον βίαιοι κινήσεις. Δὲν ἀποκλείεται συνδυασμὸς μυθικῶν σκηνῶν εἰρηνικῆς φύσεως (α) ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ ἀετώματος (γέννησις τῆς 'Αθηνᾶς) καὶ (β) ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς ζῳφόρου (ἵδρυσις τῆς ἐπὶ τοῖς γενεθλίοις τῆς 'Αθηνᾶς τε-

1 Βλ. σ. 91.

λουμένης ἑορτῆς), ὡς καὶ μυθικῶν σκηνῶν ἀγωνιστικῆς φύσεως (α) ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ ἀετώματος (νίκη τῆς Ἀθηνᾶς ἐπὶ τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῶν ἵππων αὐτοῦ) καὶ (β) ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς ζῳφόρου (νίκη τοῦ Ἴωνος καὶ τοῦ βασιλέως Ἐρεχθέως ἐπὶ τῶν Θρᾳκο-Ἐλευσινίων τοῦ Εὐμόλπου, ὡς καὶ νίκη τοῦ Ἐριχθονίου ἐπὶ τοῦ ἵππου γενικῶς).

Προσθήκη εἰς σελ. 110. — Ὡς προ-προπροπάτωρ τοῦ Θησέως[1] ὁ βασιλεὺς Ἐρεχθεὺς φαίνεται κατὰ πολὺ προγενέστερος τοῦ γ' τετάρτου τοῦ 13ου π. Χ. αἰῶνος, ἔνθα τοποθετοῦνται ὑπὸ τῆς νεωτέρας ἐρεύνης τὰ ὀχυρωματικὰ ἔργα τῆς Ἀκροπόλεως. Τοῦτο συμβαίνει ἐκ πρώτης ὄψεως ἴσως μόνον. Ὁ Θησεὺς εἶναι τρισέγγονος τοῦ βασιλέως Ἐρεχθέως ἀλλὰ καὶ δισέγγονος τοῦ Πέλοπος, ἔγγονοι δὲ τούτου εἶναι ὁ Ἀγαμέμνων καὶ ὁ Μενέλαος. Ὁ Θησεὺς λόγῳ τῆς συγγενείας αὐτοῦ πρὸς τὸν Πέλοπα φαίνεται νεώτερος τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ τοῦ Μενελάου, ἐνῶ εἶναι πράγματι παλαιότερος αὐτῶν. Αἱ ἀρχαῖαι αὗται γενεαλογίαι ἴσως πρέπει νὰ χρησιμοποιῶνται μετὰ σχετικῆς ἐλαστικότητος καὶ δυνατὸν τὸ αὐτὸ περίπου χρονικὸν διάστημα νὰ καλύπτεται ὑπὸ τῆς διαδοχῆς περισσοτέρων βασιλέων εἰς τὰς Ἀθήνας ἢ εἰς τὰς Μυκήνας. Ἡ βασιλεία τοῦ Ἐρεχθέως δυνατὸν οὕτω νὰ μὴ ἀφίσταται πολὺ τῶν μέσων τοῦ 13ου π. Χ. αἰῶνος καὶ ἡ ἀπόδοσις τῶν ὀχυρωματικῶν ἔργων τῆς Ἀκροπόλεως εἰς αὐτὴν νὰ μὴ ἀπομακρύνεται οὐσιαστικῶς τῶν πορισμάτων τῆς νεωτέρας ἐρεύνης. Ἀπόλυτος ὅμως σύμπτωσις τῆς βασιλείας ταύτης πρὸς τὴν χρονολόγησιν τῶν ἀνωτέρω ἔργων ὑπὸ τῆς νεωτέρας ἐρεύνης ἀπαιτεῖ ἢ ἐλαφρῶς ὑψηλοτέραν χρονολόγησιν αὐτῶν ἢ ἐλαφρῶς χαμηλοτέραν τῆς ἐπικρατεστέρας, τοῦ Ερατοσθενους, χρονολόγησιν τοῦ Τρωικοῦ πολέμου. Ἡ ἀπόδοσις τῶν ἔργων τούτων εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Ἐρεχθέως ἐπιβάλλεται πάντως, διότι τὸ σταθερὸν σημεῖον πρὸς ἑρμηνείαν τῶν ὡς ἄνω ἔργων πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἀρχαία παράδοσις, λαμβανομένη μάλιστα ὡς ἑνιαῖον σύνολον, τὰ δὲ πορίσματα τῆς νεωτέρας ἐρεύνης πρέπει νὰ διερευνῶνται ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῆς. Ἡ παράδοσις αὕτη ἐπὶ τοῦ προ-

1 Ὁ σύγχρονος τοῦ Θησέως βασιλεὺς τῶν Θηβῶν Οἰδίπους εἶναι τρισέγγονος τοῦ οἰκιστοῦ αὐτῶν Κάδμου, εἶναι δὲ οὕτω ὁ Κάδμος σύγχρονος περίπου ἀφ' ἑνὸς τοῦ βασιλέως τῶν Ἀθηνῶν Ἐρεχθέως καὶ ἀφ' ἑτέρου τοῦ συγχρόνου τούτου Ξούθου. Ἡ εἰς τὴν Βοιωτίαν συνεπῶς ἐμφάνισις τοῦ ἐπήλυδος Κάδμου συμπίπτει περίπου πρὸς τὴν εἰς τὴν Ἀττικὴν ἐμφάνισιν τοῦ ἐπήλυδος Ξούθου, ἀποτελοῦσα ἴσως μικρόν τι ἐπεισόδιον τῆς γενικωτέρας κινήσεως τῶν «Λαῶν τῆς Θαλάσσης».

Ὁ μῦθος τῆς ἱδρύσεως τῶν Θηβῶν ὑπὸ ἐπήλυδος ἀρχηγοῦ δὲν εἶναι ὁ πρῶτος ἀρχαῖος περὶ τῆς ἱδρύσεως αὐτῶν μῦθος. Ὁ ποιητὴς τῆς Ὀδυσσείας (λ. 260 κ.ἑ.) ἀποδίδει τὴν ἵδρυσιν ταύτην εἰς τοὺς ἐντοπίους Ἀμφίονα καὶ Ζῆθον, τέκνα τοῦ Διὸς καὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ ποταμοῦ τῆς Βοιωτίας Ἀσωποῦ.

Ἡ παλαιοτέρα γνώμη περὶ τῆς σημιτικῆς καταγωγῆς τοῦ Κάδμου, καθὸ ἀδελφοῦ τοῦ Φοίνικος, ἔχει ἐγκαταλειφθῆ σήμερον πλέον, ἡ δὲ ἱστορία τοῦ Κάδμου θεωρεῖται ἐγκλείουσα ἑλληνικώτατα στοιχεῖα. Ἐνδέχεται ὅμως ὁ Κάδμος νὰ θεωρῆται ἀδελφὸς τοῦ Φοίνικος ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ Κίλικος ἀφ' ἑτέρου, δι' ὃν λόγον περίπου ὁ Ἴων θεωρεῖται ἀδελφὸς τοῦ Ἀχαιοῦ καὶ τοῦ Δώρου (βλ. σ. 104). Ἐνδέχεται δηλαδὴ ἡ εἰς Βοιωτίαν ἐγκατάστασις τοῦ ἐπήλυδος Κάδμου νὰ ἦτο σύγχρονος περίπου ἀφ' ἑνὸς πρὸς τὴν εἰς τὰ νότια παράλια (τῆς Κιλικίας) τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἀφ' ἑτέρου πρὸς τὴν εἰς τὰ νοτιώτερον αὐτῶν παράλια (τῆς Φοινίκης καὶ τῆς Παλαιστίνης) ἐγκατάστασιν ὡρισμένων ἄλλων συγγενῶν τμημάτων τῶν «Λαῶν τῆς Θαλάσσης» (βλ. σ. 110). Δὲν εἶναι οὕτω τυχαῖον ὅτι ὁ υἱὸς τῆς Μαντοῦς, τῆς θυγατρὸς τοῦ Τειρεσίου Μόψος ἐγκαθίσταται ἐπίσης εἰς τὴν Κιλικίαν, ἐπιγραφὴ δὲ ἐκ Karatepe τῆς Κιλικίας ἀναφέρει ἄρχοντα ὀνόματι Mupsh ἐν Φοινίκῃ (περὶ αὐτοῦ βλ. CAH II (1962), 22 κ.ἑ. ὑπὸ Hammond).

κειμένου ἀναφέρει μετακινήσεις ἐπηλύδων ἐπὶ βασιλείας τοῦ Ἐρεχθέως καὶ μέγαν κίνδυνον, ὅν διέτρεξαν αἱ τότε Ἀθῆναι ἐκ κλάδου αὐτῶν, ἀναφέρει δὲ καὶ μετακινήσεις ἐπηλύδων εἰς Πελοπόννησον. Ἡ ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα ἐξ ἄλλου πιστοποιεῖ, ὅτι, καθ' ὅν χρόνον περίπου ἐκινδύνευον σοβαρῶς αἱ Ἀθῆναι, ἐκινδύνευεν ἐξ ἴσου σοβαρῶς καὶ ἡ Πελοπόννησος. Τυχὸν ἀπόδοσις συνεπῶς τῶν ὀχυρωματικῶν ἔργων τῆς Ἀκροπόλεως εἰς ἄλλον κίνδυνον, μεταγενέστερον τοῦ τῶν ἐπὶ βασιλείας τοῦ Ἐρεχθέως ἐπηλύδων — τῶν Ἀμαζόνων ἢ τῶν Ἡρακλειδῶν π.χ. ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θησέως —, δὲν εὐσταθεῖ, διότι ὁ κίνδυνος οὗτος ἐπὶ Θησέως, ἀφ' ἑνὸς δὲν φαίνεται τοιαύτης σπουδαιότητος οἵας ὁ τῶν ἐπηλύδων ἐπὶ Ἐρεχθέως, ὥστε νὰ δικαιολογῇ τὴν κατασκευὴν τοιούτων ἔργων, καὶ δὲν συνδέεται ἐξ ἄλλου πρὸς ὅμοιον σύγχρονον περίπου αὐτοῦ κίνδυνον τῶν Πελοποννησιακῶν κέντρων, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι, συμφώνως πρὸς τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν, ἐπὶ Θησέως ἡ Ἀκρόπολις ἔχει ἐγκαταλειφθῆ καὶ ὡς ἕδρα ἀσκήσεως τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας [1] καὶ ὡς διαμονὴ τῶν μοναρχῶν τῆς πόλεως [2].

ΧΡΥΣΟΥΛΑ ΚΑΡΔΑΡΑ

1 Βλ. σ. 121, σημ. 4.

2 RE IV ἐν λ. *Delphinion*.

Ἐκ τῆς ζωφόρου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης. Ἀθηναιο-θρακικὸς πόλεμος.

'Εκ τῆς ζωφόρου τοῦ ναοῦ τῆς 'Αθηνᾶς Νίκης. 'Αθηναιο-θρᾳκικὸς πόλεμος.

Ἐκ τῆς ζωφόρου τοῦ Παρθενῶνος. Νέος «ἀνελληνόστολος».
Κατ' εὐγενῆ παραχώρησιν τῆς Miss Alison Franz.

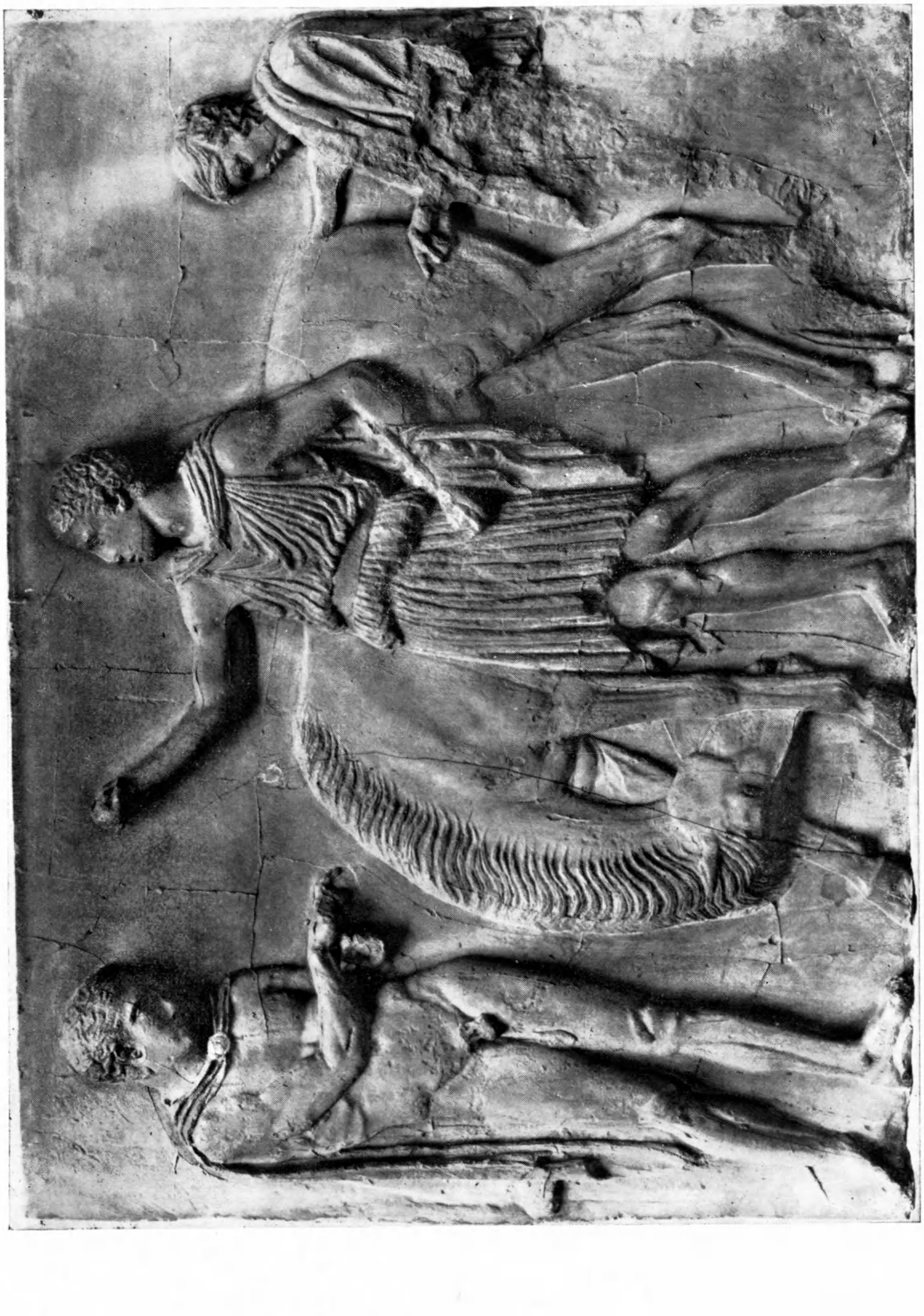

Ἐκ τῆς ζωφόρου τοῦ Παρθενῶνος. Θησεύς, Ἑρμῆς, Ἐριχθόνιος - Ἐρεχθεύς.

Κατ' εὐγενῆ παραχώρησιν τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου.

ΤΡΙΠΛΕΥΡΑ ΚΙΟΝΟΚΡΑΝΑ, ΚΟΡΥΦΩΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΑ

Εἰς τὰ διάφορα ἐγχειρίδια ἀρχαίας ἑλληνικῆς καὶ ῥωμαϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἐξετάζονται συνήθως κιονόκρανα ἢ ἐπίκρανα — δωρικά, ἰωνικά, κορινθιακὰ κλπ. — ἔχοντα πάντοτε τετραπλεύρους ἄβακας (ἄλλοτε εὐθυγράμμους καὶ ἄλλοτε καμπυλογράμμους) καὶ ἀντίστοιχον τετράπλευρον ὑπ᾽ αὐτοὺς τὸ σῶμα τοῦ κιονοκράνου ἢ τοῦ ἐπικράνου, παραλείπεται δὲ ἡ σπανίως ἀπαντῶσα περίπτωσις κιονοκράνων ἢ ἐπικράνων ἐχόντων τριπλεύρους ἄβακας καὶ τρίπλευρον τὴν διάταξιν τοῦ ὑπ᾽ αὐτοὺς σώματος τοῦ κιονοκράνου ἢ τοῦ ἐπικράνου. Εἰς τὴν ἐξέτασιν κιόνων μετὰ τοιούτων τριπλεύρων κιονοκράνων καὶ ἐπικράνων, ὡς καί τινων συναφῶν τριγωνικῶν κορυφωμάτων καὶ μνημείων, ἀφορᾷ ἡ παροῦσα μελέτη.

α) ***Κιονόκρανα ἐπὶ κυλινδρικῶν κορμῶν.*** Ὀφείλω ἐν πρώτοις νὰ σημειώσω, ὅτι παραδείγματα τριπλεύρων κιονοκράνων στεφόντων κυλινδρικοὺς κορμοὺς κιόνων ἠδυνήθην ν᾽ ἀνεύρω μέχρι τοῦδε μόνον ἰωνικοῦ καὶ κορινθιακοῦ ρυθμοῦ οὐδὲν δὲ δωρικοῦ, ἴσως διότι ὁ δωρικὸς ἐχῖνος δὲν προσεφέρετο αἰσθητικῶς πρὸς τοιαύτην μεταχείρισιν.

Εἶναι προφανὲς ὅτι τριγωνικὸν σχῆμα ἐδόθη εἰς τὸ κιονόκρανον μόνον ὅταν ὁ κίων, τὸν ὁποῖον ἔστεφεν, ἵστατο ἐλευθέρως χρησιμεύων ὡς βάθρον τριγωνικοῦ τινος θέματος (συνήθως τρίποδος καὶ σπανιώτερον ἀγάλματος) οὐδέποτε δὲ ὅταν ἐβάσταζε θριγκὸν ἀρχιτεκτονήματός τινος, ἐπειδὴ οὗτος ἀπῄτει ἀπαραιτήτως τετράπλευρον ἄβακα — ἢ καὶ πεντάπλευρον, ὅταν τὸ οἰκοδόμημα ἦτο στρογγύλον — ὡς συμβαίνει π. χ. εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς θόλου τῆς Ἡλιουπόλεως[1] (Baalbek) ἢ τοῦ ὀκταγωνικοῦ μνημείου τοῦ Διοκλητιανοῦ εἰς τὸν Ἀσπάλαθον[2].

Ὡς πρῶτον παράδειγμα τριπλεύρου ἰωνικοῦ κιονοκράνου στέφοντος κυλινδρικὸν κορμὸν φέρω τὸ παρὰ τὴν κρήνην τῆς Ρωμαϊκῆς Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν ἀποκείμενον μέγα (πλευρᾶς ἐγγεγραμμένου τριγώνου 1.02 μ.), ἀδημοσίευτον εἰσέτι, κιονόκρανον (εἰκ. 1 καὶ 2) ἐκ πεντελησίου μαρμάρου. Ὡς βλέπει τις ἐκ τῶν παρατιθεμένων εἰκόνων καὶ σχεδίων κατόψεως καὶ προσόψεως τὸ ἐν λόγῳ κιονόκρανον παρουσιάζει ἑκάστην τῶν τριῶν καμπύλων του ὄψεων πολὺ τραβηγμένην, τὰς δὲ ἕλικας αὐτοῦ συνενουμένας διὰ βαθείας καμπύλης, ἥτις ἀποβαίνει εὐθύγραμμος κατὰ τὴν ἐπαφὴν αὐτῆς μετὰ τοῦ ἐκ δύο μικρῶν ἐπαλλήλων σπειρῶν ἀποτελουμένου ἀτροφικοῦ ἐχί-

1 Βλέπε προχείρως εἰκόνα της παρὰ J. DURM, Die Baukunst der Etrusker und Römer, Stuttgart 1905, σ. 550, εἰκ. 627.

2 DURM, ἔ. ἀ. σ. 397, εἰκ. 436.

νου, ἐνῷ τὸ μεταξὺ σπείρας καὶ ἐχίνου κενὸν πληροῦται δι' ἀναγλύφου κάλυκος, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἐκφύεται ἑλικοειδῶς βαῖνον φύλλον (εἰκ. 1). Εἰς τὰς γωνίας αἱ ἕλικες συνενοῦνται ἀνὰ δύο σχηματίζουσαι ἀρκετὰ πλατὺ (0.18 μ.) προσκεφάλαιον

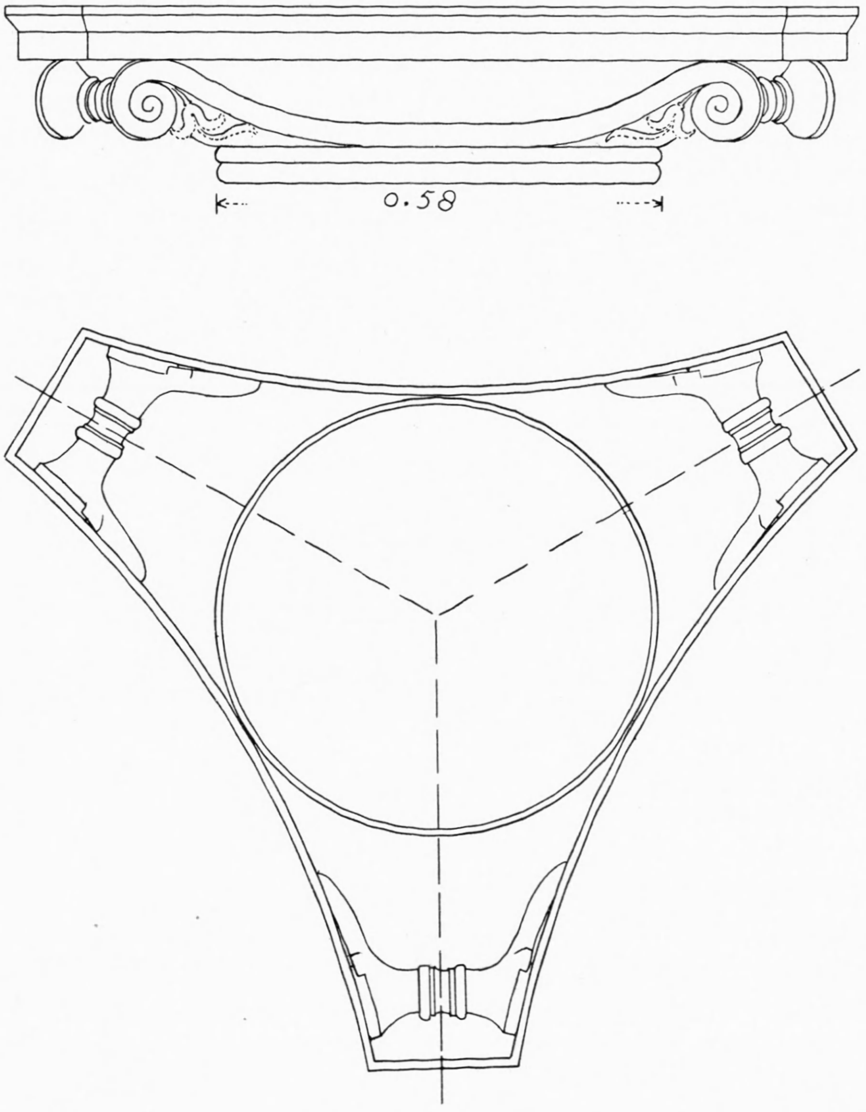

Εἰκ. 1. Πρόσοψις καὶ ἄνοψις τοῦ ἰωνικοῦ κιονοκράνου τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἀγορᾶς Ἀθηνῶν.

ἢ πηνίον, χάριν τοῦ ὁποίου καὶ ὁ τρίπλευρος καμπυλόγραμμος ἄβαξ ἔχει τὰς γωνίας του τετμημένας[1] καθέτως πρὸς τὰς διαμέσους τοῦ βασικοῦ τριγώνου (εἰκ. 1).

1 Ἡ τμῆσις τῶν γωνιῶν τοῦ ἄβακος συνηθίζετο κυρίως εἰς τοὺς καμπυλοπλεύρους ἄβακας τῶν κορινθιακῶν κιονοκράνων παρατηρεῖται δὲ ἤδη ἀπὸ τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος, ὡς π. χ. εἰς τὸ μνημεῖον τοῦ Λυσικράτους (STUART-REVETT, The Antiquities of Athens, ἔκδ. 1762, κεφ. IV πίν. VII), εἰς τὰ ἐσωτερικὰ κιονόκρανα τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀλέας Ἀθηνᾶς Τεγέας (DUGAS-CLEMMENSEN, Le temple d'Athéna Aléa à Tegée, Paris 1924, πίν. XCI c) κλπ. Κατὰ τὸν 2ον μ.Χ. αἰ. ἔχομεν καμπυλοπλεύρους ἄβακας συνενουμένους πρὸς ὀξείας γωνίας εἰς Ἀδριάνεια κτίσματα τῶν Ἀθηνῶν, ὡς π.χ. τὴν Βιβλιοθήκην τοῦ Ἀδριανοῦ, τὸ Ὀλυμπιεῖον κλπ.,

Στέφεται δ' ὁ ἄβαξ οὗτος οὐχὶ διὰ κυματίου ἀλλὰ διὰ λοξοτμήτου τινὸς ἐξοχῆς. Τὸ περιγραφὲν κιονόκρανον θὰ ἔστεφε βεβαίως κυλινδρικόν τινα κορμόν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου περιέργως δὲν ἐγομφοῦτο, ὡς δεικνύει ἡ κάτω του ἐπιφάνεια (εἰκ. 1 κάτω),

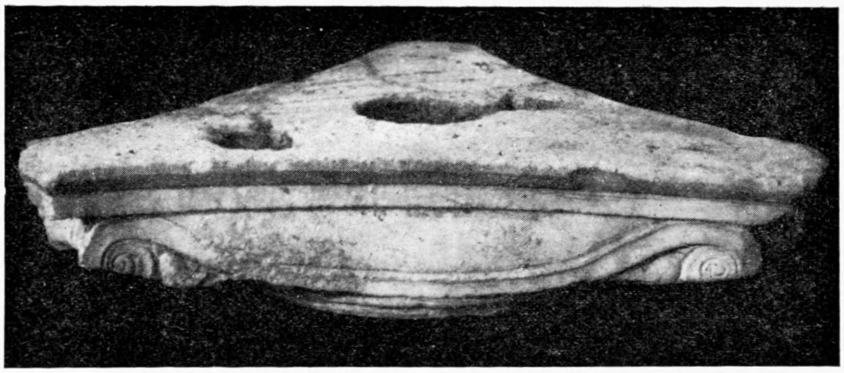

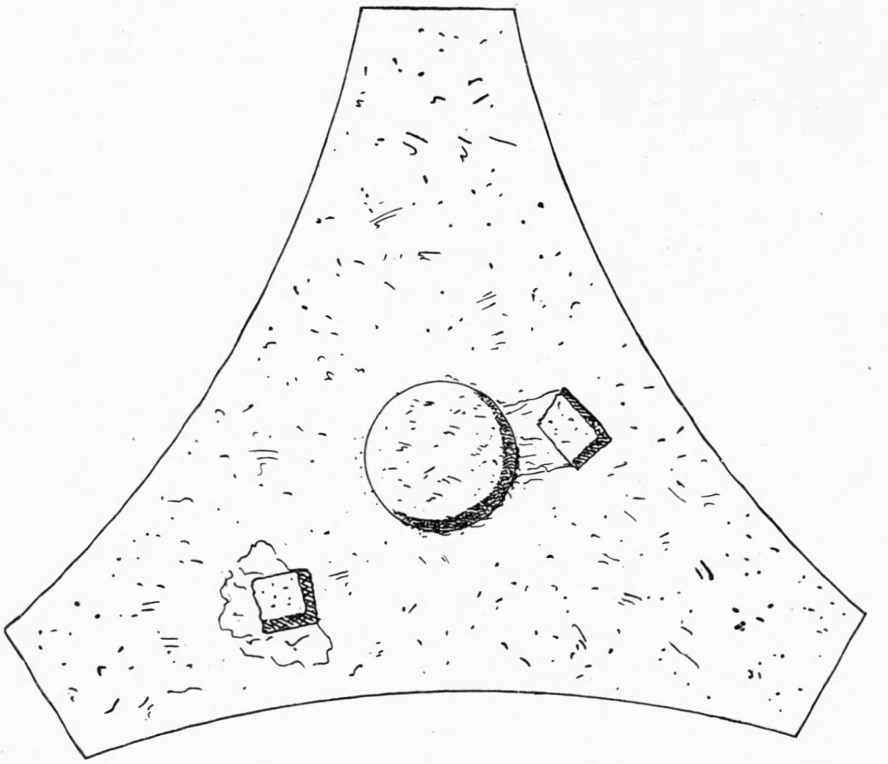

Εἰκ. 2. Πρόσοψις μιᾶς πλευρᾶς καὶ κάτοψις τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ ἰωνικοῦ κιονοκράνου τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἀγορᾶς Ἀθηνῶν.

ἐνῷ ἡ ἄνω (εἰκ. 2, κάτω) ἐν τῷ μέσῳ μὲν φέρει μεγάλην στρογγύλην κοιλότητα (διαμ. 0.195 καὶ βάθους 0.105), ἑκατέρωθεν δ' αὐτῆς ἀνὰ μίαν τετράγωνον (πλευρᾶς 0.075 καὶ βάθους 0.06 μ.) χάριν τῆς πακτώσεως ἀγνώστου μορφῆς ἀναθήματος.

ἀργότερον ὅμως, καὶ ἰδίᾳ κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνας, ἡ τμῆσις τῶν καμπυλοπλεύρων ἀβάκων κατὰ τὰς γωνίας παρουσιάζεται συχνά.

Λόγῳ τῆς ἐργασίας καὶ τῆς στεφούσης τὸν ἄβακά του λοξοτμήτου ἐξοχῆς τὸ κιονόκρανον τοῦτο εἶναι πιθανώτατα ἔργον ρωμαϊκῶν χρόνων, ἴσως δὲ τοῦ 1ου μ.Χ. αἰῶνος.

Αἱ λίαν ἐπιμήκεις ὄψεις τῶν τριῶν αὐτοῦ πλευρῶν ἐνθυμίζουν ζωηρῶς ἀρχαϊκὰ ἰωνικὰ κιονόκρανα, ὡς π.χ. τὸ τῆς στήλης τῶν Ναξίων εἰς τοὺς Δελφοὺς [1] ὡς καὶ τὸ ἐπί τινος μελανομόρφου Παναθηναϊκοῦ ἀμφορέως εἰκονιζόμενον [2] (εἰκ. 3) τρίπλευρον πιθανῶς ἰωνικὸν κιονόκρανον, τὸ βαστάζον τριγωνικῶς διατεταγμένον γλυπτικὸν σύμπλεγμα, ἴσως τῶν Τυραννοκτόνων.

Τὸ δεύτερον παράδειγμα τριπλεύρου ἰωνικοῦ κιονοκράνου στέφει ὀρειχάλκινον ραβδωτὸν κιονίσκον σχηματίζοντα τὸν κορμὸν λυχνοστάτου ἢ κηροπηγίου (candélabre) (ὕψ. 1.15), βαίνοντα ἐπὶ τριπλεύρου λεοντόποδος βάσεως (εἰκ. 4). Εὑρίσκεται σήμερον εἰς τὴν Συλλογὴν τῶν χαλκῶν τοῦ μουσείου τοῦ Λούβρου [3]. Καὶ τούτου αἱ πέριξ ροδακοειδῶς ἐξέχοντος ὀφθαλμοῦ συστρεφόμεναι ἕλικες συνενοῦνται κατὰ τὰς τρεῖς κυρίας ὄψεις διὰ βαθείας ἡμικυκλικῆς καμπύλης, ἡ ὑπεράνω τῆς ὁποίας ἐπιφάνεια κοσμεῖται ὁμοίως διὰ ρόδακος (εἰκ. 5). Ὡς δ' εἰς τὸ προηγούμενον παράδειγμα, οὕτω καὶ ἐνταῦθα αἱ ἕλικες δύο συνεχομένων πλευρῶν συνάπτονται κατὰ τὰς γωνίας ἀνὰ δύο σχηματίζουσαι προσκεφάλαιον ἢ πηνίον (εἰκ. 5), κάτωθεν τῶν ἀποτετμημένων γωνιῶν τοῦ λίαν ἐξέχοντος καμπυλοπλεύρου ἄβακος, ὅστις ἔχει τομὴν κοίλου κυματίου (cavetto). Τὸ κομψὸν τοῦτο, ἀγνώστου προελεύσεως, κηροπήγιον (;) εἶναι πιθανῶς ἔργον τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων.

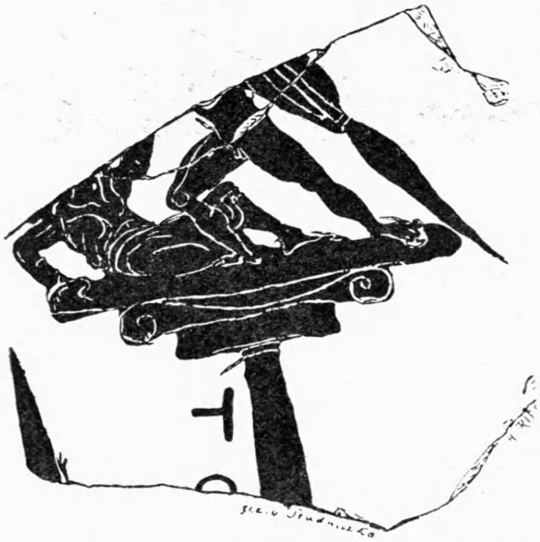

Εἰκ. 3. Τρίπλευρον (;) ἰωνικὸν κιονόκρανον ἐπὶ μελανομόρφου Παναθηναϊκοῦ ἀμφορέως.

Ἐρχόμεθα ἤδη εἰς τὰ κορινθιακὰ κιονόκρανα. Ὡς πρῶτον παράδειγμα ἐξ αὐτῶν φέρω τὰ δύο ὅμοια, ἀδημοσίευτα εἰσέτι, κιονόκρανα τὰ στέφοντα τοὺς δύο [4] κατὰ χώραν ἱσταμένους ὑπεράνω τοῦ ἐν Ἀθήναις θεάτρου τοῦ Διονύσου παρὰ τὴν *κατατομὴν* χορηγικοὺς κίονας (εἰκ. 6) τοὺς βαίνοντας, μέσῳ ἰωνικῆς βάσεως, ἐπὶ βαθμιδωτοῦ ὑποβάθρου (εἰκ. 6). Τῶν τριπλεύρων κιονοκράνων τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων κιόνων τούτων τὸ σῶμα ἀποτελεῖται κάτω μὲν ἐκ σπείρας, ὑπὲρ τὴν ὁποίαν ὑπάρχει ζώνη ἀπὸ 6 φύλλα μαλακῆς ἀκάνθης ἐλαφρῶς πρὸς τὰ κάτω καμπτομένης

1 J. DURM, Die Baukunst der Griechen, ἔκδ. 3, Leipzig 1910, σ. 299, εἰκ. 275.

2 Ἄλλοτε ἀνῆκον εἰς τὴν συλλογὴν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ὑπ' ἀριθμ. 126. Ἀπεικονίζεται ὑπὸ STUDNICZKA ἐν JdI 2, 1887, σ. 140.

3 Ὑπ' ἀριθμ. 3185 (DE RIDDER, Les bronzes antiques du Louvre, II, σ. 155 πίν. 123). Εὐχαριστῶ θερμῶς τὸν καθηγητὴν κ. P. DEVAMBEZ, ὅστις εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ μοῦ ἀποστείλῃ φωτογραφίαν τοῦ κιονοκράνου λεπτομερεστέραν ἀπὸ ἐκείνην τὴν ὁποίαν εἶχα λάβει ἐν Παρισίοις κατὰ τὸν χρόνον τῶν αὐτόθι σπουδῶν μου.

4 Παραπλεύρως τῶν δύο σωζομένων χορηγικῶν κιόνων ὑπῆρχε καὶ τρίτος, ὡς συνάγεται ἐκ τῆς σχετικῆς λαξεύσεως ὑποδοχῆς τοῦ βάθρου του (W. JUDEICH, Topographie von Athen, München 1905, σ. 281).

(εἰκ. 8), ἄνω δέ, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐξ ἑλίκων ἐκφυομένων ὄπισθεν τριῶν ἐκ τῶν κάτω φύλλων καὶ ἀνερχομένων μέχρι τῶν ἀποτετμημένων γωνιῶν τοῦ ἄβακος (εἰκ. 8), ἔνθα συνενοῦνται ἀνὰ δύο σχηματίζουσαι πηνίον ἢ προσκεφάλαιον, ἀφ' ἑτέρου δ' ἐκ πενταφύλλου ἀνθεμίου τοποθετημένου κατὰ τὸν ἄξονα ἑκάστης πλευρᾶς (εἰκ. 8). Ὁ τριγωνικὸς καμπυλόπλευρος ἄβαξ των στρεφόμενος ὑπὸ λεπτοῦ κυματίου ἔχει ἀποτετμημένας τὰς γωνίας του, παρουσιάζει δ' ἐπὶ τῆς ἄνω αὐτοῦ ὁριζοντίας ἐπι-

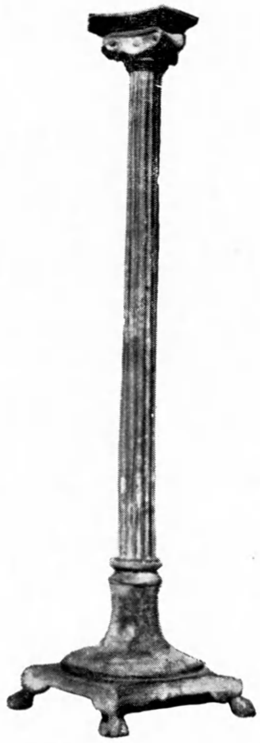

Εἰκ. 4. Ὀρειχάλκινος λυχνοστάτης τοῦ Μουσείου τοῦ Λούβρου.

Εἰκ. 5. Λεπτομέρεια τοῦ κιονοκράνου τοῦ ὀρειχαλκίνου λυχνοστάτου τοῦ Λούβρου.

φανείας τοὺς τρεῖς τόρμους προσηλώσεως χαλκῶν ἀναθηματικῶν τριπόδων (ὁρατοὺς ἐπὶ τῆς παρατιθεμένης εἰκόνος 7).

Εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ὡς ἄνω μνημείων πρέπει νὰ ὑπαχθῇ καὶ μεγάλη τριγωνικὴ βάσις, ὕψ. 0.25, καὶ πλευρᾶς τοῦ ἐγγεγραμμένου ἰσοσκελοῦς τριγώνου 1.55 μ., εὑρισκομένη σήμερον παρὰ τὴν ἐξωτερικὴν γωνίαν τοῦ ἀναλήμματος τῆς δεξιᾶς παρόδου τοῦ Διονυσιακοῦ Θεάτρου. Ἡ βάσις αὕτη (εἰκ. 9), ἔχουσα τὴν μορφὴν τριπλεύρου ἄβακας στεφομένου ὑπὸ κυματίου καὶ ἔχοντος καμπύλας τὰς πλευρὰς καὶ ἀποτετμημένας τὰς γωνίας, φέρει ἐπὶ τῆς ἀνωμάλου ἄνω αὐτῆς ἐπιφανείας τέσσαρας κυκλικοὺς τόρμους (εἰκ. 9), ἕνα ἐν τῷ μέσῳ (διαμ. 0.17 μ.) χάριν τῆς πακτώσεως κιονίσκου στηρίζοντος τὸν λέβητα τοῦ τρίποδος καὶ τρεῖς ἐφ' ἑκάστης τῶν γωνιῶν (διαμ. 0.16) χάριν πακτώσεως τῶν τριῶν ποδῶν τοῦ τρίποδος, τοῦ ὁποίου ἄλλωστε τὴν ὕπαρξιν μαρτυρεῖ καὶ ἡ ἐπὶ δύο τῶν κατακορύφων αὐ-

Εἰκ. 6. Οἱ ὑπεράνω τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου ἱστάμενοι δύο χορηγικοὶ κίονες.

τοῦ πλευρῶν χαραγμένη χορηγικὴ ἐπιγραφή[1], ἥτις, ἕνεκα τοῦ ἐν αὐτῇ μνημονευομένου ἄρχοντος Σωνίκου, τοποθετεῖται περὶ τὸ ἔτος 175 π.Χ.

Πρὸς παρόμοιον σκοπὸν θὰ ἐχρησίμευον καὶ δύο μικρότεραι μαρμάριναι στή-

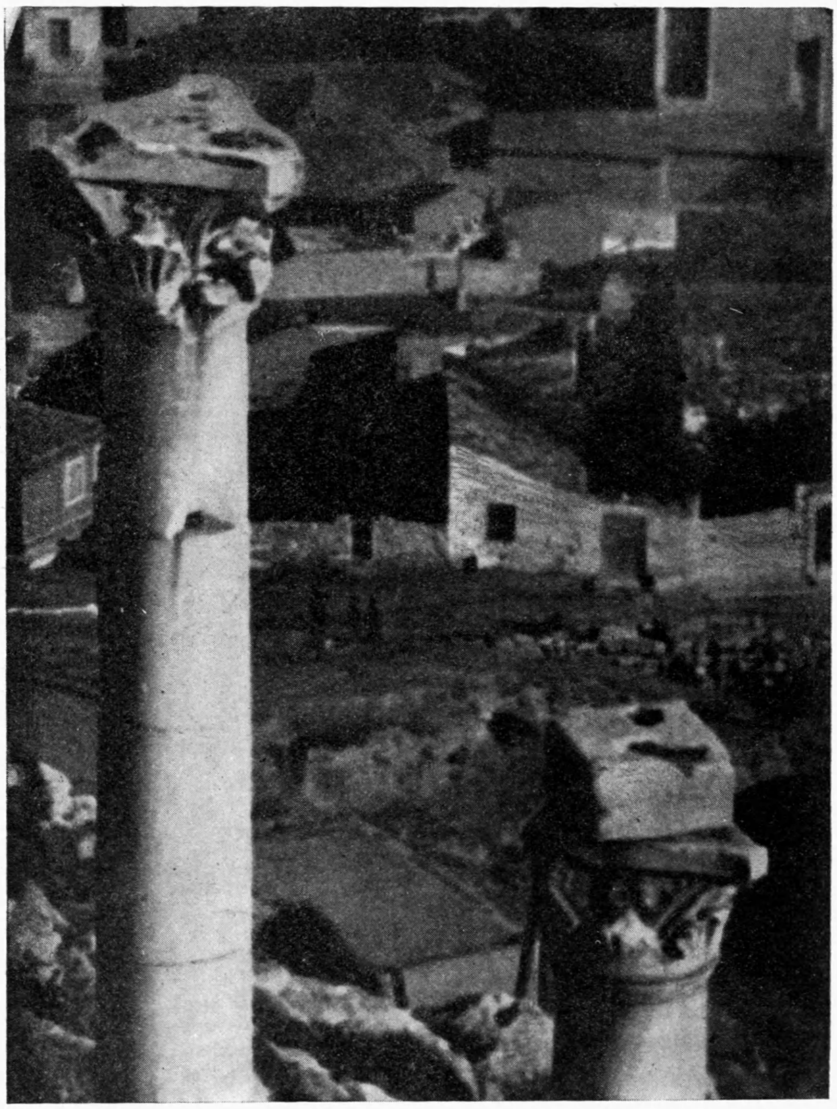

Εἰκ. 7. Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τῶν κιονοκράνων τῶν δύο χορηγικῶν κιόνων ὑπεράνω τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου.

λαι, ἀμφότεραι τριγωνικαὶ καὶ καμπυλόπλευροι, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μὲν μία κολοβὴ (εἰκ. 10) εὑρίσκεται σήμερον νοτιοανατολικῶς τοῦ θεάτρου τοῦ Διονύσου, παρουσιάζουσα ἐμφανῆ μείωσιν καὶ ἔχουσα ἐλαφρῶς ἀποτετμημένας τὰς γωνίας τοῦ τριγώνου, ἡ δὲ δευτέρα (εἰκ. 11), εὑρεθεῖσα κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῶν Ἀμερικανῶν εἰς τὴν Ἀγοράν, ἵσταται πρὸ τοῦ νοτίου τέρματος τῆς ἐν Ἀθήναις Στοᾶς τοῦ Ἀττά-

1 Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ ἀνευρόντος τὴν βάσιν καθηγητοῦ ΑΝ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ εἰς τὰ Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τοῦ 1931, σ. 36.

λου. Τῆς δευτέρας σώζεται ἡ τριγωνικὴ καμπυλόπλευρος βάσις, ὕψ. 0.335 μ., στεφομένη ὑπὸ χαμηλῆς σπείρας καὶ ὁ ἔχων ἐλαφρῶς ἀποτετμημένας τὰς γωνίας καὶ μείωσιν παρουσιάζων κορμός, ὕψους 2.22 μ. Ἡ ἐλλείπουσα ὅμως κορινθιακὴ στέψις, ταυτισθεῖσα παλαιότερον ὑπὸ τοῦ κ. Ε. VANDERPOOL, εὑρίσκεται σήμερον εἰς τὰς ἀποθήκας τῆς Στοᾶς τοῦ Ἀττάλου, ὅπου τὴν ἐφωτογράφησα (εἰκ. 12) καὶ ἐμέτρησα ἀποκαταστήσας ὁλόκληρον τὴν στήλην (εἰκ. 13) εὐγενεῖ ἀδείᾳ τοῦ κ. VANDERPOOL [1]. Συμφώνως πρὸς τὴν ἐπὶ μιᾶς τῶν πλευρῶν τῆς στήλης χαραγμένην, ρωμαϊκῶν χρόνων, ἐπιγραφήν, θὰ ὑπῆρχεν ὑπεράνω χορηγικὸς τρίπους.

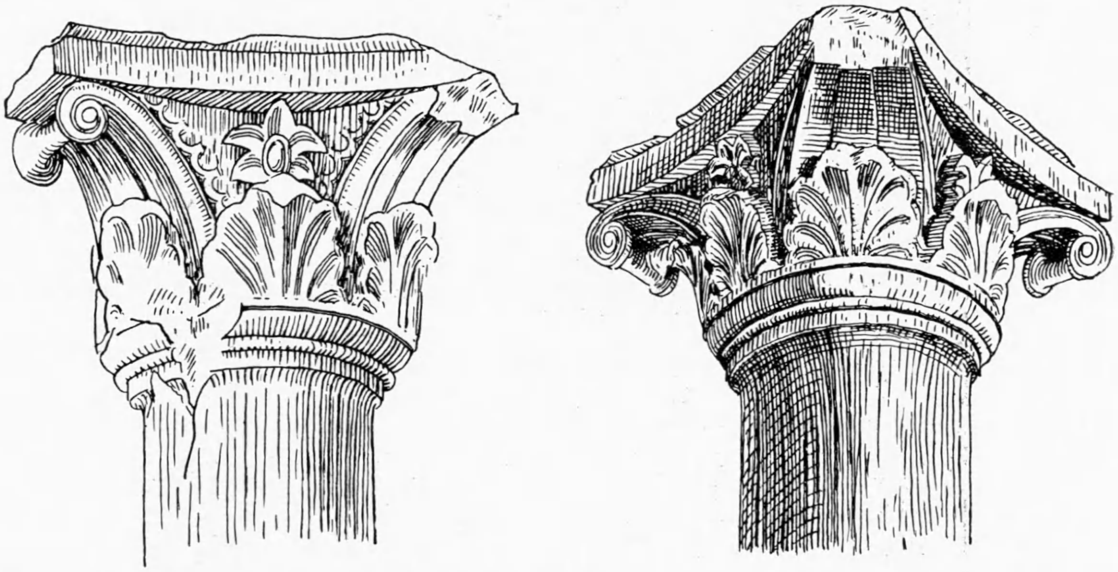

Εἰκ. 8. Τὰ τρίπλευρα κορινθιακὰ κιονόκρανα τῶν ὑπεράνω τοῦ θεάτρου τοῦ Διονύσου χορηγικῶν κιόνων.

Ἄλλο παράδειγμα τριπλεύρου κορινθιακοῦ κιονοκράνου μᾶς προσφέρει ἡ «στήλη τῶν ἀκανθῶν» τῶν Δελφῶν, ἀναπαράστασιν τῆς ὁποίας ὑπὸ Α. TOURNAIRE καὶ TH. HOMOLLE [2] παρέχει ἡ παρατιθεμένη εἰκὼν 14. Τὸ κιονόκρανον αὐτὸ στέφει ραδινὸν ραβδωτὸν κορμόν, διακοπτόμενον κατ' ἀποστάσεις ὑπὸ φυλλοφόρων «κόμβων», ἕκαστος τῶν ὁποίων ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν μεγάλων φύλλων ἀκάνθης, μεταξὺ τῶν ὁποίων προβάλλουν τρία ἄλλα μικρότερα.

Δὲν κρίνω ἄσκοπον νὰ σημειώσω ἐνταῦθα, ὅτι τοιοῦτοι μετὰ φυλλοφόρων κόμβων κορμοὶ δὲν ἐφηρμόσθησαν μόνον εἰς τὸ μνημεῖον τῶν Δελφῶν ἀλλὰ καὶ εἰς πλείονα ἄλλα, ἴσως κατ' ἀπομίμησιν ἐκείνου. Γνωρίζω τέσσαρα τοὐλάχιστον ἄλλα παραδείγματα κορμῶν μετὰ κόμβων φύλλων, πάντα δυστυχῶς τεμαχισμένα. Ἓν ἐξ αὐτῶν εὑρίσκεται πρὸ τοῦ μουσείου τῆς Ἀκροπόλεως (εἰκ. 15), ἄλλο

1 Εἰς τὰς ἀποθήκας τῆς Στοᾶς τοῦ Ἀττάλου εὑρίσκεται ἐπίσης καὶ ἕτερον παρόμοιον μαρμάρινον τριγωνικὸν κορινθιακὸν κιονόκρανον τεμαχισμένον, ὅπερ μαρτυρεῖ, ὅτι εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἀγορᾶς εὑρίσκοντο καὶ ἄλλαι ὅμοιαι τριγωνικαὶ καμπυλόπλευροι στῆλαι.

2 Fouilles de Delphes II, Paris 1902, πίν. XV καὶ HOMOLLE ἐν Rev. Arch. 1917, σ. 1-67.

εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τῆς ἀρχαίας Κορίνθου[1], τὸ τρίτον εἰς τὸν ἅγ. Νικόλαον τῆς Αἰγίνης[2] καὶ τὸ τέταρτον, ἀνῆκον εἰς μεγάλον κίονα, ἀπόκειται παρὰ τὴν εἴσο-

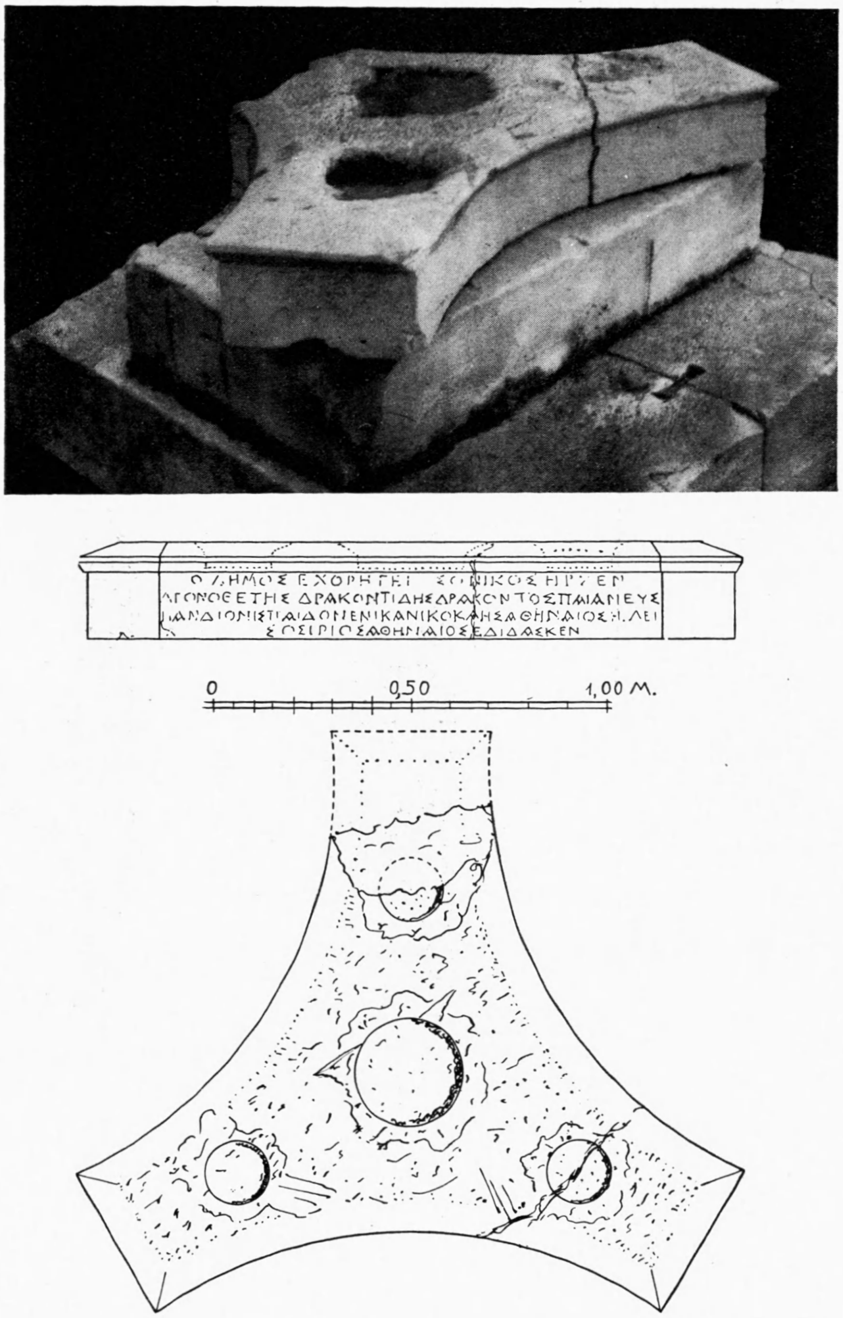

Εἰκ. 9. Τρίπλευρος βάσις χορηγικοῦ κίονος κειμένη παρὰ τὸ ἀνάλημμα τῶν ἀνατολικῶν παρόδων τοῦ θεάτρου τοῦ Διονύσου.

1 Φωτογραφικὴ εἰκὼν παρὰ O. BRONEER, AJA 40, 1936, σ. 24, εἰκ. 3.

2 Εἰκὼν ἐν Ν. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, Ἡ Παληαχώρα τῆς Αἰγίνης, Ἀθῆναι 1962, πίν. XXVIII, 2.

δον τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου. Τὸ τεμάχιον τοῦτο (εἰκ. 16) ἀποτελοῦν σφόνδυλον ὁμοίου μετὰ κόμβων κορμοῦ κίονος (διαμ. 0.46 μ.) σύγκειται πάλιν ἐκ τριῶν μεγάλων φύλλων οὐχὶ ὅμως ἀκάνθης ἀλλὰ καλάμου ἢ ἄλλου ὑδροχαροῦς φυτοῦ, τεταγμένων εἰς δύο ἐπαλλήλους ζώνας, μεταξὺ τῶν ὁποίων προβάλλουν ἄλλα στενότερα (εἰκ. 16). Ἀναφέρω τέλος ὅτι κορμοὶ κιόνων μετὰ κόμβων εἰκονίζονται συχνάκις καὶ ἐπὶ ἀγγείων.

Ἐπανερχόμενοι ἤδη εἰς τὸν

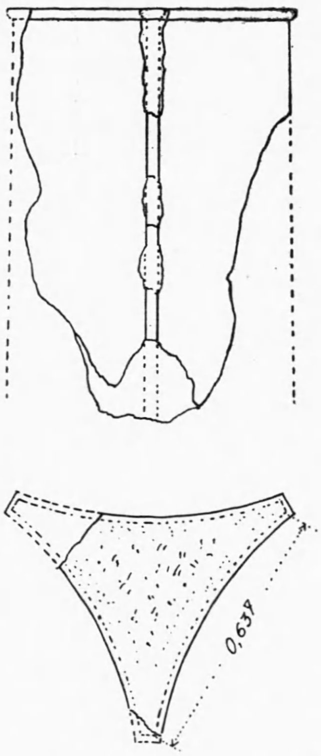

Εἰκ. 10. Τρίπλευρος κολοβὴ στήλη εἰς τὸν περίβολον τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου.

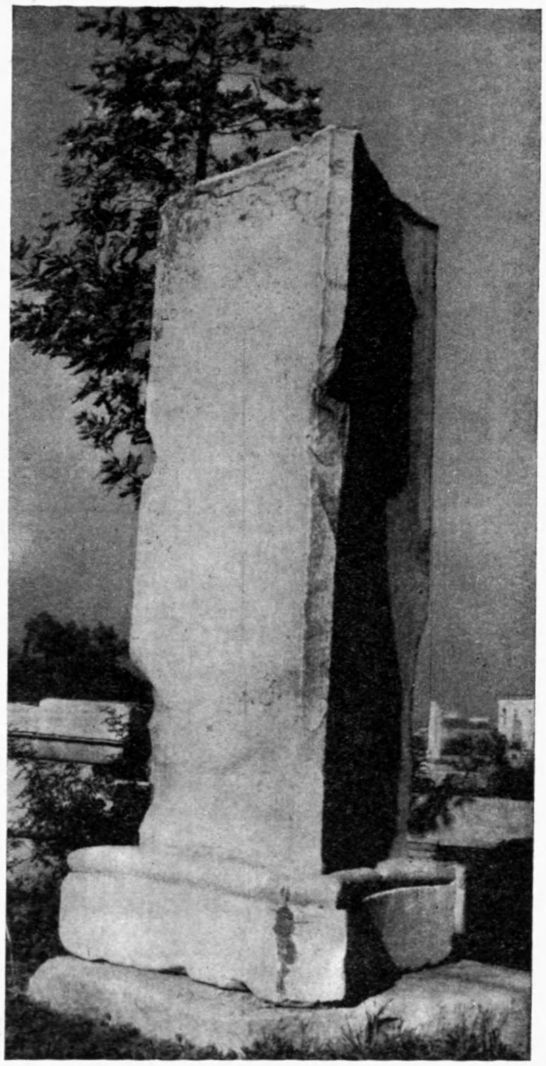

Εἰκ. 11. Τρίπλευρος στήλη πρὸς τὸ νότιον ἄκρον τῆς Στοᾶς τοῦ Ἀττάλου.

κίονα τῶν Δελφῶν παρατηροῦμεν ὅτι τὸ κιονόκρανον αὐτοῦ α) περιβάλλεται ὑπὸ τριῶν μεγάλων καὶ ὑψηλῶν φύλλων ἀκάνθης ἰσχυρῶς πρὸς τὰ ἔξω ἀνακαμπτομένων κατὰ τὸ ἄνω αὐτῶν μέρος (εἰκ. 14) καὶ β) στερεῖται ἄβακος, ἀντὶ τοῦ ὁποίου σχηματίζεται εἰς τὴν στάθμην τῆς καμπῆς τῶν φύλλων ὁριζοντία ἐπιφάνεια, ἐφ' ἧς ἑδράζεται τὸ πλῆρες χάριτος σύμπλεγμα τῶν τριῶν χορευτριῶν, αἱ ὁποῖαι διὰ τῆς ἀνατεταμένης δεξιᾶς χειρός των ἐκράτουν τὸν λέβητα τοῦ ὑπεράνω τοποθετημένου χαλκοῦ τρίποδος (εἰκ. 14). Κατὰ τὸν Homolle καὶ ἄλλους ὁ μετ' ἀκανθῶν κίων

τῶν Δελφῶν ἀνάγεται εἰς χρόνους προγενεστέρους τῆς καταστροφῆς τοῦ 332-22 [1] π.Χ.

Εἰκ. 12. Τὸ τεμαχισμένον κιονόκρανον τῆς τριγωνικῆς στήλης τῆς στοᾶς τοῦ Ἀττάλου.

β) ***Τρίπλευρα κορυφώματα μνημείων.*** Συγγενῆ μορφὴν πρὸς τὰ τρίπλευρα

Εἰκ 13. Ἀναπαράστασις τῆς τριγωνικῆς στήλης τῆς στοᾶς τοῦ Ἀττάλου.

κορινθιακὰ κιονόκρανα παρουσιάζουν καί τινα κορυφώματα χορηγικῶν καὶ ἄλ-

1 Πβλ. J. Pouilloux - G. Roux, Énigmes à Delphes, Paris 1963, σ. 123 ἑξ.

λων μνημείων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀρχαιότερον εἶναι τὸ ἐν Ἀθήναις καὶ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Τριπόδων μνημεῖον τοῦ Λυσικράτους (333/34 π.Χ.). Τὸ ἐπὶ τῆς κωνικῆς φολιδωτῆς στέγης τοῦ κυλινδρικοῦ τούτου μνημείου ἐπιτεθειμένον κορύφωμα (εἰκ. 17) ἀποτελεῖται ἐκ πολυμερῶς συντεθειμένου κορμοῦ, στεφομένου ὑπὸ τριζώνου κορινθιακοῦ ὑπὸ πλουσίων φύλλων αἰχμηρᾶς ἀκάνθης περιβαλλομένου κιονοκράνου, ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τοῦ ὁποίου δὲν στέφεται ὑπὸ ἄβακος ἀλλὰ σχηματίζει ὁριζόντιον ἑξάπλευρον μὲ τρεῖς μεγάλας, τριγωνικῶς διατεταγμένας, ἐξοχὰς καὶ τρεῖς ἐνδιαμέσους μικροτέρας (εἰκ. 17) προκυπτούσας ἐκ τῆς συναντήσεως τῶν ἐκ τῆς ἄνω σειρᾶς τῶν φύλλων ἀκάνθης ἐκφυομένων ἑλίκων, ἁπλουστέρων μὲν κατὰ τὰς ἐνδιαμέσους, πολυπλοκωτέρας δὲ συνθέσεως κατὰ τὰς λίαν ἐξεχούσας γωνίας τοῦ τριγώνου[1] (εἰκ. 17).

Εἰκ. 14. Ἡ στήλη τῶν ἀκανθῶν τῶν Δελφῶν (ἀναπαράστασις Homolle).

Τόρμοι γομφώσεως σωζόμενοι ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ κορυφώματος παρουσιάζουν μίαν μὲν μεγάλην στρογγύλην κοιλότητα ἐν τῷ κέντρῳ, χάριν πακτώσεως τοῦ στηρίζοντος τὸν λέβητα τοῦ τρίποδος κιονίσκου[2], τρεῖς δὲ ὀρθογωνίους εἰς τὰ ἄκρα τοῦ τριγώνου χάριν στερεώσεως τῶν ποδῶν τοῦ τρίποδος.

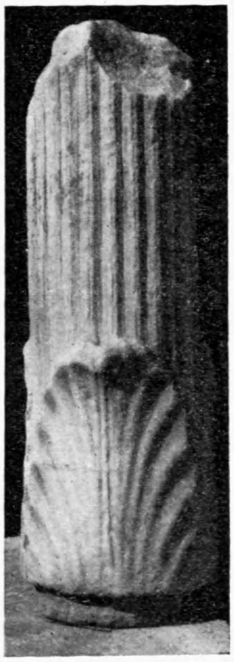

Εἰκ. 15. Ραβδωτὸς κορμὸς μὲ φυλλοφόρους κόμβους ἐξ Ἀκροπόλεως.

Ἄλλο παράδειγμα τριπλεύρου κορυφώματος μᾶς παρέχει ὁ ἐν Ἀκυληίᾳ ναΐσκος τῶν Κουρίων, τοῦ 1ου μ. Χ. αἰῶνος[3] (εἰκ. 18). Τὸ κομψὸν τοῦτο ρυθμοῦ μπαρὸκ μνημεῖον, βαῖνον ἐπὶ κυλινδρικοῦ βάθρου, ἀποτελεῖται ἀπὸ τρεῖς ἐλευθέρως ἱσταμένους κορινθιακοὺς κίονας, διατεταγμένους κατὰ τὰς γωνίας ἰσοπλεύρου τριγώνου καὶ φέροντας κορινθιακὸν θριγκὸν καμπυλόπλευρον, ἔχοντα ἀποκεκομμένας τὰς γωνίας ὑπεράνω τῶν κιόνων καὶ στεφόμενον ὑπὸ τριπλεύρου πυραμίδος. Ταύτης ἡ μὲν βάσις, σχηματίζουσα τὴν ὁριζοντίαν ὀροφὴν τοῦ ναΐσκου, κοσμεῖται διὰ τριγωνικοῦ φατνώματος μετὰ ρόδακος (εἰκ. 19) ἡ δὲ κορυφὴ διεμορφώθη εἰς τρίπλευρον κορινθιακὸν κιονόκρανον τοῦ συνήθους τύπου, ἤτοι μετὰ διπλῆς σειρᾶς φύλλων ἀκάνθης, γωνιαίων ἑλίκων συν-

1 Ἡ σχετικὴ ἀναπαράστασις τῆς εἰκόνος ἐλήφθη ἐκ τοῦ βιβλίου τῶν STUART καὶ REVETT, The Antiquities of Athens, I, 1762, ch. IV πίν. IX, οἵτινες ἐπρόφθασαν ἀκόμη τὸ μνημεῖον εἰς καλυτέραν τῆς σημερινῆς κατάστασιν. Βλ. καὶ J. DURM, Die Baukunst der Griechen, σ. 359, εἰκ. 351.

2 Βλέπε εἰκόνας τοῦ εἴδους τούτου τῶν τριπόδων εἰς τὸ ἄρθρον τοῦ K. SCHWENDEMANN, Der Dreifuss, ἐν JdI 36, 1921, σ. 98 ἑξ.

3 G. BRUSIN, Aquileja, Padova 1957, σ. 69 εἰκ. 42.

ενουμένων κάτωθεν τῶν λοξῶς ἀποκεκομμένων γωνιῶν τριγωνικοῦ καμπυλογράμμου ἄβακος καὶ ἑτέρων δύο ἑλίκων συναντωμένων κατὰ τὸ μέσον ἑκάστης τῶν τριῶν

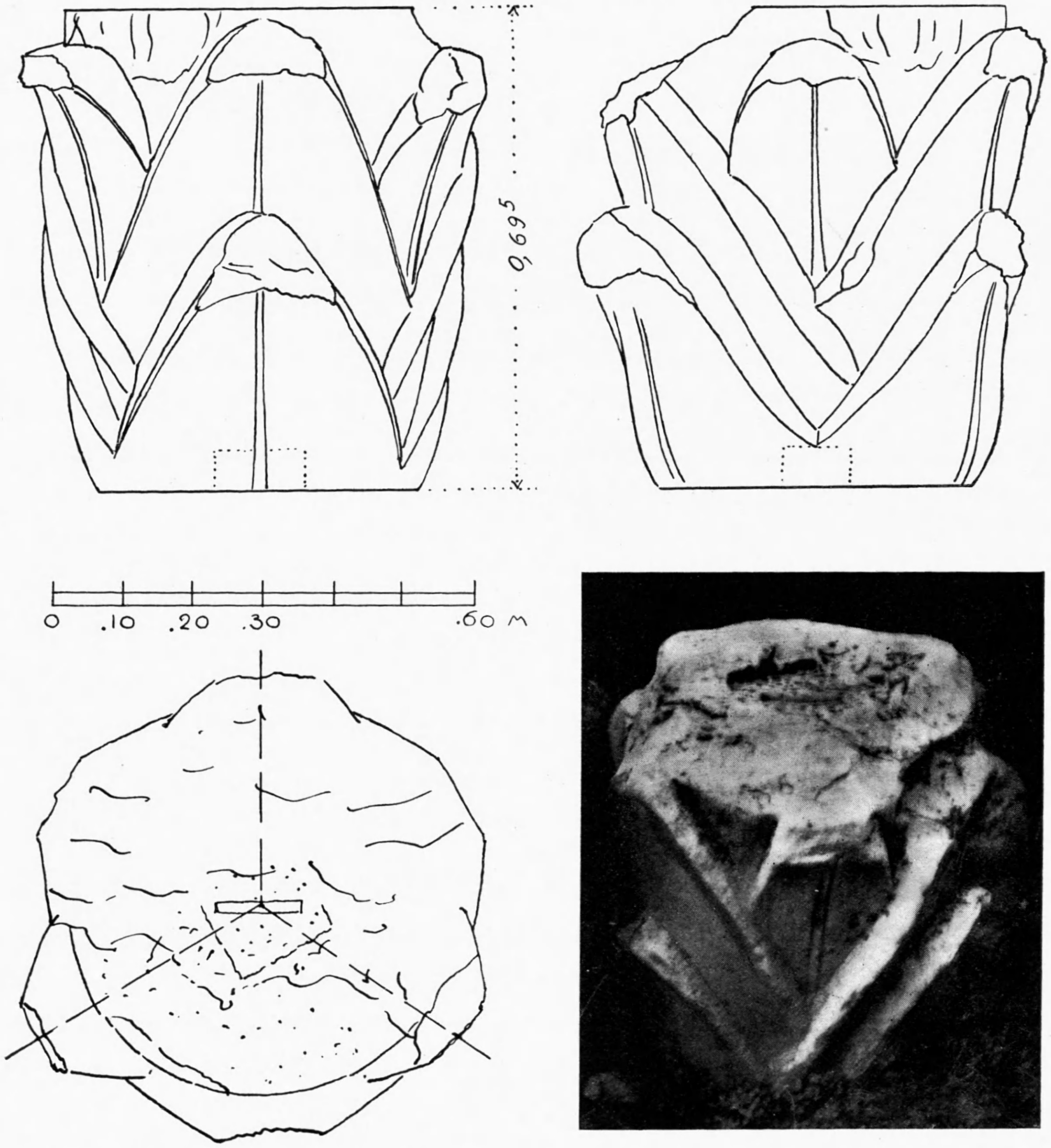

Εἰκ. 16. Τεμάχιον φυλλοφόρου κόμβου ἐκ κορμοῦ κίονος εὑρισκομένου εἰς τὸν περίβολον τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου.

πλευρῶν καὶ στηριζουσῶν ἀνθέμιον λαξευμένον εἰς τὸ μέσον τοῦ ἄβακος. Λεπτομέρειαν τοῦ τριπλεύρου κορυφώματος τῆς Ἀκυληίας παρέσχεν ἤδη ἀπὸ τοῦ 1905 ὁ J. DURM (εἰκ. 18) εἰς τὸ βιβλίον του Die Baukunst der Etrusker und Römer, εἰκ. 820[1].

1 Ἀνάλογον πυραμιδοειδὲς μετὰ τριπλεύρου κορινθιακοῦ κιονοκράνου κορύφωμα φαίνεται ὅτι παρουσιάζει καὶ ἡ ἐν Aix - les Bains τῆς Γαλλίας τριγωνικὴ ρωμαϊκὴ (;) κρήνη.

γ) ***Δωρικὰ καὶ ἄλλα τριγωνικὰ μνημεῖα.*** Εἴπομεν ἐν ἀρχῇ ὅτι τριγωνικοῦ σχήματος δωρικὰ κιονόκρανα δὲν ὑπάρχουν ἢ τοὐλάχιστον δὲν εὑρέθησαν μέχρι τοῦδε. Ὑπάρχουν ὅμως ἀντ' αὐτῶν ἐπίκρανα δωρικά, στέφοντα τριγωνικὰς πρισματικὰς στήλας, τοιαῦτα δὲ εἶναι: αἱ εἰς τὴν Ὀλυμπίαν[1] (μία) (εἰκ. 20) καὶ τοὺς Δελφοὺς[2] (δύο, ὅμοιαι) (εἰκ. 21) στῆλαι, ἀναθήματα τῶν Δωριέων Μεσσηνίων τῆς Ναυπάκτου. Πᾶσαι αἱ στῆλαι αὗται ἐστέφοντο ὑπὸ τριγωνικῶν ἐπικράνων ἀποτελουμένων ἐξ ἑνὸς κοίλου κυματίου ἄνω (εἰκ. 22) καὶ ἑνὸς ὑπ' αὐτὸ δωρικοῦ κυματίου, κάτωθεν τοῦ

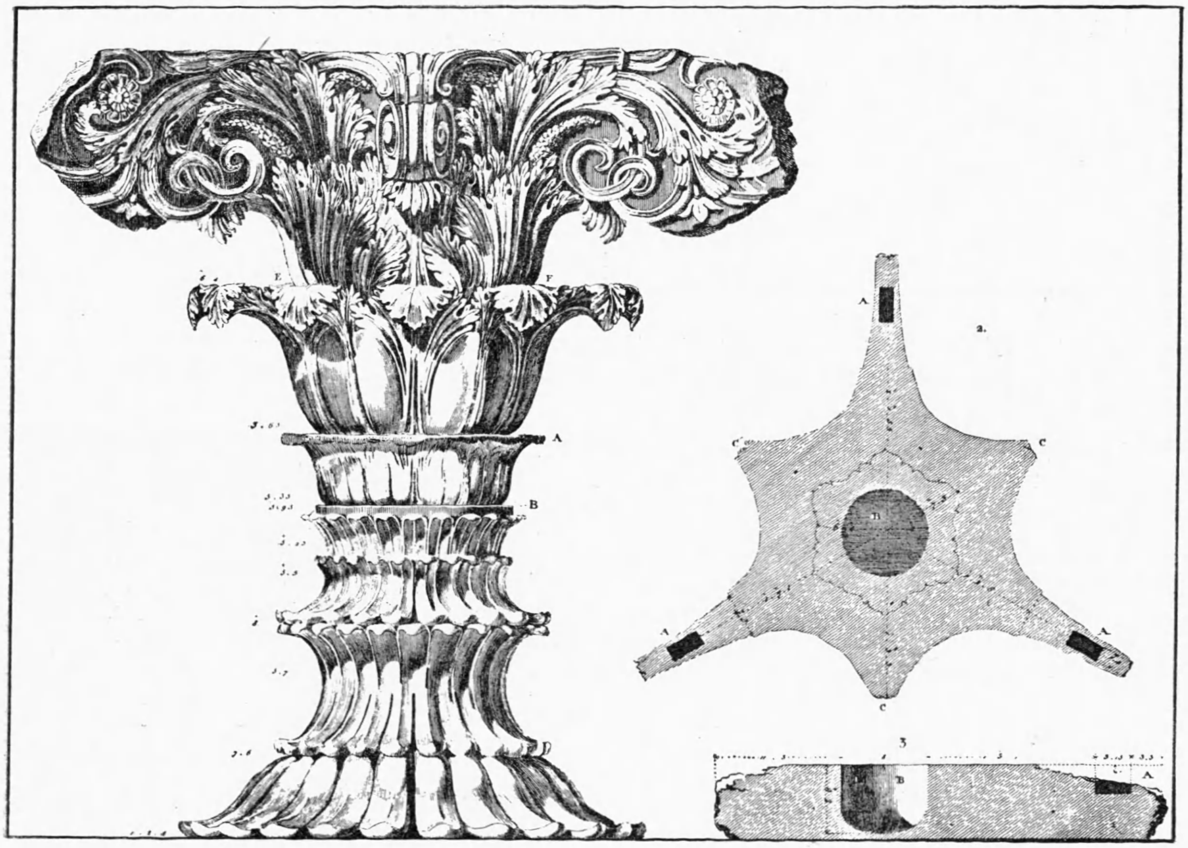

Εἰκ. 17. Τὸ φυλλοφόρον κορύφωμα τοῦ μνημείου τοῦ Λυσικράτους (κατὰ Stuart καὶ Revett).

ὁποίου ἀκολουθεῖ λεία ταινία ὑποτραχηλίου, ἥτις εἰς μὲν τὴν στήλην τῆς Ὀλυμπίας εἰσέχει (εἰκ. 22 ἀριστερᾷ) εἰς δὲ τὴν στήλην τῶν Δελφῶν ἐξέχει κατά τι (εἰκ. 22 δεξιᾷ) τῆς ἐπιφανείας τοῦ πρίσματος. Πᾶσαι ὁμοίως αἱ στῆλαι παρουσιάζουν αἰσθητὴν μείωσιν πρὸς τὰ ἄνω, βαίνουσι δ' ἐπὶ βαθμιδωτῶν βάθρων τῇ μεσολαβήσει ἰδιαιτέρων κυματιοφόρων βάσεων, τῶν ὁποίων ὅμως τὰ κυμάτια διαφέρουν· διότι ἐνῷ εἰς τὴν Ὀλυμπίαν ἡ βάσις ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓν μόνον κοιλόκυρτον κυμάτιον (εἰκ. 23 ἀριστερᾷ), εἰς τοὺς Δελφοὺς παρουσιάζει δύο, ἤτοι ἓν ἀνεστραμμένον λέ-

1 CURTIUS-ADLER, Olympia, Die Bildwerke, πίν. 48. La terrasse du temple, σ. 298 ἑξ.
2 F. COURBY ἐν Fouilles de Delphes II, 1915,

σβιον κυμάτιον τεθειμένον ἐπὶ χαμηλῆς σπείρας (εἰκ. 23 δεξιᾷ). Ἐπίσης ἐνῷ ἡ στήλη τῆς Ὀλυμπίας ἔφερεν ἐπὶ τοῦ δευτέρου ἐκ τῶν ἄνω σφονδύλου ἐλαφρῶς ἀναγλύφους ἀσπίδας (εἰκ. 20) ἡ στήλη τῶν Δελφῶν εἶχε χαραγμένας ἐπὶ τῶν δύο πλευρῶν της ἀναθηματικὰς ἐπιγραφάς[1]. Τέλος, ὡς εἶναι γνωστὸν ἐκ τοῦ Παυσανιου[2], ἡ στήλη τῆς Ὀλυμπίας ἐκορυφοῦτο μὲ τὸ περίφημον ἄγαλμα τῆς Νίκης ἔργον τοῦ γλύπτου Παιωνίου τοῦ Μενδαίου, ἀγνοεῖται ὅμως τί ἔφερεν ἐπ' αὐτῆς ἡ στήλη τῶν Δελφῶν[3].

Εἰκ. 18. Ὁ ἐν Ἀκυληίᾳ ναΐσκος τῶν Κουρίων.

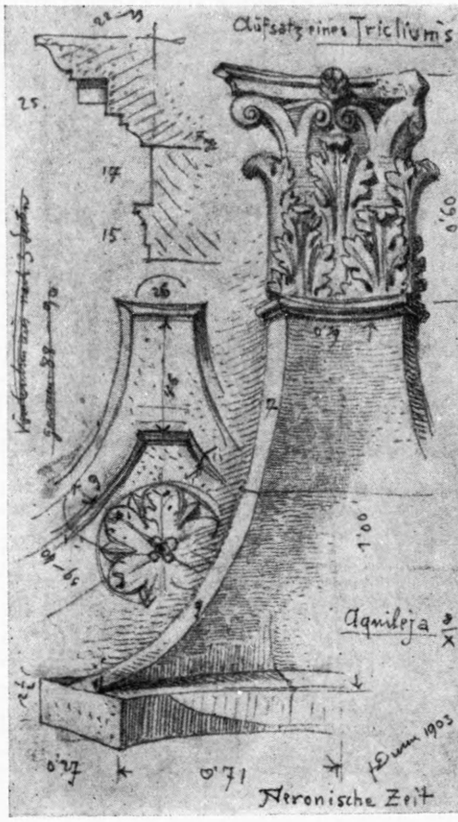

Εἰκ. 19. Τὸ κορύφωμα τοῦ ναΐσκου τῶν Κουρίων τῆς Ἀκυληίας κατὰ Durm.

Ἀνάλογον πρὸς τὰς τριγωνικὰς στήλας τῆς Ὀλυμπίας καὶ τῶν Δελφῶν ἐμφάνισιν παρουσίαζον καὶ δύο[4], ἀδημοσίευτοι εἰσέτι, πέτριναι στῆλαι τοῦ Θέρμου[5] ἀναπαράστασιν τῆς μιᾶς τῶν ὁποίων (τῆς μεγαλυτέρας) παρέχει ἡ παρατιθεμένη εἰκὼν 24.

Αἱ τριγωνικαὶ αὗται στῆλαι, ἀποτελούμεναι ἐκ πλειόνων σφονδύλων (εἰκ. 25), ἔχουσιν ἐλαφρῶς καμπύλας τὰς πλευράς, ἀποτετμημένας τὰς γωνίας τοῦ τριγώνου

1 COURBY, ἔ. ἀ. σ. 302 εἰκ. 245.

2 V 26, 1.

3 E. BOURGUET, Les ruines de Delphes, σ. 201.

4 Ὀρθῶς ὁ ΡΩΜΑΙΟΣ ὑπεστήριξεν (ΠΑΕ 1931), ὅτι εἰς τὸν Θέρμον ὑπῆρχον δύο τριγωνικαὶ στῆλαι καὶ οὐχὶ μόνον μία, ὡς εἶχε παλαιότερον εἰκάσει ὁ Γ. ΣΩΤΗΡΙΑΔΗΣ (ΑΕ 1905, σ. 82).

5 Εὐχαριστῶ θερμῶς τὸν καθηγητὴν κ. Κ. Ρωμαῖον, ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ μοῦ ἐπιτρέψῃ τὴν δημοσίευσιν τῆς ἀνωτέρω στήλης τοῦ Θέρμου.

καὶ ἀρκετὰ ἰσχυρὰν μείωσιν πρὸς τὰ ἄνω. Ἐστέφοντο δι᾽ ἐπικράνου (εἰκ. 24, 29), τὸ ὁποῖον δὲν ἔφερε πλέον δωρικὸν ἀλλὰ λέσβιον κυμάτιον (ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸ

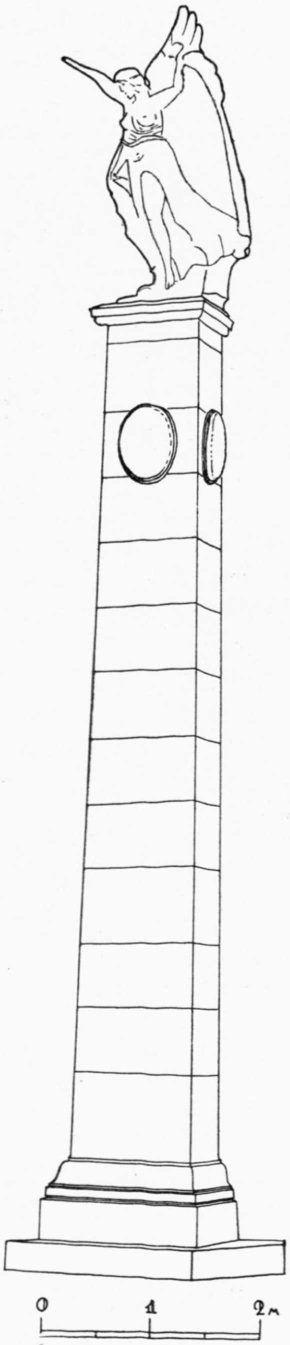

Εἰκ. 20. Ἡ τριγωνικὴ στήλη τῆς Ὀλυμπίας.

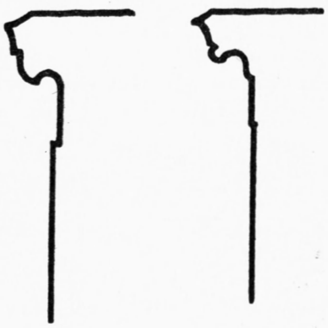

Εἰκ. 22. Τομὴ τῶν ἐπικράνων τῶν στηλῶν Ὀλυμπίας (ἀριστερᾷ) καὶ Δελφῶν (δεξιᾷ).

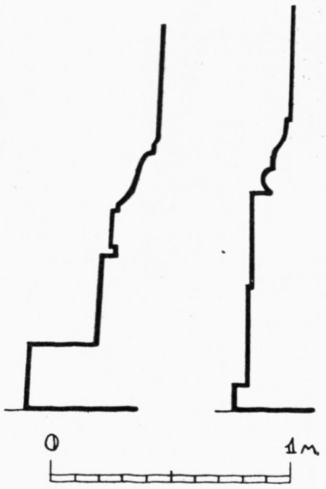

Εἰκ. 23. Τομὴ τῶν βάσεων τῶν στηλῶν Ὀλυμπίας (ἀριστερᾷ) καὶ Δελφῶν (δεξιᾷ).

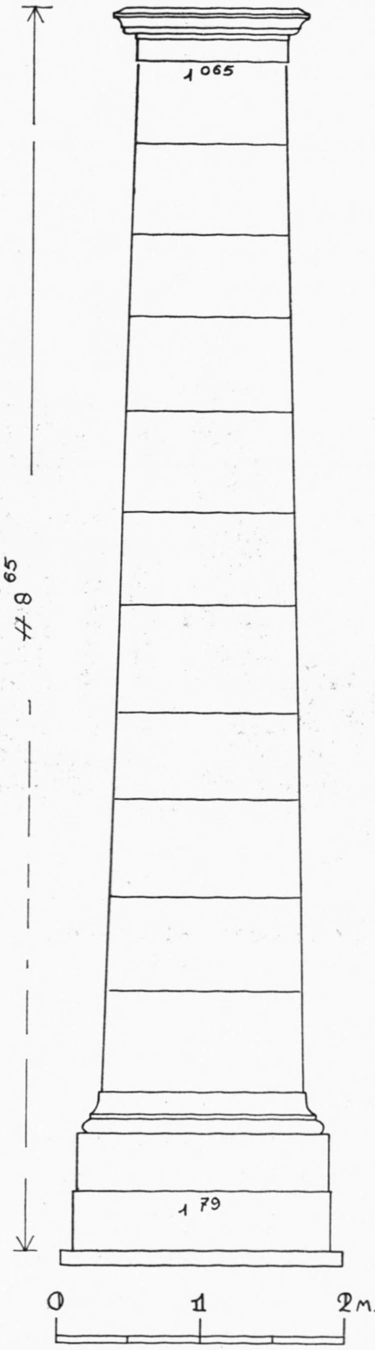

Εἰκ. 21. Ἡ τριγωνικὴ στήλη τῶν Δελφῶν.

ὕπερθεν κοῖλον (εἰκ. 29), ὅπως συνηθίζετο κατὰ τοὺς χρόνους καθ᾽ οὓς ἀνηγέρθη

ἡ στήλη, ἥτις, κατὰ τὸν καθηγητὴν κ. Κ. Ρωμαιον[1], ὑπεβάσταζε τὸ ἄγαλμα τοῦ Πλευρωνίου Λύκου, εἶχε δὲ στηθῆ ὡς τρόπαιον τῆς νίκης τῶν Αἰτωλῶν κατὰ τῶν Γαλατῶν (273 π. Χ.). Ὅπως δὲ ἡ στήλη τῆς Ὀλυμπίας οὕτω καὶ ἡ τοῦ Θέρμου ἔφερεν εἰς ἕνα

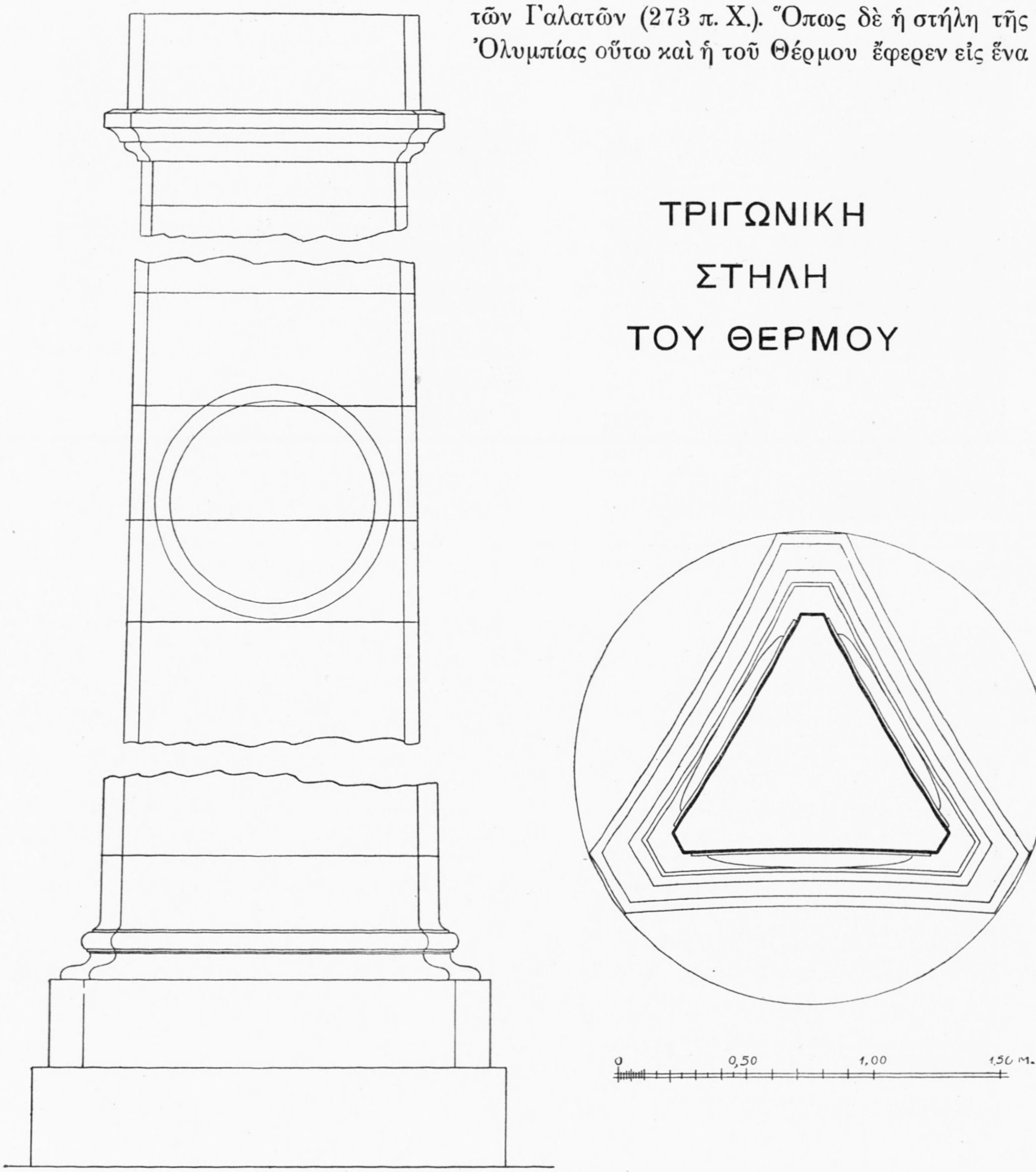

Εἰκ. 24. Ἡ τριγωνικὴ στήλη τοῦ Θέρμου. Ὄρθωσις καὶ ὁριζοντία τομή.

τῶν ἀνωτέρων σφονδύλων αὐτῆς ἀνάγλυφον ἀσπίδα ἐφ' ἑκάστης πλευρᾶς (εἰκ. 24, 26).

1 Κ. Ρωμαιος, ΠΑΕ 1931, σ. 66.

Ὅσον ἀφορᾷ τὰς βάσεις τῶν στηλῶν, ἐκ τούτων ἡ μὲν τῆς μεγαλυτέρας (εἰκ. 30 ἀριστερᾷ) ἀπετελεῖτο μὲν ἐκ σπείρας βαινούσης ἐπὶ ἀντεστραμμένου λεσβίου κυματίου,

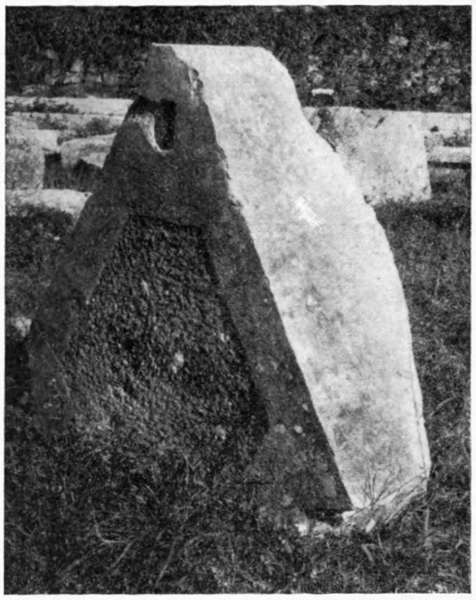

Εἰκ. 25. Σφόνδυλος τῆς τριγωνικῆς στήλης τοῦ Θέρμου.

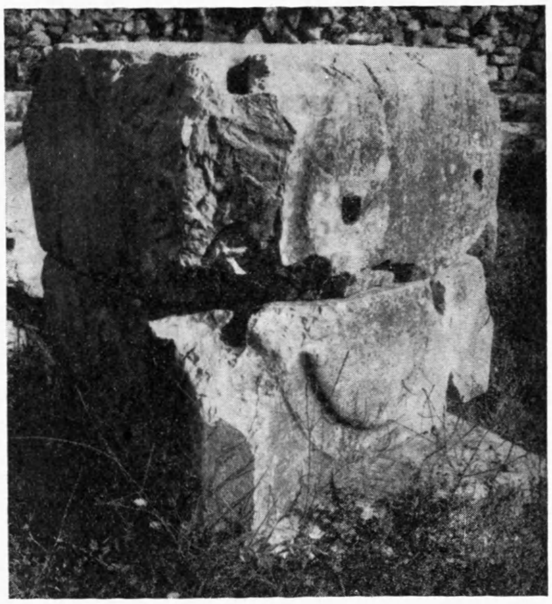

Εἰκ. 26. Σφόνδυλος μετ' ἀσπίδος ἐκ τῆς τριγωνικῆς στήλης τοῦ Θέρμου.

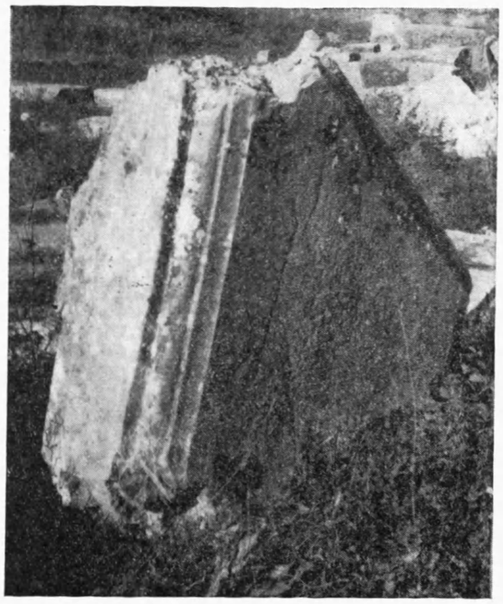

Εἰκ. 27. Βάσις τῆς τριγωνικῆς στήλης τοῦ Θέρμου.

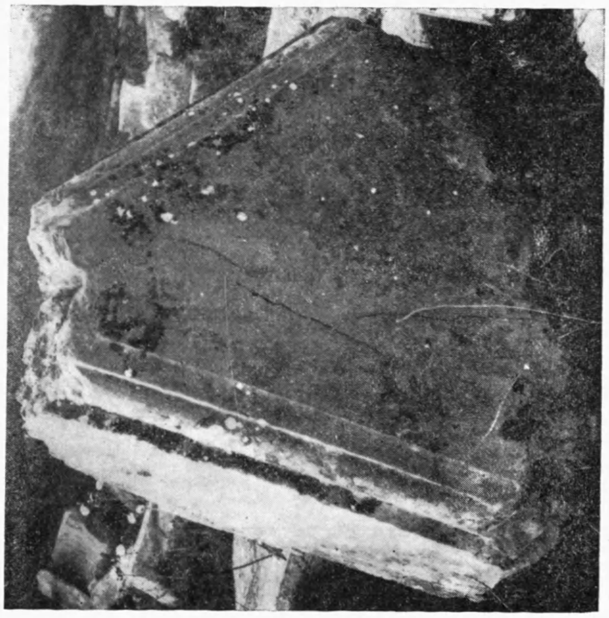

Εἰκ. 28. Βάσις τῆς τριγωνικῆς στήλης τοῦ Θέρμου.

ὡς ἡ τῆς Ὀλυμπίας, οὐχὶ ὅμως ὀρθίου ὡς ἐκεῖ, ἀλλὰ πλαγιαστοῦ (εἰκ. 30 ἀριστερᾷ), ἡ δὲ τῆς μικροτέρας (εἰκ 27,28) ἐξ ἀποθέσεως καὶ μικρᾶς σπείρας (εἰκ. 30 δεξιᾷ). Ἀμφότεραι ὅμως ἔβαινον ἐπὶ κρηπῖδος μεθ' ὑποτομῆς (εἰκ. 30), ὡς ἡ στήλη τῶν Δελφῶν.

Τέλος, τῆς μεγαλυτέρας στήλης εὑρέθη καὶ τὸ τρίπλευρον βάθρον τοῦ ἐπὶ τῆς κορυφῆς της ἱδρυμένου χαλκοῦ ἀγάλματος, διασῶζον τὰς διὰ τοὺς πόδας τοῦ ἀνδριάντος λαξευθείσας βαθύνσεις.

Εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν,τῶν τριγωνικῶν δηλ. πρισματικῶν στηλῶν, ὑπάγεται καὶ μαρμάρινος, ἀδημοσίευτος εἰσέτι, πεσσός, εὑρισκόμενος σήμερον παρὰ τὴν παλαιὰν πρὸς τὴν ὁδὸν Πειραιῶς εἴσοδον τοῦ Κεραμεικοῦ (εἰκ. 31). Ὁ πεσσὸς οὗτος ἔχων τριγωνικὸν σχῆμα, μὲ ὀλίγον ἀποτετμημένας τὰς γωνίας τοῦ τριγώνου, φέρει ἐφ᾿ ἑκάστης πλευρᾶς αὐτοῦ ἀνὰ μίαν μεγάλην (διαμ. 0.90 μ.) στρογγύλην, ἔξεργον ἀσπίδα, ἐπὶ δὲ τῆς ἄνω αὐτοῦ ἐπιφανείας παρουσιάζει τέσσαρας ὀρθογωνίους τόρμους (εἰκ. 31α κάτω), ἕνα μεγαλύτερον ἐν τῷ κέντρῳ καὶ ἀνὰ ἕνα κατὰ τὰς τρεῖς γωνίας τοῦ τριγώνου. Καὶ ὁ μὲν ἐν τῷ κέντρῳ τόρμος ἐχρησίμευε προφανῶς διὰ τὴν ἀνύψωσιν τοῦ λίθου, ἐπειδὴ ἔχει τὰς στενὰς αὐτοῦ πλευρὰς διηνοιγμένας πρὸς τὰ κάτω, οὕτως ὥστε ν᾿ ἀποβαίνῃ ἐν κατακορύφῳ τομῇ τραπεζιόσχημος, ἐνῷ οἱ γωνιαῖοι ἐχρησίμευον διὰ γόμφους πακτώσεως τοῦ λίθου πρὸς ἄλλον ὑπεράνω αὐτοῦ τεθειμένον ὅμοιον πεσσόν. Ὁμοίους τόρμους γομφώσεως κατὰ τὰς γωνίας παρουσιάζει καὶ ἡ κάτω ἐπιφάνεια τοῦ λίθου. Εἶναι λοιπὸν πολὺ πιθανόν, ὅτι ὁ σωζόμενος πεσσὸς ἀνῆκεν εἰς στήλην τινά, ἥτις ἴσως νὰ ἐχρησίμευεν ὡς τρόπαιον· διότι αἱ ἐπ᾿ αὐτῆς μεγάλαι ἀσπίδες εἶναι ἀπαράλλακτοι ὡς αἱ ἀσπίδες τοῦ τροπαίου τῶν Λεύκτρων[1],

Εἰκ. 29. Τομὴ τῆς στέψεως τῆς τριγωνικῆς στήλης τοῦ Θέρμου.

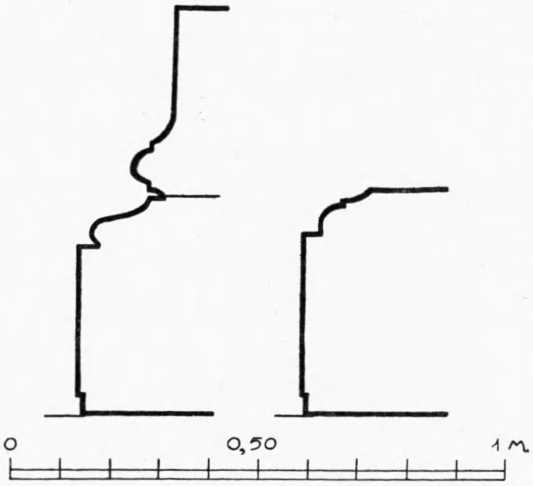

Εἰκ. 30. Τομὴ τῆς βάσεως τῶν δύο τριγωνικῶν στηλῶν τοῦ Θέρμου.

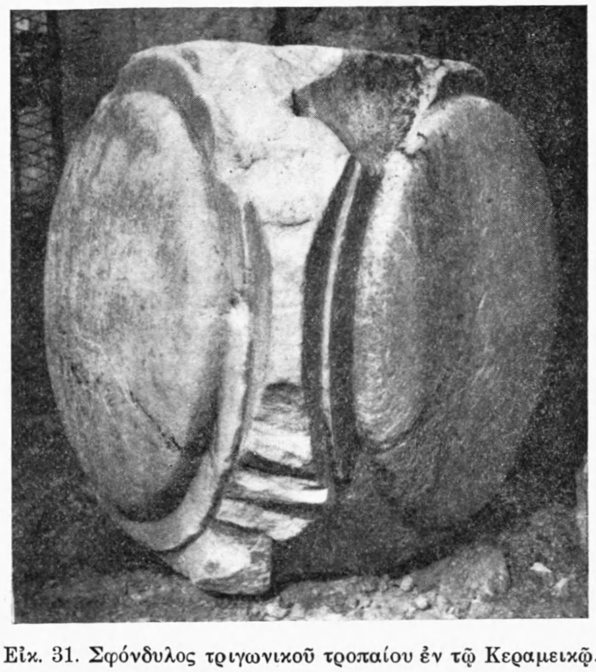

Εἰκ. 31. Σφόνδυλος τριγωνικοῦ τροπαίου ἐν τῷ Κεραμεικῷ.

1 Βλ. εἰκόνας των εἰς Α. ΟΡΛΑΝΔΟΝ, Τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1960, σ. 223 εἰκ. 258 καὶ 1961, σ. 229 εἰκ. 245.

ἐν' ᾧ ἀφ' ἑτέρου ἡ καλή των ἐργασία τάσσει τὸ ἔργον εἰς τὸν 4ον π. Χ. αἰῶνα.

Εἰς τὴν αὐτὴν ὁμοίως κατηγορίαν ἀνήκουν καί τινα μικρότερα ἀναθηματικὰ μνημεῖα, ὡς εἶναι π. χ. τὰ κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ 1885 - 90 εὑρεθέντα ὑπὸ τοῦ Καββαδια[1] πώρινα βάθρα χαλκῶν τριπόδων, ἀναπαράστασιν τῶν ὁποίων ἐδημοσίευσεν ὁ Καβεραου[2] (εἰκ. 32), ἡ ἐν τῇ ἀγορᾷ τῶν Ἀθηνῶν εὑρεθεῖσα ὑπὸ τῶν Ἀμερικανῶν[3] μαρμαρίνη τριγωνικὴ ἑλληνιστικὴ στήλη, ἡ φέρουσα ἀρχαϊστικὰς ἀναγλύφους παραστάσεις τοῦ Θησέως, τοῦ Αἰγέως καὶ τῆς Μηδείας (εἰκ. 33). Αὕτη, ὡς αἱ ὑπὸ

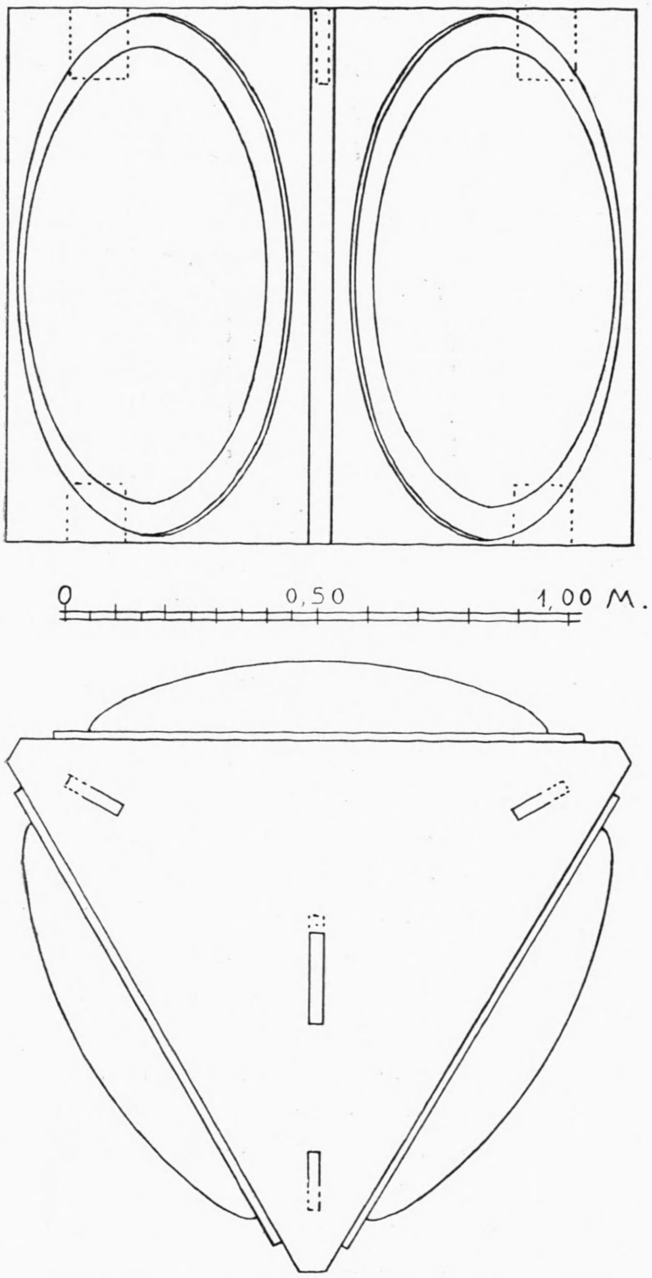

Εἰκ. 31α. Σφόνδυλος τροπαίου (;) ἐν τῷ Κεραμεικῷ. Ἄνω: πρόσοψις (προβολή). Κάτω: κάτοψις.

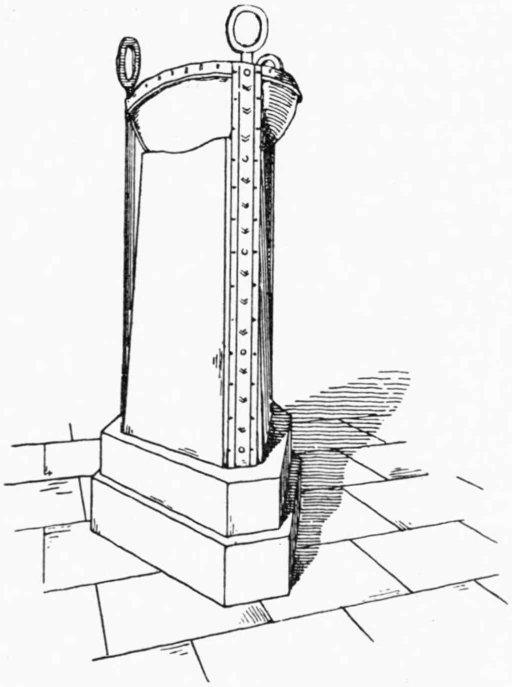

Εἰκ. 32. Τριγωνικὸν στήριγμα τρίποδος ἐξ Ἀκροπόλεως (ἀναπαράστασις Καβεράου).

τοῦ Καβεραου δημοσιευθεῖσαι, ἄνω μὲν ἔφερε τὸν τρίποδα, ἐν ἐπαφῇ δὲ πρὸς τὰς ἀποτετμημένας γωνίας της τοὺς πόδας αὐτοῦ. Τέλος ὁμοίου πιθανῶς τύπου

1 ΚΑΒΒΑΔΙΑ-ΚΑΒΕΡΑΟΥ, Ἡ ἀνασκαφὴ τῆς Ἀκροπόλεως, 1906, πίν. Γ', Η', Κ'.

2 ΑΜ 1908, σ. 273 ἑξ.

3 The Athenian Agora (Δημοσιεύματα τῆς Ἀμερικανικῆς Σχολῆς Κλασσικῶν Σπουδῶν), Ἀθῆναι 1962, σ. 125.

στήλην θὰ ἐβάσταζε καὶ ἡ τριγωνική, μὲ πλουσίαν ἀνάγλυφον διακόσμησιν βάσις τοῦ Ἀσκληπιείου τῶν Ἀθηνῶν, ἡ δημοσιευθεῖσα ὑπὸ Η. Möbius[1].

Ἀλλὰ καὶ τὰ μνημεῖα τὰ εἰκονίζοντα τὴν τρίμορφον Ἑκάτην τὰ λεγόμενα

Εἰκ. 33. Τρίγωνος ἑλληνιστικὴ ἀρχαϊστικὴ στήλη μετ' ἀναγλύφων παραστάσεων.

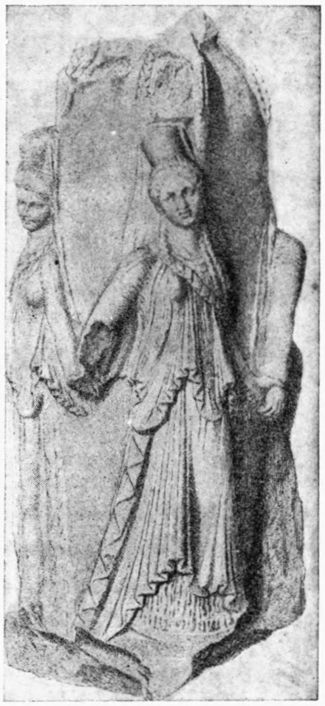

Εἰκ. 34. Ἑκάτειον ἐξ Ἀθηνῶν ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Πράγας (Petersen).

Ἑκάτεια ἢ Ἑκαταῖα — ὧν πλεῖστα διεσώθησαν — τριγωνικὴν εἶχον φυσικὰ τὴν διαμόρφωσιν, ἑκάστης πλευρᾶς των κοσμουμένης διὰ τῆς μορφῆς τῆς θεᾶς. Ὡς παράδειγμα φέρω τὸ ὡραῖον ἐν Πράγᾳ, ἐξ Ἀθηνῶν προερχόμενον, ἀνάγλυφον Ἑκάτειον[2] (εἰκ. 34).

Ἀναφέρω ἐν τέλει, ὅτι ὑπάρχει καὶ πλῆθος τριπόδων, μαρμαρίνων ἢ χαλκῶν, τραπεζῶν, λυχνοστατῶν, κηροπηγίων κλπ., τῶν ὁποίων ἡ ἀπαρίθμησις θὰ ἀπῄτει πολλὰς σελίδας[3].

ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ Γ. ΣΤΙΚΑΣ

1 AM 1926, σ. 117 καὶ πίν. XVIII.

2 E. Petersen ἐν JdI 1908, σ. 24 εἰκ 3, ὁ αὐτὸς ἐν Athen, Leipzig 1908, σ. 91 εἰκ. 46.

3 Προχείρως μόνον παρέχω παραδείγματα ἐκ Δήλου (W. Deonna, Le Mobilier Délien, Expéd. Arch. de Délos XVIII, Paris 1938, εἰκ. 61, 62, 65, 68, 69) καὶ Πομπηίας (A. Mau, Pompeji, Leipzig 1908, εἰκ. 207, 209, 217, 218, 220, 221.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΕΠΙ ΤΟΥ ΚΑΤΩΦΛΙΟΥ ΤΗΣ ΠΥΛΗΣ ΤΩΝ ΛΕΟΝΤΩΝ

Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ κατωφλίου τῆς Πύλης τῶν Λεόντων εἰς τὰς Μυκήνας παρουσιάζει πολλὰς καὶ ποικίλας ἐπεξεργασίας. Τῶν περισσοτέρων ἀπὸ τὰ ἴχνη αὐτὰ ὁ προορισμὸς δὲν εἶναι σαφής, μερικὰ δὲ ἑρμηνεύονται κατὰ διαφόρους τρόπους ἀπὸ τοὺς ἐρευνητὰς ποὺ τὰ ἀναφέρουν. Σκοπὸς τῆς μελέτης αὐτῆς εἶναι νὰ τὰ ἐξετάσῃ καί, διὰ τοῦ καθορισμοῦ τῆς λειτουργικῆς των χρησιμότητος ἀλλὰ καὶ τῆς χρονολογίας των, νὰ ἀποκαταστήσῃ κατὰ τὸ δυνατὸν τὴν εἰκόνα τοῦ κατωφλίου κατὰ τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχήν[1].

Ἡ ἐγκατάλειψις καὶ κατερείπωσις τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν ἀπὸ τοὺς ρωμαϊκοὺς ἤδη χρόνους ἐπέφερεν, ὅπως εἶναι φυσικόν, καὶ τὴν βαθμιαίαν κατάχωσιν τῆς Πύλης τῶν Λεόντων. Περὶ τὸ τέλος τῆς Τουρκοκρατίας ἦτο χωμένη ἐξωτερικῶς μέχρι τῶν δύο τρίτων περίπου τοῦ ὕψους της, ἐσωτερικῶς ὅμως τὸ γέμισμα ἔφθανε μέχρι τῆς κορυφῆς τοῦ ὑπερθύρου[2]. Τοῦτο διότι ἕνας τοῖχος προχείρου, καθὼς φαίνεται, κατασκευῆς ἔφραζε τὸ ἄνοιγμά της συγκρατῶν τὴν ὑψηλοτέραν ἐπίχωσιν εἰς τὸ ἐσωτερικόν της. Ὁ τοῖχος αὐτὸς δὲν ἀναφέρεται μὲν ἀπὸ τὰς πηγὰς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, εἰκονίζεται ὅμως σαφέστατα τόσον ἀπὸ τὸν Dodwell ὅσον καὶ ἀπὸ τὸν Gell[3]. Πότε ἐκτίσθη εἶναι ἄγνωστον. Καθὼς φαίνεται ἡ πρὸς τὰ ἔξω ὄψις του ἔφθανε μέχρι τοῦ σημείου ὅπου αἱ παραστάδες σχηματίζουν τὰς προεξοχὰς τῆς ὑποδοχῆς τῶν θυροφύλλων[4].

1 Ἡ ἐπὶ τόπου ἐργασία μου κατὰ τὴν ἀποτύπωσιν τοῦ κατωφλίου διηυκολύνθη προθυμότατα ἀπὸ τὸν ἔφορον ἀρχαιοτήτων τῆς περιοχῆς κ. Ν. Βερδελῆν. Μοῦ ἐδόθη ἐπίσης ἐπανειλημμένως ἡ εὐκαιρία νὰ συζητήσω τὰς ἐπὶ τοῦ θέματος ἀπόψεις μου μὲ τὸν καθηγητὴν κ. Γ. Μυλωνᾶν, εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλω ἐπιπλέον τὴν ὑπόδειξιν τοῦ σημείου τῆς Β. κλιτύος τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν ὅπου διατηροῦνται αἱ μυκηναϊκαὶ ἁμαξοτροχιαὶ καθὼς καὶ τὴν ἄδειαν νὰ ἀναφέρω λεπτομερείας περὶ τῶν προσφάτων ἐρευνῶν του, ἀδημοσιεύτους ἀκόμη. Εἰς ἀμφοτέρους ἀπευθύνω τὰς θερμοτάτας μου εὐχαριστίας διὰ τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴν συνδρομήν των. Εὐχαριστῶ ἐπίσης τὴν ἀρχαιολόγον δεσποινίδα Μ. Παντελίδου διὰ τὴν βοήθειάν της κατὰ τὰς μετρήσεις καὶ τὸν κ. Ν. Τομπάζην, εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλονται αἱ φωτογραφίαι ποὺ συνοδεύουν τὸ κείμενον.

2 W. Leake, Morea II, σ. 360 - 370. Ἐπίσης E. Dodwell, Classical Tour, II, σ. 238 καὶ Views and Descriptions, πίν. 7.

3 E. Dodwell, Views and Descriptions, πίν. 6 καὶ W. Gell, The Itinerary of Greece κ.λ., London 1810, πίν. 8.

4 Τὰ διάφορα ἴχνη εἰς τὰς πλευρικὰς ἐπιφανείας τῶν παραστάδων ποὺ ἔχουν τὴν μορφὴν ἀνωμάλων καὶ ρηχῶν λαξευμάτων ἔγιναν ἀσφαλῶς πρὸς ὑποδοχὴν τῶν λίθων τοῦ τοίχου αὐτοῦ καὶ δὲν ἔχουν καμμίαν σχέσιν μὲ ἐνδεχομένας μεταμυκηναϊκὰς διαρρυθμίσεις τοῦ κλεισίματος τῆς θύρας. Τοῦτο φαίνεται ὄχι μόνον ἀπὸ τὸ ἐπιπόλαιον καὶ ἀκατάλληλον τῶν λαξευμάτων αὐτῶν πρὸς ὑποδοχὴν μοχλῶν ἢ ἄλλων παρομοίων ἐξαρτημάτων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι ἕνα ἀπὸ αὐτὰ προχωρεῖ ἀπὸ τῆς πλαγίας ἐπιφανείας τῆς ἀνατολικῆς παραστάδος μέχρι τῆς πρὸς τὰ μέσα ἀκμῆς τῆς προεξοχῆς της τὴν ὁποίαν ἔχει ἐν μέρει κόψει, μέχρι σημείου δηλαδὴ εὑρισκομένου ἔξω ἀπὸ τὸ θυρόφυλλον.

Πρῶτος ἀνέσκαψε τὴν πύλην ὁ ΠΙΤΤΑΚΗΣ τὸ 1841 διὰ λογαριασμὸν τῆς νεοσυστάτου τότε Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας [1], ἡ δὲ σύντομος περιγραφὴ τοῦ Γραμματέως τῆς Ἑταιρείας δὲν ἀφήνει καμμίαν ἀμφιβολίαν ὅτι ἀπεκάλυψε τὸ κατώφλιον ἐντελῶς. Δὲν ἐξέχωσεν ὅμως οὔτε τὴν πρόσβασιν πρὸς τὴν πύλην, οὔτε τὸν χῶρον εἰς τὸ ἐσωτερικόν της, ὡς ἐκ τούτου δὲ τὸ κατώφλιον δὲν ἔμεινεν ἐπὶ πολὺ ἀκάλυπτον. Εἴκοσι περίπου ἔτη ἀργότερον ἡ ἐπιφάνειά του εἶχε χωθῆ ἐκ νέου [2] τὸ 1874 δέ, ὅταν ὁ SCHLIEMANN ἤρχισε τὰς δοκιμαστικάς του ἀνασκαφὰς εἰς τὰς Μυκήνας, ἡ ἐπίχωσις ποὺ εἶχε σχηματισθῆ ἐπ' αὐτοῦ εἶχεν ὕψος 0.30 μ. [3]. Συστηματικῶς ἐσκάφη ἡ πύλη καθὼς καὶ ἡ περιοχή της ἀπὸ τὸν SCHLIEMANN τὸ 1876, ποὺ τὴν ἐδημοσίευσε καὶ περιέγραψε μὲ ἀρκετὰς λεπτομερείας καὶ μὲ σχετικόν, ὄχι ἀπολύτως ἀκριβές, σκαρίφημα [4].

Τὸ κατώφλιον τῆς Πύλης τῶν Λεόντων ἀποτελεῖται ἀπὸ ἕνα τεράστιον μονόλιθον ἀπὸ ἀμυγδαλίτην μήκους, ὅσον φαίνεται εἰς τὴν πρόσοψιν, 4.70 καὶ πλάτους 2.40 μ. (σχ. 1 καὶ πίν. 8α). Ἡ πύλη εἶναι προσανατολισμένη κατὰ τρόπον ὥστε ἡ ἐξωτερικὴ ὄψις τοῦ κατωφλίου νὰ βλέπῃ πρὸς ΒΔ. καὶ ἡ ἐσωτερικὴ πρὸς ΝΑ. ἔχει ὅμως γενικῶς ἐπικρατήσει ἡ συνήθεια νὰ χαρακτηρίζεται συμβατικῶς ἡ ἐξωτερικὴ ὡς βορεία καὶ ἡ ἐσωτερικὴ ὡς νοτία. Αἱ δύο ὁραταί, κατακόρυφοι, ὄψεις τοῦ κατωφλίου εἶναι λειασμέναι. Ἡ βορεία λόγῳ τῆς χρήσεως καὶ τῆς ἀπορροῆς τῶν ὑδάτων ἔχει χάσει τὴν ἀκμήν της καὶ ἔχει μεταβληθῆ εἰς καμπύλην, ἡ νοτία ὅμως διατηρεῖται πολὺ καλύτερα καὶ εἶναι σχεδὸν κάθετος (σχ. 1, τομὴ Β - Β). Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ κατωφλίου εἶναι λειασμένη μὲ μεγάλην προσοχὴν καὶ ἐπιμέλειαν, ὅπως φαίνεται δὲ καὶ εἰς τὴν τομὴν Α - Α τοῦ σχ. 1 εἶναι ὁριζοντία. Εἰς τὸ μέσον της, ἡ ἐλευθέρα ἐπιφάνεια παρουσιάζεται βαθυτέρα κατὰ 1 - 2 ἑκατοστά, προφανῶς λόγῳ τῆς κυκλοφορίας. Ἡ κοίλανσις αὐτὴ εἶναι ὀλιγώτερον ἔντονος ἀκριβῶς εἰς τὸ μέσον, εἰς τὴν γραμμὴν δηλ. τοῦ σκαλίσματος 3 καὶ τῆς ὀπῆς 6, προφανῶς διότι ἀπὸ ἕνα ὡρισμένον χρονικὸν σημεῖον καὶ πέρα ἡ κυκλοφορία διήρχετο πλέον δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τῆς γραμμῆς αὐτῆς. Εἰς τὸ Δ. μέρος, λοξῶς κατὰ μῆκος τῆς παραστάδος, τὸ κατώφλιον διασχίζεται καθ' ὅλον του τὸ πλάτος ἀπὸ βαθεῖαν ρωγμὴν τοῦ λίθου σχηματίζουσαν μικρὰν διακλάδωσιν πρὸς Δ. καὶ ὀφειλομένην εἰς τὴν ὕπαρξιν φυσικοῦ κομμοῦ ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸ βάρος τῆς ὑπερκατασκευῆς [5].

Εἰς τὰ δύο ἄκρα τοῦ κατωφλίου πατοῦν αἱ παραστάδες, ἐπίσης ἀπὸ ἀμυγδαλίτην, ποὺ δὲν καταλαμβάνουν ὁλόκληρον τὸ πλάτος του. Αἱ παραστάδες αὐται ἐξέχουν εἰς τὸ πρὸς Β. ἄκρον των ὀλίγον πρὸς τὰ μέσα, σχηματίζουσαι ἐξωτερικῶς μὲν μέτωπον παχύτερον ἀπὸ τὸ ὑπόλοιπον σῶμά των, ἐσωτερικῶς δὲ ἀπὸ μίαν γωνίαν μὲ τὸ βόρειον σκέλος βραχύτατον. Ἡ προεξοχὴ αὐτὴ τῶν παραστάδων συνεχίζεται ἀντιστοίχως καὶ εἰς τὸ ὑπέρθυρον μὲ ἀνάλογον ἐπεξεργασίαν, δημιουργεῖται δὲ κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν ἕνα πλαίσιον διὰ τὴν ὑποδοχὴν καὶ συγκράτησιν τῶν θυροφύλλων

1 ΠΑΕ 1841, σ. 136 - 138.

2 E. BRETON, Quatre jours dans le Péloponèse, 1860, σ. 13.

3 H. SCHLIEMANN ἡμερολόγιον ἀνασκαφῆς Μυκηνῶν, 24 Φεβρουαρίου 1874.

4 H. SCHLIEMANN, Mykenae, σ. 138, εἰκ. 210, βλ. καὶ ἡμερολόγιον, 4 Νοεμβρίου 1876.

5 Βλ. Ἔργον 1958, σ. 120.

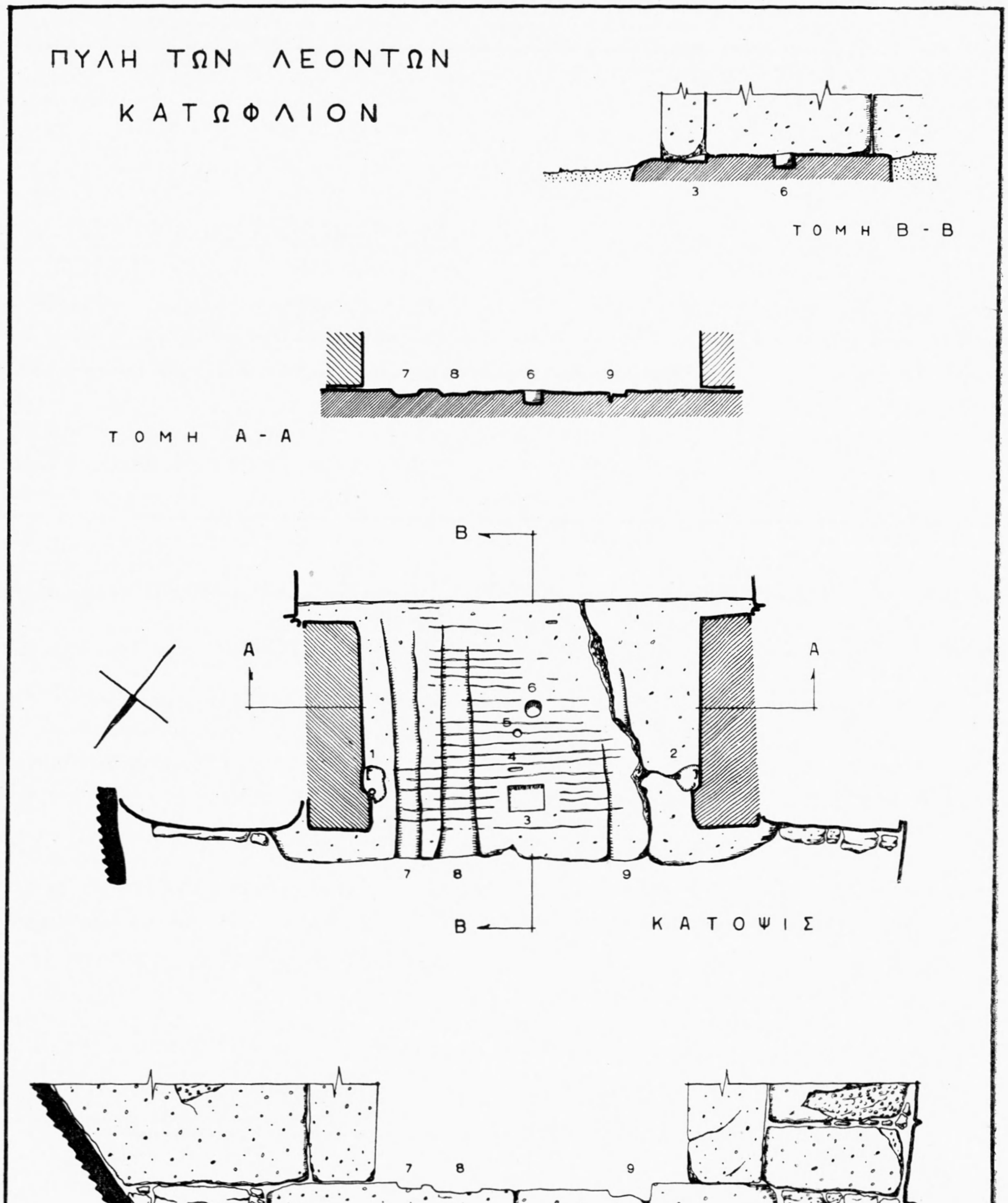

ΠΥΛΗ ΤΩΝ ΛΕΟΝΤΩΝ
ΚΑΤΩΦΛΙΟΝ
3
6
ΤΟΜΗ Β-Β
7
8
6
9
ΤΟΜΗ Α-Α
Β
Α
Α
6
5
4
1
2
3
7
8
9
Β
ΚΑΤΟΨΙΣ
7
8
9
ΑΠΟΨΙΣ
1968
0
1
2
3
4
5
6
7
8
Μ

Σχέδ. 1.

τῆς πύλης. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν δύο αὐτῶν γωνιῶν ἐγύριζαν οἱ στρόφιγγες τῆς θύρας, τὰ ἄκρα τῶν ὁποίων εἰσεχώρουν εἰς ἀντιστοίχους ὑποδοχὰς ἀνοιγμένας τόσον εἰς τὸ ὑπέρθυρον ὅσον καὶ εἰς τὸ κατώφλιον. Αἱ ὑποδοχαὶ αὐταὶ εἶναι αἱ κοιλότητες 1 καὶ 2 (σχ. 1). Σχεδὸν εἰς τὸ μέσον τῆς Β. πλευρᾶς τοῦ κατωφλίου, πλησιέστερον κάπως εἰς τὴν Α. παραστάδα ἀπὸ ὅσον εἰς τὴν Δ., συναντᾷ κανεὶς τὸ ἀβαθὲς τετράγωνον σκάλισμα 3. Ὀλίγον ἐσωτερικώτερον καὶ ἐπὶ τῆς ἰδίας περίπου γραμμῆς μὲ τὴν Α. πλευρὰν τοῦ 3 εὑρίσκονται δύο διαδοχικὰ λαξεύματα, τὸ μακρόστενον 4 καὶ τὸ κυκλικὸν 5. Πρὸς νότον των, καὶ εἰς σημεῖον ποὺ συμπίπτει σχεδὸν πρὸς τὸ μαθηματικὸν κέντρον τοῦ τμήματος τοῦ κατωφλίου τοῦ εὑρισκομένου εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν θυροφύλλων, εἶναι ἀνοιγμένη ἡ στρογγύλη ὀπὴ 6. Τέλος, διασχίζοντα τὸ πλάτος τοῦ κατωφλίου, ὑπάρχουν τρία αὐλάκια κάθετα πρὸς αὐτό. Τὰ δύο, εὐθύτερα καὶ συστηματικωτέρας κατασκευῆς, ἔχουν χαραχθῆ εἰς τὸ Α. ἥμισυ τοῦ κατωφλίου (σχ. 1, 7 καὶ 8), τὸ ἕνα παραπλεύρως τοῦ ἄλλου. Τὸ τρίτον (σχ. 1, 9), ἐν μέρει τεχνητόν, ἐν μέρει ἐκμεταλλευόμενον τὴν φυσικὴν ρωγμὴν τοῦ ἀμυγδαλίτου, σημαντικῶς δὲ βραχύτερον ἀπὸ τὰ προηγούμενα, διασχίζει τὸ Δ. ἥμισυ. Ἐπίσης, εἰς τὸ μέσον περίπου τῆς Ν. ὄψεως τοῦ κατωφλίου, ὑφίσταται καὶ τὸ ἄνευ ἀριθμοῦ μικρὸν μακρόστενον λάξευμα ποὺ ἔγινε μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῆς πύλης καὶ ἐχρησίμευε διὰ τὴν στερέωσιν τοῦ μεσαίου φύλλου τῆς συγχρόνου σιδηρᾶς καγκελλοθύρας, τῆς καταργηθείσης τώρα. Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ κατωφλίου καλύπτεται ἐπὶ πλέον ἀπὸ λεπτά, πυκνά, παράλληλα πρὸς τὸ μῆκος τῆς θύρας χαράγματα, ἀλλοῦ καλὰ διατηρημένα καὶ ἀλλοῦ μισοσβησμένα ἀπὸ τὰ πατήματα καὶ τὴν ροὴν τῶν ὑδάτων.

Αὐτὰ εἶναι εἰς τὸ σύνολόν των τὰ ἴχνη ποὺ ἄφησεν ἡ κατὰ καιροὺς χρῆσις τῆς πύλης εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ κατωφλίου της. Ἂς ἔλθωμεν τώρα εἰς τὴν συστηματικὴν ἐξέτασίν των.

Αἱ κοιλότητες 1 καὶ 2 (σχ. 1 καὶ πίν. 8α) εἶναι τὰ μόνα ἀπὸ τὰ ἴχνη αὐτὰ διὰ τὰ ὁποῖα οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία. Ἀντίστοιχοι πρὸς ἀναλόγους, ἀλλὰ πολὺ κανονικωτέρας κοιλότητας ἀνοιγμένας εἰς τὸ ὑπέρθυρον, ἐχρησίμευον ὡς ὑποδοχαὶ τῶν στροφίγγων τῶν θυρῶν, ἐπ' αὐτοῦ δὲ συμφωνοῦν ὅλοι ὅσοι ἠσχολήθησαν μὲ τὸ θέμα [1].

Ἡ κοιλότης 1 εἰς τὴν γωνίαν τῆς Α. παραστάδος ἔχει σχῆμα ἀκανόνιστον ἐλλειψοειδὲς (0.20 × 0.35 περίπου) μὲ τοιχώματα σχεδὸν κάθετα καὶ ἀρκετὰ κανονικὰ κομμένα. Ὁ πυθμὴν της εἶναι ἀνώμαλος, ἔχει δὲ δύο μικρότερα ἐπιπόλαια κοιλώματα, ἕνα μικρότερον, περίπου κυκλικόν, διαμέτρου 0.06, σχεδὸν ἀκριβῶς εἰς τὴν γωνίαν καὶ ἕνα ὄχι πολὺ κανονικόν, σχήματος ⊏, κάπως μεγαλύτερον (0.095 × 0.06), ἐσωτερικώτερα. Τὰ αὐτὰ περίπου ἰσχύουν καὶ ὡς πρὸς τὴν κοιλότητα 2, τῆς Δ. παραστάδος, περισσότερον ἀκανόνιστον καὶ κάπως μικροτέραν ἀπὸ τὴν 1. Τὸ σχῆμά της

1 ΠΑΕ 1841, σ. 138. SCHLIEMANN, ἡμερολόγιον τῆς ἀνασκαφῆς του ὑπὸ ἡμερομηνίαν 8 Νοεμβρίου 1876. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, Μυκῆναι καὶ μυκηναϊκὸς πολιτισμός, σ. 16. WACE, BSA 25, 1921 - 23, σ. 13 - 14 καὶ Mycenae, σ. 53. ΜΥΛΩΝΑΣ, Ancient Mycenae, σ. 24.

ὁμοιάζει πρὸς ἡμιέλλειψιν μὲ τὸν μεγάλον ἄξονα προσανατολισμένον Α. - Δ. (ἐνῷ ἡ ἀντίστοιχος φορὰ τῆς 1 εἶναι Β. - Ν.), τὸ πρὸς Α. ἄκρον της δὲ συναντᾷ τὴν διακλάδωσιν τῆς ρωγμῆς τοῦ βράχου. Εἰς τὸ σημεῖον τῆς ἐπαφῆς τῆς ρωγμῆς πρὸς τὴν κοιλότητα σώζεται, κολλημένον ἐπὶ τοῦ λίθου, ἴχνος χαλκοῦ, προερχόμενον ἴσως ἀπὸ τὴν ὁλικὴν ἢ μερικὴν ἐπένδυσιν τῆς κοιλότητος πρὸς ὑποδοχὴν καὶ καλυτέραν ἐφαρμογὴν τοῦ ἀναλόγως ἐπενδεδυμένου κάτω ἄκρου τοῦ στρόφιγγος ὅπως τὸ γνωρίζομεν καὶ ἀπὸ τὴν Τίρυνθα [1]. Εἰς θέσιν ἀκριβῶς ἀντίστοιχον πρὸς τὴν τῆς κοιλότητος 1 διακρίνεται κοίλωμα σχήματος ⊐, ἀντιμέτωπον καὶ ἐντελῶς ὅμοιον κατὰ τὴν κατασκευὴν καὶ τὰς διαστάσεις πρὸς τὸ προηγούμενον. Τὰ δύο αὐτὰ κοιλώματα φαίνονται νὰ εἶναι μεταγενέστερα καὶ ἄσχετα πρὸς τὰ θυρόφυλλα τῆς θύρας τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων, διότι δὲν ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὰς ὑποδοχὰς τὰς ἀνοιγμένας εἰς τὸ ὑπέρθυρον, ποὺ εὑρίσκονται ἀκριβῶς εἰς τὰς γωνίας τῶν παραστάδων. Ἴσως νὰ ἀνήκουν εἰς μεταγενεστέραν καὶ προχειροτέραν διαρρύθμισιν τοῦ ἀνοίγματος τῆς πύλης, ὅπως μαρτυρεῖ καὶ ἡ ἀρκετὰ ἐπιπολαία των κατασκευή.

Πρὸς τὰς ὑποδοχὰς τοῦ ὑπερθύρου δὲν ἀντιστοιχοῦν ἄλλωστε οὔτε αἱ κοιλότητες 1 καὶ 2 εἰς τὸ σύνολόν των, διότι ἡ ἔκτασίς των ὑπερβαίνει κατὰ πολὺ καὶ τὰς ἀκριβεῖς θέσεις καὶ τὰς διαμέτρους τῶν στροφίγγων ὅπως τὰς καθορίζουν αἱ κανονικώταται ὀπαὶ (διαμέτρου 0.13) τοῦ ὑπερθύρου. Ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον τοὺς ἐδόθη αὐτὸ τὸ μέγεθος ἀλλὰ καὶ τὸ ἀνώμαλον τοῦ σχήματος εἶναι εὐνόητος: Προκειμένου τὸ βαρὺ καὶ δυσκίνητον θυρόφυλλον νὰ τοποθετηθῇ εἰς τὴν θέσιν του μὲ τὰ ἄκρα τῶν στροφίγγων (μονίμως προσηρμοσμένα ἐπάνω του) εἰς τὰς ἀντιστοίχους ὑποδοχάς των, ἐπάνω καὶ κάτω, πρέπει, πρὸς διευκόλυνσιν τῶν σχετικῶν χειρισμῶν, ἡ μία ἀπὸ τὰς ὑποδοχὰς αὐτὰς νὰ εἶναι ἀρκετὰ μεγαλυτέρα τῆς διαμέτρου τοῦ στρόφιγγος, ὥστε τὸ θυρόφυλλον, τοποθετούμενον κατ' ἀρχὴν λοξῶς, νὰ μετακινηθῇ βαθμηδὸν καὶ καταλλήλως μέχρις ὅτου ὀλισθήσῃ εἰς τὴν ἀκριβῆ του θέσιν. Διὰ νὰ διατηρηθῇ εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν τὸ ἄνω ἄκρον χρειάζεται ἀπόλυτος προσαρμογή του εἰς τὸ σχῆμα καὶ τὰς διαστάσεις τῆς ὑποδοχῆς του. Διὰ τὸ κάτω ἄκρον ὅμως τοῦ στρόφιγγος δὲν ἀπαιτεῖται τόση ἀκρίβεια, διότι ἐκεῖ συντελεῖ καὶ τὸ βάρος τοῦ θυροφύλλου. Ὡς ἐκ τούτου ἦτο ἐπιβεβλημένον αἱ μεγαλύτεραι διαστάσεις καὶ τὸ ἀνώμαλον σχῆμα νὰ δοθοῦν εἰς τὰς κοιλότητας τοῦ κατωφλίου, ὅπως καὶ ἐδόθησαν.

Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ἐλευθέρας ἐπιφανείας τοῦ κατωφλίου καλύπτεται ἀπὸ ***πυκνά, λεπτὰ καὶ ἀβαθῆ χαράγματα*** (σχ. 1, κάτοψις καὶ τομὴ Β - Β. Ἐπίσης πίν. 8α). Ἂν καὶ εἶναι γενικῶς παράλληλα μεταξύ των, δὲν ἔχουν χαραχθῆ μὲ μεγάλην προσοχήν, πολλὰ δὲ συγκλίνουν πρὸς τὰ γειτονικά των ἢ ἀποκλίνουν ἀπὸ αὐτά. Εἶναι φανερὸν ὅτι ἐχαράχθησαν χωρὶς ὁδηγὸν καὶ μᾶλλον προχείρως. Εἰς μερικὰ σημεῖα παρουσιάζουν διακοπὰς τῆς συνεχείας των ποὺ δὲν ὀφείλονται εἰς φθορὰν τῆς ἐπιφανείας τοῦ κατωφλίου ἀλλὰ εἰς πλημμελῆ χάραξιν, ἀλλοῦ δὲ πά-

1 DÖRPFELD, ἐν SCHLIEMANN, Tiryns, σ. 320-321.

λιν παρουσιάζονται βαθύτερα τοῦ κανονικοῦ. Ὡς πρὸς τὴν διάταξίν των ἐμφανίζονται πυκνότερα εἰς τὸ μέσον τοῦ κατωφλίου καὶ μάλιστα εἰς τὸ πρὸς Α. τμῆμά του, εἶναι δὲ προφανὲς ὅτι οὐδέποτε ἔφθασαν μέχρι τῶν παραστάδων. Κατὰ τόπους ἔχουν φθαρῆ ἀπὸ τὴν χρῆσιν καὶ ἀπὸ τὰ ὕδατα, γενικῶς ὅμως διακρίνονται σαφῶς, εἰς μερικὰ σημεῖα δὲ ὅπου τὸ ἐργαλεῖον ἐκτύπησε ζωηρότερον ἢ ὁ λίθος εὑρέθη μαλακώτερος διατηροῦν τὴν ἀρχικήν των σχεδὸν μορφήν. Σώζονται συνολικῶς 18 ἔχοντα ὁπωσδήποτε σαφῆ ὑπόστασιν καὶ διατηροῦντα τὰς κανονικὰς ἀποστάσεις μεταξύ των, ἀποσπασματικῶς δὲ ἄλλα τρία εἰς τὸ ΝΑ. μέρος τοῦ κατωφλίου, ἐμπρὸς ἀπὸ τὰ στόμια τῶν αὐλακιῶν 7 καὶ 8. Τὸ πλάτος των εἶναι 5 περίπου χιλιοστά, τὸ βάθος των 0.01 ἕως 0.015, ἡ δὲ μεταξύ των ἀπόστασις ποικίλλει ἀπὸ 0.07 ἕως 0.15 μὲ μέσον ὅρον περὶ τὰ 0.10 μ.

Προορισμός των φυσικὰ ἦτο νὰ προλαμβάνουν καὶ νὰ ἐμποδίζουν τὴν ὀλίσθησιν τῶν διερχομένων τὴν πύλην, κυρίως δὲ τῶν ζῴων, καθὼς δέχονται ἄλλωστε ὅλοι ὅσοι τὰ ἀναφέρουν. Ὡς πρὸς τὴν χρονολόγησίν των φαίνεται νὰ ἔχῃ γίνει σιωπηρῶς δεκτὸν ἀπὸ τοὺς περισσοτέρους ὅτι ἀπετέλουν μέρος τῆς μυκηναϊκῆς διαμορφώσεως τῆς πύλης [1]. Τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι δυνατόν, διότι τὰ χαράγματα αὐτὰ εἶναι ἀσφαλῶς μεταγενέστερα ὅλων σχεδὸν τῶν ἐπὶ τοῦ κατωφλίου ἰχνῶν ὅπως θὰ φανῇ κατωτέρω. Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι ἀνάγονται εἰς τὴν ἑλληνιστικὴν περίοδον τῆς κατοικήσεως τῶν Μυκηνῶν.

Τὸ τετράπλευρον σκάλισμα 3 (σχ. 1, βλ. καὶ πίν. 8β), διαστάσεων 0.23 × 0.33, εὑρίσκεται εἰς τὸ μέσον σχεδὸν τῆς ἀποστάσεως μεταξὺ τῶν παραστάδων (πλησιέστερον πρὸς τὴν ἀνατολικὴν) μὲ τὰς μακρὰς πλευράς του παραλλήλους πρὸς τὸ μῆκος τοῦ κατωφλίου. Ἡ νοτία πλευρά του εὑρίσκεται ἀκριβῶς ἐπὶ τῆς γραμμῆς ποὺ ἐσχημάτιζον αἱ ἐξωτερικαὶ ὄψεις τῶν θυροφύλλων ὅταν ἐκλείοντο, τοῦ σκαλίσματος παραμένοντος κατὰ ταῦτα ἔξω ἀπὸ τὴν θύραν (βλ. σχ. 2, διακεκομμένη εὐθεῖα γραμμή). Τὸ βάθος του εἶναι πολὺ μικρόν. Συγκεκριμένως, εἰς τὴν Ν. πλευράν του φθάνει τὰ 0.06 εἰς δὲ τὴν Β. μόλις τὰ 0.02 εἰς τὰς γωνίας, ἐνῷ εἰς τὸ μέσον τῆς πλευρᾶς του αὐτῆς, λοξῶς κατωφεροῦς πρὸς τὰ μέσα, δὲν ὑπάρχει κἂν σαφὴς ἀκμή (βλ. σχ. 1, τομὴ Β - Β καὶ πίν. 8β).

Τὰ χαράγματα διὰ τὰ ζῷα, ὅσα εὑρίσκονται εἰς τὸ ὕψος τοῦ σκαλίσματος (4 ἀπὸ κάθε πλευράν), δὲν φθάνουν μέχρι τῶν χειλέων του ἀλλὰ σταματοῦν εἰς ἀπόστασιν 0.10 - 0.15 ἀπὸ αὐτά (σχ. 1 καὶ πίν. 8β). Ἡ δὲ ἐπιφάνεια τοῦ κατωφλίου εἰς τὴν στενὴν αὐτὴν ζώνην γύρω ἀπὸ τὰ χείλη του, λεία καὶ κατά τι ὑψηλότερα διατηρημένη ἀπὸ τὴν κοίτην τῶν χαραγμάτων, δεικνύει ὅτι οὐδέποτε ἐσκαλίσθη. Εἶναι προφανὲς λοιπὸν ὅτι ὅταν ἔγιναν τὰ χαράγματα τὸ σκάλισμα 3 ὑπῆρχεν ἤδη οἱ δὲ κατασκευασταί των ἀπέφυγαν νὰ τὸ πλησιάσουν.

1 SCHLIEMANN, ἡμερολόγιον ἀνασκαφῆς Μυκηνῶν 4 Νοεμβρίου καὶ 8 Νοεμβρίου 1876 (ὅπου ἀναγράφει 15 χαράγματα) καὶ Mykenae, σ. 138 καὶ εἰκ. 210 (ὅπου σημειώνονται 22). Ἐπίσης WACE, BSA 25, 1921 - 23, σ. 14, Mycenae, σ. 53 καὶ ΜΥΛΩΝΑΣ, Ancient Mycenae, σ. 25. Ὁ μόνος ποὺ ἀμφισβητεῖ, καὶ ἐκεῖνος ἐπιφυλακτικῶς, τὴν χρονολόγησίν των αὐτὴν εἶναι ὁ K. MÜLLER (Tiryns III, σ. 71).

Αἱ πλευραί του, πλὴν τῆς Β., εἶναι εὐθύγραμμοι μὲ τοιχώματα καλοκομμένα, αἱ δὲ γωνίαι του κανονικαί. Ἡ ΒΑ. μάλιστα εἰσέχει εἰς τὸ βάθος κάπως πρὸς τὰ μέσα, πρᾶγμα ποὺ σημαίνει ὅτι εἰς τὴν κατασκευήν της ἐχρησιμοποιήθη ἐργαλεῖον ὀξύ, κρατημένον καθέτως καὶ ἐν μέρει ἀντιθέτως πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ ἀνοίγματος τῆς γωνίας. Πολὺ σαφέστερα ἴχνη ὅμως τῆς κατασκευῆς τοῦ σκαλίσματος διατηροῦνται τόσον εἰς τὰς πλευρὰς ὅσον καὶ εἰς τὸν πυθμένα του: Πράγματι, ἐπάνω εἰς τὰ τοιχώματα τῶν δύο βραχυτέρων πλευρῶν του, τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς δυτικῆς, διατηροῦνται πυκναὶ κάθετοι χαραγαὶ εἰς ἀπόστασιν 1 - 2 ἑκατοστῶν ἡ μία ἀπὸ τὴν ἄλλην (πίν. 8β, τοίχωμα εἰς τὸ βάθος). Αἱ χαραγαὶ αὐταὶ συνεχίζονται, μόλις διακρινόμεναι, εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ πυθμένος τοῦ σκαλίσματος καὶ φθάνουν, περίπου ἀντίστοιχοι, εἰς τὴν ἔναντι πλευράν. Ἀφ' ἑτέρου ἡ Ν. (μακρὰ) πλευρὰ δὲν παρουσιάζει αὐτοῦ τοῦ εἴδους τὰς καθέτους χαραγάς, ἀλλὰ σῴζει εἰς τὸν πυθμένα, κατὰ τὸ μῆκός της καὶ πλησιέστατα τὸ ἕνα πρὸς τὸ ἄλλο, τὰ κοῖλα ἴχνη τοῦ σταματήματος τῆς αἰχμῆς τοῦ ἐργαλείου, καθὼς τοῦτο ἐπροχώρει κτυπώμενον. Μετὰ τὴν ἐργασίαν τῆς λαξεύσεως οὐδεμία προσπάθεια λειάνσεως καὶ ἐξομαλύνσεως τῆς ἐσωτερικῆς ἐπιφανείας τοῦ σκαλίσματος κατεβλήθη, ἀλλὰ ἔμεινεν ὅπως τὸ ἄφησεν ὁ λιθοξόος ποὺ τὸ κατεσκεύασεν.

Ἐλαξεύθη λοιπὸν τὸ σκάλισμα 3 κατὰ τὴν μεγαλυτέραν του διάστασιν καὶ κατὰ τὴν λάξευσίν του ἐχρησιμοποιήθη, χωρὶς ἰδιαιτέραν προσοχήν, ἐργαλεῖον ὀξύ, δηλαδὴ βελόνι [1]. Τὰ ἴχνη δὲ τῆς χρήσεως τοῦ βελονίου εἰς τὸ σύνολόν των δεικνύουν ὅτι τοῦτο εἰσεχώρει ὕστερα ἀπὸ κάθε κτύπημα κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν καὶ εἰς ἀρκετὸν βάθος μέσα εἰς τὸν λίθον. Ἦτο ἑπομένως ἀρκετὰ σκληρόν, ἄρα σιδηροῦν καὶ ἡ διαπίστωσις αὐτὴ τοποθετεῖ τὸ σκάλισμα εἰς τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους [2].

Εἰς τί ἐχρησίμευσε τὸ σκάλισμα εἶναι ἄδηλον. Ἀσφαλῶς ὄχι ὡς ὑποδοχὴ στηρίγματος διὰ τὴν περιστροφὴν τῶν θυροφύλλων, ὅπως φαίνεται νὰ ἐδέχθησαν οἱ δύο ἀνασκαφεῖς τῆς πύλης [3], δεδομένου ὅτι τὰ φύλλα αὐτὰ ἐστρέφοντο εἰς τὰς γωνίας τῶν παραστάδων καὶ ἐπὶ πλέον ὅτι δὲν ὑπάρχει εἰς τὸ ὑπέρθυρον τὸ πα-

1 Βλ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ, Ὑλικὰ Δομῆς, 2, σ. 117 καὶ εἰκ. 56, 3.

2 Τὸ ἐργαλεῖον ποὺ ἄφησεν εἰς τὸν σκληρὸν ἀμυγδαλίτην τὰ ἀνωτέρω περιγραφόμενα ἴχνη, τὸ βελόνι, σχήματος στενοῦ καὶ ἐπιμήκους, μὲ αἰχμὴν λεπτήν, πυραμιδοειδῆ καὶ ὀξεῖαν, δὲν ἀποκλείεται νὰ ἦτο γνωστὸν καὶ ἐν χρήσει κατὰ τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχήν, ἂν καὶ δὲν περιλαμβάνεται εἰς τὰ μέχρι τοῦδε εὑρεθέντα καὶ γνωστὰ ἐργαλεῖα, καθ' ὅσον τοὐλάχιστον γνωρίζω. Καὶ ἂν ὑπῆρχεν ὅμως θὰ ἦτο βεβαίως χάλκινον ἤ, ἀκριβέστερον, ὀρειχάλκινον. Λόγῳ τοῦ σχήματός της ὅμως ἡ αἰχμή του εἶναι ἐξαιρετικῶς εὐπαθὴς καὶ δὲν ἐπιτρέπει τὴν χρησιμοποίησίν του ἐπὶ ὑλικοῦ σκληροτέρου ἀπὸ αὐτό. Ὁ S. CASSON (The Technique of Early Greek Sculpture, Oxford 1933) ὑποθέτει μὲν ὅτι θὰ ἦτο γνωστόν, δέχεται ὅμως ὅτι θὰ ἦτο χρησιμοποιήσιμον μόνον εἰς λεπτὰς ἐργασίας ἐπὶ μικρῶν ἐπιφανειῶν, καὶ μὲ πολὺ ὑψηλὸν ποσοστὸν φθορᾶς τῶν ἐργαλείων (ἔ. ἀ. σ. 27, 177). Τὰ ἐργαλεῖα ποὺ ἐχρησιμοποίουν οἱ μυκηναῖοι διὰ τὴν κατεργασίαν τῶν σκληρῶν πετρωμάτων καὶ πάντως τοῦ ἀμυγδαλίτου, ἦσαν κυρίως ἡ σφῦρα, ὁ πρίων καὶ τὸ κοῖλον, σωληνοειδὲς τρύπανον (CASSON, ἔ. ἀ. σ. 210. DÖRPFELD ἐν SCHLIEMANN, Tiryns, σ. 303 - 304. ΟΡΛΑΝΔΟΣ, Ὑλικὰ Δομῆς, 2, σ. 128 καὶ 129) αὐτὰ δηλαδὴ τῶν ὁποίων ἡ ἐνέργεια ἐστηρίζετο ὄχι εἰς τὴν σκληρότητα τοῦ χαλκοῦ ἀλλὰ εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῆς μεταξὺ ἐργαλείου καὶ λίθου βοηθητικῶς χρησιμοποιουμένης σμύριδος ἢ ἄμμου.

3 ΠΑΕ 1841, σ. 138. SCHLIEMANN, ἡμερολόγιον 8 Νοεμβρίου 1876. Ὁ τελευταῖος αὐτὸς μετέβαλε προφανῶς γνώμην διότι εἰς τὴν δημοσίευσιν (Mykenae, σ. 138) δὲν ἐπαναλαμβάνει τὴν ἐκδοχὴν αὐτὴν ἀλλὰ περιορίζεται εἰς τὸ νὰ τὸ ἀναφέρῃ. Οὐδεμίαν ἐπίσης ἐξήγησιν δίδει καὶ ὁ ΜΥΛΩΝΑΣ (Ancient Mycenae, σ. 25).

ραμικρὸν ἴχνος ὑποδοχῆς καὶ στερεώσεως τοῦ ἄλλου ἄκρου παρομοίου στηρίγματος. Πρέπει ἐπίσης νὰ ἀποκλεισθῇ καὶ ἡ, μετὰ πάσης ἐπιφυλάξεως διδομένη, ἑρμηνεία τοῦ WACE, κατὰ τὴν ὁποίαν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἐχρησίμευεν ὡς ὑποδοχὴ συρτῶν ποὺ θὰ συνεκράτουν τὰ θυρόφυλλα κλειστά [1]. Τοῦτο εἶναι ἀδύνατον δεδομένου ὅτι τὸ σκάλισμα εὑρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὰ θυρόφυλλα.

Μία ἄποψις ἀκουομένη συχνὰ ἐπὶ τόπου, ἀλλὰ πού, καθ' ὅσον γνωρίζω, δὲν ἔχει υἱοθετηθῆ δημοσίᾳ ἀπὸ κανένα [2], εἶναι ὅτι μέσα εἰς τὸ σκάλισμα ἐτοποθετεῖτο ἀναλόγων διαστάσεων καὶ σχήματος χαμηλός, ἐνδεχομένως ξύλινος, πεσσός, προοριζόμενος νὰ σταματᾷ τὰ κλειόμενα φύλλα τῆς διπλῆς θύρας πού, ὑπερβαίνοντα τὸ τόξον τῆς περιστροφῆς των, θὰ εἶχον τὴν τάσιν νὰ ἐκφεύγουν πρὸς τὰ ἔξω. Ἐφ' ὅσον ὅμως τὰ φύλλα αὐτὰ διετήρουν τὰς διαστάσεις καὶ ἰδίως τὸ ὕψος ποὺ εἶχον κατὰ τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν καὶ ἐφόσον οἱ στρόφιγγές των ἐκινοῦντο εἰς τὰς ἰδίας ὑποδοχάς, ὁ πεσσίσκος αὐτὸς ἦτο τελείως περιττὸς καὶ ἐπομένως ἀνεξήγητος. Διότι τὰ θυρόφυλλα, στρεφόμενα πρὸς τὰ ἔξω προκειμένου νὰ κλείσουν, ἐμποδίζοντο νὰ προχωρήσουν πέρα τοῦ δέοντος ἀπὸ τὴν προεξοχὴν εἰς τὰς παραστάδας καὶ τὴν ἀντίστοιχον συνέχειάν της εἰς τὸ ὑπέρθυρον. Ὁ πεσσίσκος αὐτὸς θὰ εἶχεν ἐνδεχομένως νόημα μόνον ἐφ' ὅσον οἱ μὲν στρόφιγγες θὰ εἶχον μετακινηθῆ ἀρκετὰ ἑκατοστὰ πρὸς τὸ ἐσωτερικόν τῆς πύλης, τὰ δὲ θυρόφυλλα, χαμηλότερα τῶν μυκηναϊκῶν, δὲν θὰ ἔφθανον μέχρι τοῦ ὑπερθύρου. Τοῦτο ἐκ πρώτης ὄψεως, ἂν καὶ ὄχι πολὺ πιθανόν, δὲν φαίνεται ἴσως ἀδύνατον. Πρέπει ὅμως νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι παρομοία ἀκριβῶς διάταξις θὰ πρέπει νὰ γίνῃ δεκτὴ καὶ εἰς τὴν Β. Πυλίδα τῆς ἀκροπόλεως, ὅπου ὑπάρχει, ἀπολύτως ἀντίστοιχον εἰς κατασκευήν, θέσιν, σχῆμα καὶ ἀναλογίας, σκάλισμα ἐπὶ τοῦ κατωφλίου, μικροτέρων, φυσικά, διαστάσεων (0.22 × 0.13). Τὸ δὲ ὕψος τοῦ ἀνοίγματος τῆς Πυλίδος (2.29 μ.) εἶναι τόσον ὥστε ἀσφαλῶς οὐδέποτε θὰ ᾐσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην νὰ τὸ μειώσουν.

Τὸ ἐρώτημα ὡς πρὸς τὸν λόγον τῆς ὑπάρξεως τοῦ σκαλίσματος 3 παραμένει ἀναπάντητον. Καί, προκειμένου νὰ δοθῇ ἡ ζητουμένη ἐξήγησις, θὰ ἔπρεπε νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν τὰ ἑξῆς:

1. Τὸ ἐλάχιστον βάθος του ἐν σχέσει πρὸς τὰς γενικάς του διαστάσεις δεικνύει ὅτι αὐτὸ ποὺ ἐτοποθετήθη ἐντὸς τοῦ σκαλίσματος, διὰ νὰ διατηρηθῇ μὲ ἀσφάλειαν εἰς τὴν θέσιν του, θὰ εἶχεν ἀφ' ἑαυτοῦ ἀρκετὸν βάρος. Θὰ ἦτο, κατὰ ταῦτα, λίθινον μᾶλλον παρὰ ξύλινον.

2. Ἀφοῦ ἐλαξεύθη τὸ σκάλισμα καὶ ἐτοποθετήθη ὅ,τι ἐτοποθετήθη, ἡ πύλη ἐξηκολούθησε νὰ λειτουργῇ ἐπὶ ἀρκετὸν διάστημα, μάλιστα δὲ μὲ συχνὴν διέλευσιν ὑποζυγίων, ὅπως μαρτυροῦν τὰ χαράγματα.

3. Καθὼς προκύπτει ἀπὸ τὴν κατάστασιν τῆς ἐπιφανείας τοῦ κατωφλίου ἡ κυκλοφορία διήρχετο δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἀπὸ τὸ μέσον τοῦ κατωφλίου. Δηλαδή,

1 Mycenae, σ. 53.

2 Κάτι παρόμοιον ὑπονοεῖ πιθανῶς τὸ ἀντίστοιχον κείμενον τοῦ Guide Bleu, ἔκδ. 1962, σ. 468, ἡ σχετικὴ φράσις ὅμως δὲν εἶναι πολὺ σαφής.

αὐτὸ ποὺ ἐτοποθετήθη εἰς τὸ σκάλισμα εἶχεν ἀρκετὸν ὄγκον καὶ ὕψος ὥστε νὰ ἐμποδίζῃ τὴν διέλευσιν τῆς κυκλοφορίας ἀπὸ ἐπάνω του.

4. Ὁποιαδήποτε ἐξήγησις καὶ ἂν δοθῇ, πρέπει νὰ ἠμπορῇ νὰ ἰσχύῃ καὶ διὰ τὴν Β. Πυλίδα, ὅπου ὑπάρχει ὅμοιον σκάλισμα, ἐπίσης μεταγενέστερον καὶ ἀσφαλῶς πρὸς ἐξυπηρέτησιν τοῦ ἰδίου σκοποῦ.

Τὸ λάξευμα 4 (σχ. 1), μακρόστενον, ἐντελῶς ἀβαθές, χωρὶς σαφῆ γραμμὴν καὶ μὲ στρογγύλας γωνίας, ἔχει ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς προχείρου καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων προστεθείσης ἐπεξεργασίας. Διατηρεῖ καὶ αὐτὸ ἀκατάστατα ἴχνη ἐργαλείου ὁμοίου πρὸς ἐκεῖνο ποὺ ἐχρησιμοποιήθη διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ σκαλίσματος 3. Παρ᾽ ὅλον ὅτι παρουσιάζει μεγάλην ὁμοιότητα πρὸς τὸ ἄνευ ἀριθμοῦ λάξευμα παρὰ τὴν Ν. πρόσοψιν τῆς Πύλης, ἦτο τελείως ἄσχετον πρὸς τὴν σύγχρονον καγκελλόθυραν, ἀσφαλῶς δὲ ἀνάγεται εἰς τοὺς πρὸ τῆς καταχώσεως τῆς Πύλης χρόνους, ὄχι ὅμως εἰς τοὺς μυκηναϊκούς, ἀλλ᾽ εἰς πολὺ μεταγενεστέρους, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν κατασκευήν του.

Εἰς τί ἐχρησιμοποιεῖτο δὲν φαίνεται εὐκόλως. Ἡ θέσις του ὅμως ἐν σχέσει πρὸς τὸ σκάλισμα 3, ἐπιπλέον δὲ τὸ σχῆμα καὶ αἱ διαστάσεις του δίδουν ἴσως τὴν ἀπάντησιν. Πράγματι, ἔχει μῆκος 0.12 καὶ πλάτος περίπου 0.02, γενικῶς δὲ τὴν ἐμφάνισιν καὶ τὰς ἀναλογίας ὑποδοχῆς σύρτου, προσαρμοσμένου καθέτως εἰς τὸ κάτω μέρος κινητοῦ θυροφύλλου μὲ προορισμὸν νὰ τὸ ἀκινητῇ εἰς ὡρισμένην θέσιν. Ἐπιπλέον, εἶναι παράλληλον πρὸς τὴν Ν. ὄψιν τοῦ σκαλίσματος 3 (ποὺ εὑρίσκεται, καθὼς φαίνεται καὶ εἰς τὸ σχ. 2, ἐπὶ τῆς εὐθείας τῆς ἐξωτερικῆς ὄψεως τῆς κλειστῆς θύρας) καὶ ἀπέχει ἀπὸ τὴν ὄψιν αὐτὴν 0.13 μ. Εὑρίσκεται δηλαδὴ ἀκριβῶς εἰς τὴν κατάλληλον θέσιν διὰ νὰ δεχθῇ σύρτην, συγκρατοῦντα κλειστὸν τὸ ἀριστερὸν (ἀνατολικὸν) θυρόφυλλον, ἐνόσῳ τὸ δεξιὸν παρέμενε ἀνοικτόν. Τοῦτο προκύπτει ἀπὸ τὸ πάχος τῶν θυροφύλλων, ὑπολογιζόμενον μὲ ἀσφάλειαν εἰς τὰ 0.115 [1]. Ἐχρησίμευε δηλαδὴ εἰς περιπτώσεις μειωμένης κυκλοφορίας, ὁπότε ἡ θύρα ἐκρατεῖτο μόνον κατὰ τὸ ἥμισυ ἀνοικτή. Ἐὰν πρέπει νὰ χρονολογηθῇ εἰς τοὺς πρὸ τῆς καταστροφῆς τοῦ 468 π.Χ. ἱστορικοὺς χρόνους ἢ εἰς τοὺς ἑλληνιστικοὺς εἶναι ἄδηλον.

Τὸ κυκλικὸν λάξευμα 5 (σχ. 1 καὶ πίν. 8α καὶ 9α) ἔχει τὸ σχῆμα κάπως ἀκανονίστου τμήματος σφαίρας διαμέτρου 0.085 καὶ ἐλάχιστον βάθος. Ἴχνη ἐργα-

1 Διὰ τὸν ὑπολογισμὸν τοῦ πάχους τῶν θυροφύλλων τῆς Πύλης τῶν Λεόντων ὑπάρχει, ὡς ἔνδειξις, ἡ διάμετρος τῶν ὑποδοχῶν τῶν στροφίγγων τῶν θυρῶν (0.13 μ.) ποὺ ἀσφαλῶς θὰ συνέπιπτε σχεδὸν πρὸς αὐτό. Ἔχομεν ὅμως, ἐπὶ πλέον, καὶ ἄλλο, ἀπολύτως ἀσφαλὲς στοιχεῖον: Εἰς κάθε παραστάδα, ἡ ἐπιφάνεια τῆς βραχείας προεξοχῆς της πρὸς συγκράτησιν τῶν θυροφύλλων προσδιορίζει τὴν γραμμὴν τῆς ἐξωτερικῆς ὄψεως τῆς θύρας ὅταν αὐτὴ ἦτο κλειστή. Ἡ θέσις, ἀφ᾽ ἑτέρου, τοῦ ἐγκαρσίου μοχλοῦ ποὺ ἔκλειε τὴν θύραν, καθοριζομένη ἀπὸ τὴν τετράγωνον ὑποδοχήν του τὴν λαξευμένην ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τῆς παραστάδος, συμπίπτει, μὲ περιθώριον 1 περίπου ἑκατοστοῦ, πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν ὄψιν τῆς θύρας. Ἡ ἀπόστασις ἑπομένως μεταξὺ τῆς ὑποδοχῆς τοῦ μοχλοῦ καὶ τῆς φυλλοδόχου προεξοχῆς ἰσοῦται πρὸς τὸ πάχος τῶν θυροφύλλων. Ἐν προκειμένῳ, ἡ ἀπόστασις αὐτή, μετρουμένη ἀπὸ τῶν χειλέων τῆς ὑποδοχῆς (ποὺ παρουσιάζουν πάντως διαφορὰν ἀπὸ τὸ βάθος της) κυμαίνεται, λόγῳ τοῦ ὅτι ἡ ὀπὴ ἔχει κοπὴ κάπως λοξά, μεταξὺ 0.115 καὶ 0.128.

λείου δὲν φαίνονται, οὔτε ὑπάρχει κανένα στοιχεῖον ποὺ νὰ δεικνύῃ ποῖος ἦτο ὁ σκοπὸς τῆς ὑπάρξεώς του. Εὑρίσκεται, καθὼς φαίνεται καὶ εἰς τὸ σχ. 2, μέσα εἰς τὴν περιοχὴν ποὺ ἐκάλυπτε στρεφόμενον τὸ ἀριστερὸν θυρόφυλλον, καὶ πολὺ πλησίον τοῦ οὕτω διαγραφομένου τόξου. Ἴχνη ἐργαλείου δὲν σώζει. Ἕνα ὅμως ἀπὸ τὰ χαράγματα τοῦ κατωφλίου τὰ προοριζόμενα διὰ τὰ ὑποζύγια (τὸ 10ον ἀπὸ Β.) διέρχεται ἀπὸ ἐπάνω του καὶ φθάνει μέχρι τῶν χειλέων, τὰ ὁποῖα μάλιστα χαράζει μέχρι τινός (σχ. 1 καὶ πίν. 9α). Τὸ λάξευμα δηλαδὴ ἔγινεν ὅταν τὰ χαράγματα ὑπῆρχον ἤδη καὶ διέκοψεν ἑνὸς τὴν συνέχειαν. Εἶναι λοιπὸν μεταγενέστερον καὶ ἀπὸ αὐτὰ ἀκόμη, συνεπῶς δὲ πιθανώτατα ἑλληνιστικόν.

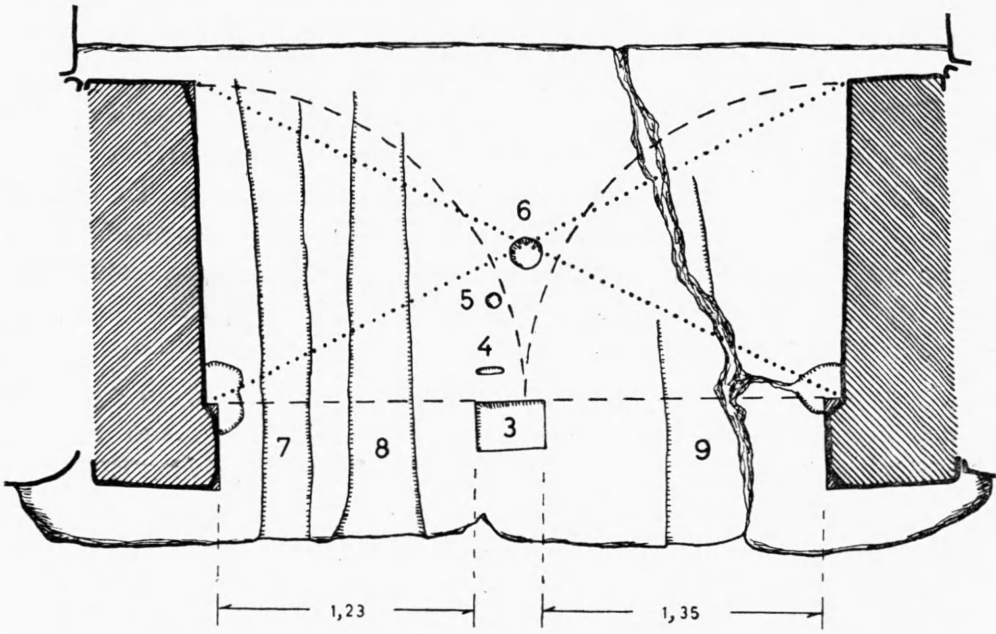

Σχέδ. 2.

Ἡ στρογγύλη ὀπὴ 6 (σχ. 1, βλ. καὶ πίν. 8α καὶ 9α) διαμέτρου 0.15 καὶ βάθους 0.10 εὑρίσκεται σχεδὸν ἀκριβῶς εἰς τὸ κέντρον τοῦ κατωφλίου, ἔξω ἀπὸ τὴν περιοχὴν ποὺ ἐκάλυπταν περιστρεφόμενα τὰ θυρόφυλλα (σχ. 2, διακεκομμέναι καμπύλαι γραμμαί). Ἔχει σχῆμα κανονικὸν ἀλλὰ ὄχι αὐστηρῶς κυκλικόν. Τὰ τοιχώματά της εἶναι ἐντελῶς κάθετα, ὁ πυθμὴν της ἐπίπεδος καὶ ἡ γωνία τοῦ τοιχώματος μὲ τὸν πυθμένα κάπως στρογγυλεμένη. Ἡ ἐπιφάνεια εἰς τὸ ἐσωτερικόν της εἶναι λειασμένη κατόπιν προσεκτικῆς ἐπεξεργασίας χωρὶς ὅμως νὰ παρουσιάζῃ τὴν ἄψογον στιλπνότητα τῶν ὑποδοχῶν τῶν στροφίγγων εἰς τὸ ὑπέρθυρον. Τοῦτο θὰ πρέπει νὰ ἀποδοθῇ μᾶλλον εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ὕδατος καὶ τῶν χωμάτων ποὺ τὴν ἐκάλυψαν κατὰ καιρούς, ἐνῶ αἱ ὀπαὶ τοῦ ὑπερθύρου, προστατευμέναι ἀπὸ τὰς καιρικὰς ἐπιδράσεις, διετήρησαν ἀκόμη καὶ τὸ πρόσθετον γυάλισμα τὸ ὀφειλόμενον εἰς τὴν συχνὴν περιστροφὴν τῶν στροφίγγων. Δὲν διατηρεῖ πουθενὰ ὁποιοδήποτε ἴχνος ἐργαλείου, φαίνεται δὲ νὰ ἔχῃ ἀνοιχθῇ μὲ τρύπανον, καὶ μά-

λιστα σωληνωτόν, καὶ νὰ ὑπέστη ἐν συνεχείᾳ μίαν πρόσθετον λείανσιν τῶν τοιχωμάτων της, ἰδίως εἰς τὸν πυθμένα. Εἰς τὴν βιβλιογραφίαν ἀναφέρεται μόνον ὑπὸ τοῦ Μυλωνα[1] ἐκφράζοντος τὴν γνώμην ὅτι θὰ ἐχρησίμευεν ἴσως ὡς ὑποδοχὴ ξυλίνου στελέχους συντελοῦντος εἰς τὴν στερέωσιν τῶν κλειστῶν θυροφύλλων. Δεδομένου ὅμως ὅτι παρόμοιος κοντός, προκειμένου νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς τοῦτο, θὰ ἔπρεπε νὰ στηθῇ λοξῶς ἀπὸ τοῦ κατωφλίου πρὸς τὴν κλειστὴν θύραν, τὰ δὲ κάθετα τοιχώματα τῆς ὀπῆς ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸ βάθος της ἀποκλείουν οἱανδήποτε ἄλλην θέσιν πλὴν τῆς κατακορύφου, θὰ πρέπει νὰ δοθῇ ἄλλη ἐξήγησις διὰ τὴν χρησιμότητα τῆς ὀπῆς αὐτῆς.

Τὰ χαράγματα διὰ τὰ ζῷα ποὺ εὑρίσκονται εἰς τὸ ὕψος της δὲν φθάνουν μέχρι τῶν χειλέων της, ἀλλά, ὅπως συμβαίνει καὶ μὲ τὸ σκάλισμα 3, σταματοῦν εἰς ἀπόστασιν 5 - 8 ἑκατοστῶν ἀπὸ αὐτά (σχ. 1 καὶ πίν. 9α). Ἐπὶ πλέον ἡ περιοχὴ γύρω ἀπὸ αὐτὰ ἔχει τὴν ἰδίαν στιλπνὴν καὶ φαινομενικῶς ὑπερυψωμένην ἐπιφάνειαν, ὅπως καὶ εἰς τὸ 3. Εἶναι φανερὸν ὅτι ἡ ὀπὴ εἶναι παλαιοτέρα ἀπὸ τὰ χαράγματα. Πόσον παλαιοτέρα δὲν εἶναι εὔκολον νὰ προσδιορισθῇ. Τὸ σχῆμά της ὅμως, αἱ διαστάσεις της καὶ πρὸ παντὸς ἡ κατασκευή της συνηγοροῦν ὑπὲρ τῆς πιθανότητος νὰ ἀνάγεται εἰς τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους, πρᾶγμα ποὺ καθιστᾷ, ἀφ᾽ ἑτέρου, τὴν παρουσίαν της ἀκόμη περισσότερον δυσεξήγητον.

Μένουν πρὸς ἐξέτασιν ***τὰ τρία αὐλάκια, 7, 8 καὶ 9*** εἰς τὸ σχ. 1 (βλ. καὶ πίν. 8α), ποὺ διασχίζουν τὸ κατώφλιον κατὰ τὸ πλάτος του. Ἀπὸ αὐτά, τὸ 7 εἶναι τὸ ἀνατολικώτερον καὶ τὸ σχετικῶς καλύτερα διατηρημένον. Εἶναι στενόν, ῥηχόν, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον παράλληλον πρὸς τὴν Α. παραστάδα, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀπέχει περίπου 0.25, μὲ πλευρὰς ἀρκετὰ εὐθυγράμμους, ὄχι ὅμως πολὺ ὁμαλῶς κομμένας. Εἰς τὸ Β. ἄκρον του ποὺ συμπίπτει πρὸς τὴν Β. πρόσοψιν τοῦ κατωφλίου ἔχει πλάτος 0.23, αὐτὸ δὲ διατηρεῖ κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς διαδρομῆς του. Τὸ ἀρχικὸν βάθος τῆς κοίτης ἀπὸ τὰ χείλη του εἶναι 0.05, εἰς τὴν συνέχειάν του πρὸς Ν. ὅμως γίνεται ὁλονὲν ῥηχότερον, κατὰ τὸ τελευταῖον τμῆμα τῆς διαδρομῆς του δὲ τὸ πλάτος του φθάνει τὰ 0.27 ἐνῷ συγχρόνως σβήνει εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ κατωφλίου, εἰς ἀπόστασιν 0.20 περίπου ἀπὸ τὴν Ν. πλευράν του, τὴν ὁποίαν δὲν φθάνει. Τὰ χείλη του δὲν εἶναι κάθετα, ἀλλὰ λοξὰ πρὸς τὰ μέσα (σχ. 1, ἄποψις καὶ τομὴ Α - Α), μάλιστα δὲ ἀνομοίως λοξά. Ἡ διαφορὰ αὐτὴ παρατηρεῖται ἀπὸ τοῦ ἑνὸς χείλους εἰς τὸ ἄλλο ἀλλὰ καὶ ἀπὸ σημείου εἰς σημεῖον τοῦ ἰδίου χείλους. Ἡ κοίτη του καλύπτεται ἐν μέρει ἀπὸ τὰ χαράγματα διὰ τὰ ζῷα, ποὺ παρακολουθοῦν τὴν ἐκβάθυνσίν του καὶ εἶναι φανερὸν ὅτι ἔγιναν μετὰ τὴν κατασκευήν του. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς κοίτης του αὐτῆς παρουσιάζουν κάπως μεγαλυτέραν φθορὰν ἀπὸ ὅ,τι εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ κατωφλίου, τοῦτο δὲ ὀφείλεται προφανῶς εἰς τὴν διὰ μέσου αὐτῆς ῥοὴν τῶν ὑδάτων.

Τὸ 8 εἶναι γενικῶς ὅμοιον πρὸς τὸ προηγούμενον καὶ ἔχει χαραχθῆ πλησίον

1 Ancient Mycenae, σ. 25.

του, ὄχι ὅμως ἐντελῶς παράλληλον πρὸς αὐτὸ ἢ πρὸς τὴν παραστάδα. Τὰ χείλη του εἶναι ἀρκετὰ ἀνώμαλα, λοξὰ πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς κοίτης του, κατὰ τόπους δὲ μόλις διακρίνονται λόγῳ τοῦ μικροῦ του βάθους. Πολὺ πλατὺ εἰς τὸ Β. ἄκρον του (0.43), ὅπου σχηματίζει εἰς τὴν Β. ὄψιν τοῦ κατωφλίου ἕνα εἶδος ἐκροῆς, στενεύει ἀποτόμως εἰς τὰ 0.34, ἀπὸ ἐκεῖ δὲ προοδευτικῶς μέχρι τὰ 0.22, ὅσον δηλαδὴ εἶναι τὸ πλάτος του εἰς τὸ Ν. τέρμα του, ἐκεῖ ὅπου σβήνει χωρὶς νὰ φθάσῃ μέχρι τῆς ὄψεως τοῦ κατωφλίου. Εἰς τὸ Β. στόμιόν του εἶναι ὄχι μόνον πλατύτερον ἀλλὰ καὶ βαθύτερον ἀπὸ τὸ 7 (σχ. 1, ἄποψις). Ἡ κοίτη του ὅμως παρουσιάζεται ἀνωφερὴς πρὸς Ν. τόσον, ὥστε εἰς τὸ μέσον τοῦ κατωφλίου νὰ ἔχῃ ἤδη βάθος 0.02 - 0.03, μικρότερον δηλαδὴ ἀπὸ τὸ ἀντίστοιχον τοῦ 7, εἰς δὲ τὸ Ν. ἄκρον του νὰ σβήνῃ πρὶν ἀπὸ αὐτό. Ἐπιπλέον εἶναι ἀρκετὰ ἀνώμαλος καὶ ἀνισοβαθής. Εἰς τὸ μέσον τοῦ πλάτους της, κοντὰ εἰς τὸ νότιον ἄκρον τοῦ αὐλακίου, ἕνας ἀπὸ τοὺς σκοτεινοχρώμους χάλικας ποὺ συνθέτουν τὸν ἀμυγδαλίτην καὶ ποὺ εἶναι ἀπὸ τὰ σκληρότερα συστατικά του ἔχει μείνει ἄκοπος, ἐξέχει δὲ τόσον ὥστε νὰ φθάνῃ εἰς ὕψος μεγαλύτερον ἀπὸ τὸ δυτικὸν χεῖλος τοῦ αὐλακίου. Τὸ αὐτό, εἰς μικροτέραν ὅμως κλίμακα, παρατηρεῖται καὶ εἰς ἄλλα σημεῖά της. Πολλὰ ἀπὸ τὰ χαράγματα διὰ τὰ ζῷα τὸ διασχίζουν (συνολικῶς 18), ἀκολουθοῦν δέ, ὑπερπηδῶντα τὰ χείλη, τὴν ἐκβάθυνσιν τῆς κοίτης του χωρὶς αὐτὰ τὰ ἴδια νὰ γίνωνται αἰσθητῶς ρηχότερα. Εἶναι ἄρα καὶ αὐτό, ὅπως καὶ τὸ 7, προγενέστερον τῶν χαραγμάτων.

Ἡ διαπίστωσις αὐτὴ ἰσχύει καὶ διὰ τὸ 9 πού, συμμετρικὸν περίπου ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ κατωφλίου πρὸς τὸ 8 (βλ. σχ. 1), δὲν ὀφείλεται ἐξ ὁλοκλήρου εἰς ἀνθρωπίνην ἐπέμβασιν. Ὡς δυτικόν του χεῖλος χρησιμεύει μέχρι τινὸς ἡ πλευρὰ τῆς ρωγμῆς τοῦ λίθου ποὺ παρουσιάζει μεγάλην καὶ ἀπότομον διαφορὰν ὕψους (0.12 μ.) ἀπὸ τὴν κοίτην του (σχ. 1, ἄποψις). Τὸ ἀνατολικόν του χεῖλος εἶναι σαφὲς μόνον εἰς τὸ πρὸς Β. ἄκρον του, ὅπου ἐξέχει περὶ τὰ 0.04 ἀπὸ τὴν κοίτην του, παρακολουθεῖται δὲ πρὸς Ν. ἐπὶ διαστήματος 1 περίπου μέτρου, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον παράλληλον πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς ἀκανονίστου καὶ λοξῆς ρωγμῆς. Εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο τὸ χεῖλος σβήνει, ἡ δὲ ρωγμὴ διασχίζει τὸ πλάτος τοῦ αὐλακίου λοξῶς πρὸς Α. Συνέχεια τοῦ δυτικοῦ χείλους του πρὸς Β. τοῦ σημείου τομῆς του ἀπὸ τὴν ρωγμὴν ὑπάρχει, ἐπὶ μήκους 0.60 μ. περίπου πρὸς Ν., εἶναι ὅμως ἀσαφὴς καὶ παρακολουθεῖται μὲ δυσκολίαν, μαντευομένη μᾶλλον παρὰ ὁρατή. Εἶναι δηλαδὴ τὸ βραχύτερον ἀπὸ τὰ τρία αὐλάκια, μὲ ἐμφανῶς διαμορφωμένα καὶ τὰ δύο χείλη μόνον μέχρι τοῦ ἡμίσεος περίπου τοῦ πλάτους τοῦ κατωφλίου, ἐνῷ ἡ Δ. του πλευρὰ προεκτείνεται ὀλίγον ἀκόμη πρὸς Ν. χωρὶς ὅμως νὰ φθάνῃ οὔτε τὴν νοτίαν του ὄψιν, ἀλλ᾽ οὔτε κἂν τὸ σημεῖον ὅπου φθάνουν τὰ ἄλλα δύο.

Ἡ κοίτη του εἶναι κατ᾽ ἐξοχὴν ἀνώμαλος καὶ ἀνισοβαθής. Εἰδικῶς εἰς τὸ Β. ἄκρον της εἶναι βαθυτέρα κατὰ μῆκος τοῦ ἀνατολικοῦ χείλους της ἀπὸ ὅσον εἰς τὸ μέσον, ἀπὸ ὅπου ὅμως χαμηλώνει πάλιν πρὸς τὴν ἄλλην πλευράν, καὶ μάλιστα ἀποτόμως, λόγῳ τῆς ρωγμῆς τοῦ λίθου (βλ. σχ. 1, ἄποψις καὶ πίν. 8α).

Ἡ δὲ κατεύθυνσίς του, προφανῶς ἐπειδὴ παρακολουθεῖ τὴν ρωγμὴν ποὺ ἀποτελεῖ τὴν μίαν πλευράν του, εἶναι λοξὴ πρὸς τὸ κατώφλιον καὶ πρὸς τὰ ἄλλα δύο, ὅπως παρατηρεῖ ἤδη ὁ SCHLIEMANN, ποὺ τὸ ἀποκαλεῖ μάλιστα, μὲ κάποιαν ὑπερβολήν, ἡμικυκλικόν[1]. Καὶ ἡμικυκλικὸν μὲν δὲν εἶναι, εἶναι ὅμως σαφῶς καμπύλον καί, ἐν μέρει τοὐλάχιστον, σχεδὸν ἀσχημάτιστον.

Τὰ αὐλάκια αὐτὰ ἀναφέρονται γενικῶς εἰς τὴν περὶ τῆς Πύλης τῶν Λεόντων βιβλιογραφίαν, ὄχι ὅμως κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον ἢ μὲ τὴν αὐτὴν συχνότητα. Τὸ πρῶτον, τὸ 7, μνημονεύουν εἰδικῶς μόνον ὁ WACE[2] καὶ ὁ ΜΥΛΩΝΑΣ[3], τὸ θεωροῦν δὲ καὶ οἱ δύο ὡς ἀποχέτευσιν τῶν ὀμβρίων ὑδάτων. Οἱ παλαιότεροι εἴτε ὁμιλοῦν ἐν γένει περὶ αὐλακίων, εἴτε περιορίζονται εἰς τὰ ἄλλα δύο ὁσάκις εἰσέρχονται εἰς λεπτομερείας. Ὡς πρὸς αὐτὰ ὅμως, τὸ 8 δηλαδὴ καὶ τὸ 9, ὅλοι συμφωνοῦν μὲ τὴν ἄποψιν ὅτι εἶναι τὰ ἴχνη ποὺ ἔσκαψαν εἰς τὸ κατώφλιον μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου οἱ τροχοὶ τῶν ἁρμάτων καὶ τῶν ἄλλων ἐνδεχομένως τροχοφόρων ποὺ ὑποτίθεται ὅτι εἰσήρχοντο εἰς τὴν ἀκρόπολιν τῶν Μυκηνῶν. Ὅλοι, πλὴν τῶν δύο ἀνασκαφέων τῆς πύλης.

Μετὰ τὴν πρώτην ἀνασκαφὴν τοῦ 1841, ἡ σχετικὴ ἔκθεσις τοῦ Γραμματέως τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τὰ ἀναφέρει, χωρὶς νὰ καθορίζῃ τὸν ἀριθμόν των, ὡς σχετικὰ πρὸς τὸ ἄνοιγμα τῶν θυρωμάτων ἢ χρησιμεύοντα διὰ τὴν ἐκροὴν τῶν ὑδάτων[4]. Τέσσαρα ἔτη ἀργότερον, εἰς τὴν πρώτην ἔκδοσιν τῶν ταξιδιωτικῶν ὁδηγῶν τοῦ J. MURRAY, ὁ LEAKE, μὴ εὑρισκόμενος πλέον εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ συνεπῶς χωρὶς νὰ τὰ ἔχῃ ἰδῆ, τὰ ὀνομάζει ἴχνη τροχῶν[5]. Ἐναντίον τῆς ἐκδοχῆς αὐτῆς, ποὺ ἠσπάσθησαν ἐν τῷ μεταξὺ καὶ ἄλλοι[6] ἐξεφράσθη ἐντόνως ὁ SCHLIEMANN[7] λέγων ὅτι πρόκειται περὶ ἀποχετεύσεων τῶν ὑδάτων τῆς βροχῆς, συνεφώνησε δὲ μὲ αὐτὸν καὶ ὁ PERROT[8]. Ὁ WACE ὅμως ἐπανέφερε τὴν ἄποψιν τοῦ LEAKE εἰς τὴν συζήτησιν[9] ἔκτοτε δὲ τὴν ἠκολούθησαν ὅλοι μέχρι σήμερον[10]. Μερικοὶ ἀμφισβητοῦν μόνον τὴν χρονολόγησίν των εἰς τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχήν, θεωροῦν δὲ ὅτι ἴσως ἔγιναν ἀπὸ ἅρματα μεταγενέστερα[11].

Ὡς πρὸς τὸ 7 δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία: Εἶναι ἀσφαλῶς ἔργον ἀνθρωπίνης χει-

1 Ἡμερολόγιον ἀνασκαφῆς 4 Νοεμβρίου 1876 καὶ Mykenae, σ. 138.

2 BSA 25, 1921-23, σ. 14, Mycenae, σ. 53.

3 Ancient Mycenae, σ. 25.

4 ΠΑΕ 1841, σ. 138.

5 J. MURRAY, Handbook for Travellers in Greece, ἔκδ. 1845, σ. 110. Εἰς τὴν ἔκδοσιν αὐτὴν τὸ περὶ τῆς Πύλης τῶν Λεόντων κείμενον δημοσιεύεται ἀνυπόγραφον, χωρὶς νὰ διακρίνεται ἀπὸ τὸ ὑπόλοιπον, ἐπαναλαμβάνεται δὲ ὅπως ἔχει εἰς τὰς ἐκδόσεις τοῦ 1854, σ. 261 καὶ 1872, σ. 276. Εἰς τὴν ἐπομένην ἔκδοσιν, τοῦ 1884, κυκλοφορήσασαν 8 ἔτη μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν καὶ 6 ἔτη μετὰ τὸ βιβλίον τοῦ Schliemann, ἡ σχετικὴ περικοπὴ παρατίθεται αὐτουσία, ἐντὸς εἰσαγωγικῶν ὅμως καὶ μὲ τὴν ὑπογραφὴν Leake.

6 M. BUSCH, Griechenland, Reisehandbuch, 1859, σ. 109, ὅπου ὁμιλεῖ περὶ δρόμου ὁδηγοῦντος πρὸς τὴν πύλην καὶ χαραγμένου κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, καὶ J. P. MAHAFFY, Rambles and Studies in Greece, 1876, σ. 257.

7 Ἡμερολόγιον τῆς ἀνασκαφῆς του, 4 Νοεμβρίου καὶ 8 Νοεμβρίου 1876, ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς Times ἀπὸ 28 Νοεμβρίου 1876 (MEYER, H. SCHLIEMANN, Briefwechsel II, σ. 63-64) καὶ Mykenae, σ. 137.

8 PERROT-CHIPIEZ, VI, σ. 314.

9 BSA 25, 1921-23, σ. 14 καί, ἀργότερον, Mycenae, σ. 53.

10 K. MÜLLER, Tiryns III, σ. 71. G. KARO, RE XV, ἐν λ. *Mykenai*, σ. 1021. F. MATZ, Die Agäis, Hdb. der Archäologie, 2, 1, σ. 286. ΠΑΠΑΧΑΤΖΗΣ, Μυκῆνες καὶ Τίρυνθα, σ. 32. ΜΥΛΩΝΑΣ, Ancient Mycenae, σ. 25. KIRSTEN-KRAIKER, Griechenlandkunde, ἔκδ. 1962, σ. 373.

11 K. MÜLLER, G. KARO, F. MATZ, ἔ. ἀ.

ρὸς μὲ προορισμὸν τὴν ἀποστράγγισιν τοῦ κατωφλίου καὶ τοῦ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς πύλης χώρου. Ἀφ᾽ ἑνὸς εὑρίσκεται εἰς τόσον μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ θυροφύλλου ὅταν τοῦτο ἦτο ἀνοικτὸν κατὰ μῆκος τῆς παραστάδος, ὥστε νὰ ἀποκλείεται τροχὸς ἅρματος νὰ διέλθῃ δι᾽ αὐτοῦ χωρὶς τὸ ἄκρον τοῦ ἄξονός του νὰ προξενήσῃ ζημίαν εἰς τὴν θύραν. Ἀφ᾽ ἑτέρου δὲν ἔχει ἀντίστοιχον εἰς τὴν ἄλλην πλευρὰν τοῦ κατωφλίου, ὅπως θὰ ὤφειλεν, ἐφ᾽ ὅσον τὰ ἴχνη αὐτά, χαρασσόμενα ἐπὶ ἐπιφανείας μὲ ἑνιαίαν σκληρότητα, σώζονται πάντοτε, ὡς εἰκός, διπλᾶ. Ἐπὶ πλέον, ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι λόγοι διὰ τοὺς ὁποίους ἀποκλείεται τὸ 7 νὰ ἔχῃ σκαφῆ ἀπὸ τροχούς, οἱ λόγοι ὅμως αὐτοὶ δὲν ἰσχύουν μόνον δι᾽ αὐτό, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ δύο ἄλλα ἐξ ἴσου.

Οἱ τροχοὶ τῶν ἁρμάτων, καθὼς καὶ οἱουδήποτε ἄλλου τροχοφόρου, ὅταν ἀκολουθοῦν συνεχῶς καὶ κατ᾽ ἐπανάληψιν τὴν ἰδίαν διαδρομήν, χαράσσουν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τὰ ἴχνη των ποὺ εἶναι κατ᾽ ἀρχὰς ἀβαθῆ, πλησιέστατα τὸ ἕνα πρὸς τὸ ἄλλο, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον συμπίπτοντα καὶ σχετικῶς συγκεχυμένα, εἰς τὸ σύνολόν των δὲ πλατύτερα τοῦ τροχοῦ ποὺ τὰ ἐδημιούργησε. Βαθμηδὸν ὅμως, ὅσον βαθύτερα γίνονται τὰ ἴχνη, τόσον αἱ πρὸς τὰ πλάγια κινήσεις τοῦ τροχοῦ περιορίζονται, ἐν τέλει δὲ διαμορφώνεται εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἀρχικοῦ καὶ τρόπον τινὰ πολλαπλοῦ αὐλακίου στενότερον καὶ μόνιμον πλέον ἴχνος, ποὺ ἔχει ὡς πλάτος τὸ πάχος ἀκριβῶς τοῦ τροχοῦ καὶ ποὺ μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου γίνεται ὁλονὲν βαθύτερον καὶ περισσότερον ἐκπεφρασμένον. Τὰ ἴχνη αὐτὰ ἀκριβῶς, τὰ ἐσωτερικὰ καὶ στενότερα, λείπουν ἀπὸ τὰ αὐλάκια τῆς πύλης, διότι δὲν εἶναι βεβαίως δυνατὸν νὰ δεχθῶμεν τροχοφόρα μὲ τροχοὺς πάχους 25 καὶ 30 ἑκατοστῶν εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους. Καὶ αὐτὸ ὅμως ἐὰν συνέβαινε, θὰ ἔπρεπε τοὐλάχιστον τὰ ἴχνη αὐτὰ νὰ εἶναι ὅμοια μεταξύ των. Εἶναι ὅμως, ἀντιθέτως, ἀνισοπλατῆ, τόσον αὐτὰ καθ᾽ ἑαυτὰ ὅσον καὶ τὸ ἕνα ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἄλλο. Ἐπὶ ἀποστάσεως μικροτέρας τῶν 2.40 μ., ὅσον τὸ πλάτος τοῦ κατωφλίου, τὸ 7 μὲ ἀρχικὸν πλάτος 0.23 εὐρύνεται πρὸς Ν. κατὰ 0.04, τὸ 8, πλάτους εἰς τὸ στόμιόν του 0.43, στενεύει κατὰ 0.18, τὸ δὲ 9 χάνει ἀπὸ τὰ ἀρχικά του 0.36 τοὐλάχιστον 0.02 μέχρι τοῦ σημείου ὅπου εἶναι δυνατὸν νὰ παρακολουθηθῇ.

Ἐπὶ πλέον, δὲν εἶναι παράλληλα μεταξύ των. Ἐὰν φέρει κανεὶς τοὺς κατὰ μῆκος ἄξονας διὰ μέσου τῆς κοίτης των (σχ. 3) παρατηρεῖ ὅτι οἱ ἄξονες αὐτοὶ ἀκολουθοῦν διαφορετικὴν κατεύθυνσιν ὁ καθένας. Συγκεκριμένως ὁ ἄξων τοῦ 7 σχηματίζει γωνίαν πρὸς Α., ὁ ἄξων τοῦ 8 εἶναι εὐθύγραμμος, ὁ τοῦ 9 δὲ κάμπτεται καὶ αὐτὸς ὅπως ὁ τοῦ 7 ἀλλὰ ὑπὸ ἄλλην γωνίαν. Ἐκτὸς τούτου, καὶ ἐὰν ληφθῇ ὑπ᾽ ὄψιν ἡ γενική των μόνον κατεύθυνσις, φαίνεται εὐθὺς ὅτι ἐπὶ ἀποστάσεως τόσον περιωρισμένης ὅσον τὸ πλάτος τοῦ κατωφλίου τὸ 7 ἀποκλίνει ἀπὸ τὸ 8 κατὰ 0.06, τὸ 9 συγκλίνει πρὸς τὸ 8 κατὰ 0.29 τὸ δὲ 8 καὶ τὸ 9 συγκλίνουν κατὰ 0.24. Ἴχνη τροχῶν τοῦ ἰδίου ὀχήματος ποὺ νὰ μὴ εἶναι παράλληλα μεταξύ των δὲν νοοῦνται. Τὰ δὲ αὐλάκια αὐτὰ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθοῦν παράλληλα κατὰ οἱονδήποτε συνδυασμόν.

Τὸ 7 θεωρεῖται ἀπὸ ὅλους ὡς ἀποχέτευσις, καθὼς εἴδομεν. Καὶ δικαίως. Τὸ

9 ὅμως πού ἔγινε δεκτὸν ὡς ἁμαξοτροχιά, ὡς ἀποτέλεσμα δηλαδὴ μηχανικῆς ἐπιδράσεως ἀπὸ ἀνθρώπινον κατασκεύασμα, εἶναι κατὰ τὸ ἥμισυ τοὐλάχιστον δημιούργημα τῆς φύσεως, διότι ἡ πρὸς Δ. πλευρά του εἶναι ἡ φυσικὴ ρωγμὴ τοῦ ἀμυγδαλίτου, πρὸς τὴν φορὰν καὶ τὸ σχῆμα τῆς ὁποίας προσηρμόσθη ἡ ἀπέναντί της τεχνητή. Ἐὰν ὅμως τὸ 7 καὶ τὸ 9 δὲν ἔχουν γίνει ἀπὸ τροχούς, τότε ἀσφαλῶς οὔτε καὶ τὸ ἐναπομένον μοναδικὸν 8. Ἄλλωστε, ἡ διάκρισις τοῦ ἑνὸς ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα δύο, ἐν προκειμένῳ δὲ τοῦ 7 ἀπὸ τὸ 8 καὶ τὸ 9, παραβλέπει ὅτι καὶ τῶν τριῶν ἡ κατασκευή, αἱ διαστάσεις, ἡ διάταξις καὶ αἱ ἀναλογίαι παρουσιάζουν τόσας ὁμοιότητας ὥστε κατ' ἀρχὴν καὶ προτοῦ ἀποφανθῇ κανεὶς περὶ

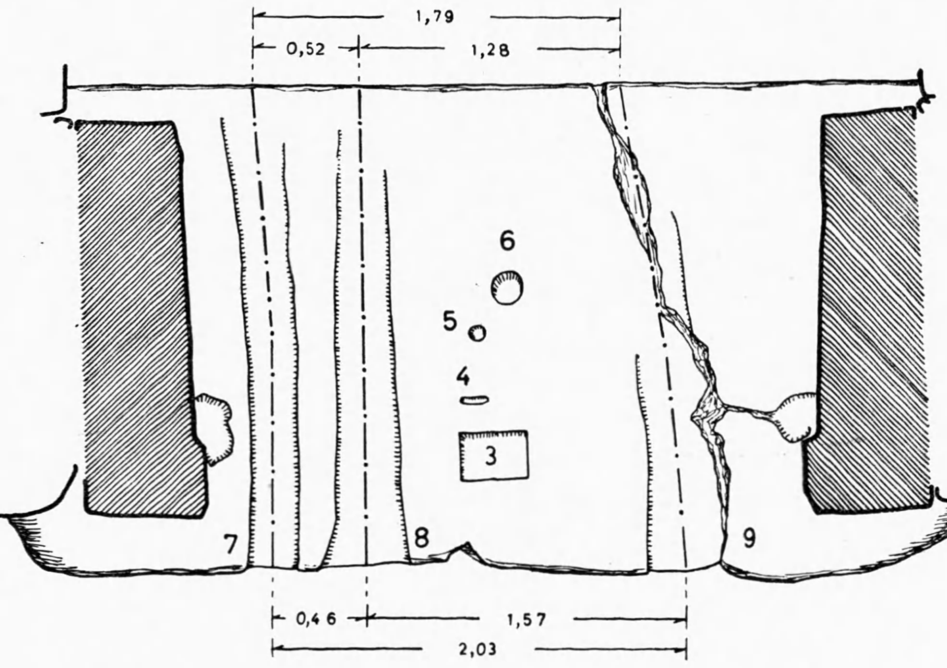

Σχέδ. 3.

τῆς χρησιμότητός των νὰ προκύπτῃ μετὰ βεβαιότητος ὅτι τὰ αὐλάκια αὐτὰ ἔγιναν κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ διὰ νὰ ὑπηρετήσουν τὸν ἴδιον σκοπόν. Δὲν εἶναι δυνατὸν λοιπὸν νὰ θεωρηθῇ τὸ ἕνα, τὸ 7, ὡς ἀποχέτευσις, καὶ τὰ ὑπόλοιπα δύο ὡς κάτι ἄλλο, κατὰ μείζονα λόγον δὲ ὡς ἴχνη σκαμμένα ἀπὸ τροχούς.

Δὲν ὑπάρχει ὅμως ἀνάγκη νὰ περιορισθῶμεν εἰς ἐπιχειρήματα προκύπτοντα ἀπὸ τὴν ἐξέτασιν τοῦ κατωφλίου μόνον, διότι ἴχνη ἀπὸ τοὺς τροχοὺς μυκηναϊκῶν ἁρμάτων ὑπάρχουν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν. Τὰ προσιτώτερα σήμερον εὑρίσκονται χαραγμένα εἰς τὸν βράχον τῆς βορείας κλιτύος τῆς ἀκροπόλεως, κάτω περίπου ἀπὸ τὴν Β. Πυλίδα καὶ εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ ἀρχαίου δρόμου πρὸς Ἀνατολὰς πού συμπίπτει ἀπολύτως μὲ τὸν σημερινὸν κοινοτικὸν δρόμον πρὸς τὴν Περσεΐαν καὶ τὸ Μπερμπάτι. Τὰ ἴχνη αὐτὰ σώζονται, σκαμμένα ἀπὸ τοὺς τροχοὺς εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ κατωφεροῦς πρὸς Β. βράχου, ἐπὶ μήκους κάπως

μεγαλυτέρου τοῦ 1 μ., εἶναι δὲ τριπλᾶ (πίν. 9β). Τὸ τέταρτον ποὺ τὰ συνεπλήρωνεν ἀντιστοιχεῖ πρὸς σημεῖον ὅπου ὁ βράχος σχηματίζει κοιλότητα καὶ δὲν διετηρήθη. Ἡ διαδρομή των εἶναι περίπου ἐπὶ εὐθείας, αὐτὰ δὲ καθ' ἑαυτὰ εἶναι αὐστηρῶς παράλληλα μεταξύ των καὶ πολὺ κανονικά (σχ. 4). Εἰς τὸ χεῖλός των εἶναι πλατύτερα, τὸ δὲ ἄνοιγμά των ἐκεῖ ὅπου οἱ τροχοὶ ἀρχικῶς ἐταλαντεύοντο μέχρις ὅτου σκάψουν βαθύτερα τὴν κοίτην των ποικίλλει κάπως (τὸ Α ἔχει πλάτος εἰς τὸ χεῖλός του 0.20, τὸ Β 0.22, τὸ Γ 0.17). Εἰς τὸ βάθος ὅμως ἡ κοίτη τῶν τροχῶν εἶναι χαραγμένη κανονικώτατα καὶ ἔχει παντοῦ τὸ αὐτὸ πλάτος (0.08) ποὺ ἀντιστοιχεῖ προφανῶς πρὸς τὸ πάχος τοῦ τροχοῦ. Τὰ ἴχνη αὐτά, μαζὶ μὲ τὸ μὴ διατηρηθὲν τέταρτον, ἀνήκουν εἰς δύο διαφορετικὰ ζεύγη τροχῶν, εἰς δύο διαδρομὰς δηλαδὴ ποὺ ἠκολούθουν τὰ κυκλοφοροῦντα ἅρματα καὶ ποὺ ἐτέμνοντο, διότι τὸ πλάτος τῶν μυκηναϊκῶν δρόμων δὲν ἐπέτρεπε τὴν ὕπαρξιν δύο ἀνεξαρ-

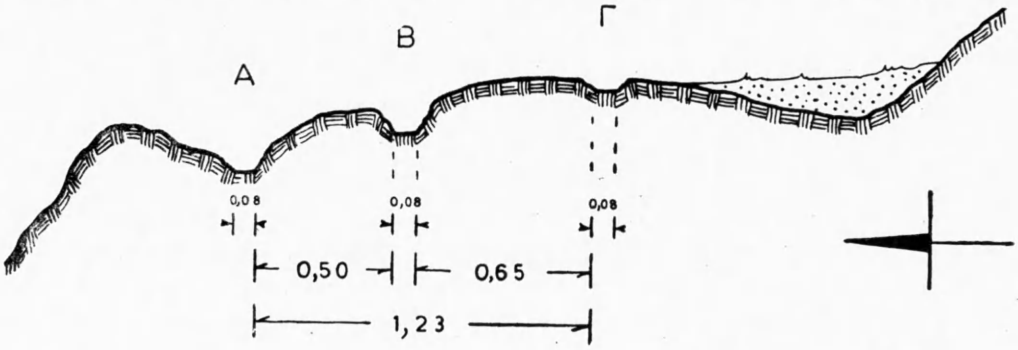

Σχέδ. 4. Τὰ ἴχνη τῶν τροχῶν ἐπὶ τοῦ βράχου τῆς Β. κλιτύος τῆς ἀκροπόλεως. Τομὴ ἀπὸ Ν. πρὸς Β.

τήτων γραμμῶν κυκλοφορίας. Ἡ ἀπόστασις ἀπὸ τῆς κοίτης Α εἰς τὴν Β (0.50) εἶναι πολὺ μικρὰ διὰ νὰ ἀντιστοιχῇ πρὸς τὸ πλάτος τροχοφόρου, καθὼς ἐπίσης καὶ ἡ ἀπόστασις ἀπὸ τῆς Β εἰς τὴν Γ (0.65). Προφανῶς λοιπὸν τὸ ἕνα ζεῦγος τροχῶν ἔσκαψε τὰ ἴχνη Α καὶ Γ, τῶν ὁποίων ἡ ἀπόστασις (1.23 μ.) εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὸ ἄνοιγμα μεταξὺ τῶν τροχῶν ἑνὸς συνήθους ἅρματος ἢ ἁμάξης[2] τὸ δὲ ἐνδιάμεσον Β θὰ συνανῆκε μὲ τὸ τέταρτον, τὸ μὴ διατηρηθέν.

Ἡ διαμόρφωσις, αἱ διαστάσεις, αἱ μεταξύ των ἀποστάσεις, ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν αὐθεντικῶν αὐτῶν ἰχνῶν τῶν μυκηναϊκῶν τροχοφόρων εἶναι διαφορετικὰ ἀπὸ τὰ αὐλάκια τοῦ κατωφλίου τῆς Πύλης τῶν Λεόντων. Καὶ τὰ αὐλάκια αὐτὰ εἶναι ἀναμφιβόλως ὀχετοὶ μὲ προορισμὸν νὰ ἀποστραγγίζουν τὴν ἐσωτερικῶς τῆς Πύλης περιοχὴν ἀπὸ τὰ ὕδατα τῶν βροχῶν, λαξευθέντες ἐκ τῶν ὑστέρων, ὅταν ἡ ἀχρήστευσις τῶν ἀποχετεύσεων τῆς ἀκροπόλεως κατέστησε τὴν κατασκευήν των ἀναγκαίαν. Ἡ περιοχὴ αὐτή, ἡ μεταξὺ τῆς Πύλης, τοῦ ταφικοῦ κύκλου Α καὶ τῆς κεκλιμένης ἀνόδου συγκεντρώνει ἔπειτα ἀπὸ κάθε βροχὴν

1 Βλ. STEFFEN, Karten von Mykenae, σ. 10 καὶ ΤΣΟΥΝΤΑΣ, Μυκῆναι καὶ Μυκηναῖος πολιτισμός, σ. 24.

2 Πρβλ. μεταξὺ ἄλλων, τὰ ἀντίστοιχα ἀνοίγματα τῶν ἱστορικῶν χρόνων εἰς τὸ Πομπήϊον παρὰ τὸ Δίπυλον (1.38 μ.), τὰ Μικρὰ Προπύλαια τῆς Ἐλευσῖνος (1.32 μ.) καὶ εἰς τὴν ὁδὸν τῶν Παναθηναίων (1.50 μ., H. THOMPSON, Hesperia 29, 1960, σ. 330).

δυσαναλόγως μεγάλην ποσότητα ὑδάτων ἐν σχέσει πρὸς τὴν περιωρισμένην της ἔκτασιν, λόγῳ τοῦ ὑψηλοῦ ἀνδήρου καὶ τῆς ἀποτόμου κατωφερείας τοῦ βράχου πρὸς Ἀνατολὰς καὶ τῶν τοίχων τοῦ Σιτοβολῶνος καὶ τοῦ περιβόλου τοῦ ταφικοῦ κύκλου Α πρὸς Δυσμάς της, ποὺ ἐμποδίζουν τὴν ταχεῖαν ἀπομάκρυνσίν των. Διὰ τοῦτο, ὅταν ἐκτίσθη ἡ πύλη καὶ διερρυθμίσθη ἡ αὐλὴ εἰς τὸ ἐσωτερικόν της, κατεσκευάσθη καὶ σύστημα ἀποχετεύσεως ἀπὸ δύο εὐρυχώρους κτιστοὺς ὀχετοὺς[1] ποὺ ἀπεμάκρυναν τὰ ὄμβρια ὕδατα πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ τείχους δυτικῶς τῆς Πύλης, ἀκολουθοῦντες τὴν φυσικὴν κλίσιν τοῦ βράχου[2]. Ἡ κεκλιμένη ἄνοδος, ὅταν ἐκτίσθη ἀργότερον[3], ἐφωδιάσθη καὶ αὐτὴ μὲ ἕνα τοὐλάχιστον ὀχετὸν[4] πού, ἀποστραγγίζων μεγάλο μέρος τῶν ὑδάτων της, τὰ ἠμπόδιζε νὰ προστεθοῦν εἰς τὰ ὕδατα τῆς αὐλῆς. Σημειωτέον ἐπιπροσθέτως ὅτι τὸ μέρος τῆς αὐλῆς αὐτῆς τὸ ἐκτεθειμένον εἰς τὰς βροχὰς ἦτο τότε μικρότερον ἀπὸ ὅ,τι ἀργότερον, διότι τὸ ἀμέσως μετὰ τὴν Πύλην τμῆμά της ἦτο στεγασμένον[5]. Δι' ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους τὸ ποσὸν τῶν ὀμβρίων ὑδάτων ποὺ εὕρισκε διέξοδον διὰ τοῦ κατωφλίου ἦτο ἀσφαλῶς μικρόν, καὶ θὰ ἀπεμακρύνετο γρήγορα καὶ εὐκόλως.

Τὸ ἀποχετευτικὸν αὐτὸ σύστημα ἐλειτούργησε μέχρι τῶν τελευταίων μυκηναϊκῶν χρόνων, ὁπότε, λόγῳ τῆς καταστροφῆς τῆς ἀκροπόλεως, ἐγκατελείφθη καὶ ἠχρηστεύθη[6]. Ὅταν, ἀργότερον, πιθανῶς δὲ ἤδη κατὰ τοὺς ἀρχαϊκοὺς χρόνους, ἡ ἀκρόπολις καὶ μαζὶ μὲ αὐτὴν καὶ ἡ πύλη ἐγνώρισαν πάλιν περίοδον συστηματικῆς χρησιμοποιήσεως τὸ πρόβλημα τῶν ὑδάτων ποὺ ἀσφαλῶς κατέκλυζον τὴν αὐλὴν ἔπειτα ἀπὸ κάθε βροχὴν ἐχρειάσθη νὰ λυθῇ ἐκ νέου. Ἀπὸ τὰ ὄστρακα τοῦ γεμίσματος τῶν παλαιῶν ὀχετῶν γνωρίζομεν ὅτι δὲν ἐπεχείρησαν νὰ τοὺς ἀποφράξουν καὶ νὰ τοὺς θέσουν εἰς λειτουργίαν, οὔτε κατεσκεύασαν νέους, ἀλλὰ κατέφυγον εἰς τὴν λύσιν ποὺ μαρτυρεῖ ἡ ἐπιφάνεια τοῦ κατωφλίου: Ἔσκαψαν δηλαδὴ τρία αὐλάκια, μὲ τὸ κατάλληλον πλάτος καὶ τὴν ἀπαιτουμένην κλίσιν ὥστε νὰ παρέχουν διέξοδον εἰς τὰ λιμνάζοντα εἰς τὴν ἐσωτερικὴν αὐλὴν ὕδατα καὶ νὰ τὰ ὁδηγοῦν ἔξω ἀπὸ τὴν πύλην, ὅπου τὰ παρέσυρε πλέον ἡ κατωφέρεια. Τὸ ἕνα μάλιστα ἀπὸ αὐτὰ (τὸ 9) δὲν ἐχρειάσθη κἂν νὰ τὸ λαξεύσουν ἐξ ὁλοκλήρου. Ἁπλῶς τὸ προσήρμοσαν εἰς τὴν προϋπάρχουσαν ρωγμὴν τοῦ λίθου[7]. Ἐπειδὴ δὲ ἔπειτα ἀπὸ κάθε βροχὴν ὁ μεγαλύτερος ὄγκος τῶν ὑδάτων συνέρρεεν εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς αὐλῆς, λόγῳ τῆς ἀποτόμου κλίσεως τοῦ βράχου πρὸς Α.

1 ΜΥΛΩΝΑΣ, Ἡ ἀκρόπολις τῶν Μυκηνῶν, ΑΕ 1958 (Ἀθῆναι 1961), σ. 192.

2 Τοὺς ὀχετοὺς αὐτοὺς ἀνεκάλυψε πρῶτος ὁ SCHLIEMANN (Mykenae, σ. 89) ἀνέσκαψε δὲ συστηματικῶς ὁ WACE (BSA 25, 1921-23, σ. 62 καὶ πίν. I) καὶ ἀργότερον ὁ ΜΥΛΩΝΑΣ (Ἔργον 1958, σ. 121).

3 Ἔργον 1958, σ. 121-122 καὶ 1959, σ. 93-94.

4 Ἔργον 1958, σ. 122.

5 WACE, BSA 25, 1921-23, σ. 17 καὶ πίν. XVIII.

6 WACE, BSA 25, 1921-23, σ. 62.

7 Τοῦτο ἀποτελεῖ ἕνα ἀκόμη τεκμήριον διὰ τὸ ὅτι τὰ αὐλάκια εἶναι μεταγενέστερα τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων: Ὅταν ἐλαξεύθη τὸ 9, ἡ ρωγμὴ εἶχε τὴν μορφὴν περίπου ποὺ ἔχει καὶ σήμερον. Ἀλλὰ τοῦτο ἀσφαλῶς δὲν συνέβαινεν ἀρχικῶς. Εἶναι πολὺ δύσκολον νὰ δεχθῶμεν ὅτι οἱ κατασκευασταὶ τῆς μεγαλοπρεποῦς καὶ ἐπιβλητικῆς αὐτῆς πύλης ἐτοποθέτησαν εἰς τὴν θέσιν τοῦ κατωφλίου ἕνα λίθον ποὺ παρουσίαζε τόσον ἐμφανὲς καὶ βαθὺ ἐλάττωμα. Ὁ ἀρχικὸς κομμὸς τοῦ λίθου θὰ πρέπει νὰ ἦτο πολὺ περισσότερον ἐπιπόλαιος καὶ περιωρισμένος ἀπὸ ὅ,τι τὸν κατέστησαν μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου ἡ διαβρωτικὴ ἐπίδρασις τῶν ὑδάτων καὶ αἱ ἐκ τῶν παραστάδων καὶ τῆς ὑπερκατασκευῆς τῆς πύλης δημιουργούμεναι διατμητικαὶ τάσεις (βλ. καὶ Ἔργον 1958, σ. 120).

α. Τὸ κατώφλιον τῆς Πύλης τῶν Λεόντων, ἐκ τῶν ἔσω.

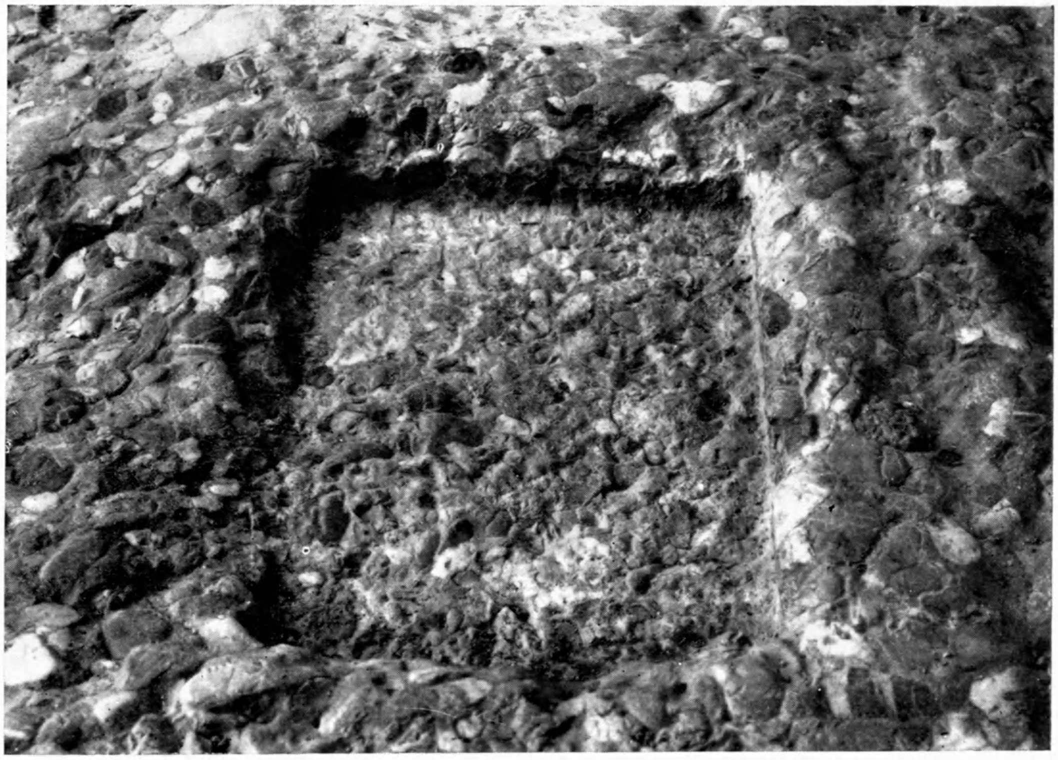

β. Τὸ τετράπλευρον σκάλισμα εἰς τὸ μέσον τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ κατωφλίου, ἀπὸ Δ. Ἐπὶ τῆς πλευρᾶς εἰς τὸ βάθος διακρίνονται τὰ ἴχνη τοῦ ἐργαλείου.

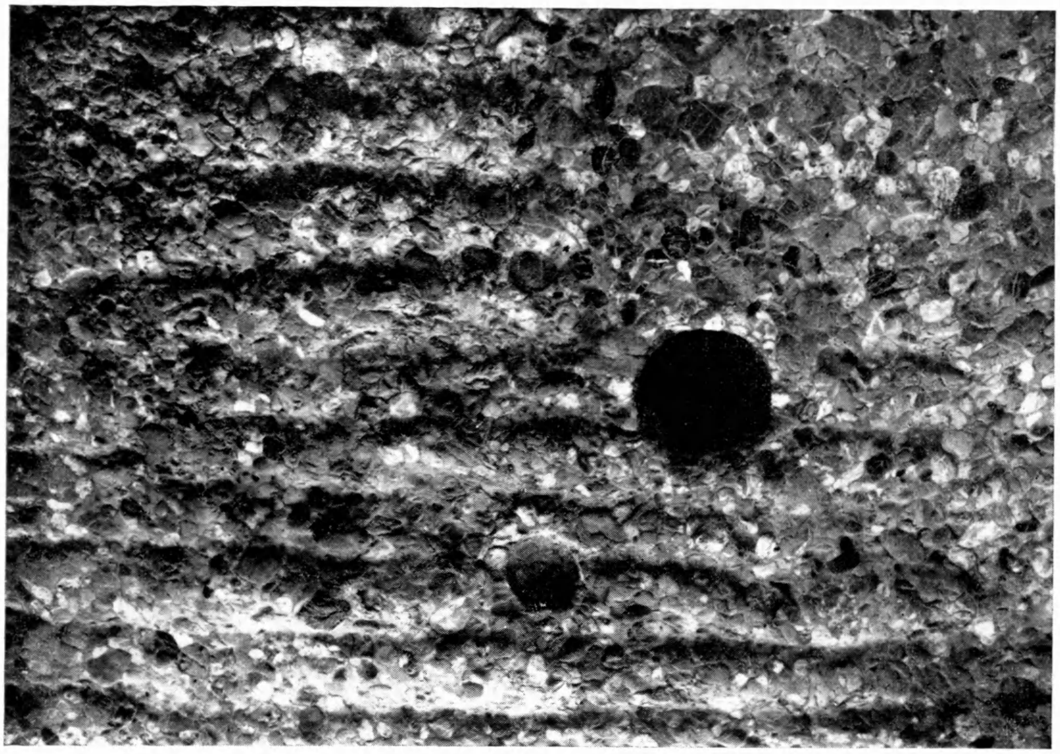

α. Τὸ κυκλικὸν λάξευμα καὶ ἡ ὀπὴ εἰς τὸ κέντρον τοῦ κατωφλίου.

β. Ἴχνη τροχῶν ἐπὶ τοῦ μυκηναϊκοῦ δρόμου εἰς τὴν βορείαν κλιτὺν τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν.

της καὶ τῶν διαφόρων ὑπερκειμένων κατασκευῶν, ἐλάξευσαν εἰς τὸ ἀντίστοιχον τμῆμα τοῦ κατωφλίου, τὸ ἀνατολικόν, δύο αὐλάκια, τὸ 7 καὶ τὸ 8, μεγαλύτερα καὶ τὰ δύο ἀπὸ τὸ 9. Ἴσως τὰ δύο αὐτὰ νὰ μὴ ἐλαξεύθησαν συγχρόνως ἀλλὰ τὸ ἕνα νὰ προσετέθη ἐκ τῶν ὑστέρων, ὅταν διεπιστώθη ἡ ἀνεπάρκεια τοῦ ἄλλου. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν τὸ νεώτερον καὶ τελευταῖον θὰ πρέπει μᾶλλον νὰ εἶναι τὸ 7, διότι τὸ 8 φαίνεται νὰ ἔχῃ ὑποστῆ κάπως μεγαλυτέραν φθοράν, εἶναι δὲ καὶ συμμετρικὸν πρὸς τὸ 9. Ἡ χρονικὴ διαφορὰ ὅμως αὐτή, καὶ ἂν ἀκόμη ὑπῆρξε, δὲν θὰ ἦτο βεβαίως μεγάλη.

Εἶναι λοιπὸν τὰ αὐλάκια 7, 8 καὶ 9 μεταγενέστερα τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων, ὅπως ἐπίσης τὸ σκάλισμα 3 καὶ τὸ λάξευμα 4. Ἀκόμη ὑστερώτερα, ὅπως εἴδομεν, εἶναι τὰ χαράγματα διὰ τὰ ζῷα, ἀργότερα δὲ κατεσκευάσθη τὸ 5. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὰ αὐλάκια θὰ κατεσκευάσθησαν ὅταν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ λόφου εἶχε κτισθῆ ὁ ἀρχαϊκὸς ναός. Τὸ σκάλισμα 3 φαίνεται νὰ εἶναι σύγχρονον ἢ κάπως νεώτερον, προγενέστερον ὅμως τῆς καταστροφῆς τοῦ 468 π. Χ., τὸ δὲ λάξευμα 4 ἢ σύγχρονον πρὸς αὐτὸ ἢ ἑλληνιστικόν. Τὰ χαράγματα διὰ τὰ ζῷα θὰ πρέπει νὰ ἀνήκουν εἰς τὴν ἑλληνιστικὴν περίοδον, ὁπότε ἡ συστηματικὴ καὶ πυκνὴ κατοίκησις τοῦ χώρου τῆς ἀκροπόλεως θὰ συνεπήγετο καὶ τὴν κυκλοφορίαν ὑποζυγίων διὰ τῆς πύλης, τὸ δὲ λάξευμα 5 δὲν φαίνεται νὰ εἶναι πολὺ μεταγενέστερόν των. Ἀσφαλῶς μυκηναϊκαὶ καὶ σύγχρονοι φυσικὰ πρὸς τὴν πύλην εἶναι αἱ κοιλότητες 1 καὶ 2, ἐνδεχομένως δὲ καὶ ἡ ὀπὴ 6 ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοὐλάχιστον ὅτι εἶναι παλαιοτέρα ἀπὸ τὰ χαράγματα καὶ ὅτι ἡ κατασκευή της δὲν φέρει τὰ ἴχνη μεθόδου καὶ ἐργαλείων ἀσυμβιβάστων πρὸς τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχήν. Παρ' ὅλα ταῦτα ὅμως οὔτε εἰς τὶ ἐχρησίμευσεν εἶναι φανερὸν οὔτε καὶ ἡ χρονική της τοποθέτησις εἶναι βεβαία.

Ἀφαιρουμένων λοιπὸν τῶν διαφόρων ἐπεξεργασιῶν τῶν ἱστορικῶν χρόνων ποὺ ἀλλοίωσαν τὴν ἐμφάνισίν του, τὸ κατώφλιον τῆς Πύλης τῶν Λεόντων παρουσιάζει πλήρη σχεδὸν ὁμοιότητα πρὸς τὰ ἀνάλογα κατώφλια τῆς Τίρυνθος, τὰ μόνα πρὸς τὰ ὁποῖα εἶναι δυνατὸν νὰ συγκριθῆ [1]. Ἡ δὲ λεία καὶ ἐπίπεδος ἐπιφάνειά του ἀσφαλῶς συνέτεινεν εἰς τὴν γενικὴν ἐντύπωσιν ἀδιαταράκτου μεγαλείου ποὺ ἐπροξένει ἡ πύλη εἰς ὅσους τὴν ἀντίκρυζον.

ΣΠ. ΙΑΚΩΒΙΔΗΣ

1 Εἰς τὴν Τίρυνθα, τόσον τὸ κατώφλιον τῆς πύλης τῆς ὀχυρώσεως ὅσον καὶ τὸ τοῦ προπύλου ἔχουν ὡς μόνας ἐπεξεργασίας τὰς κοιλότητας διὰ τὴν ὑποδοχὴν τῶν στροφίγγων (DÖRPFELD ἐν SCHLIEMANN, Tiryns, σ. 221 καὶ K. MÜLLER, Tiryns III, σ. 71). Εἰς τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Γλᾶ τὰ κατώφλια τῶν πυλῶν ἦσαν κτιστὰ ἀπὸ πλακοειδεῖς λίθους (ΘΡΕΨΙΑΔΗΣ, ΠΑΕ 1957, σ. 51 καὶ Ἔργον 1960, σ. 40) εἰς δὲ τὴν Ἀσίνην καὶ τὰς Ἀθήνας δὲν διετηρήθησαν οὔτε αἱ πύλαι οὔτε τὰ κατώφλια.

ΕΚ ΤΟΥ ΕΠΙΓΡΑΦΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ (ΙΙΙ)[1]

— 1 —

Ε. Μ. 396 + 3942

Τὰ δύο ταῦτα ἐνεπίγραφα τεμάχια μαρμάρου εἶναι θραύσματα ἀπὸ μεγαλυτέραν στήλην καὶ ἁρμόζοντα ἐπ' ἀλλήλων συνεκολλήθησαν (εἰκ. 1, 2). Τούτων τὸ 3942 εἶναι ἀκέραιον ἀριστερᾷ. Ἄνω δὲν ἐλλείπουν τμήματα, ἀλλ' ἁπλῶς ἔχουν ἐκκρουσθῆ τεμάχια, ἀφοῦ ὑπάρχει ἀνεπίγραφος χῶρος ὕψ. 0.06 μέχρι τοῦ πρώτου στίχου. Μετροῦν μετὰ τὴν συγκόλλησιν κατὰ πλάτος 0.30 καὶ ὕψος 0.28. Γράμματα φέρουν ἐπὶ τῆς προσθίας καὶ τῆς ὀπισθίας πλευρᾶς· δημοσιευμένη εἶναι μόνον ἡ ἐπὶ τῆς προσθίας πλευρᾶς τοῦ 3942 ἐπιγραφὴ ἐν IG II² 4795.

Τὸ κείμενον τῶν ἐπ' αὐτῶν ἐπιγραφῶν ἔχει ὡς ἑξῆς:

Α

Ὁ ἱερεὺς [τ]*οῦ Χορείου* [Ἀντινόου ❦ ἱερεὺς τῆς]
Ὁμονο[ία]ς *τῶν Ἑλ*[λήνων Τιβ. Κλ. Ἄτταλος Ἀν]
δ]*ραγάθ*[ου Σφ]*ήττιος* — — — — — — — — —
. . . *κτη* . . . *του και* Π̣ — — — — — — — — — —
. . . *λ̣ο* — — *σπ̣ο* — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — —

Β

Ὁ ἱερεὺς τοῦ Χορείου Ἀντινό]*ου* ❦ *ἱε*[ρεὺ]ς *τ̣ῆ̣ς*
Ὁμονοίας τῶν Ἑλλήνων Τιβ.] *Κλ. Ἄτταλος* [Ἀν]
δραγάθου Σφήττιος — — —] Γ̣ *ω τοῖς περὶ τὸν*
Χορεῖον καὶ τοῖς διονυσι;] *κ̣οῖς τεχνείταις*
— — — — — — — — — — *ι̣ας*
— — — — — — — — — — — — — — — *ων*

Ταῦτα ἀποτελοῦν τμῆμα τῆς στήλης, ἐφ' ἧς εἶναι κεχαραγμένη ἡ ἐπιγραφὴ ἐν IG II² 1105, περιέχουσα ἐπιστολὰς ῥωμαίου αὐτοκράτορος. Τὸ μάρμαρον, αἱ μορφαὶ τῶν γραμμάτων, ὁ τρόπος χαράξεώς των, ἤτοι κανονικὰ μὲν ἐπὶ τῆς ὡς Α χαρακτηριζομένης πλευρᾶς, βαθύτερα δὲ ἐπὶ τῆς Β, συνηγοροῦν περὶ τούτου. Εἰς

1 Ἰδὲ καὶ ΑΕ 1960, σ. 38 ἑξ.

τὰς τεχνικὰς λεπτομερείας ἔρχεται συνεπίκουρον τὸ περιεχόμενον τῶν κειμένων· ἐπὶ τῆς πλευρᾶς Α τῆς IG II² 1105 ἐπιγραφῆς καὶ τῆς ἀντιστοίχου τῆς ἡμετέρας γίνεται μνεία τοῦ Χορείου, ἐπὶ τῆς Β εἰς ἀμφοτέρας τοῦ Κλ. Ἀττάλου.

Τῆς στήλης ταύτης ἦσαν γνωστὰ 6 τεμάχια, ἤτοι 5 ἐν τῷ Ἐπιγραφικῷ Μουσείῳ, ὑπ' ἀριθ. 8388, 8389, 8390, 8391 (=IG II² 1105), 4649 (=BCH 51, 1927, σ. 248 Nº 3) καὶ 1 ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Ἀγορᾶς (=Hesperia 3, 1934, σ. 40). Καίτοι ὅμως ἔχουν ἐπιγεγραμμένας τὴν προσθίαν καὶ τὴν ὀπισθίαν ὄψιν (πλὴν τοῦ

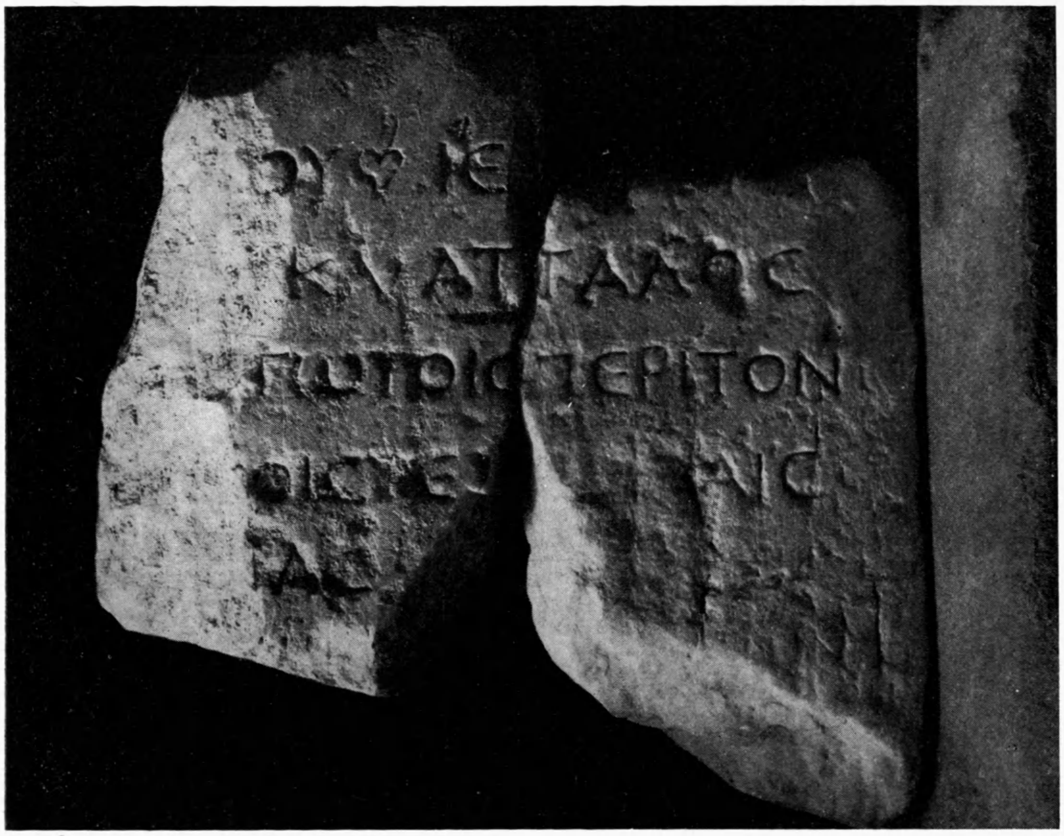

Εἰκ. 1. Ε. Μ. 396 + 3942.

8388), δὲν ἔχουν ὅλα τὸ ἴδιον πάχος, ὄχι μόνον ἐν σχέσει πρὸς ἄλληλα, ἀλλὰ καὶ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν δεξιὰν καὶ τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τοῦ αὐτοῦ τεμαχίου, ἥτις εἶναι ἐνίοτε αἰσθητῶς ὑψηλοτέρα ἢ χαμηλοτέρα τῆς ἀντιστοίχου. Αὐτὸς κυρίως εἶναι ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον δὲν εἶναι εὔκολος ὁ καθορισμὸς τῆς θέσεως, ἣν εἶχεν ἕκαστον ἐπὶ τῆς στήλης καὶ διότι, πλὴν τοῦ 8388, οὗτινος σῴζεται ἡ ἀριστερὰ στενὴ πλευρά, τὰ λοιπὰ προέρχονται ἀπὸ τὸ κατὰ τὸ μέσον τμῆμα τῆς στήλης. Ἓν ἄλλο ζήτημα εἶναι, ἂν τὸ ἐν ἀρχῇ τῆς IG II² 1105 τεμάχιον (Ε.Μ. 8388) ἀνήκῃ ὄντως εἰς τὴν αὐτὴν ἐπιγραφήν. Τοῦτο κατὰ τὸ μέσον τοῦ πάχους τοῦ κάτω ἀποκεκομμένου τμήματός του ἔχει τόρμον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὑπάρχει σιδηροῦν ἔλασμα περιβεβλημένον μὲ μόλυβδον. Προέρχεται ἐκ τῆς ἀρχαιότητος καὶ θὰ συνέδεε τοῦτο

μὲ τὸ ἀποσπασθὲν κάτω τμῆμά του. Ἀλλὰ ἡ ὀπισθία (Β) πλευρὰ τούτου εἶναι καλῶς λελεασμένη καὶ μόνον κατὰ τὸ $^1/_3$ περίπου τοῦ ὕψους ἔχει ἀπολεπισθῇ ἡ ἐπιφάνεια της, παρὰ τὴν ἐπίμονον δὲ προσπάθειάν μου δὲν κατώρθωσα νὰ διακρίνω τὰ ἐν IG II^2 ἀναφερόμενα ὡς ὑπάρχοντα ἐκεῖ γράμματα. Κατ' ἐμὲ δὲν ἔφερε ποτὲ ἐκεῖ γράμματα. Ἐὰν καὶ τοῦτο τὸ τεμάχιον ἀνήκῃ εἰς τὴν ἰδίαν στήλην θὰ πρέπει νὰ προέρχεται ἀπὸ τὸ κάτω τμῆμά της, ὁπότε ἡ δευτέρα (Β) ἐπιγραφὴ ἦτο κατὰ πολὺ βραχυτέρα τῆς πρώτης.

Τὸ 6ον τεμάχιον εἶχεν εὑρεθῇ κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς διὰ τὴν ἀποκάλυψιν τῆς ἀρ-

Εἰκ. 2. Ε. Μ. 396 + 3942.

χαίας Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν (= 3655 - I 397) καὶ δημοσιευθῇ ὑπὸ τοῦ σεβαστοῦ μου καθηγητοῦ κ. Β. Meritt ἐν Hesperia 3, 1934, σ. 40 Nº 29. Τοῦτο μετέφερα εἰς τὸ Ἐπιγραφικὸν Μουσεῖον (Ε. Μ. 13350) καὶ συνεκόλλησα ἐπὶ τοῦ Ε. Μ. 8391.

Ἱερεὺς Ἀντινόου Χορείου (ἐκ τεχνειτῶν) ἀναφέρεται ἐπὶ τῆς ἐπιγραφῆς ἐν IG II^1 5062, χαραγμένης ἐπὶ θρόνου τοῦ διονυσιακοῦ θεάτρου.

Ἱερεὺς Ὁμονοίας τῶν Ἑλλήνων. Ἰδὲ καὶ τά: ἱερεὺς θεοῦ Ἁδριαν[οῦ Πανελληνίου καὶ] | ***Ὁμονοίας τῶν Ἑλ***[**λήνων** (IG II^2 3623 = Ε. Μ. 2855): [ἱερέως Ἀθηνᾶς] | Πολιάδος καὶ ἱερέως τῆς **Ὁ[μονοίας τῶν]** | ***Ἑλλήνων*** (Hesperia 2, 1933, σ. 507 καὶ 11, 1942, σ. 71 = INDEX σ. 109): ἱερέως τῆς ***Ὁμ***[**ονοίας τῶν**

'Ελλήνων καὶ τοῦ Διὸς] | τοῦ 'Ελευθερίου (IG II² 1352): παρὰ τῷ 'Ελευθερίῳ Διὶ καὶ τῇ ***'Ομονοίᾳ τῶν 'Ελλήνων*** (IG VII 2510): ἀρχιέρειαν | διὰ βίου τοῦ τε κοινοῦ Βοιωτῶν τῆς | 'Ιτωνίας 'Αθηνᾶς καὶ τοῦ κοινοῦ Φω|κέων ἔθνους καὶ τῆς ***'Ομονοίας τῶν | 'Ελλήνων*** (IG VII 3426).

'Ο ***Τιβ. Κλ. "Ατταλος*** [**'Ανδ]ραγάθ[ου Σφ]ήττιος** εἶναι σημαῖνον πρόσωπον τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας κατὰ τὸ γ' τοῦ 2ου μ. Χ. αἰῶνος τέταρτον. Εἶναι γνωστὸς ἐκ δύο ἐφηβικῶν καταλόγων (IG II² 2047 καὶ 2048) ὡς ἄρχων (140/41 ἢ 141/42), ὁμοίως δὲ ἐξ ἐπιγραφῆς ἐν Δήλῳ (BCH 28, 1904, σ. 184, N° 60 = 34, 1910, σ. 442, N° 89). Ἦτο ἔμπιστον πρόσωπον τοῦ αὐτοκράτορος 'Αδριανοῦ, ὡς μᾶς πληροφορεῖ ἡ ἐν προκειμένῳ ἐπιγραφή. 'Ο ἴδιος ἐπεμελήθη τῆς κατασκευῆς τῆς στήλης καὶ τῆς ἀναγραφῆς ἐπ' αὐτῆς τῶν ψηφισμάτων, δι' ὧν ἀπενεμήθησαν τιμαὶ εἰς τὸν αὐτοκράτορα τοῦτον ὑπὸ τῆς πόλεως τῶν 'Αθηνῶν (IG II² 1075). Τὸ ὄνομα πατρὸς μανθάνομεν νῦν τὸ πρῶτον.

Κατὰ τὴν μελέτην τῶν τεμαχίων διεπίστωσα νέας ἀναγνώσεις καὶ συμπληρώσεις εἰς τὸ κείμενον, ἃς παραθέτω κατωτέρω.

Πλευρὰ Α, τεμάχ. α στίχ. 13/4. Εἰς τὸ ἀριστερὸν τούτων ἔχει χαραχθῆ φύλλον κισσοῦ, ἤρχιζε δηλαδὴ ἀπὸ τοῦ στίχου 14 νέα παράγραφος.

Πλευρὰ Α, τεμάχ. β στίχ. 11. Δύναται νὰ συμπληρωθῇ: *ὁ κράτιστος φί*[λο]*ς μ*[ου Τιβ. Κλ. "Ατταλος 'Ανδραγάθου Σφήττιος —]

στίχ. 12 *πατρίδι μ*[ου] τὸ ὀρθὸν εἶναι *πατρίδι αὐ*[τοῦ —]

Πλευρὰ Β, τεμάχ. b στίχ. 6 τὸ ὀρθὸν εἶναι *ἁρμονίαν τε καὶ*

στίχ. 9 τὸ ὀρθὸν εἶναι *— ον ἐξενηνόχατε*

» 15 εὐερ]*γέτην* ὄχι ἀγωνοθ]*έτην*

» 17 *ἱερέως* ΗΠ εἶναι τὸ ὀρθὸν

» 18 *δὲ ἐπαινεῖ* Μ — τὸ ὀρθόν· εἶναι τρίτον πρόσωπον καὶ μετ' αὐτὸ νέα λέξις καὶ ὄχι ἀπαρέμφατον

» 19 *πρώ*]*του καὶ κορυφ*[αίου —] ἀντὶ *— του καὶ το —*

τεμάχ. c » 2 *υν εἰω*[θα — (;)] ἀντὶ *υν ει — —*

» 10 ἀντὶ *παρὰ Α* ἀνάγν. *παρὰ 'Ατ*[τάλου —]

» 13 *κ*[α]*λὸν μὲν οὖν — —* ἀντὶ *—* τ]*ὸν μὲν οὖν*

— 2 —

Εἰς IG II² 1006

Κατὰ τὴν ἀνασύνθεσιν τῶν τεμαχίων τῆς ἐν IG II² 1006 (= Ε. Μ. 10339) ἐπιγραφῆς ἐγένοντο καί τινες ἐνδιαφέρουσαι ἐπιστημονικαὶ παρατηρήσεις ἐπ' αὐτῆς. Πλὴν τοῦ ἐν 'Αρχ. 'Εφημ. 1950 - 51, σ. 46 τεμαχίου, ἐπὶ ταύτης συνεκολλήθη τὸ Ε. Μ. 1977, ὅπερ περιέχει γράμματα ἐκ τοῦ μέσου τῶν στίχων 73 - 76, ὡς καὶ

τεμάχιον ἄνευ ἀριθμοῦ Ε. Μ. μὲ γράμματα ἐκ τῶν στίχων 89 - 93, τὸ ὁποῖον ὁ KIRCHNER δὲν εἶδε κατὰ τὸν χρόνον τῆς μελέτης τῆς ἐπιγραφῆς, διότι ἦτο βυθισμένον ἐντὸς τοῦ γύψου. Ἀξιοσημείωτος ὑπῆρξεν ἡ συγκόλλησις τῶν δύο ἐφαπτομένων (ὡς νῦν τὸ πρῶτον διεπιστώθη) τεμαχίων ἀπὸ τοὺς δύο εἰς τὸ τέλος τῆς ἐπιγραφῆς στεφάνους, ὡς φαίνεται ἐπὶ τοῦ πίνακος 10.

Ταῦτα, φέροντα ἀριθμοὺς Ε. Μ. 7637 καὶ 7636, λαμβάνουν θέσιν ἀντίστροφον ἐκείνης ἣν εἶχον ἐν CIA καὶ IG II², ἤτοι ὁ δεύτερος τῶν ἐκεῖ στεφάνων προηγεῖται. Τὸ τεμάχιον α, ἐφ' οὗ τὰ τμήματα στίχων 121 - 126, δὲν εἶχε τεθῆ εἰς τὴν ὀρθὴν ἐπὶ τῆς στήλης θέσιν του. Τοῦτο δὲν ἀποτελεῖ συνέχειαν τοῦ ἐν ἀριστερᾷ β καὶ συγχρόνως τοῦ ὑπεράνω τούτου γ τεμαχίου, ὡς ἐμφανίζεται εἰς τὰς ὡς ἄνω δημοσιεύσεις. Εἶναι ἐν τούτοις δυνατὸν ἡ θέσις του ἐπὶ τῆς στήλης νὰ ἦτο δεξιᾷ τοῦ τεμαχίου β καὶ νὰ εὐσταθῇ ἡ συμπλήρωσις *Πασικράτης Ἀγαθοκλ*[έους Συπα]*λήττιος* τοῦ 123 στίχου (εἰς τὸ κενὸν 0.045 μ., ἤτοι 8 περίπου γραμμάτων). Ἀλλ' ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τὸ τεμάχιον γ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ 1ου στίχου, Ἀλεξίων, δὲν ἀντιστοιχεῖ εἰς τὸ ἐπὶ τοῦ τεμαχίου γ δημοτικὸν Ἀζηνιεύς (στίχ. 121), ἀφοῦ τοῦτο εὑρίσκεται 0.05 ὑψηλότερον. Ὑπεράνω τοῦ Ἀλεξίων, πλὴν τούτου, ὑπάρχει χῶρος ὕψους 0.03 ἄγραφος, ἂν δὲ τὸ Ἀζηνιεὺς εἶναι δημοτικὸν τοῦ Ἀλεξίων, τότε εἰς τὸν ἄγραφον τοῦτον χῶρον θὰ ἔδει νὰ ἦσαν ἀναγεγραμμένα τὰ ὀνόματα τῶν στίχων 119 καὶ 120. Ὁ ἄγραφος χῶρος αἰτιολογεῖται ἀπὸ τὴν ἀναγραφήν, δεξιώτερον, ὀνόματος φυλῆς.

— 3 —

Ε. Μ. 7 8 8. Ἄνω τμῆμα ἐπιτυμβίας στήλης πανταχόθεν ἐλλιποῦς. Σῳζόμ. ὕψ. 0.24, σῳζόμ. πλάτ. 0.25, πάχ. 0.12. Ἐπὶ τῆς προσθίας πλευρᾶς φέρει τὴν ἐπιγραφὴν

Χαι]*ρ*ε[φ]*άνη*[ς]
Δεκ]*ελειεύς*

τοῦ α΄ ἡμίσεος τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος.

— 4 —

Ε. Μ. 8 0 4 (=IG II² 12107). Ὁ KIRCHNER ἀνέγνω *Μερόπη* ἐπὶ τοῦ λίθου ἐν τούτοις ἀναγινώσκεται *Ἱμερόπη*, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς ἐρυθρομόρφου στάμνου ἐν CIG 7697.

— 5 —

Ε. Μ. 8 3 3 (=IG II² 6610=Peek, Gr. Grabin. I N° 33).

Τὸ τεμάχιον τοῦτο ἐπιτυμβίας στήλης ἐδημοσίευσε, χωρὶς νὰ ἀνεύρῃ εἰς τὸ 'Επιγραφικὸν Μουσεῖον, ὁ Kirchner ὡς

— — ΟΔΩΡ — — / ΛΗΔS — — / [ΚΥ]ΔΑΝΤ[ΙΔ —]

ἐν συνεχείᾳ δὲ ὁ Peek ὡς

Θ ε]*ό δ ω ρ* [ο ς
Μ ε] *λ η δ ῶ* [ν ο ς
Κ υ] *δ α ν τ* [ί δ η ς

'Εν τούτοις εἰς τὸ ἐν ἀρχῇ τοῦ πρώτου στίχου κενὸν πρέπει νὰ συμπληρωθῶσι τρία καὶ ὄχι δύο μόνον γράμματα, ὡς φαίνεται ἀπὸ τὴν ἀντιστοιχίαν τῶν γραμμάτων μὲ ἐκεῖνα τοῦ τρίτου στίχου. Εἰς τὸν δεύτερον στίχον τὸ πρῶτον σῳζόμενον γράμμα εἶναι Μ καὶ ὄχι Λ, τὸ δὲ τελευταῖον εἶναι Ο καὶ ὄχι Ω.

'Η ἐπιγραφὴ κατὰ ταῦτα θὰ ἀναγνωσθῇ:

Π υ] *ϑ̣ ό δ ω ρ* [ο ς]
. . . . *μ ή δ ο* [υ ς]
Κ υ] *δ α ν τ* [ί δ η ς]

— 6 —

Ε. Μ. 9 1 4. Δεξιὸν τμῆμα ἐπιτυμβίας στήλης μετ' ἀετωματίου καὶ τμήματος ῥόδακος κατὰ τὸ μέσον. Ὑπὸ τὸ γεῖσον ἡ ἐπιγραφὴ

— — — — *Μ η ν ο δ ώ ρ ο υ*
ϑ υ γ ά τ η ρ] *ἐ ξ 'Α ζ η ν* [ι έ ω ν]

'Η ἀρχὴ καὶ τῶν δύο στίχων ἐλλείπει καὶ ἄλλος πρὸ αὐτῶν δὲν ὑπάρχει. Ἔχομεν προφανῶς διάταξιν ὀνομάτων οἵαν καὶ ἐν IG II² 5898.

— 7 —

Ε. Μ. 9 2 8 + 6 6 9. Ἄνω τμῆμα μαρμαρίνης στρογγύλης βάσεως. Σῳζόμ. ὕψ. 0.12, σῳζομ. διάμ. 0.27. 'Επὶ τοῦ προέχοντος τοῦ τόρμου εἴδους χειλέων ἡ ἐπιγραφὴ

'Α γ α̣ ϑ ό ν ι κ ο ς

τοῦ 2ου - 3ου μ. Χ. αἰῶνος.

— 8 —

Ε. Μ. 7 6 8 (=IG II² 10597)

'Ο τρίτος στίχος τῆς ὡς ἄνω ἐπιγραφῆς

Α ἰ γ υ π τ ί η / *'Ε κ α τ έ ω ν ο ς* / *χ ρ̣ η* [σ τ ὴ]

θὰ ἀναγνωσθῇ

ὡς *Χ ί η*

ΜΑΡΚΕΛΛΟΣ Θ. ΜΙΤΣΟΣ

Τὸ κάτω μέρος τῆς ἐν IG II² 1006 ἐπιγραφῆς.

(Φωτογραφία ἐξ ἐκτύπου)

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΕΠΙ ΑΤΤΙΚΩΝ ΣΑΡΚΟΦΑΓΩΝ

1. ΠΑΡΑΣΤΑΣΙΣ ΩΚΕΑΝΟΥ ΚΑΙ ΝΗΡΗΙΔΟΣ

Εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Τεργέστης φυλάσσεται ἀπότμημα ἀττικῆς σαρκοφάγου τῶν ἀρχῶν τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος, φέρον ἀνάγλυφον παράστασιν, ἡ ὁποία ἡρμηνεύθη ὑπὸ τοῦ C. ROBERT ὡς εἰκονίζουσα τὴν Σκύλλαν καὶ τὸ πλοῖον τοῦ Ὀδυσσέως[1]. Ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου παρίσταται κορμὸς ἀνδρὸς ἐνδεδυμένου χλαμύδα καὶ ἱσταμένου κατ' ἐνώπιον ἐντὸς πλοίου (πίν. Α,α). Ἄνωθι τοῦ ἀριστεροῦ του βραχίονος διακρίνεται ἡ χεὶρ ἄλλου, ὁ ὁποῖος ἐκράτει τὸν πρῶτον ἀπὸ τῆς χλαμύδος. Κάτω, ἐκτὸς τοῦ πλοίου, τὸ ἀνάγλυφον σῴζει τὰ δάκτυλα ἀριστερᾶς χειρός, περικλειούσης ἀντικείμενόν τι· παραπλεύρως εἰκονίζεται κεφαλὴ κυνός. Ὑπετέθη ὅτι αὕτη καὶ ἡ χεὶρ ἀνῆκον εἰς μίαν μορφήν, τὴν Σκύλλαν.

Ἀλλὰ πρὸ τοῦ τοιχώματος τοῦ σκάφους σῴζεται ἄλλη δεξιὰ χείρ, ἡ ὁποία πράγματι κρατεῖ τὴν κεφαλὴν τοῦ κυνός. Ὡς πρὸς τὴν λεπτομέρειαν ταύτην δὲν ἐδόθη ἐξήγησις καὶ οὔτε ἡρμηνεύθη ἡ ὕπαρξις φολίδων ὄφεως, κατὰ τὸ ἀποκεκρουμένον ἄκρον τοῦ λαιμοῦ τοῦ κυνός. Προσέκρουσε, λοιπόν, ἡ ἑρμηνεία τῆς παραστάσεως εἰς ἀσαφεῖς, διὰ τὴν κακὴν διατήρησιν τοῦ ἀναγλύφου, λεπτομερείας[2].

Τὰ δάκτυλα τῆς ἀριστερᾶς χειρός, κρατοῦντα, ὡς θὰ ἴδωμεν, δελφῖνα καὶ ἡ δεξιὰ χείρ, ἡ ὁποία κρατεῖ τὴν κεφαλὴν τοῦ κυνός, δὲν ἀνῆκον εἰς τὴν αὐτὴν μορφήν, τὴν Σκύλλαν, κατὰ τὴν δοθεῖσαν ἑρμηνείαν. Τοῦτο ἀπεδείχθη ἐκ τῆς παραστάσεως σαρκοφάγου τοῦ Μουσείου τῆς Θεσσαλονίκης (πίν. Α,γ), ἐπὶ τῆς ὁποίας διατηρεῖται ἀρτίως ἡ ὅλη, ἀκριβῶς ὁμοιότυπος, σύνθεσις[3]. Ἐπὶ τῆς σαρκοφάγου, εἰς τὸ ἀριστερὸν ἄκρον καὶ ὑπὸ τὴν πρύμνην τοῦ πλοίου, παρίσταται μορφὴ γέροντος, μὲ πλουσίαν οὔλην κόμην, γενειάδα καὶ μύστακα. Μὲ τὴν δεξιάν του ἐγγίζει τὸ ἄκρον τοῦ γενείου (χειρονομία δηλοῦσα λύπην ἢ φροντίδας), ἐνῷ εἰς τὴν ἀριστερὰν κρατεῖ, ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου, δελφῖνα, τοῦ ὁποίου φαίνεται μόνον ἡ κεφαλή. Τὸ τμῆμα ἀκριβῶς μόνον τοῦτο (ἡ ἄκρα χεὶρ κρατοῦσα τὸν δελφῖνα) διεσώθη ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου τῆς Τεργέστης. Ὁ γέρων ἀναδύεται ἐκ τῆς θαλάσσης, δηλουμένης μὲ κυματοειδεῖς, βαθείας γλυφὰς καὶ μὲ τὴν παρουσίαν πολύποδος, σηπίων, δελφίνων.

Δεξιᾷ τοῦ γέροντος, γυνὴ ἀνακεκλιμένη μὲ τὸν γυμνὸν κορμὸν κατ' ἐνώπιον, στηρίζεται

---

[1] Μουσεῖον Τεργέστης (ἐκ Μ. Ἀσίας;), C. ROBERT, Die antiken Sarkophag-Reliefs, III, 3, σ. 556, ἀριθ. 146¹ (ἀκολούθως αἱ παραπομπαί: ROBERT). Β. Γ. ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΗ, Χρονολογικὴ Κατάταξις τῶν μετὰ μυθολογικῶν παραστάσεων ἀττικῶν σαρκοφάγων τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, 1958, σ. 24, ἀριθ. 113α (ἀκολούθως αἱ παραπομπαί: Χρονολογικὴ Κατάταξις).

[2] Τὸ ἀνάγλυφον ὑπήχθη εἰς τὴν τάξιν VII («Θέματα ἀπροσδιόριστα») ὑπὸ τοῦ A. GIULIANO, Il commercio dei sarcofagi attici, Roma 1962, σ. 68, ἀριθ. 447 (ἀκολούθως αἱ παραπομπαί: GIULIANO).

[3] Μουσεῖον Θεσσαλονίκης ἀριθ. 1246 (ἐκ Θεσσαλονίκης), Χρονολογικὴ Κατάταξις, σ. 23, ἀριθ. 113, πίν. 3, β. GIULIANO, σ. 43, ἀριθ. 214. Εὐχαριστῶ τὸν συνάδελφον κ. Χ. Μακαρόνα διὰ τὴν παραχώρησιν τῆς δημοσιεύσεως. Εἶναι ἀποκεκρουμένα: ὁ ἀριστερὸς βραχίων τῆς γυναικείας μορφῆς, μέρος τοῦ πηδαλίου, ἐφ' οὗ στηρίζεται, ἡ κεφαλὴ καὶ μέρος τοῦ κορμοῦ τοῦ ὄφεως, ὁ δεξιὸς βραχίων τοῦ γέροντος.

διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἐπὶ πηδαλίου. Ἐπὶ τῆς κεφαλῆς της εἰκονίζονται δύο χηλαὶ καρκίνου [1]. Εὐμεγέθης ὄφις σπειροῦται περὶ τὸν δεξιὸν ὦμον καὶ τὴν ἐκτεινομένην πρὸς τὸ σκάφος χεῖρα αὐτῆς, κρατοῦσαν τὸν ὄφιν ὑπὸ τὴν ἀποκεκρουμένην κεφαλήν του. Αὕτη εἶχε τὴν μορφὴν κεφαλῆς κυνός, ὅπως ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου τῆς Τεργέστης, ὡς ἀποδεικνύει τὸ τρίχωμα εἰς τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ.

Εἰς τὸ ζεῦγος τῶν εἰκονιζομένων, τοῦ γέροντος καὶ τῆς ἡμιγύμνου, ἀνακεκλιμένης γυναικός, ἀναγνωρίζεται ἡ παράστασις Ὠκεανοῦ καὶ Νηρηίδος. Τὸ σύμπλεγμα ἀπαντᾷ μόνον ἐπὶ τῶν δύο αὐτῶν ἀττικῶν σαρκοφάγων. Ἡ σχέσις του πρὸς τὸ εἰκονιζόμενον θέμα, τὴν βιαίαν παρὰ τὰ πλοῖα μάχην κατὰ τὴν ἀπόβασιν τῶν Ἀχαιῶν εἰς τὴν Τροίαν, ἑρμηνεύεται ἐκ τῆς συμβολικῆς σημασίας, τῆς ἀποδοθείσης εἰς τὰς εἰκονιζομένας συχνὰ ἐπὶ τῶν ρωμαϊκῶν σαρκοφάγων ἀναλόγους μορφάς. Τὰ θαλάσσια πνεύματα, ὁ Ὠκεανός, αἱ Νηρηίδες, οἱ Τρίτωνες, ὁ θαλάσιος ὄφις (RE² ἐν λ. *Schlange*, στ. 997. N. KELLER, Die antike Tierwelt, II, Leipzig 1913, σ. 301), ἐπιτελοῦν ἐσχατολογικὴν λειτουργίαν, μεταφέρουν τὰς ψυχὰς εἰς τὰς νήσους τῶν Μακάρων [2].

Πρὸς τὴν παράστασιν τοῦ Ὠκεανοῦ καὶ τῆς Νηρηίδος σχετικαὶ εἶναι δύο ἄλλαι ἀττικαὶ σαρκοφάγοι, εἰκονίζουσαι μάχην παρὰ τὰ πλοῖα. Παρὰ τὸ κάτω ἀριστερὸν ἄκρον ἀπολεσθέντος (γνωστοῦ μόνον ἐκ σχεδιογραφήματος) ἀποτμήματος σαρκοφάγου ἐκ Σπάρτης [3], παρίστατο, ἀναδυόμενος ἐκ τῆς θαλάσσης, Τρίτων, τοῦ ὁποίου ἡ μορφὴ ἀναγνωρίζεται παρὰ τὴν ἀσάφειαν τοῦ σχεδιογραφήματος, ὀφειλομένην εἰς τὴν κακὴν κατάστασιν τοῦ ἀναγλύφου. Παρεμφερὴς πρὸς τὴν Νηρηίδα εἶναι καὶ ἡ εἰκονιζομένη μορφὴ παρὰ τὸ δεξιὸν ἄκρον μεγάλου ἀποτμήματος ἀττικῆς σαρκοφάγου ἐν Pola [4]. Σῴζεται ἡ κεφαλὴ καὶ ὁ δεξιὸς βραχίων Νηρηίδος κρατούσης προφανῶς θαλάσσιον ὄφιν. Ἡ Νηρηὶς θὰ παρίστατο ἀνακεκλιμένη [5]. Ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ σύμπτωσις, ὅτι αἱ παραστάσεις τῆς Νηρηίδος καὶ ἄλλων θαλασσίων ὄντων περιορίζονται ἐπί τινων μόνον ἀττικῶν σαρκοφάγων, αἱ ὁποῖαι εἰκονίζουν μάχην παρὰ τὰ πλοῖα, ὡς νὰ συνδέωνται ἀποκλειστικῶς μετὰ τοῦ θέματος τούτου, ἐνῷ ἀποτελοῦν ἐντελῶς σύνηθες θέμα τῶν ρωμαϊκῶν σαρκοφάγων. Δύναται νὰ παρατηρήσῃ τις ὅτι αἱ συμβολικαὶ μορφαὶ ἐπὶ τῶν ἀττικῶν μνημείων, ἄλλως ἀρκετὰ σπάνιαι, καταλαμβάνουν γενικῶς δευτερεύουσαν θέσιν εἰς τὴν ὅλην διακόσμησιν.

Ἡ ἀρτίως σῳζομένη παράστασις τῆς σαρκοφάγου τῆς Θεσσαλονίκης συμπληροῖ ἐπίσης καὶ τὴν ἐλλιπῶς διατηρουμένην τοῦ ἀναγλύφου τῆς Τεργέστης, ὡς πρὸς τὴν διαδραματιζομένην ἐντὸς τοῦ πλοίου σκηνήν. Παραβολὴ τῶν ἀναγλύφων πείθει περὶ τῆς ὁμοιότητος τῶν δύο παραστάσεων, ἡ δὲ διαφορά, ὡς πρὸς τὴν κλίσιν τοῦ κορμοῦ τοῦ ἀνδρός, μεγαλυτέραν ἐπὶ τῆς σαρκοφάγου, εἶναι ἀσήμαντος. Οἱ δύο νέοι δὲν εἰκονίζονται ὡς μαχηταί. Ὁ πρῶτος στηρίζεται εἰς τὸ ἄφλαστον, ὁ δεύτερος τὸν συγκρατεῖ μὲ ἀμφοτέρας τὰς χεῖρας. Ἄσχετοι πρὸς τὴν διεξαγομένην ἐπὶ τῆς ἀκτῆς μάχην, μὲ ἔκδηλον ἔκφρασιν ἀγωνίας, ἡ ὁποία ἐμφαίνεται εἰς τὸ πρόσωπον καὶ τὴν στάσιν των, κατευθύνουν τὸ βλέμμα ἀντιθέτως, πρὸς τὴν θάλασσαν, ὅπου εἰκονίζεται τὸ ζεῦγος τοῦ Ὠκεανοῦ καὶ τῆς Νηρηίδος. Ὁ συμβολισμὸς τῆς παραστάσεως εἶναι προφανής.

2. ΑΤΤΙΚΑΙ ΣΑΡΚΟΦΑΓΟΙ ΕΚ ΚΕΡΚΥΡΑΣ

Ἀποτμήματα σαρκοφάγων ἐκ πεντελησίου μαρμάρου, μετ' ἀναγλύφων παραστάσεων, εὑρέθησαν ἐν τῇ νήσῳ. Οὕτως ἐπιβεβαιοῦται ἐμμέσως καὶ ἡ ἀπόδοσις εἰς τὰ ἀττικὰ ἐργαστή-

[1] Διὰ τὰς χηλὰς καρκίνου ὡς κοσμήματος τῆς κεφαλῆς Τριτώνων καὶ Νηρηίδων, πρβ. A. RUMPF, Ant. Sark. - Rel. V 1, σ. 101.

[2] F. CUMONT, Recherches sur le symbolisme funéraire des Romains, 1942, σσ. 149, 167. Πρβ. διάφορον γνώμην: A. RUMPF, ἔ.ἀ. σ. 131 καὶ O. WALTER ἐν ΑΕ 1953 - 1954 (εἰς μνήμην Γ. Π. Οἰκονόμου) I, σ. 81 κἑ.

[3] ROBERT, III 2, σ. 369, συμπληρ. πίν. Β, VII, Χρονολογικὴ Κατάταξις, σ. 23, ἀριθ. 101.

[4] Χρονολογικὴ Κατάταξις, σ. 32, ἀριθ. 214. GIULIANO, σ. 61, ἀριθ. 379

[5] Ὁ εἰκονογραφικὸς τύπος ἀπὸ τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος μέχρι τῆς ὀψίμου ἀρχαιότητος, A. RUMPF, ἔ. ἀ. σ. 119. T. DOHRN, DM II, 1949, σ. 86.

ρια τῶν ἐκ πεντελησίου μαρμάρου σαρκοφάγων, ἀττικοῦ τύπου, αἱ ὁποῖαι εὑρέθησαν ἐν Ρώμῃ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ, διαπιστοῦται δηλ. ἡ ἐξαγωγὴ τῶν ἀττικῶν σαρκοφάγων εἰς τὴν Δύσιν[1]. Τὰ παραδείγματα τῆς Κερκύρας, τρία τῶν ὁποίων (κατωτέρω α, β καὶ γ) προέρχονται ἐκ τῆς δυτικῆς ἀκτῆς τῆς νήσου, ἔτι δὲ καὶ ἡ σαρκοφάγος τῆς Παραμυθιᾶς (ΑΕ 1956, σ. 14 κἑ.) ἐπιβεβαιοῦν τὴν ὑπόθεσιν ὅτι κατὰ τὸν 2ον καὶ κατὰ τὸν 3ον μ. Χ. αἰῶνα αἱ ἀττικαὶ σαρκοφάγοι ἐξήγοντο ἐξ Ἀθηνῶν εἰς τὴν Δύσιν, πρὸς τὴν ὁποίαν ἐνδιάμεσον σταθμὸν ἀπετέλει, ὡς καὶ παλαιότερον κατὰ τοὺς πρὸ Χριστοῦ αἰῶνας, ἡ Κέρκυρα[2].

α) Μουσεῖον Κερκύρας ἀριθ. 562. Β. Καλλιπολιτη, Χρονολογικὴ Κατάταξις (1958), σ. 24, ἀριθ. 117. Γερμαν. Ἰνστ. Φωτογρ. Corfu 482.

Ἀπότμημα ἀναγλύφου εἰκονίζοντος ἀμαζονομαχίαν, πανταχόθεν ἀποκεκρουμένον (πίν. Α,β). Ὕψ. 0.41, πλ. 0.37, πάχ. 0.22, ἀναγλυφικὸν ἔξαρμα 0.10. Ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ἐπιφανείας σῴζεται ἡ ἐσωτερικὴ δεξιὰ γωνία, ἡ σχηματιζομένη ὑπὸ τῶν δύο συνεχομένων πλευρῶν τῆς σαρκοφάγου. Ἑπομένως τὸ ἀπότμημα δύναται νὰ ἀνήκῃ εἴτε εἰς τὸ δεξιὸν ἄκρον τῆς προσθίας ὄψεως εἴτε εἰς τὴν ἀριστερὰν στενὴν πλευράν. Εἰκονίζεται κορμὸς γυμνοῦ μαχητοῦ, μὲ ἀποκεκρουμένην τὴν κρανοφόρον κεφαλήν, ἐπιτεθεμένου, πρὸς τὰ ἀριστερά, κατ' ἐφίππου ἀντιπάλου (ἀμαζόνος). Μόνον ὁ λαιμὸς τοῦ ἵππου τῆς ἀντιπάλου σῴζεται. Μέρος τοῦ περιγράμματος τῆς ἀσπίδος τοῦ μαχητοῦ ἀναγνωρίζεται ἐκ τοῦ ἴχνους τῆς ἀποκρούσεως τοῦ ἀναγλύφου. Ἄλλη ἀμαζών, δηλουμένη διὰ ταπεινοῦ ἀναγλυφικοῦ ἐξάρματος, εἰκονίζεται κατ' ἀριστερὸν κρόταφον καὶ νοεῖται ὡς ἐρχομένη εἰς βοήθειαν τῆς μαχομένης. Τὸ περίγραμμα τῶν μορφῶν τονίζεται διὰ βαθείας ἐγχαράκτου γραμμῆς.

Τὸ εἰκονιζόμενον σύμπλεγμα μαχομένων εἶναι τὸ γνωστὸν ὑπὸ τὸ στοιχεῖον G3 τῆς ἀριθμήσεως τῶν συμπλεγμάτων εἰς τὴν κατάταξιν τοῦ R. Redlich[3]. Τοῦτο ἀπαντᾷ ἐπὶ τῶν ἀττικῶν σαρκοφάγων: ἀριθ. 113, 115 καὶ 116, Χρονολογικὴ Κατάταξις, σ. 23-24, ὡς καὶ ἐπὶ ὁμάδος ρωμαϊκῶν μὲ ὁμοειδῆ σύνθεσιν, τῆς ὁποίας ἡ εἰκονογραφικὴ παράδοσις ἀνεζητήθη εἰς ἀνασυγκροτηθέντα ἐν σχεδιογραφήματι ζωγραφικὸν πίνακα τῆς Περγάμου[4]. Ἡ ἀρχὴ βεβαίως τοῦ συμπλέγματος G 3 ἀνάγεται εἰς τὴν κλασσικὴν τέχνην τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶνος, πρβ. ἀγγειογραφίαν ἐπὶ κρατῆρος τῆς Ν. Ὑόρκης: J. D. Beazley, ARV², σ. 616, ἀριθ. 3, τοῦ «ζῳγράφου τῆς ὑδρίας τοῦ Βερολίνου». Τὸ ἀπότμημα τῆς Κερκύρας, τὸ ὁποῖον δὲν στερεῖται πλαστικῆς ἀξίας, μὲ τὸ ἔντονον ἀναγλυφικὸν ἔξαρμα καὶ τὴν συμπύκνωσιν τῶν μορφῶν, ἀνῆκεν εἰς σαρκοφάγον τοῦ τέλους τοῦ 2ου μ. Χ. αἰῶνος. Συναφῆ τεχνοτροπικῶς καὶ σύγχρονα μνημεῖα, πλὴν τῶν μνημονευθέντων ἀνωτέρω, εἶναι ἡ σαρκοφάγος τῆς Ἐφέσου (Χρονολογικὴ Κατάταξις, σ. 24, ἀριθ. 114), τὰ ἐκ Κυρήνης ἀποτμήματα τοῦ Μουσείου τοῦ Λούβρου (αὐτόθι ἀριθ. 116) καὶ τὸ ἐκ Λυκίας τοῦ Μουσείου τῆς Βιέννης (αὐτόθι ἀριθ. 122).

β) Μουσεῖον Κερκύρας ἀριθ. 563. Γερμαν. Ἰνστ. Φωτογρ. Corfu 485.

Ἐκ τῆς αὐτῆς, ὡς καὶ τὸ προηγούμενον ἀπότμημα, σαρκοφάγου, ἀνάγλυφον μετὰ τῆς ἐλλιπῶς σῳζομένης γωνιαίας ἀρχιτεκτονικῆς μορφῆς (πίν. Β,γ). Ὕψ. 0.36, πλ. 0.25, βάθος 0.28. Ἡ ἡμιτελὴς ἐργασία δηλοῖ ὅτι τὸ σῳζόμενον ἐν μέρει σύμπλεγμα ἀμαζονομαχίας ἀνήκει εἰς

---

[1] Giuliano, σ. 19-20. Ἐρευνηταί τινες ἐνόμισαν ὅτι σαρκοφάγοι τύπου ἀττικοῦ, εὑρεθεῖσαι ἐν Ἰταλίᾳ, ἐλαξεύθησαν ἐκεῖ ὑπὸ ἀθηναίων τεχνιτῶν, ἔστω καὶ ἂν εἶναι ἐκ πεντελησίου μαρμάρου (J. M. C. Toynbee, Latomus 6, Bruxelles 1951, σ. 28). Τὴν ἐξ Ἀθηνῶν καταγωγὴν εἶχεν ὑποστηρίξει ὁ G. Rodenwaldt, RM 58, 1953, σ. 16.

[2] Π. χ. διὰ τὸν 5ον π.Χ. αἰῶνα διεπιστώθη τοῦτο ὡς πρὸς τοὺς λακωνικοὺς μελαμβαφεῖς κρατῆρας, πολλοὶ τῶν ὁποίων εὑρέθησαν ἐν Σικελίᾳ, νοτίῳ Ἰταλίᾳ καὶ Ἐτρουρίᾳ. Ὅμοιος κρατὴρ λακωνικός, ἐν Κερκύρᾳ: D. Callipolitis, JHS 74, 1954, σ. 178, εἰκ. 1.

[3] R. Redlich, Die Amazonensarkophage des 2. und 3. Jahrh. n. Chr., Berlin 1942, σ. 41-52. Σκόπιμος εἶναι ἡ διατήρησις τῆς ἀριθμήσεως τῶν συμπλεγμάτων, ἕνεκα σαφηνείας, ἀποφυγῆς ἐπαναλήψεων καὶ διὰ τὴν εὐχέρειαν πρὸς παραβολὴν ἀνεκδότων ἀναγλύφων πρὸς τὰ ἤδη καταταχθέντα ὑπὸ R. Redlich. (Διὰ τὰς ἐλλείψεις, πρβ. F. Matz, Gnomon 21 1947, σ. 247.)

[4] B. Andreae, Ein Amazonengemälde, RM 63, 1956, σ. 32 κἑ.

τὴν στενὴν πλευράν, τὴν ἐστραμμένην πρὸς τὸν τοῖχον τοῦ ταφικοῦ θαλάμου, μὴ ὁρατὴν καὶ διὰ τοῦτο ἁδρομερῶς εἰργασμένην. Εἰκονίζεται γυμνὸς μαχητής, κατὰ δεξιὸν κρόταφον, κρατῶν ἀπὸ τῆς κόμης ἀμαζόνα, ἡ ὁποία ὑψώνει, πρὸς ἄμυναν, τὸν ἀριστερὸν βραχίονα. Ἡ ἀμαζὼν θὰ παρίστατο γονυπετὴς καὶ ἐν μετωπικῇ στάσει, κατὰ τὸ σύμπλεγμα Α 2 τοῦ R. Redlich [1], συνηθέστατα εὑρισκόμενον εἰς τὰς ἀρχαίας παραστάσεις ἀμαζονομαχίας καὶ χρησιμοποιούμενον ἐπὶ τῶν σαρκοφάγων ἀπὸ τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος καὶ ἑξῆς (πρβ. Χρονολογικὴ Κατάταξις, ἀριθ. 114 - 123, σ. 24).

Ἐπὶ τοῦ συνεχομένου τμήματος τῆς ὀπισθίας πλευρᾶς διατηρεῖται μέρος ἀναγλύφου μὲ τὸ ἄκρον τῆς οὐρᾶς λέοντος. Ἡ παράστασις δυσκόλως ἀνασυγκροτεῖται συμφώνως πρὸς τὸ ἑραλδικὸν σχῆμα δύο ἀντωπῶν λεόντων ἢ γρυπῶν ἑκατέρωθεν κρατῆρος ἢ θυμιατηρίου (αὐτόθι ἀριθ. 6, 19, 25, 29, 42 κλπ.). Τὸ ἀπότμημα ἴσως ἀνῆκεν εἰς παράστασιν θήρας λέοντος ἢ πάλης λέοντος ἢ γρυπὸς πρὸς κένταυρον (αὐτόθι σ. 27, ἀριθ. 153 καὶ σ. 15, ἀριθ. 13 Robert, II, πίν. VII, ἀριθ. 20).

Ἡ γωνιαία ἀρχιτεκτονικὴ μορφή, κορμὸς Ἡρακλέους, ὡς δηλοῖ ἡ λεοντῆ, ἐπὶ πεσσοῦ, ἐν εἴδει ἑρμαϊκῆς στήλης, ἀπαντᾷ εἴς τινα παραδείγματα ἀττικῶν σαρκοφάγων: Χρονολογικὴ Κατάταξις, ἀριθ. 72, 116 κλπ.

γ) Μουσεῖον Κερκύρας ἀριθ. 564. Χρονολογικὴ Κατάταξις, σ. 23, ἀριθ. 110.

Ἀπότμημα, πανταχόθεν ἀποκεκρουμένον, ἐκ παραστάσεως μάχης (πίν. Β,α). Ὕψ. 0.38, πλ. 0 64, πάχ. 0.18, ἀναγλυφικὸν ἔξαρμα 0.09. Μεταξὺ δύο μαχητῶν, τοῦ ἐκ δεξιῶν γυμνοῦ, μὲ τὴν χλαμύδα περιβάλλουσαν μόνον τὸν ἀριστερὸν πῆχυν, καὶ τοῦ ἐξ ἀριστερῶν θωρακοφόρου, εἰκονίζεται τρίτος, τοῦ ὁποίου ὁ κορμὸς παρίσταται κλίνων πρὸς τὰ δεξιά. Ὁ μαχητὴς θὰ εἰκονίζετο γονυπετής, ἐνῷ ὕψωνε τὸν δεξιὸν βραχίονα ὑπὲρ τὴν κεφαλήν, πρὸς ἄμυναν. Πάντων αἱ κεφαλαὶ εἶναι ἀποκεκρουμέναι. Ἐπὶ τοῦ βάθους εἰκονίζεται χεὶρ κρατοῦσα καθέτως ξίφος, μὴ ἀνήκουσα εἰς τὸν γονυπετοῦντα μαχητήν. Ἀντίπαλος αὐτοῦ εἶναι ὁ ἐξ ἀριστερῶν του θωρακοφόρος. Ὁ ἀμυνόμενος εἶναι γυμνός, ὡς καὶ ὁ δεξιᾷ αὐτοῦ μαχητής, ὁ ὁποῖος ἔρχεται προφανῶς εἰς βοήθειαν τοῦ ἀμυνομένου. Ἡ στάσις τοῦ τελευταίου εἶναι συνήθης εἰς παραστάσεις ἀμαζονομαχίας ἢ μάχης μεταξὺ πεζῶν καὶ ἱππέων ἐπὶ σαρκοφάγων τοῦ 3ου μ. Χ. αἰῶνος, ὑπαγομένων εἰς τὴν 6ην ὁμάδα τῆς κατατάξεως τοῦ R. Redlich [2]. Ἐνταῦθα ἡ παράστασις δὲν περιελάμβανεν ἱππεῖς, κατὰ τὰ φαινόμενα, ἀλλὰ μόνον πεζοὺς μαχητάς, ὅπως καὶ ἐπὶ ἄλλων ὁμοίας τεχνοτροπίας ἀττικῶν σαρκοφάγων: Χρονολογικὴ Κατάταξις, σ. 23, ἀριθ. 109, 111 (ἐκ Σαμοθράκης), αὐτόθι ἀριθ. 107 (ἐξ Ἐφέσου). Ἡ τελευταία εἶναι σημαντικὴ διὰ τὴν ἐπιγραφὴν μετὰ χρονολογικῆς ἐνδείξεως τὸ ἔτος 204 μ. Χ. καὶ δύναται νὰ ληφθῇ ὡς βάσις χρονολογήσεως εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 3ου μ. Χ. αἰῶνος τῶν ὁμοειδῶν ἀναγλύφων, μεταξὺ τῶν ὁποίων κατατάσσεται καὶ τὸ ἀπότμημα τῆς Κερκύρας.

δ) Μουσεῖον Κερκύρας ἀριθ. 550. Χρονολογικὴ Κατάταξις, σ. 28, ἀριθ. 163.

Ἀπότμημα φέρον ἀνάγλυφον κεφαλὴν γέροντος κατ' ἀριστερὸν κρόταφον (πίν. Β,β). Ἡ ρὶς καὶ τὸ στόμα εἶναι ἀποκεκρουμένα. Σῳζ. διαστ., ὕψ. 0.19, πλ. 0.15, ἀναγλυφικὸν ἔξαρμα 0.13. Αἱ βαθεῖαι γλυφαὶ καὶ ἡ διὰ τρυπάνου ἐργασία ἀφεθεῖσα ὁρατὴ ἐπὶ τοῦ γενείου καὶ τῆς κόμης, αἱ προκαλοῦσαι γραφικὴν ἐντύπωσιν φωτοσκιάσεις, τὸ μέγα ἀναγλυφικὸν ἔξαρμα, εἶναι ἐνδεικτικὰ τεχνοτροπίας τῶν μέσων περίπου τοῦ 3ου μ. Χ. αἰῶνος, εἰς ἣν ἐποχὴν δύναται νὰ ἀποδοθῇ ἡ σαρκοφάγος, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνῆκε τὸ ἀπότμημα τῆς Κερκύρας. Ἡ ταινία, τὴν ὁποίαν φέρει ἡ κεφαλή, εἶναι χαρακτηριστικὴ βασιλικοῦ ἀξιώματος. Ὁ τύπος εὑρίσκεται εἰς τὰς παραστάσεις τῶν μύθων τοῦ Ἱππολύτου καὶ τοῦ Ἀχιλλέως, ἐπὶ σαρκοφάγων, ἑρμηνευθεὶς ὡς εἰκονίζων τὸν Θησέα, τὸν Ἀγαμέμνονα ἢ τὸν Λυκομήδην. Ἡ κατ' ἀριστερὸν κρόταφον παράστασις τοῦ καθημένου Λυκομήδους εἰς τὴν εἰκονογραφικὴν σύνθεσιν τοῦ μύθου τοῦ Ἀχιλλέως ἐν Σκύρῳ, ἐπί τινων ὀψίμων ἀττικῶν σαρκοφά-

---

[1] R. Redlich, ἔ. ἀ. σ. 5 κέ.

[2] ἔ. ἀ. σ. 110 κέ. Χρονολογικὴ Κατάταξις, σ. 23 ἀριθ. 112, σ. 29, ἀριθ. 176 κλπ.

γων, ἁρμόζει μᾶλλον πρὸς ἀναπαράστασιν τῆς μορφῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνῆκεν ἡ κεφαλή, πρβ. Χρονολογικὴ Κατάταξις, σ. 28, ἀριθ. 164, τοῦ Μουσείου τοῦ Λούβρου, ἀριθ. 162, τοῦ Μουσείου τοῦ Καπιτωλίου, πρὸς ἣν ἔχει τὴν μεγίστην συνάφειαν. Ἡ κεφαλὴ εἰκονίζει προφανῶς τὸν Λυκομήδην, ἡ δὲ σαρκοφάγος εἰς ἣν ἀνῆκε, προήρχετο ἐκ τοῦ ἐργαστηρίου τῆς σαρκοφάγου τοῦ Καπιτωλίου.

ε) Μουσεῖον Κερκύρας ἀριθ. 175. Φωτογρ. Γερμαν. Ἰνστιτ. Corfu 483.

Γωνιακὸν ἀπότμημα μὲ ἀνάγλυφον στέμματος (ἀνθοκαρπίου) καὶ μορφὴν λίαν ἔκτυπον Νίκης, ἱσταμένης πρὸ τῆς γωνίας καὶ ὑποβασταζούσης τὸ στέμμα (πίν. Β,δ). Τούτου σῴζεται μόνον ὁ κάλυξ, ἐξ οὗ ἐκφύεται. Ἡ βάσις ἐλλείπει, ὡς καὶ ἡ κορωνίς. Τὸ ἀπότμημα ὕψ. 0.67, πλ. μείζονος πλευρᾶς 0.31, τῆς ἄλλης 0.20, πάχ. 0.17, ἀνῆκεν εἰς τὸ δεξιὸν ἄκρον καὶ τὴν γωνίαν τῆς προσθίας πλευρᾶς τῆς σαρκοφάγου. Ἡ Νίκη, τύπου τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος, φορεῖ ἐζωσμένον χιτῶνα, ἀνοιγόμενον ἐμπρὸς καὶ ἀφήνοντα τὸ δεξιὸν ἄνετον σκέλος γυμνόν. Ἡ Νίκη ἐκτείνει τὴν δεξιὰν ἐπὶ τοῦ παρακειμένου κάλυκος τοῦ ἀνθοκαρπίου. Ὑπὸ τὸν κάλυκα σῴζεται μόνον, ἐκ τοῦ ἀποκεκρουμένου ἀναγλύφου, τὸ ἄκρον φύλλου δρυός. Ὥστε τὸ στέμμα, ὡς συνήθως, εἶχε κατὰ τὴν ἔκφυσιν ἐκ τοῦ κάλυκος, σειρὰν φύλλων δρυὸς καὶ βαλάνων.

Ἡ διὰ τρυπάνου ἐργασία ἀφέθη σκοπίμως ὁρατὴ εἰς τὸν κάλυκα, διὰ τὴν ἐπιδιωκομένην ἐντύπωσιν φωτοσκιάσεως. Τὸ ἀπότμημα ἀνῆκεν εἰς σαρκοφάγον τοῦ τέλους τοῦ 2ου μ. Χ. αἰῶνος.

ϛ) Μουσεῖον Κερκύρας ἀριθ. 121. Ἀπότμημα τῆς ἀριστερᾶς γωνίας κορωνίδος ἀποτελουμένης ἐξ ἄβακος φέροντος ἀνάγλυφον μαίανδρον, ἐκ δύο ἐπαλλήλων κυματίων, λεσβίου καὶ ἰωνικοῦ καὶ ἀστραγάλου (πίν. Γ,α). Πλ. 0.53, ὕψ. 0.18, πάχ. 0.14. Ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας ἐξέχουσα ταινία ὕψ. 0.015, πλ. 0.04, πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ καλύμματος τῆς σαρκοφάγου. Ὁ μαίανδρος, ὕψ. 0.055, περικλείει ῥόδακας ἐγγεγραμμένους εἰς τετράγωνα. Τὸ ἀριστερὸν ἄκρον τοῦ ἄβακος καταλαμβάνεται ὑπὸ ὀρθογωνίου ἐγγλυφῆς κοσμουμένης μὲ φυλλοφόρον κάλυκα ἀκάνθης, ἐκφυόμενον ἐκ τοῦ κέντρου καὶ σχηματίζοντα δύο σπείρας ἑκατέρωθεν, αἱ ὁποῖαι περικλείουν μικροὺς ῥόδακας. Ἡ ἐγγλυφὴ τῆς γωνίας τοῦ ἄβακος δηλοῖ τὴν προσαρμογὴν τῶν ἐνηλάτων πρὸς τοὺς πόδας τῆς κλίνης. Ἀνῆκε δηλ. τὸ ἀπότμημα εἰς σαρκοφάγον μὲ κλινόμορφον κάλυμμα. Τὰ κυμάτια εἶναι βαθέως ἐγγεγλυμμένα διὰ τρυπάνου, τὰ μεταξὺ τῶν ᾠῶν φύλλα εἶχον σχῆμα αἰχμῆς βέλους. Ὁ τύπος τοῦ κυματίου ἐχρησιμοποιήθη εἰς τὰς ἀττικὰς σαρκοφάγους ἀπὸ τῶν ὑστάτων χρόνων τοῦ Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς καὶ ἑξῆς[1]. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἀφεθεῖσα ὁρατὴ διὰ τρυπάνου ἐργασία εἰς τὸν ἀστράγαλον, τὸ μέσον τοῦ ὁποίου ἐκάλυπτε τὸ ἀνάγλυφον τῆς ἀπολεσθείσης παραστάσεως. Ὁ φυλλοφόρος κάλυξ καὶ ὁ μαίανδρος τοῦ ἄβακος συνάπτονται ὡς θέμα διακοσμητικὸν καὶ τεχνοτροπικῶς πρὸς τὰ κοσμήματα τοῦ ἄβακος χρονολογηθείσης ἐξ ἐπιγραφῆς σαρκοφάγου εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος (Χρονολογικὴ Κατάταξις, σ. 23, ἀριθ. 107), ὡς καὶ ἄλλων τῆς ἰδίας ἐποχῆς: αὐτόθι σ. 22, ἀριθ. 92 καὶ 94. Τὸ γωνιακὸν ἀπότμημα τῆς Κερκύρας ἀνῆκεν εἰς τὴν ἀριστερὰν στενὴν πλευράν, διότι τὸ σῳζόμενον μικρὸν μέρος τῆς συνεχομένης ὄψεως εἶναι ἀκόσμητον, ὅπως συμβαίνει συνήθως εἰς τὴν ὀπισθίαν ὄψιν τῶν σαρκοφάγων. Πράγματι ἕτερον μικρὸν ἀπότμημα ἐκ τῆς κορωνίδος μὲ τὰ αὐτὰ διακοσμητικὰ θέματα, ἀλλὰ μεγαλύτερα κατὰ τὰς διαστάσεις (ὕψ. ἄβακος 0.075), τὸ ὁποῖον φυλάσσεται εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Κερκύρας (ἀριθ. 122), ἀνῆκε προφανῶς εἰς τὴν προσθίαν ὄψιν τῆς ἰδίας σαρκοφάγου.

3. ΠΡΟΒΑΘΜΙΣ ΤΩΝ ΣΑΡΚΟΦΑΓΩΝ "ΕΡΩΤΙΔΕΩΝ,,

Κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίας τοῦ παρελθόντος αἰῶνος αἱ ἐν Ἑλλάδι εὑρεθεῖσαι σαρκοφάγοι εἶχον ἐφελκύσει τὴν προσοχὴν τῶν ἀρχαιολόγων, ἐκεῖναι ἰδίως, κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Χ. Τσουντα, «μὲ τὰς ἰδιαιτέρως χαριτωμένας παραστάσεις, εἰς τὰς ὁποίας εἰκονίζονται κωμάζοντες μεθυσμένοι παῖδες»[2]. Αἱ παραστάσεις τῶν παίδων, ἐνίοτε πτερωτῶν — ἐξ οὗ καὶ ὁ χαρακτηρισμός των ὡς ἐρωτιδέων —

[1] Πρβ. Χρονολογ. Κατάταξις, σ. 65.

[2] Χ. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, Ἱστ. τῆς ἀρχ. Ἑλλ. Τέχνης, σ. 559

περιλαμβάνονται εἰς τὸν εὐρύτερον κύκλον τῶν διονυσιακῶν θεμάτων [1], τὰ ὁποῖα διακοσμοῦν τὰς σαρκοφάγους τῆς Ρώμης καὶ τῆς ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς, συνεχίζουσαι τὴν παράδοσιν τῆς τέχνης τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων. Εἰς τὴν ἀλεξανδρινὴν τέχνην ὁ Διόνυσος καὶ οἱ ἀκόλουθοί του, παῖδες - Βάκχοι, παρεστάθησαν συχνὰ πτερωτοί [2]. Ἡ ἀπόδοσις εἰς τὸν διονυσιακὸν κύκλον τῶν ἀπτέρων ἢ πτερωτῶν παίδων θεωρεῖται βεβαία ὑπό τινων ἐρευνητῶν. Ὁ F. CUMONT εἶχεν ἤδη συνάψει τὸ θέμα πρὸς τὰς ἐσχατολογικὰς παραστάσεις τῶν διονυσιακῶν μυστηρίων [3]. Ἐκ τῆς συνεχοῦς παρουσίας τῶν «ἐρωτιδέων» ἐπὶ τῶν μνημείων, ἀπὸ τῶν πρωίμων χρόνων τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος μέχρι τῶν μέσων τοῦ 3ου, φαίνεται ἡ ἐξέχουσα θέσις τῶν διονυσιακῶν θεμάτων εἰς τὰς ἀττικὰς σαρκοφάγους.

Ἡ τεχνοτροπικὴ καὶ τυπολογικὴ ὁμοιογένεια τῶν ἀττικῶν σαρκοφάγων, μὲ παραστάσεις παίδων, τῆς ἀρχαιοτέρας ὁμάδος [4], εἶναι προφανής, ὥστε συνάγεται ἐξ αὐτῆς ἡ χρονολογικὴ μεταξύ των συνάφεια. Πιστεύεται γενικῶς ὅτι τὰ ἀρχαιότερα ἀνάγλυφα ἀνάγονται εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀδριανοῦ, ὁπότε τὸ ἔθιμον τῆς ταφῆς εἶχεν ἐπικρατήσει, ἀντὶ τῆς καύσεως τῶν νεκρῶν.

Πρὸ τῆς σχετικῆς τυποποιήσεως εἰς τὰς παραστάσεις καὶ εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν διακόσμησιν τῶν σαρκοφάγων τῆς ἐποχῆς τῶν Ἀντωνίνων, κατὰ τὴν ἀρχικὴν φάσιν τῆς δημιουργίας τῶν μνημείων, ἡ ὁποία ἀκολουθεῖ μικρασιατικὴν ἢ ἀλεξανδρινὴν παράδοσιν τῶν ὀψίμων ἑλληνιστικῶν χρόνων, εἶναι φυσικὸν νὰ εἶχε σημειωθῆ εἴτε πιστὴ μίμησις τῶν προτύπων εἴτε ἀναζήτησις νέων μορφῶν, αἱ ὁποῖαι δὲν ἐπεκράτησαν τελικῶς. Εἰς τὰ ἑλληνικὰ ἐργαστήρια ἡ αὐστηρὰ τυποποίησις εἶναι βεβαίως ἀσυνήθης, αἱ δὲ ἀρχαιότεραι σαρκοφάγοι παρουσιάζουν κάποιαν ποικιλίαν μορφῶν. Ἰδιαιτέρως δύο ἀποτμήματα πρωίμων χρόνων (πίν. Γ,γ-δ, Ἐθν. Ἀρχαιολ. Μουσείου ἀριθ. 2032 καὶ 2031), δεικνύουν ἰδιορρυθμίαν ὡς πρὸς τὸν τύπον τῆς κορωνίδος καὶ τῆς παραστάσεως καὶ ὡς πρὸς τὴν τεχνοτροπίαν τοῦ ἀναγλύφου. Ἡ ἰδιορρυθμία αὕτη ἐπιβάλλει τὴν ἀναγωγὴν τοῦ μνημείου, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνῆκον τὰ ἀποτμήματα, εἰς ἐποχὴν ἀρχαιοτέραν τῶν γνωστῶν ἀττικῶν σαρκοφάγων κωμαζόντων παίδων τῆς Ἀδριανείου Σχολῆς [5] καὶ τὸν χαρακτηρισμόν του ὡς προβαθμίδος αὐτῶν.

Τὸ ὑπ' ἀριθ. 2032 (πίν. Γ,β-γ) ἀνῆκεν εἰς τὸ ἄνω μέρος τῆς προσθίας πλευρᾶς τῆς λάρνακος, ἀνωμάλως ἀποσπασθὲν κατὰ τὸ ἀριστερὸν ἄκρον. Σῴζει μικρὸν τμῆμα τῆς ἀναγλύφου παραστάσεως καὶ τὴν δεξιὰν γωνίαν τῆς κορωνίδος. Τὸ σῳζόμενον πλάτος ὑπολογίζεται εἰς τὰ 2/3 τοῦ ὅλου. Ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ χείλους, κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν ἀκμήν, ἐξέχει ταινία τετραγώνου τομῆς, πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ καλύμματος.

Τὴν κορωνίδα σχηματίζουν ἐκ τῶν ἄνω, α) κυμάτιον τομῆς ἰωνικοῦ τύπου, μὲ ἀνάγλυφα ἐπιμήκη φύλλα. Εἰς τὴν γωνίαν, τὸ κυμάτιον καλύπτεται ὑπὸ ἀνεστραμμένου ἀνθεμίου, β) ζώνη χωριζομένη ἀπὸ τοῦ κυματίου διὰ στενοῦ ἐξέχοντος ἄβακος καὶ κοσμουμένη μὲ ὀρθὰ κοῖλα φύλλα, γ) ζώνη μὲ ἅλυσιν ἀνθεμίων ἐκ πέντε πετάλων, ἐναλλασσομένων πρὸς ἀνεστραμμένους κάλυκας, ἐξ ὧν ἐκφύονται κληματίδες. Αὗται σχηματίζουν διὰ δύο ἑκατέρωθεν σπειρῶν, τὴν βάσιν τῶν ἀνθεμίων. Ἡ ζώνη ἔχει τομὴν λεσβίου κυματίου. Ἡ ἐκ τῶν ἄνω διαδοχή, τομῆς ἰωνικοῦ καὶ λεσβίου, κυματίων, ἐνθυμίζει τὴν διαμόρφωσιν τῆς κορωνίδος τῶν σαρκοφάγων τῆς ἐποχῆς τῶν Ἀντωνίνων, ἀλλ' ἡ πλαστικὴ εἰς ἐκείνας διακόσμησις τῆς κορωνίδος εἶναι ἐντελῶς διάφορος [6]. Τὸ κόσμημα, ἐνταῦθα, διακρίνεται διὰ τὸ μικρὸν ἀναγλυφικὸν ἔξαρμα

---

[1] F. MATZ, Ein römisches Meisterwerk, JdI 19. E.-H., 1958, σ. 80 κέ.. τοῦ ἰδίου, Gnomon 32, 1960, σ. 540. Πρβ. ἀντιθέτως: N. HIMMELMANN-WILDSCHÜTZ, Marb. W.-Pr. 1959, σ. 5-6.

[2] CH. PICARD ἐν ΑΕ 1953-1954, I, σ. 7 κέ.

[3] F. CUMONT, ἔ. ἀ. σ 347 κέ. M. P. NILSSON, The Dionysiac Mysteries of the Hellenistic and Roman Age, Lund 1957.

[4] Πρβ. F. MATZ, ἔ. ἀ. σ. 82, ἀριθ. 1-4.

[5] J. M. C. TOYNBEE, The Hadrianic School, 1934, πίν. LII, 13. Χρονολογικὴ Κατάταξις, σ. 65. Ἐκφράζω θερμὰς εὐχαριστίας πρὸς τὸν Διευθυντὴν τοῦ Ἐθν. Ἀρχαιολ. Μουσείου, ὁ ὁποῖος μοι παρέσχε πᾶσαν διευκόλυνσιν πρὸς μελέτην τῶν σαρκοφάγων τοῦ Μουσείου.

[6] Χρονολογικὴ Κατάταξις, σ. 65-66.

καὶ τὴν ἐπιμελῆ ἐργασίαν[1]. Ἐκ τῆς παραστάσεως σῴζεται ἡ κατ' ἀριστερὸν κρόταφον κεφαλὴ πτερωτοῦ παιδὸς (ἀποκεκρουμένη κατὰ τὸ σημεῖον τοῦ στόματος ὁριζοντίως) καὶ ὁ δεξιός του βραχίων, ἀπὸ τοῦ κάτω τοῦ ἀγκῶνος μέχρι τῆς χειρός, εἰς ἣν θὰ ἐκράτει ἴσως στέφανον. Ἐκ τῶν πτερύγων, ἡ πρὸς τὸν θεατὴν ἀνοίγεται λοξῶς πρὸς τὰ ἄνω, ἡ ἄλλη ἐκτείνεται ὁριζοντίως, καλυπτομένη ἐν μέρει ὑπὸ τῆς πρώτης καὶ ὑπὸ τῆς κεφαλῆς τοῦ παιδός.

Εἰς τὸ δεξιὸν μέρος τοῦ τοιχώματος σῴζεται εὐθὺ πτίλον, λοξῶς πρὸς τὰ ἄνω ἐκτεινόμενον, ἐκ τῆς πτέρυγος δευτέρας πτερωτῆς μορφῆς. Περαιτέρω, παρὰ τὴν δεξιὰν γωνίαν τῆς σαρκοφάγου, εἰκονίζονται φύλλα μὲ γωνιώδεις ἐγκοπάς, σῳζόμενα κατὰ τὸ ἄνω πέρας.

Τὸ διατηρούμενον μέρος τῆς παραστάσεως μόλις ἀπέχει 0.01 – 0.02 μ. ἀπὸ τὴν βάσιν τῆς κορωνίδος, ἑπομένως τοῦτο καταλαμβάνει καθ' ὑπολογισμὸν μόνον τὸ 1/6 περίπου τοῦ ὅλου ὕψους τῆς πλευρᾶς τῆς σαρκοφάγου. Ὁ πτερωτὸς παῖς εἰκονιζόμενος ἀμέσως ὑπὸ τὴν κορωνίδα, παρίστατο ἀσφαλῶς ἱππεύων, οὐχὶ ὡς ἡνίοχος ἐπὶ ἅρματος, διότι δὲν ὑπάρχει πρὸς ἀριστερὰ ἀρκετὸς χῶρος διὰ τὴν παράστασιν λεόντων ἢ πανθήρων, συρόντων συνήθως τὸ ἅρμα[2]. Εἶναι λοιπὸν πιθανὸν ὅτι ὁ πτερωτὸς παῖς ἵππευε Τρίτωνα ἢ θαλάσσιον κένταυρον ἢ ἰχθυόγρυπα καὶ ὅτι δευτέρα πτερωτὴ μορφή, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ σῳζομένου, δεξιᾷ, ἄκρου πτέρυγος, ἵππευεν ὡσαύτως ἐπὶ τῆς ράχεως τοῦ θαλασσίου τέρατος, χαμηλότερον τῆς πρώτης, ἐξ οὗ συμπεραίνεται ὡς πιθανὴ ἡ ἀπόληξις τοῦ ὑποζυγίου εἰς οὐρὰν ἰχθύος ἤ, ἂν τοῦτο ἦτο ἰχθυοκένταυρος, ἡ στάσις αὐτοῦ ἀνορθουμένου ἐπὶ τῶν ὀπισθίων σκελῶν. Τοιαῦται παραστάσεις εἶναι συνήθεις ἐπὶ μνημείων τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς καὶ συμβολίζουν τὸ ταξίδιον τῶν ψυχῶν εἰς τὰς νήσους τῶν Μακάρων, μεταφερομένων ὑπὸ τῶν θαλασσίων ὄντων. Ἐπὶ μεταγενεστέρων ἀττικῶν σαρκοφάγων ἀποτελοῦν δευτερεύοντα κοσμήματα, ὡς π.χ. ἐπὶ τῶν εἰκονιζομένων πρυμνῶν πλοίων ἢ ἐπὶ τοῦ τόρου τοῦ στρώματος τῶν κλινομόρφων καλυμμάτων (Χρονολογικὴ Κατάταξις, σ. 42).

Ἡ ἐργασία κυρίως τοῦ ἀναγλύφου παρουσιάζει ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον. Τὸ πρόσωπον τοῦ παιδὸς κατ' ἀριστερὸν κρόταφον, μὲ τὰς ἁπαλὰς μεταβάσεις τῶν ἐπιφανειῶν τοῦ μετώπου καὶ τῆς παρειᾶς, τὸ ἀκριβὲς σχεδίασμα τοῦ βεβαθυσμένου ὀφθαλμοῦ, τὴν πλαστικότητα τῶν λεπτομερειῶν, παρὰ τὸ μικρὸν ἀναγλυφικὸν ἔξαρμα, τὴν ἐπιμελῆ ἐργασίαν μὲ τὰς ἀβαθεῖς διὰ σμίλης γλυφὰς εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῶν κυματιστῶν βοστρύχων τῆς κόμης, ἡ ὁποία χωρίζεται ἀριστερόθεν τῆς κορυφῆς καὶ διογκοῦται περὶ τὸν τράχηλον, πάντα ταῦτα εἶναι ἀντάξια ἔργων τορευτικῆς. Ἵνα κατανοήσῃ τις τὴν ἰδιορρυθμίαν τοῦ ἀναγλύφου καὶ τὴν διαφοράν του πρὸς ἀνάγλυφα σαρκοφάγων χρονολογουμένων εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ τῶν Ἀντωνίνων, ἀρκεῖ νὰ παραβάλῃ τὰς πτέρυγας πρὸς ἐκείνας σφιγγῶν ἢ γρυπῶν, εἰκονιζομένων συνήθως ἐπὶ πρωίμων ἀττικῶν σαρκοφάγων (ΑΕ 1956, σ. 25, ὑποσημ. 3). Μικρὸν εἶναι σχετικῶς καὶ τὸ ἀναγλυφικὸν ἔξαρμα εἰς τὴν σαρκοφάγον μὲ τὴν παράστασιν τῆς Ἑλένης καὶ τῶν Διοσκούρων, τῆς Κηφισίας (Χρονολογικὴ Κατάταξις, σ. 15, ἀριθ. 15), ἀλλ' ἐκεῖ ἡ ποιότης τῆς ἐργασίας εἶναι κατωτέρα. Τὸ πρόσωπον τοῦ πτερωτοῦ παιδὸς ἀποπνέει περισσὴν εὐγένειαν καὶ ἐνθυμίζει μερικὰς ἐξαισίας μορφὰς τῶν ἀναγλύφων τοῦ ἐν Ρώμῃ Βωμοῦ τῆς Εἰρήνης. Δὲν εἶναι ὅμως τὸ ἀνάγλυφόν μας τόσον ἀρχαῖον, ὅσον ἐκεῖναι. Πράγματι, τὸ κόσμημα τῆς κορωνίδος, τὰ ἔγκοιλα γλωσσοειδῆ φύλλα ἔχουν ἀνάλογα παραδείγματα εἰς τὰ ἀρχιτεκτονικὰ κοσμήματα μνημείων χρονολογουμένων μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Τραϊανοῦ, ὅπως ὁ ναὸς τῆς Ὁμονοίας ἐν Ρώμῃ (P. GUSMAN, L'art décoratif de Rome, I, πίν. 58), ἐπίκρανον παραστάδος τῶν ρωμαϊκῶν λουτρῶν τῆς Ἀφροδισιάδος (M. SCHEDE - HALIL EDHEM, Meisterwerke der türk.

---

[1] Τὸ μόνον παράδειγμα, τὸ ὁποῖον θὰ ἠδύνατό τις νὰ φέρῃ πρὸς σύγκρισιν, εἶναι τὸ κόσμημα ἀποτμήματος διονυσιακῆς σαρκοφάγου ἐν Palestrina, Φωτογρ. Γερμαν. Ἰνστιτ. Ρώμης 6479, Χρονολογικὴ Κατάταξις, σ. 14, ἀριθ. 3.

[2] Πρβ. F. CUMONT, ἔ. ἀ. σ. 348. CH. PICARD, Chars funéraires à figures ailées, RA 15, 1940, σ. 104.

Museen zu Konstantinopel, 1928, πίν. 35), ὁ ναὸς τοῦ Διονύσου τῆς Περγάμου (αὐτόθι πίν. 36 b). Τὸ θέμα δὲν εἶναι σπάνιον καὶ εἰς μεταγενέστερα κατά τι οἰκοδημήματα, οἷον ἡ Βιβλιοθήκη τῆς Ἐφέσου (αὐτόθι πίν. 36 c), πρβ. D. E. STRONG, Late - Hadrianic Architectural Ornament in Rome, PBSR 21, 1953, σ. 118 κἑ. Ἡ παραβολὴ ἐπίσης πρὸς ἀνάγλυφα κοσμήματα μαρμαρίνων νεο-αττικῶν ἀγγείων καὶ βωμῶν τοῦ 1ου μ. Χ. αἰῶνος, καταδεικνύει τὴν χρονολογικὴν σχέσιν τοῦ ἡμετέρου ἀναγλύφου πρὸς αὐτά[1]. Τὴν συγγενεστέραν πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ παιδὸς μορφὴν εὑρίσκομεν εἰς τὸ γνωστὸν ἀνάγλυφον τῆς ζῳφόρου ἐκ τῆς Ἀγορᾶς τοῦ Τραϊανοῦ, τοῦ Μουσείου τοῦ Λατερανοῦ[2]. Ὁ παραλληλισμὸς ἀναδεικνύει τὸ πνεῦμα καὶ τὴν τεχνοτροπίαν τῶν προαδριανείων ἀναγλύφων.

Τὸ ἕτερον ἀπότμημα ἐκ τῆς αὐτῆς σαρκοφάγου (πίν. Γ,δ, σῳζ. ὕψ. 0.53, 0.33) ἀνῆκεν εἰς τὴν ὀπισθίαν ἢ εἰς μίαν τῶν πλαγίων πλευρῶν. Ἡ πλαστικὴ διακόσμησις τῆς κορωνίδος εἶναι ὁμοία πρὸς ἐκείνην τοῦ προηγουμένου ἀποτμήματος. Ἐκ τῆς ἀναγλύφου διακοσμήσεως τοῦ τοιχώματος σῴζεται ἡ ἄνω δεξιὰ γωνία ὀρθογωνίου πλαισίου, ἀποτελουμένου ἐκ ταινίας καὶ τόρου ἡμικυκλικῆς διατομῆς, μὲ πλαστικὴν κόσμησιν φύλλων δάφνης καὶ κόκκων. Ἐπὶ τῆς ὀπισθίας πλευρᾶς τῆς σαρκοφάγου τῆς Ἑλένης καὶ τῶν Διοσκούρων (ROBERT II, ἀριθ. 9, πίν. 3) παρόμοιον ἀλλ' ἁπλούστερον πλαίσιον, κατὰ μίμησιν ξυλίνης κατασκευῆς, περικλείει ἀνάγλυφον παράστασιν Τρίτωνος, φέροντος ἐπὶ τῆς ῥάχεώς του Νηρηίδα. Κατ' ἀνάλογον τρόπον καὶ ἐνταῦθα, ἀνάγλυφος παράστασις (ἢ ἐπιγραφή;) ἐπλαισιοῦτο ὑπὸ τοῦ τόρου, τοῦ σχηματιζομένου ὑπὸ τριῶν σειρῶν φύλλων δάφνης, διατεταγμένων, ὡς πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν σειράν, ὁριζοντίως καὶ καθέτως, λοξῶς δὲ ὡς πρὸς τὰς δύο ἐξωτερικάς.

Κόσμημα ὁριζοντίου δέσμης φύλλων δρυὸς ἢ δάφνης, συνεσφιγμένης κατὰ διαστήματα διὰ ζωστήρων, ἀπαντᾷ εἰς τὴν βάσιν πρωίμων ἀττικῶν σαρκοφάγων (Χρονολογικὴ Κατάταξις, σ. 66) καὶ τοῦτο ἔχει σχέσιν πρὸς τὸ διακοσμητικὸν θέμα τοῦ προκειμένου ἀποτμήματος. Ἀλλ' ἀπὸ τεχνοτροπικῆς ἀπόψεως δύναται κυρίως νὰ παραβληθῇ πρὸς ἀνάλογον κόσμημα ἐπὶ ῥωμαϊκῶν βωμῶν τοῦ 1ου μ. Χ. αἰῶνος (π.χ. P. GUSMAN, ἔ.ἀ. πίν. 57, 2). Ὁ παραλληλισμὸς δύναται ἴσως νὰ ἐπιβεβαιώσῃ τὴν ἐπὶ ἄλλων ἐνδείξεων στηριχθεῖσαν ὑπόθεσιν, ὅτι ἡ σαρκοφάγος, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνῆκον τὰ δύο ἀποτμήματα, ἀποτελεῖ προβαθμίδα τῶν σαρκοφάγων τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀδριανοῦ.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Γ. ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΤΗΣ

[1] Μουσεῖον Βατικανοῦ, P. GUSMAN, ἔ. ἀ. πίν. 49. Πρβ. καὶ τόξον Τραϊανοῦ ἐν Benevento, C. PIETRANGELI, L'arco di Traiano a Benevento (Athenaeum), πίν. 5 - 7, 32 - 33.

[2] Μουσεῖον Λατερανοῦ, P. GUSMAN, ἔ. ἀ. πίν. 105. ΚiΒ. I, 33, 1. J. M. C. TOYNBEE, ἔ.ἀ. σ. 216, πίν. 49. F. MATZ, ἔ. ἀ. σ. 46, ὑποσ. 8. Φωτογρ. Alinari, ἀριθ. 6350.

α. Ἀπότμημα σαρκοφάγου Μουσ. Τεργέστης.

β. Ἀπότμημα σαρκοφάγου Κερκύρας.

γ. Λεπτομέρεια σαρκοφάγου Θεσσαλονίκης.

α. Ἀπότμημα σαρκοφάγου Κερκύρας.

β. Ἀπότμημα σαρκοφάγου Κερκύρας.

γ. Ἀπότμημα σαρκοφάγου Κερκύρας.

δ. Ἀπότμημα σαρκοφάγου Κερκύρας.

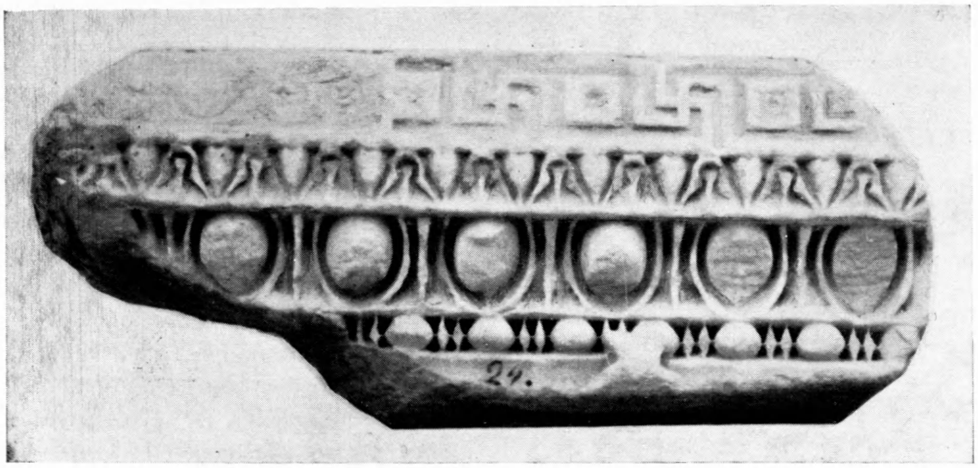

α. Ἀπότμημα σαρκοφάγου Κερκύρας.

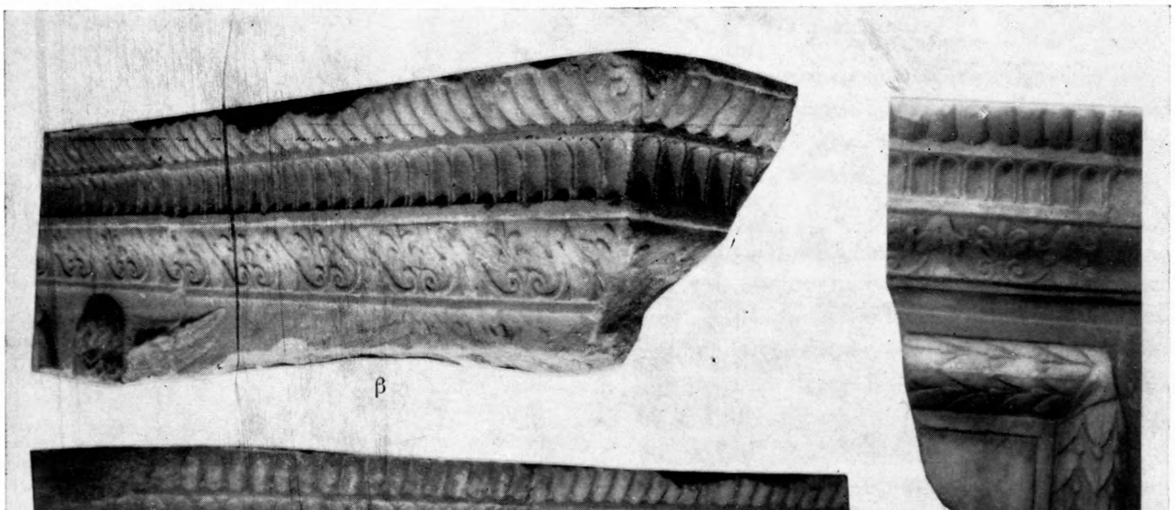

β, γ, δ. Ἀποτμήματα σαρκοφάγου Ἐν. Ἀρχ. Μουσείου.

ΑΤΤΙΚΑΙ ΕΠΙΤΥΜΒΙΟΙ ΣΤΗΛΑΙ ΚΑΙ ΑΝΑΓΛΥΦΑ

1. ΡΑΜΝΟΥΝΤΟΣ

Αἱ ὑπ' ἀριθ. 1 - 20 καὶ 23 - 29 τῶν κατωτέρω ἐπιγραφῶν προέρχονται ἐξ ἀνασκαφῶν τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας καὶ εἶχον χρησιμοποιηθῆ ὡς πλάκες πώματος ἢ πλευρῶν τάφων τοῦ ΝΑ. νεκροταφείου (ἀρ. 1 - 17), τοῦ νεκροταφείου μεταξὺ τοῦ Νεμεσίου καὶ τοῦ Φρουρίου (ἀρ. 18- 22, 24-25), ἐκ τοῦ ὁποίου προέρχονται καὶ τὰ θραύσματα ἀρ. 23 -28, καὶ τοῦ δυτικοῦ νεκροταφείου (ἀρ. 26)· αἱ ὑπόλοιποι εὑρέθησαν εἰς τὸν χῶρον τῆς Ἀποθήκης Στάη. Αἱ ὑπ' ἀρ. 21-22 περισυνελέγησαν ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Ἰω. Κ. Παπαδημητρίου. Ἀπόκεινται εἰς τὴν Ἀποθήκην καὶ τὸ φυλακεῖον Ραμνοῦντος, πλὴν τῶν ὑπ' ἀριθ. 3 καὶ 5 κειμένων εἰς τὸ ΝΑ. νεκροταφεῖον.

1. Στήλη λευκοῦ ἐντοπίου μαρμάρου ἀποκεκρουμένη ἄνω· κάτωθεν τῆς πρώτης ἐπιγραφῆς δύο ῥόδακες· ὕψ. 1.36, πλ. 0.39 - 0.445, πάχ. 0.14 μ.· ὕψ. γραμμ. α 0.015 - 0.017 μ., β 0.022 - 0.029 μ. Ο = 0.018 μ., τοῦ τέλους τοῦ 4ου π. Χ. αἰ. (πίν. Δ).

α — —] ς
— —] *ο υ*
[Ρ α μ ν]*ο ύ σ ι ο ς*
β *Φ α ν ό σ τ ρ α τ ο ς*
Λ ο [γ γ ί ν] *ο υ*
Ρ α μ ν ο ύ σ ι ο ς

Ἐπειδὴ προφανῶς οἱ δύο νεκροὶ εἶναι ἀδελφοὶ τὸ πατρώνυμον τοῦ πρώτου πρέπει ἴσως νὰ συμπληρωθῇ

[Λογγίν]*ου*.

2. Στήλη λευκοῦ ἐντοπίου μαρμάρου ἀποκεκρουμένη ἄνω· ὕψ. 1.45, πλ. 0.445 - 0.495, πάχ. 0.15 μ., ὕψ. γραμμ. 0.02 μ., τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 4ου π. Χ. αἰ. Μετὰ τὴν ἐπιγραφὴν δύο ῥόδακες καὶ ἐντὸς ἐγκοίλου ὀρθογωνίου πεδίου ἀνάγλυφος λουτροφόρος (ὕψ. 0.96 μ.), σύμβολον τῶν ἀγάμων (πίν. Δ).

[Ρ] *α μ ν ο ύ σ* [ι ο ς]

3. Στήλη λευκοῦ ἐντοπίου μαρμάρου ἀποκεκρουμένη ἄνω καὶ κάτω· κάτωθεν τῆς ἐπιγραφῆς δύο ῥόδακες· ὕψ. 1.57, πλ. 0.402 - 0.465, πάχ. 0.12 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.026 - 0.028 μ. Ο = 0.019 μ. Ω = 0.022 μ., τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 4ου π. Χ. αἰ. (πίν. Δ).

— —] Ο ι Ω.
Κ λ ε ι τ ο φ ῶ ν τ ο [ς]
Ρ α μ ν ο ύ σ ι ο [ς]

Στ. 1 τμῆμα τῆς καθέτου κεραίας ἀνήκει ἴσως εἰς Φ· συμπληρωτέον ἴσως

[Κλειτ]*οφῶ*[*ν*]

4. Πλὰξ λευκοῦ ἐγχωρίου μαρμάρου ἀποκεκρουμένη τὴν δεξιὰν πλευράν· ἐπὶ τῆς ἄνω πλευρᾶς ἀκιδογράφημα πτηνοῦ, ἐπὶ δὲ τῆς ἕδρας τόρμος σιδηροῦ γόμφου μολυβδοχοημένου· ὕψ. 0.075, μήκ. 1.13, βάθ. 0.37 - 0.383 μ.· ὕψ. γραμμ. α 0 025-0.032 μ., τοῦ 2ου π.Χ. αἰ., β 0.032-0.033 μ., τοῦ 1ου π.Χ. - 1ου μ. Χ. αἰ. (πίν. Ζ).

α β
—] *μ ά χ ο υ Μ υ ρ ρ ι ν ο ύ σ ι ο ς* *Κ α ν ὸ ς*

Κανός· Ῥωμαϊκὸν ὄνομα: Canus.

5. Ἀέτωμα ἐπιτυμβίου ναΐσκου ἐντοπίου μαρμάρου ἀποκεκρουμένον τὴν κορυφὴν καὶ τὸ ἐπιστύλιον ἐν μέρει· ὕψ. 0.16, πλ. 1 32, βάθ. 0.59 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.013 μ., τοῦ 4ου π. Χ. αἰ.

[— —] *ι θ ε ο* [— 5 γρ.—]ς

6. Στήλη μετ' ἀετωματίου, ἐπὶ τοῦ τυμπάνου τοῦ ὁποίου ἀνάγλυφον στρογγύλον ἀσπίδιον· ἀποκεκρουμένη κάτω καὶ τὸ μέσον ἀκρωτήριον· ἐφ' ἑκατέρου τῶν κροτάφων, ἄνω, τόρμος μετὰ σιδηροῦ γόμφου μολυβδοχοημένου· ὕψ. 1.28, πλ. 0.648 - 0.71, πάχ. 0.085 μ. ὕψ. γραμμ. 0.026 - 0.031 μ., τοῦ 2ου μ. Χ. αἰ. Κάτωθεν τριπλοῦ τοξωτοῦ ἐπιστυλίου ἐπὶ δύο δωρικῶν παραστάδων στηριζομένου (τοξωτῆς πύλης) ἵσταται κατ' ἐνώπιον ἱματιοφορῶν παῖς, παρὰ τὸν ἀριστερὸν πόδα τοῦ ὁποίου ἀναπηδᾷ σκύλαξ (πίν. Θ). Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἀναγλύφου, ἐκ τῆς ἐπαφῆς ἴσως μετὰ τοῦ ἀέρος, ἔχει κονιοποιηθῆ, ὥστε ὑπέθεσα, ὅτι αἱ μορφαὶ ἔχουν πλασθῆ ἐκ λευκοῦ κονιάματος[1]. Κάτωθεν τοῦ ἀετωματίου ἐπιγράφεται τὸ ὄνομα

[1] ΟΡΛΑΝΔΟΣ, Τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1958, 41.

Νικοκράτης
Ἡρακλείτου
Μειλήσιος

7. Στήλη μετ' ἐξέχοντος ἀετωματίου καὶ ἐμβόλου λευκοῦ ἐγχωρίου μαρμάρου· κάτωθεν τῆς ἐπιγραφῆς ἀνάγλυφος στρογγύλη ἀσπὶς διαμέτρου 0.369 μ., ἴσης περίπου πρὸς τὸ πλάτος τῆς στήλης· ὕψ. 1.36, πλ. 0.402 - 0.43, πάχ. 0.075 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.028 - 0.030 μ., τοῦ 2ου - 1ου π. Χ. αἰ. (πίν. F).

Ἄβρων
Ἄβρωνος
Τειθράσιος

8. Στήλη μετ' ἐπικράνου λευκοῦ ἐντοπίου μαρμάρου ἀποκεκρουμένη κάτω· ἄνωθεν τῆς ἐπιγραφῆς δύο ῥόδακες· εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς στήλης κατὰ τὸν ἄξονα αὐτῆς περίπου σώζεται τμῆμα κατακορύφου πλαστικῆς ταινίας ἀνῆκον πιθανῶς εἰς Ἑρμῆν χθονίου Ἑρμοῦ· εἰς τὸν ἀριστερὸν καὶ τὸν δεξιὸν κρόταφον, ἄνω, τόρμος μολυβδοχοημένος· ὕψ. 0.855, πλ. 0.477 - 0.49, πάχ. 0.12 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.038 - 0.04 μ., τοῦ 1ου π. Χ. αἰ. (πίν. Ε).

Ἀριστόβουλος
Ἀριστοβούλου
Κρωπίδης

Ἀριστόβουλος Ἀριστοβούλου ἔφηβος τὸ 128/7 Colin, Le culte d'Apollon pythien à Athènes, 72 ἀρ. 9· *Ἀριστόβουλος Ἀριστοβούλου* ἔφηβος τὸ 106/5 Colin, ἔ.ἀ. 74 ἀρ. 16· ἐκ τῆς χρονολογίας τῆς ἐπιγραφῆς πιθανῶς ὁ δεύτερος.

9. Στήλη μετ' ἐξέχοντος ἀετωματίου λευκοῦ ἐντοπίου μαρμάρου ἀποκεκρουμένη κάτω· κάτωθεν τῆς ἐπιγραφῆς δύο ῥόδακες· ὕψ. 0.73, πλ. 0.346 - 0.378, πάχ. 0.075 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.023 - 0.026 μ., τοῦ 1ου μ. Χ. αἰ. (πίν. Ε).

Χαιροκλῆς
Κρίτωνος
Κειριάδης

10. Στήλη μετ' ἐξέχοντος ἀετωματίου ἀποκεκρουμένου ἐν μέρει ἐμπρός· κάτω ἐλλιπής· κάτωθεν τῆς ἐπιγραφῆς δύο ῥόδακες· ὕψ. 1.35, πλ. 0.395 - 0.435, πάχ. 0.11 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.019 - 0.020 Ο = 0.015 μ., τοῦ τέλους τοῦ 3ου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 2ου π. Χ. αἰ. (πίν. Ε).

Ἀγαθοκλῆς
Ἀγαθωνίδου
Χολαργεὺς

11. Ἀπότμημα παρὰ τὴν κορυφὴν κιονίου ἐντοπίου μαρμάρου· ὕψ. 0.195, πλ. 0.20, πάχ. 0.65 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.021-0.022 μ. Ο=0.017 μ., τοῦ τέλους τοῦ 3ου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 2ου π. Χ. αἰ. (πίν. Ε).

Ἀγαθοκλῆς
Ἀγαθωνίδου
[Χο]*λαργε*[ὺς]

Ἀγαθοκλῆς Χολαργεὺς ἀμφιεραϊστὴς IG II² 1322 (Pouilloux, La forteresse de Rhamnonte ἀρ. 34, μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ 229 π. Χ.), ὃν ἐσφαλμένως ταυτίζει πρὸς τὸν *Ἀγαθοκλῆ Ἀπολλοδώρου Χολαργέα* ὁ Sundwall, Nachträge ἐν λ. Ἡ στήλη καὶ τὸ κιόνιον φέροντα τὸ ὄνομα τοῦ αὐτοῦ νεκροῦ ἔχουν στηθῆ διὰ τὸν αὐτὸν νεκρὸν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ τάφου, ὡς καὶ τὰ ἄλλα παραδείγματα ἐξ Ἀττικῆς διπλῶν ἐνεπιγράφων ἐπιτυμβίων μνημείων: 1) δύο κιονίσκοι τοῦ Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου 20 καὶ 11684 διὰ τὸν *Βίοττον Εὐδίκου Γαργήττιον* IG II² 5915 καὶ ΑΕ 1957, 164 ἀρ. 3 (τοῦ 4ου π.Χ. αἰ.), 2) δύο στῆλαι τοῦ Ἐπιγραφ. Μουσείου 9238 καὶ τῆς Ἀγορᾶς διὰ τὸν *Πειλεστρατίδαν Θειβῆον* IG II² 8881 καὶ Hesperia 30, 1961, 277, ἀρ. 129 (τοῦ 4ου π. Χ. αἰ.), 3) cippus Ἐπιγραφ. Μουσείου 10961 καὶ στήλη ἀπολεσθεῖσα, διὰ τὸν *Βόηθον Πεισικλέους Ἀναφλύστιον* IG II² 5654 - 5655 (τοῦ 4ου π.Χ. αἰ.), 4) κιόνιον καὶ τράπεζα ἐν τῷ Κεραμεικῷ διὰ τὸν *Μήνιον Θεομνήστου Ἑρμεῖον* IG II² 6083-6084 (τοῦ τέλους τοῦ 3ου π. Χ. αἰ.), ἴσως δὲ καὶ ἡ στήλη καὶ τὸ κιόνιον ἐν τῷ Κεραμεικῷ διὰ τὸν *Ἑρμοκλῆ Λύσωνος Προβαλίσιον* IG II² 7294-7294a, ἡ τράπεζα καὶ ἡ λήκυθος διὰ τὸν *Ἐργοχάρη Ἐργοφίλου Κηφισιέα* IG II² 6411-6412 καὶ ἡ IG II² 12265 (τοῦ 1ου π. Χ. αἰ.) μετ' ἄλλης ἀνεκδότου ἐν τῷ Κεραμεικῷ διὰ τὴν *Νίκην χρηστήν*.

Καὶ ἡ ἵδρυσις μαρμαρίνων ἀγγείων, συνήθως ζεύγους ἑκατέρωθεν τοῦ κυρίως σήματος, ἀναγλύφου στήλης ἢ ἀγγείου, δὲν εἶναι σπα-

νία ἐν τῇ 'Αττικῇ πρβλ. RICHTER, Festschrift Schweitzer, 256 κἑ.

12. Στήλη λευκοῦ ἐντοπίου μαρμάρου ἀποκεκρουμένη ἄνω καὶ ἐν μέρει τὴν ἀριστερὰν πλευράν· ὕψ. 0.735, πλ. 0.335-0.345, πάχ. 0.075 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.022-0.032 μ., τοῦ 2ου-1ου π.Χ. αἰ. (πίν. Η).

[Χ] *α ρ ι κ λ ῆ ς*
Χ α ρ ι κ λ έ ο [*υ ς*]
Χ α λ κ ι δ ι κ ὸ [*ς*]

13. Τὸ ἄνω τμῆμα στήλης μετ' ἐπικράνου λευκοῦ ἐντοπίου μαρμάρου· κάτωθεν τῆς ἐπιγραφῆς δύο ῥόδακες· ὕψ. 0.40, πλ. 0.435, πάχ. 0.095 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.026-0.029 μ. Ο=0.020 μ., τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 4ου ἢ τοῦ α' τοῦ 3ου π.Χ. αἰ. (πίν. Δ).

[Δ] *ῶ ρ ο ς Δ ω ρ ο θ έ ο* [*υ*]
['Α] *φ α ρ ῆ θ ε ν*

14. Στήλη μετ' ἐξέχοντος ἀετωματίου λευκοῦ ἐντοπίου μαρμάρου ἀποκεκρουμένη κάτω· ὕψ. 1.145, πλ. 0.42 - 0.45, πάχ. 0.09 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.032 - 0.038 μ., τοῦ 1ου π. Χ. αἰ. (πίν. Ζ).

Ε ὔ π ο ρ ο ς
Ε ὐ ό δ ο υ
'Α ν τ ι ο χ έ ο υ ς

'Αντιοχέους ἀντὶ *'Αντιοχέως*. 'Ο πατὴρ δύναται ἴσως νὰ συσχετισθῇ πρὸς τὸν *Εὔοδον Δημητρίου 'Αντιοχέα* IG II² 8148, τοῦ 1ου π. Χ. αἰ.

15. Μαρμαρίνη στήλη μετ' ἐξέχοντος ἀετωματίου, ἐπὶ τοῦ τυμπάνου τοῦ ὁποίου ἀνάγλυφον στρογγύλον ἀσπίδιον· ἀποκεκρουμένη κάτω, τὸ μέσον καὶ τὸ ἀριστερὸν γωνιαῖον ἀκρωτήριον καὶ τὸ ἀετωμάτιον ἐμπρός· κάτωθεν τῆς ἐπιγραφῆς δύο ῥόδακες· ὕψ. 1.34, πλ. 0.445 - 0.49, πάχ. 0.135 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.023-0.027 μ., τοῦ τέλους τοῦ 2ου ἢ τοῦ α' ἡμίσεος τοῦ 1ου π.Χ. αἰ. (πίν. F).

'Α ρ ι σ τ ο γ ε ί τ ω ν
'Α ρ ι σ τ ο γ ε ί τ ο ν ο ς
Τ ε ι θ ρ ά σ ι ο ς

Υἱός ἢ ἀδελφὸς τούτου ὁ ['Ιέ]ρων 'Αριστογείτονος Τιθράσιος PA 7549 (IG II² 1008,103), ἔφηβος ἐπὶ 'Ιππάρχου ἄρχοντος τὸ 119/8.

16. Θραῦσμα παρὰ τὴν κορυφὴν κιονίου ἐντοπίου μαρμάρου ὕψ. 0.155, πλ. 0.21, πάχ. 0.065 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.018 - 0.02 μ., τοῦ 2ου π. Χ. αἰ. (πίν. F).

[Θ ε] *ο ξ ε ν ί δ η ς*
– –] *ṭ ọ* [*ụ*]

'Η συμπλήρωσις τοῦ πατρωνύμου δὲν εἶναι δυνατὴ ἐκ τῶν σωζομένων τριῶν γραμμάτων.

17. Μαρμαρίνη στήλη μετ' ἐξέχοντος ἀετωματίου, ἐπὶ τοῦ τυμπάνου τοῦ ὁποίου ἀσπίδιον· ἀποκεκρουμένη τὸ μέσον ἀκρωτήριον τοῦ ἀετωματίου· κάτωθεν τῆς ἐπιγραφῆς δύο ῥόδακες· ὕψ. μετὰ τοῦ ἐμβόλου 1.18, πλ. 0.43 - 0.455, πάχ. 0.145 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.026 - 0.03 μ., τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 3ου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 3ου π. Χ. αἰ. (πίν. Ζ).

'Ε π ι κ ρ ά τ η ς
Δ η μ η τ ρ ί ο υ
Θ η β α ῖ ο ς

18. Στήλη μετ' ἐπικράνου ἐκ λευκοῦ ἐντοπίου μαρμάρου ἀποκεκρουμένη ἐλαφρῶς κάτω· κάτωθεν τῶν ἐπιγραφῶν δύο ῥόδακες· ὕψ. 1.285, πλ. 0.445 - 0.49, πάχ. 0.10 μ.· ὕψ. γραμμ. α 0.022 - 0.023 Ο = 0.018 Ρ = 0.026 μ., β 0.022 μ., τοῦ 2ου π. Χ. αἰ. (πίν. F).

α *'Α π ο λ λ ό δ ω ρ ο ς*
Δ ι ο ν υ σ ί ο υ
Λ ο κ ρ ὸ ς
β *Λ α μ ί σ κ α*

"Αγνωστον, ἂν εἶναι 'Επιζεφύριος ἢ 'Εσπέριος Λοκρός.

19. Στήλη μετ' ἐπικράνου λευκοῦ ἐντοπίου μαρμάρου ἀποκεκρουμένη ἄνω· ἄνωθεν τῶν ἐπιγραφῶν δύο ῥόδακες· ὕψ. 1.265, πλ. 0.402-0.438, πάχ. 0.125 μ.· ὕψ. γραμμ. α 0.025 - 0.027 μ., β 0.024-0.029 Ο=0.022 Ι=0.033 μ., τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 3ου π.Χ. αἰ. (πίν. Ζ).

α *Κ η φ ί σ ι ο ς*
Λ υ κ έ ο υ
Ρ α μ ν ο ύ σ ι ο ς
β *'Ι ε ρ ο κ λ ῆ ς*
Λ υ κ έ ο υ
Ρ α μ ν ο ύ σ ι ο ς

Τοῦ πατρός των *Λυκέου Κηφισίου Ρα-*

μνουσίου (τῶν μέσων περίπου τοῦ $3^{ου}$ π.Χ. αἰ.) εὑρέθη τελευταίως ἡ ἐπιτύμβιος ἐπιγραφὴ κεχαραγμένη ἐπὶ τῆς ἐξομαλισθείσης ἐν μέρει προσόψεως λιθοπλίνθου μετὰ κατακορύφων διακοσμητικῶν βελονιῶν προεξεχομένης ἐκ τοῦ παρακειμένου ἀρχαιοτέρου ἠρίου (ταφικοῦ περιβόλου), πιθανὸν δὲ εἶναι ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν *Λυκέα Ραμνούσιον*, ἱερέα τοῦ Ἀσκληπιοῦ PA 9192 (IG II² 1534, B, 213). Υἱὸς τοῦ Ἱεροκλέους Λυκέου ὁ *Λυκέας Ἱεροκλέου*, γνωστὸς ἐκ τοῦ ψηφίσματος ἐκ Ραμνοῦντος POUILLOUX, ἔ. ἀ. ἀρ. 15.

20. Μαρμαρίνη στήλη μετ' ἐπικράνου ἐκ δύο συνανηκόντων τεμαχίων· κάτωθεν τῆς ἐπιγραφῆς ἐντὸς ἐγκοίλου ὀρθογωνίου πεδίου ἀνάγλυφος λουτροφόρος, σύμβολον τῶν ἀγάμων· ὕψ. 1.055, πλ. 0.464 - 0.555, πάχ. 0.11 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.025 - 0.031 μ., τοῦ τέλους τοῦ $3^{ου}$ π.Χ. αἰ. (πίν. Η). Τὸ κάτω τεμάχιον εἶχε χρησιμοποιηθῆ ὡς καλυπτήριος πλὰξ τάφου τοῦ ΝΑ. νεκροταφείου (ΟΡΛΑΝΔΟΣ, Τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1958, εἰκ. 43).

Ἀ ρ ι σ τ ο φ ά ν η ς
Ἱ ε ρ ο π ο ί ο υ
Ρ α μ ν ο ύ σ ι ο ς

Ὁ ἀδελφός του Ἱεροκλῆς Ἱεροποίου Ραμνούσιος PA 7497 ἀνέθεσεν εἰς τὴν Θέμιν καὶ Νέμεσιν ἄγαλμα τῆς μητρός των Ἀριστονόης Νικοκράτου Ραμνουσίας ἱερείας τῆς Νεμέσεως (IG II² 3462, POUILLOUX, ἔ. ἀ. ἀρ. 44) καὶ ὁ πατήρ, πιθανώτατα, *Ἱερόποιος* εἶναι εἰσηγητὴς ψηφίσματος πρὸς τιμὴν τοῦ *Καλλίππου Θεοδότου Μελιτέως* (ΠΑΕ 1958, 32).

21. Ἐπιτύμβιος στήλη μετ' ἐπικράνου λευκοῦ ἐγχωρίου μαρμάρου ἀποκεκρουμένη τὴν ἄνω δεξιὰ γωνίαν ἐμπρός· κάτωθεν τῆς α ἐπιγραφῆς δύο ρόδακες· ὕψ. 1.35, πλ. 0.425-0.48, πάχ. 0.09 μ.· ὕψ. γραμμ. α 0.015 - 0.02 μ., β 0.018 μ., τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ $4^{ου}$ π.Χ. αἰ.

α *Φ ι λ η* [*σ ί α* Ν] *ί* [κ] *ω ν ο ς*
θ υ γ ά τ η ρ Π α λ λ η ν έ ω ς,
Λ υ σ ι σ τ ρ ά τ ο υ γ υ ν ὴ
Θ ο ρ α ι έ ω ς
β *Λ υ σ* [*ί σ τ ρ α τ ο ς* Σ *τ ρ*] *α τ ο κ λ έ ο υ* [*ς*]
Θ ο ρ α [*ι ε ὺ ς*]

22. Ἐπιτύμβιος στήλη μετ' ἐπικράνου λευκοῦ ἐντοπίου μαρμάρου· ἀποκεκρουμένη ἐν μέρει τὴν ἄνω καὶ τὴν κάτω ἀριστερᾷ γωνίαν· ὕψ. 0.835, πλ. 0.45-0.50, πάχ. 0.135 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.027 μ., τοῦ τέλους τοῦ $3^{ου}$ ἢ τοῦ α' ἡμίσεος τοῦ $2^{ου}$ π. Χ. αἰ.

[Χ] *ά ρ ω ν*
[Ἀ] *ν τ ι σ θ έ ν ο υ*
Φ α λ η ρ ε ὺ ς

23. Θραῦσμα παρὰ τὴν ἄνω ἀριστερᾷ γωνίαν ἀναγλύφου στήλης εἰς σχῆμα ναΐσκου διασῴζον ἐν μέρει κεφαλὴν κατ' ἀριστερὸν κρόταφον γυναικὸς φερούσης καλύπτραν· ὕψ. 0.22 πλ. 0.16, πάχ. 0.135 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.022 - 0.025 μ., τοῦ $4^{ου}$ π. Χ. αἰ. (πίν. Θ).

Ἐπὶ τοῦ ἐπιστυλίου ἡ ἐπιγραφὴ

- -] *σ τ ρ α τ* [-

24. Ἀπότμημα κιονίσκου λευκοῦ ἐγχωρίου μαρμάρου· ὕψ. 0.28, πλ. 1.85, πάχ. 0.09 μ., ὕψ. γραμμ. 0.023 - 0.026 μ.

– – – – –
– –] *ο υ*
[Ρ α μ ν ο ύ σ ι ο ;] *ς*

25. Θραῦσμα παρὰ τὴν δεξιὰν πλευρὰν στήλης ἐντοπίου μαρμάρου· κάτωθεν τῆς ἐπιγραφῆς ρόδαξ· ὕψ. 0.32, πλ. 0.075, πάχ. 0.047 μ., τοῦ τέλους τοῦ $4^{ου}$ π. Χ. αἰ.

. Ω [– –
Α [– –

26. Θραῦσμα παρὰ τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν στήλης λευκοῦ ἐντοπίου μαρμάρου· ὕψ. 0.19, πλ. 0.18, πάχ. 0.063 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.027 - 0.033 μ., τοῦ $2^{ου}$ π. Χ. αἰ. (πίν. Η).

-] *κ ρ ά τ η* [*ς*]
-] *κ ρ ά τ ο* [*υ*]
[Ρ α μ ν ο ύ] *σ ι* [*ο ς*]

27. Θραῦσμα ἐκ τοῦ ἐπιστυλίου ἀετώματος ἐπιτυμβίου ναϊσκοσχήμου ἀναγλύφου ἐντοπίου μαρμάρου· ὕψ. 0.105, πλ. 0.195, πάχ. 0.15 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.016 - 0.020 μ., τοῦ $3^{ου}$ π.Χ. αἰ.

Ρ α] *μ ν ο υ* [*σ ι* –
– Σ Τ

28. Θραῦσμα ἐκ τοῦ ἐπιστυλίου ἀετώματος

ναϊσκοσχήμου ἀναγλύφου· ὕψ. 0.09, πλ. 0.27, πάχ. 0.28 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.02 μ., τοῦ 3ου π.Χ. αἰ.

— —] Ο Κ Λ [— —
— —] Σ

29. Θραῦσμα παρὰ τὴν ἄνω πλευρὰν στήλης λευκοῦ ἐντοπίου μαρμάρου· ὕψ. 0.23, πλ. 0.13, πάχ. 0.21 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.011 μ., τοῦ 3ου π. Χ. αἰ.

— —] Ε Σ [— —

30. Στήλη μετ' ἐπικράνου ἐντοπίου μαρμάρου ἀποκεκρουμένη κάτω· κάτωθεν τῆς ἐπιγραφῆς δύο ῥόδακες· ὕψ. 0.61, πλ. 0.604-0.61, πάχ. 0.275 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.043 - 0.051 μ., (τῶν μέσων περίπου) τοῦ 3ου π.Χ. αἰ. (πίν. Θ).

Κ λ ε ο δ ω ρ ί δ η ς
Κ λ ε ο χ ά ρ ο υ
Ρ α μ ν ο ύ σ ι ο ς

Υἱοί του ὁ Κλεοχάρης Κλεοδωρίδου Ραμνούσιος IG II² 1217 (Pouilloux, ἔ. ἀ. ἀρ. 6) τοῦ 263/2 καὶ Στρόμβιχος Κλεοδωρίδου, Pouilloux, ἔ. ἀ. ἀρ. 15.

31. Ἀετωματώδης στήλη λευκοῦ ἐγχωρίου μαρμάρου ἀποκεκρουμένη τὸ δεξιὸν γωνιαῖον ἀκρωτήριον τοῦ ἐξέχοντος ἀετωματίου καὶ κάτω· ὕψ. 0.35, πλ. 0.365, πάχ. 0.115 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.022 - 0.025 Φ = 0.03 μ., τῶν ἀρχῶν τοῦ 2ου π. Χ. αἰ. (πίν. Η).

Π α ρ θ ε ν ὶ ς
Φ ι λ ι σ τ ί ω ν [ο ς]

32. Ἡ στήλη IG II² 4923 (Pouilloux, ἔ. ἀ. ἀρ. 43) ἐπανεκδίδεται· ὕψ. 0.575, πλ. 0.33-0.37, πάχ. 0.145 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.026-0.03 μ., τοῦ 4ου π. Χ. αἰ.· ἐπὶ τῆς ἄνω πλευρᾶς ὀρθογώνιος τόρμος 0.10 × 0.075 μ. (πίν. Θ).

Κ η φ ι σ ό δ ω ρ ο ς
ὑ π ὲ ρ Ἀ ρ χ ε δ ή μ ο υ

Κηφισόδωρος· Sundwall, ἔ. ἀ. ἀρ. 43 *Κηφισόδοτος*.

2. ΤΗΣ ΑΛΛΟΤΕ ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΥ ΜΕΣΟΓΕΙΩΝ (ΜΟΥΣ. ΒΡΑΥΡΩΝΟΣ)

Αἱ ὑπ' ἀριθ. 33 - 43 στῆλαι καὶ ἀγγεῖα εἶναι εὑρήματα τοῦ ἀειμνήστου Ἰω. Κ. Παπαδημητρίου.

33. Ἀπότμημα ληκύθου πεντελικοῦ μαρμάρου ἀποκεκρουμένης πανταχόθεν· ὕψ. 0.39, πλ. 0.22, πάχ. 0.18 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.009 - 0.01 μ., τοῦ 4ου π. Χ. αἰ. Ἀνὴρ ἱματιοφορῶν ἱστάμενος εἰς τὸ μέσον δεξιοῦται ἑτέραν ὀρθίαν ἀριστερᾷ μορφὴν ἀποκεκρουμένην· ὄπισθεν τοῦ ἀνδρὸς ἵσταται ἕτερος ἀνὴρ ἱματιοφορῶν. Παρὰ τὰς κεφαλὰς τὰ ὀνόματα

Ε ὐ θ ύ δ ι κ ο ς Ἀ ν τ ί ν ο ς

34. Λήκυθος πεντελικοῦ μαρμάρου ἀποκεκρουμένη τὸν πόδα, τὸν λαιμὸν καὶ τὴν ἀριστερὰν πλευράν· ὕψ. 0.63 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.010-0.012 μ., τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. Ἱματιοφορῶν ἀνὴρ γενειοφόρος καθήμενος ἐπὶ κλισμοῦ δεξιοῦται ἱματιοφοροῦντα ἄνδρα ἱστάμενον δεξιᾷ ἀποκεκρουμένον τὴν κεφαλὴν καὶ τὸν δεξιὸν πόδα κάτωθι τοῦ γόνατος. Παρὰ τὰς κεφαλὰς τὰ ὀνόματα

Ε ὐ τ ι μ ί δ η ς Δ η — —

35. Λήκυθος πεντελικοῦ μαρμάρου ἀποκεκρουμένη τὸ στόμιον καὶ τὴν βάσιν· ὕψ. 0.74 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.008-0.009 μ., τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 4ου π. Χ. αἰ. Γυνὴ ἱσταμένη ἀριστερᾷ φέρουσα ἐπὶ τοῦ χιτῶνος ἱμάτιον δεξιοῦται ἄλλην ἐν χιτῶνι καὶ ἱματίῳ καθημένην ἐπὶ κλισμοῦ. Παρὰ τὰς κεφαλὰς τῶν μορφῶν τὰ ὀνόματα

[Κ] *αλλιστράτη Τιμαγόρα Ἐκφα*(ν)*τίδου*
Τιμοκράτους Μυρρινουσίου
Ἁγνουσίου

36. Τὸ ἀριστερὸν τμῆμα ἀετώματος ἰωνικοῦ ἐπιτυμβίου ναΐσκου πεντελικοῦ μαρμάρου· ὕψ. 0.23, πλ. 0.90, πάχ. 0.66· ὕψ. γραμμ. τοῦ ὀνόματος τῆς θυγατρὸς 0.018 - 0.020 Ο = 0.013 Σ = 0.023, τοῦ πατρὸς 0.014 - 0.017 Σ = 0.019 μ., τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 4ου αἰ. Οἱ τρεῖς στίχοι τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ ὀνόματος τοῦ πατρὸς εἶναι ἀραιότερον κεχαραγμένοι καταλαμβάνοντες τὸ αὐτὸ ὕψος πρὸς τοὺς τέσσαρας στίχους τοῦ ὀνόματος τῆς κόρης.

— — — — — *Ἐ π α μ ε ί ν ω ν*
[Ἐ π α μ ε ί ν ο] *ν ο ς* *Κ η φ ι σ ο δ ώ ρ ο υ*
[Μ υ ρ ρ ι ν ο] *υ σ ί ο υ* *Μ υ ρ ρ ι ν ο ύ σ ι ο ς*
[θ υ γ ά τ] *η ρ*

Νεκρὰ προφανῶς ἡ κόρη, ὡς ἐκ τῶν μεγαλυτέρων γραμμάτων τοῦ ὀνόματός της, συνή-

θους διακριτικοῦ τῶν νεκρῶν ἰδιοκτητῶν τοῦ τάφου εἰς τοὺς ἀττικοὺς ἐπιτυμβίους ναΐσκους.

37. Τράπεζα πεντελικοῦ μαρμάρου ἀποκεκρουμένη κάτω· ὕψ. 0.29, πλ. 1.06, πάχ. 0.465 μ.· ὕψ. γραμμ., τοῦ 1ου στίχου 0.021 - 0.022 Ο = 0.019 Σ = 0.026 μ., τοῦ 2ου 0.030 - 0.033 Σ = 0.036 μ., τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 4ου αἰ.

Περισστερὰ Ἐπικράτου
—⁴ — κράτεια Ἐπικράτους

Αἱ νεκραὶ εἶναι ἀδελφαὶ μὴ ἀποθανοῦσαι συγχρόνως. Εἰς τὸ τέλος τοῦ 1ου στίχου δὲν ὑπῆρχε χῶρος διὰ τὴν χάραξιν τοῦ τελικοῦ σίγμα τοῦ πατρωνύμου.

38. Μαρμαρίνη στήλη μετ' ἀετωματίου, ἐπὶ τοῦ τυμπάνου τοῦ ὁποίου ἀσπιδίσκη· ἀποκεκρουμένη κάτω καὶ τὸ μέσον ἀκρωτήριον· κάτωθεν τῆς ἐπιγραφῆς ἀνάγλυφος λουτροφόρος· ὕψ. 0.41, πλ. 0.223 - 0.235, πάχ. 0.06 μ.· ὕψος γραμμ. 0.012 μ., τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 4ου π.Χ. αἰ.

Δημοκράτης
Ὀλυμπιοδώρου
Μυρρινούσιος

39. Μαρμαρίνη στήλη μετ' ἐπικράνου ἀποκεκρουμένη κάτω· ὕψ. 0.76, πλ. 0.415 - 0.43, πάχ. 0.07 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.012-0.02 μ., τοῦ 3ου π. Χ. αἰ.

Κῶμος Ναυσίου
Στειριεὺς

Τὸ 3ον γράμμα τοῦ πρώτου στίχου ἴσως εἶναι Φ.

Τὰ γράμματα τοῦ πρώτου στίχου ἐχαράχθησαν διὰ συμπιλήσεως τῶν γραμμάτων ἀρχαιοτέρας, τοῦ 4ου αἰ., ἐπιγραφῆς, τὰ δύο τελευταῖα γράμματα τῆς ὁποίας ἀπεξέσθησαν· ὑπὸ τὸ τελευταῖον Υ διακρίνεται Η καὶ μετ' αὐτὸ ΜΟ.

40. Μαρμαρίνη στήλη μετ' ἀετωματίου, ἐπὶ τοῦ τυμπάνου τοῦ ὁποίου ἀσπιδίσκη· ἀποκεκρουμένη τὸ δεξιὸν γωνιαῖον ἀκρωτήριον· κάτωθεν τῆς ἐπιγραφῆς δύο ῥόδακες ὕψ. 0.735, πλ. 0.30-0.32, πάχ. 0.055 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.022 - 0.024 μ., τοῦ 4ου π. Χ. αἰ. Εὑρέθη τὸ 1951 εἰς θέσιν Ντάρδιζα Μαρκοπούλου.

Εὐσυχὶς

41. Στήλη πεντελικοῦ μαρμάρου ἀποκεκρουμένη ἄνω καὶ κάτω· ὕψ. 0.50, πλ. 0.285-0.29, πάχ. 0.06 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.010 - 0.015 μ., τοῦ τέλους τοῦ 4ου π. Χ αἰ. Εὑρέθη εἰς ἠρειπωμένον ναΐσκον εἰς θέσιν Σόρτι Μαρκοπούλου.

Νικόμαχος Ὀλύνθιος

42. Κιόνιον ὑμηττίου μαρμάρου· ὕψ. 0.48, διαμ. 0.145 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.023 - 0.025 μ., τοῦ 1ου π. Χ. – 1ου μ. Χ. αἰ.

Σίνδης
χρηστὸς

Τὸ ὄνομα *Σίνδης* ἀναγράφεται καὶ εἰς ἄλλην Ἀττικὴν ἐπιτύμβιον στήλην Pape-Benseler, Wörterbuch der Griech. Eigennamen ἐν λ.

43. Στήλη πεντελικοῦ μαρμάρου ἐπιστρεφομένη δι' ἀνθεμίου καὶ ἀκάνθου· ἀποκεκρουμένη κάτω. Διασώζει τὸ στόμιον μετὰ μέρους τοῦ λαιμοῦ καὶ τῶν λαβῶν ἀναγλύφου λουτροφόρου. Ὕψ. 1.58, πλ. 0.491 - 0.52, πάχ. 0.22 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.040 - 0.046 μ., τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 4ου π. Χ. αἰ.

Εὔβολος
Εὐβολίδο
Κόπρεος

Ὁ πατὴρ [Εὔβου]*λίδης Εὐβούλου* [Κόπρ]*ειος* PA 5329 (IG II² 1698,c 48), εἰς κατάλογον καταλαβόντων δημόσια ἀξιώματα τῆς Ἱπποθωντίδος, πρὸ τῶν μέσων τοῦ 4ου αἰ.

3. ΠΑΙΑΝΙΑΣ

44. Στήλη μαρμαρίνη μετ' ἀετωματίου, ἐπὶ τοῦ τυμπάνου τοῦ ὁποίου ἄνθος· ἀποκεκρουμένη τὴν κάτω ἀριστερᾷ γωνίαν· κάτωθεν τῆς ἐπιγραφῆς δύο ῥόδακες· ὕψ. 1.37, πλ. 0.49 - 0.54, πάχ. 0.10 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.028-0.031 μ., τοῦ τέλους τοῦ 4ου π. Χ. αἰ. Εὑρέθη τὸ 1958 εἰς ἀγρὸν τοῦ Παν. Βασ. Ἀντωνίου ἐκ Παιανίας εἰς θέσιν Καρελᾶ καὶ μετεφέρθη εἰς τὴν ἐν τῷ Δημοτικῷ Σχολείῳ Παιανίας (Λιόπεσι) Συλλογήν.

Αἰσχυλίδης
Δημοκλείους
Αἰθαλίδης

Δημοκλείους ἀντὶ *Δημοκλέους*.

45. Στήλη λευκοῦ μαρμάρου, ἐκ τῆς προσόψεως τῆς ὁποίας κατὰ μῆκος τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς ἔχει ἀποκοπῇ λωρὶς πλάτους 0.147 μ.· ὕψ. 0.96, πλ. 0.48 - 0.51, ὕψ. γραμμ. 0.026-0.028 μ., τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 4ου π. Χ. αἰ. Ἔχει τοποθετηθῇ ὡς κατώφλιον θύρας τῆς κυρίας εἰσόδου τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου Παιανίας.

[Ἀρι]σταίχμη
[---]ικράτους
[Παια]νιεῖος
[θυ]γάτηρ

46. Μαρμαρίνη πλὰξ ἀποκεκρουμένη δεξιᾷ καὶ κάτω· ὕψ. 0.18, μήκ. 0.87, πάχ. 0.42 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.032-0.052 μ., τοῦ 4ου π. Χ. αἰ. Ἔχει τοποθετηθῇ εἰς τὸ ὕψος τῆς γεννήσεως τοῦ τόξου ἐπὶ τοῦ πρώτου ἐκ Δυσμῶν πεσσοῦ τῆς βορείας τοξοστοιχίας τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου Παιανίας.

--]ους *Παιανιεὺς*

ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΔΗΜΩΝ

47. Τετράγωνος στήλη πεντελικοῦ μαρμάρου ἀποκεκρουμένη ὀπίσω· ὕψ. 0.335, πλ. 0.33, πάχ. 0.25 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.018 - 0.020 μ., τοῦ α' ἡμίσεος τοῦ 4ου π. Χ. αἰ. Εὑρέθη εἰς θέσιν Βουρβὰ τὸ 1955, εἶναι δ' ἐντετοιχισμένη εἰς τὴν δεξιὰν παραστάδα τῆς αὐλοθύρας τῆς οἰκίας Γ. Στάμου κατὰ τὴν ἔξοδον τῶν Σπάτων πρὸς Λούτσαν.

[Ἀ]λεξήνωρ⁝ *Φιλίων*

Πιθανῶς πεσόντες.

48. Ἐθν. Μουσεῖον Β.Ε. 1008. Ἀετωματώδης ἐπιτυμβία στήλη πεντελικοῦ μαρμάρου· ὕψ. 0.655, πλ. 0.305 - 0.455, πάχ. 0.05 μ.· ὕψ. γραμμ. Ο = 0.013 Σ = 0.02, τοῦ α' ἡμίσεος τοῦ 3ου π. Χ. αἰ. Ἐντὸς ὀρθογωνίου ἐγκοίλου πεδίου νέος ἱματιοφορῶν. Εὑρέθη τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1958 εἰς θέσιν Μελισσουργοῦ Καλυβίων Μεσογείων.

Σάλιος

Ὄνομα ἀμάρτυρον προσωπογραφικῶς.

49. Κιόνιον ὑμηττίου μαρμάρου· ὕψ. 0.84, διαμ. 0.293 μ.· ὕψ. γραμμ. ± 0.03 μ., τοῦ 1ου μ.Χ. αἰ. Ἐκ τάφου κατεσκευασμένου δι' ἡμικυλινδρικῶν κεραμίδων φρεάτων καὶ περιέχοντος στέφανον λεπτοτάτων φυλλαρίων χρυσοῦ εἰς σχῆμα φύλλων μύρτου, 14 ὑάλινα κωνικὰ ληκύθια μακρόλαιμα (ὕψ. 0.16 μ.) καὶ κέλυφος ᾠοῦ ἐντὸς ἀχρωματίστου μικρᾶς πρόχου. Εὑρέθη τὴν 20 Σεπτεμβρίου 1957 ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ὄθωνος 6 κατὰ τὴν ὄρυξιν ὑπογείου διαδρόμου πρὸς τὴν Πλατεῖαν Συντάγματος ἐν Ἀθήναις καὶ μετεφέρθη εἰς τὴν Ρωμαϊκὴν Ἀγοράν.

Νικηφόρος
Δημητρίου
Ἀντιοχεὺς

50. Ἐθν. Μουσεῖον Β.Ε. 1042. Λήκυθος πεντελικοῦ μαρμάρου ἀποκεκρουμένη τὸ στόμιον καὶ τὴν βάσιν· ὕψ. 0.55 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.014 - 0.016 Ο = 0.011 Φ, Σ = 0.019 μ., τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. Παρίσταται σκηνὴ δεξιώσεως μεταξὺ ἱματιοφοροῦντος ἀνδρὸς ἱσταμένου εἰς τὸ μέσον καὶ τῆς γυναικὸς πιθανῶς αὐτοῦ ἐν χιτῶνι καὶ ἱματίῳ καθημένης ἐπὶ κλισμοῦ δεξιᾷ· ὄπισθεν τοῦ ἀνδρὸς ἵσταται παῖς γυμνός. Εὑρέθη τὸν Μάρτιον τοῦ 1959 κατὰ τὰς ἐκσκαφὰς εἰς τὸ ἐπὶ τῆς Ἱερᾶς ὁδοῦ 79 οἰκόπεδον ἀδελφῶν Περδίου. Παρὰ τὰς κεφαλὰς τοῦ ζεύγους τὰ ὀνόματα

Ἀπολλόδωρος Φιλαινὶς

51. Ἐθν. Μουσεῖον Β.Ε. 1014. Λήκυθος πεντελικοῦ μαρμάρου ἀποκεκρουμένη τὸν λαιμὸν καὶ τὴν βάσιν· ὕψ. 0.69 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.008 μ., τοῦ 4ου π. Χ. αἰ. Εὑρέθη μετὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 52 καὶ 53 κατὰ τὸν καθαρισμὸν ὑδατοδεξαμενῆς (μήκ. 14, πλ. 2.35, ὕψ. 2.40 μ.) εἰς Καλλιθέαν (ὁδὸς Πριάμου 90). Εἰς τὸ μέσον γυνὴ ἐν χιτῶνι καὶ ἱματίῳ καθημένη ἐπὶ κλισμοῦ πρὸς τὰ δεξιὰ συνάπτει τὴν δεξιὰν πρὸς ἱματιοφόρον ἄνδρα ἱστάμενον· ὄπισθεν τῆς γυναικὸς ἵσταται ἑτέρα γυνὴ φέρουσα ἐπὶ τοῦ χιτῶνος ἱμάτιον καὶ ὄπισθεν τοῦ ἀνδρὸς ἱματιοφόρος ἀνήρ. Παρὰ τὰς κεφαλὰς τῶν μορφῶν τὰ ὀνόματα

Ἀριστομάχη Εὔφυλλα Ἐπιχαρίδης Ἐπιχάρης

Τὰ ὀνόματα *Εὔφυλλα Ἐπιχάρης* ἐχαράχθησαν ἐπὶ ἀποξεσθέντων παλαιοτέρων. Τὸ ὄνομα Εὔφυλλα ἀμάρτυρον προσωπογραφικῶς.

52. Ἐπιγραφ. Μουσεῖον 13326. Κιονίσκος ὑμηττίου μαρμάρου· ὕψ. 0.70,δια μ. 0.235 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.018 - 0.028 μ., τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 2ου π. Χ. αἰ.

Φ ι λ ί τ ι ο ν
Θ ε ο γ έ ν η ς

Πιθανῶς συζυγικὸν ζεῦγος.

53. Ἐπιγραφ. Μουσεῖον 13327. Κιονίσκος ὑμηττίου μαρμάρου· ὕψ. 0.49, διαμ. 0.155 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.014 - 0.023 μ., τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 2ου π. Χ. αἰ.

Ἅ β ρ ο ν
χ ρ η σ τ ὴ

54. Ἐπιγραφ. Μουσεῖον 13335. Στήλη ὑμηττίου μαρμάρου μετ' ἀετωματίου, ἐπὶ τοῦ τυμπάνου τοῦ ὁποίου ἀνάγλυφον ἀσπίδιον ἀποκεκρουμένη κάτω· κάτωθεν τῆς ἐπιγραφῆς δύο ῥόδακες· ὕψ. 0.64, πλ. 0.585-0.595, πάχ. 0.20 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.018 - 0.021 μ., τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 4ου π. Χ. αἰ. Εὑρέθη κατὰ τὴν ὄρυξιν τῶν θεμελίων τῆς οἰκίας Ἰγν. Σκευούλη ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἑπτανήσου (ἔναντι τῆς οἰκίας ὑπ' ἀριθ. 40) παρὰ τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Βαρβάρας εἰς τὸν συνοικισμὸν Αἰγάλεω.

Μ υ ρ τ ί λ ο ς Χ α [ρ] ε λ ε ί δ ο υ
Σ τ ε ι ρ ι ε ὺ ς
Λ υ σ ι μ [ά] χ η Κ η φ ι σ ο κ λ έ ο υ
[Κ] η φ ι σ ι έ ω ς θ υ γ ά τ η ρ

Ἡ Λυσιμάχη πιθανῶς σύζυγος τοῦ Μυρτίλου.

55. Ἐπιγραφ. Μουσεῖον 13323. Τεμάχιον παρὰ τὴν περιφέρειαν ἀσπίδος χονδροκόκκου λευκοῦ μαρμάρου· ὕψ. 0.175 πλ. 0.215, πάχ. 0.04 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.017 - 0.021 Ν=0.029 Ρ=0.030 μ. τοῦ τέλους τοῦ 4ου π. Χ. αἰ. Εὑρέθη τὸν Ἰούλιον τοῦ 1959 εἰς τὸν χῶρον τῶν ἄλλοτε Φυλακῶν Συγγροῦ ἐν Καλλιθέᾳ ἐντὸς τῶν Μακρῶν Τειχῶν.

Ὅ ρ ο ς μ ν ή μ α τ ο ς

56. Ἐπιγραφ. Μουσεῖον 13329. Κιόνιον ὑμηττίου μαρμάρου· ὕψ. 0.72, ἄνω διαμ. 0.20 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.018 - 0.022 μ., τοῦ β' τετάρτου τοῦ 3ου π. Χ. αἰ. Εὑρέθη τὸ 1959 ἐπὶ οἰκοπέδου ἐν Καλλιθέᾳ (ὁδὸς Μεγαλοπόλεως 29).

Α ἰ σ χ ί ν η ς
Ἀ ν τ ι κ ρ ά τ ο υ
Φ α λ η ρ ε ὺ ς

Οὗτος *ἐπεψήφιζε τῶν προέδρων* ἐπὶ Ὀλβίου ἄρχοντος τὸ 277/6 Hesperia 2, 1933, 156 ἀρ. 5,5.

57. Μουσεῖον Πειραιῶς. Ὠοειδὴς λήκυθος ἐκ Πειραιῶς μετὰ ῥαβδώσεων περιοριζομένων κατὰ τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ διὰ ζώνης ἐξ ἀναγλύφου πλοχμοῦ κάτω, ἁλύσεως καλύκων καὶ ἀνθέων λωτοῦ εἰς τὸ μέσον, κλάδων δὲ κισσοῦ ἄνω· ἀποκεκρουμένη τὸν πόδα, τὸν λαιμὸν καὶ τὰς κεφαλὰς τῶν μορφῶν ὕψ. 0.77 μ. Ἐπὶ τοῦ κορμοῦ παρίσταται ἀνάγλυφος σκηνὴ δεξιώσεως συζυγικοῦ προφανῶς ζεύγους παρισταμένων ἑκατέρωθεν ἀνδρὸς καὶ θεραπαινίδος. Ἐπὶ πλίνθου ἀριστερᾷ ἵσταται πρὸς τὰ δεξιὰ ἀνὴρ φέρων ἱμάτιον, τοῦ ὁποίου ἡ ἐλευθέρα ἄκρα εἶναι περιτυλιγμένη περὶ τὸν πῆχυν τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς ἀντὶ νὰ εἶναι ἀνερριμμένη ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου. Προκλίνει ἐλαφρῶς τὸ σῶμα στηρίζων τὸ βάρος ἐπὶ ῥάβδου, ἣν κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς. Συμπλέκει δὲ τὴν χεῖρα πρὸς τὴν καθημένην ἐπὶ θρόνου μετὰ ὑποποδίου σύζυγον, ἥτις φέρει ἐπὶ τοῦ ἐζωσμένου ὑπὸ τοὺς μαστοὺς χιτῶνος ἱμάτιον περικαλύπτον τοὺς πόδας ὡς ποδιὰ καὶ ὑποδήματα. Τὸν βραχίονα (ὑποστήριγμα τῆς χειρὸς) τοῦ θρόνου ἀνέχει σφίγξ. Ὄπισθεν τοῦ ἀνδρὸς ἵσταται ἀνὴρ ἱματιοφορῶν, θεράπων πιθανῶς, καὶ ὄπισθεν τῆς γυναικὸς θεραπαινὶς φέρουσα μακρὸν χιτῶνα μετὰ μακρῶν προσθέτων χειρίδων καὶ κρατοῦσα κίστην (πίν. Ι,α).

Ἡ στάσις καὶ ἡ πτυχολογία τοῦ ἀνδρὸς ἐνθυμίζει τὸν ἄνδρα τῆς ὀλίγον παλαιοτέρας ληκύθου τῆς Γλυπτοθήκης τοῦ Μονάχου 498 Diepolder, Die attischen Grabreliefs, πίν. 34, τῶν μέσων τοῦ 4ου αἰ. (Dohrn, Attische Plastik, 158, ἀρ. 74).

58. Μουσεῖον Πειραιῶς. Στήλη κυανωποῦ μαρμάρου μετ' ἀετωματίου, ἐπὶ τοῦ τυμπάνου τοῦ ὁποίου δύο πτηνὰ (περιστεραὶ) ἀντωπά· ἐκ πέντε συνανηκόντων τεμαχίων, κολοβὴ κάτω (μικρὸν τεμάχιον μετά τινων γραμμάτων τοῦ ὀνόματος τῆς γυναικὸς κατὰ τὴν συγκόλλησιν ἀπωλέσθη)· ὕψ. 0.94, πλ. 0.35 - 0.37, πάχ. 0.10 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.018 μ., τοῦ 2ου π.Χ. αἰ.

Ἐντὸς ἐγκοίλου ὀρθογωνίου πεδίου σκηνὴ δεξιώσεως μεταξὺ ἀνδρὸς ὀρθίου ἀριστερᾷ ἱματιοφοροῦντος καὶ γυναικὸς ἐν χιτῶνι καὶ ἱματίῳ καθημένης ἐπὶ θρόνου δεξιᾷ. Πιθανῶς συζυγικὸν ζεῦγος. Εὑρέθη ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Φιλελλήνων κατὰ τὴν ὄρυξιν τάφρου παρὰ τῆς ΥΔΡΕΞ. Κάτωθεν τοῦ ἀετωματίου τὰ ὀνόματα

Ἑρμάφιλος Ἀρτεμισία

59. Μουσεῖον Πειραιῶς. Ἀετωματώδης στήλη πεντελικοῦ μαρμάρου ἀποκεκρουμένη κάτω· κάτωθεν τῆς ἐπιγραφῆς δύο ρόδακες· ὕψ. 0.59, πλ. 0.535-0.55, πάχ. 0.14 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.025 - 0.027 Ο = 0.021 μ., τοῦ β′ ἡμίσεος τοῦ 4ου π. Χ. αἰ. Εὑρέθη παρὰ τὴν ὁδὸν Βαλαωρίτου εἰς Νίκαιαν (Κοκκινιά).

Θράσυλλος
Διοδώρου
ἐκ Κοίλης

60. Μουσεῖον Πειραιῶς. Μαρμαρίνη λήκυθος ἀποκεκρουμένη τὸ στόμιον μετὰ τοῦ λαιμοῦ καὶ πόδα· ὕψ. 0.72 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.015-0.017 μ., τοῦ α′ ἡμίσεος τοῦ 4ου π. Χ. αἰ. Εὑρέθη εἰς τὸν χῶρον τῆς Νέας Λαχαναγορᾶς εἰς τὸν Ἅγιον Ἰωάννην Ρέντην. Φέρει σκηνὴν δεξιώσεως μεταξὺ ἱματιοφόρου ἀνδρὸς ἱσταμένου ἀριστερᾷ καὶ γυναικὸς καθημένης ἐπὶ κλισμοῦ φερούσης χιτῶνα καὶ ἱμάτιον. Πιθανῶς συζυγικὸν ζεῦγος. Ὀνομάζονται διὰ τῶν ἐπιγραφῶν

Δήμων Τιμοστράτη

61. Ἀποθήκη Β′ Περιφερείας. Κιόνιον ὑμηττίου μαρμάρου· ὕψ. 0.57, διαμ. 0.162 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.018 - 0.022 μ., τοῦ τέλους τοῦ 4ου π. Χ. αἰ. Εὑρέθη μετὰ τοῦ ἑπομένου ὑπ' ἀριθ. 62 κατὰ τὰς ἐκσκαφὰς ἐπὶ οἰκοπέδου Κυριακῆς Κων. Ἀλαμάνου εἰς τὴν ὁδὸν Βασ. Ὄλγας 5, Δῆμον Ταύρου.

Εὐτέρπη
Φίλωνος
Ἀγρυλῆθεν
γυνή

62. Ἀποθήκη Β′ Περιφερείας. Κιόνιον ὑμηττίου μαρμάρου· ὕψ. 0.90, διαμ. 0.254 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.016 - 0.017 μ., τοῦ 4ου π. Χ. αἰ.

Λαμίδιον
Εὐθυμένους
Παιανιέως
θυγάτηρ

63. Τράπεζα μαρμαρίνη· ὕψ. 0.38, μήκ. 1.28, πλάτ. 0.67 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.035-0.037 μ., τοῦ β′ ἡμίσεος τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. (ΑΔ 16, 1960, Χρονικά, πίν. 58γ). Εὑρέθη εἰς θέσιν Μούλκι, 500 - 600 μ. πρὸς Β. τοῦ Διυλιστηρίου πετρελαίου Ἀσπροπύργου χρησιμοποιημένη εἰς κτιστὸν οἰκοδόμημα (λουτρά).

[Φαι] *δρίας*
[Ε] *ὐμηλίδου*
[Π] *λωθεύς*

64. Ἡ ἐπιγραφὴ αὐτὴ δημοσιευθεῖσα τὸ πρῶτον παρὰ τοῦ κ. Ε. Στικα, Δελτίον Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, περίοδος Δ′, τόμος 1, 1959, 122, ἀρ. 1, πίν. 49α, καὶ τὸ δεύτερον ὑπὸ τοῦ Σ. Ν. Κουμανουδη, Νέον Ἀθήναιον 4, 1963, 102 κἑ., ἀρ. 1 ἐπανεκδίδεται ἐνταῦθα: Κιονίσκος ὑμηττίου μαρμάρου, τὸ ἀριστερὸν τμῆμα τῆς ἐνεπιγράφου ἐπιφανείας τοῦ ὁποίου ἔχει ὑποστῇ διαβρώσεις· ὕψ. 0.70, διάμ. 0.23 μ.· ὕψ. γραμμ. α 0.022, β 0.01 μ., τοῦ β′ ἡμίσεος τοῦ 2ου π. Χ. αἰ.

Ἀπολλω[νία]
Ἀπολλω[νίου]
3 *θυγάτ*[ηρ]
Εὔσου δὲ γυ[νὴ]

Ἄρτι σε νυμφιδίοισιν ἀβά[τ]ο[ις θαλάμοισι θάνατος],
6 *τλῆμον, ὁ λυσιμελὴς ἀμφι*[βέβηκε υ⏑]·
οὐ γενεὴν ἐξ ἀνδρὸς ἑοῖσ[ιν ἐδέξατο κόλποις]
νούσωι δ' ἀργαλέηι σῶμα [κατέτρυξεν],
9 *Ἀνθ' ὧν σε, Ἀπόλλωνος ἐπώ*[νυμε, ⏑υυ⏑υ]
δακρυόεις Εὔσους ἐκ[ρύψατο τάφωι - Τερέιξε τάφωι]

Εὔσους εἶναι *ἥρως ἐγχώριος* καθ' Ἡσύχιον, ὡς κύριον ὄνομα ἀπαντᾷ μόνον ἐν Ἀττικῇ εἰς τὸ θηλυκὸν ὑποκοριστικῶς IG II² 11468 *Εὐσοΐσκη*.

Στ. 5 *νυμφιδίοις θαλάμοις*: ὡς παρὰ Peek, Griechische Vers-Inschriften I 1254, 1470, 1680, 1822· *νυμφιδίοισι θαλαμεύμασι* αὐτ. 1519.

Στ. 5/6 *λυσιμελὴς θάνατος*: ὡς Ευρ. Ἱκέτ. 47 καὶ Peek, ἔ. ἀ. 1975.

Στ. 6 ἐκ[τερέιζε τάφωι]: ὡς Peek, ἔ. ἀ. 1252 *τῶιδε τάφω κτέρισαν* καὶ 1554 *τάφῳ δάκρυσιν ἐκτέρισαν.*

65. Κιόνιον ὑμηττίου μαρμάρου ἀποκεκρουμένου κάτω καὶ ὀπίσω· ὕψ. 0.25, διαμ. 0 345 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.02-0.027 μ., τοῦ 1ου ἢ 2ου μ.Χ. αἰ. Ε. Στικας, ἔ. ἀ. 126 ἀρ. 4, πίν. 50Α. Στ. Κουμανουδης, ἔ. ἀ. 104, ἀρ. 4. Ἡ ἐπιγραφὴ ἐχαράχθη ἐπὶ παλαιοτέρας ἀποξεσθείσης.

Ἐλευθέριν
Διονυσί[ο]υ
Μαρα[θωνίου]

ἤτοι Ἐλευθέριν Διονυσ[ίο]υ (Διονυσίου).

Μαρα[θωνία] μὲ τὴν κάθετον κεραίαν τοῦ ρῶ ὑπερβαίνουσαν τὴν ἡμικυκλικήν μαστροκωστας, *Μαια* κουμανουδης, ὅστις γράφει, ὅτι «Ἐν τῷ τρίτῳ στίχῳ δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν ἐὰν πρόκειται περὶ ἐθνικοῦ ἢ περὶ ὀνόματος ἀνθρώπου, ἢ καὶ περὶ τῆς λέξεως μαῖα, δηλούσης τὸ ἐπάγγελμα τῆς θανούσης». Ὁ πατὴρ ἴσως ὁ Διονύσιο[ς] (Μαραθώνιος), πρύτανις Αἰαντίδος IG II² 1073, 10. Hesperia, Index vol. I-X καὶ Suppl. I-VI 1946 σ. 146 ἐν λ.

66. Στήλη πεντελικοῦ μαρμάρου ἀποκεκρουμένη δεξιᾷ (ὕψ. 0.29, πλ. 0.50 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.022 μ., τοῦ 4ου π. Χ. αἰ. Εὑρέθη τὸ 1954 ἐν Γλυφάδᾳ (οἰκία Λεων. Λεβῆ, Βασιλ. Κωνσταντίνου 79). Ἀπωλέσθη.

ΔΗΜΑΙΝΕ
ΕΥΠΟΛΙ
ΑΙΞΩΝΕ
ΦΗΓΑΙ

Ἴσως *Δημαινέ*[τη] | *Εὐπόλι*[δος] | *Αἰξωνέ*[ως] | – – | *Φηγαι*[έως γυνή].

67. Ἐπιγραφικὸν Μουσεῖον 13328. Ἀετωματώδης στήλη πεντελικοῦ μαρμάρου ἀποκεκρουμένη ἐλαφρῶς ἄνω καὶ τὴν κάτω δεξιᾷ γωνίαν· ὕψ. 0.60, πλ. 0.252 - 0.27, πάχ. 0.065 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.008 - 0.01 μ., τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. Εὑρέθη εἰς Ἰκαρίαν Ἀττικῆς παρὰ τὴν ἀγροικίαν Ἡλιοπούλου.

[Ε]*ὐθύνους* ⁝ *Εὐθυκλείδης* ⁝ *Εὐτύφρων*

Πιθανῶς πεσόντες. *Εὐτύφρων* κατ' ἀνομοίωσιν.

68. Μέγα ἀνάγλυφον τοῦ Μουσείου τοῦ Ἀμφιαρείου· ὕψ. 1.40, πλ. 0.95-0.98, πάχ. 0.20 μ. (πίν. Ι, β). Εὑρέθη ὡς πῶμα πλινθοκτίστου τάφου (μήκ. 1.93, πλ. 0.52, βάθ. 0.54 μ.) εἰς Χαλκούτσι παρὰ τὸν Ὠρωπόν.

Κάτωθεν τοξωτοῦ ἐπιστυλίου ἐπὶ δύο ραβδινῶν δωρικῶν κιόνων στηριζομένου παρίσταται ἡ νεκρὰ ἐν μέσῳ τῶν γονέων. Ἀριστερᾷ ἵσταται ὁ πατὴρ ὀνόματι *Κόσμος* φέρων ἐπὶ τοῦ χιτῶνος ἱμάτιον κατὰ τὸν συνήθη τρόπον καὶ σανδάλια· διὰ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ μικρὸν ἀντικείμενον εἰλιγμένον ὡς κύλινδρον. Εἰς τὸ μέσον ἵσταται διὰ τὴν συμμετρίαν ἐπὶ βάθρου ἡ κόρη φέρουσα ἐπὶ τοῦ μακροῦ λεπτοῦ χιτῶνος ἱμάτιον, ὑποδήματα, ὡς καὶ ὅρμον κυλινδρικῶν ψηφίδων μὲ μηνοειδὲς ἐξάρτημα εἰς τὸ μέσον καὶ ὀφιόμορφον βραχιόλιον ἐπὶ τῆς δεξιᾶς. Ὀνομάζεται διὰ τῆς εἰς τὸ μέσον τοῦ ἐπιστυλίου ἐπιγραφῆς *Καλλὼ Κόσμου*. Ἡ ἱσταμένη δεξιᾷ μήτηρ περιπτύσσει θέτουσα, ὡς εἰς τὸ ἀνάγλυφον Conze 459, 2098 (Μ. Λούβρου), τὴν δεξιὰν χεῖρα ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ὤμου τῆς κόρης, πρὸς τὴν ὁποίαν στρέφουσα τὴν κεφαλὴν προσβλέπει μετὰ στοργῆς. Φέρει ἐπίσης ἐπὶ μακροῦ λεπτοῦ ὑπὸ τοὺς μαστοὺς ἐζωσμένου χιτῶνος ἱμάτιον οὕτως, ὥστε νὰ διευκολύνῃ τὴν κίνησιν τῆς δεξιᾶς χειρὸς κρατοῦσα τὴν ἐλευθέραν ἄκραν τοῦ ἱματίου διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς ἀντὶ νὰ εἶναι ἀνερριμμένη ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου· φέρει ὑποδήματα.

Ἄνωθεν τῶν κιονοκράνων δύο στρογγύλοι τόρμοι πρὸς γόμφωσιν ἀγνώστου ἀντικειμένου.

Δυστυχῶς πλὴν τμήματος τῆς κεφαλῆς μετὰ τοῦ δεξιοῦ ὀφθαλμοῦ καὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὠτὸς μετὰ μέρους τῆς κόμης τῆς μητρὸς αἱ κεφαλαὶ τῶν μορφῶν εἶναι ἀποκεκρουμέναι. Ἐκ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων χρονολογεῖται περὶ τὰ μέσα τοῦ 2ου αἰ. ἢ ὀλίγον ἀργότερον.

Ἔχει μεγάλην συγγένειαν ὡς πρὸς τὴν σύνθεσιν, τὴν στάσιν καὶ τὴν ἀμφίεσιν τοῦ ἀνδρὸς πρὸς τὸ τοῦ αὐτοῦ ἐργαστηρίου πιθανῶς ἀνάγλυφον Conze 464, 2114 (Ἰδιωτικῆς Συλλογῆς ἐν Ἀθήναις), τὸ ὁποῖον ἐκ τῶν εὐθειῶν παραλλήλων διὰ τοῦ τρυπάνου πτυχῶν καὶ τὸ αὐστηρὸν μέτρον τοῦ ὅλου τοποθετεῖ ἡ Mühsam[1] εἰς τὴν ἔκβασιν τοῦ «μπαρὸκ» τῆς ἐποχῆς τῶν Ἀντωνίνων.

[1] Mühsam, Die attischen Grabreliefs in römischer Zeit, 36.

Εἰς τὸ ὀλίγον ἀρχαιότερον ἀνάγλυφον τοῦ 'Ωρωποῦ αἱ μορφαὶ εἶναι ραδινώτεραι καὶ τὰ ἐνδύματα δὲν εἶναι τόσον βαρέα, ἡ δὲ κόμμωσις τῆς μητρὸς καὶ τῆς κόρης ἐκ τῶν σωζομένων λειψάνων εἶναι ὁμοία πρὸς τὴν τῆς Φαυστίνης τῆς πρεσβυτέρας μὲ ἑλικοειδῆ κόρυμβον ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς κεφαλῆς WEGNER, Die Herrscherbilder der antoninischer Zeit, πίν. 10 - 13.

ΣΑΛΑΜΙΝΟΣ

69. Μουσεῖον Πειραιῶς. Στήλη μαρμάρου ἐπιστεφομένη δι' ἀναγλύφου ἀνθεμίου καὶ διπλῆς ἀκάνθου ἀποκεκρουμένη κάτω· κάτωθεν τοῦ δευτέρου στίχου δύο ρόδακες· ὕψ. 1.77, πλ. 0.465 - 0.485, πάχ. 0.165 μ.· ὕψ. γραμμ. τῶν δύο πρώτων στίχων 0.028-0.030 Σ=0.032, τοῦ 3ου καὶ τοῦ 4ου 0.023 - 0.024, τοῦ 5ου 0.027 - 0.031 μ., τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. (πίν. ΙΒ,α). Εὑρέθη μετὰ τοῦ κιονίου ὑπ' ἀριθ. 71 ἐν τῷ ἀγρῷ τοῦ 'Αναστ. Παπαθεοχάρους μεταξὺ τῆς κωμοπόλεως καὶ τοῦ λιμένος 'Αμπελακίων.

[Λ]υσίμαχος
'Αχαρνεὺς
Νικοφῶν 'Αχαρνεὺς
Νίκων 'Αχαρνεὺς
[–3 γρ.–] *ικράτεια*

'Ο σύγχρονος *Λυσίμαχος* (1) *'Αχαρνεὺς* PA 9510 προέρχεται ἴσως ἐξ ἄλλης οἰκογενείας, ἀφοῦ ὁ υἱὸς *Λυσιμαχίδης* (Ι) δὲν ἀναγράφεται εἰς τὴν στήλην. 'Ο *Νίκων 'Αχαρνεὺς* PA 11107, πρύτανις καταλόγου Οἰνηίδος IG II² 1745, εἶναι ὀλίγον παλαιότερος.

70. Μουσεῖον Πειραιῶς. Κιόνιον μαρμάρινον· ὕψ. 0.86, διαμ. 0.245 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.018-0.022μ. τοῦ 2ου π. Χ. αἰ.

Πολύζηλος
Φύσκωνος
Χολλείδης

Τὸ κενὸν ἐπιτρέπει καὶ τὴν συμπλήρωσιν

Φυσκ[ί]ωνος

71. 'Αρχαιολογικὴ Συλλογὴ Σαλαμῖνος. Κιόνιον κυανωποῦ μαρμάρου· ὕψ. 0.79, διάμ. 0.22μ.· ὕψ. γραμμ. 0.020 - 0.022 μ., τῶν ἀρχῶν τοῦ 2ου π. Χ. αἰ. Εὑρέθη ἐν τῷ οἰκοπέδῳ Παν. Νικ. Κριτσίνη εἰς θέσιν Βραγκὸ παρὰ τὸ Καματερόν.

Οἰνάνθη
'Επιγένου
Εὐωνυμέως
θυγάτηρ

'Η Οἰνάνθη εἶναι ἀδελφὴ τοῦ στρατηγήσαντος Εὐφάνους 'Επιγένου (Ι) Εὐωνυμέως PA 6022, τοῦ α' ἡμίσεος τοῦ 2ου π. Χ. αἰ.

72. Συλλογὴ Σαλαμῖνος. Τὸ ἄνω τμῆμα μεγάλης ἀετωματώδους στήλης λευκοῦ μαρμάρου· κάτωθεν τῆς ἐπιγραφῆς δύο ρόδακες· ὕψ. 0.82, πλ. 0.65-0.66, πάχ. 0.20 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.028-0.032 μ., τοῦ τέλους τοῦ 3ου π. Χ. αἰ. 'Εκ τοῦ χώρου τοῦ νεωτέρου νεκροταφείου τῆς 'Αγίας Κυριακῆς παρὰ τὴν πόλιν.

Φίλλις Φιλωνίδου
Λαμπτρεὺς

73. Συλλογὴ Σαλαμῖνος. Κιόνιον λευκοῦ μαρμάρου ἐκ δύο συνανηκόντων τεμαχίων ἀποκεκρουμένον κάτω· ὕψ. 0.445, διαμ. 0.26 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.023-0.028 Ο=0.021 Φ=0.030 μ., τοῦ 3ου π. Χ. αἰ. 'Εκ τοῦ χώρου τοῦ νεωτέρου νεκροταφείου τῆς 'Αγίας Κυριακῆς.

Μυννίων
Μηνοφίλου
Θριάσιος

74. Συλλογὴ Σαλαμῖνος. 'Αετωματώδης στήλη λευκοῦ μαρμάρου ἐκ δύο συνανηκόντων τεμαχίων ἀποκεκρουμένη ἐν μέρει κατὰ τὸ κάτω ἥμισυ τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς· ὕψ. μετὰ τοῦ ἐμβόλου 1.21, πλ. 0.455, πάχ. 0.10 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.020 - 0.023 μ. τοῦ 1ου π. Χ. - 1ου μ. Χ. αἰ. Κάτωθεν τοξωτοῦ ἐπιστυλίου ἐπὶ δύο κιόνων στηριζομένου ἵσταται γυνὴ ἀποκεκρουμένη τὴν κεφαλήν· φέρει χιτῶνα καὶ ἱμάτιον. Παρὰ τὸν ἀριστερόν της πόδα κίστη. 'Ονομάζεται διὰ τῆς κάτωθεν τοῦ ἀετωματίου ἐπιγραφῆς

'Επίκτησις
'Ασκληπιάδου
Σαλαμινία

75. Συλλογὴ Σαλαμῖνος. Στήλη πεντελικοῦ μαρμάρου ἀποκεκρουμένη ἄνω καὶ κάτω· ὕψ. 1.20, πλ. 0.54 - 0.55, πάχ. 0.195 μ.·

ὕψ. γραμμ. 0.020 - 0.031 μ., τοῦ τέλους τοῦ 3ου π. Χ. αἰ.

Εἶχε χρησιμοποιηθῆ ὡς κατώφλιον θύρας τοῦ ναΐσκου Ἅγιος Γεώργιος ἰδιοκτησίας Γεωργ. Μπερῆ παρὰ τὸ χωρίον Αἰάντειον (Μούλκι). Κάτωθεν ἀναγλύφου σκηνῆς δεξιώσεως ἀποκεκρουμένης αἱ ἐπιγραφαὶ

Πυθοκράτης
Σμικύθου
Ἐλευσίνιος
(κενὸν)
[– – –] *Πυθοκράτους*
γυνὴ

76. Συλλογὴ Σαλαμῖνος. Στήλη πεντελικοῦ μαρμάρου ἐπιστεφομένη δι' ἀκάνθου ἀποκεκρουμένης· ὕψ. 1.015, πλ. 0.41-0.435, πάχ. 0.145 μ.· ὕψ. γραμμ. α 0.018 - 0.020, β 0.027-0.028, τοῦ τέλους τοῦ 3ου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 2ου π.Χ. αἰ.

α [– – –] *η Λυσιστράτου*
Χολλείδου *γ*[*υ*]*ν*[*ὴ*]
β [Λυ]*σίστρατο*[ς]
[– –]*ήτου Χολλείδη*[ς]

Διὰ τῶν σωζομένων τριῶν γραμμάτων δὲν δύναται νὰ συμπληρωθῆ τὸ πατρώνυμον.

77. Συλλογὴ Σαλαμῖνος. Τὸ παρὰ τὴν ἄνω ἀριστερᾷ γωνίαν τμῆμα μαρμαρίνης στήλης μετ' ἀετωματίου καὶ τοξωτοῦ ἐπιστυλίου ἐπὶ δύο κιόνων στηριζομένου· ὕψ. 0.47, πλ. 0.35, πάχ. 0.10 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.025 - 0.031 μ. τοῦ 1ου μ. Χ. αἰ. Εὑρέθη μεταξὺ Αἰαντείου καὶ Πέρανι. Κάτωθεν τοῦ ἀετωματίου τὸ ὄνομα τῆς νεκρᾶς

[Λε]*ωνείκη Διονυσίου*
[Εὐπ]*υρίδου γυνὴ*

Ἐξ ἴσου πιθανὴ συμπλήρωσις. [Κλε]*ωνείκη*. Ἡ συσχέτισις πρὸς τὸν *Διονύσιον Εὐπυρίδην* PA 4172 (IG II² 2461, 99), ὡς καὶ τὸν *Διονύσιον Πρωτίωνος Εὐπυρίδην* PA 4174 (IG II² 1043,100) ἔφηβον ἐπὶ Μενάνδρου ἄρχοντος (39/38), εἶναι πιθανή, ὡς ἐκ τῆς ἡμετέρας χρονολογήσεως δείκνυται.

78. Στήλη πεντελικοῦ μαρμάρου εἰς σχῆμα ναΐσκου ἀποκεκρουμένη τὴν ἀριστερὰν καὶ τὴν κάτω πλευράν· ὕψ. 1.14, πλ. 0.68, πάχ. 0.20 μ. (πίν. ΙΑ,α). Εὑρέθη ὑπὸ τοῦ Χρ. Ν. Κούτελη παρὰ τὸ ναΰδριον τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς περὶ τὰ 1000 μ. ΒΑ. τῆς πόλεως.

Εἰς τὸ μέσον κάθηται ἐπὶ δίφρου πρὸς τὰ δεξιὰ ἡ νεκρὰ στρέφουσα τὸ ἄνω σῶμα πρὸς τὸν θεατὴν καὶ κλίνουσα ἐλαφρῶς τὴν κεφαλὴν ἐμπρός, σύννους. Ἡ ρὶς καὶ μέρος τοῦ προσώπου εἶναι ἀποκεκρουμένον. Φέρει ἐπὶ τοῦ ἐζωσμένου ὑπὸ τοὺς μαστοὺς χιτῶνος ἱμάτιον, τὸ ὁποῖον, ὡς αἱ ἔγγαμοι, ἔχει σύρει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ὡς καλύπτραν, ἐγείρουσα τὴν ἀριστερὰν πρὸ τοῦ ὤμου ὡς νὰ συγκρατῇ αὐτὸ καὶ τοῦ ὁποίου τὴν ἐλευθέραν ἄκραν περιβάλλουσαν τοὺς πόδας συγκρατεῖ ἔχουσα τὴν δεξιὰν ἐπὶ τῶν μηρῶν. Ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ λοβοῦ φέρει μικρὸν στρογγύλον τόρμον διὰ τὴν γόμφωσιν ἐνωτίου. Ἡ ἔκφρασις τοῦ προσώπου εἶναι περίλυπος καὶ τὸ βλέμμα κενόν. Ὀνομάζεται διὰ τῆς ἐπὶ τοῦ ἐπιστυλίου ἐπιγραφῆς· ὕψ. γραμμ. 0.017 - 0.02 Ο = 0.014 μ. *Θάλλιον*. Ὄπισθεν αὐτῆς ἵσταται κόρη ἐρειδομένη ἐπὶ τῆς παραστάδος τοῦ ναΐσκου· ἡ ρὶς αὐτῆς εἶναι ἀποκεκρουμένη. Φέρει ἐπὶ τοῦ χιτῶνος ἱμάτιον καλύπτον καθ' ὅμοιον τρόπον πρὸς τὴν νεκρὰν τοὺς βραχίονας. Ἐπὶ τῆς δεξιᾶς στηρίζει τὴν κεφαλὴν ἔχουσα κεκαρμένην τὴν κόμην εἰς ἔνδειξιν πένθους. Ἡ ἔκφρασις εἶναι πλήρης θλίψεως. Ἐμπρὸς ἵσταται κόρη, ἧς τμῆμα τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς τοῦ κορμοῦ μετὰ τῆς χειρὸς σώζεται· φέρει χιτῶνα μετὰ μακρῶν χειρίδων, τὸ σύνηθες ἔνδυμα τῶν θεραπαινίδων. Χρονολογικῶς δὲν ἀφίσταται τῶν στηλῶν τοῦ Ἐθν. Μουσείου Conze 31, 69 καὶ 66, 284 καὶ τῆς στήλης τῆς Μνησαρέτης τῆς Γλυπτοθήκης τοῦ Μονάχου 491, Diepolder, Att. Grabreliefs, ἔ.ἀ. πίν. 27 (τῶν μέσων τοῦ 4ου αἰ.).

79. Ἀπότμημα παρὰ τὴν κάτω ἀριστερᾷ γωνίαν ἐπιτυμβίας στήλης πεντελικοῦ μαρμάρου. ὕψ. 0.73, πλ. 0.43. πάχ. 0.11 μ. (πίν. ΙΑ, β)· διασώζει εἰς τὸ δεξιόν του τοὺς πόδας ἀπὸ ἄνωθι τῶν γονάτων τῆς νεκρᾶς καθημένης πρὸς τὰ δεξιὰ ἐπὶ δίφρου (;) μετὰ ὑποποδίου καὶ φερούσης χιτῶνα καὶ κρηπῖδας μετὰ γραπτῶς ἄλλοτε δηλουμένων, νῦν δ' ἐξιτήλων ἱμάντων, εἰς δὲ τὸ ἀριστερόν του τοὺς πόδας ἀπὸ τῶν γλουτῶν ἱσταμένης κόρης φερούσης ἱμάτιον ἐπὶ τοῦ χιτῶνος καὶ ὑποδήματα.

Μεταξὺ τῶν κνημῶν τῆς θανούσης νέας

μητρὸς ἱστάμενον κοράσιον φέρον χιτῶνα μετ' ἀποπτύγματος ἀνατείνει τὰς χεῖρας, ἵνα ἀναλάβῃ αὐτὸ ἡ νεκρά. Τοῦ ἐργαστηρίου τῆς στήλης τῆς Ἡγησοῦς Conze 30, 68 (Dohrn, ἔ. ἀ. 96 κἑ. μετὰ τὸ 394/3), τῆς ὁποίας εἶναι ἀντίβαρον.

ΠΡΟΣΩΠΟΓΡΑΦΙΑ

Ἄβρον 53
Ἄβρων Ἄβρωνος Τειθράσιος 7
Ἄβρων, πατὴρ *Ἄβρωνος Τειθρασίου* 7
Ἀγαθοκλῆς Ἀγαθωνίδου Χολαργεὺς 10,11
Ἀγαθωνίδης, πατὴρ *Ἀγαθοκλέους Χολαργέως* 10,11
Αἰσχίνης Ἀντικράτου Φαληρεὺς 56
Αἰσχυλίδης Δημοκλείους Αἰθαλίδης 44
Ἀλεξήνωρ 47
Ἀντικράτης, πατὴρ *Αἰσχίνου Φαληρέως* 56
Ἀντίνος 33
Ἀντισθένης, πατὴρ *Χάρωνος Φαληρέως* 22
Ἀπολλόδωρος 50
Ἀπολλόδωρος Διονυσίου Λοκρὸς 18
Ἀπολλω[νία] *Ἀπολλω*[νίου] *θυγάτηρ* 64
Ἀπολλώ[νιος], πατὴρ *Ἀπολλω*[νίας] 64
[Ἀρι]*σταίχμη, θυγάτηρ-ικράτους* [Παια]*νιεῖος* 45
Ἀριστόβουλος Ἀριστοβούλου Κρωπίδης 8
Ἀριστόβουλος, πατὴρ *Ἀριστοβούλου Κρωπίδου* 8
Ἀριστογείτων Ἀριστογείτονος Τειθράσιος 15
Ἀριστογείτων, πατὴρ *Ἀριστογείτονος Τειθρασίου* 15
Ἀριστομάχη 51
Ἀριστοφάνης Ἱεροποίου Ραμνούσιος 20
Ἀρτεμισία 58
Ἀρχέδημος 32
Ἀσκληπιάδης, πατὴρ *Ἐπικτήσιδος Σαλαμινίας* 74
Δη- 34
Δημαινε- 66
Δημοκλῆς, πατὴρ *Αἰσχυλίδου Αἰθαλίδου* 44
Δημοκράτης Ὀλυμπιοδώρου Μυρρινούσιος 38
Δήμων 60
Δημήτριος, πατὴρ *Νικηφόρου Ἀντιοχέως* 49
Δημήτριος, πατὴρ *Ἐπικράτους Θηβαίου* 17
Διόδωρος, πατὴρ *Θρασύλλου ἐκ Κοίλης* 59
Διονύσιος, πατὴρ *Ἀπολλοδώρου Λοκροῦ* 18
Διονύσιος [Εὐπ]*υρίδης*, σύζυγος [Λε]*ωνείκης* 77
Διονύσι[ο]*ς Μαρα*[θώνιος], πατὴρ της *Ἐλευθέριν* 65
Δωρόθεος, πατὴρ *Δώρου Ἀφαρῆθεν* 13
[Δ]*ῶρος Δωροθέο*[υ] [Ἀ]*φαρῆθεν* 13
Ἐκφα[ν]*τίδης Μυρρινούσιος*, πατὴρ *Τιμαγόρας* 35
Ἐλευθέριν Διονυσί[ο]*υ Μαρα*[θωνίου] 65
Ἐπαμείνων Κηφισοδώρου Μυρρινούσιος 36
Ἐπιγένης Εὐωνυμεύς, πατὴρ *Οἰνάνθης* 71
Ἐπικράτης, πατὴρ *Περισστερᾶς καὶ-κρατείας* 37
Ἐπικράτης Δημητρίου Θηβαῖος 17
Ἐπίκτησις Ἀσκληπιάδου Σαλαμινία 74
Ἐπιχάρης 51
Ἐπιχαρίδης 51
Ἑρμάφιλος 58
Εὐβουλίδης, πατὴρ *Εὐβούλου Κοπρείου* 43
Εὔβουλος Εὐβουλίδου Κόπρειος 43
Εὐθύδικος 33
Εὐθυκλείδης 67
Εὐθυμένης, *Παιανιεύς*, πατὴρ *Λαμιδίου* 62
[Ε]*ὐθύνους* 67
[Ε]*ὐμηλίδης*, πατὴρ [Φαι]*δρίου* [Π]*λωθέως* 63
Εὔοδος Ἀντιοχεύς, πατὴρ *Εὐπόρου* 14
Εὔπολι[ς] 66
Εὔπορος Εὐόδου Ἀντιοχέους 14
Εὔσους 64
Εὐσυχὶς 40
Εὐτέρπη, σύζυγος *Φίλωνος Ἀγρυλῆθεν* 61
Εὐτύφρων 67
Εὔφυλλα 51
Ἡράκλειτος, πατὴρ *Νικοκράτους Μειλησίου* 6
Θάλλιον 78
Θεογένης 52
[Θε]*οξενίδης* - - *το*[υ] 16
Θράσυλλος Διοδώρου ἐκ Κοίλης 59
Ἱεροκλῆς Λυκέου Ραμνούσιος 19
Ἱερόποιος, πατὴρ *Ἀριστοφάνους Ραμνουσίου* 20
[Κ]*αλλιστράτη Τιμοκράτους Ἁγνουσίου* 35
Καλλὼ Κόσμου 68
Κανὸς 4
Κηφίσιος Λυκέου Ραμνούσιος 19
Κηφισόδωρος 32
Κηφισόδωρος Μυρρινούσιος, πατὴρ *Ἐπαμείνονος* 36
Κηφισοκλῆς [Κ]*ηφισιεύς*, πατὴρ *Λυσιμ*[ά]*χης* 54
Κλειτοφῶν, πατὴρ - *οιω.* 3

Κλεοδωρίδης Κλεοχάρου Ραμνούσιος 30
Κλεοχάρης, πατὴρ Κλεοδωρίδου Ραμνουσίου 30
Κόσμος, πατὴρ Καλλοῦς 69
Κρίτων, πατὴρ Χαιροκλέους Κειριάδης 9
Κῶ[μ]ος ἢ Κω[φ]ὸς Ναυσίου Στειριεὺς 39
Λαμίδιον, θυγάτηρ Εὐθυμένους Παιανιέως 62
Λαμίσκα 18
[Λε]ωνείκη, σύζυγος Διονυσίου [Εὐπ]υρίδου 77
Λο[γγῖ]νος, πατὴρ -ς καὶ Φανοστράτου Ραμνουσίου 1
Λυκέας, πατὴρ Κηφισίου καὶ Ἱεροκλέους Ραμνουσίων 19
Λυσιμ[ά]χη, θυγάτηρ Κηφισοκλέους [Κ]ηφισιέως 54
Λυσίμαχος Ἀχαρνεὺς 69
Λυσί[στρατος Στρα]τοκλέους Θορα[ιεὺς] 21
Λυσίστρατος [- -] ήτου Χολλείδη[ς] 76
Μηνόφιλος, πατὴρ Μυννίωνος Θριασίου 73
Μυννίων Μηνοφίλου Θριάσιος 73
Μυρτίλος Χα[ρ]ελείδου Στειριεὺς 54
Ναυσίας, πατὴρ Κώ[μ ἢ φ]ου Στειριέως 39
Νικηφόρος Δημητρίου Ἀντιοχεὺς 49
Νικοκράτης Ἡρακλείτου Μειλήσιος 6
Νικόμαχος Ὀλύνθιος 41
Νικοφῶν Ἀχαρνεὺς 69
Νίκων Ἀχαρνεὺς 69
Νίκων Παλληνεύς, πατὴρ Φιλησίας 21
Οἰνάνθη, θυγάτηρ Ἐπιγένου Εὐωνυμέως 71
Ὀλυμπιόδωρος, πατὴρ Δημοκράτους Μυρρινουσίου 38
Παρθενίς, θυγάτηρ Φιλιστίων[ος] 31
Περισστερά, θυγάτηρ Ἐπικράτου 37
Πολύζηλος Φύσκωνος Χολλείδης 70
Πυθοκράτης Σμικύθου Ἐλευσίνιος 75
Σάλιος 48
Σίνδης 42
Σμίκυθος, πατὴρ Πυθοκράτους Ἐλευσινίου 75
[Στρα]τοκλῆς, πατὴρ Λυσιστράτου Θορα[ιέως] 21
Τιμαγόρα, θυγάτηρ Ἐκφα[ν]τίδου Μυρρινουσίου 35
Τιμοκράτης Ἁγνούσιος, πατὴρ Καλλιστράτης 35
Τιμοστράτη 60
[Φαι]δρίας [Ε]ὐμηλίδου [Π]λωθεὺς 63
Φανόστρατος Λο[γγί]νου Ραμνούσιος 1
Φιλαινὶς 50
Φίλη ἢ – φίλη 65
Φιλη[σία], θυγάτηρ [Ν]ίκωνος Παλληνέως σύζυγος Λυσιστράτου Στρατοκλέους Θοραιέως 21
Φιλιστίων, πατὴρ Παρθενίδος 31
Φιλίτιον 52
Φιλίων 47
Φίλλις Φιλωνίδου Λαμπτρεὺς 72
Φίλων Ἀγρυλῆθεν, σύζυγος Εὐτέρπης 61
Φιλωνίδης, πατὴρ Φίλλιος Λαμπτρέως 72
Φύσκων, πατὴρ Πολυζήλου Χολλείδου 70
Χα[ρ]ελείδης, πατὴρ Μυρτίλου Στειριέως 54
Χ]αρικλῆς Χαρικλέο[υς] Χαλκιδικὸ[ς] 12
Χαρικλῆς, πατὴρ Χαρικλέους Χαλκιδικοῦ 12
Χαιροκλῆς Κρίτωνος Κειριάδης 9
[Χ]άρων [Ἀ]ντισθένου Φαληρεὺς 22
- κράτεια, θυγάτηρ Ἐπικράτους 37
- ικράτεια 69
- η, σύζυγος Λυσιστράτου Χολλείδου 76
- ι θεο - 5
- ς - ου [Ραμν]ούσιος 1
- κράτη[ς] - κράτο[υ] [Ραμνού]σι[ος] 26
- ικράτους [Παια]νιεῖος, πατὴρ [Ἀρι]σταίχμης 45
- στρατ - 23
- το[υ], πατὴρ [Θε]οξενίδου 16
- ήτου, πατὴρ Λυσιστράτου Χολλείδου 76
- μάχου Μυρρινούσιος 4
- οω Κλειτοφῶντο[ς] Ραμνούσιο[ς] 3

ΟΡΟΙ

1. (Πίν. ΙΒ,γ). Ἐπανεκδίδεται ὁ ὑπὸ τοῦ κ. Σ. Ν. Κουμανουδη, Νέον Ἀθήναιον 4, 1963, 106 ἀρ. α, δημοσιευθεὶς ὅρος πράσεως ἐπὶ λύσει: μαρμαρίνη πλὰξ ἀποκεκρουμένη τὴν ἄνω ἀριστερᾷ αὐτῆς γωνίαν· ὕψ. 0.285, πλ. 0.27, πάχ. 0.06 μ.· ὕψ. γραμμ. α 0.019-0.022 Ω = 0.014.

α h ό ρ ο ς χ ω [ρ ί ο]
κ α ὶ ἐ ρ γ α σ τ η ρ [ί ο]
π ε π ρ α μ έ ν ω ν
ἐ π ὶ λ ύ σ ε ι Π ο λ υ-
δ ε υ κ ί ω ι Ἀ γ γ ε λ ῆ-
θ ε ν Χ|ΗΗΗ

α στ. 6 ἴσως Η ἀντὶ |Η

2. Πλὰξ μαρμάρου Μαραθῶνος ἀποκεκρουμένη ἄνω· ὕψ. 0.245, πλ. 0.34, πάχ. 0.06 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.02 - 0.026 μ., τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 4^{ου} π. Χ. αἰ. Εὑρέθη εἰς Μαραθῶνα παρὰ τὴν θέσιν Αὐλῶνα. Ἐν τῇ Ἀποθήκῃ τῆς Β' Ἀρχαιολογικῆς Περιφερείας.

[hόρος χωρίου
πεπραμένου]
ἐπὶ λύσει
Ἱέρωνι Ραμν
(ὄνομα ἀπεξεσμένον) *Ραμν*
𐅅ΗΗΗΗ

3. Στήλη λευκοῦ μαρμάρου ἐκ τριῶν συνανηκόντων τεμαχίων· ὕψ. 0.48, πλ. 0.224, πάχ. 0.055 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.015 - 0.016 Ο = 0.012 μ., τοῦ α' ἡμίσεος τοῦ 4^{ου} π. Χ. αἰ. Εὑρέθη τὸ 1955 ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἐλ. Βενιζέλου εἰς τὸν προσφυγικὸν Συνοικισμὸν Ἐλευσῖνος καὶ μετεφέρθη εἰς τὸ ἐκεῖ Μουσεῖον.

Ὅρος
χωρίο ἀποτίμη-
μα τοῖς παισὶ τοῖς
Καλλίππο τõ ἐ-
ξ Οἴο.

Τὸ *ἀποτίμημα,* ἐνέχυρον δηλαδὴ ἢ ὑποθήκη, εἶναι στενῶς συνδεδεμένον πρὸς τὴν *μίσθωσιν οἴκου,* τῆς περιουσίας τῶν ἀνηλίκων ὀρφανῶν παρὰ τῶν ἐπιτρόπων αὐτῶν [1].

ΔΙΑΦΟΡΟΙ ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ

1. Ἡ ἐκ Μαραθῶνος ἑρμαϊκὴ στήλη ἡ φέρουσα τὰς IG II^2 3970 καὶ 13190 μετεφέρθη εἰς τὸ Ἐπιγραφικὸν Μουσεῖον (Ε.Μ. 13177). Ἡ ἀρὰ IG II^2 13190 μετὰ ὀρθοτέραν ἀνάγνωσιν ἐπανεκδίδεται

[Π]ρὸς θεῶν καὶ ἡρ[ώ]ων, ὅστις
εἶ τὸν χῶρον ἔχων μήποτε με-
τακεινήσῃς τούτων τι [καὶ τὰς]
τούτων τῶν ἀγαλμά[τω]*ν εἰ*[κό-]
νας καὶ τιμάς. Ὅστις ἢ [καθ]*έλ*[οι]
ἢ μετακεινοίη, τούτω μήτε γῆ[ν]
καρπὸν [φ]*έρειν, μήτε θάλασσα*[ν]
[π]*λωτὴν εἶναι κακῶς τε ἀπολέ-*
σθαι αὐτόν τε καὶ γένος. Ὅστις δ[ὲ]
κατὰ χώραν φυλάσσων καὶ τειμῶ[ν]
τὰ εἰωθότα καὶ αὔξων διαμ[έ-]
νοι πολλὰ καὶ ἀγαθὰ εἶναι τ[ού-]
τω καὶ αὐτῶ καὶ ἐκγόνοις.
Λυμήνασθαι δέ, μήτε λωβή-
σασθαι μηδὲν ἢ ἀποκροῦσ[α-]
[ι] *ἢ συνθραῦσαι ἢ συνχέαι τῆ*[ς]
μορφῆς καὶ τοῦ σχήματος. Ε[ἰ]
δέ τις οὕτω ποιήσει, ἡ αὐτ[ὴ]
καὶ ἐπὶ τούτοις ἀρά, ἀλλὰ ἐ-
ᾶν τά τε ἐπιθέματα τῶν
μορφῶν ἀσινῆ καὶ ἀκέραι[α]
καὶ τὰ ὑποστήματα, τὰς β[ά-]
σεις, ὡς ἐποιήθησαν κ-
αὶ ἐπὶ πρώτω τε καὶ ἐπὶ πρ[ώ-]
τοις, ὅστις ἢ προστάξειεν
ἑτέρω ἢ γνώμης ἄρξειεν
ἢ γνώμῃ συμβάλοιτο ἐπ-
ὶ τοῦ τούτων τι κεινηθῆ-
ναι ἢ συνχυθῆναι.

2. Ἐξ Ἰκαρίας (Διονύσου) Ἀττικῆς μετεφέρθησαν εἰς τὸ Ἐπιγραφικὸν Μουσεῖον αἱ ἐπιγραφαὶ IG II^2 2851 (Ε.Μ. 13317), αὐτ. 3094 (Ε.Μ 13316), αὐτ. 4605 (Ε.Μ. 13315), SEG XII 58 (Ε.Μ. 13318) καὶ τὸ παρὰ τοῦ Robinson ψήφισμα ἐν Hesperia 17, 1948, 142, ἀρ. 3 (Ε.Μ. 13319), ὅπερ ἐπανακδίδεται. [Ἔδοξεν Ἰκαριεῦσιν· ἐπειδὴ - - αῖος Σωσ]*ιγένους Ἰκαριεὺς τά τε ἱερὰ ἔθυσεν ἅπασιν τοῖς θεοῖς,* | [οἷς πάτριον ἦν καὶ τῶν ἄλλων ἁπάντων ἐπεμε]*λήθη καλῶς καὶ φιλοτίμως καὶ ἀπήνγειλεν εἶναι καλὰ* | – –] *ΕΩΝΚΜΩΙ καρποὶ καλοὶ κατὰ πᾶσαν τὴν χώρα*[ν] *γεγόνασιν ΤΑΟ* | – – ἐπει]*δὴ δὲ λόγον ἀπενήνοχεν ἐν τῶι Ἑκατονβαιῶνι μηνὶ τει δεκάτει* | – –] *ἀποφαίνει χρήματα περιόντα λογισάμενος τὰς προσόδους καὶ τὰ* | *ἀν*[αλώματα, ὥστε δοκεῖν καλῶς τ]*ε καὶ δικαίως ἄρξαι καὶ παρέδωκεν τῶι μεθ' ἑαυτὸν δημάρχ*[ι]*ωι Θουκυδί*|*δει ΤΩΠΕΗΟΝ*[– – ἐπαινέσαι – –] *αιον καὶ στεφανῶσαι χρυσῶι στεφάνωι ἀπὸ Χ δραχμῶν ἀρετῆς ἕνε*|*κα καὶ δικαιοσύνης τῆς πρὸς τοὺς δημότας, ἀναγράψαι*

[1] FINE, Horoi, 96 κ.ἑ.

δὲ τόδε τὸ ψήφισμα ἐν τῶι Διονυσίωι· ἀνειπεῖν δὲ τὸν στέ|φανον Διονυσίων τοῖς τραγωιδοῖς.

1 *ἔθυσεν*: R(OBINSON) *ἔθυσαν* ‖ 3 *ΕΩΝΚΜΩΙ καρποὶ καλοί*: R *|ων καὶ ὧν καρπὸν διδοῖ* ‖ *γεγόνασιν*: R *ΕΡΟΝΑΣΙΝ* ‖ 4 *λόγον*: R *ἆθλον* ‖ 7 - *αῖον*: R - *ον* ‖ 8 *καὶ δικαιοσύνης* R παρέλειψεν ‖ 9 *Διονυσίων τοῖς τραγωιδοῖς*: R *ἐν τῶι Διονυσίωι τὸν κήρυκα.*

3. Μουσείου Αἰγίνης. Θραῦσμα ἐκ τοῦ μέσου παρὰ τὴν ἕδραν πωρίνης βάσεως ἀγάλματος τοῦ υἱοῦ τοῦ Μ. Αὐρηλίου, τοῦ Τ. Αἰλίου Ἀντωνείνου ἢ τοῦ Κομμόδου· ὕψ. μεγ. 0.315, πλ. μεγ. 0.34, πάχ. μεγ. 0.215 μ.· ὕψ. γραμμ. 0.07 - 0.075 μ. (πίν. ΙΒ,β). Εὑρέθη εἰς τὴν παραλίαν παρὰ τὴν Κολώναν τὸ 1955.

[- -] ε [- -]
- -] *Μ. Αὐρη*[λίου
υἱός.

ΕΥΘΥΜΙΟΣ ΜΑΣΤΡΟΚΩΣΤΑΣ

Τὸ ὑπ' ἀρ. 64 (σ. 17), ἐπιτύμβιον ἐπίγραμμα μετὰ δευτέραν θεώρησιν τοῦ λίθου ἐπανεκδίδεται ὡς κάτωθι:

Ἄρτι σε νυμφιδίοισιν ἁβρ[ὰν θαλάμοισι θάνατος];
6 *τλῆμον, ὁ λυσιμελὴς ἀμφι*[βέβηκε υ_]·
οὐ γενεὴν ἐξ ἀνδρὸς ἑοῖσι[ν ἐδέξατο κόλποις],
νούσωι δ' ἀργαλέηι σῶμα [κατέτρυξεν].
9 *Ἀνθ' ὧν σε, Ἀπόλλωνος ἐπών*[υμε, _υυ_υ]
δακρυόεις Εὔσους ἐκτ[ερέϊξε τάφωι].

'Αρ. 1.

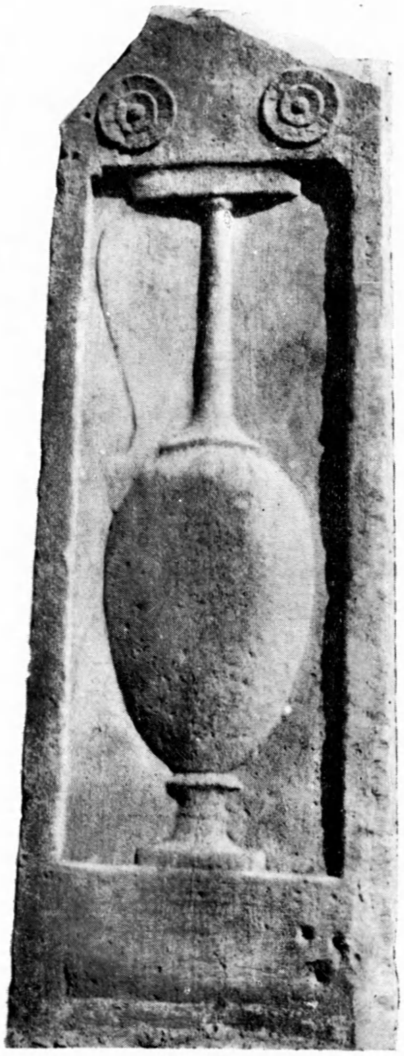

'Αρ. 2.

'Αρ. 3.

'Αρ. 13.

'Επιτύμβιοι στῆλαι ἐκ Ραμνοῦντος.

᾿Αρ. 8.

᾿Αρ. 10.

᾿Αρ. 9.

᾿Αρ. 11.

᾿Επιτύμβιοι στῆλαι ἐκ Ραμνοῦντος.

'Αρ. 7.

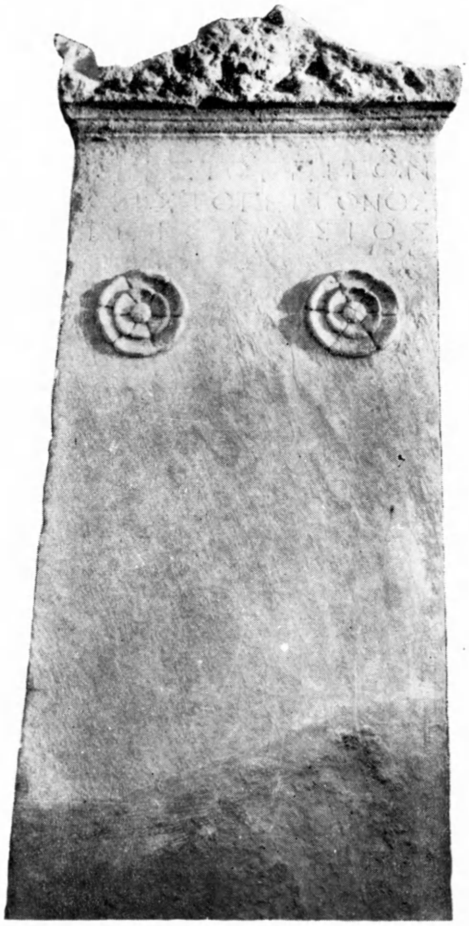

'Αρ. 15.

'Αρ. 16.

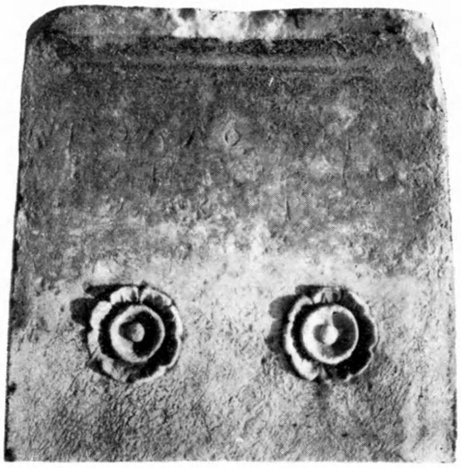

'Αρ. 18.

Ἐπιτύμβιοι στῆλαι ἐκ Ραμνοῦντος

4.

19.

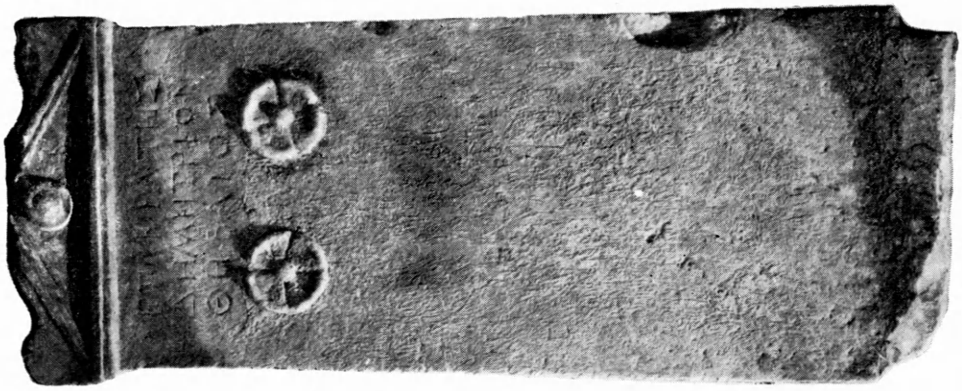

17.

14.

Ἐπιτύμβιοι στῆλαι ἐκ Ραμνοῦντος

'Αρ. 12.

'Αρ. 20.

'Αρ. 31.

'Αρ. 26.

'Επιτύμβιοι στῆλαι ἐκ Ραμνοῦντος.

ʼΑρ. 6.

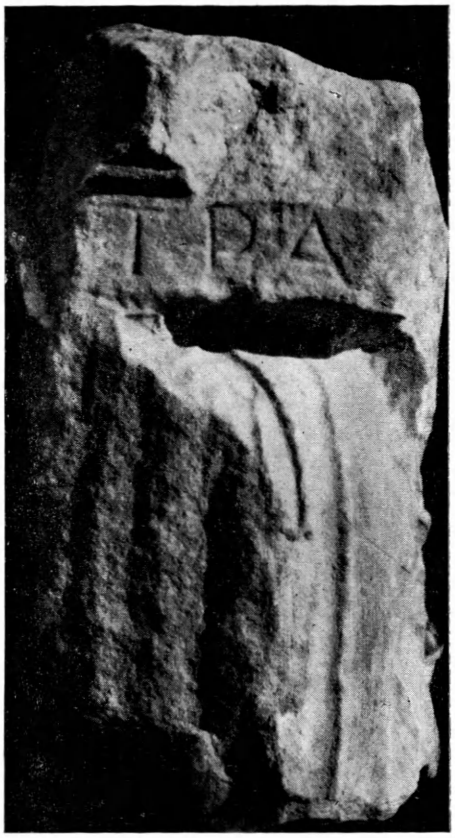

ʼΑρ. 23.

ʼΑρ. 32.

ʼΑρ. 30.

ʼΕπιτύμβιοι Στῆλαι ἐκ Ραμνοῦντος.

α

β

Μαρμαρίνη λήκυθος ἐκ Πειραιῶς καὶ ἀνάγλυφον ἀπὸ Χαλκούτσι Ὠρωποῦ.

α

β

Ἐπιτύμβια ἀνάγλυφα ἐκ Σαλαμῖνος.

α

β

γ

Ἐπιτύμβιος στήλη ἐκ Σαλαμῖνος, ἀπότμημα ἐπιγραφῆς ἐξ Αἰγίνης καὶ ὅρος ἐξ Ἀθηνῶν.

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

(1837 – 1964)

Α. ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ

Δραχμαί

1. ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ (ΕΑ) 1837 - 1909, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ (ΑΕ) 1910-1963 (1-102: πβ. πινάκιον παρὰ ⟨Β. Λεονάρδῳ⟩, Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος λεύκωμα, σ. 1-3). Σχῆμα 4ον. . . . . —

Περίοδος Α΄: τόμος 1-16 (1837-1860): *1837* τεύχη 4 (Ὀκτώβριος, Νοέμβριος καὶ Δεκέμβριος α΄ καὶ β΄), *1838-1841* (δὲν ὑπάρχουν), *1842* (τεῦχος 25, Ἰανουάριος-Μάρτιος τεῦχος 26, Ἀπρίλιος-Αὔγουστος), *1843-57* (δὲν ὑπάρχουν), *1858*, τεῦχος 50, *1859*, τεῦχος 51, *1860*, τεῦχος 53· ἕκαστον τεῦχος . . . . . 50.—

Περίοδος Β΄: τόμος 17-21 (1862-1874): *17(1862)*: τεύχη α΄-ιβ΄ (τὰ τεύχη θ΄-ιβ΄ ἐξεδόθησαν τῷ 1863)· ἕκαστον τεῦχος . . . . 50.—

18-21 (1869-1874): 18 (1869): τεῦχος ιγ΄· 19 (1870): τεῦχος ιδ΄· 20 (1872): τεύχη ιε΄ καὶ ιϛ΄ (τὸ ιϛ΄ ἐξεδόθη τῷ 1873)· 21 (1874): τεῦχος ιζ΄· ἕκαστον τεῦχος 50.—

Περίοδος Γ΄: τόμος 22-62 (1883-1923): *22-62 (1883-1923)*: 1883-1897, 1898-1899 (δὲν πωλοῦνται), 1900-1901, 1902-1904 (δὲν πωλοῦνται), 1905-1923· εἷς τόμος κατ᾽ ἔτος (ἐκ τεσσάρων τευχῶν συγκείμενος)· ἕκαστος τόμος . . . . 300.—

Περίοδος Δ΄: τόμος 63 κέ. (1924 κέ.): *63-75 (1924-1936)*: 1924, 1925/6, 1927/8, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934/35, 1936: εἷς τόμος κατ᾽ ἔτος· ἕκαστος τόμος . . . . 300.—

76 (1937): πανηγυρικὸς τόμος ἑκατονταετηρίδος εἰς 3 μέρη ἑκατὸν εἴκοσι περίπου τυπογραφικῶν φύλλων· α΄ καὶ β΄ μέρος· ἕκαστος τόμος . . . . 600.—
γ΄ μέρος . . . . 150.—

77-91 (1938-1952): 1938, 1939/41, 1942/4, 1945/7, 1948/9, 1950/1, 1952· ἕκαστος τόμος . . . . 300.—

92/3 (1953-4): Εἰς μνήμην ΓΕΩΡΓΙΟΥ Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Α΄ μέρος . . . . 350.—
Β΄ καὶ Γ΄ μέρος ἕκαστος τόμος . . . 300.—

94-100 (1955-1961): 1955, 1956, 1957, 1958, 1959, 1960, 1961 ἕκαστος τόμος 300.—

101-102 (1962-1963) (ὑπὸ ἐκτύπωσιν) . . . . —

Εὑρετήριον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τῆς τρίτης περιόδου ὑπὸ ***Ἀλεξάνδρου Λαμπροπούλου***· τόμος 1ος: 1883-1887. Σχῆμα 4ον, σελίδες η΄ + στῆλαι 550, 1902 . . . . 240.—

Δραχμαί

2. ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ 1837 - 1958 καὶ 1961 (ΠΑΕ 1 - 114 καὶ 117 : πβ. πινάκιον ἐν ΠΑΕ 1921, σ. 77 - 79).

Περίοδος Α΄ : τόμος 1-13 (1837-1848/9) : *1-3 (1837, 1837/8, 1838/9) :* Σύνοψις τῶν πρακτικῶν ⟨τῆς Α΄-Γ΄ συνεδριάσεως⟩ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν. ⟨Ἔκδοσις 1η⟩. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 93. 1840. (Δὲν πωλεῖται) . . . . —

4 (1839/40) : Πρακτικὰ τῆς Δ΄ συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. ⟨Ἔκδοσις 1η⟩. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 77. 1840. (Δὲν πωλεῖται) . . . . —

5 (1840/1) : Πρακτικὰ τῆς Ε΄ Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. ⟨Ἔκδοσις 1η⟩. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 87. 1841 (Δὲν πωλεῖται) . . . . —

6 (1841/2) : Πρακτικὰ τῆς Ζ΄ (γράφε: F΄) Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. ⟨Ἔκδοσις 1η⟩. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 31. 1842. (Δὲν πωλεῖται) . . . . —

7-11 (1842/3-1846/7) : Δὲν ἐξετυπώθησαν ἰδιαιτέρως . . . . —

1-11 (1837-1846/7) : Σύνοψις τῶν πρακτικῶν ⟨τῆς Α΄-ΙΑ΄ Γενικῆς συνεδριάσεως⟩ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν. (Ἔκδοσις 2α). Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 325, πίναξ 1. 1846 (1847). (Δὲν πωλεῖται) . —

12 (1847/8) : Πρακτικὰ τῆς ΙΒ΄ Γενικῆς συνεδρίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 31. 1848. (Δὲν πωλεῖται) . . . . —

13 (1848/9) : Πρακτικὰ τῆς ΙΓ΄ Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 37. 1849. (Δὲν πωλεῖται) . . . . —

Περίοδος Β΄ : τόμος 14-25 (1858/9-1869/70) : *14 (1858/9) :* Συνοπτικὴ ἔκθεσις τῶν πράξεων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Σχῆμα 8ον, σελίδες α΄+43. 1859
15-25 (1859/60-1869/70) : Γενικαὶ συνελεύσεις τῶν ἑταίρων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, 1859/60, 1860/1, 1861/2, 1862/3 (ἐξεδόθη τῷ 1864), 1863/4 (δὲν πωλεῖται), 1864/5 (δὲν πωλεῖται), 1865/6, 1866/7 (δὲν πωλεῖται), 1867/8, 1868/9, 1869/70. Σχῆμα 8ον· ἕκαστον τεῦχος . . . . 15.—

Περίοδος Γ΄ : τόμος 26-74 (1870/1-1916/9) : *26-74 (1870/1-1916/9) :* Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1870/1 (δὲν πωλεῖται), 1871/2, 1872/3, 1873/4, 1874/5, 1876, 1877-1883, 1884 (δὲν πωλεῖται), 1885-1895, 1896 (δὲν πωλεῖται), 1897-1898, 1899 (δὲν πωλοῦνται), 1900-1908 (δὲν πωλοῦνται), 1909-1915, 1916-9. Σχῆμα 8ον· ἕκαστος τόμος . . . . 100.—

Περίοδος Δ΄ : τόμος 75 κέ. (1920 κέ.) : *75-107 (1920-1951) :* Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1920, 1921, 1922/4, 1925/6, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939, 1940, 1941/44, 1945/8, 1949, 1950, 1951. Σχῆμα 8ον· ἕκαστος τόμος . . . . 100.—

108 : (1952) . . . . 250.—

109 - 110 : (1953 – 1954) : 1953, 1954· ἕκαστος τόμος . . . . 100.—

Δραχμαί

111-113 (1955-1957): 1955, 1956, 1957· ἕκαστος τόμος . . . . 150.—

114. 117 (1958. 1961) (ὑπὸ ἐκτύπωσιν). . . . . —

3. ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ [ἐπιμελείᾳ ***Ἀναστασίου Κ. Ὀρλάνδου***] κατὰ τὸ ἔτος 1954 . . . . 25.—

„ „ „ 1955 (ὑπὸ ἀνατύπωσιν) . . . . —

„ „ „ 1956 (ὑπὸ ἀνατύπωσιν) . . . . —

„ „ „ 1957 . . . . 50.—

„ „ „ 1958 . . . . 75.—

„ „ „ 1959 . . . . 80.—

„ „ „ 1960, 1961 . . . . 120.—

„ „ „ 1962, 1963 . . . . 100.—

Β΄. ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

4. *Ἐπιγραφαὶ ἀνέκδοτοι*, ἀνακαλυφθεῖσαι καὶ ἐκδοθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου. Φυλλάδιον 1ον: 1851 (σελίδες 12, πίνακες 15· δὲν πωλεῖται), 2ον: 1852 (σελίδες ια΄+ 22+5, πίνακες 8), 3ον: 1855 (σελίδες 60, πίνακες 4). Σχῆμα 4ον· τὸ φυλλάδιον ἑκάτερον 15.—

5. *Πρακτικὰ τῆς ἐπὶ τοῦ Ἐρεχθείου ἐπιτροπείας* ἢ ἀναγραφὴ τῆς ἀληθοῦς καταστάσεως τοῦ Ἐρεχθείου, γενομένη κατ' ἐντολὴν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου. Σχῆμα 4ον, σελίδες 12, πίνακες 8. 1853. (Δὲν πωλεῖται) . . . . —

6. *Ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαί*, κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνέκδοτοι. Φυλλάδιον α΄ (ἄλλο δὲν ἐξεδόθη). Σχῆμα 4ον, σελίδες β΄+34, πίνακες 9. 1860. . . . . 15.—

7. ***Εὐθύμιος Καστόρχης***· *Ἱστορικὴ ἔκθεσις τῶν πράξεων τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως αὐτῆς τῷ 1837 μέχρι τοῦ 1879 τελευτῶντος*. Σχῆμα 8ον, σελίδες ϝ΄+130. 1879. (Δὲν πωλεῖται). . . . . 15.—

7Α. *Κατάλογος τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας*. (Τεῦχος 1ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 124, 1887. (Τεῦχος 2ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 126. 1906. (Δὲν πωλοῦνται). —

8. ***A. G. Lolling***· *Κατάλογος τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐπιγραφικοῦ μουσείου*· τόμος 1ος: Ἐπιγραφαὶ ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως, τεῦχος α΄: Ἀρχαϊκαὶ ἀναθηματικαὶ ἐπιγραφαί. Σχῆμα 4ον, σελίδες η΄+στῆλαι 152+η΄, πίναξ 1. 1899 . . . . 54.—

9. ***Π. Καββαδίας***· *Τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ καὶ ἡ θεραπεία τῶν ἀσθενῶν*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 304, εἰκόνες 9, πίνακες 10, ὧν εἷς τοπογραφικός. 1900 (Δὲν πωλεῖται) . . —

10. ***Π. Καββαδίας*** *Ἱστορία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 1837 ἱδρύσεως αὐτῆς μέχρι τοῦ 1900*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 115. 1900 . . . . 15.—

10Α. 〈***Βαλέριος Στάης***〉· *Τὰ εὑρήματα τοῦ ναυαγίου τῶν Ἀντικυθήρων* (= ΑΕ 1902, στήλη 145-173/4), εἰκόνες 21, πίνακες 8 (παρένθετοι)+11. (Δὲν πωλεῖται) . . . —

11. *Comptes rendus du Congrès international d'archéologie*, Ière *session: Athènes 1905*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 400, μετ' εἰκόνων. 1905 . . . . 50.—

12. *Μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος*· τόμος 1ος: Γλυπτὰ ἐκ τοῦ Μουσείου τῆς Ἀκροπόλεως (συντάκται: ***Καββαδίας, Καστριώτης, Κουρουνιώτης, Lechat, Λεονάρδος, Schrader, Schroeder, Στάης, Σωτηριάδης, Wolters***). Σχῆμα 4ον, σελίδες β΄+στῆλαι 118, πίνακες 36 (ἀρ. 1-33). 1906 . . . . 120.—

13. ***P. Kavvadias+G. Kawerau*** *Die Ausgrabung der Akropolis vom Jahre 1885 bis zum Jahre 1890*. ***Π. Καββαδίας+Γ. Καβεράου***· *Ἀνασκαφὴ τῆς Ἀκρο-*

Δραχμαί

πόλεως ἀπὸ τοῦ 1885 μέχρι τοῦ 1890. Ἑλληνιστὶ καὶ γερμανιστί. Σχῆμα φύλλου, στῆλαι 150+σελίδες 2, εἰκόνες 14, πίνακες 13. 1906-1907 . . . . 300.—

14. ***Χρῆστος Τσούντας·*** *Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου.* Σχῆμα 4ον, στῆλαι ιϝ'+432, εἰκόνες 132, πίνακες 47. 1908 (ὑπὸ ἀνατύπωσιν) . . . . —

15. ***Γεώργιος Α. Παπαβασιλείου·*** *Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων μετὰ παραρτήματος Εὐβοϊκῶν ἐπιγραφῶν.* Σχῆμα 4ον, στῆλαι β'+108, εἰκόνες 53, πίνακες 21. 1910 90.—

16. ***Κωνσταντῖνος Κουρουνιώτης·*** *Κατάλογος τοῦ Μουσείου Λυκοσούρας·* Σχῆμα 8ον, σελίδες 72, εἰκόνες 74. 1911 . . . . 30.—

16^Α^. ⟨***Βασίλειος Λεονάρδος***⟩· *Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος ἀναγραφή.* Σχῆμα 4ον, σελίδες 4. 1912. (Δὲν πωλεῖται). —

16^Β^. ⟨***Βασίλειος Λεονάρδος***⟩· Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος λεύκωμα. Σχῆμα 4ον, σελίδες 8 (Δὲν πωλεῖται) . . . . —

17. ***Γεώργιος Π. Οἰκονόμος·*** *Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας·* τεῦχος 1ον. Σχῆμα 4ον, σελίδες 40, εἰκόνες 29. 1915 . . . . 45.—

18. ***Γεώργιος Κ. Γαρδίκας·*** *Μελετήματα ἀρχαιολογικά.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 48. 1915. 4.50

19. ***Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος·*** *Τοπογραφία τῶν Δελφῶν·* τεῦχος 1ον. Σχῆμα 8ον, σελίδες 113, εἰκόνες (παρένθετοι) 11, πίνακες 3. 1912-1917 . . . . 15.—

20. ***Βαλέριος Στάης·*** *Τὸ Σούνιον καὶ οἱ ναοὶ Ποσειδῶνος καὶ Ἀθηνᾶς.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 55, εἰκόνες 14, πίνακες 5. 1920 (Δὲν πωλεῖται) . . . . —

21. *Georgius P. Oeconomus· De profusionum receptaculis sepulcralibus inde ab antiquissimis temporibus usque ad nostram fere aetatem usitatis.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 63, εἰκόνες 17. 1921 . . . . 18.—

22. ***Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος·*** *Ὁ ἀποτυμπανισμός,* συμβολὴ ἀρχαιολογικὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ποινικοῦ δικαίου καὶ τὴν λαογραφίαν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 144, εἰκόνες 21, ὧν 7 παρένθετοι. 1923 . . . . 30.—

23. ***Ἀπόστολος Σ. Ἀρβανιτόπουλος·*** *Γραπταὶ στῆλαι Δημητριάδος-Παγασῶν.* Σχῆμα 2ον, σελίδες 179, εἰκόνες 203, πίνακες παρένθετοι 7, πίνακες ἐν τέλει ἔγχρωμοι 10. 1928 450.—

24. ***Γεώργιος Ε. Μυλωνᾶς·*** *Ἡ νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι.* Σχῆμα 8ον, σελίδες 174, εἰκόνες 86, πίνακες 2, γεωγραφικοὶ χάρται 3. 1928 . . . . 75.—

25. ***Ἰωάννης Γ. Γεννάδιος·*** *Ὁ Λόρδος Ἔλγιν καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς Ἀθήνας ἰδίως ἀρχαιολογήσαντες ἐπιδρομεῖς 1400 - 1837.* Σχῆμα 8ον, σελίδες κϝ'+257, πίνακες 5. 1930 . . . . 75.—

26. ***Ἰωσὴφ Χατζιδάκης·*** *Ἱστορία τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου καὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν ἐν Κρήτῃ.* Σχῆμα 8ον, σελίδες, 74. 1931 . . . . 18.—

26^Α^. ***Γεώργιος Σωτηρίου·*** *Χριστιανικαὶ Θῆβαι* (= ΑΕ 1929). Σχῆμα 4ον, σελίδες 256, εἰκόνες 270, πίνακες 5. 1931 . . . . 300.—

27. ⟨***Γεώργιος Π. Οἰκονόμος***⟩· *Τὸ ἔργον τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς ἑκατονταετίαν 1837-1937,* ἐν ἀλφαβητικῇ διατάξει. Σχῆμα 8ον, σελίδες 104. 1938 . . . . 40.—

28. ***Γεώργιος Π. Οἰκονόμος·*** *Τὰ ἑκατὸν ἔτη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.* Λόγος πανηγυρικὸς τοῦ Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου, ῥηθεὶς τῇ 23ῃ Ὀκτωβρίου

Δραχμαί

1938 ἐν τῷ Παρθενῶνι κατὰ τὴν πανηγυρικὴν συνεδρίαν τῆς Ἑκατονταετηρίδος. Σχῆμα 4ον, σελίδες 14 [1942] . . . . 10.—

28Α. *Λεύκωμα τῆς Ἑκατονταετηρίδος τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1837-1937*. Σχῆμα 4ον, 62+(51). Ἐν Ἀθήναις [1937-1952]. (Δὲν πωλεῖται) . . . . —

29. ***Νικόλαος Μ. Κοντολέων***· *Τὸ Ἐρέχθειον ὡς οἰκοδόμημα χθονίας λατρείας*. Σχῆμα 8ον, σελίδες δ' + 102, εἰκὼν 1. 1949 . . . . 50.—

30. ***Φοῖβος Δ. Σταυρόπουλλος***· *Ἡ Ἀσπὶς τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου τοῦ Φειδίου*. Σχῆμα 8ον, σελίδες η' + 84, εἰκόνες 31, παρένθετος πίναξ 1. 1950 . . . . 50.—

31. ***Ἀνδρέας Ξυγγόπουλος***· *Συλλογὴ Ἑλένης Ἀ. Σταθάτου. Κατάλογος περιγραφικὸς τῶν εἰκόνων, τῶν ξυλογλύπτων καὶ τῶν μεταλλίνων ἔργων τῶν Βυζαντινῶν καὶ τῶν μετὰ τὴν Ἅλωσιν χρόνων*. Σχῆμα 4ον, σελίδες η' + 47, πίνακες 27. 1950 . . . . . 140.—

32. ***Κωνσταντῖνος Θ. Συριόπουλος***· *Ὁ Στερεοβάτης τοῦ Παρθενῶνος*. Σχῆμα 8ον, σελίδες ϝ' + 131, εἰκόνες 8. 1951 . . . . 60.—

33. ***Κωνσταντῖνος Α. Ρωμαῖος***· *Κέραμοι τῆς Καλυδῶνος. Συμβολὴ εἰς ἀκριβεστέραν θεώρησιν τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης*. Σχῆμα 4ον, σελίδες ϝ' + 144, εἰκόνες 76. 1951 . . 200.—

34. ***Μάρκελλος Μιτσός***· *Ἀργολικὴ προσωπογραφία*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 211. 1952 120.—

35. ***Γεώργιος*** καὶ ***Μαρία Σωτηρίου***· *Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης*. Κείμενον καὶ λεύκωμα. Σχῆμα 4ον, σελίδες ιϐ' + 278, εἰκόνες 98, πίνακες VII + 102. 1952. . . . . 250.—

36. ***Ἀναστάσιος Κ. Ὀρλάνδος***· *Ἡ ξυλόστεγος παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς μεσογειακῆς λεκάνης*. Σχῆμα 4ον. Τόμ. Α' (1952) + Β' (1954), σελίδες 605 + κη', εἰκόνες 549, πίνακες Α + Β καὶ «*Εὑρετήριον*» τοῦ Α' καὶ Β' τόμου (1957), σελίδες 136 . . . . . 500.—

37. ***Ἀναστάσιος Κ. Ὀρλάνδος***· *Τὰ ὑλικὰ δομῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ οἱ τρόποι ἐφαρμογῆς αὐτῶν κατὰ τοὺς συγγραφεῖς, τὰς ἐπιγραφὰς καὶ τὰ μνημεῖα*.

Τχ. 1ον. *Τὸ ξύλον καὶ ὁ πηλός*. Σχῆμα 4ον, σελίδες 154. 1955 . . . . 150.—

Τχ. 2ον. *Τὰ μέταλλα, τὸ ἐλεφαντοστοῦν, τὰ κονιάματα καὶ οἱ λίθοι*, σελίδες 426, 1959 – 60 . . . . 350.—

38. ***Νικόλαος Κ. Μουτσόπουλος***· *Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μοναστηρίων τῆς Γορτυνίας*. Σχῆμα 8ον, σελίδες ιε' + 238, εἰκόνες 142. 1956. . . . . . 100.—

39. ***Γεώργιος Ε. Μυλωνᾶς***· *Ὁ πρωτοαττικὸς ἀμφορεὺς τῆς Ἐλευσῖνος*. Σχῆμα 4ον. Σελίδες ιε' + 135, πίνακες 16 καὶ ἔγχρωμοι Α + Β. 1957 . . . . 270.—

40. ***Ἀνδρέας Ξυγγόπουλος***· *Σχεδίασμα ἱστορίας τῆς θρησκευτικῆς ζωγραφικῆς μετὰ τὴν ἅλωσιν*. Σχῆμα 4ον, Σελίδες μϛ' + 380, πίνακες 72. 1957 . . . . 500.—

41. ***Ἰωάννα Κ. Κωνσταντίνου***· *Ρυθμοὶ κινήσεων καὶ λοξαὶ στάσεις εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν ἑλληνικὴν πλαστικήν*. Σχῆμα 8ον, σελίδες ια' + 58, πίνακες 16. 1957 . . . . 50.—

42. ***Νικόλαος Μ. Βερδελῆς***· *Ὁ πρωτογεωμετρικὸς ρυθμὸς τῆς Θεσσαλίας*. Σχῆμα 8ον, σελίδες η' + 102, πίνακες 15. 1958 . . . . 60.—

43. ***Ἰωάννης Δ. Κοντῆς***· *Τὸ ἱερὸν τῆς Ὀλυμπίας κατὰ τὸν Δ' π. Χ. αἰῶνα*. Σχῆμα 8ον, σελίδες η' + 120, πίνακες 17. 1958 . . . . 60.—

Δραχμαί

44. ***Βασίλειος Γ. Καλλιπολίτης***· *Χρονολογικὴ κατάταξις τῶν μετὰ μυθολογικῶν παραστάσεων ἀττικῶν σαρκοφάγων τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 79+πίνακες 6. 1958 50.—

45. ***Χαρίκλεια Μπάρλα***· *Μορφὴ καὶ ἐξέλιξις τῶν βυζαντινῶν κωδωνοστασίων*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 52 + πίνακες 14. 1959 . . . . 40.—

46. ***Γεώργιος Σ. Δοντᾶς***· *Εἰκόνες καθημένων πνευματικῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν τέχνην*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 108 + πίνακες 40. 1960. . . . . 80.—

46. ***Δημήτριος Λαζαρίδης***· *Πήλινα εἰδώλια 'Αβδήρων*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 83 + πίνακες 34. 1960 . . . . 75.—

48. ***Σέμνη Καρούζου***· *Τὰ ἀγγεῖα τοῦ τύμβου Ι τοῦ 'Αναγυροῦντος*. Σχῆμα 4ον, σελίδες ιϛ' + 140, πίνακες 93 καὶ 9 ἔγχρωμοι. 1963. . . . . 550.—

49. ***Χρυσούλα Καρδαρᾶ***· *Ροδιακὴ 'Αγγειογραφία*. Σχῆμα 4ον, σελίδες ια' + 310 παρένθ. πίν. Α + Β, πίνακες 14. 1963. . . . . 325.—

50. ***Νικόλαος Δρανδάκης***· *'Ο 'Εμμανουὴλ Τζάνε Μπουνιαλῆς θεωρούμενος ἐξ εἰκόνων του σωζομένων κυρίως ἐν Βενετίᾳ*. Σχῆμα 8ον, σελίδες η + 182, πίνακες 70. 1962. 100.—

51. ***Κωνσταντῖνος Θ. Συριόπουλος***· *'Η προϊστορία τῆς Πελοποννήσου*. Σχῆμα 8ον, σελίδες XLVIII + 633. 1964 . . . . 350.—

52. ***'Αναστάσιος Κ. 'Ορλάνδος***. *'Η Παρηγορήτισσα τῆς"Αρτης*. Σχῆμα 4ον, σελίδες 183, πίνακες 30 (1-20 ἔγχρωμοι), μετὰ συντόμου γαλλικῆς μεταφράσεως σελίδες, XLII, 1963 ἄδετον 600.—
δεμένον 660.—

53. ***Σωτ. Ί. Δάκαρης***. *Οἱ γενεαλογικοὶ μῦθοι τῶν Μολοσσῶν* Σχῆμα 8ον, σελίδες β' + 169, πίνακες 5 1964 . . . . —

Δ'. ΑΡΧΑΙΟΙ ΤΟΠΟΙ ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

1. ***'Αντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος***· *'Οδηγὸς τῶν Δελφῶν*. Σχῆμα 16ον, σελίδες 144, εἰκόνες 100, χάρται 3. 1935. (Δὲν πωλεῖται) . . . . —

2. *K. Kourouniotes*· *Eleusis. A Guide to the Excavations and the Museum*. Σχῆμα 16ον, σελίδες 127, εἰκόνες 71, χάρτης 1. 1936 . . . . 56.—

3. ***Νικόλαος Μ. Κοντολέων***· *'Οδηγὸς τῆς Δήλου*. Σχῆμα 16ον, σελίδες 185, εἰκόνες 109, χάρτης 1. 1950 . . . . 45.—

Ε'. ΑΛΛΑΙ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ

1. *'Οργανισμὸς τῆς ἐν 'Αθήναις 'Αρχαιολογικῆς 'Εταιρείας*. (Τεῦχος 1ον), σχῆμα 16ον, σελίδες 16. 1848. (Τεῦχος 2ον), σχῆμα 19ον, σελίδες 8. 1876. (Τεῦχος 3ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 24. 1894. (Τεῦχος 4ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 48. 1896. (Τεῦχος 5ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 24. 1899. (Τεῦχος 6ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 41. 1912. (Δὲν πωλοῦνται) . . —

2. *'Ο περὶ ἀρχαιοτήτων νόμος καὶ αἱ σχετικαὶ πρὸς αὐτὸν ἐγκύκλιοι ὑπουργικαὶ καὶ ἄλλα τινά*, ἐκδιδόμενα ὑπὸ τῆς ἐν 'Αθήναις 'Αρχαιολογικῆς 'Εταιρείας πρὸς χρῆσιν τῶν κατὰ τὸ Βασίλειον ἀρχῶν καὶ αὐτῶν τῶν πολιτῶν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 43. 1872. (Δὲν πωλεῖται) —

3. *Νέος 'Οργανισμὸς καὶ ἐσωτερικὸς κανονισμὸς τῆς 'Αρχαιολογικῆς 'Εταιρείας*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 41, 1959. (Δὲν πωλεῖται) . . . . —

'Υπὸ τῆς 'Αρχαιολογικῆς 'Εταιρείας πωλοῦνται καὶ τὰ ἑξῆς συγγράμματα:

3. ***Βασίλειος Λεονάρδος***· *'Η 'Ολυμπία*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 352, πίνακες 2. 1901 56.—

Αἱ ἀνωτέρω τιμαὶ τῶν δημοσιευμάτων τῆς 'Εταιρείας ἰσχύουσι διὰ τὴν πώλησιν αὐτῶν ἐν τῷ μεγάρῳ αὐτῆς (Λεωφόρος Βενιζέλου [Πανεπιστημίου] 22)· περὶ τῆς ἐκτὸς τοῦ μεγάρου τῆς 'Εταιρείας ἀποστολῆς τῶν ἀγοραζομένων παρακαλοῦνται νὰ φροντίζωσιν οἱ ἐνδιαφερόμενοι.

'Εξεδόθη ὁ παρὼν (100) τόμος τῇ 20ῇ 'Οκτωβρίου 1964.